corespondențe
memorii
jurnale

Virginia Woolf

Jurnalul unei scriitoare

univers

corespondențe
memorii
jurnale

Virginia Woolf

Jurnalul unei scriitoare

În românește de MIHAI MIROIU

București, 1980

UNIVERS

CUPRINS

Prefață 5
1918 9
1919 16
1920 33
1921 41
1922 55
1923 70
1924 78
1925 88
1926 104
1927 125
1928 146
1929 167
1930 179
1931 193
1932 207
1933 223
1934 249
1935 273
1936 304
1937 318
1938 334
1939 360
1940 376
1941 422
Glosar 427
Bibliografie cronologică 429

PREFAȚĂ

Virginia Woolf a început să-și țină cu regularitate jurnalul în 1915. Ea a continuat să scrie pînă în 1941 și a făcut ultima însemnare cu patru zile înainte de a muri. Nu-și scria jurnalul cu regularitate, zi de zi. Uneori făcea însemnări mai multe zile la rînd, dar cel mai adesea lăsa să treacă cîteva zile, poate chiar și o săptămînă sau două înainte de a consemna ceva. Cu toate acestea, *jurnalul* oglindește timp de douăzeci și șapte de ani consecutivi preocupările ei, oamenii pe care i-a cunoscut, și îndeosebi părerile ei despre acești oameni, despre sine, despre viață, cît și despre cărțile ce le scria sau pe care spera să le scrie. Ea folosea coli de hîrtie albe de format 21×27 (in-cvarto). La început, erau coli prinse cu agrafe, dar jurnalele de mai tîrziu erau legate în volume. Coperțile erau învelite cu hîrtie și în acest scop foloseam de obicei hîrtia italiană colorată, cu motive, pe care o utilizam frecvent la editura Hogarth Press pentru volumele de poezie și care Virginiei Woolf îi plăcea foarte mult. Luasem obiceiul de a cumpăra hîrtia destinată colilor și de a o lega dinainte în caiete, ca să le aibă la îndemînă. În aceste caiete și-a scris atît jurnalul cît și romanele. La moartea ei, a lăsat douăzeci și șase de volume astfel legate, scrise de mîna ei.

Jurnalul este prea personal pentru a putea fi publicat în întregime atîta timp cît trăiesc numeroasele persoane la care se face aluzie. Consider că, în majoritatea cazurilor, este o eroare să publici fragmente de jurnale sau scrisori, mai ales cînd omisiunile au ca scop să cruțe susceptibilitatea sau să protejeze reputația persoanelor în viață. Cel mai adesea, omisiunile denaturează sau ascund adevăratul caracter al autorului jurnalului sau scrisorilor și duc pe plan spiritual la același rezultat ca și pictura academică pe plan material : netezesc ridurile, negii, încrețirea frunții, asperitățile. În cel mai fericit caz, chiar cînd este neexpurgat, jurnalul dă o imagine deformată sau parțială a autorului, deoarece, după cum Virginia Woolf însăși remarcă undeva în jurnalul său, autorul

capătă obiceiul de a consemna o anumită stare de spirit — să zicem iritare sau durere — şi de a nu scrie nimic în jurnal atunci cînd este într-o dispoziţie diferită. Aşadar, portretul este de la bun început disproporţionat şi, dacă cineva înlătură deliberat anumite caracteristici, atunci el poate deveni o simplă caricatură.

Cu toate acestea, cartea de faţă este alcătuită din extrase din jurnalul Virginei Woolf. Pe de o parte, ea se slujea de jurnal, aşa cum fac de obicei toţi autorii de jurnale, pentru a nota ceea ce face şi ceea ce crede despre oameni, despre viaţă şi despre univers. Dar folosea totodată jurnalul într-un mod foarte personal, ca scriitoare şi artistă. Era pentru ea un mijloc de a discuta cu sine despre cărţile pe care le scria sau despre cele pe care intenţiona să le scrie. În jurnal ea dezbătea problemele cotidiene privitoare la acţiune sau formă, la personaje sau modul de prezentare, pe care le avea de înfruntat în fiecare din cărţile ei atunci cînd le concepea, le scria sau le revizuia. Locul ei ca artist şi calităţile cărţilor sale sînt o chestiune controversată, şi nici un om circumspect nu poate avea pretenţia de a determina cu exactitate locul pe care un scriitor contemporan îl va ocupa în panteonul literelor. Anumiţi critici au fost iritaţi, iar mulţi dintre cititorii mai puţin subtili s-au arătat nedumeriţi de ultimele ei romane. Dar nimeni nu contestă faptul că ea a fost un artist de valoare. Şi sînt numeroşi aceia care, asemenea profesorului Bernard Blackstone, sînt convinşi că „ea a fost o mare artistă" şi că „a realizat în mod desăvîrşit ceea ce nimeni pînă la ea nu a încercat să facă" ; în sfîrşit, că „universul ei va supravieţui aşa cum supravieţuieşte cristalul sub masa zdrobitoare a stîncilor" [1]. Ceea ce vreau să spun prin această prefaţă e întărit de mulţi dintre cei care, fără a-i putea înţelege romanele, detestîndu-le sau chiar ridiculizîndu-le, sînt totuşi de acord că, în *Eseuri* şi în celelalte lucrări eseistice, ea s-a dovedit a fi un critic literar cu totul remarcabil.

Am citit cu atenţie cele douăzeci şi şase de volume ale jurnalului ei şi am extras pentru acest volum tot ceea ce, practic, priveşte activitatea ei de scriitoare. De asemenea, am mai inclus trei alte tipuri de extrase. Primul constă dintr-un anumit număr de pasaje în care este evident că se slujeşte de jurnal ca de un instrument ce-i permite să exerseze sau să experimenteze arta scrisului. În al doilea rînd, cîteva pasaje care, fără a avea legătură

[1] Virginia Woolf, de Bernard Blackstone, pp. 36, 37 şi 38, British Council & Longmans, Green & Co, 1952.

directă sau indirectă cu scrisul ei, s-au impus alegerii mele pentru că îi oferă cititorului o idee cu privire la impresia imediată pe care i-o lăsau anumite priveliști și persoane, adică materia primă a artei sale. În sfîrșit, am inclus o serie de pasaje în care sînt comentate cărțile ce le citea.

Jurnalul aruncă lumină asupra intențiilor, scopurilor și metodei Virginiei Woolf ca scriitoare. El ne oferă un tablou psihologic cu totul aparte al creației artistice privite din interior. Valoarea și interesul lui depind, evident, în bună măsură de valoarea și interesul acordate creației Virginiei Woolf. Dacă nu aș fi împărtășit punctul de vedere al profesorului Blackstone, n-aș fi editat și publicat această carte. Consider că a fost o artistă serioasă și toate cărțile ei sînt opere de artă serioase. Jurnalul oglindește extraordinara energie, perseverența și atenția cu care s-a consacrat ea artei scrisului și nedezmințita conștiinciozitate cu care își scria, își rescria și își refăcea fără încetare cărțile.

Personal, consider *Valurile* ca o mare operă artistică și neîndoielnic cea mai remarcabilă creație a ei. *Spre far* și *Între acte* întrunesc de asemenea toate calitățile pentru a înfrunta timpul, iar celelalte cărți, fără a atinge același nivel de realizare artistică, reprezintă, așa cum am spus, lucrări „serioase" și vor merita întotdeauna să fie citite și studiate. Formulez această opinie nu pentru că i-aș atribui cine știe ce valoare, ci pentru a explica de ce am publicat acest jurnal.

La editarea jurnalului am avut unele îndoieli dacă trebuie să indic omisiunile. În cele din urmă am hotărît, ca regulă generală, să nu o fac. Omisiunile și punctele de suspensie apăreau prea frecvent și i-ar fi obosit pe cititori. Aceasta mă duce la ceea ce spuneam mai sus : cititorul trebuie să nu scape din vedere că ceea ce este publicat în acest volum nu reprezintă decît o foarte mică parte din manuscris și că extrasele tipărite aici erau înglobate într-un material imens, care nu prezintă nici o legătură cu activitatea literară a Virginiei Woolf. Acest fapt trebuie avut tot timpul în vedere, altfel cartea va da o imagine foarte denaturată a vieții și caracterului autoarei.

Virginia Woolf nu indică întotdeauna în jurnal locul unde se afla în momentul cînd își redacta însemnările și cel mai adesea acest lucru nu are prea mare importanță pentru cititor. Următoarele indicații vor clarifica, sper, îndoielile ce s-ar putea ivi în această privință. Din 1915 pînă în martie 1924, am locuit la Hogarth

House, în Richmond. În jurnal aceasta apare cel mai adesea sub denumirea simplă „Hogarth". În aceeași perioadă închiriaserăm și Asheham House, în apropiere de Lewes, în Sussex, pe care în jurnal autoarea o numește „Asheham". De obicei, ne duceam în Asheham numai în week-end-uri și vacanțe. În 1919 contractul de închiriere pentru Asheham House a expirat, și atunci am cumpărat Monks House, la Rodmell, în apropiere de Lewes, și ne-am mutat acolo în septembrie 1919. În 1924 am vîndut Hogarth House din Richmond și am închiriat o locuință în Tavistock Square la nr. 52, pe care ea o denumește „Tavistock". Am locuit acolo din martie 1924 pînă în august 1939, cînd ne-am instalat în Mecklenburgh Square, nr. 37. În 1940 clădirea din Mecklenburgh Square a fost atît de grav avariată de bombardament, încît toată mobila a trebuit să fie transportată la Monks House, unde am locuit pînă la moartea Virginiei Woolf în 1941.

Glosarul alăturat, care indică numele personajelor citate în jurnal, îi va ajuta pe cititori să înțeleagă la cine anume se face aluzie într-un pasaj sau altul.

LEONARD WOOLF

1 ianuarie 1953.

1918

Luni, 5 august

Pînă cînd voi cumpăra un caiet în care să-mi notez impresiile despre Christina Rossetti și despre Byron, mai bine să le consemnez aici. În primul rînd, am rămas aproape fără nici un ban cumpărînd un număr considerabil de opere de Leconte de Lisle. Christina se distinge ca un poet înnăscut, lucru de care pare să fi fost ea însăși pe deplin conștientă. Însă dacă aș intenta un proces Atotputernicului, ea ar fi unul din primii mei martori. Citind-o, devii melancolic. Mai întîi, s-a lipsit de dragoste, ceea ce înseamnă că s-a lipsit și de viață. Apoi s-a lipsit de poezie din respect pentru exigențele pe care credea că i le impune religia. A avut doi admiratori statornici. Primul dintre aceștia avea, este adevărat, ciudățeniile lui. Era un om cu conștiință. Ea nu se putea căsători decît cu un creștin avînd anumite convingeri. Iar el nu-și putea păstra convingerile decît cîteva luni. În cele din urmă a îmbrățișat religia romano-catolică, ceea ce a dus la pierzania lui. Încă și mai rău s-a întîmplat cu domnul Collins, un erudit plin de farmec, un singuratic rupt de cele lumești, devotat admirator al Christinei, care nu putea fi adus cu nici un chip în rîndurile obștei. Din această cauză ea nu putea să-și exprime afecțiunea decît vizitîndu-l la locuința lui, lucru pe care a continuat să-l facă pînă la sfîrșitul vieții. De aceea și poezia ei a fost emasculată. Se apuca să transpună psalmii în vers și să-și subordoneze toată poezia doctrinelor creștine. Drept urmare, cred că și-a secătuit pînă la epuizare totală un admirabil talent înnăscut, care avea ne-

voie doar de libertate neîngrădită pentru a îmbrăca o formă mult mai nobilă decît cel al doamnei Browning, de exemplu. Scria cu mare uşurinţă, cu o spontaneitate oarecum copilărească, îmi închipui, aşa cum se întîmplă de obicei cu talentele autentice, dar încă nedezvoltate. Posedă forţa cîntăreţului dăruit de natură. Ştie de asemenea să gîndească. Are imaginaţie. Putem deveni atît de profani, încît să presupunem că ar fi putut fi licenţioasă şi spirituală. Şi, drept răsplată pentru toate sacrificiile, a murit înspăimîntată, nesigură de mîntuire. Trebuie să mărturisesc că doar am răsfoit poeziile ei, căutîndu-le în mod inevitabil pe cele pe care le cunoaştem.

Miercuri, 7 august

Jurnalul din Asheham îmi epuizează observaţiile minuţioase despre flori, nori, gîndaci şi despre preţul ouălor şi, fiind singură, nu am nici un alt eveniment de consemnat. Singura tragedie trăită a fost strivirea unei omizi, singura emoţie — întoarcerea servitorilor noaptea trecută de la Lewes, încărcaţi cu toate cărţile lui Leonard despre război şi cu „English Review" pentru mine, cu articolul lui Brailsford despre Liga Naţiunilor şi cu povestirea *Bucurie* de Katherine Mansfield. Am azvîrlit povestirea cît colo, exclamînd : „S-a sfîrşit cu ea !" Zău, nu văd cum poate cineva să mai aibă încredere în ea, ca om sau scriitor, după o asemenea povestire. Mă tem că va trebui să mă împac cu ideea că intelectul ei este o pojghiţă foarte subţire, de cîţiva centimetri, care acoperă o stîncă stearpă. Căci *Bucurie* este o nuvelă destul de întinsă pentru a-i fi putut permite să pătrundă în profunzime. În loc de aceasta, ea se mulţumeşte cu o eleganţă de suprafaţă. Întreaga concepţie este superficială, ieftină, iar nu viziunea, oricît de imperfectă, a unei minţi interesante. Pe deasupra, scrie şi prost. Urmarea a fost, precum spun, că mi-a comunicat impresia asprimii şi cruzimii ei ca om. Am s-o citesc din nou, dar nu cred că-mi voi schimba părerea. Va continua să scrie tot astfel, spre satisfacţia ei şi a lui Murry. Acum simt o

ușurare că n-au venit. Este oare absurd să descifrez toate aceste critici personale într-o nuvelă ?

Oricum, mi-am bucurat foarte mult că am putut să continui lectura lui Byron. Cel puțin el are virtuți masculine. În fond, mă amuză să constat cît de ușor îmi pot imagina atracția lui asupra femeilor, mai cu seamă asupra celor proaste și neinstruite, incapabile să-i reziste. Sînt multe și cele care au dorit să-l îndrepte. Încă de cînd eram copil (cum ar spune Gertler, ca și cum asta ar dovedi că este un om cu totul remarcabil) am căpătat obiceiul de a aduna date biografice și a încerca să plăsmuiesc imaginea omului cu ajutorul tuturor crîmpeielor de informații ce le puteam afla despre el. Cît timp a durat această pasiune, numele lui Cowper, sau Byron, sau oricare altul, părea să-mi apară din paginile cele mai neașteptate. Apoi, deodată imaginea se îndepărtează și devine una cu cei morți. Sînt foarte neplăcut impresionată de extrem de proasta calitate a poeziei lui Byron, a acelor poeme pe care Moore le citează cu o admirație aproape mută. De ce erau considerate aceste versuri de album drept expresia harului celui mai pur al poeziei ? Nu sînt cu nimic mai bune decît cele ale lui L.E.L. sau Ella Wheeler Wilcox. Ba l-au și abătut de la hotărîrea de a face ceea ce știa că poate să facă, adică să scrie satiră. S-a întors acasă din Orient aducînd cu sine satire (parodii după Horațiu) și *Childe Harold*. Era convins că *Childe Harold* este cel mai bun poem ce s-a scris vreodată. Însă niciodată, tînăr fiind, nu a crezut în poezia sa, ceea ce, la o persoană atît de încrezătoare și de pedantă, este o dovadă că nu avea talent. Cei precum Wordsworth și Keats au în această privință o convingere nestrămutată. Caracterul său îmi amintește adesea puțin de Rupert Brooke, deși acesta apare dezavantajat. Orice s-ar spune, Byron avea o forță impresionantă, după cum o dovedesc scrisorile sale. Avea în multe privințe un caracter foarte frumos, dar întrucît nu s-a găsit nimeni să-l lecuiască de afectare, a ajuns să semene prea mult cu Horace Cole pentru a ne fi pe plac. Numai o femeie l-ar fi putut lua în zeflemea, dar femeile în schimb îl adorau.

Nu am ajuns încă la Lady Byron, dar cred că ea, în loc să-l zeflemisească, doar îl dezaproba. Şi astfel, el a devenit byronist.

Vineri, 9 august

În absenţa oamenilor care să ne intereseze, ceea ce ne face paşnici şi mulţumiţi, se poate la fel de bine continua lectura lui Byron. După ce am arătat că, după scurgerea unui secol, sînt gata să mă îndrăgostesc de el, cred că aprecierea mea asupra lui *Don Juan* poate fi părtinitoare. Îmi închipui că este cel mai bine scris poem de o asemenea întindere, o calitate datorată în parte caracterului flexibil, accidental, improvizat al metodei folosite. Metoda aceasta este o descoperire în sine. Este ceea ce ai căutat în zadar — o formă elastică ce va conţine tot ceea ce doreşti să pui în ea. În acest fel îşi putea transpune (în versuri) o stare sufletească atunci cînd o trăia, putea spune tot ce-i trecea prin cap. Nu era constrîns să fie poetic, şi astfel a scăpat geniul său rău de falsul pitoresc şi de falsul imaginativ. Cînd e serios e sincer şi poate ataca orice subiect doreşte. Scrie 16 cînturi fără să şovăie măcar o dată. Evident că avea o minte capabilă, inteligentă, ceea ce tatăl meu, Sir Leslie, ar fi numit un temperament profund masculin. Susţin că aceste genuri ilicite de cărţi sînt mult mai interesante decît cărţile cuviincioase, care respectă tot timpul cu smerenie iluziile. Totuşi, nu este uşor să-i urmezi exemplul ; într-adevăr, cum se întîmplă cu toate lucrurile neconstrînse, fireşti, numai cei îndemînatici şi maturi le pot realiza cu succes. Dar Byron era plin de idei, o calitate care împrumută versului său o vigoare ce mă face să mă opresc în mijlocul lecturii şi să-mi plimb privirea peste peisajul înconjurător sau în jurul camerei. Astă-seară voi avea plăcerea să termin de citit, măcar că, ţinînd seama că am savurat aproape fiecare strofă, nu ştiu de fapt de ce aceasta ar fi o plăcere. Dar aşa este întotdeauna — fie cartea bună ori proastă. În acelaşi fel Maynard Keynes mărturisea că acoperă întotdeauna reclamele de la sfîrşit cu o mînă în timpul lecturii, ca să ştie exact cît are de citit.

Luni, 19 august

Am isprăvit de citit printre altele *Electra* de Sofocle, pe care n-o mai terminam deşi, la urma urmei, nu este chiar aşa de dificilă. Ceea ce mă impresionează de fiecare dată este caracterul admirabil al povestirii. Pare aproape imposibil să nu poţi face o piesă bună din ea. Poate că este rezultatul unor subiecte tradiţionale, care au fost elaborate, perfecţionate şi descătuşate de elemente de prisos, prin cizelarea lor de către nenumăraţi actori, autori şi critici, pînă cînd a devenit ca o piatră lustruită de apele mării. Mai mult, dacă fiecare spectator ştie dinainte ce se va întîmpla, atunci se pot folosi nuanţe mai fine şi mai subtile şi se poate renunţa la cuvinte. În orice caz, am întotdeauna impresia că nu poţi citi niciodată prea atent şi nu poţi atribui suficientă greutate fiecărui vers şi fiecărei aluzii şi că aparenta sărăcie este numai la suprafaţă. Mai rămîne şi chestiunea descifrării unor emoţii străine de text. În general, mă simt umilită cînd constat cît de mult poate să înţeleagă Jebb. Singura mea îndoială este dacă nu cumva vede prea mult — după cum cred că i s-ar putea întîmpla cuiva cu o piesă modernă englezească proastă dacă s-ar apuca s-o buchisească. În sfîrşit, farmecul deosebit al limbii greceşti rămîne la fel de puternic şi greu de explicat ca întotdeauna. De la primele cuvinte simţi diferenţa nemăsurată dintre original şi traducere. Femeia eroică este la fel în Grecia ca şi în Anglia. Este în genul lui Emily Brontë. Clitemnestra şi Electra sînt evident mamă şi fiică, şi de aceea ar trebui să aibă oarecare înţelegere, deşi probabil că înţelegerea greşit orientată dă naştere la ura cea mai completă. E. este genul de femeie care pune familia, adică pe tatăl ei, mai presus de orice. Venerează tradiţia mai mult decît fiii casei ; îşi revendică obîrşia din partea tatălui, nu din cea a mamei.

Este ciudat să remarcăm că, deşi convenţiile sociale sînt cu totul false şi ridicole, ele nu par nici o clipă mărunte şi înjositoare, precum ne sînt constant prezentate convenţiile englezeşti. Electra a dus o viaţă mult mai îngrădită decît femeile de la mijlocul epocii victoriene, dar aceasta nu are asupra ei nici o influenţă, în afară

de aceea că o face neîndurătoare și splendidă. Nu putea ieși la plimbare neînsoțită · la noi aceasta ar însemna o servitoare și trăsura.

Marți, 10 septembrie

Deși nu sînt singura persoană din Sussex care îl citește pe Milton, vreau să-mi notez impresiile despre *Paradisul pierdut,* acum că tot îl citesc. Impresiile redau destul de fidel ceea ce mi-a rămas în minte după lectură. Am lăsat multe enigme nedezlegate. Am trecut peste pagini prea ușor pentru a putea gusta întreaga lor savoare. Însă înțeleg, și împărtășesc într-o oarecare măsură convingerea, că această deplină savoare este răsplata celei mai profunde erudiții. Sînt uimită de enorma deosebire dintre acest poem și oricare altul. Cred că se explică prin sublima detașare și prin caracterul impersonal al emoției. Nu am citit niciodată *The Sofa* de Cowper, dar îmi imaginez că acest poem este un surogat depreciat pentru *Paradisul pierdut.* Substanța poemului lui Milton este alcătuită în întregime din descrieri minunate, admirabile și măiestrite de trupuri de îngeri, bătălii, zboruri, locuințe ale acestora. El se ocupă de orori, nemărginire, mizerie și sublim, dar nu tratează niciodată pasiunile sufletului omenesc. Există oare alt mare poem care să arunce atît de puțină lumină asupra propriilor bucurii și dureri ale autorului ? Nu mă ajută cu nimic să judec viața. Mi-e greu să cred că Milton a trăit sau a cunoscut bărbați și femei în afara personajelor arțăgoase care vorbesc despre căsătorie și îndatoririle femeii. El a fost primul apărător al drepturilor bărbaților, dar atitudinea lui disprețuitoare își are originea în propriul său ghinion și pare a fi chiar un ultim cuvînt vindicativ în certurile sale domestice. Dar cît de cizelat, de viguros și de minuțios este totul ! Cîtă poezie ! Îmi imaginez că, după el, pînă și Shakespeare ar putea părea puțin tulburat, subiectiv, pasionat, imperfect. Presupun că aceasta este esența, și aproape toată cealaltă poezie nu este decît diluarea ei. Puritatea inexprimabilă a stilului în care se evidențiază o nuanță după alta este de ajuns să te țină cu privirile ațintite, mult timp după ce istorisirea ce se desfășoară la supra-

față s-a terminat. În străfunduri descoperi noi și noi combinații, renunțări, îmbinări fericite și măiestrite. Și-apoi, deși nu există nimic comparabil cu spaima Lady-ei Macbeth sau cu strigătul lui Hamlet, nici milă, nici simpatie sau intuiție, personajele sînt maiestuoase ; și în ele își află întruchipare multe din ideile oamenilor acelor vremuri despre locul nostru în univers, despre datoria noastră față de Dumnezeu, față de religie

1919

Luni, 20 ianuarie

Am de gînd să transcriu aceste însemnări cînd am să cumpăr un caiet, așa încît trec peste înfloriturile legate de Anul Nou. De data aceasta nu banii îmi lipsesc, ci puterea de a întreprinde o călătorie pînă în Fleet Street după ce am zăcut două săptămîni în pat. Pînă și mușchii mîinii drepte sînt așa cum îmi imaginez că trebuie să fie mîna unei slujnice trudite. Este curios că simt aceeași amorțeală și în mînuirea condeiului, deși la drept vorbind ar trebui ca zestrea mea mintală să fie mai bogată acum decît a fost cu o lună în urmă. Cele două săptămîni petrecute în pat au fost urmarea extragerii unui dinte și, fiind destul de obosită, m-am ales cu o migrenă ; o poveste lungă și plicticoasă care înceta și reîncepea asemenea ceții într-o zi de ianuarie. O oră de scris zilnic, aceasta îmi va fi rația pentru următoarele cîteva săptămîni, și economisind-o azi dimineață, pot folosi acum o parte din timp deoarece Leonard este plecat și am rămas mult în urmă cu luna ianuarie. Constat însă că scrisul în jurnal nu contează ca scris, fiindcă tocmai am recitit jurnalul de anul trecut și sînt uimită de viteza neașteptată cu care acesta înaintează nesilit, ba uneori clătinîndu-se, mai-mai să cadă pe pavaj. Și totuși, dacă nu aș scrie chiar mai repede decît cea mai rapidă mașină de scris, dacă aș sta să chibzuiesc, nu aș mai scrie deloc, iar avantajul acestei metode este acela că antrenează din întîmplare multe subiecte pe care le-aș elimina dacă aș sta pe gînduri dar care constituie diamantele risipite în grămada de gunoi. Dacă la vîrsta de 50 de ani, Virginia Woolf nu este în stare să scrie o frază cum se cuvine cînd se așază la masă să-și reconstituie memoriile din

aceste caiete, nu pot decît s-o compătimesc și să-i amintesc de existența șemineului, unde îi dau permisiunea să ardă aceste pagini pînă nu mai rămîne decît scrumul din ele. Dar ce mult o invidiez pentru sarcina ce i-o pregătesc ! Nu există o alta care mi-ar plăcea mai mult. Încă de pe acum acest gînd risipește temerile legate de împlinirea vîrstei de 37 ani, sîmbăta viitoare. Intenționez să petrec serile acestei săptămîni de captivitate redactînd o relatare despre prietenii mei și situația lor prezentă, cu unele date despre caracterul lor și cu o apreciere a operelor și un pronostic al activității lor viitoare, în folosul acestei venerabile doamne (atunci nu va mai fi posibil nici un subterfugiu : 50 înseamnă în vîrstă, deși prevăd protestul ei și admit că aceasta nu înseamnă a fi bătrîn) și pentru a așeza anul pe o temelie solidă. Doamna de 50 de ani va putea să spună cît de mult ne-am apropiat de adevăr, dar am scris destul pentru astă seară (constat că scriu doar de 15 minute).

Miercuri, 5 martie

Tocmai ne-am întors după patru zile petrecute la Asheham și o zi la Charleston.[1] Stau și-l aștept pe Leonard să vină, iar mintea îmi zboară de-a lungul căii ferate și nu-i chip să citesc. Vai și cît de mult am de citit ! Toate lucrările domnului James Joyce, ale lui Wyndham Lewis și Ezra Pound, astfel încît să le compar cu toate operele lui Dickens și ale doamnei Gaskell ; apoi mai este George Eliot, și în sfîrșit Hardy. Și tocmai am terminat de scris necrologul mătușii Anny[2], înflorindu-l cu multă generozitate. Da, de cînd am scris ultima dată în jurnal a murit, azi o săptămînă mai exact, la Freshwater ; și a fost înmormîntată ieri la Hampstead, de unde cu șase sau șapte ani în urmă am văzut Richmondul învăluit într-o ceață galbenă. Presupun că sentimentele mele față de ea sînt pe jumătate o amăgire, sau mai degrabă sînt pe jumătate reflexe ale altor sentimente. Tata ținea la ea ; cu ea dispare aproape ultimul repre-

[1] Casa din apropiere de Firle, închiriată de Vanessa Bell, sora Virginiei (Nota Ed.).

[2] Lady Ritchie, fiica lui Thackeray (Nota Ed.).

17

zentant al acelei lumi a secolului al XIX-lea din Hyde Park Gate.[1] Spre deosebire de cele mai multe doamne bătrîne, nu era cîtuşi de puţin nerăbdătoare să primească vizite. Uneori îmi vine să cred că vederea noastră îi provoca un sentiment penibil, de parcă am fi decăzut iremediabil şi-i aminteam de nenorocire, asupra căreia nu-i plăcea să stăruie niciodată. Mai mult, spre deosebire de cele mai multe mătuşi bătrîne, avea destul discernămînt ca să înţeleagă cît de net ne deosebim cînd e vorba de lucrurile obişnuite, şi probabil că aceasta îi insufla un sentiment de bătrîneţe, desuetudine, dispariţie — care dealtfel era necunoscut cercului ei. În ceea ce mă priveşte n-ar fi trebuit să-şi facă asemenea griji, deoarece nutream pentru ea o admiraţie sinceră ; totuşi generaţiile privesc lucrurile foarte diferit. Acum doi sau poate trei ani, Leonard şi cu mine ne-am dus s-o vedem ; am găsit-o mult îmbătrînită de vîrstă, purtînd o garnitură de pene în jurul gîtului, şezînd singură într-un salon care era aproape o copie la scară redusă a vechiului salon ; aceeaşi atmosferă calmă, plăcută din secolul al XVIII-lea, aceleaşi vechi portrete şi porţelanuri. Ne aştepta cu ceaiul gata pregătit. Felul ei de a fi era puţin distant şi cît se poate de melancolic. Am întrebat-o despre tata, şi ne-a spus cum pe vremea aceea tinerii rîdeau „zgomotos şi melancolic", şi că generaţia lor a fost fericită dar egoistă, şi cum generaţia noastră i se părea admirabilă, dar îngrozitoare ; că noi nu avem nici un scriitor aşa cum au avut ei. „Unii dintre ei au o umbră din această calitate, Bernard Shaw de exemplu, dar nu mai mult decît o umbră. Lucrul cel mai plăcut este să-i cunoşti pe toţi ca muritori de rînd, nu ca oameni mari." Apoi ne-a povestit o întîmplare cu Carlyle şi despre tata, cînd Carlyle a zis că mai curînd şi-ar spăla faţa într-o băltoacă murdară decît să fie jurnalist. Mi-amintesc că şi-a vîrît mîna într-un săculeţ sau o cutie aşezată lîngă foc, şi a spus că are un roman trei sferturi scris, dar pe care nu-l poate isprăvi. Îmi imaginez că nici nu l-a terminat nici-

[1] Locuinţa familiei Stephen se afla în Hyde Park Gate (Nota Trad.).

odată, dar am spus tot ceea ce am putut spune înflorindu-l puțin în articolul ce va apare mîine în „The Times". I-am scris lui Hester, dar ce mult mă îndoiesc de sinceritatea emoției mele !

Miercuri, 19 martie

Viața se desfășoară atît de repede, încît nu am timp să notez sumedenia de reflecții care sporesc cu aceeași repeziciune și pe care le însemnez de cîte ori se ivesc, pentru a le insera aici. Am vrut să scriu despre familia Barnett și despre dezgustul ce mi-l inspiră cei ce se vîră cu atîta suficiență în sufletele altora. În orice caz, ei erau vîrîți pînă în gît ; au fost prinși în flagrant delict, dacă se poate spune așa ceva despre filantropi, ceea ce constituie un bun exemplu ; lipsiți de seriozitate și de imaginație, se trădează cu o ușurință care aproape îmi anulează facultățile critice. Să fie oare vorba de snobism intelectual care mă face să-i detest ? Are vulgaritatea lor vreo legătură cu strădania în folosul semenilor ? Și nesfîrșita lor mulțumire de sine ! Să nu pună nici măcar o singură dată la îndoială justețea a ceea ce fac, mergînd întotdeauna înainte în mod nesăbuit pînă cînd, firește, întreprinderile lor capătă proporții colosale și prosperă într-un mod ce nu prevestește nimic bun. Ba mai mult, ar putea o femeie cu simțul ridicolului sau cu discernămînt să aducă asemenea imnuri de laudă propriului ei geniu ? Poate că la rădăcina tuturor acestor lucruri stă idolatria celor neinstruiți și ușurința cu care cei tari își impun voința asupra săracilor. Și ajung să detest din ce în ce mai mult orice fel de dominație a unui individ asupra altuia, orice tendință de a condamna, orice impunere a voinței. În sfîrșit, gustul meu literar este ultragiat de modul insinuant în care povestirea este astfel ticluită încît să aibă succes deplin, ca un bujor înflorit. Dar cu aceasta nu am făcut decît să zgîndăresc impresiile ce le am despre aceste două volume groase. [1]

[1] *Reverendul S.A. Barnett ; Viața, opera și prietenii săi.* De soția lui, doamna Barnett (Murray). (Nota Ed.).

Joi, 27 martie

...*Noapte și zi* pe care Leonard l-a citit în ultimele două dimineți și seri. Recunosc că verdictul, rostit de el în cele din urmă în această dimineață, îmi face o nesfîrșită plăcere ; nu știu cît de mult ar trebui să fac abstracție de el. După propria mea părere, *Noapte și zi* este o carte mai matură, mai cizelată și mai satisfăcătoare decît *Călătoria*, și are și motive să fie astfel. Presupun că m-am expus acuzației de a-mi fi pierdut timpul cu emoții care nu au nici o însemnătate. Hotărît că nu mă aștept nici măcar la două ediții. Și totuși, nu mă pot împiedica să gîndesc că literatura engleză fiind așa cum este, ca originalitate și sinceritate mă compar destul de bine cu cei mai mulți dintre moderni. Leonard consideră filozofia romanului foarte melancolică. Și aceasta se potrivește mult cu ceea ce spunea ieri. Totuși, dacă vrei să te ocupi de oameni pe o scară largă și să spui ceea ce crezi, cum poți evita melancolia ? Nu sînt de acord că aș fi lipsită de speranță, dar spectacolul este extrem de ciudat și, deoarece răspunsurile obișnuite nu mai satisfac, trebuie să cauți un răspuns nou, iar procesul renunțării la cele vechi, cînd nu ești de loc sigur ce să pui în locul lor, este trist. Totuși, dacă stai să te gîndești, ce răspunsuri sugerează, de exemplu, Arnold Bennett sau Thackeray ? Răspunsuri fericite — soluții satisfăcătoare, răspunsuri pe care le-ar accepta oare cineva care are cît de puțin respect pentru suflet ? Am isprăvit acum îngrozitoarea corvoadă de scris la mașină și, după ce voi termina de mîzgălit această pagină, am să-i scriu lui Gerald să vină luni să luăm masa împreună. Cred că niciodată scrisul nu mi-a produs atîta plăcere ca atunci cînd am scris ultima parte a romanului *Noapte și zi*. Într-adevăr, nici o parte a lui nu m-a pus la o asemenea încercare cum s-a întîmplat cu *Călătoria ;* iar dacă propria-ți dezinvoltură și interes prevestesc ceva bun, sper că măcar unii vor afla o plăcere citindu-l. Mă întreb dacă voi mai putea să-l mai citesc o dată. Oare se apropie timpul cînd voi putea să citesc propriile-mi scrieri tipărite fără să roșesc, să tremur și să încerc să mă ascund ?

Miercuri, 2 aprilie

Ieri i-am dus *Noapte și zi* lui Gerald și am avut o scurtă întrevedere pe jumătate familială, pe jumătate profesională în biroul lui. Nu împărtășesc concepția despre literatură a unui membru de club. Mai întîi, aceasta îmi provoacă dorința irezistibilă de a mă lăuda ; m-am lăudat cu Nessa, cu Clive și Leonard, și cu banii pe care-i cîștigă ei. Apoi am desfăcut pachetul ; i-a plăcut titlul, dar a remarcat că domnișoara Maud Annesley a scris o carte intitulată *Nopți și zile* — ceea ce poate să ne creeze dificultăți cu Mudies [1]. Dar mi-a spus că ar dori cu siguranță să publice romanul. Amîndoi am fost cît se poate de cordiali. Am remarcat cum i-au albit firele de păr din cap și spațiul dintre ele face ca părul să fie foarte rar. Am luat ceaiul în Gordon Square.

Duminică, 12 aprilie

Fur aceste zece minute din lectura romanului *Moll Flanders,* pe care nu am reușit să-l termin ieri după program, cedînd dorinței de a întrerupe cititul și a mă duce la Londra. Însă am privit Londra cu ochii lui Defoe, îndeosebi priveliștea bisericilor albe și a palatelor de pe podul Hungerford. Am văzut bătrînele vînzînd chibrituri cu ochii lui ; și fata șleampătă ce se ațînea pe lîngă trotuarul din St. James's Square mi s-a părut că descinde din *Roxana* sau *Moll Flanders.* Neîndoios că un mare scriitor mi se impune atenției după două secole. Un scriitor mare, iar Forster [2] nu i-a citit niciodată cărțile ! Cînd mă apropiam, Forster mi-a făcut semn de la bibliotecă. Ne-am strîns mîna foarte cordial. Totuși simt întotdeauna cum se sfiește cu discreție de mine, ca de o femeie, o femeie inteligentă, o femeie modernă. Simțind acest lucru, i-am recomandat să-l citească pe Defoe și l-am lăsat și m-am dus să mai cumpăr niște cărți de Defoe, după ce cumpărasem în drum un volum de la Bickers.

---

[1] Mare librărie specializată în abonamente la noile apariții. (Nota Trad.).

[2] E. M. Forster (Nota Ed.).

Joi, 17 aprilie

Oricît de mult i-ar ponegri cineva pe cei din familia Strachey, intelectul lor atît de sclipitor, de precis și agil rămîne o sursă de bucurie de la început pînă la sfîrșit. Mai este oare nevoie să adaug că păstrez calitățile pe care le admir cel mai mult pentru cei ce nu fac parte din familia Strachey ? A trecut atît de mult timp de cînd nu l-am mai văzut pe Lytton, încît impresiile mele despre el sînt în mare măsură culese din scrierile sale, iar lucrarea lui despre Lady Hester Stanhope nu a fost dintre cele mai bune ce le-a scris. Aș putea umple această pagină cu bîrfe despre articolele publicate în „Athenaeum", întrucît ieri am luat ceaiul cu Katherine[1], iar Murry [2] ședea alături, pămîntiu și tăcut, înviorîndu-se numai cînd discutam chestiuni profesionale. Manifestă de pe acum gelozia părtinitoare a unui părinte pentru odrasla sa. Am încercat să fiu onestă, ca și cum onestitatea ar fi un element al filozofiei mele, și am spus cît de mult îl detest pe Grantorto cu articolul lui despre păsările fluierătoare, și pe Lytton și așa mai departe. Atmosfera din jurul bărbaților mă descumpănește. Oare se îndoiesc de tine ? Te disprețuiesc ? Iar dacă este așa, de ce stau pînă la sfîrșit și-ți suportă prezența ? Adevărul este că atunci cînd Murry spune lucrurile obișnuite pe care le spun bărbații, despre Eliot de exemplu, îmi înfrînez curiozitatea de a afla ce a spus despre mine și nu cedez. Îmi zic ce prăpastie neașteptată despică inteligența bărbaților și cît se fălesc cu un punct de vedere care se aseamănă foarte mult cu stupiditatea. Găsesc că este mult mai ușor să vorbesc cu Katherine. Ea oferă și refuză așa cum mă aștept să facă ; amîndouă discutăm mai multe lucruri într-un timp mult mai scurt. Însă îl respect pe Murry și doresc să aibă o părere foarte bună despre mine. Heinemann a respins nuvelele lui K.M. ; și ea s-a simțit în mod ciudat jignită că Roger nu a invitat-o la serata lui. Calmul ei este numai de suprafață.

---

[1] Katherine Mansfield (Nota Ed.).
[2] J. Middleton Murry (Nota Ed.).

Duminica paştelui, 20 aprilie

În starea de trîndăvie ce urmează oricărui articol lung, şi Defoe este cel de-al doilea articol principal din luna aceasta, am scos acest jurnal şi am recitit, aşa cum citeşti întotdeauna ceea ce ai scris, cu un fel de aviditate vinovată. Mărturisesc că stilul necizelat şi dezordonat, adesea păcătuind mult împotriva gramaticii şi reclamînd înlocuirea unui cuvînt, m-a întristat oarecum. Vreau să spun celui ce va citi rîndurile ce urmează că pot să scriu mult mai bine, şi fără să zăbovesc prea mult. Iar acum pot să-mi adresez şi un mic compliment pentru impetuozitatea şi vigoarea stilului şi pentru că uneori nimereşte pe neaşteptate drept la ţintă. Ceea ce este mai important este convingerea mea că obiceiul acesta de a scrie numai pentru sine este un bun exerciţiu. Îţi dezmorţeşte încheieturile. Nereuşitele şi poticnelile nu contează. În ritmul în care merg, trebuie să atac obiectul în modul cel mai direct şi rapid, astfel încît să apuc cuvintele, să le aleg şi să le atac fără un răgaz mai mare decît acela cerut de muierea peniţei în cerneală. Socotesc că de un an încoace se poate constata o uşurinţă sporită în scrisul meu, pe care o atribui jumătăţii de oră tihnite de după ceai. Mai mult, mi se prefigurează ideea formei ce ar putea-o îmbrăca jurnalul. Cu timpul s-ar putea să învăţ ce să fac cu acest material de viaţă dezlînat, accidental, să-i găsesc o altă întrebuinţare decît aceea pe care i-o dau, folosindu-l în mod intenţionat şi scrupulos în roman. Oare cum aş vrea să fie jurnalul meu ? Ceva suplu dar nu neîngrijit, destul de elastic încît să cuprindă orice lucru solemn, minor sau frumos ce-mi trece prin minte. Aş dori să fie aidoma unui pupitru vechi şi adînc, sau unui geamantan încăpător în care arunci o sumedenie de nimicuri fără să te mai uiţi la ele. Aş vrea să revin după un an sau doi şi să aflu că lucrurile s-au orînduit singure, s-au înfrumuseţat şi s-au contopit, aşa cum se întîmplă întotdeauna într-un mod misterios, formînd un tipar destul de transparent pentru a oglindi lumina vieţii noastre şi rămînînd totodată structuri ferme, cu independenţa unei opere de artă. Cred că ceea ce este necesar în primul rînd, acum după ce mi-am recitit vechile vo-

lume, este nu să mă transform în cenzor, ci să scriu ceea ce îmi dictează starea sufletească, despre indiferent ce ; întrucît am fost curioasă să aflu cum au ieșit lucrurile inserate la întîmplare, am aflat semnificații acolo unde nu mi-am închipuit în momentul respectiv. Dar prolixitatea se transformă repede în neglijență. Este necesar un mic efort pentru a surprinde un personaj sau un incident ce se cere consemnat. Pana nu trebuie lăsată să scrie necălăuzită, pentru ca scrisul să nu devină vlăguit și neîngrijit, ca la Vernon Lee. Ligamentele ei sînt prea slabe pentru gustul meu.

Luni, 12 mai

Ne aflăm în toiul sezonului editorial. Murry, Eliot și cu mine vom ajunge în mîinile cititorilor în dimineața aceasta. Poate tocmai de aceea mă simt categoric ușor deprimată. Am citit un exemplar legat din *Grădinile Kew*, o datorie neplăcută pe care am amînat-o pînă cînd am isprăvit de scris. Rezultatul este vag. Mi se pare o schiță neînsemnată și scurtă. Nu înțeleg cum citirea ei l-a putut impresiona pe Leonard atît de mult. După părerea lui, este cea mai bună proză scurtă pe care am scris-o pînă acum. Judecata aceasta m-a determinat să citesc *Semnul de pe perete*, cărcia i-am găsit destule neajunsuri. După cum spunea odată Sydney Waterlow, partea cea mai îngrozitoare a profesiunii scriitoricești este faptul că te încrezi prea mult în elogii. Sînt aproape sigură că nu voi primi nici o laudă pentru povestire, și acest lucru mă va contraria puțin. Fără încurajarea laudelor mi-este greu să mă apuc de scris dimineața, dar deprimarea nu durează decît o jumătate de oră și, îndată ce încep, uit totul. Ar trebui să ne străduim cu toată seriozitatea să nu luăm seama la suișuri și coborîșuri, la complimentul ce ți-l face unul, la tăcerea altuia, la faptul că sînt comandate lucrările lui Murry și Eliot și nu ale mele. Esențialul rămîne plăcerea pe care mi-o produce scrisul. Cred că aceste gînduri nebuloase au alte cauze, deși sînt ascunse în străfunduri. Viața este un flux și un reflux permanent, ceea ce explică multe, deși nu cunosc cauza acestor mareе.

Marți, 10 iunie

Profit de cele cincisprezece minute ce îmi rămîn pînă la masă ca să continui însemnările, pentru a recupera o lungă întrerupere. Adineauri ne-am întors de la Club ; tocmai am comandat reeditarea schiței *Semnul de pe perete* la Pelican Press, și am luat ceaiul împreună cu James. El ne-a informat că, dezgustat de propunerile de pace, Maynard și-a prezentat demisia, și-a scuturat hainele de praful din birou și a acceptat un post universitar la Cambridge. Însă trebuie să mă felicit, întrucît mi-am întrerupt jurnalul în momentul cînd, întorcîndu-ne de la Asheham, am găsit masa din hol înțesată, îngropată sub comenzi pentru *Grădinile Kew*. Erau pînă și pe sofa și le-am deschis în timpul mesei și ne-am ciondănit, regret s-o spun, deoarece eram amîndoi enervați, agitați de porniri contrare, iscate ca valurile de rafala criticii de la Charleston. Toate aceste comenzi — circa 150 din partea librarilor și a unor persoane particulare — se datorau unei recenzii apărute în „The Times Literary Supplement", scrisă probabil de Logan, unde eram lăudată precum aș fi dorit. Iar acum zece zile mă pregăteam cu stoicism să înfrunt un eșec total. Satisfacția succesului a fost diminuată considerabil mai întîi de cearta noastră și apoi de necesitatea de a pregăti 90 de exemplare, a scrie adrese, a lipi pachetele și în sfîrșit, a le expedia, ceea ce ne-a luat tot timpul pînă acum. Ah, cum ne-a copleșit succesul în zilele acestea ! În plus, am primit din senin o scrisoare de la editorul Macmillan din New York, care a fost atît de impresionat de *Călătoria*, încît dorește să ia cunoștință de *Noapte și zi*.

Cred că intensitatea plăcerii scade foarte repede. Îmi plac înghițiturile mici, dar psihologia celebrității merită să fie studiată pe îndelete. Am impresia că prietenii îi răpesc tot parfumul. Lytton a luat masa la noi sîmbătă, împreună cu familia Webb, și i-am vorbit despre diversele mele succese, mi s-a părut că văd o ușoară umbră așternîndu-i-se pe față și dispărînd imediat, dar nu înainte ca fructul să-mi vestejească bucuria. Dar, la urma urmelor, și eu i-am tratat succesele în același fel. Nu poate să-mi facă plăcere cînd vorbește la nesfîrșit despre un

exemplar din *Victorieni eminenți*, subliniat și purtînd inițialele „M" sau „H" scrise de domnul sau doamna Asquith. Și totuși, la acest gînd o căldură dulce îi învăluia ființa. Dejunul a fost o reușită. Am luat masa în grădină, și Lytton s-a amuzat în timpul conversației, cu eleganță și cu o siguranță și mai mare ca de obicei. „Dar *pe mine* nu mă interesează Irlanda..."

Sîmbătă, 19 iulie

Cred că ar trebui să vorbesc despre Ziua Păcii, deși nu sînt sigură dacă merită să iau o peniță nouă pentru acest scop. Stau în unghiul ferestrei și aproape că simt pe cap picăturile de ploaie care cad neîncetat pe frunze. Peste vreo zece minute va începe defilarea la Richmond. Mă tem că prea puțini vor fi aceia care vor aplauda pe consilierii comunali, înveșmîntați de sărbătoare și defilînd cu demnitate pe străzile orașului. E ceva ce îmi amintește de husele de olandă pentru scaune și de vremea cînd eram lăsată acasă în timp ce toată lumea pleca la țară. Mă simt tristă, prăfuită, decepționată. Firește că noi nu am văzut defilarea. Nu am văzut decît lăzile de gunoi de la periferie. Nu plouă decît de o jumătate de oră. Pentru servitori a fost o dimineață plină de triumf. Au stat pe podul Vauxhall și au văzut totul : generalii, soldații, tancurile, infirmierele, muzica militară ; defilarea a durat două ore. Au spus că a fost cel mai frumos spectacol pe care îl văzuseră în viața lor. Defilarea și raidul zeppelinului vor juca un rol important în analele familiei Boxall. În fine nu știu ce să zic — mi se pare că este un festival al servitorimii, menit să potolească și să împace „poporul", și uite că acum ploaia îl strică și va fi poate nevoie să se țină un alt festival. Cred că acesta este motivul decepției mele. În toate sărbătorile păcii există ceva calculat, ascuns, nesincer. Mai mult, desfășurarea lor este lipsită de frumusețe și spontaneitate. Sînt prea puține drapele. Noi avem cîteva pe care servitorii, din snobism cred, au insistat să le cumpere pentru a ne epata. Ieri la Londra, obișnuita mulțime lipicioasă, plicticoasă : oameni somnoroși și amorțiți, ca niște albine

pleoştite de ploaie, se tîrau prin Trafalgar Square şi se clătinau pe trotuarele din împrejurimi. Singurul lucru ce mi-a bucurat privirea s-a datorat mai curînd unei uşoare adieri de vînt decît pavoazării meşteşugite. Lungi serpentine legate de vîrful coloanei lui Nelson lingeau aerul, se înfăşurau şi se desfăşurau ca nişte gigantice limbi de dragon, cu o frumuseţe lentă, unduioasă. Altfel, teatrele şi music-hall-urile erau ornamentate cu globuri mari de sticlă, luminate prea devreme din interior ; dar lumina ar fi putut desigur fi folosită în mod mai judicios. Oricum noaptea a fost înăbuşitoare, dar magnifică, şi un timp după ce ne-am culcat nu am putut dormi din cauza rachetelor care explodau şi ne luminau camera. (Iar acum clopotele din Richmond au început să bată pe ploaie şi sub un cer cenuşiu-cafeniu. Însă clopotele de biserică amintesc numai de nunţi şi de slujbe religioase.) Nu pot nega că mă simt oarecum ruşinată să scriu pe un ton atît de lugubru, căci se presupune că toţi sîntem veseli şi fericiţi. La fel şi odinioară, la aniversarea zilei de naştere, cînd dintr-un motiv sau altul ceva nu mergea în camera copiilor, ne făceam un titlu de glorie din a ne preface. După ani şi ani puteai să mărturiseşti că fusese o minciună sfruntată, iar dacă peste ani aceste turme docile vor recunoaşte că au înţeles că au fost înşelate şi că le este lehamite de tot, ei bine, aş fi oare atunci mai veselă ? Cred că dineul la Clubul 1917 şi discursul doamnei Besant a îndepărtat poleiala de pe turta dulce — admiţînd că ar mai fi existat urme de poleială — şi a spus lucrurilor pe nume. Hobson a fost sardonic. Această doamnă voinică cu mină ursuză, cap imens acoperit cu păr alb, des şi ondulat, a început prin a compara Londra iluminată sărbătoreşte cu Lahore. Apoi ne-a atacat pentru atitudine brutală faţă de India, ea, după cîte se pare, făcînd parte dintre „ei" nu dintre „noi". Nu am avut impresia că argumentele ei erau foarte temeinice, cu toate că aparent erau convingătoare, dar Clubul 1917 a aplaudat-o şi a încuviinţat. Nu mă pot împiedica să ascult discursurile ca o lectură şi de aceea florile pe care le flutura din cînd în cînd păreau îngrozitor de artificiale. Am din ce în ce mai mult impresia că singurii oameni

oneşti sînt artiştii şi că toţi aceşti reformatori şi filantropi o iau atît de uşor razna şi nutresc scopuri atît de puţin onorabile sub masca iubirii aproapelui, încît în cele din urmă le găseşti mai multe cusururi decît nouă. Dar dacă aş face parte din grupul lor ?

Duminică, 20 iulie

Ar trebui poate să termin relatarea despre sărbătorirea păcii. Ce animale gregare sîntem, la urma urmei, pînă şi cei mai decepţionaţi dintre noi ! În orice caz, după ce am asistat fără emoţie la defilare şi am ascultat clopotele celebrînd pacea, după masă mi-am zis că, dacă se petrece ceva, merită totuşi să iei parte. L-am silit pe bietul Leonard să iasă din casă şi l-am azvîrlit pe Walpole cît colo. După ce am aprins un rînd de lămpi şi văzînd că ploaia încetase, am ieşit chiar înainte de ceai. De cîtva timp exploziile anunţau focuri de artificii. Uşile restaurantului din colţ erau deschise şi sala era ticsită. Oamenii dansau, răcneau cîntece poticnindu-se, ca şi cum trebuia să fii beat ca să cînţi. Un grup de băieţaşi cu lampioane defilau pe pajişte, izbind pămîntul cu bastoanele. Puţine magazine îşi îngăduiseră luxul iluminatului electric. Doi bărbaţi pe jumătate beţi susţineau o femeie din lumea bună care era beată moartă. Am luat-o după şirul domol de oameni care urcau dealul. Iluminaţiile erau aproape inexistente de la jumătatea pantei în sus, dar am continuat să urcăm pînă cînd am ajuns pe terasă. Şi de acolo am reuşit să vedem ceva, nu mare lucru e adevărat, căci umezeala vătămase substanţele chimice. Globuri roşii, verzi, galbene şi albastre se înălţau încet în aer, se spărgeau, înfloreau într-un oval de lumină, care cădea în particule mărunte şi dispărea. În diferite locuri izbucneau nimburi de lumină. Înălţîndu-se deasupra Tamisiei, printre copaci, aceste rachete erau încîntătoare, iar pe feţele mulţimii se reflecta o lumină stranie. Dar fireşte că ceaţa cenuşie învăluia totul şi estompa strălucirea artificiilor. Şi ce trist era să-i vezi pe soldaţii infirmi, zăcînd în pat la „Star and Garter", cu spatele la noi, fumînd ţigări şi aşteptînd ca tumultul să înceteze. Eram ca nişte copii pe care trebuie să-i amuzi. Astfel, la ora 11 ne-am

întors acasă şi din biroul meu puteam să văd pînă la Ealing, unde oamenii îşi dădeau silinţa să se distreze şi ei. Într-adevăr, un glob de foc s-a ridicat atît de sus, încît Leonard a crezut că este o stea, dar au mai apărut alte nouă pe lîngă el. Astăzi plouă aşa de tare, încît nu există nici o îndoială că restul festivităţior va fi anulat.

Marţi, 21 octombrie

Astăzi este aniversarea bătăliei de la Trafalgar şi ieri a fost ziua memorabilă cînd a apărut *Noapte şi zi*. Cele şase exemplare de autor mi-au parvenit în dimineaţa aceasta, şi cinci au şi fost expediate, încît îmi imaginez chipurile a cinci prieteni cufundate în lectură. Oare sînt neliniştită ? Destul de puţin, ceea ce este ciudat. Mai mult emoţionată şi mulţumită, decît neliniştită. Mai întîi, iată un lucru isprăvit (la care nu voi mai reveni). Apoi, am recitit puţin şi mi-a plăcut. Şi, pe deasupra, am un fel de certitudine că oamenii a căror judecată o preţuiesc vor considera probabil că este o carte bună, certitudine mult sporită de convingerea că, dacă nu va fi aşa, îmi voi reveni şi voi începe să scriu o nouă povestire. Se înţelege că dacă Morgan, Lytton şi ceilalţi se vor declara entuziasmaţi, voi căpăta o părere mai bună despre mine. Partea neplăcută este să întîlneşti oameni care îţi debitează banalităţile de circumstanţă. În general văd unde vreau să ajung. Am convingerea că de data aceasta mi s-a oferit o bună ocazie şi am făcut tot ce mi-a stat în putinţă. Astfel că pot adopta o atitudine filozofică, dînd vina pe Atotputernicul.

Joi, 23 octombrie

Trebuie să consemnez aici primele roade culese de la *Noapte şi zi*. „Fără îndoială o operă absolut genială" — Clive Bell. La urma urmelor, s-ar fi putut să nu-i placă. A fost sever cu *Călătoria*. Mărturisesc că sînt fericită, deşi nu sînt convinsă că e aşa cum spune. Totuşi, este o dovadă că am făcut bine că nu m-am agitat. Oamenii a căror opinie o respect nu vor fi la fel de entuziasmaţi ca el, dar cred că vor înclina cu hotărîre de partea lui.

Joi, 30 octombrie

Reumatismul îmi va sluji drept scuză că nu scriu mai mult ; dar lăsînd reumatismul deoparte, mîna mi-este obosită de scris. Totuşi dacă m-aş folosi din punct de vedere profesional ca subiect de analiză, aş putea scrie o poveste interesantă a ultimelor zile despre vicisitudinile prin care a trecut *Noapte şi zi*. După scrisoarea lui Clive a sosit cea de la Nessa, elogioasă fără rezerve ; apoi, pe deasupra tuturor, cea de la Lytton : felicitări entuziaste, un mare succes, o operă clasică şi aşa mai departe. Au urmat elogiile din partea Violetei, iar ieri dimineaţă, această propoziţie din partea lui Morgan : „Îmi place mai puţin decît *Călătoria*". Deşi îşi exprimă şi el admiraţia şi spune că are de gînd să reia lectura, această rezervă a stricat toată plăcerea produsă de rest. Dar să continui. Către ora 3 după-amiaza mă simţeam mai fericită şi mai liniştită, datorită mai mult reproşului său decît elogiilor celorlalţi, ca şi cum m-aş fi regăsit din nou în mijlocul oamenilor, după ce mă rostogolisem într-o stare de beatitudine printre nori elastici şi pe pante de puf.

Totuşi, cred că pun tot atîta preţ pe opinia lui Morgan ca şi pe a celorlalţi. În ziarul „Times" din dimineaţa aceasta, mi se consacră o coloană : cele mai înalte elogii, care sînt şi inteligente pe deasupra, afirmînd între altele că, deşi mai puţin strălucitor la suprafaţă, *Noapte şi zi* este mai profund decît celălalt, părere cu care sînt de acord. Sper că săptămîna aceasta se va termina cu recenziile. Aş vrea să fie urmate de scrisori inteligente. Dar ceea ce vreau cu adevărat e să scriu mici povestiri. Cu toate acestea, simt că mi s-a luat o piatră de pe inimă.

Joi, 6 noiembrie

Sydney şi Morgan au luat masa cu noi aseară. În general sînt mulţumită că le-am sacrificat un concert. Îndoiala cu privire la Morgan şi *Noapte şi zi* s-a risipit. Înţeleg de ce îi place mai puţin decît *Călătoria* şi, înţelegînd aceasta, îmi dau seama că nu este o critică menită să mă descurajeze. Critica inteligentă nu este probabil

niciodată descurajatoare. Totuși, nu mi-este ușor să o spun, deoarece eu însămi scriu foarte multă critică. Ceea ce a spus el se reduce la următoarele : *Noapte și zi* este o lucrare strict formală și clasică, și de aceea te aștepți — sau el se așteaptă — ca personajele să fie mult mai atrăgătoare decît într-o carte în genul *Călătoriei,* care este vagă și universală. Nici un personaj din *Noapte și zi* nu este atrăgător. Lui îi este cu totul indiferent cum se armonizează personajele. Personajele din *Călătoria* îi sînt la fel de indiferente, dar acolo nu simte nevoia ca ele să fie altfel. Cît despre rest, admiră practic totul și reproșul lui nu vrea să spună că *Noapte și zi* este mai puțin remarcabil decît celălalt. Ah, și apoi îi găsește o sumedenie de calități, și de fapt nu văd nici un motiv să mă las descurajată din cauza lui. Sydney spune că romanul l-a răvășit complet și este de părere că de data aceasta am reușit să-l duc la bun sfîrșit. Dar ce plicticoasă am devenit ! Chiar și bătrîna Virginia va sări peste multe din paginile acestea, dar pentru moment toate acestea mi se par importante. Revista „Cambridge Magazine" repetă ceea ce a spus Morgan despre personajele lipsite de atracție ; și totuși, mă situează în primul plan al literaturii contemporane. Ei afirmă că sînt cinică față de personajele mele, dar îndată ce intră în amănunte, Morgan, care a citit revista șezînd în fața căminului, a spus că el nu e de acord. Așadar, opiniile criticilor sînt împărțite și bietul autor care încearcă să-i țină în frîu este sfîșiat în două. Pentru prima oară după mulți ani, m-am plimbat pe malul rîului între orele zece și unsprezece. Da, seamănă cu casa zăvorîtă cu care l-am comparat odată ; casa cu husele așezate pe scaune. Pescarii nu ies așa de devreme ; cărarea este pustie și doar un avion mare se zărește pe cer. Am vorbit foarte puțin, dovedind astfel (cel puțin eu) că nu ne este teamă de liniște. Morgan are o mentalitate de artist. Spune lucrurile simple pe care oamenii inteligenți nu le spun. De aceea îl consider unul dintre cei mai buni critici. Pe neașteptate, exprimă lucrul evident pe care ceilalți nu l-au remarcat. Se luptă acum cu un roman al său, atingînd clapele dar producînd deocamdată numai disonanțe.

Vineri, 5 decembrie

Încă un salt, dar cred că lucrarea a căpătat un ritm constant deşi prudent. Mă gîndesc că n-am deschis o carte greacă de cînd ne-am întors şi că n-am citit aproape nimic în afara cărţilor pe care trebuie să le recenzez, ceea ce dovedeşte că nu am dispus de nici un minut pentru a scrie. Sînt aproape speriată să constat cît de adînc m-am specializat. Mintea mea, incapabilă de a se concentra asupra unei pagini albe din cauza neliniştii sau din alte cauze, este aidoma unui copil pierdut care rătăceşte prin casă şi plînge pe treapta de jos a scării. *Noapte şi zi* pluteşte încă în jurul meu şi mă face să pierd foarte mult timp. George Eliot nu citea niciodată recenziile critice, căci ceea ce se spunea despre romanele sale o împiedica să scrie. Încep să înţeleg ce voia să spună. Nu că aş pune prea mult la inimă laudele sau reproşurile, dar ele înseamnă o întrerupere, mă silesc să privesc îndărăt, îmi inspiră dorinţa de a explica sau de a analiza. Săptămîna trecută mi s-a consacrat un paragraf tăios în „Wayfarer". Săptămîna aceasta Olive Heseltine pune balsam pe rană. Dar prefer să scriu în felul meu despre *Pasiunile celor patru melci,* decît să fiu o a doua Jane Austen, precum afirmă Katherine Mansfield.

1920

Luni, 26 ianuarie

A doua zi după aniversarea zilei mele de naştere ; deci am 38 ani. Ei bine, nu există nici o umbră de îndoială că sînt mult mai fericită decît eram la 28 de ani. Iar astăzi sînt mai fericită decît am fost ieri, deoarece în după-amiaza aceasta mi-a venit ideea unei forme noi pentru un alt roman. Ce-ar fi dacă un lucru ar rezulta din altul — ca într-un roman nescris dar nu numai pe zece pagini ci pe două sute sau mai multe — oare asta nu mi-ar da libertatea şi uşurinţa de care am nevoie ? Oare nu se apropie mai mult de ceea ce vreau eu — păstrînd forma şi ritmul şi cuprinzînd în acelaşi timp totul, absolut totul ? Mă întreb însă în ce măsură va cuprinde sufletul omenesc. Oare sînt suficient de stăpînă pe dialog, pentru a-l putea cuprinde în plasa cuvintelor ? Căci am impresia că de data aceasta demersul meu va fi cu totul diferit. Voi renunţa la eşafodaj, astfel încît să nu se zărească nici o cărămidă. Totul crepuscular, în afară de suflet, pasiune, umor — care vor fi luminoase asemenea unui foc în ceaţă. Apoi voi avea prilejul să inserez o sumedenie de lucruri — un episod comic sau o inconsecvenţă, un ritm săltăreţ şi vioi după cum am chef. Întrebarea este dacă sînt suficient de stăpînă pe lucruri. Dar să ne închipuim *Semnul de pe perete, Grădinile Kew* şi *Un roman nescris* prinzîndu-se de mînă şi dansînd la unison. Va trebui însă să descopăr care va fi acest unison. Tema este încă nebuloasă, dar întrevăd posibilităţi enorme pentru forma pe care am descoperit-o mai mult sau mai puţin din întîmplare acum două săptămîni. Cred că primejdia cea mare constă în blestematul ăsta de egocentrism care, după părerea mea, subminează opera lui Joyce şi a lui Richardson. Oare

dispun eu de suficiente resurse pentru a înălța între mine și carte un zid, fără ca ea să devină îngustă și restrînsă ca la Joyce și Richardson ? Sper că acum mi-am însușit destul de bine meșteșugul pentru a putea crea tot felul de situații amuzante. În orice caz, trebuie încă să bîjbîi și să experimentez, dar în după-amiaza aceasta am întrevăzut o licărire de lumină. Judecînd după ușurința cu care dezvolt romanul pe care urmează să-l scriu, cred că aici trebuie să se afle o cale de urmat pentru mine.

Miercuri, 4 februarie

În fiecare zi de la ora 12 la 1 recitesc *Călătoria*... Nu am mai citit-o din iulie 1913. Și dacă mă întrebați ce părere am, trebuie să răspund că nu știu ; o extravaganță, o sumedenie de petice puse cap la cap — cînd simplă și gravă, cînd frivolă și superficială, cînd aidoma adevărului golgoluț, cînd viguroasă și slobodă așa precum doresc. Numai Dumnezeu știe ce concluzie poți să tragi din asta. Carențele sînt atît de îngrozitoare, încît îmi ard obrajii de rușine. Apoi deodată o întorsătură de frază, o privire în viitor, și obrajii îmi ard dintr-un motiv diferit. În general, am o mare admirație pentru inteligența acestei tinere. Cu cît curaj înfruntă ea obstacolele ! Și zău, ce talent la scris ! Nu găsesc mai nimic de schimbat și va trebui să rămîn pentru posteritate ca autor de vorbe de spirit banale, de satire spirituale și chiar de vulgarități, mai bine zis de grosolănii care nu vor înceta o clipă să mă chinuiască în mormînt. Totuși, înțeleg de ce oamenii preferă această carte romanului *Noapte și zi*. În ceea ce mă privește, nu spun că îl admir mai mult, dar găsesc că prezintă un spectacol mai îndrăzneț și mai stimulator.

Marți, 9 martie

În ciuda unor aprehensiuni, cred că voi continua deocamdată acest jurnal. Uneori îmi zic că am ajuns la elaborarea stilului potrivit jurnalului, pe măsura ceasului tihnit și călduț care urmează după ceai, și că acum am ajuns la ceva mai puțin flexibil. Dar să trecem peste aceasta. Îmi închipui că, ajunsă la bătrînețe, Virginia,

punîndu-şi ochelarii să citească această însemnare din martie 1920, m-ar încuraja cu hotărîre să continui. Salut, scumpa mea fantomă ! Şi bagă de seamă că nu consider 50 de ani ca fiind o vîrstă foarte înaintată. Pînă atunci se mai pot scrie multe cărţi bune, şi iată materialul pentru una frumoasă. Revenind la actuala posesoare a numelui, duminică am fost pînă la Campden Hill ca să ascult cvintetul Schubert, ca să văd casa lui George Booth şi să iau note pentru povestirea mea, să mă învîrt printre persoane respectabile. Tot atîtea motive care m-au mînat acolo şi care m-au costat modesta sumă de şapte şilingi şi şase peni. Mă îndoiesc că oamenii îşi văd propriul lor interior cu această devorantă luciditate ce mă caracterizează, deşi nu mă aflu aici decît de o oră. Bunăcuviinţă rece şi superficială, fragilă ca o pojghiţă mercantilă. În realitate, nu este decît tapiţerie şi mahon, iar lambriurile albe, reproducerile după Vermeer, masa Omega şi perdelele de diferite culori nu sînt decît o mască plină de snobism. Tot ceea ce poate fi mai puţin interesant într-o cameră. Compromisul, deşi, într-un anume sens, şi acesta este interesant. Am căpătat aversiune faţă de sistemul familial. Bătrîna doamnă Booth tronînd pe un fel de comodă, în haine cernite, încadrată de fiice devotate şi nepoţei în chip de heruvimi simbolici. Băieţei şi fetiţe atît de anoşti şi de bine crescuţi. Şedeam cu toţii acolo, încotoşmănaţi în blănuri şi cu mănuşi albe.

Sîmbătă, 10 aprilie

Dacă mă ajută norocul, plănuiesc să încep *Camera lui Jacob* săptămîna viitoare. (Este prima oară cînd scriu acest lucru.) Am intenţia să descriu acum primăvara fie şi numai pentru a face următoarea însemnare : anul acesta abia am remarcat cînd au crescut frunzele pe copaci, deoarece cele vechi par să nu fi căzut niciodată complet ; trunchiurile castanilor nu au mai căpătat culoarea închisă a fierului, ci doar o nuanţă blîndă şi catifelată, ceva ce nu-mi amintesc să mai fi văzut vreodată. De fapt, am trecut peste o iarnă ; am avut un anotimp ca soarele de la miezul nopţii, cu o revenire treptată la lumina zilei. De

aceea abia am observat cum au înfrunzit castanii, cu micuțele lor umbrele desfășurate pe copacul de la fereastra noastră, și iarba din cimitir întinzîndu-se peste vechile morminte ca o apă verde.

Joi, 15 aprilie

Scrisul meu este din ce în ce mai urît. Poate că el îmi urmează îndeaproape stilul. Oare am spus că Richmond [1] a fost entuziasmat de articolul meu despre James ? Ei bine, iată că alaltăieri Walkley l-a atacat în „The Times", declarînd că am căzut pradă celor mai insuportabile manierisme ale lui H.J., personajelor sale îndărătnice și insinuînd că aș fi o prietenă de inimă a lui. Percy Lubbock nu a fost cruțat nici el dar, cu sau fără temei, șterg acest articol din memorie, înroșindu-mă, și văd tot ceea ce scriu în lumina cea mai puțin favorabilă. Cred că este vechea poveste a „efuziunilor pline de înfloriturî", o critică justă fără îndoială, deși este un cusur ce-mi aparține și nu l-am împrumutat de la Henry James, dacă lucrul acesta poate să mă consoleze. Totuși, trebuie să fiu cu băgare de seamă. E ceea ce reiese clar din tonul articolului din „The Times". Aici trebuie să fiu foarte riguroasă, mai cu seamă în cazul lui Henry James, și să pregătesc un articol a cărui osatură complicată permite ornamentarea. Cu toate acestea Desmond și-a exprimat admirația. Aș vrea să existe o regulă cu privire la elogii și critici. Prevăd că eu sînt sortită să culeg un mare număr de critici. Persoana mea atrage atenția, și asta îi irită în deosebi pe domnii în vîrstă. *Un roman nescris* va fi cu siguranță ponegrit ; dar nu pot prevedea încotro se vor îndrepta atacurile de data aceasta. În bună măsură faptul că scrii bine îi supără pe oameni și cred că întotdeauna a fost așa. Ei numesc asta afectare ; iar cînd o femeie scrie bine și mai publică și în „The Times", le pune vîrf la toate. Aceasta mă împiedică oarecum să încep *Camera lui Jacob*, dar apreciez critica. Ea stimulează chiar și atunci cînd vine de la Walkley, care (m-am informat) are 65 de ani și trece drept un flecar destul de vulgar; și, îmi pare bine să

[1] Bruce Richmond, editor al ziarului „Times Literary Supplement". (Nota Ed.).

constat, pînă și Desmond îl ia în zeflemea. Dar nu trebuie să uit că există un grăunte de adevăr, ba chiar mai mult decît un grăunte, în remarca lui că în articolul meu din „The Times" mă dovedesc insuportabil de rafinată și de amabilă. Cred că nu este ușor să procedezi altfel, întrucît înainte de a mă apuca de articolul despre Henry James m-am jurat să spun ceea ce cred și s-o spun în felul meu. Ei bine, iată că am scris întreaga această pagină și nu am explicat cum voi găsi curajul necesar cînd va apare *Un roman nescris.*

Marți 11 mai

Este util de notat pentru mai tîrziu că forța creatoare care clocotește atît de agreabil cînd începi un nou roman se liniștește după un timp, și atunci mergi înainte fără întrerupere. Încep să se ivească îndoielile. Apoi te resemnezi. Hotărîrea de a nu ceda și sentimenul că ceva prinde să capete contur te înhamă la muncă mai mult decît orice. Sînt puțin neliniștită. Cum să traduc în viață această concepție ? Îndată ce te așezi la lucru, ești ca un om care se plimbă și care cunoaște dinainte peisajul. Nu vreau să scriu în această carte nimic care nu-mi face plăcere. Dar scrisul este întotdeauna dificil.

Miercuri, 23 iunie

De data aceasta a trebuit să lupt pentru a declara cu onestitate că nu găsesc ultima carte a lui Conrad bună. Dar am spus-o. Este puțin penibil să găsești cusururi cuiva pe care aproape toată lumea îl respectă. Nu mă pot împiedica de a suspecta adevărul, și anume că probabil el nu are pe nimeni care să-i spună cînd scrie bine și cînd scrie prost și că, fiind de origine străină, vorbind englezește stricat și fiind căsătorit cu o matahală de femeie, se refugiază din ce în ce mai des în ceea ce făcea odată bine, dar exagerează peste măsură pînă cînd se cufundă în pură melodramă. Nu mi-ar place de loc ca *Salvarea* să fie semnată de Virginia Woolf. Dar cine îmi va împărtăși punctul de vedere ? În orice caz, nimic nu-mi poate zdruncina părerea despre o carte. Nimic. Nimic. Poate numai atunci cînd este vorba de cartea unui tînăr sau a unui

prieten. Totuşi nu. Chiar şi în acest caz mă consider infailibilă. Nu am criticat eu recent piesa lui Murry, nu am apreciat la justa ei valoare nuvela lui Katherine Mansfield, şi nu am rezumat calităţile lui Aldous Huxley ? Şi oare nu-mi răneşte simţul corectitudinii să-l aud pe Roger denaturînd chiar aceste valori ?

Joi, 5 august

Vreau să încerc să spun ce cred despre *Don Quijote,* pe care-l citesc după cină. Mai întîi cred că pe vremea aceea se scriau povestiri pentru a-i distra pe oameni stînd în jurul focului şi care nu dispuneau de aceleaşi mijloace ca noi pentru a se amuza. Ţi-i închipui şezînd roată, femeile torcînd, bărbaţii pierduţi în gînduri şi istorisindu-li-se o poveste veselă, fantastică şi încîntătoare ca unor copii mari. Mi se pare că spre aceasta ţinteşte *Don Quijote,* şi anume să ne amuze cu orice preţ. Şi, după cîte pot să-mi dau seama, frumuseţea, ideile se furişează în roman pe nesimţite. Cervantes nu este conştient de sensul profund al operei şi nu îl vede pe Don Quijote aşa cum îl vedem noi. Într-adevăr, aceasta este dificultatea de care mă izbesc : tristeţea, satira, în ce măsură ne aparţin ele oare nouă, fără a fi fost intenţionate ? Sau poate că aceste personaje nemuritoare au capacitatea de a se schimba în funcţie de generaţii ? Trebuie să recunosc că o bună parte din povestire este plicticoasă — nu, numai o parte, numai puţin, la sfîrşitul primului volum, care este evident o istorioară menită să ne distreze. Atît de puţine lucruri exprimate, atîtea lucruri lăsate neexprimate, ca şi cum n-ar fi vrut să dezvolte acest aspect al povestirii — scena marşului sclavilor de pe galeră este un exemplu a ceea ce vreau să spun. Oare Cervantes a simţit întreaga frumuseţe şi tristeţe a acestui pasaj cum o simt eu însămi ? Iată că am scris „tristeţe" de două ori.

Oare aceasta aparţine în mod esenţial concepţiei moderne ? Şi totuşi, ce minunat este să desfăşori pînzele şi să-ţi croieşti drum drept înainte, pe aripile unei povestiri mari, aşa cum se întîmplă în toată partea întîi. Bănuiesc că episodul Fernando-Cardino-Lucinda a fost o poveste de curte după gustul epocii, dar plicticoasă în ceea

ce mă privește. În momentul de față citesc de asemenea *Ghoa le Simple* — sclipitor, frapant, interesant dar totodată foarte arid și dichisit. La Cervantes totul este acolo, în suspensie dacă vreți, dar profund, îmbibat în atmosferă. Ființe vii proiectînd umbre dese, nuanțate ca în viața reală. În loc de aceasta egiptenii, asemenea celor mai mulți scriitori francezi, îți oferă un degetar de țărînă esențială mult mai usturătoare și mai eficace, dar totodată mult mai puțin cuprinzătoare și întinsă.

Doamne, ce minuni mai scriu ! Veșnic aceste imagini. Scriu *Jacob* în fiecare dimineață acum, considerînd lucrul fiecărei zile drept un obstacol pe care trebuie să-l depășesc, murind de frică pînă cînd trec de el în mod elegant sau atingîndu-l (încă o imagine fără să fi intenționat). Va trebui să citesc *Eseurile* lui Hume și să-mi purific scrisul.

Duminică, 26 septembrie

Dar cred că sînt mai preocupată decît îndrăznesc să mărturisesc. Căci nu știu cum, *Jacob* a rămas țintuit locului, ba încă în toiul acelei serate care m-a amuzat atît de mult. Eliot, vizitîndu-mă la sfîrșitul unei lungi perioade consacrate romanului (două luni fără întrerupere), m-a făcut să fiu nepăsătoare, a aruncat o umbră asupra mea. Iar cînd mintea este angajată într-o operă literară, ea are nevoie de întreg curajul și de întreaga încredere. Nu a spus nimic, dar m-am gîndit că ceea ce fac poate fi făcut probabil mai bine de domnul Joyce. Apoi am început să mă întreb ce fac eu de fapt și să mă tem, așa cum se întîmplă în asemenea cazuri, că nu mi-am conceput planul cu destulă claritate și de aceea mă irosesc, mă ocup cu fleacuri, șovăi — ceea ce înseamnă că sînt pierdută. Însă cred că cele două luni de lucru sînt cauza și îmi dau seama acum că am trecut de partea lui Evelyn și că redactez chiar și un articol despre femei, atacînd astfel opiniile adverse ale domnului Bennett publicate în presă. Acum două săptămîni elaboram *Jacob* fără încetare în timpul plimbărilor mele. Ce lucru ciudat este mintea omenească ! Atît de capricioasă, infidelă, veșnic speriindu-se de umbre. Poate că în străfundul ființei mele simt că sînt depășită de Leonard în toate privințele.

Luni, 25 octombrie (Prima zi a orarului de iarnă)

De ce oare este viaţa aşa de tragică ? Atît de asemănătoare unui prag îngust deasupra unui abis. Mă uit în jos. Mă cuprinde ameţeala. Mă întreb dacă voi fi în stare să ajung la capătul drumului. Dar de ce simt asta ? Acum, cînd o spun, n-o mai simt. În cămin arde focul. Peste cîteva momente vom asculta „Opera de trei parale". Şi totuşi, simţămîntul mă înconjoară tot timpul. Nu pot să ţin ochii închişi. Este un sentiment de neputinţă, de neîmplinire. Mă aflu aici, la Richmond, şi ca un felinar aşezat în mijlocul unui cîmp, lumina mea se înalţă în întuneric. Melancolia mă părăseşte pe măsură ce scriu. Atunci, de ce nu o consemnez mai des ? Cred că mă împiedică vanitatea. Vreau să dau impresia unei reuşite chiar şi mie însămi. Totuşi, nu ajung să pătrund pînă în străfunduri. Poate pentru că nu am copii, că mă aflu departe de prieteni, că nu reuşesc să scriu bine, cheltuiesc prea mult pe mîncare, îmbătrînesc. Îmi pun prea multe întrebări. Mă analizez prea mult pe mine însămi. Nu-mi place ca timpul să fluture din aripi în jurul meu. Atunci, lucrează ! Da, dar lucrul mă oboseşte repede. Nu pot citi mai mult decît cîteva rînduri, o oră de scris îmi este de ajuns. Aici nu vine nimeni care să mă facă să petrec timpul în mod agreabil. Şi dacă vine cineva, atunci mă supăr. Nu pot suporta oboseala unei călătorii pînă la Londra. Copiii Nessei cresc mari şi nu-i mai pot invita la ceai sau să-i însoţesc la grădina zoologică. Banii de buzunar nu-mi permit mare lucru. În realitate, sînt convinsă că toate acestea sînt lipsite de importanţă. Uneori îmi zic că viaţa însăşi este aşa de tragică pentru noi, pentru generaţia noastră. Nu există titlu de ziar care să nu ne facă cunoscut ţipătul de agonie al cuiva. În după-amiaza aceasta, McSwiney şi scenele de violenţă din Irlanda, sau o ameninţare de grevă. Nenorocirea se întîlneşte pretutindeni, chiar şi în spatele uşii ; sau stupiditatea, ceea ce e mai rău. Totuşi nu reuşesc să-mi smulg ghimpele ăsta din trup. Simt că reluarea lucrului la *Camera lui Jacob* îmi va reda curajul. O aştept pe Evelyn, dar nu-mi place ceea ce scriu acum. Şi cu toate acestea, ce fericită sînt — de n-ar fi acest sentiment că mă aflu pe un prag îngust deasupra unui abis.

1921

Marți, 1 martie

Nu am satisfacția de a spune că această carte este pe calea cea bună. Oare una din nenumăratele mele schimbări de stil să fie neadecvată materialului ? Sau nu cumva stilul meu a rămas înțepenit ? După părerea mea, el se schimbă tot timpul, dar nimeni nu observă acest lucru. Nici eu nu aș putea să-i spun pe nume. Adevărul este că există în mine o scară de valori automată, care îmi dictează modul în care să-mi folosesc timpul mai bine. Ea decide : „Această jumătate de oră trebuie consacrată limbii ruse", „Aceasta revine lui Wordsworth", sau „Acum aș face mai bine să-mi țes ciorapii maron". Nu știu cum am ajuns la acest cod de valori. Poate că e o moștenire de la strămoșii mei puritani. Dumnezeu știe, căci privesc plăcerea cu o ușoară suspiciune. Adevărul este că scrisul, chiar și aici, cere efort cerebral nu atît ca limba rusă, dar jumătate din timpul cînd studiez rusa mă uit în foc întrebîndu-mă ce voi scrie mîine. Doamna Flanders se află în ogradă. Dacă aș fi la Rodmell, aș fi pus la punct toate acestea plimbîndu-mă pe cîmpie. Aș fi în formă bună pentru a scrie. În loc de aceasta Ralph [1], Carrington [2] și Brett [3] au plecat adineaori. Sînt distrată, nu mă pot concentra ; după ce vom lua masa, trebuie să ne ducem la Guild. Nu mă pot concentra, căci mă gîndesc la doamna Flanders în ogradă.

---

[1] Ralph Partridge. (Nota Ed.).
[2] Doamna Partridge. (Nota Ed.).
[3] Dorothy Brett. (Nota Ed.).

Duminică, 6 martie

Ce noroc că Nessa aprobă *Luni sau marți.* Aceasta reabilitează oarecum cartea în ochii mei. Dar acum încep să mă întreb ce vor avea de spus criticii, de astăzi într-o lună. Să încercăm să profețim. Ei bine, „The Times" se va arăta binevoitor, puțin circumspect. „Doamna Woolf — va spune el — trebuie să se ferească de virtuozitate. Să se ferească de obscuritate. Marele talent cu care a înzestrat-o natura, etc... Ea dă întreaga măsură a talentului ei în lirismul simplu sau în *Grădinile Kew. Un roman nescris* nu poate fi considerat o reușită. În ceea ce privește *O societate,* deși plină de viață, este prea unilaterală. Totuși doamna Woolf poate fi citită întotdeauna cu plăcere." În „Westminster", „Pall Mall" și în alte ziare de seară serioase voi fi tratată cu ironie în cîteva rînduri. Se va spune în general că m-am îndrăgostit peste măsură de sunetul propriei mele voci, că scrisul meu este lipsit de profunzime, că este de o afectare lipsită de decență. O femeie dezagreabilă. La drept vorbind, nu cred că mi se va acorda prea multă atenție nicăieri. Cu toate acestea, încep să devin destul de cunoscută.

Vineri, 8 aprilie, ora unsprezece fără zece dimineața

Ar trebui ca acum să scriu de zor la *Camera lui Jacob,* dar nu pot. Și deoareoe acest jurnal este o bătrînă confidentă plină de bunăvoință și cu chipul fără expresie, am să încerc să explic de ce nu pot. Adevărul este că sînt o scriitoare ratată. Sînt demodată, bătrînă, incapabilă de a progresa, obtuză. Primăvara se face simțită pretutindeni și cartea mea a apărut (prematur) și a fost înăbușită în fașă. O petardă udă. Adevărul adevărat este că Ralph a trimis cartea ziarului „The Times" spre a fi recenzată, fără însă a preciza data publicării. Rezultatul : au însăilat la repezeală o scurtă notă „pentru luni cel mai tîrziu", pe care au înghesuit-o într-un colțișor obscur, o notiță laconică destul de laudativă, dar complet lipsită de inteligență. Vreau să spun că ei nu înțeleg că eu sînt în căutarea a ceva interesant. Aceasta mă face să suspectez că de fapt nu sînt. Iată de ce nu pot continua să scriu la *Jacob.* Ah, și apoi cartea lui Lytton a apărut și i se consacră trei coloane.

Cred că numai elogii. Nu mă mai ostenesc să aşez lucrurile în ordine, nici să spun cum m-a cuprins tot mai mult descurajarea şi timp de o jumătate de oră am fost mai deprimată ca niciodată. Vreau să spun că hotărîsem să nu mai scriu nimic în afară de recenzii. Şi pentru ca rana să doară şi mai tare, am organizat o reuniune festivă la nr. 41, ca să-l sărbătorim pe Lytton, ceea ce era foarte firesc, numai că el n-a pomenit nici măcar o singură dată de cartea mea, pe care presupun că a citit-o. Şi pentru prima oară nu pot conta pe aprecierea lui. Dacă aş fi fost calificată de „The Times Literary Supplement" drept un mister, o enigmă, nu mi-ar păsa — căci asemenea lucruri nu sînt pe placul lui Lytton. Dar nu cumva opera mea e limpede ca lumina zilei şi reprezintă o cantitate neglijabilă ?

Ei bine, chestiunea aceasta a laudei şi a faimei trebuie totuşi privită în faţă. (Am uitat să spun că Doran a refuzat să publice cartea în America.) Ce avantaje aduce popularitatea ? (Adaug, după o pauză cînd Lottie mi-a adus laptele şi soarele a încetat să se ascundă, că îmi dau prea bine seama că scriu o mulţime de absurdităţi.) Ceea ce trebuie, după cum Roger a spus foarte just ieri, este să rămîi actual, ca oamenii să se intereseze de tine şi să urmărească ce faci. Ceea ce mă deprimă este gîndul că am încetat să interesez oamenii chiar în momentul cînd, cu ajutorul presei, am crezut că mă afirm mai mult. Nu vreau o reputaţie consolidată, ca aceea pe care cred că începusem s-o capăt, şi anume reputaţia de a fi una din romancierele noastre de frunte. Trebuie, firește, să mai adun toate criticile neoficiale, ceea ce constituie proba hotărîtoare. După ce voi cîntări bine totul, voi putea spune dacă sînt „interesantă" sau demodată. În orice caz, sînt destul de prudentă ca să încetez de a mai scrie dacă par demodată. Nu vreau să devin o maşină, nici măcar una de tocat articole. În timp ce scriu, simt înfiripîndu-se undeva în capul meu acea ciudată şi foarte agreabilă impresie că am poftă să scriu, să exprim propriul meu punct de vedere. Mă întreb totuşi dacă acest sentiment de a scrie pentru o jumătate de duzină de oameni, în loc de 1 500, va denatura impresia, dacă mă va face excentrică. Nu, nu cred. Dar cum am spus, trebuie să privesc în faţă această vanitate

demnă de dispreț, care stă la originea irosirii timpului cu nimicuri. Cred că singurul remediu pentru mine este să am o mie de alte preocupări — dacă unul este compromis, să pot imediat să-mi îndrept energia către rusă, greacă sau către publicistică, grădinărit, spre oameni sau spre orice altă activitate nelegată de scris.

Duminică, 9 aprilie

Trebuie să notez simptomele bolii mele, ca să le pot recunoaște data viitoare. În prima zi mă simt nenorocită și a doua zi sînt fericită. Mai întîi „Affable Hawk“ [1] a vorbit de mine în „New Statesman“, ceea ce, în orice caz, m-a făcut să mă simt importantă (și tocmai asta dorește tot omul), apoi Simpkin Marshall a telefonat ca să-mi comande alte cincizeci de exemplare. Deci, cartea se vinde. Acum trebuie să suport toate grimasele și toate șicanele criticilor neoficiali, și aceasta nu mă încîntă cîtuși de puțin. Miine va fi rîndul lui Roger. Ce plictiseală îngrozitoare ! Iar apoi începi să-ți zici că ai fi dorit să alegi alte nuvele și să lași de o parte *Casa bîntuită* care ar putea trece drept sentimentală.

Marți, 12 aprilie

Trebuie să notez în grabă alte simptome ale bolii, ca să revin la ele și să mă doctoricesc data viitoare. Așadar, să purcedem. Trecusem de perioada cea mai acută și atinsesem stadiul resemnării și indiferenței filozofice. Îmi petrecusem după-amiaza ducînd pachete la magazine, mergînd la Scotland Yard să-mi caut portmoneul, cînd Leonard a venit să luăm ceaiul și mi-a șoptit la ureche știrea senzațională că Lytton consideră *Cvartetul de coarde* „admirabilă“. Această afirmație îi fusese comunicată de Ralph, care nu exagerează și față de care Lytton nu are nici un motiv să mintă. O clipă toți nervii mi-au tresărit de plăcere, astfel încît am uitat să-mi cumpăr cafea și am traversat Hungerford Bridge fremătînd și vibrînd din toată ființa. Era și o seară albastră frumoasă, iar Tamisa avea culoarea cerului. Apoi a urmat Roger, care crede că

[1] „Solmul Amabil“ — pseudonimul lui Desmond MacCarthy. (Nota Ed.).

mă aflu pe calea unor veritabile descoperiri și care nu mă consideră nicidecum un șarlatan. Și pînă astăzi am bătut toate recordurile de vînzare. Sînt departe de a fi la fel de fericită cît eram de deprimată, dar am totuși un sentiment de siguranță. Destinul nu mă poate atinge, criticii pot să muște, vînzările să scadă. Ceea ce mă temeam este să nu fiu socotită neînsemnată.

Vineri, 29 aprilie

Trebuie să spun cîteva lucruri despre Lytton. În ultimele zile l-am văzut poate mai des decît într-un an întreg. Am vorbit despre cartea lui și despre a mea. Această conversație intimă a avut loc la Verreys : pene aurite, oglinzi, pereți albaștri, iar Lytton și cu mine luîndu-ne ceaiul cu brioșe într-un colț. Trebuie să fi stat acolo mai mult de o oră.

— M-am sculat azi noapte întrebîndu-mă unde trebuie să te situez, i-am spus. Poate Saint-Simon, poate La Bruyère.

— Vai, Doamne ! gemu el.

— Și Macaulay, am adăugat.

— Da, Macaulay, răspunse el. Ceva mai bine decît Macaulay.

— Dar nu discipolul lui, am insistat. Mai civilizat, firește. Și-apoi, tu n-ai scris decît cărți scurte.

— Data viitoare mă ocup de George IV, spuse el.

— Dar unde te situezi ? am insistat.

— Dar tu ? întrebă el.

— Sînt „cea mai dotată dintre romancierele contemporane", am replicat. Așa zice „British Weekly".

— Mă influențezi, spuse el.

Și adăugă că poate să recunoască întotdeauna cărțile mele, deși scriu în atîtea stiluri diferite.

— Este rezultatul unei munci susținute, am insistat eu.

Apoi am discutat despre lucrări istorice ; Gibbon ; un fel de Henry James, am sugerat eu.

— Da' de unde, nici pe departe, spuse el.

— Are o idee și o urmărește cu perseverență, am zis. Și tu faci la fel. Eu ezit. Dar cum îl privești pe Gibbon ?

— Are locul lui, fără îndoială, spuse Lytton. Forster zice că este un drăcușor. Dar nu avea multe idei. Să zicem că el credea în „virtute".

— Iată un cuvînt frumos, am zis.

— Să citești despre felul în care hoardele de barbari au devastat Londra. Este admirabil. E adevărat că este bizar cînd vine vorba de primii creștini. Aceștia nu au nici o trecere în ochii lui. Dar citește-l. Eu mă apuc să-l citesc în octombrie. Mă duc la Florența, și seara o să mă simt tare singur.

— Am impresia că francezii te-au influențat mai mult decît englezii, am spus.

— Da, am căpătat precizia lor. Ei m-au format.

— Deunăzi te-am comparat cu Carlyle, am zis. Am citit *Reminiscențe*. Comparat cu tine, sună ca flecăreala unui gropar bătrîn și știrb. Numai că folosește fraze frumoase.

— Da, asta-i adevărat, recunoscu Lytton. Dar deunăzi le-am citit lui Norton și James, și au început să strige că nu vor să audă de el.

— Sînt însă puțin neliniștită în privința „masei".

— Crezi că dintr-acolo mă paște primejdia ?

— Da. Ești poate prea rafinat, am spus. Dar George IV este un subiect admirabil. Ce amuzant trebuie să fie să lucrezi la el !

— Și romanul tău ?

— Îmi vîr mîna în cocă și o frămînt.

— Tocmai asta-i frumusețea. Și este cu totul altfel.

— Da. Eu sînt douăzeci de oameni în același timp.

— Dar din exterior nu vezi decît ansamblul. Partea proastă cu George IV, este că nimeni nu pomenește de faptele care mă interesează. Întreaga istorie trebuie scrisă de la capăt. Totul nu este decît moralitate...

— Și bătălii, am adăugat.

Apoi am plecat și el m-a însoțit pe stradă, căci trebuia să cumpăr cafea.

Joi, 26 mai

Ieri am stat la taclale cu Maynard o oră și jumătate în Gordon Square. Uneori aș vrea să consemnez ceea ce spun oamenii, mai degrabă decît să-i descriu. Dificultatea stă în

aceea că ei spun atît de puține lucruri. Maynard mi-a mărturisit că-i plac elogiile și că întotdeauna are chef să se laude. A spus că mulți bărbați se căsătoresc pentru a se lăuda în fața soțiilor lor. Dar, i-am replicat, este ciudat să te lauzi, ținînd seama că nimeni nu se lasă înșelat de asta. Și mai găsesc că e ciudat ca tocmai tu să cauți elogii. Tu și Lytton ați trecut de stadiul fanfaronadei. Acesta este adevăratul triumf. Stai și nu mai zici nimic. Îmi plac laudele, a spus el. Am nevoie de ele pentru lucrurile de care nu sînt sigur. Apoi am vorbit despre publicarea cărților, despre editura Hogarth Press, și despre romane. De ce să ne explice ei ce autobuz a luat ? întrebă el. Și de ce doamna Hilbery n-ar fi pînă la urmă fiica lui Katherine ? Da, nu este o carte veselă, am spus. Dar nu vezi că trebuie să cuprinzi totul, înainte de a putea elimina ceva ? Lucrul cel mai frumos pe care l-ai scris este biografia lui George, a zis el. Ar trebui să te prefaci că scrii despre persoane reale și să născocești totul.

Firește că am fost uluită. Doamne, ce absurdități ! Dacă *George* este capodopera mea, atunci nu sînt decît un mîzgălitor de hîrtie.

Sîmbătă, 13 august

„Coleridge era tot așa de puțin dotat ca om de acțiune ca și Lamb, dar din motive diferite. Era destul de înalt, dar la fel de indolent și robust pe cît era celălalt de delicat și firav. Poate că pare mai bătrîn decît îl arăta vîrsta, din lipsă de mișcare. La 50 de ani avea părul alb și, întrucît de obicei purta haine închise și avea manierele cele mai curtenitoare, înfățișarea lui era cea a unui gentleman, cu mulți ani înaintea morții devenind chiar venerabil. Totuși, chipul său purta o expresie de irezistibilă tinerețe. Fața îi era rotundă și proaspătă, cu trăsături agreabile, buzele exprimînd franchețe, indolență, bunătate. Această expresie juvenilă se potrivea foarte bine unuia ca el care, încă din adolescență, visase și meditase atîta și își petrecuse viața departe de lume, cu o carte în mînă, în mijlocul florilor. Avea o frunte impresionantă și, sub acest dom marmorean al seninătății, ochii în care părea să se concentreze întreaga activitate a minții se mișcau

cu o mare violoncelă, de parcă era o simplă joacă pentru ei să poarte întreaga povară a acelor gînduri.

Şi de fapt nu era decît o joacă. Hazlitt spunea că geniul lui Coleridge i se părea aidoma unui spirit numai cap şi aripi, plutind permanent pe tărîmuri nepămînteşti. Mie mi-a făcut o impresie diferită. Mi l-am închipuit ca pe un vrăjitor blajin, îndrăgind mult lucrurile pămînteşti şi conştient că-şi odihneşte toată greutatea în fotoliul său comod, dar capabil să invoce fiinţele nepămînteşti într-o clipită. Poate de asemenea să le metamorfozeze cu miile şi să le îndepărteze cu aceeaşi uşurinţă la ora cinei. Acest intelect viguros trona deasupra unui trup senzual. Şi motivul pentru care nu s-a slujit de trup decît pentru a vorbi şi a visa este pur şi simplu că acestui gen de trup nu-i place să facă nimic altceva. Nu vreau să spun că Coleridge era un om înclinat spre plăcere în sensul rău al cuvîntului..."

Mă opresc aici cu citatul din volumul al doilea al memoriilor lui Leigh Hunt, pagina 223, presupunînd că aş dori să mă slujesc din nou de el într-o bună zi. Leigh Hunt a fost părintele nostru spiritual, un om liber. I te-ai fi putut adresa ca lui Desmond. Superficial, aş putea spune, dar politicos ; mult mai politicos decît propriul meu bunic. Aceste spirite libere şi viguroase ajută lumea să progreseze ; iar cînd dai de ele prin pleava ciudată a trecutului, îţi zici : „Ah, noi doi sîntem de-o seamă". Ceea ce este un compliment măgulitor. Majoritatea oamenilor ce au murit acum 100 de ani ne-au devenit străini. Ne purtăm faţă de ei cu o politeţe plină de jenă. Shelley a murit ţinînd în mînă un exemplar din *Lamia,* care-i aparţinea lui Hunt. Iar Hunt, nevrînd s-o primească de la nimeni altul, a ars-o pe rug. Întorcîndu-se de la înmormîntare, Hunt şi Byron se prăpădeau de rîs. Aşa este natura umană şi Hunt nu se sfieşte să recunoască. Apoi îmi place această curiozitate care se împleteşte cu simpatiile sale omeneşti. Istoria cu legile şi bătăliile ei este cît se poate de plicticoasă ; nu mai puţin plicticoase sînt călătoriile pe mare, zugrăvite în cărţi, deoarece călătorul descrie frumuseţile în loc să coboare în cabine şi să ne povestească cum arătau mateloţii, ce haine purtau, cu ce se hrăneau şi cum se com-

portau. Lady Carlisle a murit. Încerci mult mai multă simpatie pentru oamenii care sucombă după ce au ţinut piept asaltului uriaş al nenorocirii, decît atunci cînd ies învingători. Adusese cu ea un întreg tezaur de speranţe şi daruri şi, după cîte se spune, a pierdut totul înainte de a muri de boala somnului, cei cinci fii morţi înaintea ei şi războiul zdrobindu-i încrederea în umanitate.

Miercuri, 17 august

Ca să-mi treacă timpul pînă se întoarce Leonard de la Londra (Fergusson, birou, etc), de ce să nu mîzgălesc cîteva rînduri. Într-adevăr, cred că mi-am recăpătat aptitudinea de a mîzgăli. Am petrecut toată ziua făcînd ba una ba alta, pregătind un articol — poate pentru Squire, pentru că el ar dori o nuvelă şi pentru că doamna Hawkesford i-a spus doamnei Thomsett că sînt una dintre cele mai inteligente, dacă nu cea mai inteligentă femeie din Anglia. Poate nu mi-a lipsit atît energia nervoasă, cît încurajările. Ieri m-a luat valul, după cum spune în Biblie. A fost chemat doctorul Vallence, care a sosit după cină. Aş vrea să pot relata conversaţia cu el. Un omuleţ bătrîn, blînd, cu pleoape grele, fiu al unui medic din Lewes care a trăit toată viaţa aici, întemeindu-se pe cîteva adevăruri medicale elementare dobîndite cu mulţi ani în urmă şi pe care le aplică cu conştiinciozitate. La nevoie vorbeşte şi franceza, folosind cuvinte de o silabă. Întrucît atît Leonard cît şi eu ştim mult mai mult decît el, am abordat subiecte de ordin general despre bătrînul Verrall şi despre modul cum şi-a pus capăt zilelor nemaiatingîndu-se de mîncare. „L-aş fi putut trimite la un azil, a spus doctorul Vallence gînditor. Mai fusese o dată la azil. Soră-sa este şi astăzi la balamuc. Complet nebună, cred. O familie lovită de dambla, rău de tot. Mă aflam cu el chiar aici, în salonul dumneavoastră. Trebuia să ne aşezăm foarte aproape de gura căminului, ca să ne încălzim. Am încercat să-l atrag la jocul de şah. Da' de unde, era incapabil să se intereseze de ceva. Dar era prea bătrîn, prea slăbit. Nu puteam să-l internez.

Atunci şi-a pus capăt zilelor răbdînd de foame şi tot trebăluind prin grădină.

Cu picioarele încrucișate și mîngîindu-și din cînd în cînd gînditor mustața, doctorul V. mă întrebă dacă am o ocupație. (Fără îndoială că mă socotea o distinsă invalidă cronică). I-am spus că scriu.

— Ce anume ? Romane ? Lucruri ușoare ?

— Da, romane.

— Mai am o romancieră printre pacientele mele. Doamna Dudeny. A trebuit s-o ajut să se pună pe picioare, ca să poată onora un contract, un contract pentru un nou roman. Găsește că Lewes este foarte zgomotos. Apoi mai este și Marion Crawford... Dar domnul Dudeny este asul rebusiștilor. Dă-i orice rebus, și-ți găsește răspunsul. El compune rebusurile acelea pe care magazinele le tipăresc pe meniurile lor. Scrie chiar și articole în ziare despre rebusuri.

— A ajutat la dezlegarea cuvintelor încrucișate în timpul războiului ? am întrebat.

— Asta n-aș putea să vă spun. Dar îi scriau o mulțime de soldați. Asul rebusiștilor ! și zicînd aceasta își încrucișă din nou picioarele.

În cele din urmă ne-a părăsit, invitîndu-l pe Leonard să se înscrie în cercul șahiștilor din Lewes, la care aș dori foarte mult să ader și eu ; aceste priviri fugare în diferite medii mă fascinează cumplit, căci știu prea bine că nu voi pătrunde niciodată în cercul doctorului Vallence și al asului rebusiștilor.

Joi, 18 august

Nimic de consemnat, în afara unei crize acute de nervi care va trece dacă scriu. Mă aflu înlănțuită de stînca mea ; constrînsă la inactivitate, condamnată să las toate necazurile, animozitatea, iritarea și obsesia să mă atace cu ghearele și cu dinții și să nu-mi dea pace. Astăzi nu am voie nici să mă plimb, nici să lucrez. Orice aș citi, clocotește în mintea mea ca și cum ar face parte dintr-un articol pe care vreau să-l scriu. Nimeni în tot Sussex-ul nu este atît de nefericit ca mine sau atît de conștient de capacitatea nemărginită de a mă bucura, acumulată în mine — numai de-aș putea-o folosi. Lumina soarelui se răspîndește (nu. nu se răspîndește ; mai degrabă se re-

varsă) peste toate ogoarele galbene și peste hambarele lungi și joase și ce n-aș da să merg acum prin pădurea Firle, murdară și înfierbîntată toată, cu nasul întors către casă, cu toate mădularele obosite dar cu creierul odihnit, îmbibat de levănțică, sănătos și proaspăt, gata pentru lucrul de a doua zi. Cum aș lua aminte la toate atunci, și îndată s-ar ivi și cuvîntul necesar descrierii, care s-ar potrivi ca o mănușă. Și apoi pe drumul plin de praf, apăsînd pe pedale, povestea mea ar începe de la sine, și pe urmă soarele ar apune ; acasă, o revărsare de poezie jumătate citită, jumătate trăită, ca și cum carnea s-ar fi dezagregat și prin ea ar izbucni flori roșii și albe. Ei, gata ! Scriind, aproape că mi-a trecut iritarea. Îl aud pe bietul Leonard umblînd cu mașina de tăiat iarba de la un capăt al peluzei pînă la celălalt. O soție ca mine ar trebui să fie ținută într-o cușcă zăvorîtă. Mușcă. Iar el și-a petrecut ziua de ieri alergînd prin toată Londra pentru mine. Totuși, dacă ești Prometeu, dacă stînca e tare și tăunii înțeapă, nici gratitudinea, nici afecțiunea și nici un alt sentiment nobil nu mai au nici o putere. Astfel încît luna august e pierdută. Mă consolează numai gîndul că există oameni care suferă mai mult decît mine. Cred că aceasta este o aberație a egoismului. Acum vreau să încerc să stabilesc un orar de lucru, pentru a putea trece de aceste zile odioase.

Biata domnișoară Lenglen, fiind învinsă la tenis de doamna Mallory, a azvîrlit racheta la pămînt și a izbucnit în plîns. Trebuie să aibă un orgoliu nemaipomenit. Se vede că își închipuia că a fi domnișoara Lenglen este lucrul cel mai important din lume. Invincibilă ca Napoleon. Jucînd într-un meci de crichet din seria eliminatorie, Armstrong s-a plasat în fața porții și a refuzat să se clintească, lăsîndu-i pe jucătorii care servesc să se desemneze singuri și întregul joc s-a transformat într-o adevărată farsă, căci n-a mai fost timp ca să se termine. Dar Ajax, în tragedia greacă, avea o fire asemănătoare, pe care sîntem cu toții de acord s-o numim eroică. Nu este mai puțin adevărat că grecilor li se iartă totul. Și n-am citit nici măcar un rînd în greacă de anul trecut pe vremea asta. Dar mă voi apuca din nou de ea, fie și numai din snobism. Voi citi grecește la bătrînețe, cînd voi fi tot așa de bătrînă ca femeia care stă în pragul colibei

și al cărei păr este atît de alb și de des că pare o perucă de teatru. Cum rareori sînt pătrunsă de dragoste de omenire, uneori mi-e milă de săracii care nu-l citesc pe Shakespeare și am cedat chiar unei porniri generoase și democratice la teatrul Old Vic, cînd s-a jucat *Othello,* și toți săracii, bărbați, femei și copii, au putut vedea spectacolul. Cîtă splendoare și cîtă sărăcie ! Scriu ca să-mi treacă nervii, așa încît nu contează dacă scriu absurdități. De fapt, orice amenință proporțiile normale ale lucrurilor mă neliniștește. Cunosc prea bine această cameră, această priveliște. Nu mă mai pot concentra asupra lor, pentru că nu pot trece prin ele.

Luni, 12 septembrie

Am terminat *Aripile porumbiței,* și vreau să fac acest comentariu. Aproape de sfîrșit, Henry James manipulează subiectul într-un mod atît de savant, încît în loc să simți artistul, ești conștient doar de cel care conduce jocul. Și mai cred că își pierde facultatea de a simți izbucnirea crizei. Devine pur și simplu excesiv de ingenios. Este ca și cum l-ai auzi spunînd : „Aceasta este maniera de a proceda". Or, tocmai cînd te aștepți la o criză, adevăratul artist o evită. Nu prezenta niciodată evenimentul ca atare și acesta va fi cu atît mai impresionant. În cele din urmă, după toate aceste jonglerii și aranjarea batistelor de mătase, ajungi să nu te mai interesezc personajul din spatele scenei. Manipulată în felul acesta, Milly dispare cu totul. Autorul forțează nota și astfel nu-l mai poți citi a doua oară. Măiestria și puterea lui de cuprindere sînt magnifice. Nici o propoziție neglijentă sau care lîncezește, ci numai emascularea produsă de timiditate sau scrupule sau mai știu eu de ce. Bănuiesc că el este foarte caracteristic american în hotărîrea de a se arăta de o distincție perfectă și în ușoara ignoranță cu privire la natura acestei distincții perfecte.

Marți, 15 noiembrie

Într-adevăr, este rușinos. Au trecut cincisprezece zile din luna noiembrie, și jurnalul meu n-a profitat cu nimic. Dar cînd nu scriu nimic, se poate presupune cu temei că

am broşat cărţi sau că am luat ceaiul la ora patru şi că după aceea am făcut o plimbare sau că a trebuit să citesc ceva pentru lucrul de a doua zi ; ori că am fost plecată pînă tîrziu, m-am întors acasă cu matriţe şi m-am şi apucat nerăbdătoare să încerc una. Ne-am dus la Rodmell şi toată ziua a bătut un vînt puternic din regiunile arctice ; astfel încît ne-am petrecut timpul ocupîndu-ne de foc. Ziua precedentă scrisesem ultimele cuvinte din *Jacob,* la 4 noiembrie, ca să fiu mai exactă după ce începusem lucrul la el la 16 martie 1920. Dacă ţinem cont de intervalul de şase luni consacrat volumului *Luni sau marţi* şi întreruperilor din cauza bolii, mi-a trebuit aproape un an să-l termin. N-am avut încă timp să mă uit la el. Mă lupt cu povestirile cu fantome ale lui Henry James pentru „The Times". Le-am lăsat adineaori deoparte cu un sentiment de saturaţie. Apoi va trebui să mă ocup de Hardy, apoi aş vrea să scriu o biografie a lui Newnes, apoi va trebui să cizelez *Jacob* şi, într-una din aceste zile, numai de-aş avea puterea necesară să mă înham la scrisorile lui Paston, trebuie să mă apuc de *Lectura.* Îndată ce voi începe *Lectura,* este foarte probabil că mă voi gîndi la un alt roman. Aşa încît singura chestiune care se pune este dacă degetele mele vor putea rezista la atîta mîzgăleală.

Luni, 19 decembrie

În timp ce aştept ca să mi se facă pachetele, voi adăuga acest post-scriptum despre profesiunea de cronicar literar.

— Doamnă Woolf, aş dori să vă pun o întrebare sau două în legătură cu articolul dumneavoastră despre Henry James. Mai întîi, o simplă informaţie cu privire la titlul exact al unei nuvele. Apoi, văd că folosiţi cuvîntul „lasciv". Se înţelege, nu vreau să vă cer să-l schimbaţi, dar mi se pare că este un epitet cam tare pentru a fi aplicat unei opere de Henry James. Am citit de mult nuvela, admit, dar impresia mea este totuşi că...

— Aceasta este ideea pe care mi-a sugerat-o lectura. Trebuie să te călăuzeşti după impresiile momentului.

— Dar cunoaşteţi accepţiunea obişnuită a acestui cuvînt. Este, cum să zic, *obscen.* Or, bietul Henry James,

drăguțul de el... În orice caz, mai gîndiți-vă și telefonați-mi peste douăzeci de minute.

Așadar m-am mai gîndit și, după douăsprezece minute și treizeci de secunde, am ajuns la concluzia cerută. Ce este de făcut în asemenea cazuri ? El mi-a dat clar să înțeleg nu numai că nu admite nici în ruptul capului cuvîntul „lasciv", dar că nu se dă în vînt nici după rest. Considerînd că aceasta se întîmplă din ce în ce mai des, mă întreb dacă trebuie să întrerup colaborarea dînd o explicație, să fac ce mi se cere, sau să continui să scriu împotriva curentului. Această ultimă soluție este probabil cea mai bună, dar ideea în sine mă paralizează. Scrisul devine nefiresc, lipsit de spontaneitate. În orice caz, deocamdată o să las lucrurile așa cum sînt și o să accept criticile cu resemnare. Sînt sigură că cititorii se vor plînge și bietul Bruce, care-și dezmiardă ziarul ca pe un copil unic și tremură în fața reacțiilor publicului, se înfurie pe mine nu atît pentru lipsa mea de respect față de drăguțul de Henry James, cît pentru că atrag critici la adresa ziarului *„The Times Literary Supplement"*. Ce de timp am irosit !

1922

Miercuri, 15 februarie

Vreau acum să notez cîteva impresii despre lecturile mele. Mai întîi Peacock : *Nightmare Abbey* şi *Crotchet Castle*. Amîndouă sînt mult mai bune decît credeam odată. Fără îndoială că gustul pentru Peacock îl capeţi la maturitate. Cînd eram tînără şi-l citeam într-un compartiment de tren în Grecia, şezînd în faţa lui Thoby care, îmi amintesc, mi-a făcut o plăcere imensă încuviinţînd observaţia mea că Meredith şi-a împrumutat eroinele de la Peacock şi că sînt nişte eroine fermecătoare. Cred însă că în vremea aceea trebuia oarecum să fac un efort ca să mă entuziasmez. Lui Thoby i-a plăcut de la bun început. Eu doream, cred, mister, întîmplări romantice, psihologie. Acum doresc proză frumoasă mai mult decît orice. Îmi produce o încîntare din ce în ce mai aleasă. Şi apreciez tonul satiric mai mult ca înainte. Scepticismul său îmi place mai mult, intelectul lui mă cucereşte... În plus, o fantezie neîngrădită este superioară falsei psihologii. O urmă de roşu pe obraji este tot ce indică el, dar eu adaug restul. Şi apoi aceste povestiri sînt foarte scurte. Le citesc în mici ediţii originale, puţin îngălbenite de vreme şi perfect adecvate.

Iscusitul Scott m-a înhăţat de păr încă o dată cu *Old Mortality*. Am ajuns la jumătate şi trebuie să înghit cîteva predici plicticoase, dar mă îndoiesc că el poate să fie cu adevărat plicticos, căci totul este atît de bine armonizat, pînă şi pictura peisagistă, ciudată şi monocromă, executată în planuri întinse de sepia şi siena. Edith şi Henry ar putea fi două portrete tipice, zugrăvite de un vechi maestru şi aşezate exact la locul potrivit. Iar Cuddie

și Mause merg ca de obicei pe calea lor eternă, viguroși ca viața însăși. Dar este probabil că lumina și necesitățile narațiunii l-au împiedicat să împingă gluma la fel de departe ca în *Anticarul*.

Joi, 16 februarie

Ca să continui, găsesc că ultimele capitole sînt goale și cenușii, cizelate într-un mod prea evident. Se vede că „autoritățile" au îngrădit cursul natural al lucrurilor. Morton este un pedant, Edith e mărginită, Evandale e băiat bun ; cît despre opacitatea preotului, aceasta se înțelege de la sine. Totuși, vreau să știu ce se întîmplă în capitolul următor. Iar acestor vechi și bravi prieteni ești obligat să le treci cu vederea aproape totul.

În ce măsură ne putem încrede în autorii de portrete istorice, ținînd seama de dificultatea pe care o încerc vrînd să descriu imaginea lui Violet Dickinson, pe care am văzut-o timp de două ore ieri după-amiază ? Mai întîi am auzit-o vorbind verzi și uscate cu Lottie în hol, cînd a intrat. „Unde este gemul meu ? Ce mai face doamna Woolf ? Mai bine, da ? Unde e acum ?" scoțîndu-și în acest timp mantoul și așezîndu-și umbrela fără să asculte răspunsurile. Apoi, cînd a intrat, statura ei mi s-a părut gigantică. Costum taior pe care un delfin de perle cu limbă roșie atîrna de o panglică neagră. Mai plinuță, cu fața albă, ochi albaștri proeminenți, nasul cîrn și mîini mici, fine, aristocratice. Foarte bine. Dar cum vorbea ? Dacă se ține seama de faptul că natura însăși nu ar putea furniza nici o explicație în această privință, deoarece natura a neglijat în mod intenționat un șurub important, ce aș mai putea spune eu ? Ce inepție să-i alegi pe bătrînul Ribblesdale și pe Horner în consilii de administrație. Lady Ribblesdale, născută Astor, refuză să investească un singur ban din averea ei. Prietena ta, domnișoara Schreiner, a plecat la Bangkok. Nu-ți mai amintești de colecția ei de ghete și pantofi expuși în Eaton Square ? La drept vorbind, nu-mi aduc aminte nici de domnișoara Schreiner, nici de ghetele ei, și nici de Eaton Square. Ah, da, și apoi Herman Norman s-a întors și spune că la Teheran situația este îngrozitoare.

— E vărul meu, am zis.
— Cum aşa ?
Şi ne-am apucat să vorbim despre Normani. În acest timp Leonard şi Ralph îşi beau ceaiul şi din cînd în cînd prindeau cîte-o vorbă din zbor. Toate acestea, bine însăilate, ar constitui un scheci foarte amuzant în maniera lui Jane Austen. Dar bătrîna Jane, dacă ar fi avut starea de spirit necesară, ne-ar fi povestit totul — nu, nu cred că ar fi făcut-o, căci Jane nu se mulţumea cu reflecţii de ordin general. Nu poţi descrie umbrele care par să se contureze în jurul lui Violet şi care îi conferă un fel de frumuseţe. O vezi deodată că se potoleşte — deşi este fidelă vechiului principiu după care conversaţia nu trebuie să lîncezească nici măcar o clipă — şi devine umană, generoasă, dînd dovadă de acea bunăvoinţă plină de umor care aduce totul în mod firesc în orbita ei. Are forţa de cuprindere a unui bun romancier, cu un grăunte de sare şi realism, şi darul de a scălda lucrurile în atmosfera ce le este proprie, numai că toate acestea sînt fragmentare şi sacadate. Mi-a declarat că nu are nici o poftă să trăiască. „Sînt foarte fericită", mi-a spus. „Da, foarte fericită. Dar de ce să vreau să continui a trăi ? Pentru ce să trăiesc ?" „Pentru prieteni." „Toţi prietenii mei au murit." „Şi Ozzie ?" „Oh, el ar trăi foarte bine şi fără mine. Aş vrea să pun lucrurile în ordine şi să dispar." „Dar crezi în nemurire ?" „N-aş putea spune că cred. Ţărînă şi cenuşă, asta-i tot, după părerea mea." Şi a început să rîdă, bineînţeles ; şi totuşi, după cum spuneam, are un anumit dar al imaginaţiei atotcuprinzătoare, care o face convingătoare. Se înţelege că am multă afecţiune pentru ea. Este oare dragoste cuvîntul potrivit pentru aceste ciudate şi profunde sentimente care încep în tinereţe şi după aceea se împletesc cu atîtea lucruri importante ? Nu mă puteam împiedica să-i privesc frumoşii ochi mari şi albaştri, atît de sinceri, de generoşi, de iubitori, care mă mînau cu gîndul în urmă la Fritham şi Hyde Park Gate. Dar toate acestea nu constituie totuşi un portret. O văd oarecum ca schiţa unei femei de geniu. Toate darurile fluide îi înzestrează fiinţa ; dar nici unul care să aibă consistenţă.

Vineri, 17 februarie

Tocmai mi-am luat doza de fenacetină — adică o critică ușor nefavorabilă a volumului ***Luni sau marți,*** pe care mi-a semnalat-o Leonard în „Dial", cu atît mai deprimantă cu cît contasem vag pe aprobarea acestor auguste sfere. S-ar zice că nu reușesc nicăieri. Totuși, mă bucur să constat că am învățat puțină filozofie. Este sentimentul de libertate. Scriu ceea ce îmi place, și asta este totul. Altfel, cerul mi-e martor, mă bucur de destulă considerație.

Sîmbătă, 18 februarie

Încă o dată mintea mi s-a abătut de la ideea morții. Ieri aveam de gînd să notez ceva despre faimă. Ah, da, voiam să spun că am luat hotărîrea să nu fiu un scriitor care să caute popularitatea, și hotărîrea mea este atît de autentică, încît consider că indiferența și injuriile fac parte din destinul meu. N-am să scriu decît ce îmi place, și lasă-i să spună ce vor. Încep să-mi dau seama că singura mea calitate ca scriitoare constă în personalitatea mea singulară, și nu în forță sau pasiune sau cine știe ce altă însușire remarcabilă. Atunci îmi zic : „Dar oare nu o personalitate singulară este tocmai calitatea pe care o respect ? De exemplu Peacock, sau Borrow, sau Donne, sau Douglas în *Singur,* au ceva din această calitate. Și cine încă, al cărui nume îmi vine în minte imediat ? Scrisorile lui Fitzgerald. Oamenii care au acest dar continuă să intereseze mult timp după ce o muzică melodioasă și viguroasă devine banală. În sprijinul acestei idei, vreau să menționez povestea acelui băiețel care, primind drept premiu la școala duminicală o carte de Marie Corelli, și-a pus pe loc capăt zilelor ; iar coronerul a declarat că o carte scrisă de această autoare nu este nicidecum ceea ce el ar numi „o carte bună". Așa că, probabil, *Atomul atotputernic* se află în declin, în timp ce ***Noapte și zi*** e în ascensiune, deși în momentul de față ***Călătoria*** pare să se bucure de cea mai favorabilă apreciere. Aceasta mă încurajează. După șapte ani — în aprilie — de la publicarea cărții, „Dial" vorbește despre deosebita sa măiestrie. Dacă peste șapte ani vor spune același lucru despre *Noapte și zi,* voi fi mulțumită, dar va trebui

să aştept paisprezece ani ca cineva să se pasioneze după *Luni sau marţi*. Aş vrea să citesc *Scrisorile* lui Byron. dar trebuie să continui *La Princesse de Clèves*. Gîndul la această capodoperă mă chinuie de multă vreme. Să vorbesc despre literatură fără să fi citit această operă clasică ! Dar lectura operelor clasice este în general o întreprindere dificilă, mai ales a celor ca aceasta, care sînt clasice prin echilibrul lor perfect, frumuseţea formei, seninătatea şi măiestria lor. Nu i se clinteşte nici măcar un fir de păr. O foarte mare frumuseţe, dar greu de apreciat. Toate personajele sînt nobile, mişcarea maiestuoasă, mecanismul puţin cam greoi : ar trebui să se spună poveşti, să se piardă scrisori. Sîntem martorii bătăilor inimii omeneşti şi nu ai forţei muşchilor sau ai destinului. Dar povestirile despre inimi omeneşti nobile au propria lor mişcare ce nu poate fi abordată în alte împrejurări. Există, de exemplu, o curioasă profunzime abia sugerată în relaţiile dintre Madame de Clèves şi mama ei. Dacă ar trebui să scriu o recenzie a acestei cărţi, cred că m-aş ocupa de frumuseţea personajelor. Slavă Domnului că nu trebuie s-o recenzez ! În ultimele cîteva minute am parcurs la repezeală cronicile literare din „New Statesman" ; între cafea şi o ţigară am citit „Nation". Astfel cele mai sclipitoare minţi din Anglia au transpirat, metaforic vorbind, nu ştiu cîte ore pentru a-mi procura acest fel de distracţie scurtă şi condescendentă. Cînd citesc recenzii, sar peste rînduri întregi ca să ajung la una sau două propoziţii, pentru a afla dacă e vorba de o carte bună sau proastă. Apoi încerc să cîntăresc cele două propoziţii în funcţie de ceea ce cunosc despre carte şi despre recenzent. Dar cînd scriu eu însămi o recenzie, compun fiecare frază ca şi cum ar urma să fie judecată de trei magistraţi. Nu pot să cred că sînt complet nimicită şi dată la o parte. Cronicile literare mi se par din ce în ce mai superficiale, iar pe de altă parte critica mă absoarbe din ce în ce mai mult. Dar după şase săptămîni de gripă, mintea mea nu mai ţîşneşte în izvoare matinale. Caietul meu stă închis la capul patului. La început cu greu puteam citi din cauza şuvoiului de idei ce se iveau involuntar. Trebuia să le transcriu imediat şi asta e foarte amuzant. Puţin aer curat. vederea autobuzelor care trec, hoinăreala de-a lungul

rîului, toate acestea, cu voia cerului, vor face ca scînteile să scapere din nou. Sînt suspendată între viață și moarte într-un mod foarte bizar. Unde îmi este coupe-papier-ul ? Trebuie să-l tai pe Lord Byron.

Vineri, 23 iunie

Domnișoara Green, după cum am spus, bate la mașină *Jacob*, care va traversa Atlanticul la 14 iulie. Atunci va începe pentru mine anotimpul îndoielilor, al urcușurilor și coborîșurilor. Mă voi apăra în felul următor : voi ajunge într-un stadiu foarte avansat cu o nuvelă pentru Eliot, și voi lucra pentru Squire și la *Lectura*. Așa încît îmi voi așeza capul pe pernă după cum îmi va surîde norocul. Dacă vor spune că aceasta nu este decît o experiență abilă, voi definitiva *Doamna Dalloway* în Bond Street. Dacă vor spune : scrieți romane imposibile, voi răspunde : ce-ați spune de domnișoara Ormerod, o fantezie ? Dacă vor spune : nu reușiți să ne interesați cu nici unul din personajele dumneavoastră, voi răspunde : atunci citiți-mi lucrările de critică. Și acum, ce vor spune oare despre *Jacob* ? Că este o țîcneală, probabil. O rapsodie deslînată. Nu știu. După ce îl voi reciti, voi încredința impresiile mele acestor file de jurnal. „Recitind romane" este titlul unui articol foarte laborios, dar destul de interesant, pentru „The Times Literary Supplement".

Miercuri, 26 iulie

Duminică, Leonard a citit *Camera lui Jacob* pînă la capăt. Crede că este cea mai bună lucrare a mea. Dar prima lui observație a fost că este uimitor de bine scrisă. Ne-am disputat în legătură cu aceasta. El o consideră o lucrare de geniu și găsește că nu se aseamănă cu nici un alt roman, că personajele sînt fantome, zice că este foarte ciudat că nu am nici o filozofie a existenței. Personajele mele sînt marionete purtate încoace și încolo de soartă. Nu crede că destinul se poate manifesta în felul acesta. Consideră că ar trebui ca data viitoare să aplic „metoda" mea la unul sau două personaje. A găsit că totul este foarte interesant și foarte frumos, fără nici o eroare (în afară, poate, de scena seratei) și că este pe deplin inteligibil.

Pocky m-a tulburat atît de mult, încît nu reușesc să formulez aceste gînduri așa de corect după cum s-ar cuveni, căci am fost foarte agitată și emoționată. Însă, în general, sînt mulțumită. Nici unul din noi nu știe cum va reacționa publicul cititor. Nu mai am nici o îndoială că am descoperit (la 40 de ani) cum să încep să mă exprim într-un mod personal și această descoperire mă interesează atît de mult, încît cred că voi putea continua să scriu fără laude.

Miercuri, 16 august

Ar trebui să citesc *Ulysses* și să pun la cale un proces în favoarea sau împotriva romanului. Pînă acum am citit 200 de pagini, nici măcar o treime. Primele două sau trei capitole, pînă la sfîrșitul scenei din cimitir, m-au amuzat, m-au stimulat, m-au captivat, m-au interesat. Apoi am rămas nedumerită, plictisită, iritată și decepționată de un student grețos care își stoarce coșurile. Iar Tom, admirabilul Tom, consideră că poți compara aceasta cu *Război și pace !* După părerea mea este o carte incultă și grosolană, cartea unui autodidact și știm cu toții cît de deprimanți sînt aceștia, cît de egoiști, insistenți, rudimentari, șocanți și în ultimă instanță dezgustători. Cînd poți să obții carnea gătită, de ce s-o mănînci crudă ? Dar cred că dacă ești anemic ca Tom, poți să descoperi virtuți în sîngele proaspăt. Întrucît sînt o persoană destul de normală, mă întorc repede din nou la clasici. S-ar putea ca mai tîrziu să-mi revizuiesc această judecată. Nu vreau să-mi compromit perspicacitatea critică. Înfig un băț în pămînt, ca să însemnez pagina 200.

În ceea ce mă privește, îmi storc laborios creierul cu *Doamna Dalloway* și scot la iveală găleți pe jumătate goale. Nu-mi place această senzație. Scriu prea repede. Trebuie să comprim. Am scris patru mii de cuvinte din *Lectura* într-un timp record, adică zece zile. Dar nu e decît o schiță sumară a Pastonilor, inspirată de cărți. Acum mă opresc, în virtutea teoriei mele despre schimbările bruște, pentru a scrie *Doamna Dalloway* care, încep să întrevăd, va precede o serie întreagă de alte opere. Apoi mă voi ocupa de Chaucer și voi isprăvi primul capitol la începutul lui septembrie. În momentul acela, greaca

va începe probabil să-mi sune în urechi. Programul meu de viitor este deci jalonat. Iar cînd *Jacob* va fi refuzat în America și ignorat în Anglia, îmi voi mîna filozofic plugul spre alte ogoare. Acum este anotimpul secerișului în întreaga țară, ceea ce îmi inspiră metafora și pare-se îmi oferă totodată o scuză pentru a o folosi. Dar nu-mi trebuie scuze, căci nu scriu pentru „The Literary Supplement". Oare voi mai scrie vreodată pentru el ?

Marți, 22 august

Modul de a fi ispitit să te apuci din nou de scris este următorul : mai întîi să faci exerciții ușoare în aer liber. În al doilea rînd, să citești cărți bune. Este o greșeală să crezi că literatura poate fi produsă direct din materia primă. Trebuie să ieși din viață — da, și de aceea mi-a displăcut atît de mult năvala bruscă a lui Sydney. Trebuie să ieși din găoace și să te concentrezi la maximum asupra unui singur punct ; să nu trebuiască să apelezi la elementele dispersate ale propriei personalități, să trăiești cerebral. Cînd Sydney vine, eu sînt Virginia. Dar cînd scriu, nu sînt decît o sensibilitate. Uneori îmi place să fiu Virginia, dar numai cînd sînt distrată, risipită în toate direcțiile, sociabilă. Și acum, cît timp ne aflăm aici, nu aș vrea să fiu decît o sensibilitate. Apropò, Thackeray constituie o lectură agreabilă foarte vivace, cu „sclipiri" de uimitoare perspicacitate, după cum le numesc cei de la Shanks.

Luni, 28 august

Mă apuc din nou de greacă și trebuie neapărat să-mi stabilesc un program. Astăzi sîntem în 28. Să termin *Doamna Dalloway* sîmbătă 2 septembrie. De duminică 3 pînă vineri 8, să încep lucrul la Chaucer. Chaucer, vreau să spun acel capitol, va trebui să fie terminat pînă la 22 septembrie. Și după aceea ? Să scriu capitolul următor din *Doamna Dalloway,* presupunînd că trebuie să aibă un capitol următor ; iar *Primul ministru ?* să dureze pînă în săptămîna după ce ne întoarcem, să zicem pînă la 12 octombrie ? Apoi va trebui să mă ocup iar de greacă. Voi avea deci, începînd de astăzi 28 august pînă la 12 sep-

tembrie, ceva mai mult de șase săptămîni, ținînd seama și de cîteva întreruperi. Acum, ce trebuie să citesc ? Ceva din Homer, o tragedie greacă, ceva din Platon, Zimmern, Sheppard, ca manual ; viața lui Bentley. Aceasta este de ajuns, dacă lucrurile sînt făcute temeinic. Dar ce piesă greacă ? Și cîte pagini din Homer, cîte din Platon ? Apoi mai este și antologia. Totul trebuie să se termine cu Odiseea, din cauza elizabetanilor. Trebuie să-l citesc puțin și pe Ibsen, ca să-l compar cu Euripide, Racine cu Sofocle, și poate să-l compar pe Marlowe cu Eschil. Pare foarte pedant, dar ar putea într-adevăr să fie amuzant ; iar dacă nu este, nu e nevoie să continui.

Miercuri, 6 septembrie

Șpalturile [1] îmi sosesc din două în două zile și m-aș indispune de-a binelea dacă aș începe să vorbesc despre asta. Acum, cînd îl recitesc, textul mi se pare dezlînat și searbăd. Cuvintele abia reușesc să lase urme pe hîrtie și mă aștept să mi se spună că am scris o fantezie grațioasă fără nici o legătură cu viața reală. Cum poți să știi ? Dar mă hrănesc cu iluzia că sînt pe cale de a scrie ceva bun, ceva bogat, profund și cursiv, tare ca piatra și la fel de lucitor ca diamantul.

Am terminat de citit *Ulysses* și îl consider un eșec. Cred că nu este lipsit de geniu, dar geniu de o calitate inferioară. Cartea este difuză și grețoasă ; pretențioasă și vulgară nu numai în sensul obișnuit, ci și în sens literar. Vreau să spun că un scriitor de înaltă clasă respectă prea mult scrisul ca să trișeze, să șocheze sau să execute acrobații. Aceasta îmi amintește tot timpul de un băiețaș nepriceput de școală primară, plin de inteligență și de daruri, dar atît de conștient de sine și de egoist încît își pierde capul, devine extravagant, afectat, zgomotos, stîngaci — încît îi face pe oamenii cumsecade să-l compătimească, iar pe cei severi îi înfurie. Speri ca aceasta să-i treacă cu vîrsta, dar întrucît Joyce are 40 de ani, e un lucru care pare foarte puțin probabil. N-am citit cartea foarte atent și am citit-o doar o singură dată ; e foarte

[1] Este vorba de șpalturile la romanul *Camera lui Jacob*. (Nota Ed.).

confuză, așa încît fără îndoială că sînt nedreaptă și că meritele ei mi-au scăpat. Este ca și cum mii de gloanțe minuscule te-ar împroșca și te-ar stropi, fără însă ca vreunul să te rănească de moarte drept în față, cum se întîmplă la Tolstoi, de exemplu. Dar este cu totul absurd să-l compari cu Tolstoi.

Joi, 7 septembrie

Tocmai după ce am terminat de scris aceste rînduri, Leonard mi-a arătat o recenzie foarte inteligentă despre *Ulysses*, apărută în revista americană „Nation", care analizează pentru prima oară semnificația cărții și o face să apară cu mult mai impresionantă decît am judecat-o eu. Totuși, cred că primele impresii au o virtute a lor, conțin un adevăr durabil, de aceea nu revin asupra celor spuse. Trebuie să recitesc unele capitole. Probabil că frumusețea definitivă a unei opere nu este niciodată percepută de contemporani. Dar ei ar trebui, cred, să fie cel puțin zguduiți, ceea ce nu este cazul la mine. Apoi, pe de o parte, am rezistat cu premeditare, iar pe de alta, laudele lui Tom m-au îndîrjit peste măsură.

Joi, 26 septembrie

Morgan a venit vineri, iar Tom sîmbătă. Conversația mea cu Tom merită să fie relatată, dar n-am să pot, căci se lasă seara, iar o conversație nici nu poate fi reprodusă — după cum am convenit deunăzi la Charleston. Conversația a stăruit mult asupra lui *Ulysses*. Tom a spus : „Joyce este un scriitor pur literar. El descinde din Walter Pater, cu ceva din Newman." Eu am răspuns că este un scriitor viril, un țap, și nu mă așteptam ca Tom să încuviințeze, însă el mi-a împărtășit părerea și a adăugat că Joyce lasă deoparte multe lucruri importante. Cartea va constitui un moment de răscruce, deoarece anihilează întreaga tradiție a secolului al XIX-lea. După acest roman, lui Joyce nu-i mai rămîne nimic despre care ar putea să scrie. *Ulysses* demonstrează zădărnicia tuturor stilurilor limbii engleze. Tom consideră că unele pasaje sînt admirabile, dar că romanului îi lipsește o „concepție grandioasă". Însă nu aceasta a fost intenția lui Joyce. După

părerea lui, Joyce a realizat tot ceea ce și-a propus, dar nu crede că a reușit să ne dezvăluie o latură nouă a naturii umane, nu a spus nimic nou, ca Tolstoi. Bloom nu-ți spune nimic. Într-adevăr, a adăugat el, această nouă metodă de a revela psihologia dovedește, după părerea mea, că metoda este inoperantă. Ea nu îți poate comunica atîta cît îți spune adesea o privire întîmplătoare aruncată din exterior. I-am răspuns că găsesc că *Pendennis* este mai revelator în această privință. (Acum caii pasc aproape de fereastra mea, mica bufniță țipă și de aceea scriu absurdități). Apoi am trecut la Sacheverell Sitwell, care se mulțumește să-și cerceteze propria-i sensibilitate — ceea ce constituie, după părerea lui Tom, un păcat de moarte. Apoi la Dostoievski, despre care am convenit că reprezintă pierzania literaturii engleze; Synge, un impostor ; situația actuală este dezastruoasă, deoarece nu s-au găsit formele adecvate și, după părerea lui, nici nu putem să ne așteptăm la mare lucru. A mai spus că, pentru a fi poet, acum trebuie să fii un foarte mare poet. Cînd existau poeți foarte mari, și poeții minori căpătau ceva din strălucirea acestora și nu erau complet lipsiți de valoare. În prezent nu există nici un mare poet. Care a fost ultimul ? am întrebat eu. Mi-a răspuns că nu-l interesează nici un alt poet, de la Johnson încoace. Găsește că Browning este indolent. Toți sînt indolenți, spune el, iar Macaulay a stricat proza engleză. Am fost amîndoi de acord că astăzi oamenii se tem de limba engleză. El spune că aceasta provine din faptul că au spirit livresc, dar nu citesc îndeajuns. Toți ar trebui să studieze aprofundat toate stilurile. Găsește că D.H. Lawrence se distinge din cînd în cînd, mai ales în *Toiagul lui Aron*, ultima lui carte ; are momente de sclipire, dar este un scriitor cu totul incompetent. Este însă capabil să-și susțină cu fermitate convingerile. (Lumina scade. Este ora 7.10, după o zi urîtă ploioasă.)

Miercuri, 4 octombrie

Încerc un oarecare orgoliu și o anumită siguranță, deoarece Brace mi-a scris ieri. „Considerăm *Camera lui Jacob* o operă de mare distincție și de o frumusețe extra-

ordinară. Aveți, fără îndoială, o metodă personală și nu este ușor de prevăzut cîți cititori va avea cartea. dar va avea desigur cititori entuziaști și sîntem încîntați s-o publicăm", și alte aprecieri asemănătoare. Întrucît este prima mărturie din partea unei persoane imparțiale, îmi face plăcere. Aceasta arată că, în ansamblu, cartea poate face impresie și nu va fi considerată drept un simplu foc de artificii. Sperăm că va ieși de sub tipar la 27 octombrie. Mă tem că Duckworth este puțin supărat pe mine. Adulmec un miros de libertate. Adevărul este, cu toată moderația și sinceritatea față de public, că voi continua să scriu fără să-mi pese de ce spun oamenii. În sfîrșit, îmi place să citesc ceea ce scriu. Mi se pare că mi se potrivește mai îndeaproape decît înainte. Mi-am îndeplinit sarcina mai bine decît mă așteptam. *Doamna Dalloway* și capitolul despre Chaucer sînt terminate. Am citit cinci cărți din Odiseea, *Ulysses,* iar acum încep Proust. De asemenea, am citit Chaucer și scrisorile Pastonilor. Așadar, este evident că proiectul meu de a citi două cărți în același timp este realizabil și-mi place ca, atunci cînd citesc, să am un scop precis. Nu am promis decît un articol — despre eseuri — pentru „Supplement" și acesta la data pe care o doresc, așa încît sînt liberă. Voi putea citi cu regularitate în greacă și voi începe *Primul ministru* vineri dimineața. Vreau să citesc toată trilogia, ceva de Sofocle, de Euripide și un dialog de Platon ; de asemenea, viețile lui Bentley și Jebb. La 40 de ani încep să cunosc mecanismul propriului meu creier și să știu cum să obțin cu ajutorul lui maximum de plăcere și de muncă. Cred că secretul este de a te aranja în așa fel încît munca să fie întotdeauna agreabilă.

Sîmbătă, 14 octombrie

Am primit două scrisori, una de la Lytton, cealaltă de la Carrington, cu privire la *Camera lui Jacob,* și am scris adresa pe nu știu cîte plicuri. Și iată-ne în ajunul apariției ei. Trebuie să pozez luni pentru portretul destinat revistei *John o'London's.* Richmond mi-a scris să-mi

ceară ca data apariției să fie aranjată astfel, încît ei s-o poată anunța în numărul de joi. Cum mă simt ? Calmă. Totuși, Lytton n-ar fi putut să-mi aducă un elogiu mai mare decît prezicîndu-mi imortalitate pentru poezia din ea. Se îndoiește de episoadele romantice, dar frumusețea scrisului etc. Lytton este prea elogios pentru ca acest lucru să-mi facă o reală plăcere, sau poate că nervii mei au început să se tocească. Aș vrea să depășesc stadiul săriturii în apă și să înot din nou în ape liniștite. Aș vrea să scriu neobservată. *Doamna Dalloway* s-a ramificat, devenind un roman, și aici schițez un studiu al nebuniei și al sinuciderii ; lumea văzută prin prisma rațiunii și a nebuniei, una alături de cealaltă, ceva de felul acesta. Septimus Smith ? Este oare un nume potrivit ? Aș vrea să mă țin mai aproape de fapte decît în *Jacob*. Consider însă că *Jacob* a fost o etapă necesară pentru a mă elibera. Iar acum vreau să folosesc această pagină ospitalieră pentru a stabili un program de lucru.

Mai întîi, trebuie să-mi continui lectura la capitolul grecii. Voi termina *Primul ministru* într-o săptămînă, să zicem la 21. Apoi trebuie să fiu gata să încep articolul despre „Eseuri" pentru „The Times", să zicem la 23. Asta o să-mi ia pînă la 2 noiembrie. De aceea trebuie să mă concentrez asupra „Eseurilor" încă de pe acum, cu ceva de Eschil și, dacă se poate, să încep Zimmern, punînd capăt la repezeală lui Bentley care nu prea cadrează cu proiectele mele. Cred că asta lămurește lucrurile, deși nu văd cum aș putea să-l citesc pe Eschil. Dorința mea este să merg repede, dar văd bine că este o iluzie.

Cît despre pronosticurile mele cu privire la succesul lui *Jacob*, care sînt ele ? Vom vinde probabil 500 exemplare. Apoi vînzarea va spori încet și va ajunge la 800 în iunie. În anumite cercuri i se vor aduce mari elogii pentru „frumusețea" sa, iar cei care preferă personaje vii îl vor defăima. Singura critică ce mă îngrijorează este cea care va apare în „The Supplement" ; nu pentru că va fi cea mai inteligentă, ci fiindcă va fi cea mai citită și nu pot suporta să fiu ridiculizată în public. „Westminster Gazette" îmi va fi ostilă, și probabil și „Nation". Dar sînt

perfect sinceră cînd spun că nimic nu mă va abate de la hotărîrea de a continua, nimic nu-mi va micșora plăcerea. Astfel încît, orice s-ar întîmpla, deși suprafața poate fi agitată, fondul va rămîne neclintit.

Marți, 17 octombrie

Întrucît acest jurnal trebuie să constituie graficul progresului meu, consemnez la repezeală următoarele. Mai întîi, o scrisoare de la Desmond, care a ajuns la jumătatea cărții și spune : „N-ai scris niciodată atît de bine... Mă uimești și mă intrigi...", sau afirmații de felul acesta. În al doilea rînd, Bunny mi-a telefonat și era entuziasmat ; zice că este superb, categoric cel mai bun roman al meu, plin de vitalitate și că are o mare importanță. El cere 36 de exemplare și spune că lumea a și început să facă zarvă în jurul lui. Acest lucru nu a fost confirmat de librăriile pe la care a trecut Ralph. Astăzi s-au vîndut mai puțin de cincizeci de exemplare. Dar mai rămîn bibliotecile și Simpkin Marshal.

Duminică, 29 octombrie

Deoarece Mary Butts a plecat și mintea mi-e prea amorțită ca să pot citi, nu am nimic mai bun de făcut decît să scriu în jurnal ca să mă amuz poate mai tîrziu. Vreau să spun că sînt prea des bombardată cu vorbe și extenuată de cei cărora le place și cei cărora nu le place *Camera lui Jacob*, ca să mă pot concentra. Recenzia din „The Times" a apărut joi. Lungă, cam călduță, după cum mi s-a părut, afirmînd că nu astfel se zugrăvesc personajele, totuși destul de măgulitoare. Bineînțeles, am primit o scrisoare de la Morgan într-un sens cu totul diferit. Este scrisoarea care mi-a plăcut cel mai mult din toate. Cred că am vîndut 650 exemplare și am comandat o a doua ediție. Impresiile mele : amestecate, ca de obicei. Nici o carte de a mea nu va avea niciodată un succes total. De data aceasta criticii sînt împotriva mea, iar persoanele particulare sînt entuziasmate. Sînt sau o mare scriitoare sau o idioată. „Daily News" mă numește „o sen-

zuală bătrînioară". „Pall Mall" mă trece cu vederea, considerîndu-mă neglijabilă. Mă aştept să fiu ignorată şi luată în batjocură. Care va fi în acest caz soarta celei de-a doua mii de exemplare ? Evident, pînă acum succesul a întrecut aşteptările noastre. Pînă în prezent sînt mai fericită decît am fost vreodată. Morgan, Lytton, Bunny, Violet, Logan, Philip — toţi mi-au scris scrisori pline de entuziasm. Vreau însă să termin cu toate acestea, care plutesc în jurul meu ca parfumul lui Mary Butts. Nu vreau să adun complimente şi nici să compar recenziile critice. Vreau să mă gîndesc la *Doamna Dalloway*. Vreau să pregătesc această carte mai bine decît pe celelalte şi să obţin maximum din ea. Cred că aş fi putut concentra *Jacob* mai mult dacă m-aş fi gîndit dinainte, dar a trebuit să-mi croiesc drum pe măsură ce înaintam.

1923

Luni, 4 iunie

În intimitate sînt peste măsură de arţăgoasă, în parte pentru a mă afirma. M-a cuprins un interes subit faţă de cartea mea. Vreau să vorbesc despre laşitatea unor oameni ca Ott [1]. Vreau să sugerez natura amăgitoare a sufletului omenesc. Am fost mult prea îngăduitoare pînă acum. Adevărul este că oamenilor puţin le pasă unul de altul. Au acest instinct nesăbuit de a trăi, dar nu se ataşează niciodată de nimic din afara fiinţei lor. Puff [2] a spus că-şi iubeşte familia şi că nu ar vrea să renunţe la ea nici în ruptul capului. Detestă indecenţa premeditată ; lordul David de asemenea. Aceasta trebuie să fie una din expresiile folosite în cercul lor. Puff a mai spus — nu mai ştiu ce. M-am plimbat cu el prin grădina de legume şi am trecut pe lîngă Lytton, care flirta cu cineva pe o bancă verde. Am dat ocol cîmpului împreună cu Sackville-West care a spus că se simte mai bine şi că scrie un roman mai reuşit. Apoi am făcut înconjurul lacului cu Menasseh (?), un evreu egiptean care a zis că-şi iubeşte familia, că sînt toţi ţicniţi şi că vorbesc ca din carte. Mi-a mai spus că ei îmi citează operele (tineretul din Oxford) şi că ar vrea să mă duc să le ţin o conferinţă. Apoi mai era şi doamna Asquith. M-a impresionat în mod deosebit. Are faţa albă ca varul şi ochii căprui şi voalaţi ca ai unui bătrîn şoim. Iar privirea are o profunzime şi o curiozitate mai mare decît m-aş fi aşteptat. O adevărată personalitate, cu bunăvoinţa, naturaleţea şi hotărîrea sa.

[1] Lady Ottoline Morrell. În cele ce urmează este descris un sfîrşit de săptămînă la Garsington, unde locuiau ea şi Philip Morrell. (Nota Ed.).

[2] Anthony Asquith. (Nota Ed.).

„Ah, de-am fi putut avea poemele lui Shelley fără a-l avea pe Shelley omul!" a exclamat ea. „Shelley a fost cu totul insuportabil", a declarat. Este o puritană rigidă, indiferentă, în ciuda miilor de lire ce le cheltuiește pe îmbrăcăminte. S-ar putea spune că merge călare pe viață și a adunat din mers unul sau două lucruri pe care aș vrea să le fur și eu, dar n-o voi face niciodată. L-a luat pe Lytton deoparte, s-a agățat de brațul lui și a pornit-o în grabă, zicîndu-și că „oamenii" o urmăresc. Totuși se arăta foarte amabilă cu „oamenii" atunci cînd trebuia; s-a așezat pe marginea ferestrei făcînd conversație cu o brodeză brună, jerpelită, căreia Ott îi arată multă bunăvoință. Este una din însușirile oribile ale lui Ott: își etalează întotdeauna bunăvoința, pentru a se putea făli noaptea înainte de culcare. Apoi o invită pe micuța brodeză săracă la serata ei, ca să-și completeze astfel portretul. Să zeflemisești oamenii în felul acesta trădează existența unei neliniști lăuntrice. Mi-a spus că am o mină admirabilă, ceea ce nu mi-a plăcut deloc. Mă întreb de ce. În parte poate pentru că avusesem o migrenă. Dar desigur că cea mai mare bucurie din lume este să fii sănătos și să te slujești de forța ce ți-e dată pentru a obține cît mai mult de la viață. Ceea ce detest este sentimentul că întotdeauna trebuie să am grijă de mine, sau că alții trebuie să aibă grijă de mine. N-are importanță. Muncă, muncă. Lytton spune că mai avem încă douăzeci de ani în fața noastră. Doamna Asquith a declarat că-i place Scott.

Miercuri, 13 iunie

Mai era și Lady Colefax, cu pălăria ei cu panglici verzi. Am spus că am luat masa cu ea săptămîna trecută? Era ziua curselor de la Epsom și a plouat, lumina era cafenie și rece, iar ea vorbea, vorbea, debitînd fraze artificiale, neîntrerupte, asemenea așchiilor ce ies din rîndea. N-a fost o reuniune dintre cele mai reușite: Clive, Lytton și cu mine. Căci Clive s-a întors și a luat masa aici, alaltăieri seara, împreună cu Leo Myers; apoi m-am dus la Golders Green și m-am așezat împreună cu Mary Sheepshanks

în grădina ei și-am pus țara la cale, curajos cum o fac eu, așa încît viața să nu pară irosită. O adiere proaspătă mîngîia gardurile vii care despart grădinile. Nu înțeleg din ce cauză mă cuprinseseră niște emoții extraordinare. Nu mai știu acum ce fel de emoții. Mi se întîmplă des să trebuiască să-mi țin în frîu agitația, ca și cum aș trece printr-un zid sau ca și cum ceva s-ar zbate cu furie foarte aproape de mine. Nu știu ce prevestește aceasta. Mă copleșește un sentiment imens al poeziei existenței. Adesea, el se asociază cu marea și cu St. Ives. Vederea a două sicrie în camera de bagaje a metroului îmi înăbușă, cred, toate sentimentele. Am conștiința acută a trecerii timpului și aceasta îmi ține emoțiile la adăpost.

Marți, 19 iunie

M-am apucat să scriu acest jurnal cu o vagă idee că aș putea spune cîte ceva despre scrisul meu. Gîndul acesta mi-a venit cînd mi-am aruncat privirea peste ceea ce spune Katherine Mansfield despre scrisul ei în *Cuibul porumbiței*. Nu am aruncat decît o singură privire. Vorbește pe larg despre trăirea lucrurilor în profunzime, și despre puritate, idei pe care nu vreau să le critic, măcar că aș putea s-o fac foarte ușor. Dar eu, ce cred despre propriul meu scris ? Despre cartea aceasta, adică despre *Orele* [1], dacă va fi intitulată astfel ? Dostoievski spune că, pentru a scrie, trebuie să simți profund. Oare la fel se întîmplă și cu mine ? Sau, iubind într-atîta cuvintele, nu fac altceva decît să născocesc cu ajutorul lor ? Nu, nu cred. În cartea aceasta îmi vin aproape prea multe idei. Vreau să vorbesc despre viață și despre moarte, despre rațiune și nebunie. Vreau să critic sistemul social și să-l prezint în momentele sale de intensă activitate. Dar, zicînd aceasta, poate că nu fac decît să pozez. Azi dimineață Ka [2] mi-a spus că nu-i place *În livadă*. Îndată m-am simțit înviorată. Devin anonimă, cineva care scrie pentru

[1] Ulterior, titlul a fost schimbat în *Doamna Dalloway*. (Nota Ed.).

[2] Doamna Arnold-Forster. (Nota Ed.).

plăcerea de a scrie. Înlăturînd motivul elogiilor, ea mă face să simt că aș fi mulțumită să continui pe calea mea, fără a aștepta cea mai mică laudă. Așa spunea și Duncan alaltăieri seară despre picturile sale. Mă simt ca și cum mi-aș fi scos toate rochiile de bal și aș sta goală, ceea ce, după cîte îmi amintesc, era o senzație foarte agreabilă. Dar să continuăm. Oare *Orele* îmi este dictată de o emoție profundă ? Se înțelege că episodul nebuniei mă pune la grea încercare și îmi supune mintea unei astfel de încordări, încît cu greu mă văd consacrîndu-i următoarele săptămîni. Apoi mai este și chestiunea personajelor. Oameni ca Arnold Bennett pretind că eu nu pot crea sau că nu am creat personaje viabile în *Camera lui Jacob*. Răspunsul meu este... dar voi lăsa asta în seama revistei „The Nation". Aici este vorba de vechiul argument, potrivit căruia în zilele noastre personajul s-a pulverizat ; vechiul argument post-dostoievskian. Recunosc însă că este adevărat că nu am darul „realității". Eu dematerializez în mod intenționat, într-o oarecare măsură neîncrezîndu-mă în realitate, în lipsa ei de valoare. Dar să mergem mai departe. Am eu oare forța necesară pentru a putea comunica adevărata realitate, sau nu fac altceva decît să scriu eseuri despre propria mea persoană ? Oricum aș răspunde la această întrebare, chiar și în sensul cel mai puțin măgulitor, emoția nu este mai puțin intensă. Pentru a pătrunde în miezul lucrurilor, acum cînd scriu un nou roman simt cum forța radiază din mine în toată plenitudinea ei. După o doză de critică, simt că scriu pe de lături folosind numai un colț al minții. Aceasta este doar o justificare, căci folosirea neîngrădită a tuturor facultăților mintale înseamnă fericire. Mă simt mai bine în tovărășia oamenilor, am devenit mai umană. Totuși, consider esențial ca în această carte să mă ocup de lucrurile fundamentale, chiar dacă acestea nu se supun așa cum ar trebui înfrumusețării cu ajutorul limbii. Nu, nu mă înclin în fața perechii Murry, care îmi stă ca un ghimpe în coastă... Este supărător, ba chiar înjositor să ai asemenea amărăciuni. Dar să ne gîndim la cei ce au trăit în secolul al

XVIII-lea. Însă pe atunci spiritele erau deschise, nu refulate ca în zilele noastre.

Ca să revin la *Orele*, prevăd că o să am multă bătaie de cap. Ideea este atît de stranie și de măiestrită ! Trebuie să-mi smulg tot timpul materialul, ca să se potrivească formei. Tema este fără îndoială originală și mă interesează enorm. Aș vrea să tot scriu așa la nesfîrșit, repede și cu înverșunare. E de prisos să adaug că nu pot. De astăzi în trei săptămîni voi fi complet stoarsă.

Vineri, 17 august

Problema pe care aș vrea s-o dezbat aici este aceea a eseurilor mele și cum să le reunesc într-un volum. Tocmai mi-a venit o idee — și anume de a le insera într-o conversație. Principalul avantaj ar fi că atunci aș putea să comentez și să adaug tot ceea ce a trebuit să las deoparte sau ceea ce n-am reușit să cuprind. Așa, de exemplu, eseul despre George Eliot are nevoie de epilog. Iar ca să ai un cadru pentru fiecare, ajungi să mai „faci o carte". Punerea articolelor cap la cap într-o colecție este, după părerea mea, o metodă neartistică. Dar atunci s-ar putea ca aceasta să fie prea artistică, m-ar putea antrena prea departe și mi-ar lua o mulțime de vreme. Totuși, m-ar amuza foarte mult. Aș putea scormoni mai aproape de propria mea personalitate. Aș putea să atenuez stilul bombastic și să introduc tot felul de bagatele. Cred că astfel m-aș simți mai la largul meu. De aceea socot că merită să încerc. Primul lucru ce trebuie făcut este să pun la punct un anumit număr de eseuri. Aș putea adăuga și un capitol introductiv. O familie care citește ziarele. Ar fi interesant ca fiecare eseu să fie învăluit în propria sa atmosferă, să le integrez pe toate într-un curent de viață, și astfel să dau o formă cărții. Să accentuez un aspect important, dar care va fi acest aspect voi descoperi numai după ce voi reciti totul pînă la capăt. Literatura beletristică este fără îndoială tema dominantă. În orice caz, cartea ar trebui să se termine cu literatura modernă.

6. Jane Austen	*În ordine cronologică :*
5. Addison	Montaigne
14. Conrad	Evelyn
15. Punctul de vedere al unui contemporan	Defoe
	Sheridan
11. Scriitorii ruşi	Sterne
4. Evelyn	Addison
7. George Eliot	Jane Austen
13. Eseuri moderne	Charlotte Brontë
10. Henry James	George Eliot
Recitind romane	Scriitorii ruşi
8. Charlotte Brontë	Scriitorii americani
2. Defoe	Thoreau
12. Romane moderne	Emerson
Grecii	Henry James
9. Thoreau	Literatura modernă
Emerson	Recitind romane
3. Sheridan ?	Eseuri
2. Sterne ?	Punctul de vedere al unui
1a Memorii de altădată	contemporan

Acestea sînt, în linii mari, titlurile capitolelor.

Sîmbătă, 29 august

Mă războiesc de nu ştiu cît timp cu *Orele*, care se dovedeşte a fi cea mai chinuitoare şi mai refractară dintre toate cărţile mele. Unele părţi sînt foarte nereuşite, altele foarte bune. Mă interesează teribil de mult ; totuşi, nu mă pot opri de a o construi. Ce se întîmplă cu această carte ? Dar vreau să mă împrospătez şi nu să mă abrutizez, aşa că n-o să mai zic nimic. Totuşi trebuie să consemnez acest simptom bizar, această convingere că voi continua cartea şi că voi merge pînă la capăt, deoarece mă interesează s-o scriu.

Joi, 30 august

Am fost chemată, cred, ca să tai lemne. Trebuie să tăiem butuci de o anumită mărime pentru sobă, căci şedem în fiecare seară în pavilion — şi Doamne, ce tare bate

vîntul ! Aseară ne-am uitat la pomii din livadă agitîndu-se încoace și încolo cu coroanele lor de frunze, încît fiecare nouă rafală părea că-i va doborî. Totuși, azi dimineață, din tei nu căzuse decît un strat subțire de frunze. La miezul nopții, în plină furtună, am citit un capitol din cartea doamnei Gaskell — *Soții și fiice*. O adevărată budincă de muselină albă. Dar cîntărind bine lucrurile, e mai bună decît o simplă trăncăneală. După cum vedeți, mă gîndesc cu înverșunare că trebuie tot timpul să citesc și să scriu. Nu am timp să vorbesc despre proiectele mele. Aș avea însă multe de spus despre *Orele* și despre descoperirea mea, despre modul cum sap grote frumoase în spatele personajelor mele. Cred că aceasta redă exact ceea ce doresc eu : umanitate, umor, profunzime. Intenția mea este de a face ca aceste grote să comunice între ele și, în momentul de față, fiecare din ele iese la lumină. Masa !

Miercuri, 5 septembrie

Sînt puțin năucită de primirea făcută conversației mele cu Conrad, care a fost pur și simplu negativă. Nimeni n-a suflat o vorbă despre ea. Nu cred că Morgan sau Bruce au fost întru totul de acord. Atîta pagubă ! O astfel de năuceală a avut întotdeauna asupra mea un efect cît se poate de tonic. Ar trebui făcut întotdeauna (și, în general, se face) un duș rece înainte de a începe o carte. Asta te înviorează, te face să spui : „Da, foarte bine. Scriu pentru propria mea plăcere", și să mergi înainte. De asemenea, mă determină să folosesc un stil mai precis, mai explicit și îmi închipui că e foarte bine așa. În orice caz, am început pentru a cincea (și ultima oară, o jur) ceea ce acum va purta titlul *Eseuri*. Prima pagină am scris-o binișor azi dimineață. După toată această zăpăceală, este curios să constat cum, îndată ce mă apuc de scris un nou aspect la care nu m-am gîndit niciodată în acești doi sau trei ani, îmi apare clar pe neașteptate, împrumutînd ansamblului proporții noi. Ca să nu mai lungesc vorba, voi cerceta literatura pentru a afla răspunsul la anumite întrebări care ne privesc. Personajele nu vor fi decît niște puncte de reper ; personalitatea trebuie evitată cu orice

preț. Pățania mea cu Conrad m-a învățat acest lucru. Îndată ce precizezi vîrsta, culoarea părului, etc., în roman pătrunde ceva frivol, fără nici o legătură cu subiectul. Masa !

Luni, 15 octombrie

Sînt cufundată în episodul despre nebunie din Regent's Park. Observ că acum ader cît mai strict posibil la fapte și scriu în jur de cincizeci de cuvinte într-o dimineață. Va trebui să rescriu totul într-o zi. Cred că structura este mai interesantă decît în toate celelalte cărți ale mele. Este posibil să nu pot s-o duc la bun sfîrșit, dar mustesc de idei. Simt că pot să utilizez toate ideile pe care le-am imaginat vreodată. Desigur că simt mai puține constrîngeri ca niciodată. Punctul îndoielnic este, cred, caracterul doamnei Dalloway. Poate că este prea rigid, prea sclipitor și prea înzorzonat. Da, dar pot să aduc nenumărate alte personaje în sprijinul ei. Astăzi am scris pagina 100. Bineînțeles că am tatonat doar terenul, asta cel puțin pînă în august ce a trecut. Mi-a trebuit un an de bîjbîieli pentru a descoperi ceea ce eu numesc procesul de săpare a tunelurilor, cu ajutorul căruia relatez trecutul în fragmente, după necesități. Este prima mea descoperire de pînă acum și faptul că mi-a trebuit atîta timp ca să ajung la ea dovedește, cred, cît de falsă este teoria lui Percy Lubbock, care afirmă că o poți face în mod conștient. Tatonezi într-o stare jalnică — hotărîsem chiar într-o seară să las totul baltă — și apoi deodată dai de izvorul tainic. Dar să mă ferească cerul, n-am recitit încă prețioasa mea descoperire și este posibil ca ea să fie total lipsită de valoare. Nu-i nimic. Mărturisesc că îmi pun mari speranțe în această carte. Am să continui să lucrez la ea pînă cînd, credeți-mă, nu voi mai putea scrie un rînd. Publicistica și toate celelalte vor trece pe plan secundar.

1924

Luni, 26 mai

Londra este incîntătoare. Mă simt ca şi cum aş păşi pe un covor magic însorit care m-ar purta în lumea frumosului fără să clintesc măcar un deget. Nopţile sînt uimitoare, cu toate aceste porticuri albe şi străzi largi şi tăcute. Oamenii intră şi ies uşor, veseli ca nişte iepuri. Privesc în strada Southampton Row, udă ca spinarea unei foci, sau roşie şi galbenă în bătaia soarelui, şi observ autobuzele care vin şi pleacă şi ascult vechile flaşnete dezlănţuite. Într-una din zilele acestea am să scriu ceva despre Londra şi despre felul cum absoarbe ea viaţa fiecăruia şi o antrenează fără cel mai mic efort. Chipurile trecătorilor îmi ţin mintea trează şi o împiedică să se domolească aşa cum se întîmplă în liniştea de la Rodmell.

Dar mintea mi-este plină de *Orele*. Mă angajez acum că voi scrie timp de patru luni : iunie, iulie, august şi septembrie, şi voi termina cartea, apoi o voi lăsa deoparte timp de trei luni ca să isprăvesc eseurile. Deci octombrie, noiembrie, decembrie. Apoi ianuarie. O voi revizui în ianuarie, februarie, martie, aprilie. În aprilie vor apărea eseurile, şi în mai romanul. Acesta este programul meu de lucru. Imaginaţia îmi deapănă acum cartea fără oprire şi fără nici o îngrădire. Şi, ca întotdeauna de la criza din august trecut, pe care o socotesc punctul de plecare al cărţii, progresul a fost rapid, în ciuda întreruperilor frecvente. După părerea mea, ea devine mai analitică, mai umană ; mai puţin lirică. Dar am impresia că am slăbit complet legăturile şi că acum pot să torn totul în această formă. Dacă este aşa, cu atît mai bine. Îmi rămîne să recitesc. De data aceasta aş vrea să ajung la 80.000 de cuvinte. Şi sînt fericită că mă aflu la Londra pentru a scrie, pe de o parte

fiindcă, precum am spus, animația orașului mă încurajează și cu un creier de veveriță în colivie ca al meu e foarte important să fii împiedicat de a te învîrti în jurul propriului tău eu. Și apoi, cîștig enorm fiindcă întîlnesc des ființe omenești ori de cîte ori îmi place. Pot să mă cufund și să ies repede la suprafață și să scap de stagnare

Sîmbătă, 2 august

Iată-ne la Rodmell ; îmi rămîn douăzeci de minute libere pînă la masă. Mă apasă o stare de deprimare ca și cum am fi bătrîni și ne-am apropia de sfîrșitul tuturor lucrurilor. Trebuie să fie din cauza deosebirii față de Londra și de activitatea neîntreruptă. Apoi, am ajuns la un moment de reflux cu cartea mea — moartea lui Septimus — și încep să cred că sînt o ratată. Editura prezintă avantajul că mă împiedică să devin melancolică și îmi oferă un reazem. În orice caz, dacă nu pot să scriu, îi pot determina pe alții s-o facă. Pot să pun pe roate o întreprindere. La țară ești ca într-o mănăstire. Aici sufletul plutește pînă la suprafață. Julian abia a venit și a și plecat ; un băiat înalt pe care eu, care mă încăpățînez să mă cred tînără, îl consider ca pe un frate mai mic. Oricum ar fi, stăm și tăifăsuim fără nici un fel de constrîngere. Nimic nu s-a schimbat. El urmează la aceeași școală pe care a frecventat-o și Thoby. Îmi povestește despre colegi și profesori la fel cum făcea Thoby, și asta mă interesează tot așa de mult. Este un băiat sensibil, foarte inteligent și cam bătăios. Pătruns de ideile lui Wells, de descoperiri, de viitorul omenirii. Și cum mi-este rudă de sînge, îl înțeleg foarte bine. Cred că o să crească foarte înalt și se va consacra carierei juridice. În ciuda bombănelilor cu care am început această pagină, sincer vorbind eu nu mă simt bătrînă. Totul este să-mi trezesc din nou entuziasmul pentru scris. De-aș putea numai să-mi regăsesc inspirația și s-o exploatez metodic, profund, cu ușurință, în loc să muncesc ca un rob la cele două sute de nenorocite cuvinte pe zi. Și cu cît manuscrisul devine mai gros, cu atît mai tare mă cuprinde vechea spaimă. Îl voi reciti și voi constata că este tern. Și aceasta va dovedi adevărul spuselor lui Murry, care pretinde că nu voi mai putea

continua să scriu după *Camera lui Jacob*. Totuşi, dacă această carte dovedeşte ceva, ea arată că nu mă pot îndepărta de la calea pe care mi-am ales-o, că nu o voi părăsi niciodată, că o voi cerceta din ce în ce mai adînc şi că, cerul fie lăudat, nu mă voi plictisi nici o clipă. Dar de ce mă cuprinde această uşoară stare de deprimare ? Cred că m-aş lecui dacă aş traversa Canalul Mînecii şi nu aş scrie nimic timp de o săptămînă. Aş vrea să contemplu forme de viaţă activă, care nu datorează nimic universului meu : un tîrg francez, de pildă. Dacă-mi recapăt forţa voi traversa pînă la Dieppe, sau voi recurge la o soluţie de compromis vizitînd regiunea Sussex cu autobuzul. Astăzi ne-am adăpostit sub o claie de fîn. Ah, delicateţea şi complexitatea sufletului ! Căci, la urma urmelor, nu am început eu să-l sondez, să-i ascult vibraţiile ? Mutarea dintr-o locuinţă într-alta mă face să şovăi zile în şir. Dar aşa e viaţa, aşa e sănătos. Numai doamnei Allison, doamnei Hawkesford şi lui Jack Squire le este sortit să nu freamăte niciodată. După două trei zile cînd voi fi aclimatizată, înviorată, cînd voi putea din nou să scriu şi să citesc, nu va mai rămîne nici urmă din starea mea de acum. Şi dacă n-am duce o viaţă plină de peripeţii făcînd tot ceea ce ne trece prin cap, tremurînd deasupra prăpastiilor, n-am fi niciodată deprimaţi — sînt sigură. Dar am fi ofiliţi, resemnaţi şi bătrîni.

Duminică, 3 august

Totul este o chestiune de muncă. Mă şi simt în mare măsură restabilită, datorită perseverenţei cu care mă ocup de cărţile mele : mai întîi cele 250 cuvinte la roman, şi apoi un debut sistematic, probabil că al optzecilea la *Eseuri*, care ar putea fi isprăvit într-o clipă, cred, dacă aş avea ocazia să surprind această clipă şi să-l termin. Dar e un gen de lucrare care cere foarte multă muncă. Mi-am dat seama deodată că trebuie să citesc *Călătoria Pelerinului*. Şi trebuie oare să-l nimicesc pe Richardson, pe care nu l-am citit niciodată ? Da, am să dau o fugă prin ploaie pînă acasă, să văd dacă pot găsi *Clarissa*. Dar asta înseamnă o bună bucată de timp răpit din ziua mea,

și *Clarissa* este un roman foarte, foarte lung. După aceea va trebui să citesc *Medeea*, și puțin dintr-o traducere din Platon.

Vineri, 15 august

În toiul acestor speculații a survenit moartea lui Conrad, urmată de o depeșă din partea revistei „The Literary Supplement" solicitîndu-mă urgent să fiu atît de amabilă și să scriu un articol despre el, ceea ce — loială și măgulită dar în silă — am făcut. A și apărut, iar numărul respectiv din revistă este ratat pentru mine, căci nu pot și nu voi putea niciodată să citesc propriile mele articole. În plus, întrucît micul Walkley este din nou pe picior de război, mă aștept la o împunsătură miercurea viitoare. De fapt, n-am lucrat niciodată atît de mult, căci a trebuit să scriu acest articol în cinci zile. Și oare asta nu-mi lasă oricum două ore suplimentare pentru lucrările mele critice (după cum le numește Logan) ? Așadar, voi încerca romanul înainte de prînz, și eseurile după ceai. Căci după cîte văd, *Doamna Dalloway* va continua și după luna octombrie. În previziunile mele, uit întotdeauna unele scene intermediare foarte importante. Cred că pot să mă concentrez asupra seratei și să închei ; lăsîndu-l deoparte pe Septimus, care reprezintă un episod foarte intens dar anevoios, și trecînd peste Peter Walsh luînd masa, care ar putea de asemenea constitui un obstacol. Însă mie îmi place să trec dintr-o cameră luminată în alta ; așa este mintea mea făcută : camere luminate ; iar potecile de pe cîmp sînt coridoare. Iar astăzi stau culcată și meditez. Apropò, de ce oare capeți gustul poeziei la bătrînețe ? Cînd aveam douăzeci de ani, cu toate că Thoby era atît de insistent și de exigent, nu puteam să-l citesc pe Shakespeare de plăcere pentru nimic în lume. Acum, plimbîndu-mă, mă bucur la gîndul că voi citi două acte din *Regele Ioan* astă-seară și că apoi voi citi *Richard al II-lea*. Ceea ce mă atrage acum este poezia, poemele lungi. Cred chiar că voi citi *Anotimpurile*. Vreau concentrare și romantism și cuvintele îmbinate laolaltă, topite, strălucitoare. Nu mai am timp de pierdut citind proză. Totuși, aceasta trebuie să fie contrariul a ceea ce spun oamenii. Cînd aveam două-

zeci de ani, îmi plăcea proza secolului al XVIII-lea ; îmi plăceau Hakluyt, Merimée. Citeam enorm din Carlyle, viața și scrisorile lui Scott, Gibbon, tot felul de biografii în două volume, și Shelley. Acum ceea ce vreau e poezie, de aceea mă căiesc, asemenea unui matelot beat în ușa unei cîrciumi...

Acum nu-mi dau prea des osteneala să descriu lanuri de grîu și cete de secerătoare în bluze roșii și albastre, și fetițe în rochițe galbene stînd și zgîindu-se. Dar nu este vina ochilor mei : întorcîndu-ne de la Charleston acum două seri, nervii mei au început să freamăte din nou, exaltați, electrizați (care este cuvîntul potrivit ?) de această frumusețe pură, de o bogăție uluitoare. Aproape că îți este ciudă că nu poți s-o cuprinzi și s-o reții intactă, fie și numai pentru o clipă. Viața noastră devine extrem de interesantă cînd încercăm să surprindem din mers toate aceste aspecte. E ca și cum aș pipăi cu degetele, pe dibuite, pereții stîncoși ai unui tunel pietros și plin de tot felul de mărunțișuri. (Iată-l pe Leonard care mi-a comandat o cabrioletă ca să-l conduc pe Dadie mîine la Tilton [1].) Nu voi mai descrie nici întîlnirile cu turmele de vaci de rasă Alderney după cum m-aș fi simțit obligată s-o fac acum cîțiva ani — cum mugeau și boncăneau ca niște cerbi în jurul lui Grizzle și cum îmi roteam bățul și mă apăram cu îndîrjire. În timp ce năvăleau spre mine spectaculos călcînd totul în picioare, mă gîndeam la Homer ; parodia unei bătălii. Grizzle devenea din ce în ce mai agresiv, se agita și se trăgea în stînga și în dreapta, hămăind. Ajax ? Grecul acela, în ciuda ignoranței mele, m-a cucerit.

Duminică, 7 septembrie

Este rușinos că nu scriu, iar cînd o fac scriu dezordonat folosind numai participiul prezent. Îl găsesc foarte util pentru ultima parte din ***Doamna Dalloway***. Iată-mă, în sfîrșit, la serata care urmează să înceapă în bucătărie și să se deplaseze încet pe scări, ajungînd sus. Trebuie să fie unul dintre cele mai complexe, mai animate și mai solide episoade, legînd între ele toate situațiile și terminîndu-se

[1] O casă în apropiere de Firle, închiriată de J. M. Keynes. (Nota Ed.).

pe trei note la diferite niveluri ale scării, fiecare exprimînd ceva care s-o definească pe Clarissa. Cine va spune aceste lucruri ? Poate Peter, Richard şi Sally Seton ; dar nu vreau să-mi asum deocamdată această obligaţie. Cred acum că ar putea fi cel mai adecvat dintre toate sfîrşiturile şi că poate mi-ar reuşi. Dar îmi rămîne încă să recitesc primele capitole şi mărturisesc că mă cam tem de scenele de nebunie şi de o prea mare dexteritate. Oricum, acuma sînt sigură că trebuie să dau cu hîrleţul în filon, fie şi numai pentru faptul că metaforele îmi vin aşa de uşor. Ce-ar fi dacă s-ar putea păstra caracterul de schiţă unei lucrări finisate şi elaborate ? Aceasta este ceea ce mă străduiesc să fac. În orice caz, nimeni nu mă mai poate ajuta şi nimeni nu mă mai poate împiedica. Ba am primit chiar o ploaie de complimente din partea ziarului „The Times". Richmond m-a mişcat, declarînd că se abandonează romanului meu cu cea mai mare bunăvoinţă din lume. Aş dori ca el să-mi citească romanele, şi întotdeauna bănuiesc că n-o face. Pluteam în cele mai înalte sfere în care m-am aflat vreodată şi-mi ziceam că pînă joi voi isprăvi totul, cînd Lottie i-a sugerat lui Karin că ar fi bine ca Ann să vină pe la noi. Karin, interpretînd în propriul ei folos refuzul meu politicos, soseşte ea însăşi sîmbătă, năruindu-mi toate planurile Devin din ce în ce mai mult o solitară. Suferinţa pe care mi-o provoacă aceste răsturnări este incalculabilă şi nici măcar n-o pot explica... Iată-mă deci cu întreaga săptămînă compromisă. Ce frumoasă şi senină, ca o noapte laponă, a fost ultima săptămînă petrecută împreună. Şi îmi zic că ar trebui să intru în casă şi să mă comport ca o mătuşă model, ceea ce după temperament nu sînt, şi că ar trebui s-o întreb pe Daisy dacă are nevoie de ceva, în timp ce eu îmi arog dreptul de a rezerva aceste momente seratei doamnei Dalloway, pe care trebuie s-o scriu mîine. Singura soluţie ar fi să rămîn aici singură de joi şi să-mi încerc norocul. O noapte proastă (tot din cauza lui Karin) ar putea să-mi ofere o scuză. Dar cît de mult trăiesc în imaginaţie, cît de mult depind de gînduri care ţîşnesc şi care-mi vin în timp ce mă plimb, cînd mă odihnesc, lucruri ce mi se agită în cap, formînd o procesiune neîntreruptă care pen-

tru mine este una cu fericirea. Această infuzie nu este pe placul oricui.

Acum, tînguielile trebuie să înceteze, mai întîi pentru că nu mai văd şi-mi tremură mîna după ce am cărat sacoşa de la Lewes : acolo m-am aşezat în vîrful castelului, unde un bătrîn care mătura frunzele mi-a spus cum te poţi lecui de lumbago. Te încinzi cu o jurubiţă de mătase în jurul rinichilor ; mătasea costă trei peni. Am văzut canoe britanice şi cel mai vechi plug din Sussex, descoperit în 1750 la Rodmell, precum şi uniforme militare purtate la Seringapatam. Cred că aş vrea să scriu ceva despre toate acestea. Copiii sînt, firește, niște ființe minunate și fermecătoare. Ann a venit să-mi vorbească despre foca albă şi să-mi ceară să-i citesc. Nu-mi pot închipui cum de reuşeşte Karin să se ţină deoparte. Au o dispoziţie care-mi pare întru totul adorabilă. Să fii singură cu copiii şi să-i vezi zi de zi ar fi o experienţă extraordinară. Au această calitate pe care nu o are nici un adult — o mare naturaleţe ; Ann sporovăieşte la nesfîrşit, într-un fel de lume numai a ei, cu focile şi cîinii ei, fericită că va mînca deseară cacao şi că mîine se va duce la cules de mure. Pereţii minţii ei sînt împodobiţi cu lucruri atît de luminoase, de strălucitoare, şi nu vede nimic din ceea ce vedem noi.

Vineri, 17 octombrie

Este pur şi simplu ruşinos. Am urcat scările alergînd, convinsă că voi avea timp să consemnez acest fapt uluitor : ultimele cuvinte ale ultimei pagini din *Doamna Dalloway* — dar am fost întreruptă. În orice caz, ieri a fost o săptămînă de cînd le-am scris : „Ea era acolo", şi m-am bucurat că am terminat, căci a însemnat un efort deosebit în ultimele săptămîni, dar mintea mi-a fost mai limpede ; vreau să spun că, de data aceasta, n-am mai avut ca de obicei impresia că am ajuns la capăt abia reuşind să-mi ţin picioarele pe coarda întinsă. Într-adevăr, simt că am exprimat mult mai deplin ca de obicei tot ceea ce voiam să spun. Însă nu sînt sigură că părerea va rezista unei a doua lecturi. În anumite privinţe, această carte este o

adevărată faptă eroică. Terminată fără a fi întreruptă de boală, ceea ce este excepțional, și scrisă realmente într-un an, și în cele din urmă redactată de la sfîrșitul lui martie pînă la 3 octombrie, fără nici o întrerupere mai mare de cîteva zile, cînd am scris cîte un articol. Este deci posibil să se deosebească de celelalte. Oricum, presimt că am destrămat vraja care plutea deasupra mea după *Camera lui Jacob*, precum spuneau Murry și alții. Singura dificultate este să mă abțin de a mai scrie altele. Impasul meu, după cum îl numesc ei, se întinde atît de departe și oferă atîtea posibilități...

Ceea ce mă frapează, de asemenea, este că în această carte am exersat arta de a scrie, mi-am compus gamele și am creat anumite efecte. Pot spune că aici am scris *Jacob* și *Doamna Dalloway* și tot aici voi imagina următoarea mea carte, căci aici scriu numai cu mintea și este foarte amuzant. Bătrîna Virginia din 1940 va descoperi și ea ceva aici. Ea, bătrîna V., va fi o femeie care înțelege multe lucruri, care înțelege totul, mai mult decît mine, cred. Dar acum sînt obosită.

Sîmbătă, 1 noiembrie

E nevoie să fac niște însemnări cu privire la munca mea, căci acum trebuie să mă apuc de ea. Totul este cum să termin cele două cărți. Voi trece rapid peste *Doamna Dalloway*, dar aceasta va lua timp. Nu, nu pot spune încă nimic precis, căci este o experiență pe care o voi încerca săptămîna viitoare, pentru a vedea cît de mult va trebui revizuit textul și cît timp va lua această operație. Sînt foarte hotărîtă să-mi public eseurile înaintea romanului. Ieri am luat ceaiul în camera lui Mary și am văzut trecînd remorcherele cu luminile lor roșii și am auzit murmurul rîului. Mary era îmbrăcată în negru și avea frunze de lotus în jurul gîtului. Dacă ai putea să te împrietenești cu femeile, ce plăcut ar fi ! Aceste relații sînt atît de tainice și de particulare în comparație cu relațiile masculine. De ce n-aș scrie despre această temă ? Serios ? După cum cred, redactarea jurnalului mi-a ajutat mult să-mi îmbunătățesc stilul, să fac legăturile mai elastice.

Marți, 18 noiembrie

Ceea ce voiam să spun este că, după părerea mea, scrisul trebuie să fie riguros. Arta trebuie respectată. E ceva care m-a izbit pe cînd reciteam cîteva din aceste note ; căci dacă îți lași mintea să alerge în voie, ea devine egoistă, individualistă, ceea ce detest. În același timp, însă, focul capricios trebuie să ardă. Pentru a-i da frîu liber, poate că trebuie să începi prin a fi dezordonat, fără să apari astfel în ochii lumii. Îmi croiesc drum prin capitolele despre demență din *Doamna Dalloway*. Mă întreb dacă romanul ar fi fost mai bun fără ele. Dar ideea aceasta vine prea tîrziu, după ce am învățat cum trebuie să tratez personajul. Cred că întotdeauna văd abia la sfîrșit cum ar fi trebuit să scriu totul.

Simbătă, 13 decembrie

Merg acum în galop și rescriu la mașină *Doamna Dalloway* de la început, la fel cum am făcut, mai mult sau mai puțin, cu *Călătoria*. Cred că este o metodă bună, căci astfel treci cu o pensulă umedă peste întreg ansamblul și unifici părțile compuse separat, care s-au uscat. Cred cu adevărat, sincer, că acesta este cel mai satisfăcător dintre romanele mele (dar nu l-am recitit încă pe îndelete). Criticii vor spune că este dezmembrat, deoarece scenele descriind nebunia nu sînt direct legate de scenele Dalloway. Și cred că pe alocuri scrisul este superficial și înzorzonat. Dar este el oare „ireal" ? Să fie doar simplă dexteritate ? Cred că nu. Și după cum cred că am mai spus-o, această carte pare să mă lase adînc cufundată în cele mai bogate straturi ale minții. Acum pot să scriu la nesfîrșit. Este senzația cea mai plăcută din cîte există.

Luni, 21 decembrie

Cîte pagini albe în acest jurnal — e într-adevăr o rușine. Influența Londrei este hotărît nefavorabilă jurnalelor intime. Acest caiet este, cred, cel mai subțire dintre toate caietele de însemnări și mă întreb dacă trebuie să-l iau cu mine la Rodmell ; iar dacă îl iau nu știu dacă aș putea adăuga mare lucru. Așa cum am prevăzut, anul

acesta a fost bogat în evenimente. Și visătoarea de la 3 ianuarie a văzut multe din visele ei împlinindu-se. Ne aflăm aici la Londra, împreună cu Nelly, care e singură. Este adevărat că Dadie a plecat, dar a rămas Angus să-i înlocuiască. Ceea ce reiese din toate acestea este că mutarea dintr-o locuință în alta nu este o catastrofă atît de mare cum m-am temut. La urma urmelor, nu-ți schimbi nici trupul, nici creierul. Totuși, sînt cufundată în scrisul meu, făcînd un ultim efort să termin o copie pentru Leonard, care o va citi la Rodmell. După aceea mă reped să dau ultimele lovituri la *Eseuri,* iar apoi, apoi voi fi liberă. În sfîrșit liberă, pentru a scrie încă una sau două nuvele care s-au acumulat între timp. Sînt din ce în ce mai puțin sigură că este vorba de nuvele sau de altceva. Dar sînt foarte convinsă că dibui cît se poate de aproape de propriile mele idei și că am ajuns să le dau o formă acceptabilă. Cred că am din ce în ce mai puține rebuturi. Dar cunosc și eu urcușuri și coborîșuri.

1925

Miercuri, 6 ianuarie

Rodmell n-a cunoscut decît furtuni și inundații. Cuvintele acestea sînt cît se poate de exacte. S-a revărsat rîul. A plouat șapte zile din zece. Adesea nu mă puteam încumeta să plec la plimbare. Leonard a curățit pomii, lucru care cerea un curaj eroic. Eroismul meu a fost pur literar. Am revizuit *Doamna Dalloway*. Aceasta este partea cea mai glacială, cea mai deprimantă și cea mai exigentă a profesiunii de scriitor. Partea cea mai dificilă este, ca întotdeauna, la început — cînd aeroplanul ocupă cîteva pagini, numai el, și efectul se subțiază. Leonard a citit-o, crede că este cel mai bun roman al meu. Da, dar nu este el oare obligat să creadă asta ? Totuși, îi împărtășesc părerea. El găsește că există o mai mare consecvență decît în *Camera lui Jacob,* dar este dificilă din cauza absenței unei legături vizibile între cele două teme. În orice caz, a expediat-o lui Clark, iar corecturile vor sosi săptămîna viitoare. Va apare la Harcourt Brace, care a acceptat-o fără a o citi și mi-a sporit drepturile de autor la 15%.

Marți, 8 aprilie

Sînt încă sub impresia momentului, impresia complexă de a mă întoarce acasă din sudul Franței, revenind în această intimitate vastă, nedeslușită, pașnică — Londra (așa cum mi se părea aseară) peste care se suprapune accidentul văzut azi dimineață : o femeie gemînd slab, ah, ah, ah, țintuită de un grilaj, sub motorul unui automobil. Toată ziua am auzit glasul acela. Nu m-am repezit s-o ajut, dar s-au dus toți brutarii și toate florăresele. Mi-a rămas un sentiment zdrobitor al brutalității și sălbăticiei lumii. Această femeie în maron mergînd pe trotuar, și

deodată o mașină roșie face o tumbă, cade peste ea și auzi acest ah, ah, ah ! Mă duceam să văd noua casă a Nessei și l-am întîlnit pe Duncan în scuar, dar cum el nu văzuse nimic, nu putea nicidecum înțelege ceea ce simțeam eu, după cum nici Nessa dealtfel, deși ea și-a dat osteneala să facă o legătură cu accidentul suferit de Angelica în primăvara trecută. Dar am liniștit-o spunîndu-i că nu era decît o trecătoare îmbrăcată în maron ; și am vizitat casa cu destul calm.

De cînd am scris ultimele rînduri în acest jurnal — acum cîteva luni — Jacques Raverat a murit ; de mult dorea să moară. Îmi scrisese o scrisoare cu privire la *Doamna Dalloway*, care mi-a dăruit una din cele mai fericite zile din viața mea. Mă întreb dacă am realizat ceva deosebit de data aceasta. Bineînțeles, nici nu se poate compara cu Proust, în a cărui lectură sînt cufundată în momentul de față. Ceea ce mă izbește la Proust este împletirea unei sensibilități foarte ascuțite cu o înverșunată tenacitate. Proust scrutează nuanțele unui fluture pînă la ultima particulă. E viguros ca struna unei viori, și totodată diafan ca puful de pe aripile unui fluture. Presupun că mă va influența și totodată mă va înfuria la fiecare frază pe care o voi scrie. După cum am spus, Jacques a murit, și o sumedenie de emoții s-au năpustit asupra mea. Am aflat vestea în timpul unei serate pe care am dat-o aici. Erau de față : Clive, Bee How, Julia Strachey, Dadie. Totuși, nu mai sînt dispusă să mă înclin în fața morții. Vreau să plec din viață ca dintr-o încăpere, cu o frază banală, neterminată pe buze. Acesta a fost efectul morții lui asupra mea : nici formule de rămas bun, nici supuneri, doar plecarea cuiva care pătrunde în întuneric. Totuși, pentru ea a fost un coșmar cumplit. Ceea ce pot face acum este să am o atitudine firească față de ea, ceea ce cred că e lucrul cel mai important. Îmi însușesc din ce în ce mai mult fraza lui Montaigne : „Singurul lucru de preț e viața".

Aștept să văd sub ce înfățișare va rămîne Cassis, în cele din urmă, în mintea mea. Stîncile, în primul rînd. După micul dejun ne duceam să ședem pe stînci și soarele strălucea deasupra noastră. Leonard ședea cu capul desco-

perit și scria pe genunchi. Într-o dimineață a descoperit un arici de mare. Sînt roșii și au țepi care tremură ușor. După masă ieșeam la plimbare, ne cățăram pe deal și mergeam pînă în pădure. Într-o zi, am auzit trecînd mașini și am descoperit că drumul spre La Ciotat se așterne chiar la picioarele noastre. Era un drum pietros, foarte abrupt și încins de soare. Într-altă zi am auzit un zgomot puternic care semăna cu cîrîitul unor păsări și care m-a făcut să mă gîndesc la broaște. Cîmpul era plin de lalele roșii, dantelate ; brazdele mici, în unghiuri drepte, erau tăiate în stînca dealului și străbătute de plantații de viță de vie. Și pretutindeni zăreai pete roșii, trandafirii și violete de muguri ai cine știe căror pomi fructiferi. Ici-colo, cîte o casă cu muchii ascuțite, zugrăvită în alb, galben sau albastru, cu toate obloanele trase, înconjurată de cărări netede ; una din ele avea straturi de micșunele. Pretutindeni, o curățenie și o ordine extraordinare. Vapoare mari, portocalii, păraseau apa albastră a micului golf din La Ciotat. Toate golfurile sînt perfect circulare, mărginite de case tencuite în culori șterse, foarte înalte, cu obloanele trase, cu zidurile cîrpite și coșcovite, cu smocuri verzi în ghivece de flori, cu rufe întinse la uscat și cu cîte o femeie bătrînă, foarte bătrînă, care privește nemișcată. Pe povîrnișurile stîncoase erau întinse la uscat năvoade de pescuit ; pe străzi, copii și fete sporovăiau sau zburdau ; fetele aveau șaluri în culori vii, ieșite la spălat, și rochițe de bumbac, în timp ce bărbații săpau pămîntul în piața mare, ca să o paveze. Hotelul Cendrillon e o casă albă, cu podeaua de lespezi roșii, care poate găzdui cel mult opt persoane. Atmosfera hotelului mi-a sugerat o sumedenie de idei : era atît de rece, de indiferentă, de o politețe atît de superficială și afișînd raporturi atît de ciudate, de parcă aici natura umană ar fi fost constrînsă să se supună unui cod stabilit tocmai pentru a preîntîmpina împrejurările cînd oameni ce nu se cunosc se întîlnesc și-și revendică drepturile de membri ai aceluiași trib. Adevărul este că am făcut cunoștință cu ei toți, dar străfundurile ființei noastre nu au fost primejduite. Totuși, Leonard și cu mine am fost prea fericiți și, cum se spune, „dacă ar fi trebuit să murim în momentul acela" etc... Nimeni nu va putea afirma că n-am

știut ce înseamnă fericirea perfectă, dar puțini ar putea stabili momentul precis și i-ar putea găsi explicația. Nici eu, care uneori pluteam într-un ocean de fericire, n-aș fi fost în stare să spun decît : „Nu mai doresc nimic altceva", și aveam doar sentimentul oarecum superstițios că, ori de cîte ori zeii acordă cuiva fericirea, o fac cu părere de rău. Dar nu cînd ai dobîndit-o pe căi neașteptate.

Duminică, 19 aprilie

Sîntem după cină, prima noastră seară cu orar de vară, și pofta de scris m-a părăsit — m-a amăgit puțin și apoi m-a părăsit. Nu mi-am folosit încă jumătatea mea de oră inviolabilă. Dar cred că va veni timpul cînd voi prefera să citesc ceva, decît să-mi zic că am reușit să-mi duc la bun sfîrșit sarcina de scriitor. Vara aceasta intenționez să cîștig 300 lire de pe urma scrisului și să instalez o baie și apă caldă la Rodmell. Dar sst ! liniște ! — cărțile mele sînt pe punctul de a vedea lumina tiparului și viitorul rămîne încă nesigur. Cît privește pronosticurile, este ca și sigur că *Doamna Dalloway* va avea succes (Harcourt consideră că este un roman „admirabil") și că tirajul vîndut se va ridica la 2 000 exemplare. Personal, nu mizez prea mult pe asta. Mă aștept la o sporire lentă și tăcută a reputației, așa cum s-a întîmplat într-un mod aproape miraculos de la publicarea romanului *Camera lui Jacob*. Reputația mea de critic crește continuu, deși cartea nu s-a vîndut mai deloc. Și nu sînt foarte foarte nervoasă dar, ca de obicei, nu vreau decît să scurm tot mai adînc în noile mele nuvele fără ca cineva să-mi așeze în față o oglindă luminoasă — ca de pildă Todd, Colefax, etc...

Luni, 20 aprilie

Ținînd seama de starea mea în momentul de față, un lucru pare absolut incontestabil, și anume că am reușit, în sfîrșit, să-mi forez sonda de petrol și că nu pot scrie destul de repede ca să aduc totul la suprafață. Am cel puțin șase nuvele care mustesc în mine și simt că pot, în sfîrșit să-mi traduc toate gîndurile în cuvinte. Cu toate acestea îmi rămîn o sumedenie de probleme de rezolvat, dar n-am simțit niciodată asemenea elan și perseverență

ca acum. Cred că pot să scriu mult mai repede, dacă să arunci o frază pe hîrtie se cheamă scris, apoi să baţi la maşină şi să rebaţi pentru a verifica. Redactarea propriu-zisă este acum aidoma unei trăsături de penel. După aceea adaug ceea ce lipseşte. Să presupunem că aş putea deveni unul din romancierii, să nu zic mari, dar interesanţi. Este curios că, deşi sînt foarte orgolioasă, pînă în momentul de faţă nu am avut prea mare încredere în romanele mele şi nici nu le-am considerat măcar ca fiind o expresie a propriei mele personalităţi.

Luni, 27 aprilie

Eseurile au apărut joi. Astăzi este luni şi pînă acum nu am auzit nici un comentariu, particular sau public, în această privinţă. Este ca şi cum aş fi aruncat o piatră într-un lac, fără să se iţte nici o undă. Sînt cum nu se poate mai mulţumită şi mă sinchisesc mai puţin ca niciodată. Fac această însemnare doar ca să-mi amintesc data viitoare de cariera sublimă a cărţilor mele. Am pozat pentru *Vogue*, adică pentru Beck, în grajdurile în care domnul Woolner şi-a amenajat studioul, şi probabil că acolo se gîndea la mama, cu care voia, cred, să se căsătorească. Dar acum am ajuns să cred că oamenii cunosc o mulţime de stări de conştiinţă, vreau să spun o natură secretă, şi aş vrea să investighez serata ca stare de conştiinţă — rochia ca stare de conştiinţă etc. Un asemenea exemplu este lumea modei în care evoluează familia Beck (doamna Garland era şi ea acolo, supraveghind o prezentare). Aici oamenii secretă un înveliş care îi uneşte şi-i protejează împotriva unor corpuri străine ca mine, aflată în afara învelişului. Aceste stări de conştiinţă sînt foarte greu de sesizat (evident, bîjbîi după cuvinte), dar orice aş face mă întorc tot la ele. De pildă, serata ca stare de conştiinţă este conştiinţa lui Sybil. Nu trebuie să schimbi nimic. Este ceva care există în realitate. Trebuie să-l păstrezi şi să conspiri întru menţinerea lui. Totuşi, nu reuşesc să exprim exact ceea ce gîndesc. Apoi mai voiam să termin cu Graves, înainte de a-l uita cu totul.

Vineri, 1 mai

Aceasta este o însemnare ce va sluji drept reper mai tîrziu, după cum se spune. *Eseurile* au ieșit de sub tipar acum opt zile și pînă în acest moment nu a apărut nici măcar o recenzie, nu mi-a scris și nu mi-a vorbit nimeni despre ele și nimeni nu a indicat că a aflat de existența acestei cărți, în afară de Maynard, Lydia și Duncan. Clive s-a închis într-o muțenie ostentativă. Mortimer e bolnav de gripă și nu o poate recenza. Nancy l-a văzut citind-o, dar nu a pomenit de nici o opinie. Totul pare să indice o primire searbădă, rece, deprimantă, un eșec total. Am depășit stadiul speranței și al temei și acum îmi văd dezamăgirea plutind în urma mea, asemenea unei sticle vechi purtate de valuri, și o pornesc spre noi peripeții. Și nici nu m-ar mira dacă se va întîmpla același lucru cu *Dalloway*. Dar trebuie să-i scriu lui Gwen.

Luni, 4 mai

Aceasta reprezintă diagrama de temperatură a unei cărți. Ne-am dus la Cambridge, și Goldie a spus că mă consideră cel mai bun critic în viață. M-a întrebat în felul său abrupt, stîngaci : „Cine a scris articolul acela cu totul remarcabil despre elizabetani, care a apărut în „The Times Literary Supplement" acum două-trei luni ? Am îndreptat arătătorul spre mine. Apoi, în „Country Life" a apărut o recenzie sarcastică, atît de anemică încît este aproape neinteligibilă, care încearcă să explice ce e un eseu și, după cîte mi-a spus Angus, o alta în „The Star" care ridiculizează coperta ilustrată de Nessa. Toate acestea mă fac să prevăd că voi fi criticată zdravăn, pe temeiul că scrisul meu este obscur și excentric ; voi trezi și oarecare entuziasm ; cartea se va vinde greu ; reputația mea va spori. Da, da, reputația mea crește.

Simbătă, 9 mai

În ceea ce privește *Eseurile*, „The Times Literary Supplement" a publicat aproape două coloane de elogii sobre și subtile, în genul nici prea-prea, nici foarte-foarte, care a devenit modul caracteristic în care mă recenzează

„The Times". Goldie mi-a scris că, după părerea lui, e „cea mai bună lucrare critică în engleză ; plină de umor, spirituală, profundă". Se vede că aceasta este soarta mea, de a fi ridicată în slăvi și totodată de a fi considerată mediocră. Dar „The Times Literary Supplement" nu-mi consacră niciodată un articol entuziasmat. Și tot astfel se va întîmpla și cu *Dalloway*, al cărei termen se apropie.

Joi, 14 mai

Continui să consemnez date noi pentru diagrama de temperatură a cărților mele. *Eseurile* nu se vînd, dar sînt în schimb elogiate. Am avut marea plăcere să deschid azi dimineață „Manchester Guardian" și să citesc articolul domnului Fausset despre „Arta Virginiei Woolf" : „O îmbinare de strălucire și integritate, o lucrare profundă și totodată originală." Dacă și „The Times" s-ar exprima în asemenea termeni, dar el nu face decît să bălmăjească și să murmure ca un om cu pietricele în gură. Am spus că mi s-au dedicat aproape două coloane de bălmăjeli în „The Times" ? Lucrul cel mai curios este însă că, sincer vorbind, nu sînt aproape deloc neliniștită în legătură cu *Doamna Dalloway*. Care să fie oare cauza ? De fapt, și e pentru prima oară că mi se întîmplă, sînt cam plictisită la gîndul că va trebui să vorbesc numai despre asta toată vara. Căci, la drept vorbind, adevărata plăcere o ai numai cînd scrii, iar cînd ești citit nu încerci decît o plăcere superficială. Acum sînt ferm hotărîtă să renunț la publicistică și să scriu *Spre far*. Va fi ceva destul de scurt. Va cuprinde o prezentare completă a caracterului tatei și al mamei ; St. Ives ; copilăria și toate celelalte lucruri pe care încerc de obicei să le cuprind — viața, moartea etc. Accentul va cădea însă pe imaginea tatei șezînd în barcă și declamînd : „Fiecare din noi pieri singur" [1], în timp ce strivește o scrumbie muribundă. Dar, deocamdată, trebuie să mă abțin. Mai întîi trebuie să scriu niște nuvele scurte și să las *Spre far* să fiarbă la foc domol, adăugînd puțin cîte puțin între ceai și cină, pînă cînd va fi gata pentru redactare.

[1] Cunoscute versuri din poemul „Atacul brigăzii ușoare" de A. Tennyson. (Nota Tr.).

Vineri, 15 mai

Două recenzii nefavorabile despre *Doamna Dalloway* (în „Western Mail" și „Scotsman") : roman neinteligibil, complet lipsit de calități artistice etc., și o scrisoare din partea unui tînăr din Earls Court : „De data aceasta ați reușit. Ați surprins viața și ați transpus-o într-o carte..." Să mi se ierte aceasta izbucnire, dar este inutil să citez mai departe și cred că nici nu mi-aș fi dat osteneala să notez, dacă nu aș trece printr-o stare de încordare. Din ce cauză ? Probabil că din cauza căldurii neașteptate și a tumultului vieții. Nu-mi face bine să-mi privesc propria fotografie.

Miercuri, 19 mai

Ei bine, Morgan și-a exprimat admirația. Mi s-a luat o piatră de pe inimă. Zice că este mai reușită decît *Jacob*. A fost zgîrcit la vorbă, mi-a sărutat mîna și, cînd să plece, a spus că este extrem de mulțumit, foarte fericit (sau ceva în genul acesta) cu privire la *Doamna Dalloway*. El consideră — dar nu voi intra acum în amănunte — vom mai vorbi despre asta. Acum este vorba numai despre stilul meu. mai simplu și mai apropiat de data aceasta de stilul obișnuit.

Luni, 1 iunie

Sărbătoare bancară, iar noi stăm la Londra. Mă cam plictisește să țin registrul, consemnînd destinul cărților mele, dar acum amîndouă au fost lansate, iar *Doamna Dalloway* are un succes surprinzător. S-au și vîndut 1070 de exemplare. Am consemnat opinia lui Morgan. Vita s-a arătat puțin cam reticentă, apoi Desmond, pe care îl văd destul de des în legătură cu cartea lui, mi-a retezat toate elogiile declarînd că după părerea lui *Eseurile* sînt destul de bine scrise, nimic mai mult. Desmond are darul ciudat de a mă deprima. Și, într-un mod inexplicabil, răpește tot farmecul vieții. Țin foarte mult la el, dar echilibrul, bunătatea și umorul lui, deși în sine sînt divine, sfîrșesc prin a șterge luciul lucrurilor. Aceasta privește nu numai lucrările mele, ci și viața în general. Din fericire, adineaori a sosit doamna Hardy ca să-mi

spună că Thomas citește el însuși și ascultă cînd i se citește din *Eseuri* cu „mare plăcere". În fond, cu excepția lui Logan, un american în ale cărui vine curge apă sărată și nu sînge, n-am primit decît elogii. Și Tauchnitz cere să-i acord dreptul de a le publica.

Duminică, 14 iunie

O mărturisire care mă umple de rușine. E duminică dimineața și a trecut de ora zece, iar eu stau aici și scriu jurnalul, în loc să mă ocup de roman sau de recenzii, fără altă scuză decît starea mea sufletească. Dar, după ce am terminat aceste două cărți, mi-e greu să mă apuc imediat de alta nouă. Apoi scrisorile, conversația, recenziile, toate acestea nu fac decît să-mi lărgească tot mai mult hotarele minții. Nu pot nici să mă concentrez, nici să mă repliez, nici să mă izolez. Am scris șase nuvele scurte, le-am mîzgălit în grabă și am meditat, poate prea limpede, la *Spre far*. Pînă acum amîndouă cărțile mele au avut succes. Luna aceasta s-au vîndut mai multe exemplare din *Doamna Dalloway* decît din *Jacob* într-un an întreg. Este posibil să vindem chiar două mii de exemplare. *Eseurile* se vînd bine săptămîna aceasta. Iar eu sînt discutată pe larg și cu gravitate de diferiți domni bătrîni.

Joi, 18 iunie

Nu, lui Lytton nu-i place *Doamna Dalloway*. Lucrul cel mai curios este că țin și mai mult la el pentru că mi-a spus-o și nu mă sinchisesc cine știe ce. El îmi reproșează discrepanța dintre decorul (de o mare frumusețe) și acțiune (destul de banală sau insignifiantă). Aceasta provine, după părerea lui, dintr-o oarecare discordanță în ființa Clarissei înseși. O consideră dezagreabilă și mărginită și afirmă că ba o iau în zeflemea, ba o apăr într-un mod cu totul remarcabil — cu propria mea persoană. De aceea cred că, în ansamblu, cartea este lipsită de coeziune. Și totuși, spune el, lucrarea alcătuiește un tot. Mai adaugă că pe alocuri stilul este încîntător. Cum să-l numești altfel decît genial ? Cînd se ivește, nimeni nu poate să spună, a zis el. Vădește mai mult geniu decît tot ceea ce am scris eu. Poate că nu ești încă stăpînă

pe metodă, a adăugat el. Ar trebui să-ți alegi un subiect mai puțin obișnuit, fantastic, un cadru care ar putea îngloba orice, ca *Tristram Shandy*. Dar atunci aș pierde contactul cu emoțiile, i-am răspuns. Da, a încuviințat el, trebuie să iei realitatea ca punct de plecare ! Și numai Dumnezeu știe cum vei reuși. Dar el consideră că mă aflu la început, nu la sfîrșit. A spus că *Eseurile* sînt divine, o lucrare clasică, în timp ce *Doamna Dalloway* este o piatră prețioasă cu defecte. Aceasta este o părere foarte personală și probabil demodată, a spus el. Dar cred că ea conține un grăunte de adevăr, căci îmi amintesc de noaptea aceea la Rodmell, cînd am hotărît să las totul baltă fiindcă găseam că, într-un fel, Clarissa este frivolă și superficială. Apoi i-am născocit amintirile. Cred însă că a stăruit în mine un oarecare dezgust față de ea. Același lucru s-a întîmplat și în cazul lui Kitty, căci în artă ai dreptul să nu-ți iubești personajele ; lucrul nu are importanță, numai dacă nu cumva anumite personaje nu se ridică la înălțimea evenimentelor pe care le trăiesc. Nimic din toate acestea nu mă jignește și nu mă deprimă. E ciudat că atunci cînd Clive și alții (mulți alții) spun că este o capodoperă, nu simt nici un fel de entuziasm. Cînd Lytton îmi caută nod în papură, atunci adopt o atitudine activă combativă și mă simt la largul meu. Nu consider că am reușit. Prefer sentimentul ce ți-l inspiră efortul. Timp de trei zile nu s-a vîndut nici un exemplar. Acum a început din nou să se vîndă, încetul cu încetul. Dacă vindem 1 500, voi fi foarte mulțumită. Pînă acum am vîndut 1250 exemplare. [1]

Sîmbătă, 27 iunie

O zi glacială după o noapte rece și vîntoasă, în cursul căreia au fost aprinse toate felinarele chinezești pentru serata dată de Roger în grădină.

Ah, nu-mi iubesc semenii ! Îi detest. Nici nu-i iau în seamă. Îi las să se prelingă pe mine ca niște picături murdare de ploaie. Și nu mai reușesc să-mi adun energia care, ori de cîte ori zărește una din aceste mici siluete

[1] Notă marginală : „20 iulie. Am vîndut aproximativ 1530 exemplare".

plutind la întîmplare sau lipită de o stîncă, se învîrteşte în jurul ei, o cufundă, pătrunde în ea, o însufleţeşte, şi în cele din urmă o umple şi o creează. Altădată aveam un adevărat dar pentru aşa ceva, o pasiune care făcea ca recepţiile să fie obositoare dar şi captivante. Astăzi, cînd mi se întîmplă într-o dimineaţă să mă trezesc devreme, gust luxul unei zile întregi de singurătate ; o zi de linişte, în care să nu fiu nevoită să dau o anumită expresie feţei mele ; lunec domol în apele adînci ale propriilor mele gînduri care călătoresc într-o lume subterană şi seara îmi umplu cisterna cu cîteva pagini din Swift. Am să scriu ceva despre Stella şi Swift pentru Richmond, în semn de recunoştinţă, după ce am încasat cîteva lire sterline de la *Vogue*. Primul rezultat al *Eseurilor* (elogiate acum peste măsură) este o cerere să scriu nişte articole pentru „Atlantic Monthly". Va să zică sînt îndemnată să fac critică literară. E un mare sprijin să poţi cîştiga bani mulţi exprimîndu-ţi părerile asupra lui Stendhal sau Swift. (Şi, în timp ce încerc să scriu, *Spre far* se alcătuieşte în mintea mea. De la un capăt la altul al cărţii se va auzi zgomotul mării. Şi cred că am să inventez un nou termen pentru cărţile mele care să înlocuiască pe cel de „roman". Un nou... de Virginia Woolf. Un nou ce ? O elegie ?)

Luni, 20 iulie

Chiar în clipa aceea s-a deschis uşa şi a intrat Morgan, care venea să ne invite să luăm prînzul cu el la „Etoile". Am acceptat, deşi aveam în casă un excelent pateu de viţel şi şuncă (cum s-ar spune în cel mai autentic stil gazetăresc). Poate că e influenţa lui Swift, despre care tocmai am scris ultimele rînduri ale unui articol, aşa încît folosesc timpul rămas să scriu aici. La să văd care e programul meu de acum înainte. În următoarele două săptămîni, mă gîndesc să scriu o povestioară sau poate un articol de critică ; simt dorinţa superstiţioasă de a începe *Spre far* în prima zi cînd vom fi la Monk's House. Cred că am s-o pot termina acolo în două luni. Cuvîntul „sentimental" îmi rămîne în gît (va trebui să mă descotorosesc de el într-o nuvelă. Ann Watkins soseşte miercuri din New York ca să vadă în ce stadiu se află

nuvelele mele). Dar tema poate fi sentimentală : tatăl, mama, copilul în grădină ; moartea ; plimbarea cu barca pînă la far. Cred însă că, în clipa cînd voi începe să scriu am s-o îmbogățesc în fel și chip ; am s-o fac mai densă ; am să-i dau ramuri și rădăcini, pe care nu le deslușesc încă. Ar putea conține toate personajele reduse la esențial ; și copilăria ; și apoi lucrul acela impersonal, pe care prietenii mei mă provoacă să-l încerc, scurgerea timpului și, prin urmare, destrămarea unității planului meu. Partea aceasta (am conceput cartea în trei părți : prima parte se petrece la fereastra salonului, a doua șapte ani mai tîrziu, a treia va fi plimbarea) mă interesează foarte mult. O problemă nouă ca aceasta deschide perspective noi minții și te îndepărtează de făgașurile obișnuite. Ce să citesc la Rodmell ? În străfundurile minții mi se îngrămădesc atîtea cărți ! Aș vrea să citesc cu nesaț, să adun material pentru *Viețile oamenilor de rînd,* care să conste din relatarea întregii istorii a Angliei, luînd una după alta viețile oamenilor de rînd. Aș vrea să termin Proust, Stendhal și pe urmă să mă tot agit, încoace și încolo. Cele opt săptămîni pe care le petrec la Rodmell par să cuprindă întotdeauna un număr nesfîrșit de posibilități. Vom cumpăra oare casa de la Southease ? Nu cred.

Joi, 30 iulie

E insuportabil să fii atît de somnoroasă și lipsită de vlagă ; de aceea scriu aici. Aș vrea nespus de mult să mă pot gîndi la cartea pe care am s-o scriu, dar prefer să aștept să mi se limpezească mintea. Adevărul este că șovăi între portretul simplu dar puternic al tatălui meu și o carte de proporții mult mai mari, care să se desfășoare într-un ritm lent. Bob T. îmi spune că lucrez cu o rapiditate fantastică, foarte personală. Aiurelile mele din vara asta cu condeiul m-au învățat să folosesc vreo două vicleșuguri cu care să prind mușchii. Am rămas aici, pe scaun, ca un improvizator care-și plimbă degetele pe clape. Rezultatul este cu totul neconcludent și aproape nearticulat. Vreau să dobîndesc mai multă forță și liniște. Dar dacă mă îndrept spre această țintă, nu risc oare să cad în banalitatea din *Noapte și zi ?* Am oare forța necesară pentru a nu

ceda unei seninătăţi insipide ? Aceste întrebări le las, deocamdată, fără răspuns. Să spunem că e un capitol încheiat. Dar, vai ! Sînt prea obosită ca să scriu şi cred că aş face mai bine să citesc romanul domnului Dobrée. Totuşi, am nenumărate lucruri de spus. Cred că în *Spre far* aş putea încerca să adîncesc analiza emoţiilor. Am impresia că acesta e drumul pe care păşesc.

Sîmbătă, 5 septembrie

Cum de n-am văzut oare şi n-am simţit că în ultima vreme am ajuns aproape la capătul puterilor şi că merg cu pneurile dezumflate ? Chiar aşa s-a şi întîmplat şi mi-am pierdut cunoştinţa în mijlocul aniversării lui Quentin, la Charleston. După aceea, am zăcut aici timp de două săptămîni pradă unei migrene permanente. Aceasta a produs o mare breşă în cele opt săptămîni pe care trebuia să le umplu pînă la refuz. Dar nu-i nimic. Trebuie să luăm lucrurile aşa cum vin. Nu te lăsa niciodată aruncat din şa de săriturile acestei brute pe care nu te poţi bizui — viaţa — călăriţă de sistemul meu nervos bizar şi dificil. Nu-i cunosc mecanismul nici măcar la 43 de ani, căci mi-am petrecut toată vara zicîndu-mi : „Acum sînt de neclintit şi pot să înfrunt fără teamă conflictele sufleteşti care acum doi ani mi-ar fi zdrobit viaţa."

Totuşi, am întreprins un atac rapid şi fructuos asupra romanului *Spre far* — douăzeci şi două de pagini pe nerăsuflate în mai puţin de două săptămîni. Merg încă anevoios şi obosesc repede, dar dacă aş putea să-mi regăsesc energia, cred că l-aş urzi cu o plăcere nesfîrşită. Cînd mă gîndesc cîtă bătaie de cap mi-au dat primele pagini din *Dalloway*, unde distilam fiecare cuvînt storcîndu-mi întruna mintea.

Luni, 13 septembrie, probabil

Este de-a dreptul o ruşine. E ora zece, şi scriu aceste rînduri în pat, în cămăruţa care dă spre grădină. Soarele străluceşte continuu. Frunzele de viţă sînt de un verde transparent, şi frunzele mărului sînt atît de lucitoare, încît în timp ce-mi luam gustarea am născocit o istorioară despre un om care scrie un poem comparîndu-le,

cred, cu diamantele şi cu pînza de păianjen (care apare şi dispare într-un mod uimitor) şi cu nu mai ştiu ce altceva. Aceasta m-a dus cu gîndul la Marvell şi ceea ce scrie el despre viaţa la ţară, şi apoi m-am gîndit la Herrick şi că opera lor depinde în mare măsură de reacţia autorului faţă de plăcerile oraşului. Dar amănuntele le-am uitat. Scriu aceste rînduri pe de o parte pentru a pune la încercare bieţii mei nervi înnodaţi la ceafă — vor rezista oare sau vor ceda, aşa cum s-a întîmplat de atîtea ori ? — căci sînt aidoma unei amfibii fie că stau în pat fie că mă ridic ; iar pe de altă parte pentru a-mi potoli pofta de a scrie. Este o uşurare şi un blestem totodată.

Marţi, 22 septembrie

Vai ce îngrozitor a devenit scrisul meu ! Încă o jertfă adusă editurii Hogarth. Totuşi, ceea ce datorez editurii Hogarth n-ar putea fi plătit nici prin sacrificiul scrisului meu. Nu i-am scris eu chiar adineaori lui Herbert Fisher spunîndu-i că refuz să scriu o carte despre post-victorieni pentru colecţia Home University ? Căci ştiu că, dacă vreau, pot scrie o carte mai bună, o carte din proprie iniţiativă pentru editura Hogarth. Ideea de a fi ţintuită imobilizată de aceşti universitari îmi îngheaţă pur şi simplu sîngele în vine. Totuşi, sînt singura femeie din Anglia care poate să scrie ceea ce îi place. Celelalte trebuie să ţină seama de editori şi de colecţii. Ieri am fost informată de Harcourt Brace că săptămînal se vînd 148 exemplare din *Doamna Dalloway* şi 73 exemplare din *Eseuri*. O cifră de-a dreptul surprinzătoare pentru a patra lună, nu-i aşa ? Nu prevesteşte aceasta oare că vom avea o sală de baie şi W.C. aici sau la Southease ? Scriu într-un amurg albastru şi umed, căinţa unei zile mohorîte, iritabile care s-a sfîrşit, iar norii, sînt sigură, înmuiaţi în aur deasupra dealurilor şi lăsînd pe creasta lor doar o vagă margine aurie.

Marţi, 7 decembrie

Citesc *Călătorie în India*, dar nu vreau să vorbesc despre asta aici, o voi face în altă parte. Este vorba de

o carte pentru editura Hogarth. Cred că voi descoperi o teorie a romanului. Am să citesc șase romane și voi începe altele. Subiectul pe care-l am în vedere privește „perspectiva". Dar nu sînt sigură. S-ar putea ca mintea să nu mă ajute pînă la capăt, Nu pot să mă concentrez suficient. În schimb acum pot — dacă *Eseurile* pot fi socotite o dovadă — să atac idei și să le exprim fără prea multe confuzii. (Apropò, lui Robert Bridges îi place *Doamna Dalloway*, zice că n-o s-o citească nimeni, dar afirmă că este o carte frumos scrisă, și încă ceva dar Leonard, căruia i-a spus Morgan, nu-și mai aduce aminte ce.)

Cred că importantă în roman nu este „desfășurarea acțiunii", ci ceea ce ține de proză și poezie. De exemplu, pe de o parte Defoe, iar pe de alta E. Brontë. Ei situează realitatea la distanțe diferite. Ar trebui discutate conceptele tradiționale, viața reală și așa mai departe. Această teorie s-ar putea dovedi valabilă, dar ar trebui s-o sprijin pe alte idei. Și moartea pe care o simt apropiindu-se tot mai repede. Patruzeci și trei de ani : cîte cărți voi mai scrie oare ? Katie ne-a făcut o vizită. Elementele unei frumusețI pierdute atîrnate de ruinele unei siluete. Înfățișarea impunătoare s-a dus odată cu elasticitatea pielii și cu albastrul (imaculat) al privirii. Mi-o amintesc așa cum era acum douăzeci și cinci de ani, cînd locuiam la High Park Gate, nr. 22 [1]. Îmbrăcată în taior, era absolut splendidă, cu ochii întredeschiși, o minunată voce batjocoritoare, ținuta dreaptă ; extraordinară, timidă. Acum trăncănește fără oprire. „Dar niciodată nu mi-a cerut mîna un duce, draga mea Virginia. Îmi spuneau Regina Ghețurilor. Dumnezeu știe de ce m-am căsătorit cu Cromer. Uram Egiptul, uram infirmii. Am cunoscut două perioade de fericire în viață. Copilăria, nu cînd am început să cresc, ci mai tîrziu cînd am avut clubul băieților, vila și cîinele chinezesc ; și acum. Acum am tot ce-mi dorește inima. O grădină și un cîine."

Nu cred că fiul ei o interesează cine știe ce. Este una din acele mari doamne engleze, rece, excentrică, extrem de mulțumită de rangul ei și de autoritatea ce i-o conferă

[1] Aici a locuit Virginia Woolf pînă la vîrsta de 17 ani. (Nota Ed.).

St. John's Wood, iar acum e liberă să-şi vîre nasul în toate cotloanele şi ungherele pline de praf, îmbrăcată ca o îngrijitoare, cu mîini ca de maimuţă şi cu unghii murdare. Sporovăieşte întruna, trupul i s-a împuţinat, s-a dizolvat aproape cu totul în ceaţă. Dar vizita ei m-a amuzat, deşi cred că are puţine sentimente şi n-o interesează mai nimic. Şi acum că am spus ceea ce aveam de spus şi întrucît se arată soarele, vreau să fac o listă cu cadourile de Crăciun.

1926

Marți, 22 februarie

Sînt scuturată ca un vechi drapel de noul meu roman *Spre far*. Cred că este util să notez pentru propriul meu folos că, în sfîrșit, în sfîrșit, după bătălia care a fost *Camera lui Jacob*, după chinul care a fost *Doamna Dalloway* (căci totul în afară de sfîrșit a fost un chin), acum scriu mai repede și mai ușor decît am scris vreodată în viață ; de douăzeci de ori mai repede și mai ușor decît la oricare din romanele mele. Ceea ce dovedește, cred, că eram pe calea cea bună și că acum voi culege fructul atîrnat în sufletul meu. Amuzant e că acum născocesc teorii ca să demonstrez că bogăția fanteziei și fluența constituie lucrul cel mai important. Altădată susțineam cu ardoare necesitatea efortului de concentrare, de concizie. În orice caz, așa se petrec lucrurile în fiecare dimineață și e o treabă afurisit de grea să nu-mi storc creierii și toată după-masa. Trăiesc în întregime cufundată în această carte și, cînd ies la suprafață, totul este obscur și adesea nu sînt în stare să mă concentrez ca să rostesc un cuvînt cînd ne plimbăm în jurul scuarului — și nu cred că e bine. Dar poate că pentru carte este un semn bun. Evident, toate acestea îmi sînt cunoscute, căci așa se întîmplă întotdeauna cu cărțile mele. Știu că acum pot întreprinde orice, și acest „orice" înseamnă o sumedenie de lucruri, o greutate apăsătoare și o confuzie în mintea mea.

Sîmbătă, 27 februarie

Cred că am să stabilesc un nou procedeu pentru acest jurnal ; să încep o nouă pagină în fiecare zi, ceea ce fac dealtfel întotdeauna cînd scriu literatură serioasă. Am

cu certitudine destul spațiu ca să-mi pot permite să risipesc puțină hîrtie în caietul de anul acesta. Cît despre suflet, de ce oare am zis că-l voi lăsa deoparte ? Nu mai știu. Este adevărat că despre suflet nu poți să scrii fățiș. Cînd îl privești, dispare ; dar privește plafonul, sau privește-l pe Grizzle [1], privește animalele mai puțin nobile din grădina zoologică expuse vederii celor ce se plimbă în Regent's Park, și iată că sufletul se ivește pe nesimțite. Așa s-a insinuat și în după-amiaza aceasta. Vreau să scriu ce am spus zgîindu-mă la bizon și răspunzîndu-i distrată lui Leonard. Dar ce oare voiam să scriu ?

Cartea doamnei Webb m-a făcut să meditez puțin asupra propriei mele vieți. Am citit unele pasaje despre anul 1923 azi dimineață. Am avut iarăși migrenă și m-am desfătat sorbind cu nesaț liniștea. Dar nu este mai puțin adevărat că în viața ei au existat cauze mari ; rugăciuni, principii. Nimic din toate acestea în viața mea. O mare nervozitate și căutare înfrigurată după ceva. Și o mare satisfacție, căci aproape întotdeauna savurez ceea ce fac, dar am frecvente stări de indispoziție. Nu cred că mi se întîmplă vreodată să mă plictisesc. Uneori mă simt puțin deprimată, dar am o mare putere de regenerare, pe care o verific acum pentru a cincizecea oară. Trebuie încă să-mi cruț capul cu multă grijă, dar după cum îi spuneam astăzi lui Leonard, îmi place societatea într-un mod epicurean, sorbind cu înghițituri mici și închizînd ochii pentru a o savura mai bine. Mă bucur aproape de tot ceea ce există. Dar în mintea mea se ascunde un căutător neobosit. De ce oare nu există în viață o descoperire, ceva pe care să poți pune mîna și să spui : „Aceasta este ceea ce caut" ? Deprimarea mea se datorește faptului că mă simt hărțuită. Caut, dar nu este asta, nu, nici asta ! Atunci, ce este ? Și oare voi muri înainte de a descoperi ? Apoi (aseară cînd mă plimbam prin Russell Square) iată că zăresc munți pe cer : apoi nori impresionanți și luna înălțîndu-se deasupra Persiei. Încerc sentimentul profund și uimitor că acolo se află lucrul căutat. Nu este vorba chiar de frumusețe ; ci de faptul că lucrul în sine este de ajuns, satisfăcător, împlinit. Apoi mai este și ciudatul

[1] Ciinele Virginiei Woolf. (Nota Ed.).

sentiment că exist, că merg pe acest pămînt și sentimentul ciudățeniei nesfîrșite a condiției umane, eu mergînd grăbită prin Russell Square iar luna înălțîndu-se acolo sus și munții aceia de nori. Cine sînt eu, ce sînt eu ? Și așa mai departe. Întrebările plutesc în jurul meu tot timpul și apoi mă izbesc de un fapt precis — cum ar fi o scrisoare, o persoană, și le regăsesc în toată prospețimea și noutatea lor. După aceea lucrurile continuă tot astfel. Dar alături de această dovadă care este, cred, adevărată, mi se întîmplă destul de des să dau de acel „ceva", și atunci să mă simt cu sufletul împăcat.

Marți, 9 martie

Cît privește serata dată de Mary [1], lăsînd la o parte obișnuita mea rezervă privind pudra, machiajul, pantofii și ciorapii, m-am simțit foarte bine căci literatura a deținut supremația. Aceasta ne ajută să ne păstrăm buna dispoziție și sănătatea spiritului. Vreau să spun că ne ajută pe George Moore și pe mine. Are fața caraghioasă de un roz aprins, ochi albaștri, duri ca niște bile, o coamă de păr alb ca zăpada, mîini mici efeminate, umeri căzuți, burtă, un costum elegant și periat de culoare mov, și maniere perfecte, după părerea mea. Adică se exprimă fără reticențe sau ostentație, acceptîndu-mă după merit și pe fiecare după meritele sale. Și cu toate acestea neînfricat, neînvins, plin de viață, perspicace. Iar cît privește părerile lui despre Hardy și Henry James, ce să mai spun ?

„Sînt un om destul de modest, dar consider că *Esther Waters* este o carte mai bună decît *Tess*. În fond, ce s-ar putea spune în favoarea acestui om ? Nu știe să scrie. Nu știe să relateze o poveste. Toată arta romanului constă în a relata o povestire. Iar el ne prezintă confesiunea unei femei. Și atunci cum procedează ? Folosește persoana a treia într-o scenă care ar trebui să fie emoționantă, impresionantă. Gîndește-te ce-ar fi realizat Tolstoi !"

„Da, dar *Război și pace* este cel mai mare roman din lume", a spus Jack [2]. „Îmi amintesc scena în care Natalia

[1] Doamna St. John Hutchinson. (Nota Ed.).
[2] Domnul St. John Hutchinson. (Nota Ed.).

își pune mustăți și Rostov o vede pentru prima oară așa cum este ea într-adevăr și se îndrăgostește de ea."

„Nu, dragă prietene, nu e nimic extraodinar în asta. Nu este decît o observație banală. Dar, draga mea prietenă" (către mine, ezitînd să mi se adreseze astfel) „ce-ai de spus despre Hardy ? Văd că nu poți să spui nimic. Romanul este partea cea mai neizbutită a literaturii engleze. Compară-l cu romanul francez sau rus. Înainte de a născoci jargonul său caracteristic, James a scris niște povestioare drăguțe. Dar era vorba despre oameni bogați. Numai că nu poți să scrii despre oameni bogați, întrucît, cred c-a spus-o el însuși, sînt lipsiți de instincte. Dar Henry James era fascinat de balustradele de marmură. Nici unul din personajele sale nu este animat de pasiune. Anne Brontë a fost cea mai înzestrată dintre surorile Brontë, iar Conrad nu știa să scrie" — și așa mai departe. Dar toate acestea sînt demodate.

Sîmbătă, 20 martie

Dar ce vor deveni oare toate aceste jurnale, m-am întrebat ieri. Dacă aș muri, ce-ar face Leo cu ele ? Ar ezita să le ardă. De publicat, n-ar putea să le publice. Ei bine, cred că ar putea să alcătuiască o carte din ele, și apoi să ardă restul. Cred că, punînd puțină ordine în aceste frînturi și ștersături, s-ar putea aduna material pentru o cărticică. Nu se știe. Rîndurile de acum îmi sînt dictate de o ușoară melancolie care mă cuprinde uneori și mă face să mă gîndesc că sînt bătrînă ; că sînt urîtă și că repet întruna aceleași lucruri. Totuși, am impresia că abia acum am ajuns (ca scriitoare) să scriu după gîndul meu.

Vineri, 30 aprilie

Ultima zi a unei luni umede și vîntoase, cu excepția deschiderii neașteptate a tuturor ușilor la Paști, cînd vara strălucea în toată splendoarea ei, așa cum cred că este întotdeauna, dar ascunsă în spatele norilor. N-am spus nimic spre Iwerne Minster. M-ar amuza acum să văd sub ce înfățișare s-a păstrat în memoria mea Cranbourne Chase : copacii pipernicițî ai bătrînei păduri, răs-

pîndiți și nu grupați într-o plantație îngrijită ; anemone, campanule, violete, risipite peste tot, veștejite, decolorate, pămîntii, căci soarele era aproape stins. Apoi valea Blackmore ; o imensă cupolă de aer cu cîmpul întinzîndu-se dedesubt ; soarele pătrunzînd ici și colo ; o ploaie torențială abătîndu-se asemenea unui văl, fluturînd din cer încoace și încolo ; și colinele cu pantele foarte abrupte (dacă acesta e cuvîntul potrivit), încît formau culmi și terase ; apoi o inscripție într-o biserică : „A căutat liniștea și a aflat-o", și întrebarea : „Cine a scris aceste epitafuri răsunătoare și meșteșugite ?" Și acea curățenie a satului Iwerne, atmosfera de fericire și bunăstare care mă făcea să mă întreb, deoarece eram înclinați să-l luăm în zeflemea, dacă nu aceasta este oare viața adevărată. Iar după aceea ceaiul cu frișcă — de asta mi-aduc aminte — băile fierbinți, noua mea haină de piele, Shaftesbury, așezat mai jos și mai puțin impunător decît îmi închipuiam, drumul la Bournemouth, doamna cu cîinele în spatele stîncii, priveliștea de la Swanage, și întoarcerea acasă.

Ieri am terminat prima parte din *Spre far* și azi am început-o pe cea de-a doua. Nu ajung la ceea ce doresc ; mă aflu la partea cea mai dificilă, cea mai abstractă. Trebuie să prezint o casă pustie, fără personaje, scurgerea timpului. Totul lipsit de vedere, de trăsături, neavînd nimic de care să mă pot agăța. Ei bine, mă precipit și înnegresc două pagini cît ai bate din palme. E absurd ? E remarcabil ? De ce oare sînt atît de saturată de cuvinte și aparent liberă să fac exact ceea ce îmi place ? Cînd recitesc un fragment, mi se pare chiar inspirat. Este necesară o mai mare concentrare, dar nimic mai mult. Comparați această nestăvilită cursivitate cu *Doamna Dalloway* (cu excepția părții finale). Nu e vorba de nici o exagerare, ci de purul adevăr.

Marți, 25 mai

Am terminat, în linii mari, e adevărat, cea de-a doua parte a romanului *Spre far* și s-ar putea astfel să-l desăvîrșesc pînă la sfîrșitul lunii iulie. Un record. Șapte luni, dacă totul merge bine.

Duminică, 25 iulie

La început am crezut că e Hardy, dar era camerista, o fată scundă și slabă purtînd obișnuita bonetă. A intrat aducînd platouri de argint pentru prăjituri și tot ceea ce trebuie. Doamna Hardy ne-a vorbit despre cîinele ei. Cît timp putem sta ? Domnul Hardy nu oboseşte dacă merge mult ? etc... am întrebat eu pentru a întreține conversația după cum se cuvine. Ea are ochii mari stinși și triști ai femeii fără copii, multă docilitate și promptitudine, de parcă ar fi învățat un rol ; nu cine știe ce vioiciune, ci resemnare în primirea oaspeților. Poartă o rochie de voal cu flori, pantofi negri și colier. Nu putem să ne plimbăm prea mult, a spus ea, deoarece cîinele nostru nu mai poate merge, dar ieșim la plimbare în fiecare zi. Cîinele mușcă, ne-a mai spus. S-a înviorat și a devenit mai firească deîndată ce a început să vorbească despre cîine, care constituie, evident, obiectul principal al preocupărilor ei. Apoi a intrat camerista. Ușa s-a deschis cu mai multă hotărîre și a intrat un bătrînel jovial, mărunt, cu obrajii bucălați și, cînd ni s-a adresat, a creat o atmosferă cordială și totodată profesională, asemenea unui doctor sau avocat bătrîn care spune strîngîndu-ți mîna : „Să vedem..." sau ceva de felul acesta. Era îmbrăcat într-un costum gri și purta o cravată în dungi. Nasul lui are un nodul, iar vîrful i se încovoaie în jos. O față rotundă, albicioasă, ochii acum decolorați și cam lăcrimoși, dar înfățișarea generală este voioasă și energică. S-a așezat pe un scaun cu trei picioare (sînt prea epuizată de acest du-te vino neîntrerupt pentru a face altceva decît să adun fapte) la o masă rotundă pe care erau farfurii de prăjituri și toate celelalte ; o prăjitură cu ciocolată și ceea ce se cheamă un ceai bun, dar el nu a băut decît o singură ceașcă șezînd pe scăunelul triunghiular. S-a arătat cît se poate de afabil și conștient de îndatoririle sale de gazdă. Nu lăsa conversația să lîncezească și nu se sfia să ia parte la ea. Mi-a vorbit de tata, a spus că mă văzuse în leagăn — sau poate că fusese sora mea. Fusese în vizită la Hyde Park Place — ba nu, Gate, nu-i așa ? O stradă foarte liniștită. De aceea îi plăcea așa de mult tatei. E curios că în toți acești ani n-a mai trecut

niciodată pe acolo. Altădată se ducea des. „Tatăl dumitale a susținut romanul meu *Departe de lumea dezlănțuită*. Am ținut împreună piept publicului englez în privința anumitor lucruri despre care tratează această carte. Poate că ați auzit vorbindu-se." Apoi ne-a povestit cum un alt roman care trebuia să-i fie publicat a dat greș, manuscrisul ce venea din Franța pierzîndu-se — „un accident foarte puțin probabil, după cum a spus tatăl dumitale — un manuscris ce forma un pachet gros. Atunci el mi-a cerut să-i trimit romanul. Cred că a încălcat toate principiile revistei *„Cornhill Magazine"* necerînd cartea în întregime. Așadar i-am trimis-o capitol cu capitol, fără să fiu vreodată în întîrziere. E minunat ce poți face cînd ești tînăr ! Fără îndoială că aveam totul scris în cap, dar n-am avut niciodată nici cea mai mică ezitare. Apărea cîte un capitol în fiecare lună. Cred că erau îngrijorați din cauza domnișoarei Thackeray. Ea zicea că, îndată ce aude zgomotul rotativei, e ca paralizată și nu mai poate să scrie un cuvînt. După părerea mea, nu este bine ca un roman să apară în asemenea condiții. Începi să te gîndești la ceea ce e bine pentru revistă și nu la ceea ce e bine pentru roman."

„Te gîndești la ceea ce se numește chemare la rampă", a zis doamna Hardy în glumă. Era aplecată deasupra mesei cu ceai, dar nu mînca ci privea țintă. Apoi am vorbit despre manuscrise. Doamna Smith găsise manuscrisul romanului *Departe de lumea dezlănțuită* în timpul războiului într-un sertar, și-l vînduse în folosul Crucii Roșii. Acum a recuperat manuscrisul, dar editorul radiază ștampila de pe toate paginile. El ar fi preferat însă să le lase așa, pentru a dovedi autenticitatea.

Domnul Hardy își lasă capul în jos ca un porumbel cu gușa mare. Are un cap foarte prelung, ochi sclipitori și batjocoritori care cînd vorbește încep să strălucească. Ne-a spus că acum șase ani, cînd s-a trezit în Strand, abia și-a putut da seama unde se află — și doar altădată cunoștea locul ca pe propriul său buzunar. Ne-a mai spus că adesea cumpăra cărți de ocazie (fără valoare) în Wyck Street. Apoi s-a mirat de ce oare strada Great James Street este atît de îngustă, iar Bedford Row atît de largă. Se întrebase adesea de ce. „Dacă lucrurile merg tot așa,

curînd Londra va deveni de nerecunoscut. Dar n-am să mă mai duc niciodată acolo." Doamna Hardy a încercat să-l convingă că este o călătorie uşoară, care durează în jur de şase ore. Am întrebat-o dacă-i place Londra. A zis că Granville Barker îi spusese că trăise cele mai frumoase clipe din viaţa ei atunci cînd stătuse la sanatoriu. Cunoştea pe toată lumea din Dorchester, dar considera că la Londra se întîlnesc mult mai mulţi oameni interesanţi. Fusesem de multe ori pe la Siegfried, în apartamentul său ? Am răspuns că nu. Apoi m-a întrebat despre el şi despre Morgan şi a spus că acesta este evaziv, ca şi cum vizitele lui le-ar fi făcut o plăcere deosebită. Am zis că aflasem de la Wells că domnul Hardy a fost la Londra ca să vadă un raid aerian. „Lumea spune vrute şi nevrute !" a exclamat el. „E vorba de soţia mea. Cînd stăteam la Barrie, a avut loc un raid aerian într-o noapte. Am auzit doar un pocnet slab în depărtare. Razele reflectoarelor erau foarte frumoase. Mi-am zis : dacă ar cădea o bombă în acest apartament, cîţi scriitori ar pieri ?" A zîmbit în felul său ciudat ingenuu şi totodată puţin cam sarcastic, în orice caz şiret. Într-adevăr, după părerea mea nu are nimic din simplitatea ţărănească. Pare să fie la curent cu absolut tot ce se petrece, nu are nici o îndoială sau ezitare, asemenea unui om hotărît. Şi întrucît a terminat şi cu scrisul, nu are îndoieli nici în această privinţă. Nu se prea interesează de romanele sale sau ale altora, le priveşte firesc şi cu simplitate, după meritele lor. „Nu le-am consacrat niciodată mult timp", a zis el. „Cel mai mult mi-a luat *Dinastia*." „Dar de fapt acolo este vorba de trei volume", a spus doamna Hardy. „Da, şi mi-a luat şase ani ; bineînţeles că nu am scris tot timpul."

„Puteţi scrie poezie cu regularitate ?" l-am întrebat (arzînd de dorinţa să-l aud vorbindu-mi despre cărţile sale, dar cîinele revenea fără încetare în conversaţie. Cum muşcă, cum ieşise inspectorul, cum era bolnav şi ei nu puteau face nimic pentru el). „Vă deranjează dacă-i dau drumul să intre ?" a întrebat doamna Hardy, şi imediat intră **Wessex, o corcitură zbîrlită, brună cu pete albe.** „Trebuie să păzească locuinţa, aşa încît muşcă, firește," a spus doamna Hardy. „Ei bine, n-aş putea să-ţi spun exact", zise Hardy cu un aer firesc şi, după cîte se pare,

nepunînd prea mare preţ nici pe poeziile sale. „Aţi scris şi poezii în timp ce scriaţi romane ?“ l-am întrebat. „Nu“, mi-a răspuns el, „am scris foarte multe poezii. Le trimiteam în toate părţile, dar mi-erau întotdeauna restituite“, chicoti el. „Pe vremea aceea aveam încredere în editori. Multe din ele s-au pierdut, toate exemplarele transcrise pe curat s-au pierdut. Dar am găsit ciornele şi le-am copiat. Tot timpul găsesc ciorne. Am dat de una deunăzi, dar cred că n-am să mai găsesc altele de acum încolo.“

„Siegfried a închiriat un apartament prin apropiere, declarînd că are să lucreze pe rupte, dar a plecat după scurt timp.“

„Lui E. M. Forster îi trebuie un timp enorm ca să scrie ceva. Şapte ani“, a zis el chicotind, căci afirmaţia punea în evidenţă uşurinţa cu care lucra el. „Cred că *Departe de lumea dezlănţuită* ar fi fost mult mai reuşit dacă l-aş fi scris altfel“, a încheiat, ca şi cum n-ar fi putut proceda altfel, şi oricum nu avea importanţă.

Făcea dese vizite familiei Lushington în Kensington Square şi acolo a întîlnit-o pe mama. „Tot intra şi ieşea cînd stăteam de vorbă cu tatăl dumitale.“

Înainte de a pleca aş fi vrut să-mi spună ceva despre scrierile sale, dar n-am reuşit decît să-l întreb pe care dintre cărţile sale ar fi ales-o dacă ar fi trebuit să aleagă o carte ca să citească în tren. Eu luasem *Primarul din Casterbridge*. „Se face o piesă după ea“, a spus doamna Hardy, şi a adus *Micile ironii ale vieţii*.

„Şi v-a interesat s-o citiţi ?“ a întrebat el. Am răspuns bîlbîindu-mă că nu m-am putut opri din citit, ceea ce era adevărat dar suna fals. În orice caz, el nu voia să se lase antrenat în discuţie şi a trecut la alt subiect, vorbind despre cadoul de nuntă ce urma să-l facă unei tinere. „Nici una din cărţile mele nu este un cadou de nuntă potrivit“, a zis. „Să-i dai doamnei Woolf una din cărţile tale“, a spus, inevitabil, doamna Hardy. „Desigur, dar mă tem că nu am decît o ediţie de format mic pe hîrtie subţire“, a răspuns el. Am protestat spunînd că ceea ce contează este să semneze exemplarul. (Zicînd acestea, m-am simţit vag jenată.)

Apoi am vorbit despre Walter de la Mare. Ultima colecție de nuvele a acestuia li se păruse regretabilă. Lui Hardy îi plăcuseră însă foarte mult unele din poemele sale. Lumea zice că trebuie să fie un personaj de-a dreptul sinistru pentru a scrie asemenea povestiri. Dar e un om foarte simpatic, cît se poate de simpatic. Unui prieten care-l ruga să nu abandoneze poezia, i-a răspuns : „Mă tem că poezia mă abandonează pe mine." Adevărul este că de la Mare e un om foarte cumsecade și-i primește pe toți cei ce doresc să-l vadă. Uneori primește nu mai puțin de șaisprezece vizitatori într-o zi. „Credeți că nu se poate scrie poezie dacă primești vizite ?" l-am întrebat. „Posibil. Nu văd de ce nu s-ar putea. E o problemă de rezistență fizică", a răspuns Hardy. Dar era limpede că el, personal, preferă solitudinea. Tot timpul spunea lucruri rezonabile și sincere, ceea ce făcea destul de jenantă obligația evidentă de a-i adresa complimente. Părea să fie cu totul în afara acestor lucruri, o minte foarte ageră, plăcîndu-i să descrie oamenii, evitînd discuția abstractă ; așa, de exemplu, povestind despre colonelul Lawrence care mergea pe bicicletă cu un braț fracturat, „ținut așa", de la Lincoln pînă la Hardy acasă, și care a ascultat la ușă să audă dacă e cineva acasă. „Sper că n-o să se sinucidă", a spus doamna Hardy gînditoare, aplecată ca și mai înainte deasupra ceștilor de ceai și privind cu un aer descurajat. „El zice adesea asemenea lucruri, deși așa ceva nu a spus niciodată. Are cearcăne vinete la ochi. În armată își zicea Shaw. Nimeni nu trebuia să știe unde se afla. Dar ziarele au prins de veste." „Mi-a promis că nu va intra în aviație", a intervenit Hardy. „Soțul meu are oroare de tot ceea ce are legătură cu aviația" a zis doamna Hardy.

În acest moment am început să ne uităm la orologiul din colțul camerei. Am spus că trebuie să plecăm, încercînd să lăsăm să se înțeleagă că venisem numai pentru o zi. Am uitat să spun că i-a oferit lui Leonard whisky și sifon, ceea ce dovedește ce gazdă atentă putea să fie în toate privințele. Ne-am ridicat și am semnat în registrul oaspeților ținut de doamna Hardy. Apoi Hardy a luat exemplarul meu din *Micile ironii ale vieții* și a revenit

repede cu el semnat ; dar scrisese Wolff în loc de Woolf, nume care presupun că i-a dat oarecare bătaie de cap. Apoi a intrat din nou Wessex. Am întrebat dacă domnul Hardy n-ar vrea să-l mîngîie. Aşadar, în postură de stăpîn al casei s-a aplecat şi l-a mîngîiat ; Wessex a zbughit-o răsuflînd zgomotos.

Nu arăta nici cea mai mică deferenţă faţă de editori, respect faţă de titluri sau de simplicitate excesivă. Ceea ce m-a impresionat a fost felul său de a fi degajat, lipsa de afectare şi energia lui. Avea aerul unui „mare victorian", rezumînd întreaga sa atitudine printr-o mişcare a mîinii (are mîini obişnuite, micuţe şi încovoiate) şi neacordînd literaturii prea mare importanţă, dar manifestînd un interes deosebit faţă de fapte, întîmplări ; şi ţi-l poţi închipui, într-un fel, înălţat de valuri care-l ajută să imagineze şi să creeze fără să se gîndească nici măcar o clipă că realizează un lucru dificil sau remarcabil, căzînd pradă unei obsesii şi trăind în imaginaţie. Doamna Hardy i-a vîrît pălăria veche gri în mînă şi el ne-a însoţit pînă la drum cu paşi mărunţi şi sprinteni ; „Ce este acolo ?" l-am întrebat eu arătînd spre un pîlc de copaci pe colina vecină ; căci casa lui se află în afara oraşului, la ţară (înconjurată de coline masive, în terase încununate de pîlcuri de copaci) şi a răspuns cu vioiciune : „Acolo e Weymouth. Noaptea vedem luminile — de fapt nu luminile, ci răsfrîngerea lor." Cu aceasta ne-am despărţit şi el s-a întors acasă, mergînd cu paşi repezi şi mărunţi.

Îl mai rugasem să-mi arate portretul lui Tess, pe care Morgan mi-l descrisese ca pe un tablou vechi. La care el m-a dus în faţa unei gravuri oribile reprezentînd-o pe Tess intrînd într-o cameră — după un tablou de Herkomer. „Cam aşa mi-am imaginat-o", a spus. I-am răspuns că mi se spusese că are un tablou vechi. „E o născocire", a zis. „Mi s-a întîmplat să văd din cînd în cînd fete care îi semănau."

Doamna Hardy mă întrebase : „Îl cunoaşteţi pe Aldous Huxley ?" I-am răspuns afirmativ. Citiseră cartea lui, pe care ea o considera „foarte inteligentă." Dar Hardy nu-şi putea aduce aminte ; a spus că îi citise doamna Hardy,

întrucît vederea lui era acum foarte slabă. „Acum s-au schimbat toate", a zis. „Altădată credeam că o carte trebuie să aibă început, cuprins și sfîrșit. Credeam în teoria aristotelică. Astăzi, una din aceste povestiri se sfîrșește cu o femeie ieșind dintr-o cameră." A chicotit. Dar el nu mai citește romane. Toate astea, romane, literatură etc. i se par un divertisment îndepărtat ce nu trebuie luat în serios. Totuși, încearcă un sentiment de simpatie și compasiune pentru cei care se ocupă cu ele. Dar care sînt preocupările lui tainice, cu ce se îndeletnicește, ce ocupație îl solicita cînd, despărțindu-ne, s-a întors acasă, n-aș putea să spun. Îi scriu adolescente din Noua Zeelandă și trebuie să le răspundă. Ne-a arătat numărul special pe care i-l consacrase un ziar japonez. Ne-a vorbit, de asemenea, despre Blunden. Cred că doamna Hardy îl ține la curent cu activitatea tinerilor poeți.

RODMELL 1926

Deoarece am de gînd ca, timp de o săptămînă, să nu-mi mai exploatez creierul, voi scrie aici primele pagini ale celei mai grozave cărți din lume. Așa ar putea fi cartea alcătuită în întregime și în exclusivitate din deplinătatea gîndurilor proprii. Ce-ar fi dacă le-ai putea surprinde înainte ca ele să devină „operă de artă" ? Să le surprinzi din zbor atunci cînd ți se ivesc, în timp ce urci dealul din Asheham, de exemplu. Știu bine că nu se poate, căci limbajul este un proces lent și înșelător. Trebuie să te oprești pentru a găsi un cuvînt. Apoi, mai este și structura propoziției care cere să fie completată.

Artă și gîndire

Mă gîndeam la următorul lucru : dacă arta se întemeiază pe gîndire, cum se produce procesul de transmutare ? Îmi relatam mie însămi povestea vizitei la familia Hardy și am început să compun, adică să stărui asupra doamnei Hardy aplecată deasupra mesei, apatică, cu pri-

vîrcă pierdută, și astfel că ordonez totul în mod armonios în jurul acestei teme principale. Dar în realitate lucrurile s-au petrecut altfel.

Apoi :

Opere aparținînd scriitorilor în viață

Nu le citesc aproape niciodată. Dar întrucît el însuși mi-a oferit cărțile, citesc acum *C.* de Maurice Baring. Sînt surprinsă să constat că este o carte atît de bună. Dar cît de bună ? E ușor să spui că nu este o carte remarcabilă. Dar ce calități îi lipsesc ? Poate aceea că nu ne îmbogățește cu nimic viziunea despre viață. Totuși, e dificil să-i găsești o lacună serioasă. Ceea ce mă uimește este faptul că romane de mîna doua ca acesta, care curg cu dărnicie de sub pana a cel puțin douăzeci de scriitori în fiecare an probabil, pot să aibă totuși atîtea calități. Întrucît eu nu le citesc niciodată, încep să-mi închipui că nici nu există. Dacă e să spunem adevărul, de fapt așa și este. Adică ele nu vor mai exista în anul 2026, dar deocamdată au o anumită viață, lucru care mă cam nedumerește. *Clarissa* mă plictisește, deși am senzația că este ceva important. Dar de ce ?

Mintea mea

Iată o adevărată astenie nervoasă în miniatură. Am sosit aici marți. M-am prăbușit într-un fotoliu, aproape neînstare să mă mai ridic. Totul era insipid, fără gust, fără culoare. O imensă dorință de odihnă. Miercuri, singura mea dorință : să fiu singură în aer liber. Aerul, încîntător — am evitat să vorbesc. N-am putut citi. M-am gîndit cu venerație la darul meu de a scrie ca la ceva de necrezut aparținînd altcuiva și de care nu mă voi mai putea bucura niciodată. Mi-e capul gol. Am adormit în fotoliu. Joi. Nici o bucurie în viață, dar m-am simțit poate mai în armonie cu existența. Caracter și particularități individuale reprezentate de Virginia Woolf — complet desființate. Umilă și modestă. Dificultate în a-mi găsi

cuvintele. Am citit automat, asemenea unei vaci care rumegă. Am dormit în fotoliu. Vineri : o stare de oboseală fizică dar o uşoară activitate intelectuală. Încep să-mi dau seama de ceea ce se petrece în jur. Am elaborat unul sau două proiecte. Incapabilă să construiesc fraze. Dificultate în a-i scrie Lady-ei Colefax. Sîmbătă (astăzi) mult mai degajată şi mintea mult mai limpede. Am crezut că pot să scriu dar am rezistat ispitei sau am găsit că e imposibil. Dorinţa de a citi poezie m-a cuprins (din nou) vineri. Aceasta îmi redă sentimentul propriei mele individualităţi. Am citit cîteva pagini de Dante şi Bridges fără să caut să înţeleg, dar lectura mi-a făcut plăcere. Acum încep să simt dorinţa de a face însemnări, nu încă de a scrie romanul. Astăzi simţurile mi s-au deşteptat, dar nu şi forţa „creatoare" şi nici dorinţa de a pregăti scene pentru cartea mea. Simt revenindu-mi curiozitatea pentru literatură. Doresc să citesc Dante, Havelock Ellis şi autobiografia lui Berlioz ; de asemenea, să-mi confecţionez o oglindă cu ramă de scoici. Aceste faze s-au desfăşurat uneori pe parcursul mai multor săptămîni.

Schimbare de proporţii

Uneori, seara sau în zilele urîte, proporţiile peisajului se schimbă pe neaşteptate. Am văzut oameni jucîndu-se cu mingea pe pajişte. Păreau cufundaţi pînă la nivelul unei suprafeţe plane, în timp ce colinele se înălţau formînd munţi în jurul lor. Detaliile erau şterse. Efect de o mare frumuseţe. Culorile rochiilor femeilor se detaşau strălucitoare şi pure pe fondul aproape lipsit de nuanţe. Proporţiile îmi păreau nefireşti, ca şi cum aş fi privit cu capul în jos printre picioare.

Arta de mîna a doua

Adică *C.* de Maurice Baring. În propriile sale limite, nu este o lucrare de mîna a doua, sau cel puţin acest lucru nu este evident la prima vedere. Limitele sînt însăşi do-

vada inexistenței sale. El nu poate să facă decît un singur lucru, adică să se repete pe sine ; un englez încîntător, impecabil, modest, sensibil. Dincolo de aceste limite, care nu merg prea departe și nu luminează prea mult, totul este așa cum trebuie să fie : ușor, sigur, bine proporționat și chiar emoționant. Povestit într-o manieră atît de aleasă, încît nimic nu este exagerat, totul este strîns legat și echilibrat. Asemenea cărți aș putea citi la nesfîrșit, am spus eu. Leonard mi-a răspuns : ai ajunge să te plictisești de moarte într-un timp foarte scurt.

Wandervögeln

din familia vrabiei. Două fete hotărîte, bronzate, pline de praf, îmbrăcate în flanelă și fustă scurtă, cu rucsacul în spate, probabil funcționare în City sau secretare, mergînd pe drum sub un soare torid la Ripe. Instinctiv, așez imediat între ele și mine o barieră care le exclude. Găsesc că sînt colțuroase, stîngace, impertinente în toate privințele. Dar e o mare greșeală. Aceste bariere mă exclud pe mine. Nu trebuie să existe bariere, căci ele sînt produse de propriul nostru tegument ; apropiați-vă de obiect ca atare, care nu are nimic comun cu barierele. Obiceiul de a ridica bariere este însă atît de larg răspîndit, încît probabil el ne ajută să ne păstrăm echilibrul. Dacă nu am dispune de acest mijloc de a ține oamenii departe de simpatia noastră, ne-am dezagrega probabil complet. Izolarea ar fi imposibilă. Dar ceea ce prisosește sînt barierele și nu simpatia.

Însănătoșirea

Aceasta se evidențiază în facultatea de a crea imagini. Forța evocatoare a fiecărei priveliști, a fiecărui cuvînt sporește enorm. Shakespeare trebuie să fi posedat această facultate într-o măsură care face ca starea mea obișnuită să se asemene cu aceea a unei persoane cu sînge de pește, oarbă, surdă, mută și împietrită. Iar eu compar

această stare cu aceea a bietei doamne Bartholomew, aproape în aceeași măsură în care Shakespeare poate fi comparat cu mine.

Sărbătoare bancară

O femeie foarte corpolentă, o fată și un bărbat și-au petrecut această sărbătoare, o zi plină de soare și de beatitudine vizitînd mormintele de familie din cimitir. Douăzeci și trei de bărbați și femei destul de tineri și-o petrec hoinărind cu oribile cutii negre pe umeri și în brațe și făcînd fotografii. Un bărbat i-a spus unei femei pe un ton superior și ușor disprețuitor : „Satele astea adormite parcă nici n-ar ști că e sărbătoare".

Relațiile conjugale

Arnold Bennett afirmă că ceea ce face căsătoria îngrozitoare este „cotidianul" ei. Acesta toceşte ascuțișul relațiilor. Adevărul este mai curînd următorul : viața, să zicem patru zile din șapte, devine automată, dar în cea de-a cincea zi se formează un sîmbure de senzații între soț și soție, care este cu atît mai împlinit și mai sensibil datorită automatismului inconștient din zilele care o preced și care îi urmează. Altfel spus, anul este marcat de momente de mare intensitate. „Clipele de revelație", de care vorbește Hardy. Cum altfel ar putea să dăinuie asemenea relații, fie și un timp scurt, dacă nu ar exista aceste condiții ?

Vineri, 3 septembrie

Femei la un ceai în aer liber la Bramber — o zi toridă ; spaliere de trandafiri ; mese vopsite în alb ; mica burghezie ; autobuze trecînd tot timpul ; bucățele de piatră gri răspîndite pe o pajiște verde presărată cu hîrtie ; aceasta este tot ceea ce a mai rămas din castel. O femeie însoțită de alte două femei mai în vîrstă, invitatele sale,

se apleacă deasupra mesei. Ea e cea care conduce operațiile. Se adresează chelneriței (o fată durdulie de culoarea gemului de portocale, cu un trup modelat din slănina cea mai moale, sortită să se mărite curînd dar deocamdată avînd doar șaisprezece ani).

Femeia : Ce ne puteți da la ceai ?

Chelnărița (cu mîinile în șolduri, plictisită peste măsură) : Prăjituri, pîine cu unt, ceai. Doriți gem ?

Femeia : Ați avut necazuri cu viespile ? Intră în gem. (Ca și cum ar bănui că gemul nu merită osteneala.)

Chelnărița încuviințează.

Femeia : Anul acesta a fost o adevărată invazie de viespi.

Chelnărița : Asta-i adevărat.

Așadar, nu a comandat gem, ceea ce cred că m-a amuzat. În rest, Charleston, [1] Tilton [2], *Spre far,* Vita, excursii ; vara a fost dominată de senzația de cufundare într-o imensă baie de aer cald și proaspăt. O lună august cum n-am mai avut de mulți ani. Plimbări cu bicicleta ; nu muncă sistematică, dar am profitat de aer curat ca să cobor pînă la rîu sau să mă plimb pe coline. Romanul se apropie vizibil de sfîrșit, numai că, într-un mod misterios, sfîrșitul pare la fel de îndepărtat. Am ajuns la scena cu Lily pe pajiște, dar nu știu dacă aceasta este ultima ei etapă. Nici de calitate nu sînt sigură. Singura mea certitudine pare să fie că, după ce pipăi aerul vag cu antenele timp de o oră în fiecare dimineață, în general scriu cu înfrigurare și ușurință pînă la 12,30 și astfel acopăr cele două pagini. În felul acesta prezic că va fi terminat, adică redactat de azi în trei săptămîni. Ce rezultă de aici ? În acest moment tatonez pentru a găsi o încheiere. Problema care se pune este să-i fac pe Lily și pe domnul Ramsay să se întîlnească și să creeze astfel un moment

5 Septembrie

interesant la sfîrșit. Îmi împodobesc cuibul cu diferite idei. Ultimul capitol pe care îl voi începe mîine se intitulează : În barcă. Mă gîndeam să închei cu Ramsay urcîndu-se pe stîncă. Dar atunci ce se întîmplă cu Lily și tabloul ei ? Să adaog o pagină la sfîrșit, arătînd-o pe ea și pe Carmichael privind tabloul și re-

[1] Casă în apropiere de Lewes, la 8 km de Rodmell, ocupată de Clive și Vanessa Bell. (Nota Ed.).

[2] Casa familiei Keynes. (Nota Ed.).

zumind trăsăturile de caracter ale domnului Ramsay ? În acest caz intensitatea momentului se pierde. Iar dacă această scenă se interpune între Ramsay și far, cred că ea produce prea multe schimbări. Poate că ar fi bine s-o inserez într-o paranteză, astfel încît să ai impresia că citești două lucruri în același timp.

Bănuiesc că o voi rezolva într-un fel oarecare. După aceea trebuie să mă ocup de problema calității. S-ar putea să se desfășoare prea repede și prea liber și să pară astfel lipsită de consistență. Pe de altă parte consider că e mai subtilă și mai umană decît *Camera lui Jacob* și *Doamna Dalloway*. Și această abundență ce o simt, pe măsură ce scriu, mă încurajează. Cred că am dovedit că ceea ce am de spus trebuie să fie spus în felul acesta și nu în altul. Ca întotdeauna, mijesc o sumedenie de povestiri lăturalnice în timp ce scriu încheierea. O carte cu personaje. Întreg firul fiind tras de o simplă observație ca aceea a Clarei Pater : „Nu credeți că ăcele lui Barker nu au vîrf ?“ [1] Cred că în felul acesta aș putea depăna toate mărunțișurile, dar este un mod complet lipsit de dramatism. Totul este transpus în *oratio obliqua*. De fapt, nu chiar totul, căci mai sînt și cîteva fraze directe. Părțile lirice din *Spre far* sînt concentrate în intervalul de zece ani și nu intervin în text așa de frecvent ca de obicei. Consider că, de data aceasta, lucrurile sînt destul de rotunjite și nu văd care va fi reacția criticii curente. Sentimental? Victorian ? Apoi va trebui să încep să elaborez planul lucrării despre literatură, destinată editurii Hogarth. Șase capitole. De ce n-aș grupa ideile sub un titlu destul de general, cum ar fi Simbolismul, Divinitatea, Natura, Intriga, Dialogul ? Să iau un roman și să analizez părțile sale componente. Să le izolez și că încadrez în aceste categorii toate operele care le ilustrează în modul cel mai pregnant. Probabil că aș reuși să tratez totul istoric. Aș putea dezvolta o teorie care ar sluji drept punte de legătură între capitole. Dar am impresia că nu aș putea citi cu seriozitate și scrupulozitate pentru aceasta. Aș

[1] *„Acele lui Slater nu au vîrf“*, nuvelă de Virginia Woolf, inclusă ulterior în volumul *O casă bîntuită*. (Nota Tr.).

dori mai curînd să ordonez toate ideile care mi s-au acumulat în minte.

După aceea, vreau să scriu un mănunchi de *Schițe*, ca să cîștig bani (căci, în urma unui nou acord, urmează să împărțim profiturile mele care depășesc suma de două sute de lire sterline) ; dar trebuie să las aceasta mai degrabă în seama norocului, totul depinzînd de cărțile ce-mi vor fi la îndemînă. Apropò, de cîteva zile sînt extraordinar de mulțumită. Nu prea înțeleg de ce. Poate că explicația rezidă în rațiune.

Luni, 13 septembrie

Îmi zic cu un geamăt că această fericită întreprindere se apropie de sfîrșit. Este asemenea unui proces natural prelungit, mai degrabă dureros dar nu mai puțin captivant, pe care dorești nespus de mult să-l vezi terminat odată. Ah, ușurarea ce o simți trezindu-te și gîndind : „Am terminat". Ușurare, dar cred că și dezamăgire. Vorbesc de *Spre far*. Sînt exasperată la gîndul că săptămîna trecută am petrecut patru zile ca să dau o formă eseului despre de Quincey, care trena din luna iunie ; am refuzat treizeci de lire sterline ca să scriu despre Willa Cather, iar acum sper ca într-o săptămînă să termin acest roman nelucrativ, și probabil că aș fi putut totuși să inserez și articolul despre Willa înainte de a mă întoarce acasă. Astfel aș fi putut cîștiga încă din luna octombrie șaptezeci de lire din cele două sute cît realizez pe an. (Lăcomia mea nu cunoaște margini : vreau să am cincizeci de lire pe numele meu la bancă, pentru a cumpăra covoare persane, vase, scaune etc). Afurisit să fie Richmond, la naiba cu „The Times", la naiba cu tărăgănarea și cu nervii. Voi scrie despre Cobden Sanderson și despre doamna Hemans și voi scoate ceva din aceasta. Cît despre carte, Morgan mi-a spus că, în timp ce scria sfîrșitul *Călătoriei în India*, își zicea : „E un eșec". Dar eu ce simt ? Sînt puțin cam obosită de vreo săptămînă sau două din cauza scrisului neîntrerupt. Dar mă simt și oarecum triumfătoare. Dacă impresiile mele nu mă înșeală, aceasta este proba cea mai îndelungată la care mi-am supus metoda, și cred că rezistă.

Vreau să spun că am impresia că am scos la suprafață noi sentimente și personaje. Dumnezeu știe însă ce voi găsi în fundul năvodului. Aceasta nu este decît impresia mea în timpul lucrului. E curios cît sînt de obsedată de critica afurisită a lui Janet Case cu privire la *Doamna Dalloway* : „Totul nu-i decît șlefuială... tehnică. *Eseurile* sînt pline de miez." Dar trebuie spus că, în această stare de tensiune, orice muscă te poate pișca și fierește că este vorba întotdeauna de tăuni. Muir, care mă elogiază în mod inteligent, are relativ puțină forță de încurajare atunci cînd lucrez și cînd ideile încetează de a se mai ivi. Și acest ultim episod în barcă este dificil, deoarece materialul nu este atît de bogat ca în episodul cu Lily pe pajiște. Sînt silită să fiu mai explicită și mai intensă. Constat că folosesc în mai mare măsură simbolurile și că mă îngrozește gîndul de a cădea în sentimentalism. Oare tema în ansamblu poate da loc la o asemenea critică ? Mă îndoiesc însă că există temă care să fie bună sau rea, în sine. Nu este decît o șansă ce se oferă calităților personale ale cuiva, și nimic mai mult.

Joi, 30 septembrie

Am vrut să adaug doar cîteva observații la cele de mai sus, privind aspectul mistic al acestei solicitudini, și cum nu rămîi cu tine însuți, ci cu ceva din univers. Acest ceva mă înfricoșează și mă captivează totodată cu toată profunda mea melancolie, depresiune, plictiseală, sau numiți-o cum doriți. Zărești o aripioară de pește care trece în depărtare. Ce imagine pot folosi pentru a-mi comunica gîndul ? În fapt, cred că ea nici nu există. Ceea ce interesează este că în toate sentimentele și gîndurile mele de pînă acum nu m-am izbit niciodată de așa ceva. Dacă e să judecăm lucrurile la rece și cu exactitate, viața este ceva cît se poate de ciudat ; ea conține însăși esența realității. Intuiam acest lucru de pe vremea copilăriei. Mi s-a întîmplat o dată să nu pot trece peste o băltoacă fiindcă mi-am zis : „Ce ciudat, ce sînt eu oare ? etc..." Dar nici scriind nu reușesc să surprind nimic. Tot ceea ce pot face este să consemnez această curioasă stare de spirit. Bă-

nuiesc că acesta este semnul prevestitor al unei alte cărți.[1] Deocamdată mintea mi-este goală, slobodă în ceea ce privește cărțile. Vreau să stau la pîndă și să observ cînd încolțește ideea la început. Vreau să urmăresc procesul creației așa cum se petrece el în mintea mea.

Marți, 23 noiembrie

În fiecare zi rescriu șase pagini din *Spre far*. Nu merge, cred, așa de repede ca *Doamna Dalloway*, dar găsesc că în multe locuri nu este decît schițat și trebuie să improvizez la mașina de scris. Consider că acest procedeu este mai rapid decît să rescriu totul de mînă. Deocamdată, după părerea mea, este cea mai bună dintre cărțile mele : mai substanțială decît *Camera lui Jacob*, și mai puțin spasmodică, conținînd mai multe lucruri interesante decît *Doamna Dalloway*, și lipsită de complicațiile ce rezultă din episoadele disperate despre nebunie ce o însoțesc. Cred că este mai degajată și mai subtilă. Cu toate acestea, nu am nici cea mai vagă idee despre cartea ce va urma, ceea ce înseamnă, poate, că acum metoda mea a atins perfecțiunea și va rămîne de acum înainte aceeași, putînd fi folosită cum doresc. Pînă acum, cînd concepeam o nouă metodă, aceasta dădea naștere la subiecte noi, pentru că astfel întrevedeam posibilitatea de a le putea comunica. Totuși, din cînd în cînd sînt obsedată de viața foarte profundă, pe jumătate mistică, a unei femei, care va fi povestită într-o zi ; timpul va fi desființat cu totul și viitorul va înflori cumva din trecut. Ar putea fi cuprins într-o întîmplare măruntă, ca de exemplu căderea unei flori. Teoria mea fiind aceea că evenimentul în sine de fapt nu există, după cum nici timpul nu există. Dar nu vreau să împing lucrurile prea departe. Trebuie mai întîi să pregătesc cartea destinată colecției.

[1] Probabil *Valurile* sau *Moartea moliei* (octombrie, 1929). (Nota Ed.).

1927

Vineri, 14 ianuarie

E ceva diferit de rest, dar nu dispun de alt caiet şi trebuie deci să trec însemnările aici. Şi, după cum am consemnat aici începutul la *Spre far*, tot aşa trebuie să notez acum sfîrşitul. Chiar în clipa aceasta am isprăvit corvoada. Totul este terminat, pentru ca Leonard să poată citi luni manuscrisul. Am scris deci totul în ceva mai puţin de un an şi sînt foarte mulţumită că am dus lucrurile la bun sfîrşit. De la 25 octombrie nu fac altceva decît să revizuiesc şi să rebat la maşină (unele părţi chiar şi de trei ori) şi fără îndoială că ar trebui să mai lucrez la text — dar nu pot. Am senzaţia că este o carte solidă, viguroasă, care dovedeşte că, la vîrsta mea, încă mai am ceva de spus. Nu este dezmembrată şi nici lăbărţată, sau cel puţin aceasta este impresia mea înainte de a o reciti.

Duminică, 23 ianuarie

Ei bine, Leonard a citit *Spre far* şi zice că e cea mai bună carte a mea şi că e o „capodoperă". Mi-a spus-o fără să-l întreb. M-am întors acasă de la Knole[1] şi m-am aşezat fără să-l întreb nimic. El o caracterizează ca fiind ceva cu totul aparte, „un poem psihologic", după cum zice. Un progres faţă de *Doamna Dalloway* şi totodată mai interesantă. După ce mi s-a luat această piatră de pe inimă, mintea mea încetează ca de obicei să se mai preocupe de carte, uit totul şi nu mă voi trezi şi nu mă voi frămînta decît în momentul corectării şpalturilor şi apoi din nou la apariţie.

[1] Reşedinţa familiei Harold Nicolson. (Nota Tr.).

Sîmbătă, 12 februarie

Proza lui X, este prea cursivă. O citesc, şi iată că şi pana mi-a pornit-o în goană. Cînd citesc un clasic, sînt ţinută în frîu, nu, castrată nu e cuvîntul potrivit. nu, tocmai contrariul, deocamdată nu găsesc cuvîntul. Dacă aş fi scris „Y...", aş fi vărsat rezervoare întregi de apă colorată şi cred că mi-aş fi descoperit atunci propria mea tactică de atac. Consider că ceea ce mă face să mă disting ca scriitoare este darul de a şti să mă exprim clar şi în termeni precişi. Dacă aş scrie însemnări de călătorie, aş aştepta pînă cînd se iveşte un aspect nou şi m-aş ocupa de el. Procedeul care constă în relatarea liniară a evenimentelor nu poate fi cel mai bun. Nu astfel se petrec lucrurile în mintea noastră. Dar ea e foarte abilă, iar vocea îi este suavă. Aceasta mă face să mă gîndesc că mîine şi luni trebuie să recitesc *Spre far* în întregime, în şpalturi. Să-l recitesc de la un capăt la altul, pentru prima oară din cauza metodelor mele curioase. Vreau să citesc totul dintr-o răsuflare largă şi liberă, iar apoi să mă ocup de detalii. Trebuie să remarc că primele simptome în legătură cu *Spre far* sînt nefavorabile. Este limpede că lui Roger nu i-a plăcut „Timpul trece". Editura Harpers, la fel ca şi Forum au refuzat drepturile de publicare în fascicule. Brace îmi scrie cu mult mai puţin entuziasm, cred, decît ca pentru *Doamna Dalloway*. Dar aceste opinii nu privesc decît manuscrisul nerevizuit. În orice caz, sînt indiferentă. Părerea lui Leonard mă ajută să-mi menţin echilibrul.

Luni, 21 februarie

De ce n-aş născoci un nou gen de piesă, ca de exemplu :

O femeie cugetă...
El de asemenea.
Cîntă o orgă.
Ea scrie.
Ei spun :
Ea cîntă.
Noaptea glăsuieşte.

Ei dau greș.

Cred că ar trebui să se desfășoare cam în felul acesta, deși deocamdată nu văd cum. Detașat de fapte, liber, totuși concentrat ; proză dar și poezie. Un roman și o piesă.

Luni, 28 februarie

Dar am intenția să lucrez din ce în ce mai mult. Dacă ei — oamenii respectabili, prietenii — mă vor descuraja după ce am scris *Spre far,* atunci voi scrie biografii. Am de pe acum un plan pentru a-mi procura manuscrise istorice și a scrie *Viața oamenilor de rînd.* Dar de ce să mă prefac că voi ține seama de sfatul altora ? După o vacanță, vechile idei îmi vor veni din nou, ca de obicei, și-mi vor părea mai proaspete și mai importante ca niciodată ; și o voi porni din nou la drum încercînd acea stare de euforie extraordinară, acea ardoare și furie creatoare, lucru cu atît mai ciudat dacă ceea ce creez este, după cum se prea poate să fie, cu totul neizbutit.

Luni, 14 martie

Faith Henderson [1] a venit la ceai ; și, tot agitînd vitejește apele conversației, am schițat posibilitățile ce s-ar oferi unei femei lipsite de atracție, fără bani și singură. Am început să imaginez această situație — cum ea ar opri un automobil în drum spre Dover și ar ajunge astfel la Dover, ar traversa canalul Mînecii etc. Mi-a venit vag ideea că aș putea scrie o poveste în maniera lui Defoe, pentru a mă amuza. Pe neașteptate între ora 12 și 1 am conceput o întreagă fantezie ce se va intitula *Logodnicele Jessamy.* De ce oare ? Am țesut în jurul ei mai multe scene. Două femei sărace, solitare, la ultimul etaj al unei case. De acolo poți vedea orice (căci nu e vorba decît de o fantezie), Tower Bridge, nori, aeroplane. De asemenea, niște bătrîni ascultînd într-o cameră de peste drum. Totul urmează a fi prezentat într-un amestec pestriț. Va fi scris în cea mai mare viteză, așa cum îmi scriu scrisorile ;

[1] Soția lui Hubert (mai tîrziu Sir Hubert) Henderson. (Nota Ed.)

va fi vorba despre doamnele din Llangollen, despre doamna Fladgate, despre oameni care trec pe stradă. Nu voi face nici o încercare de a crea personaje. Voi face aluzie la safism... Nota dominantă va fi cea satirică — satiră și extravaganță. Doamnele vor visa Constantinopolul, domuri aurite. Va fi satirizată pînă și propria mea venă lirică. Totul va fi luat în zeflemea. Și se va termina cu trei puncte de suspensie... așa. Adevărul este că, după aceste cărți serioase, poetice și experimentale a căror formă este întotdeauna atît de riguros cumpănită, simt nevoia unei evadări. Vreau să-mi iau picioarele la spinare și s-o pornesc. Vreau să dau viață numeroaselor idei mărunte și povestiri minuscule ce-mi trec prin minte tot timpul. Cred că o să fie foarte amuzant s-o scriu și îmi va permite să mă odihnesc înainte de a începe cartea foarte serioasă, mistică și poetică pe care vreau s-o scriu după aceea.[1] Deocamdată, înainte de a mă apuca de *Logodnicele Jessamy,* trebuie să scriu cartea despre roman și cred că pînă în ianuarie n-o voi putea face. Aș putea așterne pe hîrtie la repezeală, din cînd în cînd, o pagină sau două cu titlu de încercare. E posibil ca ideea să se evapore. În orice caz, jurnalul îmi permite să consemnez modul ciudat, oribil și neprevăzut în care aceste lucruri se ivesc pe neașteptate unul din altul, un lucru suprapunîndu-se altuia în răstimp de o oră. Așa am conceput *Camera lui Jacob,* contemplînd focul din cămin la Hogarth House ; și *Spre far* într-o după-amiază aici, în scuar.

Luni, 21 martie

Mintea mea desfășoară o activitate febrilă. Vreau să abordez cărțile mele ca și cum aș avea conștiința acută a scurgerii timpului, a vîrstei și a morții. Ah, ce frumoase sînt unele pasaje din *Spre far !* Gingașe, flexibile și, cred, profunde, iar uneori, pe o pagină întreagă, nici un cuvînt nepotrivit. Asta se poate spune despre scena dineului și episodul cu copiii în barcă, dar nu și despre acela cu Lily pe pajiște. E o scenă care nu-mi place prea mult, dar sfîrșitul îmi place.

[1] (Notă marginală) : *Orlando* conducînd spre *Valurile.* (3 iulie 1933.)

Duminică, 1 mai

Iar acum trebuie să mă gîndesc la cartea mea care este pe punctul de a apărea. Lumea va zice că sînt ireverenţioasă, lumea va zice o mulţime de lucruri. Dar, sincer vorbind, cred că de data aceasta nu-mi pasă cîtuşi de puţin, nici măcar de opinia prietenilor. Nu sînt sigură că e o carte izbutită. Cînd am recitit-o prima dată, am fost decepţionată. Mai tîrziu mi-a plăcut. În orice caz m-am străduit cît am putut. Dar e bine oare să-mi citesc lucrările publicate cu acest spirit critic ? Este încurajator că, în ciuda obscurităţii, artificialităţii şi aşa mai departe, vînzarea cărţilor mele creşte tot timpul. Am şi vîndut 1220 exemplare înainte de apariţie şi cred că vom ajunge la 1500, ceea ce nu-i chiar atît de rău pentru o scriitoare ca mine. Totuşi, pentru a-mi dovedi sinceritatea, trebuie să spun că mă preocupă şi mă absorb alte lucruri, şi uit că joi apare cartea.

Joi, 5 mai

Cartea a ieşit de sub tipar. Am vîndut, cred, 1690 de exemplare înainte de apariţie — de două ori mai multe ca la *Doamna Dalloway*. Totuşi, scriu acestea sub ameninţarea norului negru reprezentat de recenzia apărută în „The Times Literary Supplement." Este o copie fidelă a recenziilor la *Camera lui Jacob* şi *Doamna Dalloway*, politicoase, binevoitoare, timide, elogiind frumosul, contestînd personajele şi lăsîndu-mă uşor decepţionată. Sînt îngrijorată din cauza părţii a doua — „Timpul trece". Mă tem ca romanul, în ansamblu, să nu fie considerat agreabil, superficial, insipid, sentimental. Totuşi, la drept vorbind, nu-mi pasă cîtuşi de puţin. Nu vreau decît să fiu lăsată în pace ca să pot medita.

Miercuri, 11 mai

Cartea mea. Ce rost are să pretind că sînt indiferentă la critică, atunci cînd elogii categorice, deşi atenuate de reproşuri, îmi dau un asemenea impuls încît, în loc să mă simt secătuită, mă simt dimpotrivă copleşită de idei.

Din vagile aluzii auzite de la Margery Joad și Clive, înțeleg că unii o consideră cea mai bună carte a mea. Pînă în prezent, Vita mă elogiază, Dotty e cuprinsă de entuziasm, un dobitoc necunoscut îmi scrie. După părerea mea, nimeni n-a avut încă timp s-o citească pînă la capăt. Iar eu voi plana deasupra tuturor, nu propriu-zis neliniștită, ci preocupată încă două săptămîni — cînd totul se va sfîrși.

Luni, 16 ma.

Cartea. Acum stă pe picioarele sale în ceea ce privește elogiile. A apărut de zece zile — joia trecută s-a împlinit o săptămînă. Nessa e plină de entuziasm : spectacol sublim, aproape zguduitor. Zice că e un portret uimitor al mamei, că sînt o portretistă fără egal. A retrăit totul și consideră această resuscitare a celor dispăruți aproape dureroasă. Și tot astfel Ottoline, apoi Vita, apoi Charlie, apoi Lordul Oliver, apoi Tommie, apoi Clive.

Sîmbătă, 18 iunie

Dintr-un motiv sau altul, acest jurnal este foarte sumar. A trecut o jumătate de an, și n-am scris decît aceste cîteva pagini. Poate că am lucrat prea mult dimineața ca să mai scriu și aici. Migrena m-a făcut să pierd trei săptămîni. Am petrecut o săptămînă la Rodmell, de unde îmi amintesc diferite priveliști care mi se desfășoară pe neașteptate în fața ochilor (de exemplu, satul care se detașează net pe fundalul mării în noaptea de iunie, case semănînd cu niște corăbii, balta ca o spumă cuprinsă de flăcări și imensă bucurie de a sta acolo înconjurată de liniște și pace). Am stat toată ziua în grădina cea nouă unde se amenajează o terasă. În gîtul scobit al Venerei mele și-au făcut cuib pițigoi albaștri. Vita a venit într-o după-amiază fierbinte și am mers pînă la rîu împreună cu ea. Pinker [1] a învățat să-i aducă înot bastonul lui Leonard. Eu citesc orice se nimerește, Maurice Baring, memorii sportive. Ideile au prins să picure încet și apoi deodată au început să se contureze (în seara cînd Leonard a

[1] Cîinele scriitoarei. (Nota Ed.)

luat masa cu „Apostolii") şi am văzut povestirea *Fluturii de noapte*, pe care cred că o voi scrie foarte repede, poate printre capitolele acelei lungi lucrări despre roman care mă ameninţă de mult. Cred că *Fluturii* se vor încadra în planul pe care l-am schiţat aici : ideea unui poem dramatic, ideea unui flux continuu, nu numai al gîndirii omeneşti ci şi al vapoarelor, al nopţii etc ; toate curgînd împreună : întrerupte de sosirea fluturilor luminoşi.[1] Un bărbat şi o femeie vor sta de vorbă la masă. Sau poate vor tăcea. Va fi o poveste de dragoste. La sfîrşit ea va da drumul în cameră ultimului fluture mare. Contrastele ar putea fi cam în felul acesta : ea ar putea să vorbească sau să mediteze la vechimea pămîntului, la moartea omenirii, apoi fluturii încep să intre în cameră. Bărbatul ar putea fi lăsat cu totul în umbră. Franţa ; se aude vuietul mării ; noaptea, o grădină sub fereastră. Trebuie însă ca planul să se maturizeze. Lucrez cîte puţin la el seara, în timp ce ascult la gramofon ultimele sonate ale lui Beethoven. (Ferestrele se zgîlţîie din ţîţîni de parcă am fi pe mare.)

Am asistat la ceremonia în care Vita a primit premiul Hawthornden. După părerea mea, un spectacol îngrozitor : nu al personalităţilor de la tribună, printre care se aflau doar Squire, Drinkwater şi Binyon, ci al nostru al tuturor, al scriitorilor care flecăresc. Vai, ce neînsemnaţi păream cu toţii ! Şi mai pretindem că sîntem interesanţi, că operele noastre sînt importante. Tot ceea ce priveşte profesiunea de scriitor mi-a devenit nespus de dezagreabil. Nu se afla acolo nici măcar o singură fiinţă de care m-aş fi sinchisit dacă citeşte, dacă îi place ori dacă îmi detestă opera. Dealtfel, nu se afla acolo nimeni căruia să-i pese de critica mea. M-au frapat indulgenţa şi convenţionalismul acestor oameni. Dar poate că în ei se ascunde un pîrîu de cerneală, care are o importanţă mai mare decît înfăţişarea lor, blîndă şi cuviincioasă, şi decît îmbrăcămintea lor atît de corectă. Aveam impresia că printre noi nu se afla nici un om copt la minte. De fapt, acolo se întrunise burghezia obtuză, searbădă, a literelor şi nu aristocraţia.

[1] (Notă marginală) : *Valurile*.

Miercuri, 22 iunie

Oamenii care urăsc femeile mă deprimă, și atît Tolstoi cît și doamna Asquith urăsc femeile. Probabil că deprimarea mea este o formă de vanitate. Dar același lucru se poate spune despre opiniile categorice, de orice orientare ar fi. Detest stilul dur, sentențios, lipsit de conținut al doamnei A. Dar acum ajunge. Voi scrie despre ea mîine. În fiecare zi scriu despre ceva și am rezervat înadins cîteva săptămîni ca să cîștig ceva bani, astfel încît pînă în septembrie să-mi umplu buzunarele cu cîte 50 lire sterline atît eu cît și Leonard. Vor fi primii bani cîștigați de mine de la căsătorie. Pînă nu demult nu simțisem nevoia de acești bani. Dacă vreau, pot să-i cîștig, dar ideea de a scrie pentru bani îmi repugnă.

Joi, 23 iunie

Acest jurnal se va îngrășa pe seama sărăciei vieții mele mondene. Niciodată nu am petrecut o vară atît de liniștită la Londra. Nimic nu-i mai ușor decît să te strecori din mulțime fără să fii observat. Am făcut pe bolnavul închipuit și toată lumea mă lasă în pace. Nimeni nu-mi cere să fac nici cel mai neînsemnat lucru. Încerc satisfacția deșartă că această decizie îmi aparține mie și nu altora, și e un mare lux să rămîi calm în mijlocul haosului. Îndată ce încep să vorbesc și să-mi pun la încercare inteligența în conversație, mă așteaptă o zi anostă, deprimantă, cu migrenă. Liniștea îmi aduce dimineți active, lucide și răcoroase, în timpul cărora lucrez cu mult spor, și cînd mă plimb dau din cap în semn de dispreț. Dacă reușesc să evit o migrenă în vara aceasta, o să simt o mare satisfacție.

Joi, 30 iunie

Acum vreau să descriu Eclipsa.

Marți seara, cam pe la orele 10, mai multe trenuri foarte lungi pline pînă la refuz (al nostru era încărcat cu funcționari) părăseau gara Kings Cross. În compartimentul nostru se aflau Vita, Harold, Quentin, Leonard și cu mine. Cred că acesta este Hatfield, am zis eu. Fumam o

țigară. Puțin mai tîrziu Leonard a spus : Sîntem la Peterborough. Înainte de lăsarea serii nu ne luam ochii de pe cer ; era moale și pufos ; o singură stea licărea deasupra parcului Alexandra Park. Privește, Vita, acela e Alexandra Park, a exclamat Harold. Apoi Nicolsonii au început să moțăie : Harold s-a ghemuit și și-a așezat capul pe genunchii Vitei. Adormită, ea semăna cu Sappho de Leighton. Așa ne-am afundat în regiunea din centrul Angliei, făcînd o oprire foarte lungă la York. Apoi la ora 3 am scos sandvișurile și, revenind de la toaletă, am văzut că Harold își ștergea urmele de frișcă de pe față. După aceea el a spart cutia de porțelan în care fuseseră sandvișurile. Leonard rîdea să se prăpădească. Apoi am ațipit din nou, sau cel puțin Nicolsonii au tras un pui de somn ; după aceea am ajuns la o trecere la nivel unde aștepta un lung șir de autobuze și automobile ale căror faruri proiectau o lumină galbenă palidă. Cerul începea să devină cenușiu, dar era tot pătat și pufos. Pe la ora 3,30 am ajuns la Richmond. Se făcuse frig și Nicolsonii s-au ciondănit din cauza bagajului Vitei, după cum ne-a spus Eddie. Am luat autobuzul și am văzut un castel enorm (Al cui e castelul ăsta ? a întrebat Vita pe care o interesează castelele). I se adăugase o fereastră la fațadă și cred că acolo ardea o lumină. Cîmpul era cafeniu-roșcat, acoperit de ierburile lunii iunie și de plante roșii cu paniculi încă necolorați, palizi. Tot așa de palide și de cenușii erau și micile ferme din Yorkshire, neclintite în mijlocul peisajului. Tocmai cînd treceam pe lîngă una din ele, au ieșit fermierul, soția și sora lui, îmbrăcați în haine curate, dichisiți de parcă se duceau la biserică. La o altă fermă, urîtă și de formă patrată, două femei priveau pe ferestrele de sus, ale căror storuri erau trase pînă la jumătate. Formam un convoi de trei automobile enorme, unul din ele oprindu-se pentru a le lăsa pe celelalte să treacă, foarte încet și cu mare forță urcînd pante extrem de abrupte. La un moment dat șoferul a coborît și a pus o piatră sub roata mașinii noastre, dar fără folos. S-ar fi putut ușor petrece un accident. Erau multe alte automobile particulare. Numărul lor a sporit în momentul cînd am ajuns în vîrful lui Bardon Fell. Aici era plin de oameni, care își

făcuseră tabere în preajma mașinilor. Am coborît din automobil ; ne aflam undeva foarte sus, pe o landă mlăștinoasă, acoperită de iarbă neagră și cu ținte pentru vînătoarea de potîrnichi. Din loc în loc se vedeau cărări prin iarbă, unde oamenii își ocupaseră pozițiile. Ne-am dus și noi, urcînd pînă la punctul care ni s-a părut cel mai înalt deasupra orașului Richmond. Jos ardea o singură lumină. De jur împrejur se întindeau văile și landele, pantă după pantă. Era asemenea împrejurimilor de la Haworth[1]. Dar deasupra Richmondului, unde se înalța soarele, se vedea un nor mătăsos și cenușiu. O pată aurie ne arăta unde se afla soarele. Dar era încă devreme. A trebuit să așteptăm, tropăind întruna ca să ne încălzim. Ray se înfofolise într-o pătură albastră în dungi, luată de pe un pat de două persoane. Părea enormă, și el avea aerul unui om ce se pregătește de culcare. Saxon părea foarte îmbătrînit. Leonard se uita întruna la ceas. Patru prepelicari mari, roșii alergau pe landă în salturi. În spatele nostru păștea oi. Vita încercase să cumpere un cobai — de preferință sălbatic după cum o sfătuise Quentin — așa încît din cînd în cînd urmărea animalele. Pe alocuri norii erau subțiri și din loc în loc se vedeau goluri. Întrebarea care se punea era dacă soarele se va ivi dintr-un nor sau într-unul din aceste goluri. Am început să ne frămîntăm. Prin partea de jos a norilor am văzut ivindu-se raze de soare. Apoi, timp de o clipă, am văzut soarele înaintînd nestăvilit — părea că plutește cu o mare iuțeală și foarte limpede printr-una din spărturi. Ne-am scos bucățile de sticlă afumată. L-am văzut în formă de seceră de un roșu arzător ; în clipa următoare se cufundase în spatele unui nor, de unde se iveau acum serpentine roșii, iar apoi numai o ușoară ceață aurie, așa cum se vede adeseori. Clipele treceau. Aveam sentimentul că fuseserăm amăgiți. Ne-am uitat la oi, care nu manifestau nici un fel de teamă ; prepelicarii alergau de jur împrejur, toată lumea stătea în șiruri lungi cu un aer plin de demnitate, cu ochii la pîndă. Mi-am zis că probabil semănam cu oamenii străvechi de la începuturile lumii, cu druizii de la Stonehenge, de

[1] Aluzie la parohia Haworth, unde a locuit familia Brontë. (Nota Tr.)

exemplu. (Această idee a apărut și mai pregnant în lumina palidă ce vestea apusul soarelui.) În spatele nostru, mari spații albastre separau norii. Aceștia erau încă albaștri, dar culoarea începea să se șteargă. Norii păleau căpătînd o culoare neagră roșiatică. Jos, în vale, se vedea o învălmășeală nemaipomenită de roșu și negru ; numai lumina aceea ardea, în rest totul nu era decît un nor imens, foarte frumos și cu nuanțe foarte delicate. Nu puteai vedea nimic prin nori. Cele 24 de secunde se scurgeau. Apoi ne-am uitat din nou la partea albastră, și toate culorile se stinseră repede, foarte repede. S-a întunecat din ce în ce mai mult, ca la apropierea unei furtuni cumplite. Lumina devenea tot mai slabă. Ne ziceam că era umbra și gîndeam că acum s-a terminat și că ne aflam în umbră, cînd deodată s-a stins lumina. Ne prăbușiserăm. Totul zăcea în beznă. Culorile se șterseră, pămîntul era mort. A fost un moment uluitor ; în clipa următoare, asemenea unei mingi care sare, norul a recăpătat culoare, o culoare sclipitoare nepămîntească, și lumina s-a ivit din nou. În momentul cînd s-a stins lumina, am avut senzația puternică a unui imens omagiu, a ceva care îngenunchease, și care apoi se ridicase pe neașteptate cînd s-au ivit din nou culorile. Acestea au reapărut cu o uimitoare ușurință, repeziciune și frumusețe, în vale și deasupra colinelor, mai întîi cu scînteieri miraculoase eterice, iar apoi aproape normal dar ca o imensă ușurare. [1] A fost aidoma unei însănătoșiri. Fuseserăm mult mai bolnavi decît ne închipuiam. Văzuserăm moartea lumii. Aceasta stătea în puterea naturii. Totodată, ieșise la iveală și propria noastră măreție. Acum redeveneam noi înșine : Ray înfășurat într-o pătură, Saxon cu șapca lui etc.. Înghețaserăm de frig. Cred că frigul se accentuase în momentul cînd dispăruse lumina. Eram de-a dreptul învinețiți de frig. Apoi s-a terminat, și nu se va mai repeta pînă în 1999. Rămîneam cu senzația de mulțumire cu care sîntem obișnuiți, a luminii bogate și a culorilor. Un timp, aceasta părea să fie o stare cu totul binevenită. Dar îndată ce ea a cuprins întreaga regiune,

[1] (Notă marginală) : Timp de cîteva clipe, culorile au fost dintre cele mai încîntătoare, proaspete și variate, cînd albastre cînd cafenii. Culori noi-nouțe, de parcă atunci ar fi fost zugrăvite.

nu mai aveam acea senzație de ușurare și tihna pe care o încercaserăm în momentul cînd lumina se ivise din nou din tenebre. Cum să descriu întunericul ? Ceva ca o cufundare bruscă atunci cînd nu te aștepți, sentimentul de a fi la bunul plac al cerului, propria noastră noblețe, druizii, Stonehenge și ciinii roșii care alergau, toate acestea ni se învălmășeau în minte. De asemenea, era impresionant să fii smuls dintr-un salon din Londra și să te trezești pe landele cele mai sălbatice din Anglia. În rest, îmi amintesc că am încercat să rămîn trează în parcul din York în timp ce Eddy vorbea și că m-a luat somnul. Am dormit și în tren. Se făcuse cald și eram murdari. Compartimentul era ticsit cu tot felul de lucruri. Harold s-a arătat foarte binevoitor și plin de atenții. Eddie era pus pe ceartă. „Rosbif și felii de ananas", a zis el. Am ajuns acasă probabil pe la 8,30.

Marți, 18 septembrie

Aș scrie o mie de lucruri dacă aș avea timp și putere. După cîteva rînduri capacitatea de a scrie mă părăsește. Laughton Place și moartea lui Philip Ritchie [1]. Aceste două lucruri s-au întîmplat în același timp. Acum zece zile, cînd Vita a venit pe la noi, am fost cu mașina la Laughton. Am intrat și am cercetat casa. În dimineața aceea însorită casa părea atît de frumoasă, de pașnică, de parcă ar fi avut un mare număr de camere vechi. M-am întors așadar acasă arzînd de dorința de a o cumpăra și l-am făcut și pe Leonard să se înflăcăreze atît de tare, încît i-am scris fermierului, domnul Russell, după care am așteptat nerăbdători, ca pe ghimpi, răspunsul. După cîteva zile s-a înfățișat domnul Russel în persoană și ne-am înțeles să ne ducem să vedem casa. Fiind totul aranjat, în timp ce speranțele noastre erau foarte mari, am deschis „Morning Post" și am citit despre moartea lui Philip Ritchie. Bietul Philip, nu mai poate cumpăra case, mi-am zis eu. Apoi prin minte mi-a trecut cortegiul de imagini obișnuit. De asemenea, am avut pentru prima oară sentimentul că moartea lui mă lasă în urmă, o femeie

[1] Fiul lordului Ritchie. (Nota Ed.).

bătrîioară tîrîndu-se prin viață ; și mă face să cred că n-am dreptul să continui să trăiesc, ca și cum aș face-o cu prețul vieții lui. Și nu fusesem amabilă cu el, nu-l invitasem la masă și așa mai departe. În felul acesta cele două sentimente, cu privire la cumpărarea casei și la moartea lui, se băteau cap în cap ; și uneori ieșea învingător primul, alteori cel de-al doilea. Ne-am dus să vedem casa care s-a dovedit de-a dreptul lugubră, deteriorată și cîrpită peste tot, în stejar șagrinat și tapet cenușiu, avînd în spate o grădină mlăștinoasă și o vilă roșie care-ți sare în ochi. Consemnez aici forța și acuitatea anumitor sentimente, care se frîng brusc și se risipesc ca o spumă. Acum uit să mă mai gîndesc la Philip Ritchie.

Totuși, într-una din zilele acestea voi schița aici, ca pentru un măreț tablou istoric, profilul tuturor prietenilor. Mă gîndeam la acest lucru în pat, noaptea trecută, și din cine știe ce motiv mi-am zis că voi începe cu o schiță despre Gerald Brenan. S-ar putea să iasă ceva din ideea aceasta. Ar putea fi un mod de a scrie memoriile propriei tale epoci în timp ce personajele sînt încă în viață. Ar putea fi o carte extrem de amuzantă. Întrebarea este cum s-o scriu. Vita ar fi Orlando, un tînăr nobil. Ar mai fi și Lytton. Totul ar fi fidel și totodată fantastic. Roger, Duncan, Clive, Adrian. Viețile lor s-ar întrepătrunde. Dar pot să mă gîndesc la mult mai multe cărți decît voi fi în stare să scriu vreodată. Cîte povestioare nu-mi trec prin minte ! De exemplu : Ethel Sands care nu-și citește niciodată scrisorile. Ce semnificație are acest lucru ? S-ar putea scrie o carte conținînd scene distincte, semnificative, laconice. Cum nu-și deschidea ea scrisorile.

Marți, 25 septembrie

Cred că pe pagina anterioară am scris din greșeală niște note despre Shelley pentru caietul meu de lucru.

Acum vreau să redactez analele satului Rodmell. Cu treizeci și cinci de ani în urmă, aici locuiau 160 de familii, iar astăzi n-au mai rămas decît optzeci. Este un sat care decade, și tinerii îl părăsesc îndreptîndu-se spre oraș.

„Nici un flăcău de aici nu mai învață să are", a spus abatele Hawkesford.[1]. Bogătașii care caută vile pentru a-și petrece week-end-ul cumpără vechile case țărănești la prețuri fabuloase. Monk's House i-a fost oferită domnului H. pentru suma de 400 lire sterline. Noi am plătit 700. El o refuzase spunînd că nu dorește să aibă vilă la țară. Astăzi, domnul Allison va plăti 1200 lire sterline pentru două case, iar noi am putea obține 2000 lire pe casa noastră, a spus el. Hawkesford e un bătrîn decăzut care a cunoscut zile mai bune. Scepticismul și turnura agreabilă pe care acesta o împrumută observațiilor sale banale și răsuflate mă amuză. Îmbătrînit, foarte ponosit, deșirat, cu mănuși de lînă negre. Viața lui se retrage lent asemenea unei marce ; sau îl poți compara cu o lumînare tot mai mică, a cărei feștilă va cădea curînd în ceara fierbinte și se va stinge. Cînd îl privești, seamănă cu o pasăre bătrînă : o față îngustă cu trăsături mărunte, cu pleoape grele și ochii împăienjeniți, dar tot vioi. Tenul îi este încă rumen, dar barba e ca o grădină neplivită. Obrajii îi sînt acoperiți pe alocuri cu perișori fini, iar de-a curmezișul capului plești trase două șuvițe de păr asemenea unor trăsături de creion. Se răstoarnă într-un fotoliu și începe să-și depene repertoriul de vechi povești din partea locului, care au un ușor iz zeflemitor, ca și cum, total lipsit de ambiție și nereușind în viață, s-ar despăgubi pe sine amuzîndu-se cu șiretenie de toanele celor mai întreprinzători decît el. Cheltuielile pe care snobii aceștia noi veniți le fac pentru ogoarele și fermele lor îi provoacă un rîs sardonic. Dar n-ar ridica nici măcar un deget, orice s-ar întîmpla. Își savurează ceașca de ceai indian pe care îl preferă ceaiului chinezesc și nu-i pasă cîtuși de puțin ce gîndesc alții despre el. Fumează o țigară după alta și nu are degetele prea curate. Vorbind despre fîntînă a spus : „Ar fi cu totul altceva dacă ai vrea să faci baie", lucru de care pesemne s-a lipsit timp de șaptezeci de ani. Apoi îi mai plac taclalele practice despre lămpile Aladin, de exemplu ; și cum parohul din Iford cunoaște un dispozitiv pentru a putea folosi globul de la lampa Veritas,

[1] Parohul satului Rodmell în 1927. (Nota Ed.).

care e mai ieftin. Se pare că lampa Aladin costă doi șilingi și zece peni, dar se înnegrește imediat și nu te mai poți sluji de ea. Proptind gardurile, cei doi preoți nu discută decît despre asta. Ori te poate sfătui cum să construiești un garaj, cum Percy ar trebui să sape un șanț, și apoi bătrînul Fears ar cimenta pereții. Acestea sînt sfaturile ce ți le dă, și-mi imaginez că și-a petrecut multe, foarte multe ore din viață tăifăsuind cu de-alde Percy și Fears despre ciment și șanțuri. Cît privește latura bisericească a caracterului său, nu transpare cine știe ce. A spus că n-a vrut să-i cumpere fiicei sale Bowen o școală de echitație. I-a cumpărat-o sora lui. Personal, nu credea în așa ceva. Are o școală la Rottingdean, cu doisprezece cai, grăjdari, și trebuie să stea acolo de dimineața pînă seara, chiar și duminica. Dar după ce și-a spus părerea la un consiliu de familie, nu s-a mai interesat de acest lucru. Doamna H. o sprijină pe Bowen, care face tot ce vrea ea pînă la urmă. Apoi preotul se îndreaptă greoi spre camera de lucru, unde Dumnezeu știe ce face. L-am întrebat dacă are mult de lucru, întrebare care a părut să-l amuze. „N-am de lucru, dar trebuie să stau de vorbă cu o tînără", a răspuns. După care s-a instalat din nou în fotoliu și a rămas acolo tot timpul unei vizite, care a durat mai mult de o oră și jumătate.

Miercuri, 5 octombrie

Scriu în atmosfera sordidă de azil de noapte a unei plecări iminente. Pinker doarme pe un scaun. Leonard semnează cecuri, așezat la măsuța de brad, la lumina orbitoare a lămpii. Focul e acoperit de cenușă, căci a ars toată ziua și doamna B. nu curăță niciodată căminul. Grătarul e ticsit de plicuri. Iar eu scriu cu o peniță slabă și uzată. Cred că e o seară rece și frumoasă, cu un apus de soare încîntător.

Ieri am fost la Amberley și ne gîndim să cumpărăm o casă acolo. Este un loc fermecător, un loc minunat pierdut între lunci și coline. Ce impulsivi sîntem amîndoi în ciuda vîrstei !

Dar nu sîntem chiar așa de bătrîni ca doamna Gray, care a venit să ne mulțumească pentru mere. Nu cere

niciodată să cumpere, căci asta ar echivala cu cerşitul întrucît noi nu acceptăm bani. Faţa îi e brăzdată de riduri care o marchează ca nişte adevărate cicatrice. Are 86 ani şi nu-şi aminteşte să fi mai văzut o vară ca aceasta. În tinereţea ei, luna aprilie era atît de călduroasă încît nu puteai suporta nici măcar un cearşaf pe corp. Tinereţea ei trebuie să fi fost cam în acelaşi timp cu a tatei. După socoteala mea, e cu nouă ani mai tînără, căci s-a născut în 1841. Mă întreb ce a cunoscut ea din Anglia victoriană.

Pot crea situaţii, dar nu pot construi intrigă. Adică, de exemplu, dacă trec pe lîngă o fată şchioapă pot schiţa îndată o scenă, chiar fără să-mi dau seama (în momentul de faţă n-aş putea s-o fac). Aceştia sînt germenii darurilor mele scriitoriceşti. Apropò de asta, primesc o scrisoare după alta în legătură cu cărţile mele şi n-aş putea spune că-mi fac plăcere. Dacă pana mi-ar permite, aş încerca să stabilesc un program de lucru căci am terminat ultimul articol pentru „Tribune" şi sînt iarăşi liberă. Şi deodată îmi vin în minte proiectele obişnuite care mă captivează : o biografie care începe în anul 1500 şi urmează pînă în zilele noastre, intitulată *Orlando :* Vita. Numai că se va transforma din femeie în bărbat şi din bărbat în femeie. Cred că mă voi amuza schiţînd-o cam o săptămînă în timp ce...

Sîmbătă, 22 octombrie

Aceasta este o carte, cred c-am mai spus-o, pe care o scriu după ceai. Capul mi-era plin de idei dar le-am irosit pe domnul Ashcroft şi domnişoara Findlater, amîndoi admiratori înflăcăraţi. „Mă voi amuza schiţînd-o cam o săptămînă." De două săptămîni nu fac nimic, absolut nimic altceva şi m-am avîntat oarecum pe ascuns, dar cu atît mai plină de elan, la scrierea lui *Orlando :* o biografie. Va fi o carte scurtă pe care o voi termina pînă la Crăciun. Credeam că o voi putea scrie în timp ce lucrez la eseul despre roman, dar cu mintea înfierbîntată nu mai e chip s-o opresc. Cînd mă plimb construiesc fraze, cînd şed pe scaun plăsmuiesc scene. În două cuvinte mă aflu în toiul celei mai mari efervescenţe pe care am cunoscut-o vreodată şi de care mă feresc din februarie sau

chiar mai demult. Să mai spui că plănuiești o carte sau aștepți să-ți vină o idee ! Și apoi totul năvălește deodată. Fiind plictisită și istovită din cauza lucrărilor de critică, fără altă perspectivă decît eseul acela insuportabil și plicticos despre roman, mi-am zis ca să mă liniștesc : „Ai să scrii o pagină dintr-o povestire ca să te amuzi. Ai să te oprești la ora 11,30 fix, după care vei continua să lucrezi la romantici." N-aveam decît o vagă idee în legătură cu această povestire. Dar ușurarea ce-am simțit-o îndreptîndu-mi mintea în această direcție a fost atît de mare, încît m-am simțit mai fericită decît fusesem luni de-a rîndul, ca și cum m-ar fi pus cineva să stau la soare sau să mă odihnesc pe o pernă ; și după două zile am renunțat complet la programul de lucru stabilit și m-am abandonat bucuriei pure a acestei farse care mă amuză așa cum nu m-am amuzat niciodată. Am scris atît de mult încît am început să am migrenă, și a trebuit să mă opresc asemenea unui cal obosit și să iau o mică doză de somnifer ascară, așa că la micul dejun am fost cam aiurită. N-am putut să-mi termin oul. Scriu *Orlando* într-un stil semiburlesc, foarte limpede și foarte simplu, astfel încît cititorii să poată pricepe fiecare cuvînt. Dar echilibrul între fantezie și adevăr trebuie păstrat cu grijă. Povestea se întemeiază pe viața Vitei, a lui Violet Trefusis, a lordului Lascelles, a lui Knole, etc.

Duminică, 20 noiembrie

Acum vreau să smulg o clipă din ceea ce Morgan numește „viață", pentru a însăila o însemnare în grabă ! Însemnările mele au fost rare, viața o cascadă, o glisadă, un torent, toate laolaltă. Privită în ansamblu, cred că aceasta este toamna noastră cea mai fericită. Atîta muncă, iar acum succes și viața în condiții convenabile și Dumnezeu mai știe ce încă. Diminețile mele trec tumultuos de la ora 10 pînă la ora 13. Scriu atît de repede, încît nu reușesc să bat totul la mașină înainte de masa de prînz. În fond, cred că *Orlando* e temelia toamnei mele. Nu încerc această senzație decît în cîte o dimineață sau două cînd scriu critică. Astăzi am început capitolul al treilea. Oare învăț ceva din aceasta ? Probabil că e o glumă prea

evidentă ca să mai şi învăţ ; totuşi îmi plac aceste propoziţii limpezi şi latura exterioară a lucrurilor care constituie o schimbare. Evident că este prea inconsistent, întreaga pînză e stropită cu vopsea, dar pînă la 7 ianuarie (să zicem) voi schiţa fundalul, după care nu-mi va rămîne decît să rescriu.

Miercuri, 30 noiembrie

Cîteva rînduri la repezeală despre reuniunea de la prînz, Leonard luînd masa la Cranium. O adevărată artă a conversaţiei facile despre oameni. Bogey Harris, Maurice Baring. Bogey Harris „cunoaşte" pe toată lumea, adică pe nimeni de fapt. „Freddy Fossle ? Ah da, îl cunosc !" O cunoaşte pe Lady Cutare. Cunoaşte pe oricine. Nu poate admite că nu cunoaşte pe cineva. Un om sclivisit şi rafinat care se invită la masa altora. Catolic. În mijlocul dineului M. Barring zice : „Dar Lady B. a murit azi dimineaţă." Sibyl spune : „Nu se poate !" „Dar R.M. a luat masa cu ea ieri", zice Bogey. „În orice caz, ziarele au anunţat moartea ei", adaugă M. Baring. Sibyl spune : „Dar era foarte tînără. Lordul Ivor m-a invitat pentru a mi-l prezenta pe tînărul cu care urmează să se căsătorească fiica lui." „Îl cunosc pe lordul Ivor". spune, sau ar spune, Bogey. „Asta-i foarte ciudat". zice Sibyl renunţînd de a mai lupta cu moartea fiinţelor tinere în plin dejun monden. Apoi se trece la peruci : „Lady Charlie avea obiceiul să pună un matelot să i-o onduleze pe bord înainte de a se trezi", zice Bogey. „Ah, o cunosc de cînd mă ştiu. Am făcut călătorii de plăcere cu iahtul împreună cu ei. Genele Lady-ei... au căzut în supă. Sir John Cook era atît de gras, încît a trebuit să-l ridice tîrîş. Odată a coborît din pat în mijlocul nopţii şi a căzut pe duşumea, unde a stat cinci ceasuri căci nu se putea mişca. B.M. mi-a trimis o pară prin chelner însoţită de o lungă scrisoare." După aceea s-a vorbit despre case şi despre epoci. Conversaţie superficială care se desfăşoară fără efort. Totul se întemciază pe oamenii cunoscuţi şi nu pe lucruri interesante ce ar putea fi spuse. Bogey îşi împrospătează zilnic sacul cu poveşti.

Marți, 20 decembrie

Aceasta este aproape cea mai scurtă zi și probabil noaptea cea mai rece a anului. Sîntem în toiul unei perioade de ger cumplit. Remarc această aparență de molecule negre în aerul străveziu, pe care, din cine știe ce pricină, nu le pot niciodată descrie așa cum aș dori. Alaltăieri seară, cînd mă întorceam acasă împreună cu Roger și Helen, trotuarul era acoperit de fulgi mari pudrați. Fusesem la ultima sindrofie duminicală de la Nessa, mă tem că ultima pentru mai multe luni. Dar, ca de obicei, „nu am timp". Să enumăr lucrurile pe care ar trebui să le fac în această noapte adîncă de iarnă, cînd Leonard e plecat să țină ultima sa conferință și Pinker a adormit în fotoliu. Ar trebui să citesc povestea lui Bagenal, piesa lui Julian, scrisorile lordului Chesterfield și să-i scriu lui Hubert (în legătură cu un cec primit de la „Nation"). O scară de valori irațională din mintea mea așează aceste obligații deasupra simplei mîzgăleli.

Iată ce mi-a venit în minte aseară, la aniversarea copiilor Nessei. Jocul acestor micuțe făpturi m-a mișcat pînă la lacrimi, sentimentală cum sînt. Angelica, atît de matură și stăpînită, toată în gri și argintiu, o perfectă întruchipare a feminității și totuși plină de simțire și sensibilitate încă neîmbobocite. Purta o perucă gri și o rochie de culoarea mării. Și totuși, oricît de ciudat ar părea, n-aș zice că-mi doresc copii. Această dorință nepotolită de a scrie ceva trainic înainte de a muri ; sentimentul devorant al scurtimii și febrilității vieții mă fac să mă agăț de singura mea ancoră, asemenea unui om ce se agață de o stîncă. Nu-mi place faptul „fizic" de a avea copiii mei. Ideea aceasta mi-a venit la Rodmell, dar n-am consemnat-o niciodată în scris. Este adevărat că pot să joc rolul de părinte, dar poate că instinctiv am ucis acest sentiment sau poate că natura l-a ucis.

Încă scriu capitolul al treilea din *Orlando*. A trebuit, firește, să renunț la iluzia de a termina pînă în februarie, ca să public cartea în primăvară. Se lungește mai mult decît aș fi dorit. Tocmai mă gîndeam la scena în care Orlando cunoaște în parc o fată (Nell) și o însoțește într-o cameră cochetă din Gerrard Street. Acolo ea se va da în

vileag. Vor sta de vorbă. Se va ajunge la una sau două digresiuni despre dragostea femeilor. Aceasta va constitui introducerea în viața nocturnă a lui Orlando și a clienților ei (e chiar cuvîntul potrivit). După care ea se va duce să-l vadă pe doctorul Johnson și poate că va scrie (aș vrea cumva să citez textul) : „Vouă tuturor, stimate doamne." În felul acesta voi sugera trecerea anilor și apoi va urma o descriere a luminilor ce strălucesc în secolul al XVIII-lea și a norilor ce se adună în secolul al XIX-lea. Apoi voi trece la secolul al XX-lea. Dar nu m-am gîndit încă la aceasta. Vreau să scriu totul foarte repede, astfel încît să păstrez un ton uniform, care este foarte important în această carte. Trebuie să fie pe jumătate comic și pe jumătate serios, cu momente intense de exagerare. Poate că-mi voi lua inima în dinți și voi cere celor de la „The Times" să-mi ridice tariful. Dar dacă aș putea scrie pentru Anuarul meu, n-aș mai scrie niciodată pentru vreo altă publicație. În treacăt fie zis, cît de neobișnuit a fost *Orlando,* nepremeditat de mine, dar avînd o forță proprie de parcă și-a croit drum spre lumină dînd totul la o parte. Și totuși gîndindu-mă la luna martie, îmi dau seama că în spirit dacă nu în fapt, este exact cartea pe care am conceput-o atunci ca o evadare, satirică în esență, fantastică în structură. Da, întocmai. Da, repet. o toamnă foarte fericită, nespus de fericită.

Joi, 22 decembrie

Deschid o clipă acest caiet, avînd capul greu, ca să mă dojenesc cu asprime pe mine însămi. Meritul societății este acela că te umilește. Sînt o ființă lipsită de valoare reală, mediocră — o impostoare. Am căpătat obiceiul conversației mărunte, superficiale. Strălucire amăgitoare, așa mi s-a părut totul aseară la familia Keynes. Eram prost dispusă și astfel am putut să-mi dau seama cît de lipsite de conținut erau afirmațiile mele. Și Dadie a spus un lucru foarte adevărat : „Cînd Virginia se lasă dominată de propriul ei stil, nu te mai gîndești la nimic altceva. Dar cînd se slujește de expresii banale, te gîndești la ce vrea să spună." Dar, spune el, eu sînt complet lipsită de facultăți logice, trăiesc și scriu ca într-un vis

provocat de opiu. Şi cel mai adesea nu visez decît despre mine însămi.

Acum că am trecut de jumătatea vieţii şi mă aşteaptă bătrîneţea, e necesar să fiu aspră cînd e vorba de erori de felul acesta. Mi-ar fi foarte uşor să devin o femeie fluşturatecă şi egoistă, avidă de complimente, arogantă, mărginită, ofilită. Copiii Nessei (mă compar întotdeauna cu ea şi o consider cea mai generoasă şi mai umană dintre noi două) se gîndesc la ea acum cu o admiraţie lipsită de orice urmă de invidie, păstrînd ceva din vechiul sentiment copilăresc ce ne făcea să credem că eram aliate împotriva universului. Şi ce mîndră sînt de modul triumfător în care ea a cîştigat toate bătăliile noastre, de felul cum îşi urmează calea impasibilă, modestă, aproape anonimă, depăşindu-şi ţelul propus, înconjurată de copiii ei ; şi avînd ceva mai multă tandreţe (lucru înduioşător la ea) : ceea ce îmi arată că şi ea încearcă o senzaţie de uimire şi surprindere că a reuşit să treacă cu bine prin atîtea spaime şi dureri...

Cel mai adesea nu visez decît despre mine. Pentru a îndrepta această greşeală, pentru a uita de propria-ţi personalitate măruntă, absurdă, iritabilă, de reputaţie şi de toate celelalte, trebuie să citeşti, să cunoşti oameni, să meditezi mai mult, să scrii mai logic, mai presus de toate să te cufunzi în lucru şi să cultivi anonimatul. Să taci cînd te afli în societate, sau dacă vorbeşti să faci afirmaţia cea mai măsurată şi nu cea mai de efect, constituie de asemenea o „medicaţie", precum spun doctorii. Reuniunea de aseară a fost cam deşartă. Totuşi, ne simţim foarte bine aici.

1928

Marți. 17 ianuarie

Ieri am fost la înmormîntarea lui Hardy. La ce mă gîndeam ? La scrisoarea lui Max Beerbohm pe care tocmai o citisem ; sau la o conferință despre femeile scriitoare, ținută în fața studentelor de la colegiul Newnham. Din cînd în cînd răzbătea cîte un suflu de emoție. Dar mă îndoiesc de capacitatea animalului uman de a-și păstra demnitatea în timpul unei ceremonii. Surprinzi încruntarea sau ticul nervos al unui episcop, îi remarci nasul lucitor, șlefuit parcă, suspectezi că tînărul preot cu ochelari care, cuprins de extaz, se uită țintă la crucea din mînă nu e decît un ipocrit ; surprinzi privirea rătăcită, consternată a lui Robert Lynd, apoi te gîndești la mediocritatea lui X. La doi pași se află sicriul, enorm ca un sicriu de teatru, acoperit cu satin alb ; purtătorii, domni în vîrstă, rumeni și țepeni, țin coșciugul de colțuri ; afară zboară porumbei, lumina artificială este neîndestulătoare ; procesiunea se îndreaptă către „Colțul poeților". Dramatic, imnul „Cu speranța de nezdruncinat în nemurire", poate chiar melodramatic. După dejun la Clive, Lytton a declarat că romanele marelui dispărut sînt culmea mediocrității și că el nu le poate citi. Lytton șezînd pe scaun sau stînd nemișcat, cu ochii închiși sau deschizîndu-i exasperat. Lady Strachey se ofilește încet, dar asta poate să dureze ani de zile. Deasupra tuturor simt că plutește senzația neplăcută a schimbării și a morții și a despărțirilor ce sînt aidoma morții și apoi conștiința propriei mele faime — de ce oare mă cuprinde această senzație ? — și a faptului că ea e departe. Și apoi obligația urgentă de a scrie două articole despre Meredith și de a-l înfrumuseța pe cel

despre Hardy. Şi Leonard stînd acasă şi citind. Şi scrisoarea lui Max şi sentimentul inutilităţii tuturor lucrurilor.

Sîmbătă, 11 februarie

Mi-e aşa de frig încît abia mai pot ţine peniţa. M-am oprit la „inutilitatea tuturor lucrurilor". Într-adevăr, am simţit-o destul de stăruitor, altfel probabil că m-aş fi ocupat de jurnal. Articolele despre Hardy şi Meredith m-au făcut să stau inactivă în pat cu o durere de cap. Acum cunosc această senzaţie cînd nu pot însăila nici măcar o propoziţie şi stau mormăind şi sucind-o în toate felurile şi nu-mi mai trece nimic prin minte, care seamănă cu o fereastră oarbă. În acest caz închid uşa studioului şi mă culc astupîndu-mi urechile cu tampoane de gumă şi stau în pat o zi sau două. Şi cîte leghe nu parcurg eu în acest răstimp ! Cîte senzaţii nu se propagă de-a lungul coloanei mele vertebrale şi prin cap îndată ce le ofer un prilej ; atîta oboseală excesivă, atîta suferinţă şi atîta disperare, apoi o încîntătoare uşurare şi tihnă, după care încep din nou chinurile. Cred că nimeni nu a mai fost zguduit din creştet pînă-n tălpi, aşa ca mine. Dar s-a terminat, să nu mai vorbim despre asta...

Dintr-un motiv necunoscut, lucrez fără prea mare tragere de inimă la ultimul capitol din *Orlando* care ar fi trebuit să fie cel mai bun. Întotdeauna, dar întotdeauna, ultimul capitol îmi scapă din mînă. Ajungi să te plictiseşti. Te îndemni ca să poţi continua. Sper încă într-o adiere proaspătă şi nu mă necăjesc prea mult numai că-mi lipseşte veselia, care a însufleţit atît de mult lunile octombrie, noiembrie şi decembrie. Mă întreb dacă nu cumva este inconsistentă şi prea extravagantă pentru o carte de o asemenea lungime.

Sîmbătă, 18 februarie

În acest moment ar trebui să revizuiesc eseul despre lordul Chesterfield, dar n-o fac. Mintea mea o ia razna cînd e vorba de conferinţa „Femeile şi literatura", pe care urmează s-o ţin în mai la Newnham. Mintea este cea mai capricioasă dintre gîze — zburînd dintr-un loc într-altul,

agitîndu-se neîncetat. Speram ca ieri să scriu cele mai rapide și mai sclipitoare pagini din *Orlando*. Nu mi-a venit în minte nici măcar un cuvîntel, și asta din motivele fizice obișnuite care au ieșit la iveală astăzi. Este cea mai stranie senzație, ca și cum un deget ar opri cursul ideilor din creier ; apoi degetul se retrage și sîngele se răspîndește pretutindeni. Și din nou, în loc să scriu *Orlando*, am parcurs în lung și-n lat întreaga arie a conferinței mele. Iar mîine, vai, plecăm cu mașina, căci trebuie să mă întorc la cartea mea care s-a înviorat în mod satisfăcător în ultimele zile. Dar senzațiile mele în materie de scris nu sînt o călăuză infailibilă.

Duminică, 18 martie

Mi-am pierdut planșeta pe care scriam. O scuză pentru starea anemică a acestui caiet. De fapt astăzi scriu între două scrisori, ca să spun că ieri am terminat *Orlando* în clipa cînd orologiul a bătut ora 13. În orice caz, se poate spune că urzeala a fost acoperită. Va fi nevoie de încă trei luni de muncă minuțioasă, indispensabilă, înainte ca textul să poată fi tipărit, căci m-am grăbit și am împroșcat cu cerneală și urzeala se vede în mii de locuri. Dar încerc o senzație senină, de împlinire, cînd scriu fie și numai provizoriu cuvîntul „Sfîrșit" și sîmbătă plecăm și voi avea cugetul împăcat.

Am scris cartea aceasta mai repede decît pe toate celelalte și totul nu-i decît o glumă. Totuși, cred că e o lectură veselă și ușoară. Vacanța unui scriitor. Sînt din ce în ce mai convinsă că nu voi mai scrie niciodată un roman. În text se strecoară frînturi de versuri și rimă. Așadar, sîmbătă plecăm cu mașina în Franța și ne vom întoarce la 17 aprilie ca să fim aici la vară. Ah da, timpul zboară. Vine din nou vara și încă nu mi-am pierdut facultatea de a mă minuna la venirea ei. Lumea se rotește din nou, aducîndu-ne în fața ochilor culorile sale verzi și albastre.

Joi, 22 martie

Acestea sînt ultimele pagini cu care se încheie *Orlando*. Este ora unu fără douăzeci și cinci. Am scris tot ceea ce aveam de scris și sîmbătă plecăm în străină-

tate. Da, am terminat *Orlando*, început la 8 octombrie ca o glumă, iar acum e cam prea lung pentru gustul meu. S-ar putea să nu fie nici laie nici bălaie, să fie ceva prea lung pentru o farsă şi prea scurt pentru o carte serioasă. Dar îndepărtez din minte asemenea gînduri. Mi-e sete de cîmpuri verzi, de soare şi de vin, să stau fără să fac nimic. De şase săptămîni sînt mai curînd ca o găleată decît ca o fîntînă, slujind drept ţintă unuia sau altuia. Un iepure ce străbate un poligon de tir, iar armele prietenilor fac poc ! poc ! poc ! Cerul fie lăudat, astăzi Sibyl a spus că nu poate veni, ceea ce înseamnă că-l vom avea numai pe Dadie ca musafir, iar mîine va fi o zi de solitudine, slavă Domnului ! Dar am de gînd să mă ocup serios de povestea asta cu împuşcarea iepurilor. Şi de problema cîştigării banilor. Sper să mă aşez şi să scriu un articolaş drăguţ şi discret de 25 lire sterline în fiecare lună şi să trăiesc astfel fără zbucium şi să citesc ceea ce doresc. La vîrsta de 46 ani trebuie să fii zgîrcit şi să nu ai timp decît pentru lucruri esenţiale. Dar cred că am făcut destule consideraţii de ordin moral şi ar trebui să descriu oameni, numai că văzîndu-i atît de lipsiţi de culoare, mintea mînată de datorie şi nu de dorinţă nu-mi prea dă ghes să fac însemnări. Vreme umedă şi vîntoasă. Săptămîna viitoare la ora aceasta vom fi în Franţa.

•

Marţi, 17 aprilie

Iată-ne din nou acasă, de aseară, aşa cum am prevăzut ; reiau jurnalul ca să-mi limpezesc gîndurile. Am străbătut Franţa dintr-o parte într-alta ; fiecare centimetru din pămîntul ei roditor a fost parcurs de admirabilul nostru automobil Singer. Iar acum încep să-mi răsară în minte oraşe, turle de biserici, anumite scene, în timp ce restul pălește. Văd îndeosebi Chartres, ca un melc cu capul ridicat care străbate ţinutul neted ca-n palmă, cea mai aleasă dintre toate bisericile. Fereastra cu rozeta este asemenea unei bijuterii încadrate în catifea neagră. Exteriorul este foarte complicat şi totuşi simplu, alungit, cumva ferit de stilul fantastic şi înzorzonat. Asupra tuturor s-a abătut vremea urîtă şi-mi aduc aminte cum adeseori soseam seara pe vreme umedă şi auzeam ploaia

din hotel. Adesea cele două pahare de *vin du pays* mă făceau să țopăi. Totul s-a petrecut cam în grabă și în învălmășeală, după cum o dovedesc aceste însemnări dezordonate. Într-o zi am fost sus în munți pe o furtună de zăpadă și ne cuprinsese teama cînd să trecem printr-un tunel lung. Adeseori o distanță de douăzeci de mile ne despărțea de civilizație. Într-o după-amiază ploioasă, ni s-a spart un pneu într-un sat de munte și am intrat într-o casă să mă odihnesc — o femeie politicoasă, meticuloasă și amabilă, o fată drăguță și sfioasă care avea o prietenă, Daisy, la Earlsfield. Pescuiau păstrăvi și vînau mistreți. De acolo ne-am dus la Florac, unde am dat de o carte, memoriile lui Girardin, într-o veche bibliotecă ce fusese vîndută odată cu casa. Pretutindeni, mîncare bună și sticle cu apă caldă noaptea. Ah, și apoi premiul meu francez de patruzeci de lire sterline [1]. Și Julian. Și una sau două zile călduroase, și Pont du Gard în bătaia soarelui, și Les Baux (acolo unde Dante a conceput ideea Infernului, după cum spune Duncan). În tot acest timp simțeam crescînd în mine dorința de a scrie cuvinte, pînă cînd a avea o bucată de hîrtie, un toc și o călimară a devenit o atracție irezistibilă — pînă și scîrțîitul peniței mă delecta de parcă era o mîngîiere divină pentru mine. Apoi am văzut Saint Remy și ruinele sale scăldate în soare. Nu-mi mai aduc aminte cum s-a desfășurat călătoria, cum un lucru a urmat după altul, dar acum încep să ies în evidență momentele cele mai importante ; și cînd am discutat cu Raymond la redacția publicației „Nation" astăzi după-amiază am constatat că trecusem în revistă punctele cele mai de seamă ale excursiei. Puțin înainte de aceasta, traversînd cimitirul [2] pe o ploaie rece șfichiuită de vînt, am văzut-o pe Hope împreună cu o femeie brunetă cu figură inteligentă. Dar au trecut pe lîngă noi cu o mișcare imperceptibilă a pleoapelor. În clipa următoare am auzit strigînd : „Virginia" și m-am întors. Hope venea spre mine : „Jane a murit ieri", a murmurat ea, pe jumătate adormită, cu un aer rătăcit, de

[1] Premiul Femina — Vie Heureuse, acordat scriitoarei pentru romanul *Spre far*. (N. Tr.)

[2] Cimitirul din spatele scuarului Brunswick. Jane Harrison și Hope Mirrlees locuiau într-o casă din apropiere. (Nota Ed.)

parcă nu mai era ea însăși. Ne-am sărutat în amintirea lui Jane, aproape de mormîntul fiicei lui Cromwell, unde Shelley venea adesea să se plimbe. Jane zăcea fără viață dincolo de zidurile acestui cimitir, într-o cameră dosnică unde o văzusem ultima dată ridicată pe perne, asemenea unei persoane foarte în vîrstă pe care viața a aruncat-o încoace și încolo și a părăsit-o ; exaltată, mulțumită, epuizată. Fața lui Hope avea culoarea hîrtiei cafenii murdare. După aceea am trecut pe la birou, de unde am venit acasă ca să scriu în jurnal. Și acum să lucrez, să lucrez cît mai mult cu putință.

Sîmbătă, 21 aprilie

Mă aflu din nou prinsă de vechiul vîrtej nestăpînit al lucrului, scriind în întrecere cu timpul. Dar am scris eu oare vreodată în pas cu cronometrul ? Însă jur că n-o să mai zăbovesc cu *Orlando*, care este un capriciu și care trebuie să apară în septembrie, măcar că un veritabil artist l-ar abandona sau l-ar rescrie și l-ar cizela la nesfîrșit. Dar am nevoie de multe ceasuri pentru a citi o carte sau alta, nu știu exact ce. Ce fel de vară mi-aș dori ? Acum, cînd am 16 lire sterline de cheltuit înainte de 1 iulie (potrivit noului nostru sistem), mă simt mai liberă ; îmi pot permite să-mi cumpăr o rochie și o pălărie și astfel pot să și ies puțin dacă am poftă. Cu toate acestea, singura viață într-adevăr pasionantă este cea imaginară. Îndată ce rotițele încep să mi se învîrtească în cap, aproape că nu-mi mai trebuie nici bani, nici rochii, și nici măcar un bufet sau un pat la Rodmell ori o sofa.

Marți, 24 aprilie

O zi de vară încîntătoare, însuflețită. Iarna a fost alungată urlînd în ținutul ei arctic. Aseară am citit *Othello* și am fost impresionată de torentul, amploarea și învălmășeala vorbelor sale. Prea multe vorbe, aș zice dacă ar trebui să scriu o recenzie pentru „The Times". Shakespeare adăuga cuvinte ori de cîte ori slăbea tensiunea. În scenele mari totul se potrivește ca turnat. Dar cînd mintea lui nu se avîntă, ea se rostogolește și împroașcă cu cuvinte ; vreau să spun, mintea unui foarte mare maestru al cuvîn-

tului care nu scrie decît cu o singură mînă. El se revarsă. Scriitorii mărunți se restrîng. Sînt, ca întotdeauna, impresionată de Shakespeare. Dar în acest moment mintea mea este săracă în cuvinte — cuvinte englezești, care lovesc tare, le privesc cum ricoșează și sar. De patru săptămîni citesc numai franțuzește. Mă bate gîndul să scriu un articol despre limba franceză, atît cît o cunoaștem noi.

Vineri, 4 mai

Și acum trebuie să vorbesc despre premiul Femina, înainte de a pleca să iau ceaiul la domnișoara Jenkins în Doughty Street, în această încîntătoare zi de vară. Mă duc din sentimentul datoriei, ca să nu se spună că le disprețuiesc pe fetele tinere. Dar nu mă îndoiesc că le voi face o impresie copleșitoare. Totuși e o zi minunată.

Premiul a fost o chestiune de cîteva ore plicticoase și stupide, o ceremonie nu alarmantă dar uluitoare. Hugh Walpole spunînd cît de mult detestă cărțile mele, sau mai precis cît de mult se teme pentru cărțile sale. Micuța domnișoară Robins ieșind tiptil din rînduri asemenea unui sturz : „Mi-aduc aminte de mama dumneavoastră, cea mai frumoasă dintre madone și în același timp o femeie de lume desăvîrșită. Venea adesea la mine în apartament să mă vadă." (Îmi imaginez aceasta ca o vizită făcută vara pe o zi călduroasă.) „Nu făcea confidențe nimănui. Dar deodată spunea lucruri atît de neașteptate, cu chipul ei de madonă, încît le considerai șocante." Aceasta m-a amuzat, dar restul nu mi-a făcut o impresie deosebită. După aceea am încercat oribilul sentiment de a fi părut hîdă în veșmintele mele negre ieftine. Nu-mi pot stăpîni acest complex. El mă face să mă trezesc tresărind în zorii zilei. Pe de altă parte, „faima" mea devine ceva vulgar și supărător. Nu înseamnă nimic și te face să-ți pierzi timpul. Mereu numai americani. Croly, Gaige, oferte.

Joi, 31 mai

A ieșit din nou scarele. Aproape că am uitat cu totul de *Orlando* de cînd l-a citit Leonard și a ieșit pe jumătate din posesia mea. Cred că-i lipsește cizelarea pe care

i-aș fi dat-o dacă aș fi avut timp. E prea fantezist și inegal, sclipitor ici și colo. Cît privește efectul de ansamblu, nu pot să mă pronunț. Cred că nu va fi considerată una din lucrările mele „importante". Leonard o califică drept satiră.

Leonard privește *Orlando* cu mult mai multă seriozitate decît m-aș fi așteptat. Consideră că în anumite privințe este mai izbutit decît *Spre far*, că tratează despre lucruri mai interesante, fiind mai apropiat de viață și mai amplu. La drept vorbind, cred că l-am început ca pe o glumă și l-am continuat apoi pe un ton serios. De aceea îi lipsește unitatea. Leonard spune că e foarte original. În orice caz, îmi pare bine că de data aceasta am terminat cu „romanul" și sper să nu mai fiu niciodată acuzată că am recidivat. Acum vreau să scriu niște eseuri critice foarte temeinic argumentate, o carte despre roman, un eseu despre o temă oarecare (dar nu Tolstoi) pentru „The Times". Și pentru Desmond mă gîndesc la *O serată la doctorul Burney*. Iar după aceea ? Sînt nerăbdătoare să țin zăgazul închis, pentru a nu lăsa să intre prea multe proiecte. Data viitoare, ceva poetic și abstract — nu știu. Mă ispitește destul de mult ideea acestor biografii ale unor persoane în viață. Ottoline ar putea fi una dintre acestea. Ah, nu ! Trebuie să rup tot manuscrisul acela, să fac o mulțime de însemnări și să mă aventurez în lumea largă.

Vreme de iunie. Tihnită, însorită, proaspătă. Grație Farului (mașina noastră) nu mă mai simt întemnițată în Londra, ca de obicei, și-mi pot imagina acum seri pe landă sau în Franța fără acea nostalgie care mă cuprindea la Londra în serile frumoase. Trebuie spus că Londra în sine este o atracție permanentă care mă stimulează, îmi oferă o piesă, o povestire, un poem, fără alt efort decît acela de a parcurge străzile pe jos. În după-amiaza aceasta l-am plimbat pe Pinker pînă la grădina Grays Inn și am văzut Red Lion Square, casa lui William Morris ; m-am gîndit la ei, în serile de iarnă din anii cincizeci, și mi-am zis că noi sîntem la fel de interesanți. Am văzut Great Ormond Street unde a fost găsită ieri o fată moartă, am văzut și am auzit Armata Salvării străduindu-se să trans-

forme creştinismul într-un spectacol vesel pentru popor; tineri şi tinere deloc chipeşi ce-şi dădeau coate şi glumeau tot timpul, împrumutîndu-i oarecare voioşie, îmi închipui. Totuşi, ca să fiu sinceră, cînd îi privesc nu rîd niciodată şi nici nu-i critic, dar îmi zic cît de stranii şi interesante sînt toate acestea. Mă întreb ce vor să spună prin „Veniţi la Domnul". Cred că în toate acestea este şi o oarecare tendinţă de a-şi face autoreclamă; aplauzele galeriei îi ademenesc pe băieţi să cînte imnuri, îi îmboldesc pe băieţii de prăvălie să strige cît îi ţine gura că sînt mîntuiţi. Asta ar corespunde — era să zic, pentru mine — colaborării la „Evening Standard". Dar pînă acum n-am ajuns încă acolo.

Miercuri, 20 iunie

Sînt atît de dezgustată de *Orlando,* încît nu mai pot scrie nimic. Am corectat şpalturile într-o săptămînă şi sînt incapabilă de a mai însăila o propoziţie. Detest propria mea volubilitate. De ce să împroşti tot timpul cu cuvinte? În plus, aproape că am pierdut în întregime puterea de a citi. Corectînd şpalturile cîte cinci, şase sau şapte ore pe zi, consemnînd scrupulos ba una, ba alta, mi-am stîrbit serios capacitatea de lectură. După cină m-am apucat să-l citesc pe Proust, dar am renunţat. Acesta e momentul cel mai îngrozitor, care mă face să mă gîndesc la sinucidere. S-ar zice că nu mi-a mai rămas nimic de făcut. Totul pare insipid şi zadarnic. Acum n-am decît să mă observ şi să văd cum voi renaşte. Cred că voi citi ceva totuşi — poate viaţa lui Goethe.

Miercuri, 9 august

...Scriu astfel în parte pentru a scăpa de corvoada de a scrie o povestire, ca de pildă cum am venit aici[1] acum două săptămîni. Am luat masa la Charleston şi a venit Vita, n-aveam ce face şi ne-am dus la Limekiln să vedem ferma. Fără îndoială că peste zece ani mă vor interesa mai mult faptele şi voi dori, aşa cum se întîmplă cînd citesc, să mi se relateze amănunte, multe amănunte,

[1] La Monks House din Rodmell. (Nota Ed.)

ca să pot să-mi ridic ochii de pe pagină și să le aranjez într-una din acele construcții care îmi par mult mai adevărate clădite astfel, dintr-o sumedenie de fapte disparate, decît le pot ordona eu acum cînd se află direct sub ochii mei. Lunea trecută a fost o zi destul de frumoasă, cred, și am trecut prin Ripe cu mașina. La poarta unei case pe o stradă îngustă stătea o fetișcană cu drăguțul ei ; a trebuit să-i deranjăm pentru a întoarce mașina. M-am gîndit că apariția noastră nedorită a stăvilit lucrurile pe care voiau să și le spună, așa cum stăvilești apa unui rîu. Iar ei stăteau acolo pe jumătate amuzîndu-se și totuși nerăbdători, sfătuindu-ne s-o luăm la stînga dar drumul era în reparație. S-au bucurat cînd ne-am îndepărtat, nu însă fără a ne fi arătat oarecare interes. Cine sînt acești oameni din mașină ? Încotro merg ? Apoi întrebările s-au pierdut în adîncul minții și au uitat cu totul de noi. Ne-am continuat drumul și în cele din urmă am ajuns la fermă. Din vîrful cuptoarelor de uscat hameiul ieșeau spițe de umbrelă ; totul era ofilit și într-o stare de ruină. Locuința în stil Tudor părea aproape oarbă, cu ferestre foarte mici, ca niște sprîncene. În timpul Stuarților bătrînii fermieri, murdari și neîngrijiți asemenea locuitorilor din mahalale, trebuie să fi scrutat de aici ținutul neted ca-n palmă. Dar ei aveau o demnitate proprie, sau cel puțin aveau ziduri groase ; șeminee, trăinicie, în timp ce astăzi casa e locuită de un bătrîn ponosit cu fața trandafirie, care s-a trîntit în fotoliu și ne-a spus să mergem unde dorim, oriunde. Brațele și picioarele îi atîrnau, cam decrepite, asemenea cuptoarelor de uscat hameiul ; era umed ca niște covoare mucegăite și soios ca paturile sub care se vedeau oalele. Pereții erau lipicioși, mobilierul data de la mijlocul epocii victoriene, lumina pătrundea înăuntru cu zgîrcenie. Totul era muribund, în ruine. El locuia acolo de cincizeci de ani și, încetul cu încetul, totul se va duce de rîpă, deoarece nu mai există nimic destul de frumos sau destul de trainic pentru a determina pe cineva să repare casa.

Sîmbătă, 12 august

Să continui monologul, sau să-mi imaginez că am un auditoriu care mă va încuraja la descriere ? Această frază e dictată de cartea despre roman pe care o scriu în momentul de faţă — încă o dată, da, încă o dată. Este o carte pe care o scriu de pe o zi pe alta. Mîzgălesc ceea ce îmi trece prin cap despre romanul cavaleresc, despre Dickens etc. Astă-seară trebuie să mă îndop cu Jane Austen şi mîine am să pregătesc ceva frumos. S-ar putea prea bine ca această furie de a scrie critică să fie înlocuită de dorinţa de a scrie o povestire. *Fluturii de noapte* [1] planează undeva în străfundul minţii mele. La Charleston, ieri, Clive a afirmat că nu există deosebiri de clasă. Am luat ceaiul în ceşti azurii, în lumina trandafirie a unei enorme nalbe de grădină. Eram cu toţii puţin ameţiţi de aerul de ţară, cam bucolic, mi-am zis eu. A fost destul de frumos, trebuie s-o spun, şi aceasta m-a făcut să invidiez liniştea cîmpului, toţi aceşti copaci bine împlîntaţi în pămînt. De ce oare privirile mi s-au oprit asupra copacilor ? Aspectul lucrurilor exercită o mare atracţie asupra mea. Chiar şi acum trebuie să privesc ciorile care se chinuie să zboare împotriva vîntului foarte puternic şi continui să mă întreb instinctiv : „Care este expresia potrivită pentru aceasta ?“, şi încerc să redau într-un mod din ce în ce mai vivace forţa curenţilor de aer şi tremurul aripilor ciorii tăind aerul, de parcă ar fi plin de creste, de bucle şi de ridicături. Se ridică şi coboară, de jos în sus şi de sus în jos, ca şi cum acest exerciţiu le-ar înviora şi le-ar da puteri noi, asemenea înotătorilor pe o mare agitată. Dar ce puţin reuşesc să transmit peniţci din tot ceea ce este atît de intens pentru ochi, şi nu numai pentru ochi, ci şi pentru o fibră nervoasă sau o membrană întinsă ca un evantai în natura mea umană.

Vineri, 31 august

E ultima zi a lunii august şi, ca majoritatea celorlalte, este o zi de o frumuseţe extraordinară. În fiecare zi e destul de cald şi frumos ca să poţi şedea afară ; dar

[1] Ulterior, acest titlu a devenit *Valurile* (Nota Ed.).

cerul e plin de nori călători și lumina ce tot slăbește și sporește pe coline mă extaziază și o compar întotdeauna cu lumina ce arde sub un glob de alabastru. Grîul e strîns acum, în rînduri de trei, patru sau cinci prăjituri galbene clădite solid, bogate, s-ar zice, în ouă și arome și numai bune de mîncat. Uneori văd vitele alergînd la galop la gîrlă, „ca niște smintite" cum ar spune Dostoievski. Norii, ah ! de i-aș putea descrie, aș face-o. Era unul ieri împodobit cu păr, ce se revărsa aidoma părului alb frumos al unui bătrîn. În acest moment norii sînt albi pe un cer de plumb ; dar soarele în spatele casei face ca iarba să pară verde. Azi m-am dus pe jos pînă la hipodrom și am văzut o nevăstuică.

Luni, 10 septembrie

...M-a amuzat să aflu că atunci cînd Rebecca West afirmă : „bărbații sînt niște snobi", obține imediat un spor din partea lui Desmond. De aceea i-am ripostat în „Life and Letters" cu fraza condescendentă consacrată „limitelor" romancierelor. Dar fără urmă de sarcasm. Am discutat cu folos, dar fără a epuiza subiectul. Îți închipui deci că seara ne întoarcem asemenea ciorilor ce se întorc la cuib, pentru a ne cocoța în vîrful copacilor noștri ? Și că toate aceste croncăneli vestesc odihna de noapte ? Îmi pare că observ la mai mulți dintre prietenii mei o cordialitate plină de tandrețe, emoționantă, plăcerea de a fi împreună de parcă soarele ar apune. Această imagine revine adesea, împreună cu sentimentul că starea mea fizică e mai rece acum, de parcă soarele s-ar fi îndepărtat de mine, de parcă vechiul disc solar al ființei mele s-ar răci. Dar acesta e abia începutul, căci pînă la urmă vom deveni reci și argintii ca luna. Vara aceasta a fost însuflețită, o vară trăită aproape prea mult în văzul tuturor. Deseori aici intram ca într-un sanctuar, o mănăstire, începeam o veghe religioasă ; am cunoscut o dată o suferință cumplită și tot timpul o oarecare spaimă, într-atît ne temem de singurătate și de a pătrunde cu privirea pînă la fundul vasului. E una din experiențele pe care le-am trăit aici de mai multe ori în luna august și care m-a făcut conștientă de ceea ce numesc eu „realitate" : un lucru pe care-l văd

înaintea mea, ceva abstract, dar constînd totuşi din coline, din cer albastru şi pe lîngă care nimic altceva nu are importanţă, ceva în care îmi voi afla odihna şi voi continua să exist. Aceasta e ceea ce numesc eu „realitate". Şi uneori îmi zic că acesta este lucrul cel mai necesar pentru mine, lucrul pe care îl caut. Dar cine ştie, odată ce iei pana şi te apuci să scrii ? Ce greu e să nu transformi în „realitate" ba una ba alta, cînd ea nu e decît un singur lucru. Se prea poate ca acesta să fie un talent personal şi probabil mă deosebeşte de alţi oameni. Cred că se întîmplă rar cuiva să aibă sentimentul atît de acut al unui lucru ca acesta, dar încă o dată, cine ştie ? Aş vrea să pot exprima şi starea asta.

Sîmbătă, 22 septembrie

Vara aceasta a fost cea mai frumoasă, nu numai cea mai frumoasă ci şi cea mai încîntătoare dintre veri. Deşi bate vîntul, ce limpede şi luminos e totul : nori opalescenţi, hambare lungi la orizont de culoarea şoarecilor, stoguri de fîn ca aurul vechi. Faptul de a fi proprietar a dat o nouă strălucire sentimentelor mele cu privire la Rodmell. Încep să mă înrădăcinez aici şi să mă integrez. Şi dacă voi cîştiga bani de ajuns, voi mai construi un etaj. Dar veştile despre *Orlando* nu sînt prea îmbucurătoare. Vom vinde poate a treia parte din cît am vîndut din *Spre far* înainte de apariţie. Nici o librărie nu vrea să cumpere decît cîte şase sau douăsprezece exemplare. Toţi spun că nu se poate altfel, că nimeni nu mai citeşte biografii. Dar acesta e un roman, zice domnişoara Ritchie [1]. Da, dar scrie „biografie" pe prima pagină, răspund ei. Va trebui să-şi ocupe locul pe raftul cu biografii. De aceea mă îndoiesc că vom obţine altceva decît acoperirea cheltuielilor, ceea ce înseamnă să plăteşti scump plăcerea de a numi o carte „biografie". Şi eu care eram convinsă că aceasta va fi cea mai populară dintre cărţile mele. Mai mult, ar trebui să coste zece şilingi şi şase peni sau doisprezece şilingi şi şase peni, şi nu nouă şilingi. Vai Doamne ! Asta înseamnă că la iarnă va trebui să scriu

[1] Domnişoara Ritchie era agent comercial. (Nota Ed.)

niște articole dacă vrem să avem ceva bani la bancă. Am tăbărît acum cu înverșunare asupra cărții despre roman și aș fi terminat prima versiune, dacă n-ar fi venit Dorothy Osborne pe care o expediez acum. Va trebui să rescriu totul, dar greul a trecut, adică goana de la o carte la alta. Și acum ce voi mai citi ? Aceste romane au plutit în jurul meu un timp destul de îndelungat. E o adevărată binefacere că am scăpat de ele. Să citesc poezie engleză, memorii franțuzești, sau să mă documentez pentru cartea ce se va intitula *Viața oamenilor de rînd* ? Și mă întreb cînd voi începe *Fluturii de noapte* ? Nu înainte de a fi îmboldită de înșeși aceste insecte. Și n-am nici cea mai slabă idee cum va fi — o încercare cu totul nouă, cred. Așa îmi zic întotdeauna.

Sîmbătă, 27 octombrie

O rușine, o adevărată rușine să las să treacă atîta timp, iar eu să stau aplecată pe pod privindu-l cum trece. Numai că „aplecată" nu este cuvîntul ce mi se potrivește, căci am alergat încoace și încolo, irascibilă, agitată, nervoasă. Și curentul nărăvaș se învolbura. De ce folosesc asemenea metafore ? Pentru că n-am scris nimic de o veșnicie. *Orlando* a apărut. Am fost în Burgundia împreună cu Vita. Totul s-a petrecut cu iuțeala fulgerului. Ce dezlînate sînt toate acestea ! Ambiția mea este ca, începînd din acest moment (sîmbătă seara, ora șase fără opt minute), să ajung iarăși să mă pot concentra pe deplin. Cînd voi termina de scris aici, voi deschide *Jurnalul* lui Fanny Burney și voi lucra serios la articolul acela despre care biata domnișoară McKay îmi trimite mereu telegrame. Am să citesc. Am să meditez. Am abandonat cititul și meditatul la 26 septembrie, cînd am plecat în Franța. Cînd m-am întors din călătorie, am fost absorbiți de Londra și de activitatea editorială. Sînt puțin cam dezgustată de *Orlando*. Încep să fiu indiferentă la ceea ce gîndesc alții. Bucuria vieții stă în ceea ce faci. (Ca de obicei, denaturez citatul.) Vreau să spun că ceea ce mă stimulează este actul scrisului și nu faptul de a fi citită. Și cum nu sînt în stare să scriu în timp ce sînt citită,

întotdeauna sînt puțin cam descurajată și nervoasă, dar nu sînt atît de fericită ca atunci cînd mă înconjoară solitudinea. Primirea de care s-a bucurat cartea, cum se spune, a depășit toate așteptările. Vînzările din prima săptămînă au bătut vechiul record. Eram legănată alene de elogii, cînd Squire a început să latre în „Observer". Dar în timp ce ședeam și-l citeam duminica trecută la Backs, sub ploaia de frunze roșii și reflexele lor, am simțit că respectul față de sine mi-a rămas neclintit ca o stîncă. „Asta nu-mi face de fapt nici un rău", mi-am zis. Chiar și acum, și bineînțeles că înainte de a se lăsa noaptea, eram calmă și nepăsătoare. Și iată că Hugh mă tămîiază din nou în „Morning Post", și Rebecca West mă întîmpină cu surle și trîmbițe (acesta e felul ei), încît mă simt cam stînjenită și stupidă. Și acum sper că nu vom mai auzi de asta.

Mulțumesc cerului că îndelungata mea trudă la conferința pentru femei s-a terminat în clipa aceasta. M-am întors acasă de la Girton printr-un adevărat potop. Tinere lihnite de foame dar pline de curaj, aceasta este impresia ce mi-au făcut-o. Inteligente, zeloase, sărace și sortite să devină învățătoare cu sutele. Le-am spus cu blîndețe să bea vin și să aibă fiecare o cameră proprie. De ce să fie întreaga splendoare și tot luxul vieții rezervat celor ce se numesc Julian și Francis, și nu și altora ca Phare și Thomas ? Probabil că lui Julian aceasta nu-i face prea mare plăcere. Uneori îmi zic că lumea se schimbă. Cred că văd cum rațiunea cîștigă teren. Dar aș fi preferat o cunoaștere mai apropiată și mai profundă a vieții. Aș fi vrut să mă ocup uneori de lucruri reale. O seară de conversație ca aceasta îmi produce o senzație de zumzet și vitalitate ; asperitățile și neclaritățile ființei noastre sînt astfel netezite și iluminate. Ce puțin contează fiecare dintre noi, ce puțin contează oricine, cît de rapid, de furios și de puternic e cursul vieții și cum toate aceste milioane de ființe înoată în el de teama morții. Am simțit că sînt bătrînă, matură și nimeni nu-mi arăta considerație. Erau foarte zeloase, egocentrice, sau mai curînd prea puțin impresionate de vîrsta și de reputația cuiva. Veneрația nu face parte din obiceiurile lor. Coridoarele din

Girton seamănă cu bolţile unei oribile catedrale anglicane. Continuă la nesfîrşit, reci şi lucioase, cu o lumină ce arde din loc în loc. Săli gotice înalte, acri întregi de lemnărie cafenie bine ceruită şi ici, colo cîte o fotografie.

Miercuri, 7 noiembrie

Rîndurile ce urmează le voi scrie pentru propria mea plăcere. Dar fraza aceasta mă face să mă opresc. Căci dacă scrii numai pentru propria-ţi plăcere, nu ştii unde ajungi. Cred că actul scrisului este astfel nimicit şi sfîrşeşti prin a nu mai scrie de loc. Am o uşoară migrenă şi mintea mi-e înceţoşată de somnifere. Aceasta este consecinţa lui *Orlando*. Ce înseamnă asta ? Trench, pe care-l consult într-o doară, nu dă nici o explicaţie, după cîte se pare. Ei bine, da. De cînd am făcut ultimele însemnări în acest jurnal, am crescut cu şapte centimetri în ochii publicului. Cred că pot spune că acum sînt clasată printre scriitorii renumiţi. Am luat ceaiul cu lady Cunard. Aş fi putut dejuna sau cina împreună cu ea în orice zi. Am găsit-o vorbind la telefon cu o boneţică pe cap. Această conversaţie protocolară nu e genul ei. E prea abilă ca să se lase antrenată şi are nevoie de societate în jurul ei, care să-i permită să spună vrute şi nevrute şi să sară peste cal, aşa cum îi place. O femeie mititică, cu cap de papagal, ridicolă dar nu îndeajuns. Mă silesc să găsesc superlative, dar n-am reuşit să creez iluzia necesară. Lachei, desigur, dar puţin cam plicticoşi deşi prietenoşi. Marmură pe jos, da, dar nici un fel de farmec, nimic care să-ţi atingă o coardă sensibilă, pentru mine cel puţin. Şi şezînd astfel faţă în faţă, nu puteam să ne comportăm altfel decît convenţional şi anost. „Îmi aminteşte de Sir Thomas Browne... E cel mai mare roman al epocii noastre..." Toate acestea rostite cu o voce cam ştearsă de o femeie de afaceri şi adresate mie, care nu accept asemenea lucruri decît atunci cînd sînt însoţite de şampanie şi ghirlande. În clipa aceea a intrat lordul Donegall : un tînăr irlandez volubil, brunet, cu tenul gălbui, ager la minte, de profesiune jurnalist. „Nu-i aşa că vă tratează ca pe un ciine ?" l-am întrebat. „Nicidecum", a replicat el uimit de ideea că un marchiz ar putea fi tratat de cineva

ca un cîine. După aceea am urcat un etaj după altul, pentru a admira tablouri pe scară, în sălile de bal și în cele din urmă în dormitorul lady-ei Cunard, împodobit numai cu tablouri cu flori. Patul are un baldachin triunghiular din mătase roșie ; ferestrele care dau spre scuar au perdele de brocart verde. Trusa de toaletă, la fel ca trusa mea dar vopsită și aurită, era deschisă ; și în ea se vedeau perii montate în aur, oglinzi, iar alături, deasupra papucilor auriți, o pereche de ciorapi de culoarea aurului, așezați cu grijă. Și toate aceste dichisuri pentru o bătrînă uscătivă de-o șchioapă. A dat drumul la cele două mari cutii muzicale și am întrebat-o dacă stă în pat și le ascultă. Nu. Nu e genul de om care să facă un lucru atît de fantastic. Numai banii au importanță. Mi-a povestit niște lucruri destul de josnice despre lady Sackville, care o păcălește cu cîte ceva de cîte ori o vizitează — ba un bust care nu valorează mai mult de cinci lire pentru care ea plătise o sută de lire, ba un ciocănaș de poartă din alamă. „Cît despre conversația ei, nu puteam s-o suport..." Am înțeles cumva sensul acestei flecăreli dezgustătoare și banale și de aceea nu-mi venea deloc la îndemînă să presar pudră de aur în atmosferă. Dar nu mă îndoiesc că e o fire pătrunzătoare și o energică stăpînitoare a vieții. Dar ce încîntător e, îmi ziceam întorcîndu-mă acasă tiptil în pantofii mei prea strîmți, prin ceață și frig, să poți deschide una din aceste uși pe care eu continui să le deschid la întîmplare și să găsești acolo o persoană adevărată, o persoană interesantă și plină de viață, ca Nessa, ca Duncan, sau ca Roger. Cineva original a cărui minte începe să vibreze. Cît de banali și plicticoși sînt toți acești Cunard și Colefax, în ciuda uimitoarei lor priceperi în comerțul vieții.

Nu știu ce să scriu în continuare. Adică lucrurile stau în felul următor : *Orlando* este, firește, o carte sprintenă și sclipitoare. Da, dar nu comportă nici un efort de cercetare. Oare trebuie să explorez întotdeauna ? Da, continui să cred că așa trebuie să procedez. Căci eu nu reacționez ca alții. Și după toți acești ani, nici n-aș putea să mă abat de la aceasta atît de ușor. *Orlando* m-a învățat să scriu fraze directe, m-a învățat cum să păstrez continuitatea, firul narațiunii și cum să țin în frîu faptele. Se înțelege

de la sine că am ocolit dinadins toate celelalte dificultăți. Nu am coborît niciodată pînă în străfunduri și nu am rotunjit formele cum am făcut-o în *Spre far*.

Da, desigur, dar *Orlando* a fost rezultatul unui imbold foarte precis, chiar irezistibil. Am dorit amuzament. Am dorit fantezie. Am dorit (și acest lucru a fost important) să împrumut lucrurilor valoarea lor caricaturală. Această stare de spirit nu m-a părăsit nici acum. Aș vrea să scriu o istorie, să zicem a colegiului Newnham sau a mișcării sufragete, în aceeași venă care mă caracterizează profund, scînteietoare și stăruitoare. Dar oare ea nu este cumva încurajată de aplauze ? Încurajată peste măsură ? După părerea mea, anumite sarcini trebuie lăsate pe seama talentului pentru a permite geniului să se odihnească. Înțelegînd prin aceasta că există o parte de joc ; talentul, cînd nu este decît un simplu dar, care rămîne nefolosit ; și talentul cînd este luat în serios și devine meserie. Iar unul îl despovărează pe celălalt.

Da, dar *Fluturii de noapte* ? Trebuia să fie o carte opacă, mistică, abstractă, un poem dramatic. Dar vrînd să fii prea mistic, prea abstract, poți cădea în manierism ; și tocmai asta admiră Nessa, Roger, Duncan și Ethel Sands ; este latura personalității mele care nu admite compromis. De aceea e mai bine să le cîștig încuviințarea.

Un critic a declarat din nou că, în ceea ce privește stilul, am ajuns într-un moment de criză ; e atît de curgător și de fluid, încît străbate ideile ca apa.

E o boală care a început odată cu *Spre far*. Prima parte am scris-o curgător — ah și cum mai scriam !

Oare trebuie ca să mă opresc și să consolidez, folosind stilul din *Doamna Dalloway* și din *Camera lui Jacob* ? Cred că voi ajunge să scriu cărți ce mă vor ajuta să mă odihnesc după alte cărți : o mare varietate de stiluri și subiecte ; căci, la urma urmelor, cred că îmi stă în fire să nu fiu convinsă de nici un adevăr, nici de ceea ce spun eu, nici de ceea ce spun alții, ci să urmez întotdeauna orbește, instinctiv, cu senzația că sar peste o prăpastie, chemarea... chemarea... Dar acum, dacă scriu *Fluturii de noapte*, va trebui să ajung la înțelegere cu aceste sentimente mistice.

X. ne-a stricat plimbarea de sîmbătă. E complet demodat și mă deprimă, deși altfel e un om fermecător și chibzuit. Nimic nu-l miră și nimic nu-l scandalizează. Ai impresia că a trecut prin toate și că a ieșit netezit, potolit, cam îmbibat de apă, cam mototolit și răvășit, ca un om care n-a închis ochii toată noaptea într-un vagon de clasa a treia. Degetele îi sînt îngălbenite de tutun. Îi lipsește un dinte la maxilarul inferior. Are părul umed iar privirile mai șovăielnice ca niciodată. Una din șosetele albastre ce le poartă are o gaură. Cu toate acestea e hotărît, neclintit, și tocmai asta mă deprimă cel mai mult. Pare convins că punctul lui de vedere este singurul corect și că ale noastre sînt capricioase și eronate. Iar dacă el are dreptate, atunci — Dumnezeu știe — nu-ți mai rămîne nimic pentru care să trăiești : nici măcar un biscuit unsuros. Iar vanitatea bărbaților mă surprinde și mă indignează chiar și astăzi. Oare există o femeie printre cunoștințele mele care ar putea să șadă în fotoliul meu, de la ora trei pînă la ora șase și jumătate, fără o umbră de bănuială măcar că s-ar putea să fiu ocupată, obosită sau plictisită ? Și ca, astfel instalată, să-mi povestească despre dificultățile și necazurile ei, bombănind și acuzînd ; să mănînce ciocolată, să citească o carte și în cele din urmă să plece, aparent mulțumită de sine, înconjurată de un fel de nebuloasă auto-mulțumire ? Se înțelege că nu fetele de la colegiile Newnham și Girton. Ele sînt mult prea sprintene și prea disciplinate. Lor le este cu totul străină o asemenea încredere în sine.

Miercuri, 28 noiembrie

Aniversarea zilei de naștere a tatei. Astăzi ar fi avut 96, da, 96 ani ; și ar fi putut trăi 96 ani, ca alți oameni pe care i-am cunoscut. Dar cerul s-a îndurat de el și nu a ajuns la această vîrstă. Viața lui ar fi absorbit în întregime propria-mi viață. Ce s-ar fi întîmplat atunci ? N-aș mai fi scris nimic, nici măcar o carte. Ceva de neconceput.

Altădată mă gîndeam la el și la mama în fiecare zi, dar scriind *Spre far* i-am îngropat în mintea mea. Acum revine uneori, dar e altfel. (Cred că e adevărat că eram obsedată într-un mod bolnăvicios de ei amîndoi și că a

scrie despre ei a fost un act necesar.) Acum revine, dar mai mult ca un contemporan. Trebuie să-i recitesc scrierile într-o zi. Mă întreb dacă aș putea să-mi zic din nou : „îi aud vocea... știu asta pe de rost".

Astfel trec zilele și uneori mă întreb dacă nu sîntem hipnotizați de viață, așa cum este hipnotizat un copil de un glob argintiu, și dacă aceasta se cheamă a trăi. E foarte rapid, sclipitor și emoționant, dar probabil superficial. Aș vrea să iau globul în mînă și să-l simt în tihnă, rotund, neted, greu, și să-l țin astfel zi de zi. Cred că-l voi citi pe Proust. Mă voi întoarce înapoi și apoi o voi porni din nou înainte.

Cît privește viitoarea mea carte, mă voi abține de la scris pînă cînd voi simți nevoia imperioasă de a o face, pînă cînd totul va fi greu ca o pară coaptă care atîrnă cerînd să fie culeasă înainte de a cădea. *Fluturii de noapte* continuă să mă obsedeze, sosind ca întotdeauna nechemați între ora ceaiului și a cinei, în timp de Leonard pune gramofonul să cînte. Schițez o pagină sau două, apoi mă silesc să mă opresc. În realitate mă lovesc de anumite dificultăți. Mai întîi celebritatea. *Orlando* a reușit cum nu se poate mai bine. Aș putea acum continua să scriu în această manieră. Toată lumea cu mic cu mare mă sfătuiește să fac asta. Toți spun că e cît se poate de spontan și de firesc. Aș vrea să păstrez aceste calități, dacă se poate fără a le pierde pe celelalte. Dar aceste calități erau în mare măsură urmarea faptului că le ignoram pe celelalte. Ele proveneau din faptul că scriam privind lucrurile din exterior. Iar dacă încep să aprofundez, nu le voi pierde oare ? Și care este punctul meu de vedere despre latura interioară și cea exterioară ? Cred că o anumită dezinvoltură, un anumit elan sînt binevenite. Da, cred că pînă și abordarea din exterior este binevenită și că ar trebui găsită modalitatea de a îmbina cele două căi. Mi-a venit ideea că ceea ce vreau să fac este să saturez fiecare atom. Adică să elimin toate deșeurile, tot ceea ce e inert și superfluu : să transpun momentul în întregul său, cu tot ceea ce conține. Să spunem că momentul este o îmbinare de idei, senzații ; glasul mării. Deșeurile, inerția rezultă din cuprinderea unor lucruri care nu aparțin mo-

mentului. E vorba de acest înfiorător procedeu narativ al scriitorilor realişti : ce se întîmplă de la prînz pînă la cină ; e ceva fals, ireal, pur şi simplu convenţional. De ce să admiţi în literatură ceea ce nu este poezie, adică vreau să spun saturat ? Nu este oare aceasta obiecţia mea împotriva romancierilor ? Că nu selectează nimic ? Poeţii reuşesc prin simplificare, eliminînd practic totul. Eu vreau să includ totul şi cu toate acestea să saturez. Asta e ceea ce vreau să încerc în *Fluturii de noapte*. Trebuie să cuprindă absurdul, faptele, sordidul, dar prezentate transparent. Cred că va trebui să citesc Ibsen, Shakespeare şi Racine. Şi voi scrie ceva despre ei. Iar mintea mea, fiind aşa cum este, acesta va fi îndemnul cel mai convingător. Atunci citesc cu furie, sistematic, altfel nu fac altceva decît să sar pagini întregi, sînt o cititoare leneşă. Dar nu, sînt surprinsă şi puţin alarmată de asprimea necruţătoare a minţii mele, care nu se opreşte niciodată din citit şi din scris, care mă sileşte să scriu despre Geraldine Jewsbury, despre Hardy sau despre Femei ; care e prea profesională şi nu mai e mintea unui amator ce visează.

Marţi, 18 decembrie

Adineaori Leonard a venit să mă consulte în legătură cu cea de a treia ediţie a lui *Orlando*. Am făcut comanda în acest sens. Am vîndut peste şase mii de exemplare şi vînzările continuă într-un ritm foarte rapid — astăzi, de pildă, s-au vîndut o sută cincizeci de exemplare. Cel mai adesea între cincizeci şi şaizeci pe zi şi, întotdeauna spre marea mea surprindere. Oare aceasta se va opri sau va continua ? În orice caz, mă simt în siguranţă. Pentru prima oară de cînd sînt căsătorită (1912—1928 — 16 ani), am cheltuit şi eu bani. Dar reflexul de a cheltui nu funcţionează încă foarte bine. Mă simt culpabilă ; amîn cumpărăturile cînd ştiu prea bine că ar trebui să cumpăr. Încerc totuşi o senzaţie plăcută, voluptuoasă, avînd toţi aceşti bani în buzunar în afara celor treisprezece şilingi pe săptămînă care se terminau aşa de repede, sau care erau folosiţi la acoperirea unor cheltuieli vechi.

1929

Vineri, 4 ianuarie

Oare viaţa e ceva foarte trainic, sau foarte instabil ? Sînt obsedată de aceste ipoteze contradictorii. Durează de cînd e lumea şi va dura întotdeauna şi pătrunde pînă în străfundurile lumii — clipa în care mă aflu. Dar ea este totodată tranzitorie, efemeră, diafană. Voi trece ca un nor pe deasupra valurilor. Poate că deşi ne schimbăm, zburînd una după alta, atît de repede, atît de repede, noi fiinţele omeneşti sîntem oarecum succesive şi permanente şi prin noi străbate lumina. Dar ce e această lumină ? Sînt atît de tulburată de caracterul trecător al vieţii omeneşti, încît adesea îmi iau rămas bun după ce am luat masa cu Roger, de exemplu ; sau mă întreb de cîte ori am s-o mai văd pe Nessa.

Joi, 28 martie

Este o adevărată ruşine. Niciodată jurnalul meu nu a întîrziat atît de mult la începutul anului. De vină e faptul că am fost la Berlin la 16 ianuarie, iar după aceea am stat la pat trei săptămîni, după care nu am putut scrie cam alte trei săptămîni, şi de atunci mi-am cheltuit energia într-una din izbucnirile vulcanice, care mă îndeamnă să compun — să redactez ceea ce am schiţat stînd în pat, adică versiunea finală a eseului „Femeile şi literatura".

Şi, ca de obicei, naraţiunea mă plictiseşte. Vreau doar să spun că azi după-amiază am întîlnit-o pe Nessa în Tottenham Court Road, cufundată şi una şi alta în apele adînci ale meditaţiei în care plutim amîndouă deopotrivă. Ea pleacă miercuri şi va lipsi patru luni. E curios cum, în loc de a ne separa, viaţa ne apropie. Dar ţinînd sub braţ ceainicul, discurile de patefon şi ciorapii, mă gîndeam la

o mie de lucruri, E una din acele zile pe care, cînd locuiam la Richmond, o consideram „eficace".

Poate că nu ar trebui să repet ceea ce am spus întotdeauna despre primăvară. Ar trebui poate să găsesc în permanență lucruri noi de spus, deoarece viața merge înainte. Ar trebui să descopăr un stil narativ frumos. Evident că tot timpul îmi trec prin minte o sumedenie de idei noi. De pildă, că în următoarele luni mă voi călugări și mă voi retrage în mine, acum că Bloomsbury a încetat să mai existe. Voi avea de înfruntat anumite lucruri. Voi trece printr-o perioadă plină de evenimente neobișnuite și de atacuri, și cred că va fi destul de singuratică și dureroasă. Dar singurătatea îmi va prii pentru a scrie o nouă carte. Bineînțeles că îmi voi face noi prieteni. Mă voi arăta superficială în aparență. Îmi voi cumpăra haine noi și voi frecventa case în care nu am mai fost. Și în tot acest timp voi încerca să rotunjesc această formă colțuroasă care îmi stăruie în minte. Cred că *Fluturii de noapte* (în caz că voi păstra acest titlu) va avea contururi foarte ascuțite. Totuși, cadrul nu mă satisface încă. Apoi mai este și această neașteptată abundență de idei care poate să fie doar simplă fluență. Altădată, cărțile mele erau alcătuite dintr-un număr de fraze literalmente despicate cu securea din blocuri de cristal, iar acum mintea îmi e atît de nerăbdătoare, atît de grăbită și, în anumite privințe, atît de desperată.

Duminică, 12 mai

Aici mă opresc, suprasaturată, după ce tocmai am terminat ceea ce numesc eu revizia finală a eseului „Femeile și literatura" [1], pentru ca Leonard să-l poată citi după ceai. Încordarea care, în optimismul meu, credeam că a încetat începe din nou. Apropo de *Femeile și literatura*, am unele îndoieli. E oare vorba de un eseu strălucit ? Probabil că da. Cuprinde un mare volum de muncă, multe opinii condensate într-un fel de piftie pe care m-am străduit s-o colorez în roșu atît cît am putut. Dar abia aștept s-o pornesc din nou la drum, să scriu fără să mă lovesc tot timpul de opreliști. Aici am fost prea aproape de pu-

[1] O cameră intimă. (Nota Ed.).

blic. Fapte. Să le fac să fie maleabile, să se supună cu uşurinţă unul altuia.

Şi acum cartea aceasta, *Fluturii de noapte*. Cum am s-o încep ? Şi cum va fi ? Nu simt nici elan deosebit, nici înfrigurare, ci doar apăsarea dificultăţilor. Atunci, de ce s-o mai scriu ? De ce aş mai scrie ? În fiecare dimineaţă scriu cîte o mică schiţă pentru a mă amuza. Nu vreau să spun că aceste schiţe au vreo legătură cu cartea. Nu încerc să relatez o poveste. Totuşi, probabil s-ar putea scrie în acest fel. O minte care cugetă. Ei ar putea fi insule de lumină, insule în fluxul pe care încerc să-l transpun, viaţa însăşi care îşi urmează cursul. Roiul de fluturi puternic atraşi în direcţia aceasta. În mijloc se află o lampă şi un ghiveci. Floarea din ghiveci se poate schimba în permanenţă. Dar trebuie ca între scene să existe o coeziune mai mare decît pot eu realiza în momentul de faţă. Ar putea fi numită autobiografie. Cum să fac pentru ca o pauză sau un act dintre sosirile fluturilor să fie mai accentuat decît altul, dacă nu există decît scene ? Trebuie să reuşesc să arăt că acesta este începutul, acesta cuprinsul şi acesta punctul culminant cînd ea deschide fereastra şi fluturele de noapte intră în casă. Voi prezenta cele două fluxuri diferite — fluturii care zboară neîncetat, floarea dreaptă în centru, dispariţia şi renaşterea continuă a plantei. Ea ar putea vedea ceea ce se întîmplă cu ajutorul frunzelor. Dar cine este ea ? Ţin foarte mult să nu aibă nume. Nu vreau o Lavinie sau o Penelopă, o vreau pe „ea". Dar aceasta riscă să pară artificios, afectat, simbolism străveziu. Evident că o pot face să se gîndească la trecut şi la viitor. Pot născoci poveşti. Dar nu aceasta este ceea ce doresc. Mai mult, voi renunţa la cadrul şi timpul precise. Pe fereastră se poate vedea orice : un vapor, deşertul, Londra.

Duminică, 23 iunie

Era foarte cald şi mă durea gîtul în ziua aceea cînd am mers cu maşina la Worthing s-o vedem pe mama lui Leonard. În dimineaţa următoare am avut migrenă şi am rămas la Rodmell pînă astăzi. La Rodmell am recitit *Eseurile* şi — lucru foarte important — trebuie să învăţ să

scriu mai concis. Mai ales în eseurile de ordin general, cum ar fi „Punctul de vedere contemporan", ultimul din volum. Sînt îngrozită de prolixitatea stilului meu. Aceasta provine pe de o parte din faptul că nu meditez suficient înainte de a scrie, iar pe de alta din aceea că forțez stilul pentru a cuprinde ultimele fărîme de semnificație. Dar rezultatul e șovăielnic, difuz, sincopat, ceea ce detest. Va trebui să corectez foarte atent *O cameră intimă*, înainte de publicare. Iată de ce m-am cufundat într-o mare de melancolie. Doamne, și ce adîncă este ! Sînt o melancolică înnăscută, și pace ! Nu reușesc să mă mențin la suprafață decît muncind. O notă pentru vara aceasta : trebuie să accept mai multe lucrări decît pot duce la îndeplinire. Nu, nu știu de unde vine asta. Îndată ce mă opresc din lucru, simt cum mă cufund tot mai adînc. Și, ca de obicei, sînt convinsă că dacă mă cufund mai mult, voi ajunge la adevăr. Aceasta e singura alinare, un fel de noblețe, de solemnitate. Mă voi sili să privesc în față adevărul că nu există nimic, absolut nimic pentru nici unul din noi. Munca, cititul, scrisul nu sînt decît niște prefăcătorii, cum sînt și relațiile umane. Da, chiar dacă aș avea copii, n-ar sluji la nimic.

Acum încep să văd *Fluturii de noapte* aproape cu prea multă claritate, sau oricum cu prea multă încordare pentru a-mi păstra liniștea sufletească. Cred că va începe astfel : zorile ; scoici pe plajă ; și apoi nu știu, cîntec de cocoși și de privighetori, iar apoi toți copiii așezați la o masă lungă ; lecțiile. Începutul. Aici vor apărea tot felul de personaje. Persoana care se află la masă poate să le cheme pe oricare dintre ele în orice clipă și, cu ajutorul acestui personaj, pot să creez atmosfera necesară, să istorisesc o poveste. De pildă, o poveste despre cîini sau despre doici, sau o poveste pentru copii, și totul va semăna cu *O mie și una de nopți* și așa mai departe. Aceasta va fi copilăria, dar nu trebuie să fie copilăria mea. Și bărci plutind pe lac, prezența copiilor, fantezie, lucrurile privite dintr-o perspectivă insolită. Apoi va trebui să prezint un alt personaj. Și toate acestea trebuie să fie înconjurate de o lume ireală, ca niște valuri fantomatice. Fluturele de noapte va intra în casă, fluturele solitar și frumos. Oare n-ar fi posibil să fac astfel ca valurile să se audă în tot cuprinsul cărții ? Sau zgomotele fermei ? Zgomote ciu-

date, întîmplătoare. Ea ar putea avea o carte, o carte pe care s-o citească și un caiet în care să scrie — scrisori vechi. Lumina la revărsatul zorilor, dar aici nu trebuie insistat prea mult, căci trebuie să existe o mare libertate față de „realitate." Dar totul trebuie să aibă o coeziune.

Ei bine, aceasta este evident viața „reală", iar cînd ea lipsește, nu rămîne decît neantul. Am dovedit-o în mod incontestabil în această jumătate de oră. Cînd încep să mă gîndesc la *Fluturii de noapte,* totul în ființa mea devine proaspăt și viguros. Cred, de asemenea, că mi-e mult mai ușor să pătrund în alte...

Luni, 19 august

Probabil că m-am întrerupt ca să mă duc la masă. Și deschid acest caiet într-o cu totul altă stare de spirit, pentru a consemna fericitul eveniment că tocmai am terminat, bine sau rău, ultimele corecturi la *Femeile și literatura,* sau *O cameră intimă.* Cred că n-am s-o mai recitesc niciodată. E reușită sau proastă ? Această carte conține în paginile ei o viață neliniștită, după părerea mea. Ai senzația că vezi ființa arcuindu-și spinarea și pornind-o în galop, deși, ca de obicei, găsesc că o bună parte este fără gust, superficială și la un diapazon prea înalt.

Luni, 10 septembrie

Leonard ia parte la un picnic la Charleston, iar eu sînt aici — „obosită". Dar de ce sînt obosită ? Mai întîi, nu sînt niciodată singură. Aceasta este prima mea nemulțumire. Nu sînt atît de obosită fizic, cît psihologic. M-am surmenat și m-am torturat făcînd jurnalism și corectînd șpalturi, în timp ce în mintea mea se înfiripa cartea *Fluturii de noapte.* Da, dar se înfiripă foarte încet, și ce vreau eu este nu s-o scriu, ci să meditez la ea, să zicem două sau trei săptămîni, să mă integrez în același curent de idei și să las acest curent să cuprindă totul. Să scriu poate cîteva fraze aici, la fereastra mea, în cursul dimineții. (Sau într-o localitate încîntătoare, probabil la Hurstmonceux, în acea ciudată seară cețoasă ; și totuși, în clipa cînd a fost vorba să plecăm, n-am simțit decît o singură dorință : să mă

plimb pe coline singură. Şi acum mă simt puţin cam singură, părăsită şi dezamăgită, dar cra inevitabil.) Şi de cîte ori mă las în voia gîndurilor, sînt îmbrîncită brusc la o parte. În acest moment, familia Keynes se află la noi, apoi a venit Vita, după care au sosit Angelica şi Eve, iar apoi am fost la Worthing, şi atunci m-a apucat din nou migrena şi acum iată-mă incapabilă să scriu — ceea ce n-ar avea nici o importanţă, dar să nu poţi să gîndeşti, să simţi şi să vezi atunci cînd dispui de o adevărată comoară, o după-amiază netulburată de nimeni. În acest moment Leonard a apărut la uşa cu sticlă. N-au fost nici la Hurstmonceux, nici în altă parte ; şi a mai fost acolo şi Sprott şi un miner, astfel încît n-am pierdut nimic — prima manifestare de satisfacţie egoistă.

Premoniţiile unei cărţi — aceste stări sufleteşti în timpul creaţiei — sînt într-adevăr foarte bizare şi greu sesizabile...

Şi apoi iată că am 47 ani, da, şi deficienţele mele evident că vor spori. Să încep cu ochii. Anul trecut, cred, mai puteam încă citi fără ochelari, luam un ziar şi-l citeam în metrou ; treptat mi-am dat seama că-mi trebuie ochelari ca să citesc în pat. Iar acum fără ochelari nu pot citi nici măcar un rînd (numai dacă nu ţin cartea într-o poziţie foarte ciudată). Ochelarii ce-i port acum sînt mult mai puternici decît cei vechi şi, cînd îi scot, sînt ca şi oarbă pentru o clipă. Ce alte deficienţe mai am ? Cred că aud şi gîndesc perfect. De asemenea, cred că pot să merg la fel de bine ca întotdeauna. Dar nu voi cunoaşte o schimbare organică ? Şi oare aceasta nu va fi o perioadă dificilă, sau chiar primejdioasă ? Evident că ea poate fi depăşită privind lucurile în faţă, cu înţelepciune — spunîndu-ţi că în fond e vorba de un proces firesc, că pot să mă întind aici şi să citesc, că toate facultăţile îmi vor rămîne neschimbate şi după aceea ; că, într-un sens, n-am nici un motiv să-mi fac griji. Am scris cîteva cărţi interesante, pot cîştiga bani, îmi pot permite să plec în vacanţă. Ah nu, n-am nici un motiv să mă neliniştesc, iar aceste intervale curioase ale vieţii — şi am cunoscut mai multe — sînt cele mai rodnice din punct de vedere artistic. Ele te fertilizează — mă gîndesc la criza de nebunie ce am

avut-o la Hogarth House și toate bolile scurte de care am suferit, cea care a precedat *Spre far*, de exemplu. Dacă aș putea sta în pat șase săptămîni, aș face din *Fluturii de noapte* o capodoperă. Dar nu voi păstra acest titlu. Mi-am dat seama deodată că fluturii de noapte nu zboară ziua. Și nici lumînarea aprinsă nu poate să rămînă. În ansamblu, forma cărții trebuie să fie revizuită, și cu timpul aș putea s-o fac. Aici m-am oprit.

Miercuri, 25 septembrie

Ieri dimineață am căutat un alt început pentru *Fluturii de noapte*, dar titlul nu va fi acesta. Mai multe probleme cer o rezolvare promptă. Cine e cel care meditează ? Iar eu sînt în afara celui care gîndește ? Este necesar un procedeu care să nu fie doar un simplu artificiu.

Vineri, 11 octombrie

Folosesc prilejul să scriu aici, ca să nu mă apuc de scris *Valurile*, sau *Fluturii de noapte*, sau ce titlu va avea pînă la urmă. Îți imaginezi că în sfîrșit ai învățat să scrii repede, și de fapt nu e adevărat. Și, ceea ce e și mai curios, e că scriu fără entuziasm și fără plăcere din cauza încordării. Nu depăn, ci lipesc. Pe de altă parte, niciodată pînă acum nu am abordat un subiect atît de vag și totodată atît de complicat. De cîte ori fixez un punct, trebuie să mă gîndesc la relațiile sale posibile cu o duzină de alte puncte. Și, deși aș putea continua să înaintez cu destulă ușurință, mă opresc tot timpul pentru a aprecia efectul general. Mai exact, oare planul meu are o deficiență fundamentală ? Nu sînt cu totul satisfăcută de această metodă, care constă în a izola într-o cameră anumite obiecte destinate să sugereze la rîndul lor alte obiecte. Totuși, în momentul de față nu pot găsi nimic altceva care să aducă atît de bine la concepția inițială și să permită totodată mișcarea liberă. De aceea, probabil, aceste zile de octombrie mi se par încordate și învăluite în tăcere. N-aș putea spune exact ceea ce vreau să zic cu acest cuvînt din urmă, deoarece nu am încetat niciodată de a „vedea" oameni — pe Nessa și pe Roger, familia Jeffers, pe Charles Buxton; trebuia să mă întîlnesc cu lordul David și urmează să mă

văd cu familia Eliot — ah, și era s-o uit tocmai pe Vita. Nu, nu e vorba de tăcere fizică, ci de un fel de solitudine interioară, interesant de analizat dacă acest lucru ar fi posibil. Pentru a da un exemplu — azi după-amiază mergeam pe Bedford Place parcă. strada aceea dreaptă cu o mulțime de pensiuni, și deodată mi-am zis ceva cam în felul acesta : „Ce mult sufăr". Și nimeni nu știe cît sufăr mergînd pe strada aceasta, luptînd cu suferința tot așa cum s-a întîmplat după moartea lui Thoby [1] : singură. luptînd singură împotriva a ceva necunoscut. Dar atunci am avut de luptat împotriva unui demon, iar acum nu am împotriva cui. Cînd intru în casă, totul e atît de calm — nu mai aud zgomotul acela teribil de roți ce mi se rostogolesc în cap — totuși scriu și reușim foarte bine și, ceea ce îmi place cel mai mult, în față ni se deschide perspectiva schimbării. Da, în seara aceea, ultima petrecută la Rodmell cînd Leonard a venit fără tragere de inimă să mă ia, a sosit și familia Keynes. Maynard renunță la „Nation" ; Hubert de asemenea, și fără îndoială că și noi vom proceda la fel. Și a venit toamna. Se aprind luminile. Nessa se află în Fitzroy Street, într-o cameră mare afumată, printre farfurii și pahare care zac în dezordine pe parchet, și gazul arde cu flacără. Și Hogarth Press produce senzație, iar problema celebrității a devenit acum cu adevărat cronică, și sînt mai bogată ca oricînd — mi-am cumpărat astăzi o pereche de cercei — și cu toate acestea undeva în acest mecanism există un gol și o tăcere. În general nu-mi fac cine știe ce griji, căci îmi place să mă agit, îmboldită de ceea ce eu numesc realitate. Dacă nu aș simți niciodată aceste momente de încordare extraordinar de pătrunzătoare — de neliniște sau calm, fericire sau tulburare — m-aș putea coborî pînă la acceptarea lucrurilor. Aceasta e ceva împotriva căruia trebuie să lupt și, cînd mă scol devreme, îmi zic : „Luptă, luptă !" Dacă aș putea surprinde acest sentiment, aș face-o ; și anume sentimentul că lumea reală cîntă în timp ce tu ești alungat de singurătate și de tăcere din lumea oamenilor ; sentimentul ce mă cuprinde că am pornit într-o aventură, că acum sînt ciudat de liberă avînd bani și tot

[1] J. T. Stephen, fratele scriitoarei. A murit în 1906. (Nota Ed.)

ceea ce-mi trebuie pentru a face orice poftesc. Mă duc să cumpăr bilete la teatru *(Matriarhatul)* și văd o listă de excursii ieftine afișată acolo și deodată îmi zic că mîine mă voi duce la bîlciul din Stratford-on-Avon — de ce nu ? — ori în Irlanda ori la Edinburgh pentru weekend. Probabil că nu mă voi duce, dar orice e posibil. Și acest ciudat bidiviu, viața, e autentic. Oare aceasta exprimă cît de cît ceea ce vreau să spun ? La urma urmelor, nu am reușit încă să delimitez vidul. E curios, acum cînd stau să mă gîndesc, că mi-e dor de Clive.

Miercuri, 23 octombrie

E foarte adevărat, scriu numai o oră și apoi intru în grabă în casă, avînd senzația că mintea mea nu mai poate rezista acestui vîrtej nici măcar o clipă. Apoi recopiez textul la mașină și pînă la prînz termin. Îmi voi rezuma aici impresiile înainte de publicarea eseului *O cameră intimă*. Faptul că Morgan nu vrea să-l recenzeze este de rău augur. Aceasta mă face să bănuiesc că nota feministă stridentă a cărții nu va fi pe placul prietenilor mei apropiați. [1] Prevăd deci că nu voi primi nici o critică, în afară de cea glumeață și evazivă din partea lui Lytton, Roger și Morgan. Presa se va arăta binevoitoare și va vorbi despre farmecul și vivacitatea cărții. Pe de altă parte, voi fi atacată pentru feminism și învinuită de safism. Sybil mă va invita la masă și femeile tinere îmi vor scrie un mare număr de scrisori. Mă tem că nu va fi luată în serios. „Doamna Woolf e o scriitoare atît de desăvîrșită, încît tot ceea ce scrie se citește cu mare ușurință... această logică atît de feminină... o carte ce ar trebui pusă la îndemîna tuturor fetelor." Mă îndoiesc că asta mă necăjește cît de cît. *Fluturii de noapte*, care va purta titlul *Valurile*, înaintează cu greu și pot să mă concentrez în această direcție dacă cealaltă mă descurajează. Voi spune că nu e decît o bagatelă. Așa și este de fapt, dar am scris-o cu ardoare și convingere.

Aseară am luat masa la familia Webb, iar Eddy și Dotty au fost la noi la ceai. În cursul acestor dineuri

[1] (Notă marginală.) El mi-a scris ieri, 3 decembrie, spunînd că-i place foarte mult.

sobre, ai întotdeauna prilejul să porți o conversație amicală nestingherită cu unul din invitați — în acest caz Hugh Macmillan [1] — despre familia Buchan și propria sa carieră. Domnul și doamna Webb sînt simpatici, dar nu pot să fie nicidecum influențați în legătură cu Kenya. Stăm la masă în două camere într-o casă cu apartamente de închiriat (în sufragerie se află un pat de bronz în spatele unui paravan) și înfulecăm bucăți mari de friptură de vacă în sînge. Ni se oferă whisky. Întotdeauna aceeași atmosferă cultivată, impersonală în jurul acestor ființe foarte sigure de ele. „Băiețelul meu va primi jucăriile dorite" — dar nimic altceva — „așa zice soția mea despre postul ce-l ocup în Cabinet." Nu, sînt complet lipsiți de iluzii. I-am comparat cu Leonard și cu mine și am înțeles (cred că tocmai din această cauză) patosul, semnificația simbolică a familiei fără copii, unite, care reprezintă ceva.

Sîmbătă, 2 noiembrie

S-ar spune că pînă în prezent am reușit destul de bine cu *O cameră intimă*. Se vinde bine, cred, și primesc scrisori neașteptate. Dar mă interesează mult mai mult *Valurile*. Tocmai am terminat de transcris la mașină tot ceea ce am scris în această dimineață și încă nu sînt prea sigură. Presimt că există *ceva* aici (am avut aceeași senzație și cu *Doamna Dalloway),* dar nu pot să-l pătrund cu exactitate. Nimic din repeziciunea și siguranța cu care am scris *Spre far. Orlando* nu a fost decît un joc de copii. Oare să existe undeva o eroare de metodă ? Ceva complicat care împiedică lucrurile interesante de a avea o temelie solidă ? Trec printr-o stare ciudată, am senzația unei scindări a propriei ființe. Sînt în posesia unui lucru interesant, dar îmi lipsește o masă solidă pe care să-l așez. S-ar putea ca recitind să-mi vină în minte pe neașteptate vreo soluție. Sînt convinsă că am dreptate să caut o perspectivă care-mi permite să situez personajele pe fundalul timpului și al mării. Dar, Doamne, ce greu e să sapi cu convingere și să ajungi pînă acolo. Ieri aveam o convingere. Astăzi n-o mai am.

[1] Mai tîrziu Lord Macmillan. (Nota Ed.)

Simbătă, 30 noiembrie

Umplu această pagină într-un mod infam, la sfîrșitul unei dimineți de muncă. Am început partea a doua din *Valurile*. Nu mai știu. Am impresia că nu fac altceva decît să strîng note pentru o carte, și Dumnezeu știe dacă voi putea înfrunta vreodată dificultățile de a o scrie. Dintr-o perspectivă mai înaltă, aș fi poate în stare să pun totul laolaltă în noua mea cameră de la Rodmell. Citind *Spre far* nu mă ajută cu nimic...

Duminică, 8 decembrie

Am citit și am citit și am terminat, pot să jur, un manuscris gros de trei picioare pe care l-am parcurs foarte atent. O bună parte din el e tangențial și de aceea necesită reflecție. Acum că am scăpat de această povară, sînt liberă să citesc scriitori elisabetani minori puțin cunoscuți — Puttenham, Webb, Harvey — de care, în ignoranța mea, n-am auzit niciodată. Gîndul acesta mă umple de bucurie, fără nici o exagerare. Să încep să citesc cu creionul în mînă, să descopăr, să mă năpustesc asupra unui cuvînt, să mă gîndesc la expresii cînd mă aflu pe un teren nou rămîne una din marile mele emoții. Da, dar Leonard se încăpățînează să trieze merele și zgomotul mă descurajează. Nu mai știu ce voiam să spun.

Așadar mi-am întrerupt scrisul, ceea ce n-a fost nici o pagubă și am alcătuit o listă de poeți elisabetani. Și am refuzat cu cea mai mare satisfacție să scriu despre Rhoda Broughton și Quida, preferîndu-l pe de la Mare. Această manieră de a scrie, deși foarte răspîndită, dovadă Jane și Geraldine, la mine se epuizează repede. Vreau să mă ocup de critică. Da, și aș putea pune în lumină una sau două personalități necunoscute. Prozatorii elisabetani au fost primii pe care i-am îndrăgit, stimulată de Hakluyt pe care tata l-a adus acasă pentru mine. Mă gîndesc și acum la aceasta cu oarecare emoție. Tata măsurînd biblioteca în lung și-n lat, gîndindu-se la fetița lui din Hyde Park Gate. [1] Trebuie să fi avut 65 ani atunci, iar eu 15 sau 16.

[1] Aici a locuit familia Stephen cînd Virginia Woolf era copil. (Nota Ed.)

Și nu știu de ce, dar am fost extraziată deși nu tocmai interesată ; vederea acelor pagini mari, gălbene mă fascina. Le citeam și visam la obscurii aventurieri și, fără îndoială, le-am imitat stilul în caietul meu. În momentul acela scriam, cred, un lung eseu despre religia creștină intitulat *Religio Laici*, dacă nu mă înșel, și care demonstra că omul are nevoie de un Dumnezeu. Dar Dumnezeu era prezentat ca fiind supus unui proces de schimbare. Am mai scris o *Istorie a femeii* și o istorie a propriei mele familii, ambele lucrări lungi și plicticoase în stil elisabetan.

RODMELL — a doua zi de crăciun

Găsesc că două săptămîni de singurătate sînt incredibil de odihnitoare și constituie un lux pe care e aproape imposibil să ți-l oferi. Am refuzat neînduplecat orice vizită. Am hotărît ca de data aceasta să fiu singură, și într-adevăr lucrul pare cu putință. Și apoi Annie e foarte înțelegătoare. Pîinea mea se coace foarte bine. Totul ar fi seducător, simplu, rapid, eficace, de n-ar fi faptul că mă tot poticnesc la *Valurile*. După multe eforturi, scriu două pagini de început. Scriu variante pentru fiecare frază, fac compromisuri, nimeresc alături de țintă, dibuiesc pînă cînd manuscrisul se aseamănă cu visul unui nebun. Apoi îmi zic că o a doua lectură îmi va aduce inspirația necesară și pun oarecare ordine în text. Totuși nu sînt mulțumită. Cred că-i lipsește ceva. Nu fac nici o concesie. Mă concentrez asupra nucleului. Nu-mi pasă dacă sînt ștersături. Trebuie să fie ceva acolo. Acum sînt ispitită să întreprind acțiuni temerare la Londra, în conversație, să-mi croiesc drumul fără milă ; iar dacă aceasta nu duce la nici un rezultat, ei bine, cel puțin voi fi încercat toate posibilitățile. Aș fi vrut însă să savurez mai mult ceea ce fac. De data aceasta nu mă mai obsedează cît e ziua de lungă, ca *Spre far* sau *Orlando*.

1930

Duminică, 12 ianuarie

Astăzi e duminică. Şi adineauri mi-am zis : „Acum nu mă mai pot gîndi la nimic altceva." Datorită îndărătniciei şi hărniciei, cu greu mă pot înfrîna să nu scriu la *Valurile*. Această certitudine am simţit-o cu tărie acum aproape o săptămînă, cînd am început să scriu *Serata fantomelor*. Am impresia că pot să pornesc la lucru, şi apoi după şase luni de trudă să termin. Dar n-am încă nici cea mai vagă idee în privinţa formei pe care o va avea. Va trebui să elimin mult, dar esenţialul este să scriu repede şi să nu-mi întrerup starea de spirit. Nici o vacanţă, nici o întrerupere, dacă e posibil, pînă cînd voi termina. După aceea să mă odihnesc, iar apoi să rescriu totul.

Duminică, 26 ianuarie

Am patruzeci şi opt de ani. Am fost la Rodmell — încă o zi umedă şi vîntoasă. Dar în ziua aniversării mele ne-am plimbat pe dealuri, aidoma unor păsări cenuşii cu aripile strînse. Am văzut mai întîi o vulpe foarte mare cu coada întinsă cît era de lungă, apoi am mai văzut una care lătra căci soarele dogorea deasupra capetelor noastre. A sărit sprintenă peste un gard şi a dispărut în grozamă. O priveliştе rar întîlnită. Oare cîte vulpi sînt în Anglia ? Seara am citit biografia Lordului Chaplin. Nu pot scrie încă prea comod în noua mea cameră, întrucît masa nu e la înălţimea potrivită şi trebuie să mă aplec pentru a-mi încălzi mîinile. Trebuia ca totul să fie aşa cum sînt obişnuită. Am uitat să spun că, atunci cînd am încheiat socotelile ultimelor şase luni, am constatat că anul trecut am cîştigat aproape 3020 lire sterline, adică salariul unui funcţionar public. O surpriză pentru mine, care de atîţia

ani mă mulțumesc cu două sute de lire. Dar cred că această sumă va scădea simțitor. Nu se vor vinde mai mult de 2000 exemplare din *Valurile* [1]. M-am împotmolit în această carte. Vreau să spun că sînt înglodată în ea, ca o muscă lipită de hîrtie. Uneori pierd firul, dar merg mai departe, și apoi am impresia că în cele din urmă printr-un efort de voință, ca atunci cînd îți croiești drum prin grozamă, am ajuns în miezul lucrurilor. Poate că acum pot să spun lucrurile fără ocolișuri și pe larg, fără să fie nevoie să trag linia tot timpul, pentru a da cărții mele forma dorită. Dar cum s-o alcătuiesc, cum s-o armonizez, cum să-i dau unitate ? Nu știu, după cum nici nu pot să prevăd care va fi sfîrșitul : s-ar putea să fie o conversație nesfîrșită. Interludiile sînt foarte dificile și totuși esențiale pentru a stabili punți de legătură și a crea un fundal : marea, natura nesimțitoare, nu știu exact. Dar cînd simt această neașteptată naturalețe, cred că mă aflu pe calea cea bună. În orice caz, deocamdată nu întrevăd nici o altă formă de roman ce nu ar repeta formele vechi.

Duminică, 16 februarie

A trebuit să stau întinsă pe sofa timp de o săptămînă. Astăzi m-am ridicat și sînt în starea mea obișnuită de vioiciune, amestecată cu apatie, sub limitele normale, cu o dorință spasmodică de a scrie, urmată de somnolență. E o zi rece și frumoasă și, dacă energia și simțul datoriei nu mă părăsesc, voi merge cu mașina pînă la Hampstead. Dar nu cred că pot să scriu. În capul meu se învîrte un nor. Sînt prea conștientă de ființa mea și prea zdruncinată de făgașul obișnuit al vieții, pentru a mă putea întoarce, la roman. O dată sau de două ori, am simțit fluturarea aceea ciudată de aripi în cap, care revine așa de des cînd sînt bolnavă. Anul trecut, de exemplu, în aceeași perioadă am zăcut la pat clădind *O cameră intimă* (din care se vînduseră 10.000 de exemplare acum două zile). Dacă aș putea sta în pat încă două săptămîni (dar sînt puține șanse să pot), cred că aș putea avea o viziune de ansamblu asupra *Valurilor*. Ori, s-ar putea să pornesc

[1] (Notă marginală.) 30 octombrie 1931 — S-au vîndut 6500 exemplare în trei săptămîni, dar cred că acum vînzarea va înceta.

într-o altă direcție. Dar așa cum stau lucrurile, mai e-aș face o cursă pînă la Cassis ; aceasta însă cere probabil mai multă hotărîre decît am, așa încît ne vom ofili aici. Pinker se învîrtește prin cameră căutînd o pată de lumină — un semn de primăvară. Cred că în cazul meu aceste stări de boală sînt — cum să spun ? — în parte de natură mistică. În mintea mea se petrece ceva ; refuză să mai înregistreze impresii ; se închide în sine ; devine o crisalidă. Stau întinsă, cuprinsă de totală apatie, și adesea am niște dureri îngrozitoare — ca anul trecut, de pildă. Sau numai o stare de neliniște ca acum. Apoi pe neașteptate se declanșează un resort. Alaltăieri seară Vita a fost aici și, cînd a plecat, am început să-mi dau seama de semnificația acelei seri și de faptul că se apropie primăvara ; o lumină argintie care se îmbină cu aceea a primelor lămpi ; trăsuri care trec în goană pe străzi. Am avut un sentiment extraordinar al vieții care abia începe, amestecat cu acea emoție care constituie însăși esența sentimentelor mele dar care sfidează descrierea. (Îmi petrec timpul compunînd episodul de la Hampton Court din *Valurile*. Doamne, mă tot întreb dacă voi reuși să duc această carte pînă la capăt ! Deocamdată, nu e decît un teanc de fragmente.) Așadar, după cum spuneam, între aceste lungi intervale — căci am amețeli și scriu mai degrabă pentru a mă stabiliza decît pentru a face niște afirmații exacte — am simțit apropierea primăverii ; m-am gîndit la viața Vitei, atît de bogată și îmbelșugată, și la toate ușile ce se deschid și cred că acesta este tremurul aripilor de fluture ce-l simt în mine. Atunci încep să plăsmuiesc povestea, oricare ar fi ea ; mă năpădesc ideile și aceasta se întîmplă adesea înainte de a-mi putea stăpîni mintea sau pana. În asemenea momente este inutil să încerc să scriu și mă îndoiesc că voi putea umple aceste monstruoase pagini albe. Aș vrea să mă culc și să dorm, dar mi-e rușine s-o fac. Leonard s-a vindecat cît de cît de gripă într-o singură zi și s-a apucat de lucru fiind încă bolnav. Iar eu stau aici și trîndăvesc, și mîine trebuie să vină Elly. Dar după cum spuneam, mintea mea profită de pe urma leneviei ; și să nu fac nimic se dovedește adesea a fi calea cea mai fructuoasă pentru mine. În acest moment îi

citesc pe Byron și Maurois. Aceasta mă face să reiau lectura lui *Childe Harold* și mă îndeamnă la meditație. Ce amestec ciudat : sentimentalism dulceag à la doamna Hemans, îmbinat cu vigoare tăioasă și pură. Cum se produce această îmbinare ? Uneori descrierile din *Childe Harold* sînt frumoase și demne de un mare poet.

În opera lui Byron întîlnim trei elemente :

1. Femeia romantică cu părul negru, cîntînd melodii de salon acompaniată la ghitară.

„Tambourgi ! Tambourgi, thy 'larum afar
Gives hope to the valiant and promise of war ;"
„Oh ! who is more brave than a dark Suliote,
In his snowy camese and his shaggy capote"

ceva confecționat, prețios, stupid.

2. — Retorica viguroasă ca proza poetului, la fel de izbutită ca și aceasta.

„Hereditary Bondsmen ! know ye not
Who would be free themselves must strike the blow ?
By their right arms the conquest must be wrought ?
Will Gaul or Muscovite redress ye ? No !"

3. — Și apoi ceea ce mie mi se pare mai autentic și care se apropie de adevărata poezie.

„Dear Nature is the kindest mother still !
Though always changing, in her aspect mild ;
From her bare bosom let me take my fill,
Her never-weaned, though not her favoured child.
To me by day or night she ever smiled,
Though I have marked her when none other hath,
And sought her more and more and loved her best in wrath."

4. — Apoi mai este, firește, și elementul pur satiric, ca în descrierile unei duminici la Londra.

5. — Și în sfîrșit (dar aceasta înseamnă mai mult de trei

elemente), inevitabila notă tragică, jumătate inventată jumătate autentică, despre moarte și pierderea prietenilor care revine ca un refren.

All thou could have of mine, stern Death ! thou hast ;
The parent, Friend, and now the more than Friend .
Ne'er yet for me thine arrows flew so fast,
And grief with grief continuing still to blend,
Hath snatched the little joy that life had yet to lend.

Cred că aceste exemple îl rezumă foarte bine și ilustrează pregnant ceea ce este fals, insipid și totuși foarte divers, ceea ce este bogat și de o respirație mai largă decît la alți poeți, numai dacă Byron ar fi reușit să se disciplineze. Ar fi putut prea bine să fie romancier. Totuși e curios să întrevezi în scrisorile, în proza lui un sentiment aparent sincer față de Atena și să-l compari cu tonul convențional prezent în versurile sale. (Nu lipsește nici un oarecare sarcasm cu privire la Acropole.) Dar s-ar prea putea ca și sarcasmul să nu fi fost decît o poză. Adevărul este că dacă trăiești la o tensiune atît de înaltă, sentimentele omenești obișnuite nu-ți mai sînt pe măsură și trebuie să adopți o poză, să declami, nu te mai încadrezi în nimic. Byron a scris odată într-un album umoristic că are o sută de ani. Acest lucru e adevărat dacă îi măsurăm viața după sentimente.

Luni, 17 februarie

Temperatura mi s-a ridicat, dar acum a scăzut din nou și...

Joi, 20 februarie

Trebuie să-mi zoresc puțin mintea, dacă pot. Niște studii de caracter, poate.

Luni, 17 martie

Piatra de încercare a unei cărți (din punctul de vedere al autorului) este să ajungă să crecze un spațiu în care să introduci, în modul cel mai firesc, tot ceea ce dorești

să spui. Aşa cum am putut eu spune azi dimineaţă ceea ce a vrut să spună Rhoda. Aceasta dovedeşte cît de viabilă este cartea, deoarece ea nu a anulat ceea ce am vrut să spun, ci mi-a permis să introduc acest lucru fără nici o condensare sau modificare.

Vineri, 28 martie

Hotărît, cartea aceasta e un lucru foarte curios. Am trăit o zi de adevărată beţie cînd am putut spune: „Copiii nu înseamnă aici nimic", cînd m-am aşezat pentru a cuprinde cartea în ansamblul ei şi m-am certat cu Leonard din cauza lui Ethel Smyth şi apoi mi-am vărsat focul făcînd o plimbare, am simţit încleştarea formei, splendoarea, importanţa acesteia — aşa cum nu mai simţisem niciodată. Dar exaltîndu-mă n-am s-o scriu mai repede. Continui să muncesc din răsputeri şi constat că aceasta este cea mai complicată şi cea mai dificilă dintre toate cărţile mele. Cum s-o închei altfel decît printr-o imensă conversaţie, în cursul căreia fiecare existenţă va fi exprimată printr-o voce — un mozaic — nu ştiu. Dificultatea provine din faptul că totul se desfăşoară la o tensiune foarte înaltă. Nu am ajuns încă să stăpînesc vocea naratorului, dar cred că am dat de ceva aici şi îmi propun să continui să delimitez acest ceva cu perseverenţă şi apoi să redactez din nou, citind o bună parte din text cu glas tare ca pe poezie. Poate fi dezvoltat, deoarece cred că e destul de condensat. Indiferent cum voi trata-o eu, este o temă vastă şi plină de posibilităţi, pe care *Orlando* probabil că nu le oferea. În orice caz, am trecut peste obstacol.

Miercuri, 9 aprilie

Ceea ce cred acum (despre *Valurile*) este că din cîteva trăsături pot schiţa însuşirile esenţiale ale caracterului cuiva. Acest lucru trebuie făcut în linii îngroşate, aproape ca o caricatură. Ieri am început să scriu ceea ce ar putea fi ultima parte. Ca toate celelalte episoade ale cărţii, şi acesta se dezvoltă pe apucate. Nu reuşesc niciodată să fac ce vreau şi mereu sînt trasă îndărăt. Sper că aceasta va avea drept rezultat o sporită consistenţă şi trebuie să

fiu atentă la propoziții. Renunțarea la stilul folosit în *Orlando* și în *Spre far* este mult îngreunată de extrema dificultate a formei, așa cum s-a întîmplat și cu *Camera lui Jacob*. Cred că acesta este stadiul cel mai avansat la care am ajuns deocamdată, dar bineînțeles că s-ar putea ca el să nu ducă la nici un rezultat. Cred că am respectat cu stoicism concepția de la început. Mă tem numai că, rescriindu-l, o să fiu atît de riguroasă încît s-ar putea să încurc cumva iețele. E inevitabil să fie plin de neajunsuri, dar cred că e posibil să fi reușit de data aceasta să-mi înalț statuile spre cer.

Duminică, 13 aprilie

Îndată ce termin de scris, mă apuc să citesc ceva de Shakespeare. Cînd mintea mi-e larg deschisă și înfierbîntată. În asemenea momente mi se pare uimitor. N-am știut cît de uluitoare este puterea sa de cuprindere, ritmul și măiestria sa verbală, pînă cînd mi-am dat seama că sînt complet întrecută și depășită de el. La început mi se pare că pornim în condiții de egalitate, dar apoi îl văd luînd avans și făcînd lucruri pe care eu nu le-aș putea imagina nici în exaltarea cea mai nestăpînită și cu cea mai mare încordare cerebrală.

Chiar și piesele mai puțin cunoscute sînt scrise într-un tempo mai rapid decît al oricărui alt scriitor, și cuvintele se succed într-o asemenea cadență încît nu le poți separa. Iată un exemplu : „Pe un crin rupt aproape veștejit". (Am dat de aceste cuvinte la întîmplare.) Evident, mintea lui era atît de suplă, încît putea da un lustru nou oricărui șir de idei sau putea în timp ce se odihnea să semene o adevărată ploaie de flori neluate în seamă. Atunci, de ce ar mai încerca altcineva să scrie ? Dar aici nu este deloc vorba de „scris". Aș zice chiar că Shakespeare este mai presus de orice literatură, dacă aș putea explica ceea ce vreau să spun cu asta.

Miercuri, 23 aprilie

O dimineață foarte importantă în istoria *Valurilor*, deoarece cred că am trecut cel din urmă hop și acum văd ultima parte în fața mea. Cred că am reușit să-l in-

tegrez pe Bernard în mișcarea finală. Acum el va merge drept înainte și apoi se va opri în fața ușii, după care va urma o ultimă scenă reprezentînd valurile. Ne aflăm la Rodmell și probabil că voi rămîne aici o zi sau două (dacă voi cuteza), ca să nu-mi întrerup dispoziția și să pot termina. Ah, Doamne, și după aceea să mă odihnesc, apoi să scriu un articol și să mă întorc din nou la truda îngrozitoare de plămădire și modelare. La urma urmelor, aceasta poate să aducă anumite bucurii.

Marți, 29 aprilie

Tocmai am terminat ultima frază din *Valurile*. Socotesc că evenimentul trebuie consemnat pentru propria mea informare. Fără îndoială că a fost cel mai intens efort intelectual la care am fost supusă vreodată, cel puțin în ceea ce privește ultimele pagini. Nu aș zice că ele dau greș așa de frecvent ca altă dată. Și consider că am respectat cu strictețe și rigoare ascetică planul inițial. E singurul compliment ce mi-l pot adresa mie însămi. Dar niciodată n-am scris o carte care să aibă atîtea goluri și petece. Va fi nevoie s-o reconstruiesc, da, nu numai s-o modelez. Mă tem ca nu cumva structura să fie eronată. Nu-i nimic. Aș fi putut produce ceva facil și fluent ; ceea ce am realizat reprezintă efortul depus pentru a atinge viziunea întrezărită la Rodmell, în timpul verii aceleia nefericite sau în timpul celor trei săptămîni după ce-am terminat de scris *Spre far*. (Asta îmi amintește că trebuie să găsesc îndată un nou subiect pentru cugetul meu, care altfel va deveni din nou flămînd și nenorocit. Ceva imaginativ și ușor, dacă se poate, căci după primele momente de ușurare divină o să-mi fie lehamite de Hazlitt și de critică și încep să devin agreabil conștientă de diferite idei vagi ce-mi trec prin minte. O biografie a lui Duncan ? Nu, ceva despre tablouri ce strălucinează un atelier. Dar asta poate să mai aștepte.)

P.m. Plimbîndu-mă pe Southampton Row îmi zic : „Iată că v-am dăruit o nouă carte".

Joi, 1 mai

Mi-am pierdut toată dimineaţa în zadar. Acesta e adevărul adevărat. Cei de la redacţia ziarului „Times" mi-au trimis o carte la recenzie, ca şi cum cerul i-ar fi înştiinţat că sînt liberă ; şi fiind beată de libertate, m-am repezit să-i telegrafiez lui Van Doren că voi scrie articolul despre Scott. Iar acum, după ce l-am citit pe Scott sau cele scrise de redactorul pe care l-a desemnat Hugh, nu vreau şi nu pot ; şi m-am enervat încercînd să citesc cartea şi să-i scriu lui Richmond pentru a-i spune că nu pot. Am irosit această luminoasă zi de 1 mai, care împrumută lucarnei mele nuanţe albastre şi aurii, şi-mi simt capul ca o grămadă de gunoi ; nu pot citi, nu pot scrie şi nu pot reflecta. Adevărul este, evident, că aş vrea să revin la *Valurile*. Da, acesta e adevărul. Deosebindu-se de toate celelalte cărţi ale mele în toate privinţele, *Valurile* se mai deosebeşte de ele şi prin aceea că m-am apucat cu zel s-o rescriu şi s-o concep din nou, îndată ce am terminat-o. Încep să înţeleg ceea ce intenţionam să fac şi vreau să mă apuc să elimin o sumedenie de lucruri inutile, să clarific, să precizez şi să cizelez frazele cele mai reuşite. Un val după altul. Nici un fel de întrerupere. Şi aşa mai departe. Da, dar duminică plecăm într-o excursie în Devon şi Cornwall, ceea ce înseamnă o săptămînă liberă. La întoarcere poate că-mi voi sili spiritul critic să lucreze o lună pentru a se exersa. Dar ce exerciţiu ar putea să facă ? Un roman ? Nu, nici un alt roman deocamdată...

Miercuri, 20 august

Cred că *Valurile* se reduc (am ajuns la pagina 100) la o serie de monologuri dramatice. Lucrul cel mai important este ca intrările şi ieşirile să se desfăşoare omogen, ca ritmul valurilor. Pot fi oare citite consecutiv ? N-aş putea să spun nimic în privinţa aceasta. Cred că este cea mai mare ocazie ce mi s-a oferit şi de aceea îmi închipui că este şi cel mai mare eşec. Cu toate acestea, mă respect pentru că am scris această carte, da, chiar dacă ea dezvăluie toate defectele mele înnăscute.

Luni, 8 septembrie

Vreau să marchez întoarcerea mea la viață — adică la scris — începînd un nou caiet, și îmi dau seama că tot astăzi cade și ziua de naștere a lui Thoby. Astăzi ar fi împlinit, cred, cincizeci de ani. După ce am venit aici, am avut obișnuita, ah, cît de obișnuita migrenă și a trebuit să zac, frîntă de oboseală, în patul meu din salon pînă ieri. Acum iată-mă din nou pe picioare și din nou activă, avînd în minte o nouă imagine — sfidarea ce am adresat-o morții în grădină.

Dar fraza cu care trebuia să înceapă acest caiet era „Nimeni n-a muncit niciodată atît de mult ca mine", rostită adineauri în timp ce prindeam cu o agrafă cele paisprezece pagini ale articolului meu despre Hazlitt. Altădată așterneam asemenea lucrări la repezeală pe hîrtie ca o banală treabă cotidiană. Iar acum, în parte și pentru că trebuie să scriu aceste lucruri pentru America și să fac aranjamente cu mult timp înainte, consider că le consacru prea mult timp, ca să nu mai vorbesc de grijile ce mi le provoacă. Dacă nu mă înșel, am început să-l citesc pe Hazlitt în ianuarie. Și nu sînt sigură că am străpuns țiparul drept în mijloc — în esența sa — ceea ce constituie obiectul însuși al criticii. O întreprindere foarte dificilă, fără doar și poate, să descoperi esența în toate aceste eseuri, atît de numeroase, atît de scurte și tratînd subiecte atît de variate. N-are importanță, îl voi expedia astăzi și, oricît de ciudat ar părea, gustul meu pentru critică a sporit și mai mult. Sînt oarecum înzestrată în această privință — numai de n-ar fi buchiseala, constrîngerea și chinul.

Marți, 2 decembrie

Nu, în dimineața aceasta nu reușesc să scriu pasajul acela atît de dificil din *Valurile* (în care viața personajelor e parcă suspendată în lumină pe fundalul palatului), și numai din cauza lui Arnold Bennett și a seratei lui Ethel. Abia reușesc să așez două cuvinte laolaltă. M-am aflat două ore sau așa mi s-a părut, cel puțin, singură împreună cu Bennett în cămăruța din spate a lui Ethel. Și sînt

convinsă că această întrevedere a fost pusă la cale de Bennett „ca să se pună bine cu doamna Woolf", cînd Dumnezeu știe că mie puțin îmi pasă dacă mă am bine cu B. sau nu. Spun B. pentru că el nu poate rosti B.[1] Tace, închide ochii, se lasă pe spate. Aștepți. „Vă ascult", articulează el în cele din urmă calm, fără nici o urmă de tulburare. Dar procedeul prelungește insuportabil de mult o conversație destul de insipidă. E curios, dar totuși tipul îmi place. Mă străduiesc din răsputeri, ca scriitoare, să descopăr semne de geniu în ochii lui căprui voalați ; văd în ei o indiscutabilă senzualitate și chiar forță, cred, dar vai, cînd a început să trăncănească : „Sînt un nătărău fără pereche, un țînc în comparație cu Desmond MacCarthy — ce lipsă de tact — cum aș putea eu îndrăzni să-i atac pe profesori ?" Această naivitate e încîntătoare, dar ar fi și mai cuceritoare dacă aș simți în persoana lui „artistul creator", după cum lasă el să se înțeleagă. A spus că George Moore i-a arătat în *Soția cabotinului* posibilitatea să vadă Cele Cinci Orașe, l-a învățat ce să vadă acolo. Are o mare admirație pentru George Moore, dar îl disprețuiește cînd se fălește cu succesele sale erotice. „Mi-a povestit că o fată i-a făcut o vizită. Și în timp ce ea ședea pe sofa, el i-a spus să se dezbrace. Și zice că fata și-a scos toate veșmintele și l-a lăsat s-o privească... Ei, asta n-o mai cred... Dar e un scriitor extraordinar — trăiește numai pentru cuvinte. Acum e bolnav și te plictisește de moarte cu aceleași povești pe care le repetă la nesfîrșit. Curînd oamenii vor spune despre mine : A murit." Imprudentă, am întrebat : „Vorbind despre cărțile dumneavoastră ?" „Nu, despre mine", a răspuns el atribuind, îmi închipui, cărților sale o viață mai lungă decît mine.

„Pentru mine nu există altă viață", a mai spus el (vorbind de mizgăleala asta neîntreruptă, un cuvînt urmînd altuia pînă la o mie de cuvinte pe zi). „Nu mai am poftă de nimic altceva. Nu mă gîndesc la nimic altceva decît la scris. Pe unii asta îi plictisește." „Aveți toate hainele ce vi

[1] (Notă marginală.) La scurt timp după aceasta, A. B. s-a dus în Franța, a băut un pahar de apă și a murit de febră tifoidă. (30 martie. Înmormîntarea are loc astăzi.)

le doriți, îmi închipui", am zis. „Și sală de baie, paturi și un iaht." „Da, într-adevăr, n-aș putea avea haine mai bine croite decît acestea."

În cele din urmă am reușit să-l atrag în conversație și pe Lord David și l-am luat în zeflemea, făcîndu-l să ne considere niște rafinați. A spus că porțile casei din Hatfield sînt închise, „zăvorîte împotriva vieții". „Dar sînt deschise joia", „N-am chef s-o vizitez joia", a spus Bennett. „Imitați accentul cockney intenționat", am remarcat eu, „ca să dați impresia că aveți mai multă experiență decît noi." „Uneori îi tachinez pe oameni", a răspuns B., „dar nu cred că am mai multă experiență decît dumneavoastră. Acum plec, căci mîine dimineață trebuie să-mi scriu cele o mie de cuvinte." Prin plecarea lui am rămas cu sentimentul unei seri incomplete, iar pe mine aceasta m-a lăsat într-o asemenea stare încît abia mai pot tîrî pana pe hîrtie. Observație : Probabil că nu e bine să cauți prin articole, recenzii etc. pentru a-ți descoperi numele. Totuși, mie mi se întîmplă des să fac acest lucru.

Joi, 4 decembrie

O notiță dojenitoare apărută astăzi în *„The Times* Literary Supplement" mă face mai întîi să modific radical *Valurile* și în al doilea rînd să întorc spatele publicului. O simplă notiță dojenitoare.

Vineri, 12 decembrie

Cred că este ultima zi cînd îmi mai îngădui un răgaz să respir, înainte de a aborda ultima parte a *Valurilor.* Mi-am luat o săptămînă liberă, adică am scris trei schițe, m-am moșmondit și mi-am pierdut o dimineață făcînd tîrguieli, și o alta, dimineața aceasta, instalîndu-mi noua masă de scris și migălind ba la una, ba la alta ; dar cred că mi-am recăpătat ritmul și voi putea astfel lucra încă trei sau poate patru săptămîni. În momentul acela cred că voi face o redactare neîntreruptă a *Valurilor* etc. — interludiile — astfel încît să le pot îmbina într-un tot ; după aceea, vai Doamne, anumite părți vor trebui să fie rescrise, apoi va trebui să corectez, să-i trimit manuscrisul lui Mabel ; apoi să corectez textul dactilografiat și, în

sfîrșit, să i-l dau lui Leonard. Leonard îl va avea probabil spre sfîrșitul lui martie. După aceea o să-l pun deoparte și o să-l public, dacă e posibil, în iunie.

Luni, 22 decembrie

Aseară, în timp ce ascultam un cvartet de Beethoven, mi-a venit ideea să împletesc toate pasajele exclamative în monologul final al lui Bernard și să închei cu cuvintele „O, solitudine". În felul acesta el va integra toate scenele fără nici o altă întrerupere. Aceasta și pentru a arăta că ceea ce domină e tema efortului, a efortului neistovit, și nu valurile. Personalitatea și sfidarea. Nu sînt însă sigură de efectul artistic, deoarece s-ar putea ca proporțiile să facă necesară apariția valurilor la sfîrșit, pentru a ajunge la o concluzie.

RODMELL

Simbătă, 27 decembrie

Dar ce rost are să vorbesc despre monologul final al lui Bernard ? Am sosit aici joi, iar a doua zi răceala mea s-a transformat în obișnuita gripă, și stau în pat cu obișnuita temperatură, și nu sînt în stare să-mi adun ideile și nici chiar, după cum se poate vedea, să formez literele. E posibil ca în două zile să fiu complet restabilită, dar atunci buretele din dostul frunții va fi secătuit și decolorat, și astfel prețioasele mele două săptămîni de exaltare și de concentrare îmi vor fi răpite și mă voi întoarce din nou la zgomot și la Nelly fără să fi făcut nimic. Mă absolv la gîndul că poate îmi vor veni cîteva idei. Deocamdată plouă, copilul lui Annie e bolnav, cîinii vecinilor latră necontenit, toate culorile sînt șterse și pulsul vieții s-a încetinit. Visez cuprinsă de amorțeală, răsfoind o carte după alta : *Tour* de Defoe, autobiografia lui Rowan, memoriile lui Benson, ale lui Jeans — după tipicul obișnuit. Preotul Skinner [1], care s-a sinucis, apare aidoma soarelui roșu în

[1] (Notă marginală.) Jurnalul unui paroh din Somerset.

ceaţă : o carte care ar merita poate să fie recitită într-o stare mai lucidă. S-a împuşcat în pădurea de fagi de lîngă casă. Îşi petrecuse viaţa dezgropînd pietre şi reducînd toate localităţile la Camelodunum. Fusese un om arţăgos, gîlcevitor, dar îşi iubea băieţii şi cu toate acestea îi dădea afară din casă. Imagine aspră şi limpede a unui anumit tip uman, şi anume a unei fiinţe exasperate, nefericite, zbătîndu-se în ghearele unei suferinţe insuportabile. Ah, şi apoi am citit corespondenţa reginei Victoria. Mă întreb ce s-ar fi întîmplat dacă Ellen Terry s-ar fi născut regină. Un dezastru nemaipomenit pentru imperiu ? Regina Victoria era complet lipsită de simţ estetic. Singurele sale calităţi sînt o anume destoinicie prusacă şi încrederea în sine. Lipsită de fantezie şi tratîndu-l cu brutalitate pe Gladstone, aşa cum îşi tratează o stăpînă valetul necinstit. Ştia ceea ce voia. Dar avea o minte cu totul banală, pe care numai forţa moştenită şi acumularea simţului puterii o fac să fie remarcabilă.

Marţi, 30 decembrie

Ceea ce îi lipseşte este probabil unitatea, dar cred că este totuşi destul de reuşit (vorbesc cu mine însămi la gura sobei despre *Valurile.)* Să zicem că aş îmbina şi mai strîns toate scenele, mai ales cu ajutorul ritmului, ca să evit aceste întreruperi şi să las sîngele să curgă de la un capăt la altul ca un torent. Nu vreau risipa care rezultă din întreruperi, vreau să evit împărţirea în capitole. Într-adevăr, aşa văd eu realizarea mea în acest caz, dacă se poate vorbi de realizare : un întreg netrunchiat şi rotunjit, schimbări de scene, de idei, de persoane, fără să irosesc nici măcar un strop. Tot ce-i mai lipseşte este o revizie care să-i dea căldură şi cursivitate. Simt cum mi se ridică temperatura (99°F). Ceea ce nu m-a împiedicat să mă duc la Lewes şi să-i invit la ceai pe domnul şi doamna Keynes. Şi întrucît acum am urcat în şa, lumea îşi recapătă proporţiile obişnuite. Scrisul este cel care-mi redă simplul proporţiilor.

1931

Miercuri, 7 ianuarie

Mintea îmi este amorțită. Aceste ultime două săptămîni nu mi-au adus priveliștea colinelor care unduiesc, nici a cîmpurilor și a gardurilor, ci — s-o ia naiba de gripă — prea multe case și cărți luminate de foc și prea multe peniţe și cerneală. Aici e foarte liniștit, nu se aude nici un zgomot în afară de șuieratul gazelor în sobă. Vai, la Rodmell a fost un frig îngrozitor. Înghețasem ca o vrăbiuță. Totuși am scris cîteva fraze împleticite. Am scris puține cărți cu atîta interes ca *Valurile*. Chiar și acum, după ce am terminat, mai întorc o piatră sau două. Nici facilitate, nici siguranță. Da, aș putea probabil scrie solilocviul lui Bernard într-o asemenea manieră încît ar dizolva proza, ar pătrunde în profunzime și ar determina-o să se desfășoare — da, jur că așa aș face — așa cum nu s-a desfășurat niciodată pînă acum : de la rîsul înăbușit pînă la sporovăială și la rapsodie. În fiecare dimineață în oală intră ceva nou, ceva la care nu am ajuns pînă acum. Nu mi-e teamă de vîntul puternic, căci tot timpul virez și schimb direcția. Și am înmagazinat cîteva subiecte de articole. Unul despre Gosse — criticul și causeur-ul ; criticul sedentar ; altul despre Litere și altul despre Regine.

Un fapt este sigur : scriu *Valurile* cu o asemenea intensitate, încît nu pot relua textul pentru a-l reciti între ceai și cină. Nu pot lucra la el decît o oră și ceva, de la 10 la 11,30. Dactilografiatul este aproape partea cea mai dificilă. Să mă apere cel de sus dacă toate cărticelele de optzeci de mii de cuvinte îmi vor lua doi ani de muncă în viitor. Dar mă voi lansa ca un cuter înclinat într-o parte către o altă aventură mai rapidă și mai ușoară — poate un alt *Orlando*.

Marți, 20 ianuarie

În acest moment, în timp ce îmi făceam baia, am conceput o carte pe de-a întregul nouă [1] — urmare la *O cameră intimă* — despre viața senzuală a femeilor. O voi intitula probabil *Profesiuni pentru femei* [2]. Doamne, ce emoționant! Aceasta s-a ivit din conferința pe care o voi ține miercuri la Pippa Society. Și acum, să revenim la *Valurile*. Har Domnului... sînt foarte emoționată.

Vineri, 23 ianuarie

Din păcate, sînt mult prea emoționată pentru a putea continua *Valurile*. Nu fac altceva decît să mă gîndesc la *Ușa deschisă*, sau ce titlu va avea pînă la urmă. Stilul didactic și demonstrativ nu se împacă deloc cu stilul dramatic. Mi-e foarte greu să intru din nou în pielea lui Bernard.

Joi, 26 ianuarie

Domnul fie lăudat, pot spune cu toată sinceritatea, în această primă zi a celui de-al patruzeci și nouălea an de viață, că m-am eliberat de obsesia lucrării *Deschizînd ușa* și m-am întors la *Valurile*. Chiar în clipa aceasta am revăzut cartea în ansamblu și acum pot s-o termin, să zicem, în mai puțin de trei săptămîni. Cu aceasta voi ajunge la 16 februarie. Apoi îmi propun, după ce voi scrie studiul despre Gosse sau poate un articol, să schițez planul pentru *Ușa deschisă* și, pînă la 1 aprilie, să termin. (Paștele cade la 3 aprilie.) Sper că atunci vom pleca într-o călătorie în Italia, ne vom întoarce, să zicem la 1 mai și voi termina de scris *Valurile*, astfel încît manuscrisul să poată fi trimis la tipografie în iunie și să apară în septembrie. Oricum aceste date sînt posibile. Ieri la Rodmell am văzut o coțofană și am auzit primele păsări de primăvară, ostentativ egoiste ca și omul. Soare arzător, am făcut o plimbare pînă la Caburn, ne-am întors acasă pe la Horley și am văzut trei bărbați sărind dintr-un automobil albastru și alergînd pe cîmp cu capul descoperit. Am văzut de asemenea un

[1] Care a devenit ulterior *Trei guinee*. (Nota Ed.)

[2] (Notă marginală.) Cred că e vorba de *Aici și acum*. (Mai 1934.)

avion albastru și argintiu, în aparență nevătămat, pe un cîmp, printre copaci și vite. În dimineața aceasta ziarele anunță că au fost omorîți trei oameni cînd avionul s-a prăbușit la pămînt. Dar ne-am continuat drumul, ceea ce mi-a amintit de un epitaf din antologia greacă : „În timp ce eu mă scufundam, celelalte corăbii mergeau mai departe."

Luni, 2 februarie

Cred că sînt pe punctul de a termina *Valurile*. Aș putea încheia sîmbătă. Aceasta nu este decît o însemnare de autor. Niciodată nu mi-am încordat creierul atît de mult lucrînd la o carte. Dovada rezidă în faptul că sînt aproape incapabilă de a citi sau scrie altceva. Tot ceea ce pot face este să mă prăbușesc pe un scaun la sfîrșitul dimineții. Ah, Doamne, ce ușurare cînd această săptămînă se va sfîrși și voi avea cel puțin sentimentul că am pus punct, am isprăvit această muncă laborioasă, am închis această perspectivă. Cred că am realizat exact ceea ce mi-am propus ; firește, am modificat considerabil planul inițial, dar am sentimentul că am ținut să exprim cu orice preț anumite lucruri pe care doream să le comunic. Îmi închipui că acest „cu orice preț" este atît de înverșunat, încît cititorul va considera totul drept un eșec. Ei bine, nu-i nimic ; a fost o încercare curajoasă. Consider că este rezultatul unei lupte. Ah, și după aceea bucuria de a fi liberă pentru alte înfruntări ; încîntarea ce ți-o produce trîndăvia și nepăsarea față de ceea ce se poate întîmpla. Iar apoi voi putea să citesc din nou cu întreaga putere de concentrare, lucru ce nu l-am făcut, cred, de patru luni. Mi-au trebuit optsprezece luni ca să scriu această carte și presupun că înainte de toamnă n-o vom putea publica.

Miercuri, 4 februarie

O zi pierdută pentru amîndoi. Leonard trebuie să se ducă la ora 10,15 în fiecare dimineață la tribunal, unde este mereu convocat juriul său și mereu amînat pentru ziua următoare la aceeași oră. Dimineața aceasta care trebuia să însemne un ultim efort pentru a termina *Valurile* — cred că Bernard se află cu două zile înainte de a exclama „O moarte !" — această dimineață, zic, mi-a fost

irosită de Elly — care ar fi trebuit să vină la 9,30 punct, şi nu a sosit decît la 11. Acum e 12,30 şi am stat la taifas despre probleme medicale, şi despre femeile care muncesc, după ritualul obişnuit cu stetoscopul, căutînd în zadar să afle cauza temperaturii mele. Dacă am vrea să cheltuim şapte guinee, s-ar putea să depistăm microbul, dar nu sîntem dispuşi s-o facem. În consecinţă, urmează să înghit Bemax şi să continui tratamentul obişnuit.

Cît de ciudate şi de capricioase sînt aceste ultime crize provocate de *Valurile*. Trebuia să termin totul pînă la Crăciun. Astăzi o aştept pe Ethel [1]. Luni m-am dus s-o ascult făcînd repetiţie. O clădire enormă în Portland Place, cu decoraţiuni în stil Adams ca un rigid tort al miresii din ipsos ; covoare roşii uzate ; suprafeţe întinse de un verde şters. Repetiţia avea loc într-o cameră lungă, cu un bovindou ce dădea *spre*, sau de fapt *în* alte case — scări de fier, coşuri, acoperişuri — o privelişte stearpă de cărămidă. În căminul stil Adams duduia focul. Lady L., semănînd cu un cîrnat inform, şi doamna Hunter [2], un alt cîrnat înveşmîntat în satin, şedeau una lîngă alta pe o sofa. Ethel, cu pălăria ei de fetru ponosită, într-o fustă scurtă şi jachetă, stătea în picioare lîngă pian, la fereastră, şi dirija cu un creion. În vîrful nasului avea o picătură de sudoare. Domnişoara Suddaby interpreta „Sufletul" şi am remarcat că adopta exact aceleaşi ipostaze de extaz şi de inspiraţie ca într-o sală de concert. Mai erau acolo doi tineri sau tinerei. Pince-nez-ul lui Ethel cobora puţin cîte puţin spre vîrful nasului. Ea cînta din cînd în cînd ; la un moment dat, luînd o notă joasă, a scos un miorlăit ascuţit ca de pisică. Dar tot ceea ce face este atît de direct, de sincer, încît nu e niciodată ridicolă. Se comportă cu o totală uitare de sine. Pare o întruchipare a vitalităţii, a energiei. Îşi turteşte pălăria ba într-o parte, ba în alta ; străbate camera cu paşi mari, ritmaţi, pentru a-i indica lui Elisabeth ritmul melodiei greceşti, apoi se întoarce la loc cu aceiaşi paşi. „Acum începe levitaţia mobilei", spune ea, referindu-se la salturile supranaturale inspirate de evadarea puşcăriaşului, sau de sfidarea morţii. Bănuiesc

[1] Ethel Smyth. (Nota Ed.)
[2] Sora lui Ethel Smyth. (Nota Ed.)

că muzica este prea literară, prea ostentativă, prea didactică pentru gustul meu. Dar sînt întotdeauna impresionată de faptul că este vorba totuşi de muzică. Vreau să spun că Ethel a ţesut aceste acorduri inteligibile, aceste armonii, aceste melodii dintr-o minte practică şi viguroasă de formaţie didactică. Ce-ar fi să se dovedească o mare compozitoare ? Această idee fantastică, ei i se pare cît se poate de banală : ea constituie însăşi esenţa fiinţei sale. Cînd dirijează, îşi închipuie că aude muzică de Beethoven. Cînd măsoară camera cu paşi mari, cînd se întoarce şi se răsuceşte în jurul nostru, cocoţaţi în tăcere pe scaune, este convinsă că acesta este cel mai important eveniment care are loc la Londra în momentul de faţă. Poate că aşa şi este. Ei bine, am studiat profilul semit, ciudat de sensibil şi de receptiv, al bătrînei Lady L. fremătînd la cel mai mic sunet, asemenea antenelor unui fluture. Cît de sensibile sînt bătrînele evreice la muzică, cît sînt de maleabile şi de flexibile. Doamna Hunter şedea, cu poşeta cu lanţ de aur, aidoma unei figuri de ceară, calmă, îndesată, transfigurată.

Sîmbătă, 7 februarie

În cele cîteva minute ce mi-au mai rămas, vreau să consemnez, cerul fie lăudat, sfîrşitul *Valurilor*. Am scris cuvintele „O moarte !" acum un sfert de oră, după ce-am depănat ultimele zece pagini cu unele momente de o asemenea intensitate şi ameţeală, încît aveam aproape impresia că mă poticneam să ajung la propria mea voce sau la vreun narator oarecare (ca atunci cînd îţi pierzi mintile). Eram aproape speriată, amintindu-mi de vocile care pluteau în aer în faţa mea. În orice caz, am terminat, şi stau de cincisprezece minute într-o stare de triumf şi de calm vărsînd cîteva lacrimi, gîndindu-mă la Thoby şi întrebîndu-mă dacă aş putea scrie pe prima pagină : Julian Thoby Stephen, 1881—1906. Dar cred că nu se poate. Cît de palpabil este sentimentul de triumf şi de uşurare ! Bună sau rea, am terminat-o şi, după cum am avut certitudinea la sfîrşit, nu e doar terminată ci rotunjită, împlinită, comunicînd lucrul dorit. Ştiu cît de grabnic şi de fragmentar, dar vreau să spun că am prins în plasă

aripioara aceea de peşte din întinderea de apă care mi-a apărut deasupra bălţilor cînd stăteam la fereastră la Rodmell şi mă apropiam de sfîrşitul romanului *Spre far*.

Ceea ce m-a interesat în această ultimă clipă a fost libertatea şi îndrăzneala cu care imaginaţia mea a surprins, a fructificat sau a abandonat toate imaginile şi simbolurile pe care le pregătisem. Sînt sigură că acesta este modul cel mai adecvat de a le folosi, nu în unităţi grupate şi coerente, aşa cum am procedat la început, ci pur şi simplu ca imagini fără a le constrînge să funcţioneze ci doar să sugereze. În felul acesta sper că am reuşit să menţin vuietul mării şi cîntecul păsărilor, zorile şi grădina prezente în subconştient, îndeplinindu-şi funcţia lor subterană.

Simbătă, 28 martie

Arnold Bennett a murit aseară, fapt care mă întristează mai mult decît mi-aş fi putut închipui. Un om simpatic şi autentic, reticent şi oarecum stîngaci în felul său de a fi, bine intenţionat, plin de importanţă, binevoitor, vulgar şi conştient de aceasta ; poticnindu-se vag şi dibuind după altceva ; ghiftuit de succes ; rănit în sentimente, nesăţios ; taciturn ; nesuferit de prozaic, mai degrabă demn, încăpăţînîndu-se să scrie şi fiind întotdeauna înşelat, amăgit de lux şi de succes dar naiv, un tip plicticos, un egoist la cheremul vieţii, în ciuda competenţei sale ; avînd o concepţie negustorească despre literatură dar nu lipsit de cunoştinţe esenţiale, înotînd în grăsime şi bunăstare ; cu o înclinaţie deosebită pentru mobila îngrozitoare stil Empire. Avînd sensibilitate. O foarte reală capacitate de înţelegere, îmbinată cu o uriaşă putere de asimilare. Sînt idei care îmi trec prin minte pe apucate în dimineaţa asta cînd stau şi scriu toate acestea în stil ziaristic. Îmi amintesc de hotărîrea lui de a scrie o mie de cuvinte zilnic şi cum în seara aceea a pornit la trap pentru a-şi îndeplini sarcina ; şi mă încearcă oarecare tristeţe la gîndul că acum nu va mai putea să se aşeze la masa de lucru pentru a acoperi numărul stabilit de pagini, cu scrisul său aplicat, frumos dar plicticos. E ciudat cît de mult regreţi dispariţia cuiva care părea, precum zic,

autentic ; care păstra un contact nemijlocit cu viaţa, care m-a insultat, şi totuşi cred că aş fi dorit să continue să mă insulte iar eu să-i răspund cu aceeaşi monedă. Un element al vieţii, chiar şi al vieţii mele atît de îndepărtate de a lui, care dispare. Aceasta este ceea ce mă afectează. [1]

Sîmbătă, 11 aprilie

Ah, m-am săturat să tot corectez ceea ce am scris — aceste opt articole. Cred că am învăţat să scriu repede, dar nu încă să dezvolt minuţios. Vreau să spun că scrisul în sine este destul de neîngrădit ; ceea ce îmi provoacă greaţă este corvoada corectării. Adică ceea ce trebuie să adaugi şi ceea ce trebuie să suprimi. Şi mi se cere în continuare să scriu articole, alte şi alte articole. Aş putea să scriu articole la nesfîrşit. Dar nu mai am altă peniţă, iar aceasta îmi ajunge doar ca să pot face un semn. Şi nu am nici mare lucru de spus, sau mai bine zis am prea multe de spus dar nu am dispoziţia sufletească necesară.

Miercuri, 13 mai

Dacă n-aş scrie din cînd în cînd cîteva pagini în acest jurnal, aş uita, precum se spune, să mă folosesc de peniţă. În momentul de faţă sînt ocupată cu dactilografierea, de la început pînă la sfîrşit, a celor 332 pagini ale cărţii foarte condensate pe care am intitulat-o *Valurile*. Scriu şapte sau opt pagini pe zi şi sper să termin totul în jurul datei de 16 iunie. Aceasta cere o oarecare fermitate, dar nu văd nici o altă cale pentru a face toate corecturile, a menţine ritmul, a stabili legăturile, a dezvolta unele părţi şi a efectua toate celelalte operaţiuni finale. Este ca şi cum aş trece cu un penel umed peste întreaga suprafaţă a pînzei.

Sîmbătă, 30 mai

Nu, am zis — la ora 12,45 —, nu mai pot scrie şi este adevărat. Nu mai pot. Copiez acum capitolul despre moarte. L-am rescris de două ori. Îl voi relua şi îl voi termina,

[1] În *Jurnalul* lui Arnold Bennett din 1930, există un pasaj în care spune că a fost la un dineu unde se afla şi Virginia Woolf, şi adaugă : „Virginia este foarte bine. Ceilalţi invitaţi şi-au ţinut răsuflarea să ne asculte." (Nota Ed.)

sper, azi după-amiază. Dar e ca și cum mi-ar depăna mușchii într-un ghem foarte strîns în creier. Este truda cea mai grea pe care am întreprins-o vreodată. Ce ușurare cînd se va sfîrși ! Dar a fost și munca mea cea mai interesantă. [1]

Marți, 23 iunie

Ieri, 22 iunie, cînd zilele încep, cred, să se scurteze, am terminat de rescris la mașină *Valurile*. Nu că ar fi cu adevărat terminată, vai Doamne, nu. Căci acum va trebui să corectez această copie. Am început treaba la 5 mai și nimeni nu poate spune că de data aceasta am fost grăbită sau neglijentă. Și totuși, nu mă îndoiesc că există numeroase scăpări și neglijențe.

Marți, 7 iulie

Ah, de-aș putea avea puțin răgaz după aceste corecturi interminabile ! (Acum mă ocup de interludii.) Dacă aș putea scrie cîteva cuvinte la întîmplare. Sau chiar mai bine, să nu scriu nimic, să hoinăresc pe coline, lăsîndu-mă purtată în voia vîntului, nepăsătoare ca un ciulin. Și dacă aș putea scăpa de acest nod în care mi-a fost atît de tare strîns creierul, adică de *Valurile*. Acestea sînt gîndurile ce-mi trec prin minte la ora 12,30, în ziua de marți 7 iulie. O zi frumoasă și așa mai departe — acesta e refrenul ce-mi sună în urechi — cît se poate de plăcut în jurul nostru.

Marți, 14 iulie

E ora douăsprezece în această zi de 14 iulie, și a venit Bob să mă roage să semnez o petiție ca să obțină o pensie pentru Palmer. Și Bob vorbește... mai ales despre noua sa locuință, despre chiuvete, dacă mai poate folosi o lumînare ca să se ducă în dormitor. Bessy se mută azi. El pleacă în Italia pentru o lună ; aș putea trimite un exemplar din noua mea carte contelui Moira : toți italienii

[1] (Notă marginală.) Am ajuns la pagina 162, deci la jumătate, în douăzeci și șase de zile. Cu puțin noroc voi putea termina pînă la 1 iulie.

sînt conți, i s-a întîmplat o dată să însoțească patru conți într-o vizită la Cambridge ; Palmer... și așa mai departe. Sprijinindu-se cînd pe un picior, cînd pe altul, scoțîndu-și pălăria și punîndu-și-o din nou, îndreptîndu-se spre ușă și întorcîndu-se înapoi.

Voiam să spun că tocmai am terminat de corectat scena despre Hampton Court. (Slavă Domnului, este ultima corectură !) Dar bilanțul *Valurilor* se prezintă după cum urmează :

Am început să lucrez serios la 10 septembrie 1929.
Am terminat prima variantă la 10 aprilie 1930.
Am început a doua variantă la 1 mai 1930.
Am terminat a doua variantă la 7 februarie 1931.
Am început corectura celei de-a doua variante la 1 mai 1931, și am terminat-o la 22 iunie 1931.
Am început să corectez textul dactilografiat la 25 iunie 1931.
Îl voi termina, sper, la 18 iulie 1931.
După aceea îmi vor rămîne numai șpalturile.

Vineri, 17 iulie

Da, cred că pot spune că în dimineața aceasta am terminat cartea. Adică am copiat încă o dată, pentru a optsprezecea oară, frazele de la început. Leonard o va citi mîine și eu voi deschide acest jurnal pentru a consemna verdictul lui. [1] Părerea mea personală este — ah, Doamne ! — că e vorba de o carte dificilă. Nu cred că am fost vreodată supusă unei asemenea încordări. Și trebuie să mărturisesc că sînt neliniștită ce va spune Leonard. Mai întîi, va fi chiar mai sincer ca de obicei. Și s-ar putea să fie un eșec. Iar mai mult de atît nu pot face. Sînt înclinată să cred că este bună, dar incoerentă, densă, desfășurîndu-se sacadat. În orice caz este laborioasă, compactă. Oricum, am încercat să-mi transpun viziunea și, dacă nu este o reușită, este o inițiativă în direcția cea bună. Dar sînt neliniștită. S-ar putea să lase o impresie generală de meschinărie și afectare. Dumnezeu știe. Și după cum îmi zic, repetînd acest lucru pentru a spori ușoara bătaie de inimă, atît de neplăcută, voi arde de nerăbdare să aflu

[1] (Notă marginală.) Pe care l-am pierdut între timp.

ce spune Leonard cînd va veni mîine seară sau duminică dimineaţa aducînd manuscrisul, cînd se va aşeza şi va începe : „Ei bine !"

Duminică, 19 iulie

„Este o capodoperă", a spus Leonard venind în pavilionul meu în această dimineaţă, „şi cea mai bună dintre cărţile tale." Consemnez acest lucru, adăugînd că pe de altă parte consideră primele o sută de pagini extrem de dificile şi se îndoieşte dacă un cititor obişnuit va putea să le urmărească. Dar Doamne, ce uşurare ! Cuprinsă de euforie, am ieşit în ploaie pentru a face o mică plimbare pînă la ferma Rat şi aproape că m-am resemnat la gîndul că începe să se construiască o stînă de capre şi o casă pe versantul dinspre Northease.

Luni, 10 august

Am citit acum — ora 10,45 — primul capitol din *Valurile* şi nu am făcut nici o modificare în afară de două cuvinte şi trei virgule. Da, în orice caz acum e precis şi pertinent. Îmi place. Şi de data aceasta şpalturile mele vor fi expediate avînd doar cîteva însemnări în creion. Mi se face inima cît un purice. Îmi zic : „Sar peste obstacole... L-am invitat pe Raymond. Mă îndrept spre largul mării în ciuda migrenelor, a amărăciunii. S-ar putea de asemenea să obţin un...[1] Iar acum voi începe să scriu puţin la *Flush*.

Sîmbătă, 15 august

Sînt destul de agitată. Citesc şpalturile, dar nu pot parcurge decît cîteva pagini, şi apoi trebuie să fac o pauză. Tot aşa s-a întîmplat şi cînd am scris-o, şi Dumnezeu ştie ce virtuţi posedă această carte extatică.

Duminică, 16 august

Ar trebui să-i cer iertare jurnalului, pentru că îl folosesc în acest fel ca să-mi consemnez lipsa unui scop precis. Adică am corectat şpalturile — ultimul capitol l-am ter-

[1] Cuvîntul este ilizibil. (Nota Ed.)

minat în dimineața aceasta — și constat că după o jumătate de oră trebuie să mă opresc și să-mi las mintea să se odihnească după aceste momente de concentrare. Nu mai pot scrie nici un rînd la *Flush*, deoarece ritmul nu este cel adecvat. *Valurile* este cel puțin o operă densă și concentrată, întrucît îmi ține mintea atît de încordată. Ce vor spune oare criticii despre ea ? Și prietenii ? Evident că nu vor putea găsi cine știe ce lucruri noi de spus.

Luni, 17 august

Ei bine, acum la 12,30 trecute, am făcut ultimele corecturi la *Valurile*, am terminat șpalturile, care vor fi expediate mîine și pe care îmi închipui că nu le voi mai vedea niciodată, absolut niciodată.

Marți, 22 septembrie

Domnișoara Holtby scrie : „Este un poem, într-o măsură mult mai mare decît oricare din celelalte cărți ale tale. Este de o rară subtilitate. Pătrunde mai adînc în străfundurile inimii omenești chiar și decît *Spre far*..." Deși reproduc această apreciere pentru că ea constituie diagrama temperaturii mele, Doamne, precum zic, această temperatură era cît se poate de joasă acum o săptămînă ; și devenind apoi febrilă, nu mai urcă, este normală. Cred că acum m-am liniștit. Oamenii nu vor face decît să repete lucruri deja spuse. Iar eu am uitat foarte mult. Ceea ce doresc este să mi se spună că este o operă solidă care semnifică ceva. Cît privește semnificația, eu însămi o voi cunoaște-o abia după ce voi scrie o nouă carte. Sînt iepurele care aleargă foarte departe înaintea ogarilor, adică a criticilor.

Tavistock Square nr. 52

Luni, 5 octombrie

O însemnare pentru a spune cît mă bucur — încît nici nu-mi pot continua *Scrisoarea* — fiindcă Harold Nicolson a telefonat pentru a spune că socotește *Valurile* o capo-

doperă. Aşadar, nu a fost o pierdere de timp. Vreau să spun că viziunea pe care am avut-o are o oarecare înrîurire asupra altor minţi. Acum o ţigară şi pe urmă să ne întoarcem la lucru temeinic. Să continuăm acest jurnal egotist. Nu sînt emoţionată peste măsură ; nu, mă simt tare departe de toate astea. Şi discuţiile nesfîrşite, căci dacă *Valurile* reprezintă ceva, este o aventură pe care o întreprind singură ; şi dragul de *„Literary Supplement"* care clipeşte din ochi, zîmbeşte cu gura pînă la urechi şi mă ia sub aripa sa protectoare (o recenzie lungă şi, pentru „The Times" binevoitoare şi sinceră !) — nu mă impresionează prea mult. Dealtfel, nici Harold cu articolul său din „Action". Da, într-o oarecare măsură aş fi fost nefericită dacă m-ar fi criticat dar, Doamne, ce departe sînt de toate acestea. Iar noi sîntem, pe de altă parte, extenuaţi de oameni, de pachetele pe care trebuie să le facem. Mă întreb dacă e bine să ai această senzaţie de detaşare, în sensul că *Valurile* nu este ceea ce se spune. E ciudat că „Times" face elogiul personajelor mele, cînd de fapt am intenţionat să nu existe personaje. Dar sînt complet stoarsă de vlagă. Mi-e dor de bălţile, de colinele unde mă plimbam, şi să mă trezesc liniştită în dormitorul meu spaţios. Astă-seară voi vorbi la radio, mîine voi fi la Rodmell. Săptămîna viitoare va trebui să ţin piept criticii.

Vineri, 9 octombrie

Într-adevăr, această carte neinteligibilă se bucură de o primire mai bună decît toate celelalte. O notiţă în „Times". E pentru prima oară că mi se face această onoare. Şi se vinde bine. Ce neaşteptat, ce ciudat ca oamenii să poată citi această carte laborioasă, dificilă.

Sîmbătă, 17 octombrie

Alte notiţe despre *Valurile*. În ultimele trei zile, vînzarea a scăzut la aproximativ cincizeci de exemplare : după marea vîlvătaie cînd am vîndut cinci sute de exemplare într-o zi, vreascurile au ars complet aşa cum am prevăzut. (Nu că aş fi prevăzut că se vor vinde mai mult de trei mii de exemplare.) Iată ce s-a întîmplat : abonaţii bibliotecilor de împrumut nu reuşesc să-l citească pînă la

sfîrşit şi expediază înapoi volumele. Astfel prezic că vînzarea va scădea lent, pînă cînd vom ajunge la şase mii de exemplare, şi atunci se va reduce aproape complet, deşi nu chiar complet. Fiindcă a fost primit cu aplauze, dacă pot folosi fără vanitate expresia convenţională. Toate provinciile îl citesc cu entuziasm. Într-un anume sens sînt chiar mişcată, cum ar spune Morgan şi cei ca el. În provincie recenzenţi necunoscuţi declară aproape într-un singur glas : „Iată cea mai bună operă a doamnei Woolf ; nu este poate o carte de succes la public, dar o respectăm pentru a o fi scris şi considerăm că *Valurile* este realmente o carte pasionantă." Într-adevăr, sînt în primejdie de a deveni romancierul nostru de frunte, şi nu numai în ochii snobilor intelectuali.

Luni, 16 noiembrie

Aici vreau să-mi ofer plăcerea — pot s-o fac oare ? — de a transcrie una sau două fraze din scrisoarea lui Morgan despre *Valurile :*

„Îţi voi scrie, bineînţeles, din nou după ce voi reciti *Valurile*. Am parcurs-o şi vorbesc despre ea la Cambridge. E dificil să te pronunţi în legătură cu o carte pe care o intuieşti ca fiind de o importanţă capitală, dar încerc în prezenţa ei aceeaşi emoţie pe care ţi-o produce convingerea că te afli în prezenţa unei lucrări clasice."

Mărturisesc că îmi procură o plăcere mai mare decît orice scrisoare despre oricare dintre cărţile mele, pe care am primit-o vreodată. Nici nu poate fi altfel, venind din partea lui Morgan. Pe de o parte îmi insuflă convingerea că am dreptate să perseverez pe această cale singuratică ce mi-am ales-o. Vreau să mai spun că astăzi mă gîndeam să scriu o altă carte — despre prăvăliaşi, circiumari, cu scene din lumea periferică. Judecata lui Morgan a ratificat acest proiect. Dadie este de aceeaşi părere. Ah, da, cred că între cincizeci şi şasezeci de ani voi scrie cîteva cărţi cu totul aparte, dacă o să mai trăiesc. Mai exact, cred că sînt pe punctul de a afla în sfîrşit o întruchipare a formelor precise ce-mi stăpînesc mintea. Cîtă trudă pentru a ajunge la acest început — presupunînd că *Valurile* este prima mea lucrare în propriul meu stil ! Notez ca pe una

din curiozităţile vieţii mele literare faptul că îi ocolesc cu grijă pe Roger şi pe Lytton, bănuind că nu le-ar place *Valurile.*

Lucrez din greu, în felul meu, pentru a pune la punct două lungi articole despre elisabetani, care vor apărea în fruntea unei noi serii de *Eseuri.* După aceea va trebui să parcurg lista lungă a acestor articole. Presimt, de asemenea, în străfundurile minţii că pot elabora o nouă metodă critică. Ceva mult mai puţin rigid şi convenţional decît articolele din „Times". Dar în acest volum va trebui să păstrez vechiul stil. Mă întreb cum aş putea proceda. Trebuie să existe o manieră mai simplă, mai subtilă, mai strînsă de a scrie despre cărţi şi despre oameni, numai de-aş putea-o descoperi. (S-au vîndut mai mult de 7.000 de exemplare din *Valurile.)*

1932

Miercuri, 13 ianuarie

Ah, dar astăzi nu este prima zi a anului, așa cum îmi zic întotdeauna adresîndu-mi scuze mie însămi. Este cea de-a treisprezecea zi și trec printr-una din acele stări de apatie, unul din acele refluxuri ale vieții cînd nu pot să însăilez nici măcar un cuvînt pe perete. Doamne, grea povară a mai fost *Valurile* dacă și acum mai simt încă oboseala !

Pot conta oare pe încă douăzeci de ani de viață ? La 25 ianuarie, adică de luni într-o săptămînă, voi împlini cincizeci de ani : uneori mi se pare că am trăit 250 ani, iar alteori mă cred cea mai tînără persoană din omnibuz. (Nessa îmi spune că ea continuă să creadă acest lucru ori de cîte ori se urcă în autobuz.) Aș vrea să scriu încă patru romane în genul *Valurilor ;* și apoi *O bătaie în ușă* [1], și să străbat literatura engleză așa cum trece ața prin brînză, sau mai exact ca o insectă harnică croindu-și drum de la o carte la alta, de la Chaucer pînă la Lawrence. Acesta este un adevărat program de lucru, ținînd seama de încetineala mea și de faptul că devin din ce în ce mai lentă, din ce în ce mai compactă și mai intolerantă față de zor și grabă — un program care să dureze douăzeci de ani dacă voi mai trăi atît.

Duminică, 31 ianuarie

Terminînd adineaori varianta finală a ceea ce eu numesc *Scrisoare către un tînăr poet,* pot să-mi ofer un moment de răgaz. Judecînd după tonul cinic al acestei remarci, îmi dau seama că nu este ceva prea sigur. Mi-e

[1] Ulterior titlul a fost schimbat în *Trei guinee.* (Nota Ed.).

din ce în ce mai greu să scriu. Lucrurile pe care altădată le aşterneam la repezeală pe hîrtie acum le condensez şi le reformulez şi, din motive pe care nu le voi analiza aici, vreau să utilizez un timp aceste pagini pentru a dialoga.

Luni, 8 februarie

De ce oare am afirmat că voi publica un alt volum din seria *Eseurilor ?* Aceasta îmi va lua săptămîni şi luni întregi. Dar petrecînd un an cu lecturi din literatura engleză — în afară de cîteva divertismente greceşti şi ruseşti — îi va face fără îndoială bine minţii mele imaginative. În orice caz, mă va odihni. Într-o zi, pe neaşteptate, imaginaţia va intra în acţiune. Fac aceste însemnări la repezeală la sfîrşitul unei lungi dimineţi de lucru la Donne, care va trebui să fie refăcut, şi mă întreb dacă merită osteneala. Mă trezesc noaptea cu impresia că mă aflu într-un hol pustiu : Lytton a murit, şi clădirea tuturor acestor fabrici. Ce sens au toate ? Cînd nu lucrez, viaţa devine deodată săracă, indiferentă. Lytton a murit şi nimic deosebit nu a marcat dispariţia lui. Şi toate aceste articole superficiale ce se scriu despre el.

Joi, 11 februarie

Mintea mea se concentrează tot mai mult asupra cărţii ***O bătaie la uşă*** (care va fi titlul ?) şi aceasta datorită în mare măsură lecturii cărţii ***Wells despre condiţia femeii :*** cum în lumea viitorului ea va trebui să se dovedească un factor auxiliar decorativ, ţinînd seamă de faptul că experienţele privind rolul femeii efectuate în ultimii zece ani nu au dat nici un rezultat.

Marţi, 16 februarie

Adineaori am „terminat" articolul despre Donne — folosesc ghilimelele ironic — o adevărată corvoadă care cred că este bine intenţionată. Şi ard de nerăbdare să scriu (dar cum să-l intitulez ?) — ***Aşa sînt bărbaţii ?*** Nu, e prea ostentativ feminist. Deci e o urmare, pentru care am strîns destul praf de puşcă ca să arunc în aer catedrala St. Paul.

Va cuprinde patru tablouri. Şi trebuie să continui cu *Eseurile,* fie şi numai pentru a dovedi încă o dată valabilitatea acreditării mele.

Marţi, 17 mai

Ce atitudine trebuie să adopţi faţă de critică ? Ce-ar trebui să simt şi să spun cînd domnişoara B. mă atacă într-un articol din „Scrutiny", pe care mi-l consacră în întregime ? E tînără, a absolvit Cambridge şi e plină de zel. Afirmă că sînt o foarte proastă scriitoare. Cred că ceea ce trebuie făcut este să reţii esenţialul din ce se spune — deşi nu cred că-i adevărat — şi apoi să foloseşti acest mic stimulent de energie pe care ţi-l furnizează critica pentru a-ţi afirma propria personalitate cu mai multă vigoare. Este probabil adevărat că acum reputaţia mea va scădea. Voi fi ridiculizată şi mă vor arăta cu degetul. Care ar trebui să fie atitudinea mea ? Este evident că Arnold Bennett şi Wells au privit greşit critica tinerilor lor contemporani. Calea cea mai bună este să nu ai nici un resentiment, dar nici să nu adopţi o atitudine resemnată, supusă şi creştinească. Se înţelege că fiind înzestrată cu un curios amestec de extremă irascibilitate şi modestie (ca să mă analizez sumar), îmi revin foarte repede de pe urma laudei ca şi a criticii. Dar aş vrea să adopt o atitudine. Lucrul cel mai important este să nu te gîndeşti prea mult la tine însuţi. Să examinezi acuzaţia ce ţi se aduce în mod onest dar fără zgomot şi fără să-i acorzi prea multă importanţă. Şi să nu răspunzi cu nici un preţ căzînd astfel în extrema cealaltă şi gîndindu-te prea mult. Şi acum acest ghimpe mi-a ieşit din coastă, poate chiar prea uşor.

Miercuri, 25 mai

Am terminat acum de citit *David Copperfield* şi îmi zic : „N-aş putea oare evada într-o atmosferă mai agreabilă ? Să mă deschid şi să mă pătrund de balsam, devenind o făptură sensibilă şi vie ? Doamne, cît de mult sufăr !", Ce îngrozitor e să ai capacitatea de a simţi totul cu o asemenea intensitate ! Acum, de cînd ne-am întors, mă simt

înnodată într-un ghem, nu-mi regăsesc ritmul, nu pot da viață lucrurilor, mă simt înspăimîntător de detașată de tot. Văd tinerii și mă simt bătrînă. Nu, nu este vorba despre asta. Mă întreb cum voi putea suporta încă un an. Îmi zic : „Și totuși, oamenii trăiesc". Nu-mi pot închipui ce se petrece în spatele fețelor lor. Totul nu este decît o suprafață dură. Eu însămi sînt un organism care primește o lovitură după alta. Oroarea acestor chipuri dure brăzdate de riduri la expoziția de flori de ieri. Lipsa deșartă de țel a întregii existențe ; ura față de propria mea stupiditate și nehotărîre, vechea senzație a unei mori care se învîrtește la nesfîrșit fără nici un motiv. Moartea lui Lytton, moartea lui Carrington ; o dorință neînfrînată de a-i vorbi, totul retezat, pierdut. Femeile, cartea mea despre profesiuni. Voi mai scrie oare vreun alt roman ? Dispreț pentru faptul că-mi lipsește forța intelectuală. Citindu-l pe Wells fără să înțeleg nimic... societatea ; să cumpăr îmbrăcăminte, Rodmell de nerecunoscut, întreaga Anglie de nerecunoscut, spaima ce mă cuprinde noaptea față de toate lucrurile care în general merg prost în univers, cumpărarea obiectelor de îmbrăcăminte, ce mult detest Bond Street și să cheltuiesc banii pe haine. Și mai rău decît orice, această deprimantă sterilitate. Iar ochii mă dor și-mi tremură mîna.

În această perioadă de complet vid și plictiseală, îmi vine în minte o remarcă a lui Leonard care a spus : „Lucrurile au luat-o cumva razna". Era în noaptea cînd s-a sinucis Carrington. Mergeam pe strada aceea tăcută, albastră, mărginită de schele. Am văzut toată violența și lipsa de rațiune încrucișîndu-se în aer deasupra capetelor noastre, iar noi, niște ființe minuscule. Afară, tumultul. Ceva înspăimîntător, lipsa de rațiune. Să scriu o carte despre aceasta ? Ar fi un mijloc de a introduce din nou ordine și mișcare în universul meu.

Joi, 26 mai

Astăzi greutatea ce-mi apăsa capul a dispărut brusc. Pot să reflectez, să raționez, să urmăresc o idee și să mă concentrez. Poate că este începutul unui nou avînt. S-ar

putea ca acest lucru să se datoreze conversației avute aseară cu Leonard. Am încercat să-mi analizez starea de deprimare ; cum creierul meu e hărțuit de conflictul interior dintre două moduri de gîndire, critică și creatoare. Și cum în exterior sînt extenuată de luptă, de divergențe, de incertitudine. În dimineața aceasta mintea mea este proaspătă și calmă în interior, nu încordată și agitată.

Marți, 28 iunie

Tocmai am „terminat" articolul despre de Quincey. Încerc astfel să respect orarul zilnic și să predau cel de-al doilea volum din *Eseuri* în ultima zi a lunii iunie care, după cum constat cu groază, cade joia viitoare. Am petrecut vara trecută trudind la *Valurile*. Dar acesta este mult mai puțin dificil. În orice caz căldura e toridă, sufocantă. Regal, imperial, acestea sînt cuvintele după care dibui plimbîndu-mă în scuar. Era așa de cald, îngrozitor de cald ieri, cînd a venit în vizită prințul Mirsky cu volubila sa doamnă rusoaică. Vreau să spun că, plină de temperament, gesticula mult ca toți slavii. Dar Mirsky tăcea ca un pește. Vorbea din cînd în cînd, făcînd cîte o remarcă pe care parcă o tăia în bucăți. Fața lui e marcată adînc de suferință, de desperare. De doisprezece ani trăiește în Anglia în pensiuni de familie ; acum se întoarce definitiv în Rusia. Privindu-i ochii luminîndu-se și stingîndu-se, îmi ziceam : Iată unul din rezultatele războiului : acest om hărțuit și închis. Faptul nu a fost de natură să ne înveselească ceaiul.

Miercuri, 29 iunie

De cîte ori îmi sug tocul, cerneala îmi pătează buzele. Și nu mai am cerneală să-mi umplu călimara, și e ora douăsprezece și zece. Tocmai am terminat articolul despre Hardy. M-am angajat față de mine însămi să isprăvesc *Eseurile* pînă miercurea viitoare. Și astăzi e duminică. Aseară, la ora zece, a trecut un Zeppelin cu un cordon de lumină care-i atîrna de ombilic. Aceasta m-a consolat că n-am fost la ultimul spectacol de balet. Am curățat masa pe care în timpul absenței mele o va moșteni John. Și

acum ar trebui să mă apuc de articolul despre Christina Rossetti. Dar, Doamne, cum ajungi să te saturi de propriul tău scris !

...Astăzi e miercuri și mărturisesc că încă nu am terminat *Eseurile*. Da, dar a trebuit să rescriu în întregime ultimul articol, pe care-l consideram atît de bun. Vor trece ani pînă cînd voi aduna din nou un alt mănunchi de articole.

Luni, 11 iulie

Voi folosi o peniță nouă pentru a consemna faptul, care acum este o realitate, că am pus o bandă de elastic în jurul *Eseurilor*, seria a doua, și manuscrisul este gata să fie dus sus, ora fiind unu fără zece. Nici un sentiment de succes, ci numai acela al unei corvezi duse la bun sfîrșit. Cu toate acestea, trebuie să spun că este o carte destul de agreabilă de citit. Totuși mă îndoiesc că voi mai scrie o altă carte în același gen. Trebuie să găsesc o cale mai directă către cărți decît aceasta. Dar, cerul fie lăudat, nu acum. Acum vreau să intru în vacanță. Cu alte cuvinte, ce voi scrie mîine ? Pot să mă așez și să cuget.

Miercuri, 13 iulie

Am dormit pe un roman plin de promisiuni. Așa trebuie să scriu. Reflectez ca de obicei la modul cum îmi pot îmbunătăți soarta și voi începe prin a face o plimbare prin Regent's Park, singură, azi după-amiază. Vreau să spun, de ce oamenii fac un singur lucru pe care n-au chef să-l facă : să cumpere o pălărie, de exemplu, sau să citească o carte. Bătrînul Joseph Wright și bătrîna Lizzie Wright sînt niște oameni pe care îi respect. Sper cu toată convingerea că cel de-al doilea volum va sosi în dimineața aceasta. El era autor de dicționare dialectale. Fusese crescut într-un orfelinat, mama lui se angaja ca menajeră. Și s-a căsătorit cu domnișoara Lea, fiica unui preot. Tocmai am terminat de citit cu respect scrisorile lor de dragoste. El spunea : „Fă întotdeauna ceea ce-ți place și atunci va exista măcar un om fericit." Iar ea, întrevăzînd perspectiva căsătoriei cu Joe, zicea : „Fă în așa fel încît detaliile

să facă parte dintr-un tot și ca proporțiile să fie exacte." E curios să constați cît de rar întîlnești oameni care spun lucruri pe care le-am fi putut spune noi înșine. Atitudinea lor față de viață se aseamănă foarte mult cu a noastră. Joe era un bărbat îndesat și voinic. „În anumite privințe, sînt unic", zicea el. Se cuvine să lăsăm posterității o mărturie despre Joe și Lizzie. Și-a adus-o pe bătrîna sa mamă la Oxford. Ea socotea că din colegiul All Souls s-ar putea face o foarte bună cooperativă. Avea pumnul tare și-i altoia pe băieți. Care este concepția lui despre știință ? Uneori aș vrea să fiu și eu savantă. În domeniul sunetelor și dialectelor. Totuși, la ce servește oare ? Vreau să spun, dacă ai un asemenea intelect, de ce să nu faci ceva *frumos* ? Da, dar pe de altă parte triumful cunoașterii constă în a lăsa în urmă ceva solid, pentru totdeauna. Datorită dicționarului său, toată lumea știe astăzi de existența dialectelor. El este omologul grosolan și viguros al unui Sidney Webb și al unui Walter Leaf : voinic, păros, avînd un simț al umorului mai ascuțit decît amîndoi și mai multă forță. Putea să muncească toată noaptea, să se spele și s-o ia de la început ziua următoare. Domnișoara Weisse, le-a făcut cunoștință, a convins-o pe Lizzie să renunțe la aranjarea buchetelor la presbiteriu și să se ducă la Oxford. Lizzie avea un caracter ferm. N-a vrut să accepte ca Joe să-i ofere o slujbă, pentru că aceasta o făcea să se simtă ca un urs legat de lanț. Dar s-a căsătorit cu el. S-au rătăcit în pădure în 1896, s-au așezat jos și au trăit o oră de mari suferințe, după care ea i-a acceptat cererea în căsătorie. S-au întors înapoi la domnișoara Weisse în căruța unui brutar. O povestire pasionantă. Joe știa totul despre servitori. A învățat singur să citească la vîrsta de 14 ani. Pentru doi peni pe săptămînă, îi învăța pe ucenicii din fabrici să citească într-o cameră de dormit. Un om în aparență morocănos dar foarte sensibil. Acesta este un omagiu ce-l aduc lui Joe și Lizzie. Mă gîndeam cît de mult aș fi dorit să-i cunosc și cît de mult aș vrea că acum să-i pot scrie ei. Un chip frumos, cu ochi mari, luminoși. Bine, bine dar ce se întîmplă în volumul al doilea ?

Vineri, 5 august

Ieri, Leonard a intrat în camera mea la micul dejun și a spus : „Goldie a murit". Nu l-am cunoscut foarte bine, dar aveam față de el sentimentul obișnuit ce mi-l inspiră acei venerabili universitari de la Cambridge și fusesem bucuroasă, firește, de ceea ce îmi scrisese în legătură cu *Valurile*. Aceasta ne-a apropiat. Acum încerc sentimentul ciudat că ne aflăm cu toții în miezul unei vaste operațiuni și al splendorii acestei aventuri — viața și sentimentul că putem muri. Mă înconjoară o imensitate. Nu, nu pot sesiza acest lucru. Îl voi lăsa să se maturizeze sub forma unui „roman", fără îndoială. (În acest fel ajung la concepția din care emană romanul.) Aseară Leonard și cu mine am discutat din nou despre moarte, pentru a doua oară anul acesta : cum am putea fi striviți ca niște viermi de un automobil. Ce știe viermele despre automobil și despre felul cum este construit ? există poate o rațiune pentru toate acestea, dar nu una pe care noi, ființele umane, s-o putem sesiza. Goldie avea un fel de credință mistică.

Am fost la cursele de cai la Lewes și am văzut-o pe doamna cea grasă în negru, cu preaplinul persoanei sale revărsîndu-se peste scaunul de vînătoare pe care masa ei se proptește atît de nesigur. Am văzut drojdia lumii sportive aliniindu-se în automobile, cu portbagajele umflate de coșuri de picnic ; am auzit răcnetele celor ce pariau, am zărit pentru o secundă caii încordați trecînd aproape de noi, bătînd pămîntul cu picioarele, biciuiți de jochei cu fața roșie. Ce zgomot făceau, ce senzație de mușchi tari și întinși și, dincolo de coline, această zi vîntoasă și însorită părea îndepărtată și sălbatică, și-mi puteam imagina locul pe vremea cînd pămîntul nu era cultivat încă.

Miercuri, 17 august

Acum cred că am corectat *Eseurile* atît cît este posibil. Îmi rămîne un răgaz de cîteva minute înainte de a-i duce șpalturile lui Leonard. Să folosesc prilejul pentru a descrie cum am leșinat din nou ? Zgomotul de cai în galop s-a dezlănțuit în mintea mea joi seara, cînd stăteam cu

Leonard pe terasă. „Ce răcoare e după zăpuşeala zilei !" am zis. Ne uitam la colinele care se retrăgeau în întunericul des, după ce toată ziua arseseră cu reflexe de smarald. Totul începea să fie acoperit de un văl fin, moale. Şi bufniţa albă zbura spre baltă să vîneze şoareci. Apoi inima mi-a tresăltat, s-a oprit, a tresăltat din nou şi am simţit acel ciudat gust amar în fundul gîtului ; pulsul mi-a urcat pînă la cap şi a început să tot bată, nebuneşte, din ce în ce mai repede. Am zis : „O să leşin", şi am alunecat de pe scaun, căzînd pe iarbă. Nu, nu-mi pierdusem cunoştinţa, trăiam, dar eram copleşită de herghelia ce se zbătea în capul meu, galopînd, izbind din copite. Îmi ziceam : „Dacă mai ţine mult, creierul are să-mi plesnească". Încetul cu încetul, zgomotul cavalcadei a slăbit. M-am ridicat clătinîndu-mă, dar cu nesfîrşită dificultate şi spaimă, acum leşinînd de-a binelea şi văzînd grădina alungindu-se şi deformîndu-se penibil, departe, departe, departe — ce lungă părea — aş putea să mă tîrăsc ? — pînă acasă : şi am ajuns în cameră şi m-am prăbuşit pe pat. Apoi o durere ca la naştere şi apoi şi aceasta s-a atenuat lent, iar eu zăceam, prezidînd ca o lumină pîlpîitoare, ca o mamă plină de solicitudine, fragmentele frînte şi împrăştiate ale trupului meu. O experienţă dintre cele mai acute şi mai neplăcute.

Sîmbătă, 20 august

O zi curioasă, ieri la Londra. Îmi ziceam stînd în picioare la fereastră : „Observă acest moment, pentru că de douăzeci şi unu de ani n-a mai fost o asemenea arşiţă". Adia un vînt fierbinte, ca şi cînd ai fi trecut pe deasupra unei bucătării, se simţea cînd mergeai de la studio la imprimerie. Afară, tineri şi tinere îmbrăcaţi în alb erau întinşi pe iarbă în scuar. Era aşa de cald, încît nu puteam sta în sufragerie. Leonard intra şi ieşea cu braţele încărcate şi cu greu a consimţit să mă lase să urc sus pe propriile-mi picioare. La întoarcere am înciuat portiera automobilului şi am coborît geamurile şi astfel şedeam într-un puternic curent fierbinte care a devenit delicios de proaspăt şi de verde cînd am ajuns pe drumurile desfundate, pe lîngă pădure. Locul cel mai răcoros este scaunul

din față al mașinii cînd mergi cu patruzeci sau cincizeci de mile cu geamul deschis. Astăzi la ora 12,30 s-a stîrnit vîntul, norii au coborît, iar acum la 15,45 este aproape o zi caldă de vară obișnuită. Canicula a ținut zece zile. După ce leșin, simt o bătaie în cap, sau așa mi se pare. Se întîmplă de asemenea să mă gîndesc că aș putea muri subit și îmi zic : „Ei, bine, continuă să mănînci, să bei, să rîzi și să hrănești peștii". E ciudat — stupiditatea ce i-o atribuim morții — dorința pe care o manifestăm de a o diminua și de a fi găsiți — precum afirmă Montaigne — rîzînd împreună cu fetele și băieții veseli. Leonard jalonează marginea lacului, iar eu mă duc să mă fotografiez. Au mai apărut trei cărți despre doamna Woolf, ceea ce îmi amintește că într-una din zilele următoare va trebui să redactez o notă despre opera mea.

Este o vară foarte frumoasă, în ciuda timidității, a ezitărilor și a temerilor mele de azi-dimineață. De o încîntătoare liniște, diafană, viguroasă. Cred că mi-ar plăcea să duc o existență ca aceasta, mai umană, într-o viață viitoare ; aș vrea să mă desfășor în voie în mijlocul prietenilor — să simt amploarea și bucuria vieții ; să nu fac eforturi pentru a afla rostul lucrurilor ; să devin suplă și să las mustul lucrurilor obișnuite, al conversației și al caracterelor să se infiltreze în mine pe nesimțite, pe neștiute, înainte de a spune „Ajunge !" și de a-mi scoate pana. Da, acum circulația mi se normalizează în șolduri și nu-mi mai simt nervii ca niște ace. Ieri i-am dus prune bătrînei doamne Grey. S-a stafidit de tot și șade pe un scaun într-un colț. Ușa e deschisă. Ea tresare și tremură. Are expresia rătăcită și absentă a celor bătrîni. Lui Leonard îi place să-i asculte lamentațiile : „Mă tîrăsc pînă în pat sperînd că în curînd se va face ziuă, și mă tîrăsc apoi jos din pat sperînd să vină noaptea. Sînt o bătrînă ignorantă, nu știu nici să scriu, nici să citesc. Dar în fiecare seară mă rog la bunul Dumnezeu să mă ia. Ah, să mă duc să mă odihnesc. Nimeni nu cunoaște durerile pe care le îndur. Uitați-vă, aici la umăr". Și a început să-și desfacă un ac de siguranță. I-am pipăit umărul. „Tare ca fierul, plin de apă, și picioarele la fel." Și-a tras ciorapul în jos. „E dropică. Am 92 de ani. Toți frații și surorile mele au

murit. Tata mi-a murit. Bărbatul mi-a murit..." A luat-o de la început cu povestea nenorocirilor ei, cu enumerarea tuturor necazurilor, repetîndu-le de mai multe ori. Era incapabilă de a vedea altceva, nu putea decît să repete totul de la început. Mi-a sărutat mîna şi ne-a mulţumit pentru lira ce i-am dat-o. Iată ce facem din viaţa noastră. Nici citit, nici scris, ci o ţinem în viaţă cu... [1] doctori atunci cînd ea ar vrea să moară. Ingeniozitatea omenească în materie de tortură este cu totul remarcabilă.

LONDRA

Duminică, 2 octombrie.

Da, o să-mi dăruiesc o peniţă nouă. E curios cum întoarcerea aici îmi strică dispoziţia de a scrie. Şi mai ciudat este că sînt pătrunsă de sentimentul că acum, la cincizeci de ani, am posibilitatea de a-mi lansa săgeţile, oricare ar fi ele, liber şi drept la ţintă. Prin urmare, toată această pălăvrăgeală a revistelor săptămînale nu mă interesează cîtuşi de puţin. Nu sînt decît schimbări ale stării sufleteşti. Nu cred în bătrîneţe. Cred în faptul că ne schimbăm pentru totdeauna înfăţişarea faţă de soare. De aici decurge optimismul meu. Şi pentru a mă schimba începînd din acest moment, pentru a mă curăţa, a mă purifica, vreau să mă debarasez de această viaţă facilă şi întîmplătoare — camenii, criticii, celebritatea, toţi aceşti solzi sclipitori, să mă retrag în mine însămi şi să mă concentrez. De aceea, deocamdată nu voi alerga în dreapta şi în stînga cumpărînd haine, făcînd vizite. Mîine plecăm la Leicester, la conferinţa partidului laburist. Apoi vom reveni la o activitate editorială febrilă. *Eseurile* nu-mi provoacă nici măcar un fior, ca dealtfel nici cartea domnişcarei Holtby [2]. Mă interesează să observ ce se petrece în acest moment, fără a dori să iau parte — o atitudine adecvată cînd eşti conştient de propria-ţi putere. Acum

[1] Cuvînt ilizibil. (Nota Ed.)
[2] *Virginia Woolf*, de Winifred Holtby. (Nota Ed.)

sînt înconjurată de coline, de sate. Ce fericiți sîntem la Rodmell — Leonard și cu mine. Ce senzație de libertate, această perspectivă îmbrățișînd 30 sau 40 de mile ; să poți veni și pleca atunci cînd ai chef, să dormi în casa goală ; să-i poți îndepărta pe intruși oricînd dorești și să te cufunzi zilnic în această frumusețe divină. Să faci întotdeauna o plimbare ; și pescărușii despicînd suprafața violetă a apei. Sau să te duci pînă la Tarring Neville, acestea sînt excursiile pe care le prefer acum sub cerul vast, indiferent. Nu-i nimeni care să te busculeze, să te agaseze, să te tragă de mînecă. Și oamenii vin cu ușurință și înfloresc întru intimitate în camera mea. Dar acesta este trecutul sau viitorul. De asemenea, îl citesc pe D.H.L. [1], cu obișnuita senzație de frustrare și cu sentimentul că el și cu mine avem multe lucruri în comun ; aceeași insistență de a fi noi înșine, așa încît cînd îl citesc nu pot să evadez. Sînt tulburată. Ceea ce aș dori este să mă eliberez de o altă lume. Proust mă ajută să fac acest lucru. Pentru mine, Lawrence este irespirabil, claustrat. Îmi zic tot timpul că nu asta vreau. Și repetarea uneia și aceleiași idei — nu vreau nici asta. Nu vreau cîtuși de puțin o „filozofie". Nu cred în descifrarea enigmelor de către alții. Ceea ce îmi place (în *Scrisorile* lui) este viziunea neașteptată : marea fantomă țișnind pe creasta valurilor în Cornwall, dar nu aflu nici o satisfacție în explicațiile date de el cu privire la ceea ce vede. Și apoi este atît de chinuitoare, această căutare înfrigurată a ceva, și acest „nu mai am decît șase lire și zece peni", și guvernul care îl izgonește cu brutalitate ca pe o broască, și interzicerea cărții sale ; brutalitatea lumii civilizate față de bietul om epuizat, în agonie, și cît de inutil a fost totul. Toate acestea dau corespondenței sale un ton agonizant. Și nimic nu este esențial. Așa încît el gîfîie și se zbate. Apoi, nu-mi place nici această atingere a coardelor cu două degete, și nici aroganța. La urma urmelor, limba engleză dispune de un milion de cuvinte ; atunci, de ce să te mărginești la șase cuvinte și să te fălești că faci acest lucru ? Dar ceea ce mă exasperează mai cu seamă sînt predicile ; asemenea cuiva care ar pronunța o sentință cunoscînd numai jumă-

[1] D. H. Lawrence. (Nota Ed.).

tate din fapte, agățîndu-se de gratii și izbind în pernă. Am poftă să strig : „Apropiați-vă, veniți să vedeți spectacolul !" Vreau să spun că totul este atît de steril, atît de facil, să dai sfaturi cu privire la un sistem. Morala este asta : dacă vrei să ajuți pe cineva, nu te apuca să sistematizezi înainte de a avea șaptezeci de ani, după ce te vei fi dovedit suplu, înțelegător și creator și după ce îți vei fi pus la încercare nervii și cîmpul de acțiune. A murit totuși la 45 de ani. Și de ce spune Aldous că a fost un „artist" ? Arta înseamnă a te emancipa de predici ; numai lucrurile în sine, frazele în sine sînt frumoase, mările nenumărate, margaretele care întrec în îndrăzneală rîndunelele, iar Lawrence nu vorbește decît de ceea ce dovedește neapărat ceva. Nu l-am citit, bineînțeles. Dar în *Scrisorile* sale, ajungînd la un anumit punct, el încetează de a mai asculta. Trebuie să dea sfaturi cu orice preț, să te cuprindă și pe tine în sistemul lui. De aici, și interesul lui față de toți cei ce doresc să se încadreze, lucru pe care eu nu-l doresc. Ca să spun adevărul, găsesc că integrarea soților Carswell și a altora ca ei în sistemul lui Lawrence este o adevărată blasfemie. Ar fi fost mult mai demn să fie lăsați în pace atunci cînd nu a mai rămas nimic de venerat decît carswellismul lui Carswell. De aici apucătura lui de școlar gata să răsucească brațul și să pălmuiască pe cei care vin în contact cu el : Lytton, Bertie, Squire. Toți sînt niște mahalagii murdari. Rigla lui coboară și-i măsoară pe toți. De ce să-i critici întotdeauna pe alții ? De ce nu un sistem care să înglobeze ceea ce este bun ? Ce descoperire remarcabilă ar fi — un sistem care să nu excludă totul !

Miercuri, 2 noiembrie

E un tînăr zăpăcit, cu ochi mici, osos și deșirat, care se crede cel mai mare poet al tuturor timpurilor. Se prea poate să fie, dar deocamdată acest subiect nu mă interesează cîtuși de puțin. Dar ce mă interesează ? Scrisul meu, evident. Tocmai am pus la punct articolul despre L.S.[1] pentru „The Times", un articol bun, cred, ținînd

[1] Lytton Strachey. (Nota Ed.)

seama de puzderia de însemnări ce gravitează în jurul acestui subiect în „The Times". Şi am refăcut în întregime *Eseul.* Va fi un eseu-roman, intitulat *Familia Pargiter* [1] şi va cuprinde totul : relaţiile dintre sexe, educaţia, viaţa etc., şi va străbate cu salturi viguroase şi mai agile ca o căprioară, prăpăstiile din 1880 pînă în zilele noastre. În orice caz, aceasta este ideea principală şi m-am cufundat într-o asemenea stare nebuloasă de vis şi ameţeală, declamînd fraze, imaginînd scene în timp ce merg pe Southampton Row în sus, încît nu sînt sigură nici măcar dacă am dus o viaţă normală începînd de la 10 octombrie.

Ca şi în cazul lui *Orlando,* totul pare să curgă de la sine într-un singur şuvoi. Ceea ce s-a întîmplat în realitate este că, după ce m-am abţinut de a scrie romane faptice în toţi aceşti ani — din 1919 — iar *Noapte şi zi* este deja îngropat — încerc o bucurie infinită să fac o schimbare, cufundîndu-mă în faptele pe care le posed în asemenea cantitate, încît nu le mai ştiu socoteala. Deşi din cînd în cînd sînt atrasă de „viziune", îi ţin piept. Sînt sigură că este calea cea bună, după *Valurile, Familia Pargiter,* care mă duce firesc la etapa următoare — eseul-roman.

Luni, 19 decembrie

Da, astăzi am scris pînă la limita puterilor. Cerul fie lăudat că pot să mă opresc şi să mă cufund în prospeţimea şi în mijlocul colinelor, şi să las roţile care se tot învîrtesc în capul meu — ah, cît le implor s-o facă — să se răcească, să-şi încetinească mersul şi să se oprească cu totul. Mă voi apuca din nou de *Flush,* pentru a mă destinde. Pe legea mea, de la 11 octombrie am scris 60.320 de cuvinte. Cred că aceasta este categoric cartea pe care am scris-o cel mai repede dintre toate. Mult mai repede decît *Orlando,* sau *Spre far.* Este adevărat că aceste şaizeci de mii de cuvinte vor trebui trecute prin sită şi reduse la treizeci sau patruzeci de mii — o corvoadă grea ce va trebui dusă la bun sfîrşit. N-are importanţă. Am stabilit cadrul şi am fixat forma pentru ceea ce urmează.

[1] A devenit ulterior *Anii.* (Nota Ed.)

Pentru prima oară îmi zic : „Nu trebuie să-mi asum riscuri traversînd strada pînă cînd voi fi sfîrșit de scris cartea."

Astfel sper ca la 1 octombrie 1933 să fiu liberă și stăpîna deplină și absolută a vieții mele. Nimeni nu va veni aici după placul său și nimeni nu mă va atrage în căminul său împotriva voinței mele. Ah, și viitoarea mea carte va fi o operă poetică. Aceasta însă elibereză un torent de fapte cum nu mi-am imaginat că pot să existe în mine. Trebuie să le fi observat și adunat în acești ultimi douăzeci de ani — în orice caz de cînd a apărut *Camera lui Jacob*. Mă asaltează o asemenea bogăție de lucruri văzute, încît nici nu pot măcar să selectez, de unde cele 60.000 de cuvinte despre un singur paragraf. Ceea ce trebuie să fac este să mă stăpînesc și să nu fiu prea caustică și să păstrez gradul necesar de libertate și de rezervă. Dar ce ușor scriu această carte în comparație cu *Valurile !* Mă întreb care este valoarea, apreciată în carate de aur, a celor două cărți. Se înțelege că aceasta este o tratare exterioară, dar în exteriorizare este foarte mult aur, mult mai mult decît mi-aș fi închipuit. În orice caz

Cu ce mă-ncălzește patul meu de puf
Eu plec la ceata veselă de țigani, uf !

Spun țigani. A nu se confunda în nici un caz cu Hugh Walpole și cu Priestley. În realitate, *Familia Pargiter* este verișoară primară cu *Orlando*, deși înrudirea este de carne nu de sînge ; *Orlando* m-a învățat cum trebuie să procedez. Acum — ah, dar trebuie să întrerup scrisul cel puțin zece, nu, paisprezece dacă nu chiar douăzeci și una de zile. Acum trebuie să compun capitolul 1880—1900 care cere multă iscusință. Dar îmi place să-mi pun la încercare iscusința. Vreau mai întîi să-mi închei lucrările și mîine plecăm. O toamnă foarte fructuoasă, variată și, cred, plină de succese, datorată în parte inimii mele obosite care mi-a permis să impun condiții. Niciodată n-am trăit o asemenea goană, un asemenea vis, un impuls și un îndemn, toate atît de puternice, nevăzînd aproape nimic altceva decît *Familia Pargiter.*

Vineri, 23 decembrie

Nu este prima zi a noului an, dar mi se va ierta această abatere de la uzanţele obişnuite.[1] Trebuie să-mi vărs necazul şi starea de dezorientare şi nefericire în scris — — după ce am citit peste 30.000 de cuvinte din *Flush* şi am ajuns la concluzia că în forma aceasta nu merge. Ce pierdere de timp, ce plictiseală ! Patru luni de muncă şi Dumnezeu ştie cîte lecturi — şi nici măcar dintre cele mai amuzante — şi nu văd cum pot alege ceva din ea. Subiectul nu se pretează la o tratare atît de amplă ; e prea firav şi prea serios. Conţine multe lucruri bune, acestea ar trebui să fie mult mai bune. Iată de ce mă aflu aici cu două zile înainte de Crăciun, cufundată într-una din stările mele de mare tulburare. În parte datorită fără îndoială faptului că am lucrat prea mult la *Familia Pargiter*. Dar am impresia că nu mă voi mai putea întoarce la *Flush* niciodată, şi Leonard va fi dezamăgit, şi apoi mai sînt şi banii pierduţi. Ce păcat ! M-am apucat de el cu înflăcărare după *Valurile*, ca un divertisment, fără a avea un plan anume. Iată de ce am dat greş. Mi-ar trebui o lună de muncă grea şi chiar şi aşa mă îndoiesc de rezultat. În acest timp aş fi putut scrie articolele despre Dryden şi Pope. Astfel sînt silită să încep — nu, să termin — anul în triste lamentaţii. E o căldură arzătoare. Ai zice că e primăvară. Albinele se aşază pe flori. Nu-i nimic. Nu este nicidecum o catastrofă.

[1] Virginia Woolf ţinea jurnalul fiecărui an într-un caiet separat. Însemnarea aceasta şi cea care-i urmează se află la începutul caietului din 1933. (Nota Ed.).

1933

Aceasta este, în realitate, ultima zi a anului 1932, dar sînt atît de obosită să pun la punct *Flush* şi cele zece pagini pe zi îmi provoacă o asemenea încordare a minţii, încît îmi acord o dimineaţă liberă pe care o voi consacra, în felul meu leneş, elaborării unui bilanţ al vieţii mele... Lacul se umple, peştii aurii au murit ; e o zi de iarnă, o limpede şi palidă zi de iarnă cu ochi albaştri. Şi... şi gîndurile mi se îndreaptă cu emoţie către *Familia Pargiter*, căci mor de nerăbdare să simt pînzele umflîndu-se şi corabia plutind peste întreaga viaţă omenească, cu Elvira, Maggie şi cu toţi ceilalţi. Adevărul este că nu pot să rezum toate acestea, căci mintea mi-e obosită.

3 ianuarie 1933

Această însemnare este cam nelalocul ei [1], dar tot aşa mă simt şi eu. Am venit în oraş pentru serata dată aseară de Angelica şi am o jumătate de oră liberă înainte de a ne întoarce în goană la Rodmell, în noua maşină Lanchester (nu a noastră, ci împrumutată). Am stat aici aproape două săptămîni şi m-am cufundat în solitudine şi în mijlocul hîrtiilor tipărite, pentru a-mi ascunde migrena. Şi pentru a atenua încordarea pe care mi-o produce încercarea de a redacta din nou în treisprezece zile *Flush*, acest cîine înfiorător — pentru a fi liberă — ah, divină libertate — să mă întorc la *Familia Pargiter*. Am ţinut morţiş să petrec o noapte stînd la taifas.

[1] Însemnarea apare la sfîrşitul manuscrisului din 1932. (Nota Ed.)

Joi, 5 ianuarie

Sînt încîntată de propria mea ingeniozitate : după aproape zece ani, am reuşit să-mi fac singură o planşă de scris perfectă, cu tocul ataşat, astfel încît nu va mai trebui să mă înfurii că n-am toc şi cerneală în momentul cel mai critic al vieţii unui scriitor, şi să văd cum o frază spontană se pierde din cauză că n-am un toc la îndemînă. Pe de altă parte sînt nespus de mulţumită că am scăpat de primele 100 de pagini din *Flush*. Este a treia oară că rescriu scena din Whitechapel şi mă întreb dacă merită osteneala ; şi nu mă pot împiedica să-mi ofer puţină distracţie pe această pagină albastră liberă care, slavă Domnului, nu va trebui să mai fie rescrisă. E o zi umedă şi ceţoasă ; ferestrele sînt pline de pîclă, fie şi numai pentru că mă aflu într-o sublimă dispoziţie de citit. Cred cu toată seriozitatea că încordarea la care m-au supus *Valurile* mi-a slăbit puterea de concentrare pentru luni de zile. Şi-apoi, au mai fost şi articolele pentru *Eseuri*, care au trebuit să fie condensate. În această privinţă, acum mă aflu în deplinătatea forţelor şi, de cînd am sosit aici, am citit cu toată atenţia şi toată concentrarea de care sînt capabilă vreo douăsprezece sau cincisprezece cărţi.

Ce bucurie, ce senzaţie asemănătoare aceleia a unui motor de Rolls Royce care începe din nou să-mi duduie în cap cu şaptezeci de mile la oră... Sînt îndemnată să citesc şi de sentimentul că mă aflu în plină forţă creatoare în *Familia Pargiter*. Ce sentiment de eliberare, ca şi cum totul s-ar alătura acestei forţe, ca şi cum toate cărţile ar deveni fluide şi ar umfla curentul ! Dar s-ar putea de asemenea să indice că ceea ce fac este mai curînd superficial, pripit şi trădează nerăbdare. Nu ştiu. Voi mai lucra o săptămînă la Flush, după care mă voi lupta cu cei douăzeci de ani într-un capitol-problemă. Acum văd această carte în forma unei curioase succesiuni de secvenţe cu o durată inegală ; o serie de baloane mari legate de pasaje narative, înguste şi directe. Pot să-mi iau aceste libertăţi cu forma figurativă, ceea ce n-am îndrăznit să fac cînd am scris *Noapte şi zi* — o carte care, oricît de proastă ar fi, m-a învăţat multe lucruri.

Duminică, 15 ianuarie

Am venit aici, în această ultimă dimineaţă, pentru a scrie scrisori. Şi, bineînţeles, scriu în acest jurnal. Dar trebuie spus că n-am scris un rînd în aceste trei săptămîni ; doar am dactilografiat *Flush,* pe care slavă Domnului, l-am „terminat" ieri, aproape fără să mai trebuiască să adaug ghilimele. Ah, dar redactarea la *Flush* a fost treptat dată la o parte, ca de un pui de cuc născut în cuib, de *Familia Pargiter.* Ce ciudat e mecanismul minţii omeneşti ! Cam acum o săptămînă am început fără voie să imaginez scene, repetîndu-mi fraze ; toată săptămîna am stat zgîindu-mă la maşina de scris şi recitînd cu voce tare fraze din *Familia Pargiter.* Lucrul devine din ce în ce mai înnebunitor, dar totul se va linişti peste cîteva zile cînd o să încep să scriu din nou. Îl citesc pe Parnell. Da, dar acest proces de creare a scenelor îmi accelerează bătăile inimii cu o rapiditate supărătoare. În timp ce mă sileam să scriu la *Flush* m-a apucat din nou vechea migrenă — pentru prima dată în toamna aceasta. De ce oare *Familia Pargiter* îmi accelerează pulsul ? De ce *Flush* îmi înţepeneşte ceafa ? Ce raport există între creier şi trup ? Nici un medic din Harley Street n-ar putea să-mi explice, deşi simptomele sînt de natură pur fizică şi sînt tot atît de distincte ca o carte faţă de alta.

Joi, 19 ianuarie

Trebuie să mărturisesc că *Familia Pargiter* este precum cucul din cuib, cînd acesta ar trebui să fie de fapt *Flush.* Nu mai am decît cincizeci de pagini de corectat şi de trimis lui Mabel. Între timp, aceste afurisite scene şi dialoguri nu încetează să mi se ivească în minte, şi după ce corectez o pagină, stau şi visez douăzeci de minute. Mă tem că îmi va spori tensiunea arterială cînd mă voi apuca de scris. Dar deocamdată aceasta nu este decît o distracţie obositoare care mă năuceşte.

Sîmbătă, 21 ianuarie

Ei bine, *Flush* lîncezeşte aici şi nu-l pot expedia. Acesta este tristul adevăr. Mereu descopăr cîte ceva pe care l-aş putea concentra sau formula în termeni mai

cuprinzători. Cu cuvintele nu-i de glumit, e un lucru care nu se face, mai ales cînd ele trebuie să dureze „pentru totdeauna". Așa încît meșteresc la *Familia Pargiter* să zicem pînă miercuri, dar nu mai tîrziu, jur. Și iată că încep să mă îndoiesc de valoarea acestor siluete. Mă tem să nu fiu didacticistă. Poate că nu a fost decît această falsă pasiune, care m-a făcut să mă agit atît de mult înainte de Crăciun. În orice caz, m-am amuzat copios și mă voi mai amuza încă. Ah, să fiu liberă, cufundată în roman, imaginînd din nou scene, oricît de discret. Iată dorința mea în această foarte frumoasă și rece dimineață de ianuarie.

Joi, 26 ianuarie

De data aceasta *Flush* a fost expediat. O jur. Nimeni nu poate spune că nu-mi dau osteneala cu povestioarele mele. Și acum, după ce mi-am îndreptat mintea cu rigoare în direcția aceasta timp de cinci săptămîni, trebuie să mi-o îndrept în direcția cealaltă, spre *Familia Pargiter*. Nici un critic nu acordă niciodată întreaga importanță dorinței de schimbare resimțite de mintea omenească. Ei vorbesc de multilateralitate, cînd este firesc să cauți într-o altă direcție. Dacă aș avea competența necesară să mă ocup de opera lui Shakespeare, cred că și acolo aș găsi aceleași legi : tragedie, comedie și așa mai departe. În spatele romanului *Familia Pargiter* simt ademenindu-mă poezia. Dar *Familia Pargiter* este un bun minunat și solid de care mă voi bucura mîine. Ce nereușit îl voi găsi atunci !

Joi, 2 februarie

Nu țin deloc să plec în martie, avînd atîta de lucru la *Familia Pargiter*. Dar pînă atunci îmi propun să lucrez mult, amplu și fructuos la această carte. Astăzi am terminat revizia primului capitol într-un mod mai cuprinzător poate ca de obicei. Las la o parte capitolele intermediare, încorporîndu-le în text și îmi propun să adaug un indice de date. Oare e o idee bună ? Galsworthy a murit acum două zile. Mi-am dat seama de asta pe neașteptate în timp ce

mergeam adineaori pe lîngă lacul Serpentine, după o vizită la doamna W (care trăgea să moară dar acum se întremează). Pescărușii își deschideau ciocul ca un iatagan, o sumedenie de pescărușii. Galsworthy a murit. Iar Arnold Bennett mi-a spus că pur și simplu nu-l putea suferi pe Galsworthy. A trebuit să laud cărțile lui Jack față de doamna G. Dar aș putea spune tot ce vreau împotriva lui Galsworthy. Acest om rigid a murit.

Sîmbătă, 25 martie

Societatea este pe de-a-ntregul coruptă — iată ceea ce am afirmat prin glasul Elvirei Pargiter și nu voi accepta nimic din ceea ce ea îmi poate da etc... etc... Și acum Virginia Woolf trebuie să-i scrie — Doamne, ce plictiseală! — vice-cancelarului universității din Manchester, pentru a-l informa că refuză să fie numită doctor în litere. Și lady-ei Simon, care s-a dovedit foarte zeloasă în această chestiune și ne-a rugat să stăm la ea. Dumnezeu știe cum voi transpune limbajul Elvirei în stilul ziaristic curtenitor. Ce ciudată coincidență ca viața reală să-mi ofere situația exactă pe care eram pe cale de a o descrie. Nici nu mai știu cine sînt, Virginia sau Elvira, și nici unde mă aflu : la reședința Pargiterilor sau în afara ei. Acum două seri am cinat împreună cu Susan Lawrence. Mai era de față și o anume doamnă Stocks de la universitatea din Manchester. „Ce încîntat va fi soțul meu să vă înmîneze diploma în luna iulie !" a început ea. Și a trăncănit o mulțime despre bucuria celor din Manchester de a mă vedea astfel onorată, înainte de a-mi fi luat inima în dinți ca să-i zic : „Dar nu vreau s-o accept". După aceea a urmat o discuție generală cu familia Nevinson, (Evelyn Sharp) Susan Lawrence etc.. Au declarat cu toții că ei ar accepta un titlu acordat de o universitate, dar nu și o onoare din partea statului. M-au făcut să mă simt proastă, snoabă și poate exagerată, dar asta numai superficial. Nimic nu mă poate determina să devin complice la o asemenea mascaradă. Și nu mi-ar face nici o plăcere, nici măcar una ilicită. Cred într-adevăr că Nessa și cu mine (ea m-a însoțit și a utilizat aceleași argumente ca și mine cu privire la stupiditatea titlurilor

acordate femeilor) sîntem lipsite de simțul publicității. Și acum să redactăm scrisori politicoase. „Domnule Vicecancelar..."

Marți, 28 martie

Scrisorile politicoase au fost expediate. Pînă în prezent nu am primit nici un răspuns și dealtfel nici nu puteam să primesc. Nu, slavă Domnului, nu va trebui să-mi părăsesc romanul în iulie, ca să mi se pună un pampon de blană pe cap. Această primăvară este cea mai frumoasă din cîte am cunoscut vreodată — blîndă, călduroasă, albastră, învăluită în ceață.

Joi, 6 aprilie

Ah, ce obosită sînt ! Am lucrat la *Familia Pargiter* pînă la epuizare. În această secțiune am ajuns la scena cu Elvira în pat, o scenă pe care o am în minte de nu știu cîte luni dar pe care nu o pot încă scrie. Este scena pivot a cărții. E nevoie ca pivotul să fie împins zdravăn ca să se învîrtească bine în balamale. Ca de obicei, cad pradă îndoielilor. Oare scriu prea repede, inconsistent, sclipitor numai la suprafață ? Ei bine, dacă-i adevărat, mă simt prea obosită ca să mai pritocesc cartea. De aceea am s-o îngrop timp de o lună, poate pînă la întoarcerea noastră din Italia, și între timp voi scrie despre Goldsmith etc. După care, odihnită, mă voi înhăma la lucru și-o voi da gata în iunie, iulie, august și septembrie. Patru luni ar trebui să fie de ajuns pentru a termina prima versiune, cam 100.000 de cuvinte. Așadar, 50.000 de cuvinte în cinci luni — recordul meu pînă acum.

Joi, 13 aprilie

Nu, de data asta am lucrat prea mult și sînt complet stoarsă. Nici o picătură, nici măcar o idee n-a mai rămas în portocală. Dar astăzi plecăm și voi sta la soare și nu-mi voi lua decît cîteva cărți cu mine. Nu, nu voi scrie, nu voi vedea pe nimeni. O mică înțepătură din partea lui Gissing în *The Times Literary Supplement* la care trebuie să răspund. Adevărul este că nu-mi găsesc cuvintele sau le

folosesc anapoda. Iată în ce stare mă aflu. Era de aşteptat după aceste trei luni de muncă. Grozavă distracţie mai e şi cartea asta !

Marţi, 25 aprilie

Cele zece zile s-au sfîrşit şi am lucrat aproape zilnic la Goldsmith — nu văd prea bine unde mă duc Goldsmith şi alţii — şi l-am citit pe Goldsmith etc... Da, acum ar trebui să corectez şpalturile la *Flush*. Am anumite şovăieli în privinţa acestei cărţi, dar mă aflu într-o dispoziţie sufletească plină de îndoială care provine şi din agitaţia dinaintea plecării, căci vineri 5 (mai) plecăm la Siena, aşa încît nu mă pot aşeza să compun o poveste care presupune permanenţă. Şi, ca de obicei, doresc să mă cufund în ceva nou — să sparg tiparul rutinei şi să profit de această evadare pe care Italia, soarele, hoinăreala şi indiferenţa tuturor acelora pentru toate acestea ţi-o pot procura. Mă ridic asemenea unei bule de aer din fundul unei sticle...

Dar *Familia Pargiter ?* Cred că va fi ceva formidabil. Trebuie să fiu îndrăzneaţă, temerară. Vreau să prezint întreaga societate contemporană, nici mai mult nici mai puţin, faptele ca şi ideile. Şi să le combin pe unele cu altele. Altfel spus, *Valurile* mergînd mînă în mînă cu *Noapte şi zi*. Este oare posibil ? Pînă acum am adunat 50.000 de cuvinte despre viaţa „reală". În următoarele 50.000 va trebui, într-un fel sau altul, să le comentez, Dumnezeu ştie cum, urmînd totodată cursul evenimentelor. Dificultatea rezidă în personajul Elvira. Ea riscă să ocupe întreaga scenă. Da, dar ar trebui să fie privită însă numai în raport cu alte lucruri. Acest contrast ar sublinia, cred, în mod pregnant natura celor două aspecte ale realităţii. Deocamdată cred că desfăşurarea evenimentelor este prea fluidă şi prea neîngrădită. E fragilă la lectură, dar altfel plină de viaţă. Cum să pătrund în profunzime fără a deveni închistată ? Aceste probleme mă atrag şi, în orice caz e o naturaleţe cu o largă respiraţie şi vigoare. Aş dori să aibă o amploare vastă şi o mare intensitate. Aş vrea să cuprindă satiră, comedie, naraţiune, dar ce formă ar putea

conține atîta ? Ar trebui oare să introduc o piesă de teatru, scrisori, poeme ? Cred că încep să sesizez ansamblul. Și totul va trebui să se încheie cu presiunea vieții cotidiene obișnuite care continuă. Și va trebui să includ, fără însă a moraliza, milioane de idei : istorie, politică, feminism, artă, literatură, pe scurt un compendiu a tot ceea ce cunosc, simt, ridiculizez, disprețuiesc, îmi place, admir, detest etc...

Vineri, 28 aprilie

Doar o notă scurtă. Am lăsat mașina, aseară, și am început să ne plimbăm în jos spre Serpentine. O seară de vară. Castanii în crinolinele lor, forme conice, apa de un verde gri și așa mai departe. Deodată Leonard a iuțit pasul. Îl zărise pe Shaw : cu șoldurile ca scîndura, barba albă, mergea cu pași mari. Am stat de vorbă un sfert de oră lîngă un grilaj de fier. El stătea cu brațele încrucișate, se ținea foarte drept, aplecîndu-se înapoi ; dinții îmbrăcați în aur. Venea de la dentist și vremea frumoasă îl ademenise să facă o plimbare. Foarte prietenos. Tocmai în aceasta constă arta lui, să te facă să crezi că te iubește. Un torent nestăvilit de idei. „Uiți că aeroplanul este ca un automobil. Se ciocnește. Am trecut peste marele zid și am zărit un obiect, mic, vag în depărtare. Evident, la tropice trebuie să trăiești. Locuitorii lor sînt cele mai vechi ființe omenești. Noi nu sîntem decît niște cópii șterse. Asiaticii ne privesc cuprinși de oroare — față de pretenția noastră de a fi socotiți ființe omenești. Se înțelege că voiajul a costat mii de lire, dar privindu-ne ai fi zis că nu avem nici atît cît să ne cumpărăm un bilet pînă la Hampton Court. O sumedenie de fete bătrîne economisiseră ani de zile ca să facă excursia aceasta. Cît despre publicitatea care m-a înconjurat, e îngrozitoare. În fiecare port, o oră de bombardament. Am făcut greșeala de a accepta...[1] invitație. M-am trezit pe o estradă cu întreaga universitate în jurul meu. Au început să scandeze cu toții. «Îl vrem pe Bernard Shaw». Așa încît le-am spus că la 21 de ani orice om trebuie să fie revoluționar. După aceea, evident,

[1] Cuvîntul lipsește din manuscris. (Nota Ed.).

poliția i-a băgat la închisoare cu zecile. Vreau să scriu un articol pentru «Herald» și să subliniez ceea ce Dickens a spus cu ani în urmă despre absurditatea parlamentului. Ah, n-am putut suporta călătoria decît scriind. Am scris trei sau patru cărți. Îmi place să-i dau publicului greutate deplină. Cărțile ar trebui vîndute la kilogram. Ce cățeluș drăguț ! Dar vă reținși o să răciți" (atingîndu-mi brațul). Doi bărbați s-au oprit pe cărare ca să privească. Și-a reluat mersul pe picioarele slăbănoage. Eu am spus că Shaw ne simpatizează, dar Leonard crede că Shaw nu simpatizează pe nimeni. Ce se va spune despre Shaw peste cincizeci de ani ? A spus că are 76 de ani și că e prea bătrîn ca să mai meargă la tropice.

Aseară, ca să mă odihnesc puțin după corectura acestei stupidități de *Flush* — ah, ce pierdere de timp ! — am făcut o însemnare despre Bruno Walter. E un bărbat negricios, destul de gras, nicidecum elegant, nicidecum „marele șef de orchestră". E puțin slav, puțin semit, gata să-și piardă mințile, adică nu poate să scape de „otrava" lui Hitler după cum zice singur. „Nu trebuie să te gîndești la evrei", nu înceta să repete. „Trebuie să te gîndești la această sinistră domnie a intoleranței. Trebuie să te gîndești la situația generală a lumii. E teribil, teribil ca atîta meschinărie, atîta micime să fie cu putință. Germania noastră pe care o iubeam, cu tradiția noastră, cultura noastră ! Acum am ajuns o rușine." Apoi ne-a povestit că în Germania nu poți vorbi decît în șoaptă. Pretutindeni mișună spionii. A trebuit să șadă o zi întreagă la fereastra hotelului său din Leipzig, ca să poată telefona. Și tot timpul defilau soldații. Defilează fără încetare. Iar la radio, între emisiuni, cîntă muzică militară. Oribil, oribil ! Consideră monarhia ca fiind ultima speranță. Nu se va mai întoarce acolo niciodată. Orchestra lui există de 150 ani. Dar ceea ce este îngrozitor este spiritul care a cuprins totul. Trebuie să ne unim. Trebuie să refuzăm să avem de a face cu germanii. Trebuie să declarăm că ei se situează în afara civilizației. Nu trebuie să mai facem comerț cu ei și nici să mai cîntăm împreună cu ei. Trebuie să-i constrîngem să se simtă ostracizați nu luptînd împotriva lor, ci

ignorîndu-i. Apoi a revenit la muzică. Are această ardoare — sau geniu — care îi permite să trăiască tot ceea ce simte. A definit arta de a dirija : a cunoaşte fiecare muzician în parte.

JUAN LES PINS

Marţi, 9 mai

Da, mi-am zis, trebuie să scriu cîteva rînduri despre acest chip, chipul femeii care coase o bucată de mătase foarte fină de un verde strălucitor, la o masă în restaurantul din Vienne unde am luat prînzul. Era ca destinul, stăpînă desăvîrşită a artei auto-conservării. Părul răsucit şi lucios, privirea atît de indiferentă încît nimic nu ar fi putut-o surprinde. Şedea acolo cosîndu-şi bucata de mătase verde printre oamenii ce veneau şi plecau neîncetat ; nu privea la nimic, nu-i scăpa nimic, nu se temea de nimic. Tipul perfect al franţuzoaicei burgheze.

Aseară, la Carpentras, am văzut o micuţă servitoare cu priviri sincere, cu părul pieptănat ca o pălărie şi un dinte stricat. Am avut impresia că viaţa o va strivi în mod inevitabil. Avea poate optsprezece ani, nu mai mult, dar era prinsă fără speranţă în angrenaj. Săracă, nu slabă, ci dominată, totuşi nu suficient de dominată, ca să nu dorească cu furie să călătorească într-o maşină fie şi numai un moment. „Da, dar eu nu sînt bogată", mi-a spus, ceea ce ciorapii şi pantofii ei ieftini dovedeau cu prisosinţă. „Ah, cît de mult vă invidiez că puteţi să călătoriţi. Vă place Carpentras ? Vîntul bate tare în părţile astea. O să mai veniţi ? Iată că mă sună. Nu-i nimic. Veniţi aici şi priviţi. Nu, n-am mai văzut niciodată aşa ceva. Ah, da, ea s-a dat în vînt întotdeauna după englezi." (*Ea* este cealaltă cameristă, cu părul ca un cactus ce se înalţă ţanţoş.) „Da", a adeverit cealaltă, „întotdeauna m-am dat în vînt după englezi." Presupun că servitoarea cu faţa micuţă şi cinstită, cu un dinte stricat, va rămîne la Carpentras. Se va căsători vreodată ? Va deveni oare una din acele femei corpolente,

îmbrăcate în negru, care stau în prag și tricotează ? Nu prevăd că i se va întîmpla o nenorocire, căci era suficien de inteligentă ca să ne invidieze pentru automobilu nostru Lanchester.

PISA

Vineri, 12 mai

Hotărît, Shelley a făcut o alegere mai bună decît Max Beerbohm. El a ales un port, un golf. Casa lui, cu balconul în care stătea Mary, dă spre mare. În dimineața aceasta soseau bărci de pescari înclinate într-o parte. Un orășel măturat de vînt alcătuit din case tipic meridionale, roșii și galbene, la fel ca odinioară, presupun. Plin de zgomotul valurilor care se sparg, deschis larg spre mare, și această casă cam singuratică așezată în fața mării. Îmi închipui că Shelley se scălda, se plimba și stătea pe această plajă ; iar Mary și doamna Williams își beau cafeaua pe balcon. Presupun că atît costumele cît și oamenii trebuie să fi fost ca astăzi. În orice caz, în felul ei este o casă foarte bună pentru un om mare. Ce termen să folosesc pentru a spune „plin de mare" ? Astă-seară nu pot să gîndesc în camera mea, cocoțată sus în Nettuno din Pisa, invadat de turiști francezi. Arno curge la picioarele noastre, acoperit de spuma obișnuită de culoarea cafelei. M-am plimbat prin chiliile mănăstirești. Aceasta este adevărata Italie cu miros de praf vechi, cu oameni care mișună pe stradă sub... (care este cuvîntul ?) Cred că termenul pentru o stradă care are pilaștri este „arcadă". Casa lui Shelley așteptînd la malul mării și Shelley care nu mai vine. Mary și doamna Williams pîndind în balcon și apoi Trelawney sosind din Pisa și arzînd cadavrul pe țărm — toate acestea mă obsedează. Aici toate culorile sînt de marmură albă-albăstruie pe un cer umed și foarte limpede. Turnul se înclină nemaipomenit. La intrare un călugăr cerșetor, cu o pălărie excentrică din imitație de piele. Preoții se plimbă În aceste chilii — Campo Santo — ne plimbam, eu și cu Leonard, acum douăzeci și unu de ani cînd i-am întîlnit

pe domnul și doamna Palgrave, și eu am încercat să mă ascund după stîlpi. Și acum iată-ne din nou aici, de data aceasta cu mașina noastră. Soții Palgrave au murit oare sau sînt foarte bătrîni ? În orice caz, am lăsat în urmă ținutul sterp, ținutul vulturilor pleșuvi, punctat de vile cu acoperișul roșu. Aceasta este Italia pe care o vizitam cu trenul împreună cu Violet Dickinson, plecînd apoi de la gară cu autobuzul hotelului.

SIENA

Sîmbătă, 13 mai

Astăzi am văzut cea mai frumoasă priveliște și l-am întîlnit pe omul cel mai melancolic. Priveliștea a fost ca un vers dintr-o poezie ce se scrie singură. Colina rotunjită scăldată în roșu și verde, liniile alungite, fiecare centimetru de pămînt cultivat ; veche, sălbatică, perfect exprimată odată pentru totdeauna. M-am apropiat de un grup și am întrebat. Ce sat este acesta ? Se numește... [1] ? Și femeia cu ochi albaștri a spus : Vreți să veniți la noi și să beți ceva ? Ardea de nerăbdare să stea la taclale cu cineva. Patru sau cinci ca ea zumzăiau în jurul nostru, și eu le-am ținut un discurs ciceronian despre frumusețea peisajului. Dar eu n-am bani să călătoresc, a spus femeia frîngîndu-și mîinile. N-am vrut să mergem la casa ei, o casă țărănească în coasta dealului ; ne-am strîns mîinile : ale ei erau pline de praf și nu îndrăznea să mi le întindă, dar ne-am strîns cu toții mîinile și am regretat că n-am fost în casa ei, în cel mai frumos dintre peisaje. Apoi, luînd masa de prînz pe malul lacului, în mijlocul furnicilor, l-am întîlnit pe bărbatul melancolic. Ținea în mînă cinci sau șase peștișori pe care-i prinsese cu mîna. I-am spus că regiunea este foarte frumoasă, iar el a răspuns că nu, că preferă orașul. Fusese la Florența ; nu, nu-i plăcea la țară. Voia să călătorească, dar nu avea bani ; lucra într-un sat oarecare. Nu, nu-i plăcea la țară, repeta cu o voce blîndă de om cultivat. Nici teatre, nici

[1] Cuvîntul lipsește din manuscris. (Nota Ed.)

cinematografe, nimic altceva decît frumusețe desăvîrșită. I-am oferit două țigări. La început a refuzat, apoi ne-a oferit cei șase sau șapte peștișori. Dar nu-i vom putea găti la Siena, am spus noi. El a încuviințat, și cu aceasta ne-am despărțit. E foarte frumos să spui că vei face însemnări, dar scrisul este o artă nespus de dificilă. Altfel spus, trebuie întotdeauna să selecționezi, iar eu sînt prea somnoroasă și de aceea nu fac altceva decît să las nisipul să mi se scurgă printre degete. Scrisul nu este nicidecum o artă ușoară. Gîndindu-te la ceea ce ai vrea să scrii, pare ușor : dar gîndul se evaporează, aleargă încoace și încolo. Ne aflăm în mijlocul vacarmului din Siena ; acest vast oraș de piatră, alcătuit numai din arce și tunele, mișunînd de copii care sporovăiesc și țipă cît îi ține gura.

Duminică, 14 mai

Da, citesc — pe sărite — *Fîntîna sacră* — care este neîndoielnic cea mai puțin indicată dintre toate cărțile pentru acest vacarm, șezînd în fața ferestrei deschise și privind peste o mare de capete. Toată Siena defilează în gri și roz, și automobilele claxonează neîncetat. Cît de subtil se desfășoară toate aceste fire răsucite ? Eu nu procedez așa — acesta e răspunsul ; eu le las să se rupă. Remarc doar că un mare scriitor se recunoaște după forța cu care își sparge fără reticențe tiparele. Nici unul din timizii imitatori ai lui Henry James nu are vigoarea, odată fraza închegată, de a o rupe. El are un fel de esență înnăscută, o personalitate proprie. Și-a vîrît lingura adînc într-o tocană pe care și-a preparat-o singur — un amestec bogat. Vitalitatea sa, limba, felul său de a ataca, de a apuca strîns, ritmul său mă surprind de fiecare dată chiar dacă în același timp mă întreb cum poate cineva, care nu este el însuși o orhidee într-o seră, să născocească un asemenea climat de orhidee ? Ah, aceste doamne ale epocii edwardiene cu părul decolorat aceste „dragii mei bărbați" în veșminte atît de elegante ! Totuși, în comparație cu bruta bătrînă și vulgară de Creevey — ajungînd aici, pe Leonard l-a pișcat un purice — H. J. este mușchiulos, slab. Nici o îndoială că societatea regentului — mirosul de coniac și de biftec, doamnele învești mîntate în catifea zugră-

vite de Lawrence — trîndăvia, opulența și vulgaritatea ating aici gradul superlativ. Evident că Shelley, Wordsworth, Coleridge și cei de-o seamă cu ei existau de cealaltă parte a baricadei. Dar cînd acestea țîșnesc dintr-o pagină de Creevey, totul pare un compromis între palatul Buckingham, Brighton și stilul italic al reginei Victoria — pe de o parte atît de viguros, iar pe de alta atît de anemic. Dar cum poți să speri într-un remediu pentru o singură persoană ? Sînt acolo toți acei lorzi anoști cu doamnele lor, trăgînd ocheade și supraalimentîndu-se, numai pluș și poleială ; și Prințesa și Prințul. Mă gîndesc la corupția și obezitatea care au copleșit secolul al XVIII-lea și l-au umflat prefăcîndu-l într-o efloreșcență ca un balon. Dar 1860 este considerabil mai semnificativ.

Luni, 15 mai

Aceasta ar trebui să fie o descriere pură, vreau să spun micile coline verzi ascuțite și boii albi, plopii, chiparoșii și sculptural modelatul, infinit muzicalul, verdele ținut de aici pînă la Abbazia [1]. Acolo am fost astăzi. Nu reușeam să dăm de ea și am întrebat încotro e drumul pe mai mulți încîntători țărani obosiți, dar nici unul nu fusese la o distanță mai mare de patru mile de satul lui. În sfîrșit am dat de un spărgător de pietre care ne-a îndrumat. Nu și-a putut întrerupe lucrul ca să ne conducă, deoarece a doua zi trebuia să vină inspectorul. Și el era singur ; singur toată ziua, fără un suflet de om cu care să schimbe o vorbă. La fel era și bătrîna Maria de la Abbazia. Îngăima și își înghițea cuvintele, în timp ce ne însoțea în vizita prin clădirea de piatră enormă și goală. Tot boscorodea despre englezi și cît de frumoși sînt ei. Sînteți o Contessa ? m-a întrebat. Nici ei nu-i plăcea viața la țară. Acești oameni par a fi cu toții marcați de privațiuni, uscați ca lăcustele, dar avînd manierele oamenilor de condiție bună scăpătați ; triști, înțelepți, toleranți, glumeți ! Așa era omul cu catîrul. A lăsat catîrul să galopeze în voie pe drum. Noi sîntem bineveniți, pentru că putem să stăm de vorbă cu ei. Fac cerc în jurul nostru și, după ce plecăm,

[1] Abbazia di Antimo la Montalcino. (Nota Ed.)

discută despre noi. Cîrduri de băieți și fete, prietenoși și amabili, vin în jurul nostru, ne fac semne și-și duc mîna la pălărie în chip de salut. Și nimeni în afară de noi nu admiră în seara aceasta priveliștea, de un alb ca laptele de la Euganean. Apoi mai este o fermă sau două, de un brun spre roșu, iar ici și colo insulițe de lumină plutind pe o mare de umbre, căci vremea era ploioasă. Și apoi mai sînt dungile negre ale chiparoșilor în jurul fermei, ca un tiv de blană. Și plopii, pîraiele, cîntecul priveghetorilor și o explozie neașteptată de flori de portocal ; și boi mari de alabastru legănîndu-și gîtul — mari excrescențe de piele albă atîrnîndu-le sub nas — și un vid infinit, solitudine și liniște ; nici o casă nouă sau un sat, ci numai viță de vie și măslini acolo unde au existat întotdeauna. Colinele se succed de un albastru pal, spălate limpede, cu conturul domol profilîndu-se pe cer ; o colină după alta.

PIACENZA

Vineri, 19 mai

E curios că notez o dată. Probabil că în această viață dezordonată îți zici : dacă pot spune ce dată era atunci... Cele trei puncte înseamnă că nu știu ce vreau să spun. Dar am mers cu mașina toată ziua de la Lerici, traversînd Apeninii, și acum ne aflăm într-un mare han italian cu galerii, rece și claustral și foarte neconfortabil ; are atît de puține scaune, încît în momentul de față ne-am înghesuit, Leonard pe un scaun tare lîngă patul lui, iar eu pe pat, ca să pot profita de pe urma unicei surse de lumină care se află între noi. Leonard scrie instrucțiuni pentru editura Hogarth, iar eu mă pregătesc să-l citesc pe Goldoni.

Lerici era fierbinte și albastru, și aveam o cameră cu un balcon. Erau domnișoare împreună cu mamele lor — domnișoare care pierduseră de multă vreme orice șansă de a trăi și care, cu sprîncenele încruntate, o încruntare tristă și timidă, îmbrăcate ca pentru supeurile reci de duminică de la Wimbledon, erau în stare să înfrunte într-o tăcere

desăvîrşită o masă întreagă pregătită special pentru englezi. Apoi mai era şi anglo-indianul pensionar, personaj jovial cu faţa roşie, mare amator de muzică de seară la catedrală, care o duce, să zicem, pe domnişoara Toutchet la plimbare. Ea se duce la Temple, unde „fratele meu" îşi are apartamentul etc... etc... Despre Apenini nu am nimic de spus, în afară de faptul că sus pe vîrf se aseamănă cu interiorul unei umbrele verzi ; o creastă după alta şi nori agăţaţi pe vîrful ascuţit. De acolo am coborît la Parma, caldă, stîncoasă, gălăgioasă, cu magazine care nu figurează în hărţile turistice. Şi apoi pe o autostradă pînă la Piacenza, unde ne aflăm acum la ora nouă fără şase minute. Aceasta este partea neplăcută a călătoriei, preţul pe care trebuie să-l plăteşti pentru mişcare şi libertate, prăfuirea pantofilor şi plecarea de mîine ; plăcerea de a lua masa la iarbă verde lîngă un pîrîu rece şi adînc. De astăzi într-o săptămînă totul se va sfîrşi : confort, lipsă de confort, entuziasm şi graba pe care obligaţiile, orele fixe, obiceiurile personale nu ţi le dau. Le vom regăsi pe toate cu o ardoare şi mai mare decît plăcerea călătoriei.

Duminică, 21 mai

Să scriu pentru a-mi alunga somnul — acesta este nobilul program din seara aceasta cînd şed lîngă fereastra deschisă a unui hotel de mîna a doua din Draguignan, cu platani în curte şi obişnuitul difuzor. Duminica toţi francezii ies cu maşina şi noaptea dorm tun. Proprietarii hotelului sînt ghiftuiţi şi joacă întruna cărţi. Dar era prea multă lume la Grasse şi noi am ajuns tîrziu. Plecăm mîine dimineaţă devreme. Eu mă cufund în lectura unei cărţi de Creevey, iar Leonard în *Creanga de aur*. Picăm de somn. Acesta este preţul călătoriei, aceste nopţi de somnolenţă în hoteluri incomode, cînd şezi pe scaune tari la lumina lămpii. Dar seducţia începe din nou în clipa cînd pornim la drum. Mîine ne ducem la Aix, şi de acolo acasă. Şi „acasă" devine un adevărat magnet, căci nu mă pot împiedica de a mă gîndi la *Familia Pargiter*. Nu pot trăi fără acest stimulent, deşi călătoria este cea mai încîntătoare şi cea mai odihnitoare alternativă. Dar m-am săturat de

vacanță și vreau să lucrez — ingrată ce sînt ! — și totuși aș vrea să văd colinele din apropiere de Fabbria și colinele din împrejurimile Sienei, dar nici o altă colină ; nu aceste dealuri meridionale monotone, violente, verzi și negre. Astăzi am văzut fenixul bietului Lawrence desenat în pietricele colorate la Vence, printre atîtea morminte decupate în dantelă.

Marți, 23 mai

Mi-am zis adineaori că, dacă ar fi posibil să scriu, aceste foi albe ar fi tocmai ceea ce îmi trebuie, nici prea mari nici prea mici. Dar n-am chef de scris, în afară doar ca un mijloc de iritare. Iată cum ne-am instalat. Eu șed pe patul lui Leonard, iar el șade în unicul fotoliu. Se aud pașii oamenilor care trec în sus și-n jos pe trotuar. Ne aflăm la Vienne. E o căldură de cuptor și vremea continuă să se încălzească și străbatem Franța cu mașina ; azi e marți, iar vineri vom traversa canalul, și acest ciudat interval care este călătoria, aceasta abandonare a locuinței și a obiceiurilor se va sfîrși. Mai departe, tot mai departe, prin Aix, prin Avignon, mai departe sub arcadele de frunze, pe drumuri goale și nisipoase, pe sub dealuri negre-gri, cu castele și vii. Și mă gîndesc la *Familia Pargiter*. Leonard conduce și, cînd ajungem la un pîlc de plopi, coborîm din mașină și mîncăm pe malul rîului și apoi pornim mai departe. Luăm o ceașcă de ceai lîngă rîu ; ne ducem să ne luăm corespondența și aflăm că Lady Cynthia Mosley a murit. Ne imaginăm scena, ne exprimăm surprinderea, picotim și adormim în căldură, apoi hotărîm să petrecem noaptea aici la *L'Hôtel de la Poste ;* apoi mai citim o scrisoare și aflăm că Book Society va accepta probabil *Flush* și ne întrebăm ce vom face dacă vom avea o mie sau două de lire de cheltuit. Iar eu zic : ce-ar face oare micii burghezi din Vienne care-și beau cafeaua, dacă ar avea această sumă de bani ? Fata este dactilografă, tinerii sînt funcționari. Din nu știu ce pricină încep să discute despre hotelurile din Lyon, cred, și toți laolaltă nu au o lețcaie în buzunar. Bărbații se duc la toaletă, li se zăresc picioarele ; și soldații din Maroc trec în mantalele lor

mari ; copiii se joacă cu mingea iar oamenii stau gură-cască şi totul devine foarte pictural, compus, mai ales picioarele — unghiurile bizare pe care le fac acestea ; şi oamenii care iau masa la hotel şi atmosfera ciudată ce pluteşte pretutindeni, căci trebuie să plecăm dimineaţă devreme, de parcă ar fi vorba să-mi întipăresc Vienne în memorie şi totul să capete un sens. Şi acum simţim chemarea căminului, şi libertatea — nemaiavînd de făcut bagaje — ah, să mă aşez într-un fotoliu, să citesc şi să nu trebuiască să cer *Eau Minerale* ca să ne spălăm pe dinţi !

Tavistock Square nr. 52

Marţi, 30 mai

Da, dar dintre toate nenorocirile întoarcerea dintr-o călătorie este fără îndoială cea mai mare. Niciodată nu m-am simţit atît de lipsită de ţel şi de deprimată.

Sînt incapabilă să citesc, să scriu sau să gîndesc. Aici nu există punct culminant. Confort, asta da, dar cafeaua nu este aşa de bună cum m-am aşteptat. Mintea mea a ajuns la un punct mort — literalmente îmi lipseşte forţa să ridic tocul. Ceea ce trebuie să fac este s-o pun — vreau să spun maşina mea — pe şine şi s-o împing. Doamne, cum am mai împins-o ieri ca s-o pun în mişcare la Goldsmith. Căci mai este şi articolul pe care nu l-am scris decît pe jumătate. Lordul Salisbury a spus ceva în legătură cu discursurile încălzite, care sînt ca resturile reci ale cinei din seara precedentă. Văd că pe paginile articolului meu sînt pete de grăsime. Astăzi e puţin mai cald : carne călduţă, o bucată de carne de berbec rece. Vremea e răcoroasă şi destul de închisă. Da, dar aud tic-tacul orologiului şi bănuiesc că roţile încep să se învîrtească pe şine, deşi nu îndrăznesc să mă uit. De Rusalii, care cad luni, ne ducem la Monk's House, care pare suburbană şi diminuată parcă. Nu, nu reuşesc să lucrez la *Familia Pargiter*. E o căsuţă de melc pustie. Şi eu sînt pustie, cu o lespede

rece în loc de creier. Nu-i nimic. Vreau să mă cufund în *Familia Pargiter* cu capul înainte. Iar acum vreau să-mi pun mintea să lucreze la italiana lui Goldoni. Am să studiez, cred, cîteva verbe.

Mă gîndesc că starea aceasta de deprimare în care mă aflu este starea obişnuită a celor mai mulţi oameni.

Miercuri, 31 mai

Cred că acum am ajuns la punctul cînd pot să lucrez la *Familia Pargiter* patru luni în şir. Ce senzaţie de uşurare — o uşurare fizică ! Am impresia că nu mă mai pot stăpîni, că mintea mi-e veşnic chinuită, trebuind să se izbească de un perete gol. Vreau să spun *Flush*, Goldsmith, excursia cu maşina în Italia. De mîine o să mă pun pe lucru. Dar dacă nu voi scrie decît absurdităţi ? Ceea ce trebuie este să fii curajos, îndrăzneţ şi să treci peste toate barierele [1]. Aş putea introduce piese de teatru, poeme, scrisori, dialoguri. Trebuie ca totul să fie rotunjit, nu numai neted. Nu numai teorie, ci şi conversaţie, discuţii. Dar una din probleme va fi cum să realizez acest lucru. Vreau să spun, cum să integrez argumentul intelectual în ordinea artei, cum să transpun viaţa cotidiană şi obişnuită a lui Arnold Bennett în forma artei ? Acestea sînt problemele complexe şi grele ce-mi vor sta în faţă în cele patru luni care urmează. Şi nici nu ştiu de ce sînt în stare în momentul de faţă. După patru, nu, trei săptămîni de vacanţă, sînt complet dezorientată, dar mîine ne întoarcem la Rodmell. Trebuie să-mi umplu momentele libere cu lectură, dar nu vreau să mă apuc de cărţi. Bun, şi acum trebuie să mă duc la Murray pentru rochie, şi iat-o pe Ethel că vine după colţ, dar nu aduce scrisori ; iarăşi dezorganizare din cauza Rusaliilor. Trecînd aseară prin Richmond, mă gîndeam la ceva foarte profund despre sinteza fiinţei mele, şi anume că nu este alcătuită decît din munca mea, că nimic în mine nu formează un tot dacă nu scriu, şi acum uit ce mi-a părut atît de profund. La

[1] (Notă marginală.) Şi chiar imediat sînt chemată să trag la sorţi pentru cursele de cai de la Derby. Se spune că anul acesta nu există nici un favorit.

grădina botanică Kew rododendronii seamănă cu niște monticuli de sticlă colorată. Ce agitație, ce neliniște îți dă această stare de spirit! Foarte bine. Iată că Pargiterii încep să se agite din nou și eu îmi spun: Oh, de-aș termina odată! Vreau să spun că scrisul înseamnă efort, că înseamnă disperare și totuși deunăzi, pe o căldură de cuptor la Rodmell, am recunoscut că perspectiva — aceasta se aseamănă oarecum cu gîndurile mele profunde la Richmond — devine mai limpede. Da, proporțiile sînt juste deși, aflîndu-mă deasupra, suport toată încordarea, sufăr ca în dimineața asta, cea mai neagră disperare și, o Doamne, cînd va sosi momentul să rescriu totul, voi suferi de o angoasă inefabilă (cuvîntul acesta vrea să însemne că nu poate fi exprimată) — aceea de a ține lucrul, toate lucrurile, nenumăratele lucruri legate laolaltă.

Luni, 10 iulie

Bella a sosit și s-a lovit cu capul de geamul mașinii. S-a tăiat la nas și a rămas năucită. Iar eu am avut „una din stările mele" — foarte violente, foarte acute — și m-am plimbat prin Regents Park în prada celei mai întunecate tristeți, și a trebuit să fac apel la cohortele mele să mă ajute ca altă dată, ceea ce ele au făcut mai mult sau mai puțin. Această însemnare stă mărturie schimbărilor stării mele sufletești, din care multe rămîn neconsemnate, deși cred că sînt mai puțin violente decît erau odată. Dar cît de familiar mi s-a părut să bat drumul cu ideile negre și durerea ce-mi strîngea inima și dorința de moarte, ca altădată, și toate acestea din cauza a două cuvinte rostite, cred, la întîmplare.

Joi, 20 iulie

După o săptămînă de pagini foarte sărace, plutesc din nou în plin curent cu *Familia Pargiter*. Dificultatea constă în a le umple cu substanță. Vreau să păstrez ritmul și să redau sensul. Totul tinde din ce în ce mai mult către dramă, cred, în special scenele lui E. M. Cred că partea următoare ar trebui să fie obiectivă și realistă, în maniera lui Jane Austen, și să susțină povestirea fără întrerupere.

Sîmbătă, 12 august

Natural, după doamna Nef eram atît de obosită, încît tremuram din cap pînă în picioare. Am stat în pat două zile şi trebuie să fi dormit şapte ore vizitînd din nou împărăţia tăcerii. Mă întreb ce înseamnă aceste crize neaşteptate de completă epuizare ? Vin aici ca să scriu şi nu reuşesc nici măcar să termin o propoziţie ; ceva mă trage în jos. Să fie oare un efort neobişnuit ? Oare subconştientul meu mă atrage către el ? L-am citit pe Faber în legătură cu Newman, am comparat descrierea unei depresiuni nervoase pe care o face el ; refuzul unei rotiţe a mecanismului de a funcţiona. Să fie oare aceasta ceea ce mi se întîmplă mie ? Nu tocmai, pentru că nu mă eschivez de la nimic. Ard de nerăbdare să scriu *Familia Pargiter*. Nu. Cred că această încordare rezultă din efortul pe care îl fac de a trăi în două sfere în acelaşi timp, aceea a romanului şi aceea a vieţii. Cei ca doamna Nef mă zdrobesc, pentru că mă antrenează prea departe de cealaltă lume. Cînd scriu cu randament deplin, nu vreau decît să mă plimb şi să duc o viaţă copilărească, perfect spontană împreună cu Leonard şi tot ceea ce îmi este familiar. Faptul că trebuie să mă port circumspect şi hotărît faţă de străini mă azvîrle într-o altă sferă : de aici prăbuşirea.

Miercuri, 16 august

Din cauza lui Sir Alan Cobham care pleacă cu avionul şi din cauza Angelicăi şi a lui Julian şi a vaporului am avut încă o migrenă care m-a ţintuit la pat ; şi n-am putut s-o văd pe Ethel, dar i-am auzit vocea, şi am primit şase pagini despre acest subiect azi dimineaţă şi nu i-am văzut pe Woolfi şi iată-mă din nou aici [1] cizelînd *Familia Pargiter* şi întrebîndu-mă : „Vai, Doamne, cum am să reuşesc oare să-i dau o formă ?" Ce luptă înverşunată mă aşteaptă ! N-are importanţă. Vreau să discut despre Formă acum, după ce l-am citit pe Turgheniev. (Dar ce tare îmi tremură mîna după una din aceste migrene. Trebuie să dibui după cuvinte şi după toc. Am pierdut obiceiul.)

[1] În camera ei de lucru, situată la capătul grădinii la Monk's House (Nota Ed.).

Forma este, aşadar, noţiunea potrivit căreia un lucru urmează corect după altul. Aceasta este în parte o chestiune de logică. Turgheniev a scris şi a rescris pentru a desprinde adevărul de ceea ce este neesenţial. Dar Dostoievski ar spune că totul are importanţă. Numai că nu-l mai pot citi iarăşi pe Dostoievski. Shakespeare a fost constrîns de teatru în ceea ce priveşte forma. (Turgheniev spune că trebuie să găseşti o formă nouă care să îmbrace subiecte vechi, dar cred că aici el foloseşte cuvîntul într-un sens diferit.) Esenţialul unei scene trebuie să fie păstrat. Dar cum putem şti care este esenţialul ? Cum putem şti dacă forma lui Dostoievski este mai bună sau mai rea decît a lui Turgheniev ? Ea pare a fi mai puţin permanentă. Ideea lui Turgheniev este că scriitorul afirmă esenţialul, iar restul îl lasă în seama cititorului. Dostoievski cere ca scriitorul să-i furnizeze cititorului tot ajutorul şi toate sugestiile posibile. Turgheniev reduce posibilităţile. Dificultatea criticii constă în caracterul ei atît de superficial. Scriitorul a mers mult mai departe în profunzime. Turgheniev a ţinut un jurnal pentru Bazarov, relatînd totul din punctul de vedere al acestuia.

Acest jurnal conţine numai 250 de pagini scurte. Critica nu este decît zborul unei păsări peste vîrful unui aisberg. Restul este cufundat în apă. Aş putea începe articolul în acest fel, şi ar fi mai inegal, mai puţin elaborat ca de obicei.

Joi, 24 august

Acum o săptămînă, mai precis vineri, regăsindu-mi echilibrul m-am cufundat în *Familia Pargiter*, hotărîtă să despoi cartea de tot ce e superfluu, înainte de a merge mai departe şi a acumula noi episoade. De asemenea, refac în întregime prima parte pentru a-i da mai multă coeziune. Scena morţii apare acum în primul capitol. Cred că voi concentra reducînd-o la jumătate ; deocamdată, îmi pare cam săracă şi sacadată. În plus, este prea precipitată, prea forţată. Adineaori am descris moartea doamnei Pargiter, dar nu pot ajunge prea repede la capitolul despre Oxford. De fapt, aceste scene mărunte se încurcă exact cum se

întîmplă şi în viaţă, şi nu poţi să schimbi registrul afectiv într-o clipită. Mi se pare că începutul este perfect plauzibil. Partea a doua îmi oferă un bun prilej de a face poezie — numai de-aş şti să-l folosesc. O experienţă destul de interesantă, dacă aş putea privi acelaşi lucru din două puncte de vedere diferite. Am petrecut dimineaţa citind *Confesiunea* lui Arsène Houssaye, pe care Clive a lăsat-o aici ieri. Ce imensă şi fecundă plăcere îmi procură cărţile ! Am intrat şi am găsit masa plină cu cărţi. Le-am privit şi le-am adulmecat pe toate. N-am putut să mă împiedic de a o lua pe aceasta şi de a mă apuca s-o citesc. Cred că aş putea trăi aici fericită şi aş putea citi o veşnicie.

Sîmbătă, 2 septembrie

Pe neaşteptate, la miezul nopţii, mi-a venit ideea că *Aici şi acum* ar fi un titlu mai potrivit decît *Familia Pargiter*. Acest titlu îmi defineşte scopul şi nu rivalizează cu Herries Saga, Forsyte Saga şi alte saga asemănătoare. Am terminat prima parte ; vreau să spun că am concentrat-o şi cred că voi condensa şi ziua lui Eleonor. Iar după aceea ? Restul nu se pretează la prea multă concentrare. Cred că l-am redus la vreo 80.000 de cuvinte, dar am impresia că va trebui să mai scriu alte 40.000. 80.000 plus 40.000 înseamnă 120.000 de cuvinte. Dacă este aşa, va fi cel mai lung roman din mica mea progenitură — îmi închipui că va fi mai lung decît *Noapte şi zi*.

Marţi, 26 septembrie

De ce n-aş scrie într-una din zilele acestea o fantezie, avîndu-l pe Crabbe drept personaj principal ? O fantezie biografică, o experienţă în materie de biografie. Voiam să notez aici atîtea lucruri de cel mai mare interes — un dialog al sufletului cu sine — şi le-am lăsat să-mi scape. De ce ? Pentru că am hrănit caraşi aurii, am admirat noul bazin, am jucat bile. Acum nu-mi mai amintesc de nimic. Am uitat pînă şi despre ce era vorba. Fericire. Ziua admirabilă de ieri şi aşa mai departe. Astăzi mi-am început dimineaţa telefonînd corecturile mele la *A douăsprezecea noapte* revistei „New Statesman". „Puneţi o vir-

gulă, scoateți punctul și virgula..." și așa mai departe. Și apoi, după ce am văzut crapul, am venit aici, în camera mea de lucru, și mă apuc să scriu despre Turgheniev.

Luni, 2 octombrie

Iată-ne în octombrie, și mîine trebuie să ne ducem la Hastings pentru conferință, iar miercuri la Vita. După aceea ne întoarcem la Londra. Scriu aici pentru a-mi adresa unul din obișnuitele avertismente înainte de publicarea unei cărți. *Flush* va ieși de sub tipar joi și cred că elogiile ce mi se vor adresa mă vor deprima foarte mult ! Vor spune că este „fermecător", delicat, foarte feminin. Și va avea succes la public. Ei bine, ar trebui să las toate acestea să treacă pe lîngă mine fără a le acorda nici cea mai mică atenție. Trebuie să mă concentrez asupra *Familiei Pargiter* (sau *Aici și acum*). Nu trebuie să mă las convinsă că nu sînt capabilă de altceva decît de spectăvățială elegantă. Mai întîi, nu este adevărat. Dar toată lumea o va spune. Și voi fi foarte mulțumită de succesul și de popularitatea de care se va bucura *Flush*. Nu, trebuie să-mi zic că a fost doar un capriciu, un luciu străveziu de apă, și să mă apuc să cresc cu seriozitate, cu înverșunare — cum simt că sînt capabilă s-o fac acum mai mult ca niciodată.

Duminică, 29 octombrie

Nu, capul mi-e prea obosit ca să pot continua în dimineața asta cu Bobby și Elvira, care urmează să se întîlnească la catedrala Sf. Paul. Aș vrea ca totul să se elaboreze în întreaga plenitudine, în mod calm și subconștient. Acest din urmă deziderat este greu de realizat din cauza lui *Flush*, din cauza neîncetatului flux de comentarii care mă ține trează. Ieri, în „Granta" scria că eu nu mai exist. *Orlando, Valurile, Flush* marchează dispariția unui scriitor virtual mare. Aceasta nu este decît o picătură de apă ; vreau să spun, admonestarea din partea vreunui student plin de ooșuri, ca și cum ți-ar pune o broască în pat. Dar mai sînt și toate scrisorile și cererile de fotografii, atît de numeroase încît poate în mod nechibzuit am adresat o scrisoare ironică revistei „New Statesman", provocînd

alte picături de apă. Această metaforă arată importanța covîrșitoare a inconștientului în timpul scrisului. Dar nu trebuie să uit că moda în materie de literatură este inevitabilă, și că trebuie să te dezvolți și să te schimbi ; de asemenea, că am ajuns la filozofia anonimatului. Scrisoarea adresată revistei „New Statesman" nu este decît o expresie crudă și publică a unei părți a acestei filozofii. Ce ciudată a fost revelația iernii trecute : libertatea ! Ceea ce face ca acum să-mi fie ușor să refuz invitațiile lui Sybil, să privesc viața cu mai multă fermitate și mai multă forță. Nu vreau să fiu „celebră", și nici „mare". Voi continua să merg înainte, să mă schimb, să-mi țin mintea și ochii deschiși, să refuz de a fi etichetată și prinsă în formule stereotipe. Ceea ce contează este să te eliberezi, să-ți descoperi propriile-ți dimensiuni, să refuzi orice îngrădire. Și deși aceasta nu este decît o remarcă în treacăt, ca de obicei, ea e plină de miez. Octombrie a fost o lună proastă, dar fără filozofia mea ar fi putut fi și mai proastă.

Joi, 7 decembrie

Treceam prin Leicester Square adineaori — și mintea mi-era foarte departe de China — cînd am citit pe afișele ziarelor : „Moartea unui scriitor reputat". M-am gîndit imediat la Hugh Walpole. Dar era vorba de Stella Benson. Dar de ce să scriu ceva ? N-am cunoscut-o bine, dar păstrez amintirea unor ochi frumoși, răbdători, a vocii slabe, a tusei, a sentimentului de apăsare. Ședea pe terasă alături de mine la Rodmell. Și iată că dispare atît de repede ceea ce ar fi putut să devină o prietenie. Onestă, răbdătoare și foarte sinceră — așa mi-o amintesc. Încercînd și una și alta, într-una din acele seri dificile, să atingem un strat mai adînc — și cu puțin noroc l-am fi atins cu siguranță. Îmi pare bine că am oprit-o la ușă înainte de a se urca în mașină și i-am propus să-mi zică Virginia și să-mi scrie. Și ea a răspuns : „Nimic nu mi-ar face mai multă plăcere". Dar moartea ei acolo în China este ca sfîrșitul lucrurilor ; iar eu, șezînd aici și scriind despre ea, atît de efemeră și totuși atît de adevărată ; da, ceva ce nu va mai fi niciodată. Ce tristă mi se pare

după-amiaza, cu toate cărucioarele cu ziare (?) trecînd grăbite pe Kingsway și anunțînd cu placardele lor : „Moartea unui scriitor reputat". O minte remarcabilă și echilibrată, multă suferință ascunsă. Moartea ei, ca și a lui Katherine Mansfield, pare să constituie un fel de reproș adresat mie. Eu continui. Ele au încetat să mai existe. De ce ? De ce n-ar fi numele meu pe afișe ? Și prevăd și obiecțiile pe care fiecare dintre ele le-ar fi putut ridica. Plecînd, fiecare din ele atît de repede și lăsîndu-și opera neterminată. Stella avea patruzeci și unu de ani. „Îți voi trimite cartea mea", și așa mai departe. Ciudat sentiment cînd un scriitor ca Stella Benson dispare : te simți tu însuți diminuat. *Aici și acum* nu va mai fi luminat de ea. Viața însăși s-a împuținat. Propria mea efuziune : tot ceea ce exprim va fi mai puțin diafan, va iradia mai puțin, ca și cum materia gînditoare ar fi un țesut pe care-l fertilizează numai măteria cenușie a altor oameni (adică a (ei) și această efuziune acum și-a pierdut intensitatea.

Duminică, 17 decembrie

Ieri am sfîrșit partea a patra din *Aici și acum* și de aceea îmi pot oferi o dimineață de contemplare. Ca să-mi împrospătez amintirile despre război, citesc din jurnalele pe care le-am scris atunci,

1934

Marți, 16 ianuarie

Am lăsat să treacă tot acest timp — trei săptămîni la Monk's House — pentru că am fost divin de fericită și plină de idei — un alt șuvoi năvalnic din *Familia Pargiter* (sau *Aici și acum.*) Ce curios, dar scrisoarea lui Goldie menționează că *Valurile* au avut de asemenea acest titlu provizoriu. Uitasem.) De aceea n-am scris nici un cuvînt de rămas bun anului care a trecut, nici un cuvînt pentru a descrie familiile Keynes și Jones ; nimic despre plimbările pe care le-am făcut foarte departe pe coline, și nici despre lecturile mele ; într-o seară Marvell și obișnuita maculatură.

Duminică, 18 februarie

Azi dimineață, duminică, am reluat *Aici și acum* de la punctul unde-l lăsasem cu trei săptămîni în urmă din cauza migrenei. Consemnez aici că două sau trei săptămîni constituie un interval convenabil. Nu s-a răcit, ca după șase săptămîni. Îl am încă proaspăt în minte și știu ce corecturi sînt necesare. Conversația s-a împrăștiat în toate direcțiile, deoarece eram obosită. Acum trebuie să concentrez, să-mi regăsesc ritmul și s-o pornesc din nou. Vreau să înalț în jurul meu o lume magică în care să trăiesc intens și senin timp de șase săptămîni. Dar întotdeauna întîmpin aceeași dificultate ; cum să conciliez cele două universuri ? N-are rost să te agiți peste măsură. Trebuie să le îmbini.

Marți, 17 aprilie

Sînt atît de extenuată după seara de ieri, încît nu reușesc să adaug nici măcar un cuvînt la articolul despre Sickert, și nici să schițez ultimele capitole din *Aici și acum*. Este un preț prea mare pe care-l plătesc pentru dineul luat în grabă la familia Hutche, pentru goana să ajungem la spectacolul cu *Macbeth*, pentru conversația cu Dodo Macnaghten, și apoi cu Sir Fred Pollock în culise la Sadlers Wells.

O idee despre Shakespeare. O piesă cere exteriorizare, și de aceea stăruie asupra unei realități de care romanul nu are nevoie, dar care trebuie probabil să aibă contact cu suprafața lucrurilor pentru a ajunge în vîrf. Spun aceasta pentru a-mi etala teoria despre diferitele niveluri ale scrisului și despre modul de a le îmbina. Pentru că încep să cred că este necesar să fie îmbinate. Această relație cu suprafața îi este dictată autorului dramatic de necesitate. În ce măsură l-a influențat ea oare pe Shakespeare ? Am impresia că s-ar putea elabora o teorie a romanului pornind de la aceste premise ; cîte niveluri sînt abordate, fie că sînt tratate sau nu.

Miercuri, 9 mai

Această frumoasă zi de 9 mai a fost ultima noastră zi. Am vizitat Warwickshire în toată splendoarea sa. (Dar am citit „Monologul" și constat în ce măsură un stil remarcabil poate contamina alt stil : verde închis, frunze groase, case de piatră galbene, scunde și îndesate, și un număr apreciabil de clădiri elisabetane rurale. Toate acestea te poartă în mod armonios la Stratford on Avon. La naiba cu toți denigratorii, este un oraș frumos, lipsit de constrîngere, compozit, secolul al XVIII-lea făcînd casă bună cu restul. Grădina lui Shakespeare era plină de flori. „Ferestrele camerei lui de lucru în care a scris *Furtuna* dădeau în această grădină", a spus ghidul. Poate că e adevărat. În orice caz, este o casă mare și frumoasă, înălțîndu-se drept în fața ferestrelor mari de piatră ale capelei școlii ; și cînd bătea orologiul, Shakespeare auzea același sunet pe care-l auzim și astăzi. Nu pot descrie fără un efort de care mintea mea vagabondă nu este capabilă

impresia ciudată de solară impersonalitate. Da, părea să spună totul ; acesta a aparţinut lui Shakespeare dacă ar fi stat şi s-ar fi plimbat ; dar nu mă veţi afla, oricum nu în carne şi oase. El este senin, absent şi totodată prezent, iradiind în jurul nostru ; da, în flori, în vechea sală, în grădină, fără a putea fi vreodată surprins. Ne-am dus la biserică, unde se află bustul lui ridicol şi înzorzonat, dar lucrul la care nu mă aşteptam a fost lespedea simplă, tocită şi aşezată anapoda : „Bun prieten, pentru numele lui Cristos fereşte-te..." Din nou el părea să fie acolo, numai aer şi soare, zîmbind cu seninătate. Şi totuşi, în pămînt, la o adîncime de un picior, zăceau osemintele din care se răspîndise această orbitoare lumină în întreg universul. Da, şi apoi am dat ocol bisericii, unde totul este simplu şi puţin cam uzat : rîul curge pe lîngă zidul de piatră, un copac înflorit împurpurînd atmosfera, şi stratul de iarbă intactă, moale, verde şi plină de noroi, şi două lebede înotînd nepăsătoare. Biserica, şcoala şi casa sînt spaţioase, încăpătoare, sonore, astăzi însorite şi luate în ansamblu... [1] — da, un loc impresionant, încă plin de viaţă, şi aceste mărunte oseminte care au creat zăcînd acolo. Cînd te gîndeşti că a scris *Furtuna* uitîndu-se la grădina aceea ! Ce furie şi ce tumult de gîndire pentru orice minte omenească. Nu există nici o îndoială că această construcţie solidă era şi confortabilă. Fără îndoială că privea pivniţa cu satisfacţie. Mai erau acolo şi cîteva tinere americane parfumate, şi multă flecăreală papagalicească de la vechi discuri de gramofon în casa în care s-a născut Shakespeare, unul preluînd povestea de unde o lăsa celălalt. Dar nu e oare ciudat — după cum a încuviinţat îngrijitorul de la New Place — că ne-a parvenit o singură semnătură autentică de la Shakespeare, iar toate celelalte, cărţile, mobila, tablourile etc au dispărut complet ? Dar cred că în aceasta privinţă Shakespeare a fost foarte fericit, deoarece nu a existat nici un impediment în calea faimei sale, iar geniul lui a emanat din fiinţa sa şi se regăseşte încă acolo, la Stratford. La teatru, cred că se reprezenta *Cum vă place*.

[1] Cuvînt ilizibil. (Nota Ed.)

Ce neghiobi sînt biografii că nu scot mai multă rezonanță și muzică din New Place ! Cred că eu aș putea face acest lucru. Căci paznicul ne-a spus că după moartea stră-stră-nepoatei lui Shakespeare, a avut loc o licitație. De ce nu s-ar fi putut pierde sau pune deoparte unele din lucrurile lui Shakespeare și să iasă la iveală din nou ? spunea el. Ne-a mai spus că regina Henrietta Maria, soția lui Charles I, a locuit la New Place împreună cu nepoata (?), ceea ce dovedește importanța acestei clădiri. E un lucru pe care nu-l mai auzisem niciodată. A adăugat că Gaskell, parohul, a dărîmat construcția originală care se întindea de-a lungul grădinii pînă aproape de capelă, deoarece oamenii îl plictiseau tot cerînd să vadă casa lui Shakespeare. Și acolo (între fereastră și perete) se află camera în care a murit. Există un dud, care a răsărit, se spune, din trunchiul pomului ce crește sub fereastra lui Shakespeare. Răzoare de flori albastre, galbene, albe împodobesc grădina, care este deschisă astfel încît cei ce trăiesc pot să se plimbe și să se odihnească în ea.

Vineri, 18 mai

M-am întrerupt, după ce mi-am vîrît însemnările irlandeze în vechea carte, și cred că am simțit un mic fior. Nu poate fi mare lucru după toată vacanța aceea, mi-am zis. Dar era gripă. A trebuit deci să abandonez toate ideile, continuarea *Familiei Pargiter* și sfîrșitul dificil și glorios al acestei cărți. Totul a fost șters de „buretele umed". Iar astăzi se împlinește o săptămînă de cînd am căzut la pat, și iată-ne la Monk's House unde vom petrece Rusaliile. Ceea ce este și mai uimitor e faptul că scriu aceste rînduri cu o peniță de aur Waterman ; am de gînd să înlocuiesc astfel penița de oțel Woolworth. E o zi însorită voluptuoasă, păsările își dichisesc cuiburile, ciripesc în copaci, iar dimineața devreme izbucnesc în cîntece zgomotoase, neîntrerupte, pe care le ascult stînd în pat. Îl aud pe Leonard care merge prin grădină cu Percy. Totul e atît de calm și de plăcut, datorită faptului că lipsește Nelly cea veșnic plîngăreață, care a fost înlocuită de tăcută Mabel, statornică și altruistă. Da,

am renunțat la serviciile menajerei. Sîntem liberi, senini, practici, ah, ce ușurare. Astfel încît, dacă reușesc să-mi scot capul din mlaștină, s-ar putea ca marți să mă întorc la programul meu de cufundare — pe timp de trei luni. Dar o să mă mai odihnesc o zi sau două. Cît am devenit de modestă, lipsită de iluzii și de orice fel de ambiție, numai din cauza gripei ! Nici nu-mi puteam închipui că va veni cineva să mă vadă, și cu atît mai puțin că aș putea să mai înșir vreodată o duzină de cuvinte pe hîrtie. Iar acum încrederea în mine, vanitatea și iluziile binecuvîntate care ne ajută să trăim încep să-mi revină încetul cu încetul. Această seninătate atît de dulce este prima etapă pe care nu vreau s-o întrerup apucîndu-mă de scris.

Marți, 22 mai

În sfîrșit astăzi, marți, după ce am tot scăpărat cu disperare, inutil chibritul — atît eram de cuprinsă de înțepeneală și vid — a izbucnit o flăcăruie și am impresia că pornesc iarăși la drum. Toate acestea se referă la dificultatea diabolică de a începe din nou partea a șaptea, după gripă. Elvira și George, sau John, vorbind în camera ei. Sînt încă foarte departe de ei, dar cred că azi dimineață am regăsit tonul potrivit. Fac această însemnare în chip de avertisment. Ceea ce contează acum e să procedez fără grabă, să mă opresc în mijlocul torentului, să nu mă pripesc, să stau liniștită și să las universul calm al subconștientului să se populeze ; să nu forțez cuvintele. Nu e nevoie de grabă. Am destui bani ca să-mi ajungă tot anul. Dacă această carte apare anul viitor, în iunie, e timp suficient. Ultimele capitole trebuie să fie atît de bogate, atît de comprimate, atît de strîns împletite, încît acum nu mai pot progresa decît meditînd în fiecare dimineață asupra întregii cărți. Nu mai este necesar să-mi croiesc drum, deoarece partea narativă este încheiată. Ceea ce vreau acum este să îmbogățesc și să echilibrez. Acest ultim capitol trebuie să fie egal ca lungime, importanță și volum cu prima parte, și în fapt trebuie să oglindească cealaltă latură, latura ascunsă a acesteia. Cred că nu-l voi

reciti. Voi evoca ceaiul, scena morții, Oxford etc. din memorie. Și întrucît cartea, în ansamblu, depinde de reușita acestui lucru trebuie să procedez în tihnă și cu răbdare și să-mi îngrijesc mintea — care cam scîrțîie — s-o legăn cu texte franțuzești și altele, în modul cel mai iscusit cu putință.

Luni, 11 iunie

Această pagină optimistă îmi pare destul de naivă acum, căci de cînd m-am întors aici, și din nou vinerea următoare, am fost cuprinsă de frisoane și dureri, am înțepenit ca o scîndură în timp ce vorbeam cu Elizabeth Bowen. Temperatura : 39° ; patul ; gripa ; și astfel am zăcut toată săptămîna, adică pînă duminica trecută, pentru a fi mai precisă. După aceea m-am dus la Rodmell și acolo am început din nou capitolul, și pe neașteptate mi-au venit idei. Apoi am mers la operă, am auzit privighetoarea cîntînd în stejar, am ascultat-o pe Christabel și pe domnul Olaf Hambro spunînd povești despre regină și despre prințul consort. Ieri am fost la un concert unde era foarte cald, așa încît astăzi nu pot, nu, nu pot să scriu. „Răbdare !" cum ar spune Carlyle (în italiană). Dar cînd te gîndești (sistemul meu nervos este atît de încordat asupra acestui scop) că cel mai mic fir de praf, o noapte tîrzie, o zi prea obositoare — îmi răpesc orice elan, orice explozie de idei. Și aceasta tocmai în momentul cînd începeam să văd totul limpede, scenele atît de complicate cu contrastele lor care se constituiau de la sine. Așa încît trebuie să aștept pînă mîine.

Luni, 18 iunie

E foarte cald. Mi-am schimbat programul zilei astfel încît să pot pleca după ceai. Se întinde seceta peste lume. Iar eu sînt înundată de *Aici și acum,* slavă Domnului. Totuși sînt foarte prudentă. Abia adineaori am construit scena cu Ray și Maggie. E un semn de rodnicie și ar trebui să mă pregătesc la franceză pentru Janie, care vine la ora cinci.

Vineri, 27 iulie

În sfîrșit, în sfîrșit, după ce am expediat această zi cu totul insuportabilă (Worthing și domnul Fears, reprezentînd partidul laburist din Rodmell, timp de o oră după-masă), sînt liberă să încep ultimul capitol. Și grație generoasei providențe, fîntîna e plină ochi, ideile abundă și, dacă reușesc să mă înham la lucru în mod conștient, în libertate și cu toată vigoarea, voi fi complet cufundată timp de două luni. E ciudat să constat cum această putere de a crea introduce imediat ordine în univers. Pot vedea ziua mea în ansamblu, la proporțiile ei juste chiar și după lunga ezitare a minții de azi dimineață. Trebuie să fie o necesitate fizică, morală, mentală, ca atunci cînd pui o mașină în mișcare. O zi zvăpăiată, vîntoasă și fierbinte, un vînt care doboară totul în grădină ; toate merele de iulie zac pe iarbă. Voi creiona o serie de contraste rapide și ascuțite și voi sparge tiparele după bunul meu plac. Voi încerca tot felul de experiențe. Se înțelege că acum nu pot ține jurnalul, nu pot să scriu scrisori sau să citesc, pentru că tot timpul creez. Bob Trevelyan avea poate dreptate cînd, în poemul său, mă numea „fericită întru toate", în sensul că am o minte capabilă să exprime — nu, mai degrabă pentru că mi-am mobilizat întreaga ființă — că am învățat-o să se exprime complet — pentru că, în sfîrșit, m-am străduit într-o oarecare măsură să sparg toate tiparele și să descopăr un nou mod de a fi, adică o nouă formă de expresie pentru tot ceea ce simt sau gîndesc. Astfel încît, atunci cînd totul funcționează, încerc senzația de a fi plină de energie, fără nici un fel de restricție. Aceasta cere însă un efort constant, preocupare și elan. În *Aici și acum* sînt pe cale de a sparge tiparele care mi-au slujit în *Valurile*.

Joi, 2 august

Sînt necăjită din cauza ultimelor două capitole. Nu sînt oare prea stridente, prea prolixe ? Și apoi, această interminabilă lungime, și neîncetatul flux și reflux al imaginației. Divin de fericită într-o zi, atît de deprimată în ziua următoare.

Luni, 7 august

O zi de vacanță destul de umedă. Ceaiul la familia Keynes. Maynard și-a scos un dinte, dar s-a dovedit foarte vorbăreț. De exemplu : „Da, am petrecut trei săptămîni în America. O climă imposibilă. O veritabilă colecție a tuturor neajunsurilor celorlalte clime. Aceasta vine în sprijinul teoriei mele despre climă. Nimeni nu poate produce o operă mare în America. Transpiri toată ziua și murdăria ți se lipește de față. Nopțile sînt la fel de călduroase ca și zilele. Nimeni nu doarme. Cît e ziua de lungă, toată lumea e în continuă mișcare din cauza climei. Îmi dictam articolele direct la mașină. M-am simțit foarte bine pînă cînd am plecat". După aceea trece la politica germană : „Se întîmplă niște lucruri foarte ciudate cu finanțele lor. Nu-mi dau seama exact ce. Poate că evreii își retrag capitalurile. Ia să vedem : dacă fiecare din cei 2000 de evrei și-ar retrage cîte două mii de lire... În orice caz, nu reușesc să-și achite facturile la fabricile din Lancashire. Germanii au cumpărat întotdeauna bumbac din Egipt și l-au prelucrat în Lancashire. Nu e o factură de plată prea mare, doar o jumătate de milion de lire, dar tot timpul cumpără cupru. La ce le folosește ? La fabricarea armamentului, fără îndoială. Iată un exemplu clasic de comerț internațional. Douăzeci de mii de oameni rămași fără lucru. Evident că se ascunde ceva în spatele acestui lucru. Care este cauza crizei financiare ? Procedează ca niște neghiobi. Ministerul finanțelor nu deține nici un control asupra cheltuielilor armatei."

(Dar în tot acest timp mă gîndesc la modul cum voi sfîrși *Aici și acum*. Aș vrea un cor, o declarație generalizatoare, un cîntec pe patru voci. Dar cum să realizez acest lucru ? Mă apropii acum de sfîrșit cu pași repezi. Totul devine din ce în ce mai dramatic. Și cum să efectuez trecerea de la conversație la lirism, de la particular la general ?)

Vineri, 17 august

Da, cred că grație impulsului neașteptat dat de două nopți de insomnie, sau mai exact de două dimineți începute în consecință foarte devreme, cred că am ajuns să

văd limpede sfîrșitul lui *Aici și acum* (sau *Muzică*, ori *Zorile*, sau oricare va fi titlul ce i-l voi da pînă la urmă). Se va sfîrși cu scena Elvirei ieșind din casă și spunînd : „Oare de ce mi-am făcut nodul acesta la batistă ?“ Și toate monedele rostogolindu-se pe jos...

Totul se va petrece în cuvinte, nu în acțiune. Am făcut un rezumat a ceea ce urmează să spună fiecare și se va termina cu un supeu în camera de la parter. Cred că partea cea mai grea a trecut. Va avea probabil cam 350 de pagini de manuscris ; ceea ce înseamnă 200 000—170 000 de cuvinte, pe care trebuie să le reduc la 130 000.

Marți, 21 august

Aici și acum m-a învățat că poți folosi tot felul de „forme“ într-o carte. Așadar, următoarea ar putea fi poem, realitate, comedie, piesă de teatru, narațiune, psihologie, îmbinate într-un singur tot. Foarte scurt. Trebuie să mă gîndesc și la o piesă despre Parnell-i, sau o biografie a doamnei Parnell.

Joi, 30 august

Dacă ultimele scene mă împiedică să scriu în acest jurnal, cum aș putea oare să-l citesc pe Dante ? E imposibil. După trei zile de chinuitoare trudă, de reveniri repetate, cred că sînt din nou pe creasta valurilor. Robson vine astăzi să ia ceaiul la noi, și Woolfii mîine și... o altă întrerupere în finisarea vorbelor pe care le spune Elvira : „...Știți ce-am ținut în mînă toată seara ? Niște monede.“

În orice caz, am o rezervă destul de bogată ca să-mi ajungă pentru acest capitol, adică încă două sau trei săptămîni. Ieri am descoperit o nouă cărare și o nouă fermă în valea dintre Ashcham și Tarring Neville. Foarte frumoasă, singură, cu o colină înălțîndu-se în spate. Apoi m-am întors pe lîngă un rîu mare, agitat, cenușiu, revărsîndu-se peste maluri. Broaștele ieșeau din apă, înghițind zgomotos aerul. Ploua. Toată urîțenia se dizolvase. Un incredibil peisaj din secolul al XVIII-lea, care, din fericire, mi-a abătut mintea de la Wilmington.

După ceai, o îngrozitoare furtună cu grindină ca gheața, sfărîmată în bucățele, biciuitoare, șuierătoare, flagelînd parcă pămîntul. Furtuna s-a repetat de cîteva ori, cu nori negri acoperind cerul, în timp ce noi ascultam muzică de Brahms. Nici o scrisoare toată vara. Dar prevăd că anul viitor voi primi o mulțime. Nu mă necăjesc din cauza asta. Ziua, ziua de ieri ca să fiu mai precisă, a fost atît de triumfătoare, am scris, m-am plimbat, am citit, Leeson, un...[1], Saint Simon, prefața lui Henry James la *Portretul unei doamne ;* foarte inteligentă,...[2] dar sînt vreo două lucruri ce mi se par cunoscute ; apoi jurnalul lui Gide, de asemenea plin de surprinzătoare lucruri știute, pe care le-aș fi putut spune eu însămi.

Duminică, 2 septembrie

Nu cred că am fost vreodată mai exaltată de o carte, decît de aceasta pe care încerc s-o termin — să-i zic *Zorile* ? Sau acest titlu este prea accentuat, prea sentimental ? Ieri am scris ca o — dar să lăsăm cuvîntul. Obrajii îmi ard, îmi tremură mîna. Scriu scena în care Peggy ascultă conversația lor și izbucnește. Tocmai această izbucnire m-a emoționat atît de mult. Poate prea mult. Nu reușesc să efectuez cu ușurință trecerea la spusele Elvirei.

Miercuri, 12 septembrie

Roger a murit duminică. Mîine, ascultînd de instinct, ne vom duce la înmormîntare. Sînt năucită, înmărmurită. Leonard spune că femeile plîng, dar nu știu de ce plîng eu — cea mai mare parte a timpului împreună cu Nessa. Și sînt prea zăpăcită ca să pot scrie ceva. Mi-e mintea amorțită. Nu mai simt nimic altceva decît sărăcia vieții și acest văl negru ce acoperă totul. Vreme călduroasă. Bate vîntul. Totul s-a golit de conținut. Nu cred că exagerez spunînd acest lucru. Probabil că lucrurile se vor normaliza. Într-adevăr, sînt momente cînd simt o dorință irezistibilă de a ieși mai des în lume, de a vedea oameni, de

[1] Cuvînt ilizibil. (Nota Ed.)
[2] Cuvînt ilizibil. (Nota Ed.)

a crea, dar deocamdată sînt incapabilă de a face un asemenea efort. Şi nu-i pot scrie nici lui Helen ; totuşi, acum trebuie să închid jurnalul şi să încerc să-i scriu.

Maupassant, vorbind despre scriitori, spune (şi consider că are dreptate) : „En lui, aucun sentiment simple n'existe plus. Tout ce qu'il voit, ses joies, ses plaisirs, ses souffrances, ses désespoirs, deviennent instantanément des sujets d'observations. Il analyse malgré tout, malgré lui, sans fin, les coeurs, les visages, les gestes, les intonations." [1]

Mi-amintesc cum m-am îndepărtat de patul mamei după ce a murit, şi cum Stella ne-a dus în cameră ca să rîdem în taină de infirmiera care plîngea. „Se preface", am zis eu (aveam treisprezece ani şi mi-era teamă că nu sufăr de ajuns. La fel şi acum).

Temperamentul scriitorului.

„Ne jamais souffrir, penser, aimer, sentir, comme tout le monde, bonnement, franchement, simplement, sans s'analyser soi-même après chaque joie et après chaque sanglot." [2]

Sîmbătă, 15 septembrie

Am fost bucuroasă că am asistat joi la slujbă. Zi de vară foarte călduroasă. Totul s-a petrecut foarte simplu şi solemn. Muzică. Nici un discurs. Stăteam în faţa uşilor deschise care dau în grădină. Flori, oameni care treceau încoace şi încolo, ceea ce i-ar fi plăcut lui Roger. Se odihnea sub un brocart vechi roşu şi sub două ghirlande de flori de toate culorile. Instinctul de a fi împreună cu prietenii tăi este foarte puternic. În răstimpuri mă gîndeam de asemenea şi la el. Plin de demnitate, onest, mărinimos — „un mare suflet dulce" — fiinţa lui se dis-

[1] „Nu are nici un sentiment simplu. Orice vede, bucuriile lui, plăcerile, suferinţele, deznădejdile, devin în aceeaşi clipă subiecte de observaţie. El analizează, trecînd peste orice şi chiar fără să vrea, neîncetat, inimile, chipurile, gesturile, glasurile". (Fr.)

[2] „Şi niciodată să nu poţi suferi, iubi, simţi ca toată lumea, cinstit, sincer, simplu, fără să te analizezi după fiecare bucurie şi după fiecare hohot de plîns."

tingea prin maturitate și armonie. Apoi veselia lui, și faptul că dusese o viață atît de variată, de generoasă, curios să cunoască totul. Mă gîndeam la toate acestea.

Marți, 18 septembrie

În dimineața aceasta îmi place să scriu, pentru că scrisul îndepărtează crisparea buzelor. O zi rece și cenușie după canicula zilelor trecute. În acest moment Graham și doamna W. se află la noi, iar după aceea vom avea, poate, liniște și voi reuși să sfîrșesc cartea. Ah, dacă ar fi cu putință ! Dar acum mă simt la zece leghe distanță, atît de departe, atît de detașată și îngrozitor de obosită.

Am crezut că voi putea descrie sentimentul copleșitor trăit la înmormîntarea lui Roger, dar evident că nu pot. Vreau să spun, acest sentiment universal : cum luptăm cu toții cu mintea, cu pasiunea noastră etc pentru a fi totuși învinși. Învingătorul, această forță exterioară, se afirmă atunci atît de limpede, atît de indiferent, iar noi atît de mici, de fragili, de vulnerabili. Atunci m-a cuprins frica de moarte. Știu bine că și eu voi zăcea întinsă în fața acelei porți și voi aluneca în partea cealaltă, și acest gînd m-a speriat. Dar de ce oare ? Vreau să spun că am simțit deșertăciunea acestei lupte perpetue, pe care o ducem cu mintea și iubindu-ne unul pe altul în fața acestei forțe, dacă Roger totuși a murit.

Dar a doua zi, astăzi care e joi, cu o săptămînă mai tîrziu, începe să se afirme cealaltă forță, sentimentul exaltant că plutim deasupra timpului și a morții ; probabil datorită faptului că sînt din nou în dispoziție de a scrie. Și după cîte-mi pot da seama, nu este o simplă iluzie. Am convingerea profundă că Roger ar fi de partea mea în această exaltare și că orice ar face această forță invizibilă, în acest fel reușim să ne situăm în afara ei. O scrisoare drăguță de la Helen. Și astăzi ne ducem la Worthing.

Duminică, 30 septembrie

Am scris ultimele cuvinte ale cărții mele fără titlu, acum zece minute, și în cel mai mare calm. Nouă sute de pagini. Două sute de mii de cuvinte, spune Leonard. Vai, Doamne, și va trebui să recopiez totul ! Dar ce fericire

că mi-am călăuzit pana pînă la acest ultim rînd, chiar dacă cele mai multe rînduri vor trebui acum să fie șterse. În orice caz, întreaga structură este cuprinsă aici. Și mi-a luat ceva mai puțin de doi ani, într-adevăr, chiar mai puțin cu cîteva luni, deoarece în acest timp a intervenit și *Flush*. Așadar, am scris-o mai repede decît pe oricare dintre cărțile mele. Partea propriu-zis narativă explică rapiditatea scrisului. Și ar trebui să spun — dar o spun oare întotdeauna ? — cu mai mare exaltare. Cred că de data aceasta este ceva diferit. Căci am fost mai puțin personală, mai generală. Nu „stil frumos" ; dialoguri mult mai firești, dar o tensiune mai mare, deoarece a trebuit să fac apel la mult mai multe din facultățile mele, în același timp fără a insista asupra nici uneia. Nici lacrimi, nici exaltare la sfîrșit, ci, sper, seninătate și amploare. În orice caz, dacă mor mîine, ultimul rînd a fost scris. Iar eu mă simt odihnită și voi rescrie mîine sfîrșitul. Totuși, nu cred că sînt chiar atît de odihnită ca să continui să „construiesc". Aceasta a fost partea cea mai dificilă : să imaginez ; și mă tem că ultimele douăzeci de pagini sînt cam șovăielnice. Prea mult balast pe care va trebui să-l înlătur. Dar n-am nici cea mai vagă idee în ceea ce privește ansamblul...

Marți, 2 octombrie

Da, dar mintea mea nu mă va lăsa niciodată să mă bucur fără nici o rezervă. Există întotdeauna o răsturnare. Ieri dimineață am început să văd din nou raze de lumină ca altădată, iar apoi am simțit durerea, o durere foarte ascuțită deasupra ochilor, astfel încît a trebuit să mă așez și să mă odihnesc pînă la ora ceaiului. Nu m-am plimbat. Nu am încercat nici cea mai slabă senzație de triumf sau de ușurare. Pentru a mă felicita, Leonard mi-a cumpărat o călimară mică de călătorie. Aș vrea să găsesc un titlu potrivit. *Fii și fiice ?* Probabil că a mai fost folosit. Sînt o grămadă de lucruri de revăzut la ultimul capitol, pe care sper să le fac „deo volo", cum se spune în anumite cercuri ; poate că voi începe chiar mîine cînd chitul este încă maleabil.

Aşadar, s-a sfîrşit şi vara. Pînă la 9 septembrie, cînd Nessa a traversat terasa — şi acum îi aud încă strigătul : „A murit !" — a fost o vară fericită, foarte viguroasă. Ah, bucuria plimbărilor ! N-am simţit-o niciodată mai puternică decît acum. Cowper Powys, în mod destul de curios, exprimă acelaşi lucru : senzaţia, asemănătoare unei transe, de a pluti ; de a zbura în aer ; curentul de senzaţii şi idei ; şi lenta dar continua schimbare a colinelor, a drumurilor, a culorilor. Totul cernut, pînă cînd devine un voal transparent, fericirea desăvîrşită. Este adevărat că pe acest voal am zugrăvit adesea cele mai luminoase tablouri. Ah, Doamne, cîte pagini nu am elaborat pentru *Fii şi fiice*, recitindu-le cu glas tare, aprinsă de emoţie, pe vîrful colinei sau în vale. Poate că ritmul titlului *Fiice şi fii* va aminti mai puţin de *Fii şi îndrăgostiţi* sau de *Soţii şi fiice*. Prea multe construcţii noi din păcate ; se zvoneşte că Christie şi Ringmer Building Co vor să cumpere Botten's Farm, pentru a înălţa acolo construcţii. Duminică, mergînd la Lewes, m-am speriat văzînd atîtea automobile şi atîtea vile. Dar, pe de altă parte, am descoperit misteriosul drum care duce la fermă şi cărarea de la Piddinghoe şi atîta diversitate şi frumuseţe ; rîul de plumb şi de argint, vaporul Servic din Londra care cobora pe rîu şi podul care se deschidea. Şi ciupercile din grădină, noaptea ; luna cu ochiul unui delfin muribund ; sau roşul portocaliu al lunii de august, sau luna lucind ca un cuţit de oţel ; jucăuşă, alergînd pe cer, iar uneori atîrnînd printre crengi. Acum, în octombrie, a sosit ceaţa densă şi umedă care se îndeseşte mereu şi şterge totul. Duminică, Bunny şi Julian au fost pe la noi.

Cărţi citite sau de citit :

Shakespeare : Troilus
Pericle
Îmblînzirea scorpiei
Cymbeline

Maupassant
de Vigny
St. Simon
Gide
} fragmente

Cărți de la bibliotecă : Powys

Wells
Lady Brooke
Proză. Dobrée
Alice James

O mulțime de manuscrie.
Nici unul care să merite să fie păstrat.

Joi, 4 octombrie

O furtună violentă pe iaz. Iazul pare acoperit cu spini mici albi, care țîșnesc în sus și se scufundă. Iazul e plin de spini albi care sar în sus, ca niște țepi pe un porc mistreț tînăr ; țepi ; apoi valuri negre care îl străbat ; frisoane negre, și spinii mici de pe apă, albi. O ploaie dezordonată care zgîlțîie ulmii de sus în jos. Iazul revărsîndu-se pe un mal ; frunzele de nufăr smucindu-se din tulpini ; floarea roșie plutind la întîmplare cu o petală desprinsă. Apoi un moment de calm desăvîrșit ; după care totul redevine spinos ; spini de sticlă sărind în sus și în jos fără încetare, o întunecare rapidă a umbrei. Iar acum lumina soarelui ; reflexe verzi și roșii ; totul strălucește ; iazul verde ca salvia ; iarba de un verde strălucitor, coacăze roșii prin garduri, vacile foarte albe ; cerul violet peste Asheham.

Joi, 11 octombrie

O însemnare scurtă. În numărul de astăzi al lui „The Times Literary Supplement" este anunțat *Oameni fără artă* de Wyndham Lewis, cuprinzînd capitole despre Eliot, Faulkner, Hemingway, Virginia Woolf... Rațiunea și instinctul îmi spun că este vorba de un atac ; că sînt desființată în mod public, că nu va mai rămîne nimic din mine la Oxford, la Cambridge și pretutindeni unde tinerii îl citesc pe Wyndham Lewis. Instinctul îmi spune să n-o citesc. Și din acest motiv, ei bine, deschid volumul lui Keats la cuvintele : „Elogiul sau critica nu au decît un efect de moment asupra omului a cărui dragoste de frumos, în sens abstract, îl face să fie un critic sever al propriilor sale opere. Criticile ce mi le-am adresat eu însumi

mi-au provocat o amărăciune mult mai mare decît cea pricinuită de „Blackwood" și „Quarterly"... Nu este decît o chestiune de moment. Cred că după moarte mă voi situa printre poeții englezi. Și chiar dacă privim lucrurile din punctul de vedere al actualității, intenția revistei „Quarterly" de a mă zdrobi nu a făcut altceva decît să atragă și mai mult atenția asupra mea."

Bun. Dar cred eu oare că după moarte voi fi socotită printre romancierii englezi ? E ceva la care nu mă gîndesc aproape niciodată. Atunci, de ce dau înapoi la gîndul de a-l citi pe W.L. ? De ce sînt atît de susceptibilă ? Cred că aici este vorba de vanitate. Detest ideea că aș putea fi ridiculizată și bucuria neascunsă pe care X, Y și Z o vor simți aflînd că V.W. a fost desființată. Mai mult, aceasta ar încuraja atacuri ulterioare. Poate că nu sînt sigură de talentul meu, dar în această privință știu mai multe decît W.L., și în orice caz am intenția să scriu în continuare. Ceea ce vreau să fac este să încerc să aflu cu dibăcie, din conversații și reviste, de ce natură este acuzația ce mi se aduce. Și peste un an, poate, cînd cartea mea va apărea, voi citi și critica. Am și început să simt calmul care mă cuprinde întotdeauna cînd sînt insultată. Stau cu spatele la perete. Îmi zic că scriu pentru plăcerea de a scrie etc. Apoi mai este și această ciudată dezonorantă plăcere de a fi insultată, de a fi cineva, de a fi o martiră și așa mai departe.

Duminică, 14 octombrie

Partea proastă este că am folosit ultima picătură a forței mele creatoare scriind *Familia Pargiter*. N-am avut dureri de cap (în afară de ceea ce Elly numește o migrenă tipică). Ieri ea a venit să-l consulte pe Leonard, care suferă de un surmenaj. Nu reușesc să-mi pun pinteni la călcîie. E adevărat că plănuiam un capitol romantic de note, dar nu reușesc să mă apuc de lucru. Azi dimineață am primit săgeata lui Wyndham Lewis drept în inimă. Se amuză considerabil, cu voluptate, de *Domnul Bennett și doamna Brown*, mă acuză că nu privesc lucrurile în față ci pe furiș, că sînt esențialmente o snoabă, dar că sînt unul dintre cei patru sau cinci scriitori de

azi, care, după cît se pare, pot fi calificaţi drept artişti. După informaţiile pe care le am, la aceasta se reduce flagelarea. (Edith Sitwell zice : Ah, cît mă subestimează.) Ei bine, ţinţarul s-a aşezat şi m-a înţepat. E ora 12,30 şi cred că mi-a trecut durerea. Da, cred că undele de durere se îndepărtează. Numai că nu pot să scriu. Cînd oare îşi va reveni creierul meu ? Probabil că în vreo zece zile. În schimb, pot să citesc admirabil. Aseară am început *Anotimpurile*... Bun, voiam să spun că mă bucur că nu trebuie să scriu, că nu pot să scriu, căci pericolul de a fi atacat constă în faptul că aceasta te incită să răspunzi, ceea ce este cu adevărat fatal. Vreau să spun că ar fi fatal să adaptez *Familia Pargiter* astfel încît să se conformeze criticii lui Wyndham Lewis. Şi cred că viziunea pe care am avut-o acum doi ani mă situează pe o poziţie inatacabilă : să mă aventurez, să descopăr şi să nu îngădui atitudinile rigide, să fiu flexibilă şi deschisă în faţa adevărului. Dacă există ceva adevărat în ceea ce spune W.L., ei bine, să-l privim în faţă. E posibil să fiu snoabă şi să trag cu ochiul. În acest caz, să trăim cu mai multă îndrăzneală ; dar pentru numele lui Dumnezeu, nu încercaţi să-mi abateţi scrisul într-o direcţie sau alta. Dealtfel, nu cred că acest lucru este posibil. Şi apoi mai este şi plăcerea ciudată de a fi criticată, şi sentimentul de a fi azvîrlită în obscuritate este de asemenea plăcut şi salutar.

Marţi, 16 octombrie

Astăzi sînt complet vindecată. Aşadar, maladia W.L. a durat două zile. Ajutată să mă vindec de afecţiunea sinceră a bătrînei mele Ethel, de efortul depus ieri pentru a-mi cumpăra o bluză şi de faptul că după masa de seară am adormit buştean.

În dimineaţa aceasta scriu fără oprire.

Dar sînt foarte somnoroasă. Să fie oare de vină vîrsta ? Nu reuşesc să scap de somnolenţă. Şi sînt atît de posomorîtă. Acesta este sfîrşitul cărţii. M-am uitat prin jurnalul meu din anii trecuţi (acesta este un motiv pentru a păstra aceste caiete) şi constat aceeaşi stare de deprimare după *Valurile*. Mi-amintesc că după ce am scris *Spre far* am fost mai aproape de a mă sinucide, cu adevărat;

decît oricînd după 1913. La urma urmelor, este şi firesc să fie aşa. De trei luni tot galopez şi sînt atît de emoţionată, încît m-am cufundat în hîrtiile mele. Nu, să lăsăm asta deoparte. După prima euforie era inevitabil să mă cuprindă o îngrozitoare senzaţie de vid. N-a mai rămas nimic din personajele, ideile, efortul, pe scurt din întreaga viaţă care se învîrtea în capul meu, şi nu numai în cap, ci care pusese stăpînire şi pe tihna mea. Îmi aduc aminte cum mi se întîmpla să rămîn nemişcată pe aceleaşi şine de cale ferată, cu mintea alergînd după cartea ce-o scriam. Deci nu mai am nimic de făcut în următoarele două sau trei sau chiar patru săptămîni, ci doar să mă răsfăţ, să refuz să privesc în faţă consecinţele, să refuz chiar să mă gîndesc la asta. Absenţa lui Roger face ca de data aceasta lucrurile să fie mai dificile ca de obicei. Ieri am luat ceaiul împreună cu Nessa. Da, moartea lui este mai greu de îndurat decît cea a lui Lytton. De ce oare ? E ca şi cum te-ai izbi de un perete. O tăcere nesfîrşită, o sărăcie fără margini. Cîte lucruri făcea el să reverbereze !

Luni, 29 octombrie

Citesc *Antigona*. Cît de pūternic este încă farmecul acesta ; emoţia ce ţi-o produce greaca se deosebeşte de oricare alta. Voi citi Plotinus, Herodot şi cred că şi Homer.

Joi, 1 noiembrie

Aseară, luînd masa împreună cu Clive, discutînd cu Aldous şi cu soţii Kenneth Clark, mi-au venit nişte idei. În legătură cu o biografie a lui Roger : ar trebui să fie scrisă de persoane diferite pentru a ilustra diferite perioade :

Tinereţea, de Margery.
Cambridge, de Wedd ?
Debutul la Londra, de Clive, Sickert.
Bloomsbury, de Desmond, Virginia Woolf.
Ultimii ani, de Julian, Blunt, Heard etc...
Totul ar urma să fie adunat, să zicem, de către Desmond şi de mine.

În legătură cu romanul : diferitele aspecte ale personalității : superior, inferior. Este o idee familiară, pe care am experimentat-o în *Familia Pargiter*. Dar aș vrea s-o dezvolt mai amănunțit și mai cu seamă acum, într-o lucrare de critică ; să arăt cum mintea urmează în mod firesc o asemenea ordine în gîndire : cum acest lucru este ilustrat de literatură.

Acum trebuie să mă ocup de biografie și de autobiografie.

Vineri, 2 noiembrie

Mi-au fost extrași doi dinți cu ajutorul unui nou anestezic. De aceea scriu în acest jurnal mai mult în glumă. Mă folosesc de o peniță nouă. Mi-e creierul ușor amorțit, ca și gingiile. Dinții devin ca niște rădăcini vechi pe care le rupi ! Dentistul i-a rupt și abia am simțit. Mintea mea amorțită se gîndește la Aldous și la soții Clark ; se gîndește vag la o biografie ; se întreabă dacă există vreo recenzie despre mine undeva — eu nu pot să caut — și îmi zic că e o zi frumoasă. Am urcat în camera mea pentru a-mi clăti gura ; îmi sîngerează gingia. Efectul anesteziculuí mai durează o jumătate de oră, după care nervii devin din nou sensibili. Am deschis „The Spectator" și am citit că W.L. scrie din nou despre mine. Un răspuns lui Spender : „Nu sînt malițios. Mai mulți inși o compară pe doamna Woolf cu Felicia Hemans". Cred că aceasta este încă o zgîrietură de pisică, acest mod de a strecura cîteva cuvinte ca pentru a insinua : „n-o spun eu, o spun alții". Pe pagina următoare îl tratează cu dispreț pe Sickert. Dar Leonard spune că aș fi de disprețuit dacă mi-ar păsa cîtuși de puțin. Da, dar îmi pasă timp de zece minute. Mă necăjește să mă aflu din nou în centrul atenției, tocmai cînd mă cufundasem în obscuritatea mea atît de populată. Trebuie să fac un efort ca să mă stăpînesc. Nu cred că această criză va dura mai mult de două zile. Bănuiesc că luni voi scăpa de infecție. Dar ce plicticoase sînt toate acestea. Și cîte incursiuni bruște în neant întreprind din această cauză. Dar să stăm o clipă să ne gîndim. În cel mai rău caz, de n-aș fi decît un scriitor neglijabil, îmi place să scriu. Cred că sînt o observatoare scrupuloasă.

Prin urmare, lumea va continua să-mi ofere lucruri interesante, fie că le voi folosi sau nu. Pe de altă parte, cum să împac criticile lui Wyndham Lewis cu cele ale lui Yeats, ca să nu mai zic nimic de Goldie şi de Morgan ? Oare ar fi încercat ei cea mai mică emoţie dacă aş fi fost o scriitoare mediocră ? Pe la ora două dimineaţa devin pe deplin conştientă de forţa mea (ca un şofer care ar conduce cu ochii închişi). Şi îl am pe Leonard şi cărţile lui ; şi viaţa noastră comună. Şi acum am scăpat de grijile financiare. Şi... dacă fie şi numai pentru un răstimp aş putea uita complet de mine însămi, de criticile ce mi se aduc, de reputaţia mea, de coborîrea mea pe scara valorilor care cu siguranţă se va produce acum şi va dura opt sau nouă ani — atunci aş fi aşa cum sînt în fond : foarte sprintenă, entuziastă, amuzată, pasionată. Ce curioase sînt aceste înălţări şi scăderi ale reputaţiei. Să comparăm cu americanii în revista „The Mercury"... Nu, pentru numele lui Dumnezeu, să lăsăm comparaţiile. Să lăsăm elogiile şi criticile să se scurgă pe canal sau să plutească la suprafaţă, iar eu să-mi urmez calea mea cu indiferenţă. Şi să mă apropii de oameni, şi viaţa să mă poarte în toate direcţiile.

Cred că acestea sînt cuvinte pline de bun simţ. Iar acum totul s-a sfîrşit şi a fost uitat.

Ceea ce trece pe primul plan acum este să scriu biografia lui R. [1]. A venit şi Helen. Spune că atît ea cît şi M. [2] doresc acest lucru. Aşadar, aştept. Ce părere am despre asta ? Dacă aş fi liberă, ar fi o ocazie de a încerca să scriu biografie ; o ocazie admirabilă, dificilă, mult mai dificilă decît căutarea unui subiect. Dar numai cu condiţia să fiu liberă.

Miercuri, 14 noiembrie

Iată-mă acum joi, 15 noiembrie, la ora 10,30 dimineaţa, pe punctul de a mă apuca de revizia *Familiei Pargiter* şi de a o rescrie. Un moment îngrozitor.

Ora 12,45. Ei bine, am făcut saltul acela îngrozitor şi am început să rescriu *Familia Pargiter*. Doamne.

[1] Roger Fry. (Nota Ed.)
[2] Margery Fry. (Nota Ed.)

Doamne ! zece pagini pe zi, timp de nouăzeci de zile. Trei luni. Trebuie să concentrez. Fiecare scenă să fie precis delimitată, foarte dramatică, contrastînd net cu altele ; fiecare scenă dominată de o idee anume, iar unele generalizate. În orice caz, aceasta eliberează torentul obișnuit de idei și dovedește că numai creația însăși poate stabili proporții juste. Prevăd cît de odios, de atroce va fi să concentrez întreaga această masă, dar îmi folosesc din nou toate facultățile și am uitat de muște și de purici.

O remarcă : desperarea în fața cărții pe care o găsesc atît de proastă. Mă întreb cum am putut scrie asemenea inepții, și încă cu entuziasm. Asta a fost ieri. Astăzi o consider, din nou, bună. Mai notez, pentru a informa alte Virginii scriind alte cărți, că așa se petrec lucrurile : sus, jos, sus, jos. Și numai Dumnezeu știe care este adevărul.

Miercuri, 21 noiembrie

Margery Fry a venit duminică să ia ceaiul la noi. O discuție lungă, nu prea concludentă, despre biografia lui Roger. Ea zice că ar dori să scriu un studiu, consolidat apoi de capitole care să dezbată alte aspecte. Eu am zis : „Bine, dar asemenea cărți sînt imposibil de citit." „Ah, firește că îți dau mînă liberă", a răspuns ea. Am spus că aș avea nevoie de unele informații cu privire la viața și la familia lui. „În legătură cu aceasta, aș vrea să te rog să fii foarte atentă." În concluzie, urmează ca ea să scrie revistei „New Statesman", pentru a cere scrisorile de care să pot lua cunoștință ; după aceea vom discuta, astfel încît bănuiesc că povestea va dura luni de zile. Deocamdată am de gînd să lucrez la *Familia Pargiter*, iar apoi mă voi cufunda în hîrtiile lui Roger, așa încît prin octombrie viitor aș putea să mă apuc de scris dacă mă hotărăsc. Dar ce să scriu ?

Luni, 3 decembrie

Nu e oare curios ? Sînt zile cînd nu pot să citesc Dante, după ce am lucrat la *Familia Pargiter*. În alte zile îl găsesc sublim și mi-este de mare ajutor. Mă înalță deasupra sporovăielii deșarte a cuvintelor. Dar astăzi (rescriind scena din pavilion) sînt emoționată peste mă-

sură. Astăzi consider că este o carte bună. Mă aflu din nou în miezul lucrurilor. Totuşi mă voi opri la sfîrşitul scenei funeraliilor, ca să mă liniştesc. Adică aş vrea să scriu o piesă de Crăciun, o farsă, *Apă dulce*, un fel de glumă. Şi să pun la punct articolul despre „Critica contemporană", şi apoi să văd ce mai e de făcut. Cartea lui David Cecil despre roman : o carte bună pentru cititori, nu pentru scriitori. E prea elementară. Totuşi, conţine cîteva lucruri interesante privite din afară. Dar acest gen de critică nu mă mai interesează. Iar autorul se înşeală adesea ; cred că-l judecă greşit pe W.H. şi vrea să elaboreze o teorie profundă. Noi — cei din Bloomsbury — am dispărut, după cum afirmă Joad. Mă face să rîd, nu alta. Lytton şi cu mine, cele două fenomene. Bietul Francis zace în această dimineaţă ploioasă într-o cameră de hotel din Russell Square. M-am dus şi am stat cu el. Are o excrescenţă pe frunte şi e perfect lucid. Ştie ce-l aşteaptă. Poate să moară după a doua operaţie sau să înţepenească încetul cu încetul pînă la paralizie totală. S-ar putea să şi înnebunească. Ştie toate acestea, şi ameninţarea planează între noi, în timp ce glumeam. A fost pe marginea prăpastiei o dată sau de două ori. Dar în acest moment, după moartea lui Roger, sînt incapabilă de a mai simţi ceva. N-aş mai putea suporta o situaţie asemănătoare. Acesta este sentimentul ce-l încerc. L-am sărutat. „Este pentru prima oară — această sărutare castă", a spus el. Atunci l-am sărutat din nou. „Nu trebuie să plîng", mi-am zis şi am ieşit.

Marţi, 18 decembrie

Ieri conversaţie cu Francis. E pe moarte, dar nu se teme cîtuşi de puţin. Totuşi acum are o mină foarte diferită. Nu mai speră nimic. Infirmierul zice că, din oră în oră, întreabă dacă va mai dura şi speră să se sfîrşească odată. L-am găsit exact ca de obicei. Nici nu delira, nici nu vorbea fără noimă. Aceasta face cinste spiritelor superioare. „Sufletul merită să fie nemuritor", după cum spune Leonard. Ne-am întors acasă împreună, fericiţi că trăim dar oarecum amorţiţi. Nu-mi pot exersa imaginaţia

pe această temă. Oare cum este cînd zaci astfel aşteptînd moartea ? Şi ce moarte ciudată şi neobişnuită. Scriu aceste rînduri în grabă, căci mă duc la concertul dat de Angelica în această zi frumoasă şi blîndă.

Duminică, 30 decembrie

Întrucît am uitat să-mi aduc caietul, scriu aceste rînduri pe pagini volante. Anul e pe sfîrşite, şi cîinii latră fără încetare. Stau în noua mea casă şi este, nici mai mult nici mai puţin, ora 3,10. Plouă şi vaca are sciatică ; o ducem la Lewes ca să prindem trenul de Londra, după care vom lua ceaiul la Charleston, vom juca piesa şi vom cina acolo. Aş spune (emit o părere la întîmplare) că a fost Crăciunul cel mai ploios din cîte am cunoscut vreodată. Abia ieri am reuşit să fac plimbarea pînă la ferma fantomă, dar să ne rugăm cerului ca odată Crăciunul trecut, să se oprească ploaia, iar cîinii domnişoarei Emery să înceteze de a mai lătra.

E stupid că am venit fără caiet, căci întotdeauna la sfîrşitul dimineţii mi-e capul plin de idei cu privire la *Familia Pargiter*. E foarte interesant să recopiez, şi acum revizuiesc temeinic. Intenţia mea este să condensez scenele ; foarte intense şi mai puţin intense, apoi acţiune, apoi naraţiune menţinînd un fel de balans şi de ritm de-a lungul întregului roman. În orice caz, această carte permite o mare varietate. Cred că o voi intitula *Oameni de rînd*. Am terminat mai mult sau mai puţin prima scenă cu Maggie şi Sarah în dormitor. În ce stare de emoţie am scris-o ! Şi acum n-a mai rămas aproape nici un rînd din textul original. Da, dar cred că am surprins spiritul lucrurilor. Uneori trebuie să scriu vreo şaizeci de pagini, înainte de a reuşi să fac acest lucru. Şi întorcîndu-mă înapoi, îl văd ţopăind ca un canar pe creanga lui. Aş vrea, folosind o formă teatrală de dialog, să fac din Sarah şi Maggie personaje îndrăzneţe. De acolo vom trece la vizita lui Martin la Eleanor, şi apoi la ziua cea lungă care se termină cu moartea regelui. Am expediat optzeci sau nouăzeci de pagini, datorită însă în cea mai mare parte unei erori de paginare.

Sfîrşitul anului. Şi Francis se luptă cu moartea în sanatoriul acela din Collingham Place. Ceea ce revăd este expresia de pe chipul său, ca şi cum ar avea de înfruntat o tristeţe solitară neobişnuită. Propria ta moarte. Imaginează-ţi că zaci acolo singur-singurel aşteptînd-o, că ai 45 de ani sau aproape şi o mare dragoste de viaţă. (Deci „The New Statesman" va deveni cel mai bun ziar care a existat vreodată, nu-i aşa ? Dar a murit, asta-i", — vorbind de Brimley Johnson — totul rostit cu un fel de amărăciune. Nici una din aceste fraze nu este absolut exactă.) Iar noi ne aflăm aici, enervaţi fiindcă vaca şchioapătă şi cîinii latră. Dar sîntem cred, ca întotdeauna, cît se poate de fericiţi şi debordînd de idei. Leonard terminînd de scris dimineaţa *Quack Quack*, şi Zet [1] cocoţîndu-se de pe un scaun pe altul şi scărpinîndu-se în cap.

Şi Roger nu mai este. Oare voi scrie o carte despre el? Şi toţi aceşti tăciuni ce trebuie zgîndăriţi — vreau să spun, din dorinţa de a face un foc cît mai mare cu putinţă. Acum trebuie să ne pregătim pentru această cursă cu maşina pe ploaie. Cîinii latră mereu.

[1] O maimuţă. (Nota Ed.)

1935

Marți, 1 ianuarie

Piesa [1] nu e cine știe ce, dar nu țin să fac o bună impresie ca autor dramatic. Iar ieri am făcut o încîntătoare plimbare de sfîrșit de an pe o cărare nouă, prin valea unde se află ferma cu șoareci. L-am întîlnit pe domnul Freeth și am discutat despre construcția de drumuri. Apoi am mers la Lewes ca să duc mașina la garajul lui Martin, după care m-am întors acasă și am citit din Sfîntul Pavel și ziarele. Trebuie să cumpăr *Vechiul Testament*. Citesc „Faptele apostolilor". În sfîrșit, aduc lumină în acest ungher obscur al lecturilor mele. Ce s-a întîmplat la Roma ? Și mai sînt și cele șapte volume de Renan. Lytton îl socotea „dulceag". Deunăzi Yeats și Aldous au afirmat că scopul suprem al artei de a scrie este evitarea „literaturizării". Aldous spunea că victorienii fetișizau „literaturizarea" în mod extraordinar. Yeats declara că el vrea să folosească numai cuvintele pe care le întrebuințează oamenii în viața de fiecare zi și că activitatea sa de dramaturg a produs această schimbare. Nechibzuită, am spus, că în orice caz sensul operei sale este foarte greu de pătruns. Și apoi ce înseamnă „literaturizare" ? Este o întrebare destul de interesantă. Aș putea s-o aprofundez dacă mă voi apuca vreodată să scriu cartea despre critică. În momentul de față vreau însă să scriu „despre faptul de a fi disprețuit". Mintea mea va continua să pompeze idei pe această temă. Și trebuie să termin *Oameni de rînd*. Apoi cartea despre Roger și despre scriitorul disprețuit. Să încep biografia lui Roger în octombrie 1935. Voi putea

[1] ***Apă dulce, O comedie.*** Piesă scrisă de Virginia Woolf pentru a fi jucată la o serată din 18 ianuarie. A fost interpretată de Vanessa Bell, Julian și Angelica Bell, Adrian Stephen și Leonard Woolf. (Nota Ed.)

oare s-o fac ? Să public *Oameni de rînd* în octombrie şi să lucrez la aceste două cărţi în 1936. Dumnezeu ştie. Dar trebuie să muncesc enorm ; să nu uit că virsta de 53, 54, 55 de ani mă pîndeşte. Cît de mult mă exaltează propriile mele idei ! Şi trebuie să păstrez contactul cu oamenii.

Vineri, 11 ianuarie

Primăvara va coborî asupra noastră dintr-o dată. Astăzi vîntul bate foarte tare. O plimbare tăcută, învăluită în ceaţă, la Piddinghoe, acum două zile. Bărbaţii se agită tot timpul. Ieri au fost aici Nessa, Angelica şi Eve. Am discutat mult despre piesă. Este un incident amuzant. Am să închiriez un cap de măgar, pentru a apărea în faţa scenei, răspunzînd aplauzelor ca şi cum aş spune : „Aceasta este opera unui măgar." Am calculat că voi reduce *Caravana* (titlul mi-a venit pe neaşteptate) la 150.000 de cuvinte şi voi termina transcrierea la maşină în luna mai. Mă întreb dacă voi reuşi. Cred că acum este destul de concentrat. Iar uneori creierul ameninţă să-mi plesnească de toate semnificaţiile pe care cred că le-aş putea cuprinde în ea. Marea descoperire a acestei cărţi, după cum încep să înţeleg, este îmbinarea aspectelor exterioare cu cele interioare. Le utilizez pe amîndouă în mod liber. Iar ochii mei au înregistrat la vremea lor o sumedenie de imagini exterioare.

Simbătă, 19 ianuarie

Piesa s-a jucat aseară ; ca urmare, azi dimineaţă creierul îmi este stors şi nu mă pot sluji de acest caiet decît ca pernă. S-a spus — şi era inevitabil — că piesa a fost un mare succes, iar eu am fost încîntată ; ia să vedem de ce : de elogiile lui Bunny, de ale lui Oliver ? Dar nu cine ştie ce de ale lui Christabel, nici de faptul că am stat în picioare schimbînd vorbe de spirit cu David, Cory, Elizabeth Bowen. Totuşi, în general nu strică să petreci din cînd în cînd o seară prăpădindu-te de rîs. Spectrul lui Roger a bătut la uşă, căci portretul lui pictat de Charlie Sanger a fost prezentat în mijlocul repetiţiei. „Cît de mult i-ar fi plăcut lui Francis", a spus Leonard. Acum ei au

devenit fantomele noastre ; dar ar fi aplaudat această tentativă. După aceea m-am culcat, și acum (Domnul să-mi binecuvînteze sufletul, cum ar spune Tennyson) trebuie să-mi limpezesc și să-mi împrospătez mintea și s-o pun să lucreze temeinic la ceva dificil. Am de scris Dante, apoi Renan. Și începe îngrozitoarea perioadă de iarnă, zilele palide, neatrăgătoare, ca o femeie ce îmbătrînește, văzută la ora 11,00 dimineața. Oricum, după-amiază Leonard și cu mine vom face o plimbare, și aceasta îmi pare aidoma unui cont substanțial la bancă, fericire adevărată.

Am o idee pentru o „piesă". Noapte de vară. Cineva așezat pe o bancă. Și voci care vorbesc prin gura florilor.

Miercuri, 23 ianuarie

Da, trebuia să explic de ce am scris articolul despre Sickert. Întotdeauna mă gîndesc la ceva cînd este prea tîrziu. Citesc *Crăiasa zînelor* și sînt încîntată. Voi scrie ceva despre aceasta. Am dus-o pe Angelica după cumpărături. „Te superi dacă citesc *Moștenitorul domeniului Redcliffe*" [1] ? m-a întrebat la ceai, ceea ce m-a amuzat. Ce simț curios este simțul vestimentar ! Să cumpăr o haină pentru ea, una pentru mine, să aud femeile discutînd despre noile modele de fuste, de parcă ar vorbi despre cai de curse. Sînt agitată pentru că mîine trebuie să-mi pun noul mantou, ca să iau masa cu Clive. Și nu reușesc să exprim ceea ce cred în legătură cu *concepția*, ideea care stă la baza *Crăiesei zînelor*. Cum să exprimi un fel de trecere firească de la o stare la alta. Și această atmosferă de o frumusețe naturală. Este incomparabil mai bine să citești textul original. În fine, dejunul cu Clive mă va smulge din toate acestea. Și acum, că piesa s-a terminat, va trebui să începem să-i vedem pe oamenii de aici ; va trebui să vedem *Hamlet* și să punem la cale excursia de primăvară. Voi lăsa deoparte romanul timp de două săptămîni. Firele minții parcă mi-ar fi înnodate. Mă gîndesc s-o fac pe Theresa *să cînte* și să introduc o notă de lirism în argumentul lucrării. Aici am ajuns cu T. (numită astfel provizoriu, după ce s-a chemat Sarah și Elvira). Vai,

[1] Roman de Charlotte Yonge. (Nota Tr.)

Doamne, rața este strivită — rața zdrobită pe care ne-a oferit-o odată Jack mi-a sugerat această imagine. Numai suc. Un porumbel mustind de suc. Citesc *Contrapunct* [1]. Nu e un roman izbutit. E crud, nemodelat, protestatar. Și, în mod destul de curios, descinde din doamna Humphrey Ward. Ceea ce interesează sînt ideile. Transformă oamenii în idei. Un american îmi returnează scrisorile și afirmă că e fericit să mă vadă așa cum sînt.

Vineri, 1 februarie

Și astăzi, vineri, sînt prea obosită pentru a continua să lucrez la *Familia Pargiter*. De ce ? Cred că pentru că am vorbit prea mult. Totuși, am crezut că am nevoie de „societate" și i-am întîlnit pe Helen, Mary, Gillett. În seara aceasta am întîlnit-o pe Ann. Cred totuși că *Familia Pargiter* este o carte meritorie. Îi lipsește doar vigoarea, nervul. Astăzi zi de repaos.

Miercuri, 20 februarie

Sarah constituie cea mai mare dificultate. Nu reușesc s-o integrez în mișcarea generală, deși este un personaj esențial. Această tranziție este o problemă foarte dificilă. Și povara a ceva ce nu vreau să numesc propagandă. Am oroare de romanele lui Aldous. Este tocmai ceea ce vreau să evit. Dar ideile sînt lucruri ce se lipesc, ele nu se topesc, nu rețin facultățile creatoare și subconștiente. Acesta este, cred, adevărul. Am scris scena de la restaurant de nu știu cîte ori.

Marți, 26 februarie

O zi foarte frumoasă, cu cer albastru. Ferestrele mele sînt complet colorate cu albastru ca o adevărată minune. Domnul Riley tocmai le-a reparat. Iar eu am tot scris și rescris scena din apropiere de Round Pond. Ceea ce vreau să fac este să reduc totul, astfel încît fiecare propoziție, deși contribuie la dialogul perfect firesc, să conțină în subtext o mare bogăție de sensuri. Trebuie realizată cea mai strictă armonie, și un mare contrast între scene —

[1] Roman de Aldous Huxley. (Nota Tr.)

ciocnirea bărcilor etc. De aici decurge o extremă dificultate. Dar sper că mîine voi termina, astfel ca scena dineului şi scena cu Kitty la ţară să se desfăşoare mai rapid. Cel puţin, constat că scenele exterioare sînt mult mai simple şi cred că trebuie să le menţin astfel. Dar, Doamne, cît mai am încă de lucru ! Înainte de august nu voi termina. Şi acum iată-mă sîcîită de dorinţa bruscă de a scrie un pamflet antifascist.

Miercuri, 27 februarie

Şi am mai scris totul încă o dată. Îmi zic însă că de data aceasta trebuie să meargă. Şi totuşi, ştiu că trebuie să strîng şurubul şi să rescriu cîteva pagini din nou. E prea sacadat, prea... [1] E evident că o persoană vede un lucru, şi alta vede un altul. Şi trebuie să poţi să le împaci pe toate. Cine a spus că prin mijlocirea inconştientului ajungi la conştient, înainte de a te întoarce din nou la inconştient ? Acum simt o dorinţă puternică să abandonez *Crăiasa zînelor* pentru a citi scrisorile lui Cicero şi *Memoriile* lui Chateaubriand. După cîte îmi pot da seama, aceasta este mişcarea firească a pendulului. Să particularizez după generalizarea poeziei romantice.

Luni, 11 martie

Cît de mult aş vrea să scriu o nouă frază — mă gîndeam azi după-amiază în timpul unei plimbări cu maşina. Ce minunat e s-o simt prinzînd formă şi curbîndu-se sub degetele mele. De la 16 octombrie n-am mai scris nici o frază nouă, ci nu am făcut altceva decît să copiez şi să transcriu la maşină. O frază dactilografiată este oarecum diferită ; pe de o parte se formează din ceva care există deja. Nu ţîşneşte proaspătă din gîndire. Dar, după cum văd, recopiatul trebuie să continue pînă în august. Acum abia mă aflu la prima scenă de război. Cu puţin noroc voi putea ajunge la episodul cu Elvira în Oxford Street ; apoi voi pleca în vacanţă în mai, şi voi consacra iunie şi iulie marii orchestraţii finale. După aceea, în august, mă voi apuca din nou de scris.

[1] Cuvînt omis în manuscris. (Nota Ed.)

Sîmbătă, 16 martie

În ultima vreme am fost obiectul a trei atacuri violente : Wyndham Lewis, Mirsky, iar acum Swinnerton. Bloomsbury e ridiculizat, şi odată cu el sînt executată şi eu. Nu l-am citit pe W.L., iar Swinnerton nu m-a afectat mai mult decît e deranjat un rinocer de prihor, afară doar de cazul cînd mă gîndesc la el la miezul nopţii. Ce flexibilă şi ce fatalistă am devenit acum ; cît de puţin îmi pasă, şi totodată cît de mult ; şi ce bun este romanul meu, şi ce obosită sînt în dimineaţa asta ; şi ce mult îmi plac complimentele, şi cîte idei îmi trec prin minte ! Tom şi Stephen au fost la ceai, iar Ray şi William au venit la masă. Am uitat să menţionez o conversaţie interesantă pe care am avut-o cu Nessa despre felul cum îi critic copiii şi am mai uitat... nu mai ştiu ce. Mi-e mintea amorţită astăzi şi abia reuşesc să citesc pe Osbert scriind despre Brighton, ca să nu mai vorbesc de Dante. În numărul lui „Time and Tide" de săptămîna trecută, St. John Ervine îl numeşte pe Lytton „omul acela cu mintea aservită... acel Pandar", şi continuă pe acelaşi ton. Mă întreb dacă scriind despre Roger, nu voi introduce o notă, un paragraf caustic despre denigratorii grupului Bloomsbury. Nu, cred că nu. Mai bine să nu-i pomenesc — aceasta e calea cea mai bună.

Luni, 18 martie

Singurul lucru care merită osteneala în această carte este s-o duc la bun sfîrşit ; să mă ţin de o idee şi să nu mă abat de la ea cîtuşi de puţin în semn de consideraţie pentru oricine ar fi. Ceea ce e curios e modul în care toată povestea se evaporă îndată ce sînt în compania altor persoane, şi apoi revine cu repeziciune. Sarcasmul lui Swinnerton şi al lui Mirsky — făcîndu-mă să mă simt urîtă, dispreţuită şi ridiculizată — ei bine, singurul răspuns în acest caz este să-mi urmez firul propriilor mele idei. Şi aş vrea să nu trebuiască niciodată să citesc nici un rînd despre mine sau să mă gîndesc la mine, cel puţin pînă cînd nu-mi voi termina lucrul, ci să privesc ţintă spre scopul meu şi să mă gîndesc numai cum să-l ating. Ah,

ce corvoadă să întruchipez toate aceste idei și să trebuiască să-mi expun continuu mintea — deschisă și încordată de căldura creației — influenței nefaste a lumii exterioare. Dacă n-aș resimți acest lucru atît de pregnant, ce ușor mi-ar fi să-mi urmez calea.

Tocmai am terminat de scris o scrisoare despre Bloomsbury și nu-mi pot controla suficient mintea pentru a putea continua *Familia Pargiter*. M-am trezit în miez de noapte și m-am gîndit la roman. Dar nu știu dacă trebuie să expediez sau nu scrisoarea. În momentul de față trebuie să mă gîndesc la altceva. Julian și Helen au venit aseară.

Leonard m-a sfătuit să nu trimit scrisoarea și după două secunde am înțeles că are dreptate. E mai bine, după părerea lui, să poți spune că nu vom răspunde. Dar îi sugerăm lui Morgan să scrie un ghid umoristic al grupului Bloomsbury, și el mușcă momeala.

Joi, 21 martie

Din nou prea obosită ca să atac capitolul cu raidul aerian, mult prea încărcat și foarte dificil. De fapt, simt că se apropie una din migrenele mele obișnuite. Dealtfel ziua de ieri a fost o adevărată busculadă.

Am hotărît să las aici acest capitol afurisit și să nu mai fac nimic la Rodmell. Totuși constat că sînt incapabilă să citesc ; mi-e mintea ca un ghem de ață strîns. O migrenă dintre cele mai dezagreabile, dar care sper că nu va dura mult. Am însă nevoie de o mică schimbare. Nu, nu e o migrenă prea serioasă. Atunci de ce mai fac această însemnare ? Pentru că sînt incapabilă să citesc, iar să scriu e ca și cum aș fredona un cîntec. Dar ce cîntec stupid ! Și afară e primăvară.

Luni, 25 martie

Azi dimineață, deși eram furioasă la culme, am scris acest capitol afurisit de la un capăt la altul, într-o veritabilă criză de exasperare, și cred că am reușit rupînd-o cu procedeul salturilor gîndirii și al parantezelor. În orice caz, acesta e principiul. Și am forfecat douăzeci sau treizeci de pagini.

Miercuri, 27 martie

Văd că încep să-mi țin cu regularitate jurnalul. Aceasta pentru că nu pot trece de la *Familia Pargiter* la Dante fără o punte de legătură. Aceasta îmi împrospătează mintea. Sînt realmente necăjită de capitolul despre raid. Mi-e teamă să-l concentrez și mă îngrijorează gîndul că-l voi compromite. Nu-i nimic. Să mergem înainte și să vedem ce va urma. Ieri am fost să vizităm Turnul Londrei, care este o impresionantă, ucigătoare și sîngeroasă cazarmă cenușie bîntuită de corbi, fortăreață și totodată închisoare ; închisoarea grandorii engleze, penitenciarul în spatele istoriei, unde am împușcat, am torturat și am încarcerat. Încarceraţii și-au scrijelit numele cu multă eleganță pe pereți. Și bijuteriile coroanei sclipeau vulgar, iar ordinele arătau ca la Spinks sau la o bijuterie din Regent Street. Am privit regimentul de gardă scoțian făcînd instrucție cu un ofițer care pășea încoace și încolo ca un tigru, un ofițer cu fața ca de ceară potrivit pentru scaunul bărbierului, dar instruit să-și păstreze un fel de balansare imperturbabilă. Sergentul major lătra și înjura. Rostea totul ca un lătrat răgușit. Soldaţii izbeau pămîntul cu picioarele și executau întoarcerile ca niște mașini. Apoi a început și ofițerul să latre. Și totul era precis, inuman, spectaculos. O priveliște degradantă și stupefiantă, dar care se armoniza de minune cu pereţii cenușii, cu dalele rotunde și cu butucul călăului. Oamenii ședeau pe malul rîului printre tunuri vechi. Treptele etc. foarte romantice. Sentimentul că te afli într-o închisoare.

Luni, 1 aprilie

În acest ritm nu voi termina niciodată de citit *Purgatoriul*. Dar la ce bun să-l citesc pe Dante, cînd jumătate din mintea mea le urmărește pe Eleanor și Kitty. Ah, această scenă are nevoie de condensare. E țesută prea subțire. Dar am s-o termin înainte de a pleca. Intenționăm să petrecem trei săptămîni în Olanda și Franța, apoi o săptămînă la Roma unde vom pleca cu avionul. Ieri am fost în grădina botanică Kew și, pentru a introduce o notă despre botanică, aș spune că ieri a fost ziua cînd au dat

în floare cireşii, perii şi magnoliile. Era o superbă magnolie albă cu flori albe în cupe negre ; o alta pătată cu mov care se scutura. Apoi alta şi alta. Şi arbuştii galbeni, şi margaretele în iarbă. De acolo ne-am dus pe jos la Richmond. O plimbare lungă de-a lungul lacurilor. Am verificat anumite detalii.

Marţi, 9 aprilie

Ieri l-am întîlnit pe Morgan la Biblioteca din Londra şi mi-am ieşit din fire.

— Virginia, draga mea, a început el. Acest cuvînt familiar de afecţiune mi-a făcut plăcere.

— Ca elev silitor ce eşti, te documentezi probabil cu privire la Bloomsbury, am spus.

— Da. Ascultă... Mi-ai adus cartea ? l-a întrebat pe domnul Mannering.

— Tocmai voiam să v-o expediem prin poştă, a răspuns domnul Mannering.

— Virginia, ştii că sînt membru al comitetului de direcţie al Bibliotecii, a zis Morgan. Şi am discutat dacă n-ar fi cazul să acceptăm şi femei în comitet. (Mi-a venit ideea că aveau de gînd să mă propună şi că voi fi obligată să refuz.)

— Da, dar mai sînt femei în comitet. De exemplu, doamna Green, am spus.

— Da, da, a fost doamna Green. Şi Sir Leslie Stephen a spus să nu mai vadă niciodată femei în comitet. Era din cale afară de enervantă. Iar eu am întrebat dacă de atunci femeile nu s-au schimbat în bine. Dar au fost cu toţii categoric împotrivă. Nu, nu, femeile sînt pur şi simplu imposibile... Nici n-au vrut să audă de aşa ceva.

Uite cum îmi tremură mîna. Eram atît de furioasă (şi de obosită) stînd acolo în picioare. Şi vedeam toată tabla mîzgălită. Îmi ziceam că probabil Morgan pomenise numele meu şi că ceilalţi spuseseră : nu, nu, nu, doamnele sînt imposibile. Apoi m-am liniştit şi n-am mai zis nimic. Azi dimineaţă, la baie, am conceput o frază pentru cartea mea *Despre faptul de a fi disprefuit,* frază ce va suna în felul următor : „O prietenă a mea căreia i s-a

oferit... unul din acele premii... voiau să facă o excepție în cazul ei... căreia, pe scurt, voiau să-i acorde un titlu onorific, nu știu exact ce... a răspuns : Și au crezut într-adevăr că voi accepta ? Pe cuvîntul meu că au fost surprinși chiar și de refuzul meu foarte temeinic argumentat și modest. Nu le-ai spus ce crezi despre ei pentru că au îndrăznit să-și închipuie că vei consimți să-ți vîri nasul în găleata aceea de gunoi ? am întrebat-o. Nici nu m-am gîndit la așa ceva, mi-a răspuns ea. Îl voi introduce apoi în scenă pe Mark Pattison și voi spune că simpatia cere tot atîta forță cît îți trebuie să zidești șapte sute de cărămizi. Și voi demonstra că nu poți face parte din comitete, dacă trebuie să servești și ceaiul și că, în treacăt fie zis, Sir Leslie Stephen își petrecea serile cu văduva Green. Da, aceste explozii de mînie sînt foarte binevenite pentru cartea mea, căci ele fierb și devin transparente și atunci văd cum le pot transpune în proză ironică chibzuită, limpede și frumoasă. Afurisit să fie Morgan că și-a putut închipui că voi accepta... Și drăguțul de Morgan vine azi la ceai și după aceea va sta cu Berry, care suferă de cataractă.

Vălul templului — universitate sau catedrală, academie sau religie (nu mai îmi amintesc exact care din ele) — avea să fie ridicat și ei avea să i se permită să intre, cu titlu de excepție. Dar ce să mai spun de civilizația mea ? De două mii de ani facem lucruri pentru care nu sîntem remunerați. Acum nu mă mai puteți mitui. O găleată de gunoi ? Nu. Am spus că, deși apreciez în mod deosebit onoarea ce mi se face... Pe scurt, trebuie să minți și să aplici toate emolientele de care dispui pe pielea iritată a fraților noștri atît de crud răniți în vanitatea lor. Adevărul nu poate fi spus decît de acele femei ai căror tați au fost măcelari și care le-au lăsat acțiuni în industria mezelurilor.

Vineri, 12 aprilie

Această mică tiradă va părea de neînțeles peste un an. Totuși ea conține niște fapte și fraze utile. Sînt nerăbdătoare să încep cartea aceea. Dar mă tot pîndește o migrenă și dimineața nu sînt în apele mele.

Sîmbătă, 13 aprilie

Trebuie să notez că ar fi mult mai înțelept să nu încerc să elaborez un proiect pentru *Despre faptul de a fi disprețuit,* sau orice alt titlu va avea înainte de a termina *Familia Pargiter.* În dimineața asta mă simțeam disponibilă și am făcut o tentativă imprudentă, avînd drept rezultat interesanta descoperire că nu poți să fii pamfletar și totodată romancier. Și cum acest roman se apropie în mod primejdios de pamflet, trebuie să-mi păstrez mîinile libere. E adevărat că după grădina zoologică și Willy, sînt pe jumătate adormită. Dar el mi-a dat apă la moară : oroarea de profesiunea juridică, imensa ei bogăție, convențiile sale (o comisie regală își desfășoară activitatea în acest moment), caracterul ei vetust stereotip și așa mai departe. E ceva de care ar merita să mă ocup într-o zi. Medicii și osteopații ar merita și ei să fie luați în zeflemea. Dar nu acum, ah Doamne, nu. Acum e rîndul lui Alfieri, Nash și al altor notabilități. Am fost atît de fericită să pot citi singură aseară. Am fost la grădina zoologică și am văzut peștii cei mari și muți, și gorilele. Furtună, nori încărcați. Am citit amintirile lui Annie S. Swan cu un deosebit respect. Autobiografia are aproape întotdeauna acest efect, simpatie, în orice caz un stimulent pentru imaginație, căci nu există nici o îndoială că scrierile ei, pe care nici nu le mai poate număra și în privința cărora nu-și face nici o iluzie (dar nu se poate opri să scrie povești), sînt lături pentru porci ; pentru mistreți, mă rog, lături. Dar e o bătrînă capabilă și isteață.

Sîmbătă, 20 aprilie

Scena s-a mutat acum la Rodmell și scriu la masa pe care a făcut-o Leonard (sprijinindu-mă de o pernă) și plouă. Vinerea patimilor a fost o adevărată calamitate, a plouat fără încetare. Am încercat să mă plimb pe malul apei și am văzut o cîrtiță care alerga pe pajiște, sau mai degrabă care aluneca. Ai fi zis că e un cobai lung. Pinka [1]

[1] Cîinele scriitoarei. (Nota Ed.)

a alergat după ea adulmecînd, dar cîrtița a reușit pînă la urmă să se ascundă într-o gaură. În aceeași clipă, prin ploaie am auzit cîntecul cucului. Apoi am venit acasă și m-am cufundat în lectura lui Stephen Spender. Prea rapid pentru a sta să te mai gîndești. Merită oare osteneala să stai să te gîndești ? Să recitești ? Are mult nerv și o fluență considerabilă și cîteva idei generale, dar se pierde în mărunțișurile obișnuite ale unei mese de student, vrea să cuprindă totul, să spună totul și să răspundă la toate întrebările. Dar eu aș vrea să aprofundez anumite chestiuni. De ce oare încerc întotdeauna această timiditate față de contemporanii mei ? Care este adevăratul punct de vedere feminin ? De ce aceste lucruri mi se par cel mai adesea lipsite de conținut ? Totuși, îmi recunosc propriile mele limite. Lytton obișnuia să spună că nu raționez foarte bine. Oare nu cumva din instinct îmi abat mintea de la analiza lucrurilor, ceea ce ar împiedica-o să creeze ? Cred că e un grăunte de adevăr în asta. Nici un scriitor creator nu-i poate înghiți pe contemporanii săi.

Modul în care receptezi o operă aparținînd unui scriitor în viață este rudimentar și parțial, dacă se întîmplă ca și tu să scrii în același gen. Dar îl admir pe Stephen pentru încercarea de a înfrunta aceste probleme. Numai că, evident, este obligat să le manipuleze în felul lui, să se slujească de propria sa dilemă ca de un magnet și din această cauză schema lui este prea arbitrară, dacă se întîmplă să nu-i împărtășești dilema. Dar cum spuneam, i-am înghițit cartea dintr-o singură sorbitură, fără să-mi exercit facultățile critice în privința argumentelor sale. Este o metodă pe care o găsesc foarte eficace. După aceea revin asupra textului și-l analizez îndeaproape.

Sîmbătă, 27 aprilie

Dorința de a practica arta scrisului m-a părăsit complet. Nu-mi pot închipui cum ar putea să fie, adică mai exact nu-mi pot modela mintea ca să urmeze traiectoria

unei cărți sau a unui articol. Nu scrisul mă oboseşte, ci construcția cărții.

Dacă scriu acest paragraf, trebuie să mă gîndesc la următorul şi la cel care urmează după acesta. Dar după o lună de vacanță voi fi tot așa de viguroasă şi elastică, să zicem, ca o rădăcină de iarbă-neagră. Iar arcele şi domurile vor țîşni în aer tari ca oțelul şi uşoare ca norii, numai că aceste cuvinte nu-şi ating ținta. Stephen Spender îmi cere să-i scriu care este părerea mea. Nu pot să scriu. Nici nu pot s-o descriu cu o siguranță cît de mică pe doamna Collett, de care ne-am îndrăgostit ieri atît eu cît şi Leonard. O femeie ca un ogar ; cu ochii albaştri ca oțelul, într-un jerseu cu fire de argint, absolut lipsită de inhibiții, ironică, deschisă ; văduva fiului lordului primar, care a murit sub ochii ei într-un accident de avion. După aceea a avut o depresiune nervoasă al cărei unic remediu, zice ea, a fost să se ducă la Hong Kong şi să stea la Bella. Ca să spun adevărul, nu ne-am aşteptat ca din asta să iasă cine ştie ce, dar s-a apucat să ridiculizeze jubileul reginei, pe lordul primar şi ne-a povestit toate cancanurile de la Mansion House. [1] Lordul primar cheltuieşte 20.000 lire sterline din propriul său buzunar în anul cînd deține această funcție ; 10.000 lire pentru funcția de şerif ; apoi cumpără o haină de hermină de 1 000 lire în care trebuie să-l primească pe rege la intrarea în Temple Bar. Plouă : regele trece ca fulgerul şi haina se strică. Soacra ei este o femeie cu mult bun simț, care se duce la piață cu sacoşa şi-şi cumpără singură peştele. Regina i-a dăruit în semn de prețuire două scoici mari pe care este gravată legenda sfîntului Gheorghe şi a dragonului. Aceste obiecte vor rămîne, slavă Domnului, la Mansion House. Lordul primar poartă o robă de care atîrnă pepite grele. Un amestec înfiorător de urîțenie şi ostentație. Dar ea a fost atît de drăguță şi de spontană, încît am invitat-o să vină pe la noi, ceea ce, dacă ar şti, este un compliment pe care nu-l adresăm nici măcar familiei regale.

[1] Reşedința oficială a primarului Londrei. (Nota Tr.)

CĂLĂTORIA ÎN OLANDA, GERMANIA, ITALIA ȘI FRANȚA

Luni, 6 mai, Zutphen
Idei care m-au frapat

Cu cît o imagine este mai complexă, cu atît mai puțin se pretează la satiră ; cu cît cuprinde mai mult, cu atît mai puțin poate să rezume și să transpună în mod liniar. De exemplu, nici Shakespeare nici Dostoievski nu se ocupă de satiră. Vîrsta înțelegerii : vîrsta distrugerii... Și așa mai departe.

BELCHAMBER

Un roman complet și în felul lui emoționant. Lipsit de adîncime, superficial, dar pe de altă parte dus la bun sfîrșit, rotunjit. Acest lucru este posibil numai dacă nu sapi mai mult de un deget în adîncime ; deoarece oameni ca Sainty trebuie să facă lucrurile fără a pătrunde în profunzime și aceasta se îmbină cu curentul — ceea ce duce la împlinire. Adică dacă un scriitor acceptă convențiile și le lasă să-i călăuzească personajele, în loc de a lăsa personajele să intre în conflict cu ele, reușește să producă o foarte agreabilă și chiar sugestivă impresie de simetrie, dar numai la suprafață. Cu alte cuvinte, nu mă interesează ce se întîmplă — totuși îmi place construcția. Psihologia pisicii și cîinelui, căreia cartea îi rămîne extraordinar de fidelă, îmi inspiră de asemenea repulsie. Un spirit sincer și sensibil totuși, brodîndu-și canavaua și dovedind un ascuțit simț de observație. Și nu e snob.

Joi, 9 mai.

Șezînd la soare în fața vămii germane. O mașină cu zvastica pe geamul din spate tocmai a trecut bariera îndreptîndu-se spre Germania. Leonard este în biroul vămii. Parcurg *Toiagul lui Aron*. Oare n-ar trebui să intru și eu și să văd ce se întîmplă ? O dimineață frumoasă, uscată, cu vînt. La vama olandeză am stat zece secunde, iar aici

așteptăm de zece minute. Ferestrele sînt prevăzute cu grilaj metalic. Iată-i că au ieșit, și tipul încruntat a rîs la Mitzi.[1] Leonard mi-a spus că un țăran a intrat și stătea cu pălăria pe cap, dar tipul i-a spus că biroul e ca o biserică și l-a silit să și-o scoată. „Heil Hitler", a spus băiețașul slăbuț de la barieră deschizîndu-și sacul în care avea probabil un măr. Devenim servili, adică încîntați, cînd ofițerul îi zîmbește lui Mitzi. E prima oară cînd ne încovoiem șira spinării.

O operă de artă reclamă ca o parte să împrumute forța de la alta.

Luni, 13 mai, Brenner

E ciudat să vezi cum o țară se schimbă devenind alta. Acum paturile sînt făcute din cuverturi suprapuse. Nu există cearșafuri. Se construiesc case. Demnitate austriacă. La Innsbruck iarna durează pînă în luna iulie. Primăvara nu vine niciodată. În fața mea se află Italia, ca o barieră albastră. Cehoslovacii din fața noastră intră în clădirea vămii.

PERUGIA,

Azi am trecut prin Florența. Am văzut catedrala verde și albă, Arno cel galben care se pierde în vaduri. Furtună. Irișii violeți profilîndu-se pe fondul norilor. Și de aici la Arezzo. O biserică superbă cu acoperișul căzut.

Lacul Trasimen : am stat în mijlocul unui cîmp de trifoi roșu purpuriu, lacul de culoarea ouălor de cufundar ; griul măslinilor, rafinat, subtil. Marea rece, verde precum cochiliile. De aici o pornim mai departe, cu regretul că nu am putut sta în Perugia. Brafani, unde am stat în 1908. Nimic nu s-a schimbat. Aceleași femei focoase, bronzate. Dantele și alte lucruri de vînzare. Mai bine am fi rămas la Trasimen. Ieri am intrat într-un *albergo* să cumpăr niște chifle și am descoperit un șemineu sculptat.

[1] Maimuța noastră. (Nota Ed.)

Totul era patriarhal — stăpîni și servitori. Un cazan pe foc. Probabil că nu s-a schimbat mare lucru față de secolul al XVI-lea. Oamenii fabrică singuri băuturi. Bărbați și femei cosind. O privighetoare cînta unde ne-am așezat noi și broscuțele săreau în pîrîu. Brafani : trei inși privesc ușa care se deschide și se închide. Comentîndu-i pe vizitatori ca niște ursitoare, făcînd generalizări despre ei, situîndu-i pe scara socială. O femeie cu o față acvilină aspră și ridată — buze roșii, cap de pasăre, perfect satisfăcută de sine. Bărbați ca în Franța cu mersul legănat ; o soră destul de săracă. Deocamdată stau și critică natura umană. Sîntem salvați de calitatea bagajelor.

Roma : ceaiul la o cafenea. Doamne în mantouri deschise la un spectacol de cinema. Abisinia. Copii tîriți de părinți. Obișnuiții cafenelelor. Înghețată. Tipul bătrînului care bîntuie în tablourile lui El Greco.

Cafenea duminica. Nessa și Angelica desenează. E foarte rece. Se simte că e duminică la Roma, dar nu prea. Bătrîne feroce cu maxilare enorme. Quentin vorbește despre Monaco. Talleyrand. Cîteva femei foarte sărace îmbrăcate în negru, prost coafate. Impresia de lipsă de gust pe care ți-o lasă părul neîngrijit. Scrisoarea primului ministru care se oferă să mă recomande pentru titlul de Companion de Onoare. Nu.

Marți, 21 mai

Ciudățenii ale minții omenești : m-am trezit devreme și m-gîndit din nou să mă apuc de cartea despre profesiuni, la care nu mă mai gîndisem nici o clipă în ultimele șapte-opt zile. De ce ? Oscilez între aceasta și roman. Cum aș putea să le scriu pe amîndouă în același timp ? Este însă un semn că trebuie să pun din nou mîna pe toc și pe hîrtie. Deocamdată e vorba să mă duc la piața de vechituri împreună cu Nessa și Angelica, dar ele întîrzie.

Duminică, 26 mai

Scriu la șase într-o duminică seara, în timp ce o orchestră cîntă și apoi se oprește și copiii țipă într-un hotel mult prea luxos unde chelnării îți aduc lista, iar eu amestec în mod scandalos franceza cu frînturile de italiană

asimilate cu multă trudă. Totuși reușesc să mă descurc cu *Gli Indifferenti* șezînd în pat și citind de plăcere. Ah, cît de încîntătoare este încă această regiune ici și colo, de exemplu prima plimbare dimineața, cu mașina în afara Romei, marea și fața pămîntului virgin și pinii în formă de umbrelă după Civita Vecchia. Și apoi, bineînțeles, nesfîrșita plictiseală a Genovei și a Rivierei, cu mușcate și bougainvillea ; și această impresie de a fi înghesuit între munte și mare și de a fi ținut cu strășnicie acolo, într-o lumină de lux strălucitoare, fără posibilitatea de a te întoarce, atît de abruptă este panta munților ca gîtul de vultur. Dar în prima noapte am dormit la Lerici, adică am putut admira golful, marea întinsă, și vaporul cu pînze verzi, și insula, și lămpile roșii și galbene care clipesc și se sting seara. Însă acest gen de perfecțiune nu-mi mai inspiră dorința de a scrie. E prea facil. Astăzi, în timpul drumului, mă gîndeam la Roger — Brignolles — Corges — ah Doamne, măslinii, pămîntul roșu ca rugina, pajiștea netedă și copacii ! Dar iată că orchestra a început din nou să cînte, iar noi trebuie să coborîm și să luăm o cină somptuoasă cu păstrăvi din rîul de aici. Mîine plecăm și vineri vom fi acasă. Și deși sînt nerăbdătoare să-mi hrănesc din nou mintea, pot să petrec aceste ultime zile mai bine decît alteori. Mă întreb mereu de ce. Și am impresia că aș putea curînd să finisez ultimele scene. M-am gîndit la o eventuală amplificare a primului paragraf. Dar nu vreau să mă spetesc scriind peste măsură. Să-mi desfășor larg plasa. În timpul drumului cu mașina mă gîndesc cît de mult sînt detestată, luată în derîdere. Și sînt mai curînd mîndră de hotărîrea mea de a trece peste obstacole cu eleganță. Dar să scriu din nou.

Miercuri, 5 iunie

Iată-ne din nou aici [1] și impresia sumbră, paralizantă, care mă făcea să cred că sînt moartă de cînd ne-am întors, începe acum să se atenueze puțin cîte puțin. Reiau parțial acest capitol blestemat, steril și găunos. De fiecare dată îmi zic că va fi infernal, dar niciodată n-o cred cu adevărat. Apoi începe obișnuita depresiune și-mi doresc

[1] La Londra. (Nota Ed.)

moartea. Dar încep să-mi dau seama că ultimele două sute de pagini se vor impune și mă voi sili, mai mult sau mai puțin, să scriu o piesă. Totul este deslînat. Și mă opresc să pun totul la punct. De asemenea, după acest ciudat interludiu, deodată viața — adică telefonul. Atunci, în mod inevitabil, te enervezi. (Voiam să fac o însemnare cu privire la forma dramatică ce mi se impune cu pregnanță.)

Luni, 10 iunie. Rusaliile

La Monk's House ; lucrez cu înverșunare. Cred că voi putea anima aceste scene. Totuși în dimineața aceasta (marți) nu pot scrie. Cum aș putea spune, firesc : Am moștenit hanul Trandafirul și Steaua !

Joi, 13 iunie

În anumite privințe, aceste ultime scene îmi amintesc de *Valurile*. Mintea mi-ajunge într-o stare de congestie și trebuie să mă opresc. Urc scările și mă izbesc de doamna Brewster cu părul despletit. Mă întorc din drum. Regăsesc un șir de cuvinte. Este vorba de extremă concentrare, de contraste, de îmbinarea tuturor elementelor. Oare aceasta dovedește că este izbutit ? Îmi pare că am de înălțat o serie de piloni enormi și nu pot decît să trag și să transpir. Aceasta este cel puțin impresia mea. Acum totul devine mai auster și mai intens. Ce ușurare cînd ajung la scenele majore, cum ar fi scena cu Eleanor. Numai că va trebui să le concentrez și pe acestea. Ceea ce mă extenuează este situarea lor în contextul adecvat.

Marți, 16 iulie

O curioasă impresie de eșec total. Margery nu mi-a scris nimic despre discursul meu.[1] După cîte mi-a spus Janie, Pamela consideră că toată povestea a fost ratată. Și din această cauză mi-au ieșit prost ultimele pagini. În dimineața asta nu pot scrie și nici nu-mi pot regăsi

[1] Discurs ținut la Bristol, cu ocazia deschiderii unei expoziții a tablourilor lui Roger Fry, retipărit în *Clipa și alte eseuri* de Virginia Woolf. (Nota Ed.)

ritmul. Sînt preocupată de o sumedenie de griji în legătură cu oamenii pe care trebuie să-i invităm la cină şi aşa mai departe. Mi-e capul buimac. Şi trebuie să tipăresc acest blestemat de discurs, sau să refuz de a o face. Mi-a scris directorul. Niciodată nu voi mai accepta, nu, niciodată.

Cred totuşi că aş putea pune la punct ultimele pagini, numai dacă reuşesc să mă integrez din nou în spiritul cărţii. Da, dar cum să mă integrez cînd trebuie să le văd pe Susie şi Ethel, să vizitez casa domnişoarei Belsher, să dau telefoane, să scriu scrisori şi să comand una şi alta ? Bun, să stau liniştită şi să meditez. Astăzi sîntem abia în 16, şi pînă în august mai sînt două săptămîni. Şi sînt sigură că există o formă remarcabilă, ascunsă undeva într-un ungher. Cred că nu e vorba doar de simplă pălăvrăgeală. Dacă trebuie, aş putea s-o amîn pentru mai tîrziu. Dar nu cred. Nu am decît să continui şi să scriu în cerneală un rezumat foarte scurt şi rapid. E o idee bună. Să mă întorc înapoi, să pătrund în miezul lucrurilor şi să mă cufund în el. Să ţin totul în mînă şi să-mi impun şi mie însămi disciplină. Şi poate să citesc ceva de Shakespeare. Da, una din ultimele piese. Cred că asta voi face ca să-mi destind muşchii. Dar, vai, această stare de anxietate şi cupa care mi-este mereu dată jos din mînă.

Miercuri, 17 iulie

Tocmai am terminat prima copie dactilografiată făcută în mare grabă şi constat că romanul ajunge la şapte sute patruzeci de pagini, adică o sută patruzeci şi opt de mii de cuvinte, dar cred că îl pot scurta. Întreaga parte finală este încă rudimentară şi necesită să fie pusă la punct, dar mi-e mintea prea obosită ca s-o pot face temeinic în acest moment. Cred totuşi că-l pot reduce. Şi după aceea ? Ah, Doamne, înţeleg acum de ce după ce am scris *Valurile*, m-am refugiat în *Flush*. Tot ce-aş dori este să mă aşez pe un mal şi să arunc pietre în apă. Aş vrea de asemenea să citesc avînd mintea liberă ; şi să las toate aceste riduri să se şteargă de la sine. Susie Buchan, Ethel şi apoi Julian. Aşadar, am vorbit de la 4,30 pînă la 1 di-

mineața cu o pauză de numai două ore pentru masă și tăcere.

Încep să înțeleg, cred, că ultimul capitol ar trebui să graviteze în jurul celor spuse de N. Trebuie să fie ceva mult mai convențional, și cred că întrezăresc cum trebuie să introduc interludiile, adică intervalele de tăcere și poezia și contrastele.

Vineri, 19 iulie

Nu. Nu fac altceva decît să acumulez un început de migrenă. N-are rost să încerc să fac ultimul efort, asemenea brizei ce suflă de cîteva zile printre ulmii uriași de aici. Da, un vînt care suflă printre copacii încărcați cu frunze verzi. Căci trebuie să existe mișcare, precum și o oarecare pondere. O greutate care ar fi ridicată de briză.

Vineri, 16 august

Nu pot consemna nimic în jurnal, deoarece sînt îngrozitor de ocupată să transcriu. Da, dactilografiez din nou cu viteza de 100 de pagini pe săptămînă, dacă se poate, această carte imposibilă și interminabilă. Lucrez pînă la ora unu fără să-mi ridic ochii de pe pagină. Acum e ora unu și prin urmare trebuie să mă duc în casă, lăsînd deoparte o sumedenie de lucruri pe care le-aș fi putut spune ; atîția oameni, atîtea scene și atîta frumusețe, o vulpe și idei neașteptate.

Miercuri, 21 august

Ieri am fost la Londra și am citit următoarele despre mine într-o carte, la redacția ziarului „The Times" :

„Cea mai minuțioasă și cea mai conștiincioasă dintre toate artistele." Și consider că e adevărat, dacă ținem seama cît de mult mă chinui cu fiecare cuvînt din cartea aceasta. Mi-e capul ca o... poate ca o budincă, ceva ce bate în surdină și nu reușește să găsească un cuvînt la sfîrșitul dimineții. La început mă simt destul de inspirată. Ieri i-am trimis lui Mabel primele douăzeci de pagini.

Margery Fry trebuie să vină vineri cu brațele încărcate de documente, după cum spune ea. Încă o carte. Am eu

curajul neînfricat de a începe să scriu o altă carte ? Cînd mă gîndesc la ceea ce reprezintă asta, să scrii şi apoi să rescrii. Dar vor exista fără îndoială şi bucurii, stări de extaz. E din nou foarte cald. Vreau să zugrăvesc camera aceasta. Ieri am fost la Carpenters şi am ales pînză de creton. E oare util să consemnez acest lucru ? Poate că da.

Joi, 5 septembrie

În dimineaţa asta a trebuit să renunţ să mai scriu *Anii*. Acesta va fi titlul definitiv. Sînt absolut epuizată. Nu pot stoarce nici măcar un cuvînt. Totuşi, îmi dau chiar acum seama că trebuie să existe ceva acolo ; aşa încît am să aştept o zi sau două şi o să las fîntîna să se umple.

Dar de data asta va trebui să fie al naibii de adîncă. Conţine 740 de pagini. Din punct de vedere psihologic, cred că este cea mai neobişnuită dintre toate tentativele mele. Jumătate din minte mi-e complet stoarsă, dar nu trebuie decît să mă întorc, şi cealaltă jumătate e gata cu bucurie să scrie un articolaş. Ah, dacă cineva ar cunoaşte creierul omenesc. Şi chiar şi astăzi cînd sînt desperată, aproape lăcrimînd în faţa acestui capitol şi incapabilă de a adăuga ceva la el, presimt că nu trebuie decît să tatonez şi să găsesc capătul ghemului de aţă, un punct de plecare oarecare, pe cineva care să privească... [1] poate, nu, nu ştiu — capul mi se va umple din nou şi oboseala va dispare. Dar mă trezesc din somn şi gîndurile mă chinuiesc.

Vineri, 6 septembrie

Am de gînd să-mi înfăşor creierul în frunze verzi de ştevie, timp de cîteva zile ; cinci zile dacă voi putea rezista, pînă cînd copiii, nepoatele lui Leonard, vor pleca. Dacă voi putea, căci presimt că se încheagă un capitol. De ce să nu efectuez o trecere mai uşoară : să zicem Maggie uitîndu-se la Serpentine, şi să evit astfel saltul acela abrupt. Nu e oare ciudat că tocmai de această scenă m-am împiedicat, provocîndu-mi astfel o adevărată criză ? Îmi ziceam că este lucrul cel mai pasionant pe care l-am scris

[1] Cuvînt ilizibil. (Nota Ed.)

vreodată. Iar acum este obstacolul ce-mi stă în cale. Mă întreb de ce. Prea personal, poate ? Sau discordant ? Dar nu vreau să mă mai gîndesc.

Sîmbătă, 7 septembrie

O dimineaţă divin de liniştită, citindu-l pe Alfieri în apropiere de fereastra deschisă, fără să fumez. Cred că aş putea uşor redescoperi vechea pasiune a cititului dacă nu aş scrie. Din păcate însă scrisul îmi încinge creierul atît de tare, încît nu se mai poate aşeza să citească ; iar cînd căldura dispare, mintea mi-e atît de obosită încît nu pot decît să scurm la suprafaţă. Dar de două zile nu mă mai ocup de *Anii* şi simt deodată cum îmi recapăt facultatea de a mă concentra cu calm şi hotărîre asupra cărţilor. Biografia lui John Bailey pe care am primit-o astăzi mă face însă să mă îndoiesc. De ce anume ? De tot. E ca şi cum un şoarece ar chiţăi sub o saltea. Mi-am aruncat numai o privire şi am adulmecat mirosul unui dineu literar „The Times Literary Supplement", sau orice alt fleac literar, şi am notat o remarcă potrivit căreia Desmond i-ar fi cerut Virginiei Woolf — nici mai mult nici mai puţin — să-l citească pe Cowper şi că opera acestuia o interesează. Ce idioţie nemaipomenită !

Joi, 12 septembrie

Dimineţi care nu sînt nici liniştite nici divine, ci un amestec de infern şi de extaz. Niciodată nu am mai încercat o asemenea senzaţie, de parcă aş avea un balon arzător în cap, ca acum cînd recopiez *Anii,* deoarece cartea este îngrozitor de lungă şi tensiunea la care mă supune este nemaipomenită. Dar voi face uz de toată arta mea pentru a nu-mi pierde capul. Mă voi opri din scris la ora 11,30 şi voi citi în italiană sau ceva de Dryden, şi astfel mă voi lăsa dusă uşor. Ieri am fost s-o văd pe Ethel [1] la domnişoara Hudson. În timp ce şedeam în această casă, un model desăvîrşit de reşedinţă a unui gentleman englez, mă întrebam cum poate cineva să suporte o asemenea instalaţie. (Şi îmi ziceam că o casă ar trebui să fie portabilă

[1] Ethel Smyth. (Nota Ed.)

asemenea cochiliei unui melc ; poate că în viitor oamenii își vor manipula domiciliul ca pe un evantai, trecînd de la unul la altul, nu va mai exista viață așezată între patru pereți.) Un număr nesfîrșit de camere curate și bine întreținute. O cameristă purtînd bonetă. Prăjituri pe tăvi în formă de pagodă. O desfășurare fantastică de mobilă cafenie de lemn lucios și de cărți legate în imitație de piele roșie. Multe camere vechi și drăguțe, dar conacul a fost înfrumusețat — ceea ce îi dă un aer de eleganță căutată. Sală de bal, bibliotecă... goală. Și domnișoara Hudson într-o ținută impecabilă, cu cățelul pechinez, întruchiparea însăși a unei foste primărese din Eastbourne cu părul argintiu ondulat. Și totul atît de ordonat, atît de robust, cadrele de argint puțin strîmbe și o atmosferă de ordine, respectabilitate, banalitate. „Mă duc să-i fac o vizită soției preotului". Ethel, corpolentă și roșie la față, bătînd apa în piuă, biata bătrînă, cu egoismul ei obișnuit și neobosit, despre surzenie și despre liturghie. La fiecare șase luni trebuie să trăiască o dramă. Nu, dar dacă stai să te gîndești, să ai 76 de ani, să surzești... În sfîrșit ! Să ne întoarcem la Charleston cu Eve și Angelica.

Vineri, 13 septembrie

Ce concurs de împrejurări pentru superstițioși ! M-am dus la Dorking cu mașina, să le vizitez pe Margaret și Lilian, și cred că m-am cufundat ușor în miezul lucrurilor în *Anii*. Partea cea mai grea este întotdeauna începutul capitolelor sau al părților, cînd trebuie creată o nouă atmosferă în ceea ce are ea mai caracteristic. Richmond acceptă articolul meu despre Marryat și-mi mulțumește pentru modesta sa înnobilare.

Miercuri, 2 octombrie

Ieri am fost la Brighton, la un miting al partidului laburist, și bineînțeles că am refuzat să mă mai duc din nou în dimineața aceasta. Sînt atît de descumpănită, încît nu mă mai pot apuca din nou de *Anii*. De ce ? Cufundarea în toată această energie, în toată această străduință pentru a atinge un lucru care mă ignoră complet, făcîndu-mă

totodată să simt că și eu îl ignor. Nu, n-am vrut să spun asta. A fost foarte impresionant.

Atacul lui Bevin împotriva lui Lansbury. În timp ce vorbea Lansbury, m-au trecut lacrimile. Cu toate acestea simțeam că de fapt pozează, că joacă inconștient rolul creștinului persecutat. Dar cred că și Bevin la rîndul lui juca un rol. Își înfunda gîtul între umerii masivi, pînă cînd semăna cu o broască țestoasă. I-a spus lui Lansbury să nu-și scoată conștiința la mezat. Și care este datoria mea de ființă omenească ? Delegatele din partea femeilor s-au făcut slab auzite și intervențiile lor au fost lipsite de consistență. Luni, una dintre ele a declarat : „E timpul să refuzăm de a mai spăla vasele". Un protest timid, anemic, dar sincer. Sunetul unui fluier subțirel, dar ce șansă poate avea el de a se face auzit în fața unei asemenea cantități de bere și friptură de vacă (friptură pe care ea trebuie s-o gătească). Totul foarte însuflețit și interesant, dar depășind subiectul. Prea multă retorică și apoi ce viziune unilaterală ! Să schimbi structura societății, da, dar ce se întîmplă după ce ai schimbat-o? Pot să am încredere în Bevin că ne va aduce o lume mai bună atunci cînd va obține drepturile egale de care vorbește ? Dar dacă s-ar fi născut duce... ? Simpatia mea s-a îndreptat către Salter care predica non-rezistența. Are perfectă dreptate. Acesta ar trebui să fie punctul nostru de vedere. Da, dar dacă societatea este așa cum este ? Din fericire, lipsită fiind de instrucție și de drept de vot, nu sînt răspunzătoare de situația societății. Acestea sînt unele din murmurele care-mi trec prin minte și mă deranjează de la ceea ce constituie, la urma urmei, munca mea. Nu strică să fii deranjat o zi sau chiar două, dar nu trei. De aceea nu m-am dus la Brighton și nu reușesc de fapt nici să scriu. Totuși mă voi forța s-o fac după ce termin însemnarea aceasta. E ciudată această nemaipomenită sensibilitate a minții mele la impresiile superficiale, pe care le absorb și le las să se învîrtească în jurul meu. Și cît de mult contează spiritul personal al cuiva sau munca sa ? Oare ar trebui să ne ocupăm cu toții de schimbarea structurii sociale ? Louie ne-a declarat azi dimineață că i-a făcut

mare plăcere să ne facă menajul și că regretă că plecăm. Și aceasta, în felul ei, este o formă de muncă. Totuși nu pot să reneg pasiunea de a construi fraze. Și totuși... Leonard s-a dus din nou acolo și cred că voi discuta chestiunea cu el. El spune că politica ar trebui să fie independentă de artă. Am ieșit pe frig și am străbătut mlaștina discutînd despre asta. Adevărul este că mintea îmi obosește repede. Da, sînt prea obosită pentru a scrie.

Marți, 15 octombrie

De cînd ne-am întors am fost prinsă în fiecare dimineață într-un asemenea vîrtej cu *Anii* (biografia lui Roger între ceai și cină, o plimbare, vizite) încît am întrerupt jurnalul. Și dacă nu scriu astă-seară la cartea despre Roger, de vină e numai faptul că ieri mi-am frînt spinarea. În dimineața asta nu am putut scrie ; și trebuie să urc ca s-o primesc pe domnișoara Grueber și să discut în zece minute despre o carte avînd ca subiect femeile și fascismul (atîta doar cît să-mi spună : „E bine s-o scrii tu", cum ar zice Lottie). Da, am petrecut zece zile de fericire senină, desăvîrșită. Și îmi ziceam că voi detesta întoarcerea aici. Cîtuși de puțin. Londra este liniștită, uscată, confortabilă. Mi se pregătește cina. Nu aud țipete de copii. Și impresia că progresez la *Anii* cu ușurință și vigoare. (Astăzi impresia aceasta a dispărut.) Timp de trei zile am fost într-o nemaipomenită agitație în legătură cu *Viitorul război*. Am menționat oare că congresul partidului laburist de la Brighton a avut drept rezultat ruperea stavilei care mă despărțea de noul roman, astfel încît n-am putut rezista pornirii de a așterne pe hîrtie un capitol la repezeală ? Apoi m-am oprit. Dar totul este pregătit pentru a fi dezvoltat îndată ce am timp (cred că forma este bună). Am intenția să mă apuc de lucru primăvara viitoare, în timp ce voi continua să adun material pentru cartea despre Roger. Cred că această diviziune a muncii este desăvîrșită și mă mir cum n-am descoperit-o mai devreme. O lectură sau pregătirea unei cărți, care ocupă între timp cealaltă latură a minții mele. Este singura

modalitate de a opri roţile şi a le face să se învîrtească în sens invers, spre marea mea reîmprospătare şi sper şi spre perfecţionarea mea. Vai, acum e rîndul domnişoarei Grueber.

Miercuri, 16 octombrie

Scriind *Anii* am descoperit că nu ajungi la comedie decît utilizînd stratul superficial al lucrurilor — de exemplu, scena de pe terasă. Întrebarea este dacă pot să ajung la straturi diferite introducînd muzica şi pictura în raport cu anumite grupe de personaje. Asta aş vrea să încerc în scena raidului aerian, să le las să se desfăşoare şi să se influenţeze una pe alta : pictura, muzica şi cealaltă direcţie : acţiunea, vreau să spun influenţa unui personaj asupra altuia — în timp ce mişcarea (adică dinamica emoţiilor în timpul raidului) continuă. În orice caz, în această carte am descoperit necesitatea contrastului. Nu poţi să dezvolţi intens un singur strat sau nivel, aşa cum am făcut-o, cred, în *Valurile,* fără a aduce prejudicii celorlalte. De aici sper că se impune o formă de expresie care corespunde dimensiunilor fiinţei omeneşti. Ar trebui să ajungi să poţi percepe un zid alcătuit din toate influenţele. Iar acest zid ar urma să se închidă în jurul personajelor la serata din ultimul capitol, astfel încît să ai impresia că deşi fiecare în parte continuă să existe, zidul s-a întregit. Dar n-am ajuns încă acolo. În dimineaţa aceasta mă ocup de Crosby, una din scenele majore ale cărţii. Restul, care constă în a trece de la o scenă la alta, pare să indice că aceasta este ordinea firească, cel puţin din punctul meu de vedere. Şi această ordine mă satisface, ea nefiind însoţită de încordarea pe care am avut-o de suportat în *Valurile.*

Marţi, 22 octombrie

Sînt din nou în întîrziere cu *Anii* din cauza afurisitei mele înclinaţii pentru conversaţie. Adică dacă stau la taclale cu Rose Macaulay de la 4 la 6,30 şi cu Elizabeth Bowen de la 8 la 12, ziua următoare sînt în cap un burete fierbinte, greu şi apăsător şi sînt pradă uşoară oricărui

purice, oricărei furnici și oricărui țînțar. Așadar am lăsat romanul deoparte (scena cu Sal și Martin în Hyde Park) și mi-am petrecut dimineața dactilografiind memoriile lui Roger. Acesta e un admirabil sedativ care te înviorează. Aș vrea să-l am întotdeauna la îndemînă. Două zile de odihnă de acest fel — iată rețeta mea, dar odihna e greu de găsit. Cred că am să refuz toate invitațiile la taifas pînă cînd voi termina. De-aș reuși să fac acest lucru pînă la Crăciun ! De exemplu, dacă mă duc astă-seară la cocteilul dat de Edith Sitwell, nu voi reține decît o imagine exasperantă, voi intra în efervescență și după aceea îmi va trebui timp pînă să mă calmez și să mă reîmprospătez pentru a o lua de la capăt. Dar după ce termin *Anii* mă voi duce pretutindeni și-mi voi expune fiecare ungher al ființei mele la lumină. Acestea fiind spuse, cine nu vine aici ? Săptămîna aceasta va trebui să fac conversație în fiecare zi. Dar cred că în camera mea sînt omul cel mai fericit. Iar acum voi porni încetișor să cercetez corespondența lui Bridges și poate voi începe să descurc grămada de documente încîlcite ale lui Helen.

Duminică, 27 octombrie

Mi-am amintit deodată că azi este aniversarea zilei de naștere a lui Adrian. L-am invitat la noi la masă. Nu, nu mă voi grăbi cu această carte. Vreau să las fiecare scenă să capete o formă deplină și firească în mîinile mele, înainte de a o trimite la dactilografiat, chiar dacă va trebui să aștept un an. Mă întreb de ce oare timpul ne hărțuiește în felul acesta. Cred că azi dimineață am lucrat destul de bine. Acum mă ocup de serata lui Kitty. Și în ciuda riguroasei discipline impuse nerăbdării mele — niciodată nu m-am înfrînat cu atîta strășnicie — scrierea acestei cărți îmi produce mai multă plăcere și mai puțină încordare și (care este cuvîntul potrivit ?), în fine, vreau să spun că îmi produce mai multă satisfacție firească decît celelalte. Dar mai sînt atîtea cărți care s-au adunat la intrare și mă presează să mă ocup de ele, încît mi-e greu să procedez cu prea mare încetineală. Ieri am traversat Ken Wood înspre Highgate și ne-am uitat la

cele două căsuțe vechi ale soților Fry. Acolo s-a născut Roger și de acolo privea macii de pe cîmp. Mă gîndesc să încep cu această imagine. Da, cartea despre Roger începe să capete contur. Apoi mai am o carte despre război, care dintr-un moment în altul devine tot mai înversunată ca și cum aș fi înhămată la un rechin și aștern pe hîrtie la repezeală o scenă după alta. Cred că trebuie să mă apuc de ea îndată ce termin cu *Anii*. Să presupunem că isprăvesc *Anii* în ianuarie, apoi voi scrie *Războiul* (sau ce titlu îi voi da) în șase săptămîni ; și mă voi ocupa oare de cartea despre Roger vara viitoare ?

Luni, 18 noiembrie

Îmi dau seama că acum am atins un stadiu mai avansat în evoluția mea ca scriitoare. Realizez că există patru (?) dimensiuni, toate patru fiind reproduse de existența umană, iar aceasta conduce la grupări și proporții mult mai bogate. Cu alte cuvinte : eul, ceea ce nu este eu (non-eul), exteriorul și interiorul. Nu, sînt prea obosită pentru a explica acest lucru, dar îl înțeleg foarte bine și el mă va influența în cartea despre Roger. Aceste căutări sînt foarte pasionante. Noi combinații între psihologie și corp, oarecum ca în pictură. Aceasta va fi următoarea mea carte după *Anii*.

Joi, 21 noiembrie

Da, dar aceste scene majore devin prea inconsistente. Fac această reflecție după o dimineață în compania lui Kitty și Edward, la Richmond. La început însă ele par să-mi aducă o asemenea ușurare după celelalte, încît mă simt purtată în aer și o pornesc în zbor. Important este să procedez pe îndelete, să revin asupra textului, să elimin detaliile ; sînt prea multe „puncte" explicate, totul e prea sacadat, ca și cum ar lua pe cineva în zeflemea. Doresc să mențin personajul individual și totodată să crecz impresia lucrurilor care se repetă mereu și totuși se schimbă. Tocmai în aceasta constă dificultatea, să le îmbini pe amîndouă.

Miercuri, 27 noiembrie

Prea multe zile de probă ca să pot scrie. Totuși — să mă ajute cerul ! — am impresia că am atins țara nimănui pe care o căutam și că pot trece de la viața exterioară la viața interioară și pot să locuiesc în eternitate. O senzație ciudată, foarte fericită de eliberare, pe care n-am avut-o la sfîrșitul nici unei alte cărți. Iar aceasta are niște dimensiuni prodigioase. Atunci ce semnificație are acest lucru ? O altă piedică azi dimineață. Nu reușesc s-o pornesc cu dreptul pentru a scrie ultimul capitol. Nu știu ce nu merge. Dar nu e nevoie să mă grăbesc. Lucrul cel mai important e să las ideile să-și urmeze cursul și să picure domol. Și să nu fiu prea categorică. Evident că e dificil să pătrunzi drept în inima unui personaj nou (North) : și sînt puțin iritată, deoarece speram să am o săptămînă tihnită, și iată că Nelly C. și Nan Hudson mă întreabă dacă pot să vină pe la noi și dacă aș putea să le telefonez, iar Nan mai are și o prietenă turcoaică ! Dar *nu* vreau să mi se forțeze mîna. Hotărît nu.

Sîmbătă, 28 decembrie

E foarte frumos să scrii această dată cu o trăsătură netă și elegantă, pentru că acum încep un caiet nou, dar nu pot ascunde faptul că sînt aproape complet stoarsă, ca un burete ; vreau să spun că mintea mea este astfel din cauza ultimei revizii a ultimelor pagini din *Anii*. Dar este într-adevăr ultima revizie ? Și de ce să joc tontoroiul zile de-a rîndul cu această mică piruetă împleticită ? Dar de fapt am nevoie să-mi destind mușchii înțepeniți. Nu e decît ora 11,30, într-o dimineață cenușie și umedă, și am nevoie de o ocupație liniștită timp de o oră. Aceasta îmi amintește că va trebui să-mi aleg un punct de retragere care să nu fie prea brusc cînd voi ajunge la sfîrșit. Poate un articol despre Gray. Dar cum se va schimba întreaga perspectivă cînd voi scăpa de acest efort ! Voi mai scrie oare vreodată o carte atît de lungă — un alt roman de aceste dimensiuni pe care să-l port în minte în totalitatea sa timp de aproape trei ani ? Nici nu încerc măcar să mă întreb dacă merită osteneala. În unele dimineți sînt atît de supraîncărcată, încît nici măcar nu am timp să copiez

biografia lui Roger. Goldie mă deprimă nespus de mult. Întotdeauna singur în vîrful unui munte, întrebîndu-se cum trebuie să trăiești și elaborînd teorii despre viață, dar nereușind să trăiască viața. Roger se află permanent în văile suculente, trăind din plin viața. Și ce șuierat slab scoate Goldie expirînd aer fierbinte printre dinții din față ! Să trăiești întotdeauna în absolut, o viață la modul unic ; întotdeauna Shelley și Goethe, și pe deasupra își mai pierde și sticla de apă caldă. Și nu remarcă niciodată un chip omenesc, o pisică, un cîine, o floare decît, în măsura în care ele se integrează în universal. Aceasta explică de ce cărțile lui atît de cerebrale sînt imposibil de citit. Cu toate acestea era din cînd în cînd un om fermecător.

Duminică, 29 decembrie

Adineaori am scris ultimele cuvinte din *Anii* — cuvintele se rostogoleau fără oprire, deși azi e doar duminică, iar eu îmi dădusem termen pînă miercuri. Nu sînt atît de agitată ca de obicei. Dar trebuie spus că am vrut s-o închei pe o notă de calm. O lucrare în proză. Este bună oare ? Mi-e imposibil să spun. Are unitate și coerență ? Diferitele părți se sprijină oare una pe alta ? Pot să mă flatez că este echilibrată și că formează un tot ? În orice caz, mai rămîn o mulțime de lucruri de făcut. Trebuie încă să mai concentrez și să precizez ; să dau pauzelor valoarea lor, să acord atenție repetițiilor și desfășurării în ansamblu. În această variantă cartea are 797 de pagini ; fiecare avînd, să zicem, 200 de cuvinte (dar de fapt asta înseamnă să fiu prea generoasă), ajungînd astfel aproximativ la 157.000 de cuvinte, să zicem în mare 140 000. Da, sînt necesare retușuri, eliminarea drastică a unor părți și accentuarea altora. Aceasta îmi va mai lua încă... nu știu exact cît timp. Și în subconștient trebuie să-mi pregătesc un alt teren de creație, altfel voi cădea pradă celei mai acute disperări. Ce ciudat să-ți zici că toate acestea se vor șterge și că le va lua locul altceva. La anul, pe vremea asta, voi ședea aici cu un teanc enorm de tăieturi din ziare. Ba nu, sper că nu eu personal, ci în mintea mea va răsuna corul obișnuit a ceea ce au spus

oamenii despre această masă de pagini dactilografiate la mare repezeală, iar eu voi spune : Iată ce am încercat să fac, iar acum trebuie să întreprind ceva diferit. Şi în faţa mea se vor ivi toate vechile probleme şi altele noi. În orice caz, impresia cea mai importantă ce se degajă din această carte este una de vitalitate, abundenţă, energie. Cred că scrierea nici unei alte cărţi nu mi-a produs atîta plăcere ca aceasta, punîndu-mi în joc întreaga inteligenţă, însă nu atît de intens ca *Valurile*.

Luni, 30 decembrie

Astăzi nu-i nimic de făcut. Nu pot să scriu nici măcar un cuvînt. Mă chinuie prea tare migrena. Nu pot decît să mă uit îndărăt la *Anii*, ca spre o insulă inaccesibilă pe care n-o pot explora şi la care nici măcar nu mă pot gîndi. Ieri am fost la Charleston. Masa mare galbenă, în jurul căreia erau foarte puţini oameni. Citind cartea despre Roger, imaginea acestuia a început să mă obsedeze. Ce stranie prietenie postumă, în anumite privinţe mai intimă decît oricare altă prietenie pe care am cunoscut-o în viaţa mea. Lucruri pe care numai le bănuiam îmi sînt acum revelate, dar vocea care le-ar fi putut rosti a tăcut.

În timp ce mă îmbrăcam mi-a venit o idee — numai de-ar adormi şi ideile odată — în legătură cu compoziţia cărţii mele de război [1]. S-o prezint ca o colecţie de articole despre o gamă largă de subiecte, pe care editorii de reviste mi-au cerut să le scriu în ultimii ani : E bine ca femeile să fumeze ? Fustele scurte. Războiul etc. Aceasta mi-ar lăsa libertatea de a face digresiuni şi m-ar situa pe poziţia persoanei solicitate să scrie. Ar asigura continuitatea şi totodată ar justifica metoda. Ar putea avea şi o prefaţă care să explice şi să dea tonul adecvat cărţii. Da, cred că am găsit ceea ce trebuie. O noapte umedă şi agitată ; inundaţiile. A început ploaia tocmai cînd mă pregăteam să mă culc. Cîinii latră. Vîntul bate cu furie. Acum mă voi strecura în cameră şi voi citi o carte de demult.

[1] Aceasta a devenit ulterior *Trei guinee*. (Nota Ed.)

1936

Vineri, 3 ianuarie

Am început anul nou cu trei zile absolut diluviene. Migrenă ; îmi plesnea capul, plin de idei care se izgoneau una pe alta : şi ploua cu găleata. Au început inundaţiile. Cînd am încercat să ieşim ieri, noroiul mi-a acoperit cizmele de cauciuc şi apa îmi plescăia în tălpi. Prin urmare acest Crăciun a fost un eşec, cel puţin la ţară ; şi în ciuda a tot ceea ce poate face Londra ca să te irite şi să te agaseze, mă bucur să mă întorc acolo şi am cerut, nu fără un sentiment de culpabilitate, să nu mai rămîn aici încă o săptămînă. Astăzi e o zi galbenă ceţoasă, aşa încît pot să văd numai cocoaşa, un reflex umed, dar nu şi dealul Caburn. Sînt mulţumită deoarece cred că mi-am recăpătat echilibrul îndeajuns pentru a începe lunea viitoare *Anii*, adică revizia finală. Pe neaşteptate devine ceva destul de urgent, pentru că este pentru prima oară de cîţiva ani că Leonard îmi spune că nu am cîştigat destul pentru a-mi aduce contribuţia la cheltuielile gospodăriei, şi trebuie să scot 70 de lire din rezerve. Acestea s-au redus acum la 700 de lire şi trebuie să completez suma. Într-un anume sens e amuzant să ne gîndim din nou la economii. Dar ar fi penibil să trebuiască să ne preocupăm serios, ba chiar mai rău, ar constitui o brutală întrerupere dacă ar trebui să încep din nou să-mi cîştig existenţa cu jurnalismul. Mă gîndesc să-mi intitulez viitoarea carte *Răspunsuri corespondenţilor*... Dar nu trebuie să mă opresc şi s-o concep acum. Nu, e nevoie să găsesc o manieră calmă şi răbdătoare de a potoli această înfrigurare, pînă cînd *Anii* se va afla pe masă, terminat. În februarie ? Ah, ce uşurare, de parcă o enormă — cum să-i zic ? — excrescenţă osoasă, un pachet de muşchi, mi-ar fi smulse din creier. Cu toate acestea e mai bine s-o fi scris pe asta decît pe

cealaltă. Aceasta aruncă o lumină ciudată asupra psihologiei mele. Nu mai pot scrie pentru ziare. Trebuie să scriu propria mea carte. Vreau să spun că, îndată ce mă gîndesc la un ziar, adaptez tot ceea ce vreau să spun.

Sîmbătă, 4 ianuarie

Vremea s-a schimbat în bine şi am hotărît să rămînem aici pînă miercuri. Bineînţeles că acum va începe să plouă. Dar vreau să iau cîteva hotărîri judicioase : să citesc cît mai puţin posibil revistele săptămînale care, atîta timp cît *Anii* nu este încă terminat, ar putea să mă determine să mă concentrez asupra propriei mele persoane ; să-mi îmbogăţesc mintea cu lucrări şi obiceiuri vechi. Să nu mă gîndesc la *Răspunsuri corespondenţilor* şi în general să privesc lucrurile dintr-o perspectivă fundamentală, lipsită de superficialitate, cît se poate de fizică şi de puţin neîncrezătoare. Şi acum să mă ocup de cartea despre Roger, iar apoi să mă odihnesc. Căci adevărul este că sînt încă numai nervi şi un singur pas greşit înseamnă desperare neagră, exaltare şi întreaga cohortă de necazuri ce însoţesc această nenorocire prea cunoscută, această gamă întinsă a nefericirii. Aşa încît am comandat un muşchi de vacă şi vom face o plimbare cu maşina.

Duminică, 5 ianuarie

Am mai consacrat o dimineaţă acestei vechi năpaste. Am impresia că am reuşit să spun ceea ce doream şi că orice muncă suplimentară ar da naştere numai la confuzie. Această muncă trebuie să ţintească doar să pună ordine şi să netezească textul. Probabil că de asta şi este vorba, deoarece sînt cît se poate de liniştită. Mă simt bine, totul s-a terminat. Vreau să mă apuc de altceva : bun sau rău — asta n-aş putea să spun. Iar mintea mi-e liniştită astăzi, potolită după ce am citit aseară *Trompetul major* şi de o plimbare cu maşina ca să vedem inundaţiile. Norii aveau culoarea extraordinară pe care o au aripile păsărilor tropicale — un violet impur. Lacurile oglindeau norii şi am zărit stoluri de fluierari albi şi negri. Toate liniile erau foarte distincte, iar culorile subtile şi pure. Am dormit buştean.

Marți, 7 ianuarie

Am mai copiat o dată ultimele pagini și cred că de data asta am spațiat mai bine paragrafele. Mai rămîn de pus la punct multe detalii și unele lucruri esențiale. Scena cu zăpada, de exemplu. Bănuiesc că multe pasaje au rămas nerevizuite. Dar îmi mențin părerea că ideile de bază sînt afirmate și că ceea ce rămîne de făcut este pur și simplu o chestiune de îndemînare, și nu de creație.

Joi, 16 ianuarie

Rareori am fost mai nefericită decît aseară pe la ora 6,30, după ce am recitit ultima parte din *Anii*. Mi s-a părut trăncăneală penibilă, pălăvrăgeală nebuloasă, o dovadă a propriei mele decrepitudini, în proporții enorme. Am azvîrlit manuscrisul pe masă și am urcat scările în fugă, cu obrajii aprinși, ca să-i spun și lui Leonard. El a zis : „Așa se întîmplă întotdeauna". Dar eu îmi ziceam : „Nu, niciodată n-a fost atît de rău ca acum". Scriu aceste rînduri în eventualitatea că mă voi afla în aceeași stare după o altă carte. Și iată că în dimineața asta, aruncînd o privire asupra textului, îmi pare că, dimpotrivă, este o carte bogată, efervescentă și plină de viață. Am recitit primele pagini. Găsesc că și aici există ceva interesant. Dar trebuie să mă străduiesc să-i trimit lui Mabel cu regularitate un număr de pagini. Jur că astă-seară îi voi trimite 100 de pagini.

Marți, 25 februarie

Aceasta va dovedi cu cîtă înverșunare muncesc. E pentru prima oară că găsesc un moment — aceste cinci minute înainte de prînz — pentru a scrie în jurnal. Lucrez toată dimineața. Lucrez aproape în fiecare zi de la ora 5 la 7. Apoi am avut și migrene pe care le-am tratat stînd nemișcată în pat, legînd cărți sau citind *David Copperfield*. Am jurat că manuscrisul va fi gata, dactilografiat și corectat, la 10 martie. Leonard va putea atunci să-l citească. Și mai am încă de scris la mașină întreaga scenă de la Richmond, și scena cu Eleanor, și o sumedenie de modificări de făcut la blestemata de scenă a raidului aerian.

Toate acestea trebuie să fie dactilografiate, dacă e posibil pînă la 1 martie care cade duminică. După aceea trebuie să iau totul de la capăt și să recitesc textul de la început pînă la sfîrșit. Iată de ce nu sînt în stare nici să țin jurnalul, nici să lucrez la cartea despre Roger. În general, asta mă amuză — ce ciudat! — în ciuda variațiilor de dispoziție și neavînd o opinie bine precizată.

Miercuri, 4 martie

Bun, aproape am terminat de recopiat scena raidului și cred că trebuie să fie a treisprezecea oară. Miine va putea fi expediată și cred că voi putea să-mi iau o zi de vacanță — dacă îndrăznesc — înainte de a începe să recitesc. Iată-mă deci apropiindu-mă de sfîrșit, adică apropiindu-mă de începutul cărții următoare care bate cu nerăbdare la ușă. Ah, să pot iarăși să scriu liber în fiecare dimineață, țesîndu-mi propriile mele cuvinte din nou — ce dar providențial! — ce ușurare fizică, ce odihnă, ce încîntare după aceste ultime luni (în octombrie s-a împlinit aproape un an) de perpetuă concentrare și reluare și întotdeauna la aceeași carte.

Miercuri, 11 martie

Ei bine, ieri am trimis 132 de pagini editurii Clark. Am hotărît să adoptăm acest procedeu neobișnuit, adică să tipărim textul în șpalturi înainte de a-l vedea Leonard, și să-l trimitem în America.

Vineri, 13 martie

Ritmul meu de lucru pare să se amelioreze. De aceea pot să răpesc zece minute înainte de prînz. Niciodată nu am lucrat cu atîta îndîrjire la o carte. Am intenția să nu fac nici o schimbare în șpalturi. Și încep să cred că nu e o idee rea — pînă acum nu a dat greș. Dar am vorbit destul despre *Anii*. Ieri ne-am plimbat prin Kensington Gardens discutînd politică. Aldous refuză să semneze ultimul manifest, pentru că acesta aprobă sancțiuni. El e pacifist. Și eu sînt tot pacifistă. Oare ar trebui să demisionez? Leonard zice că, luînd în considerație faptul că Europa

se află în pragul celei mai mari zguduiri din ultimele șase secole, fiecare individ trebuie să lase deoparte preferințele personale și să adere la Ligă. În dimineața asta el asistă la o reuniune extraordinară a partidului laburist. E săptămîna cea mai agitată și cea mai încărcată de evenimente politice pe care am avut-o vreodată. Armatele lui Hitler se află pe Rin. La Londra au loc mitinguri. Francezii privesc lucrurile cu atîta seriozitate, încît ei — sau mai exact micul grup al serviciului de informații — trimit pe cineva să se consulte cu noi, ceea ce arată încrederea lor mișcătoare în intelectualii englezi. Miine are loc un alt miting. Îmi zic, ca de obicei : „Ei, o să treacă și asta !" Dar e ciudat să constați cît de mult s-au apropiat din nou tunurile de viața noastră particulară. Se pot vedea foarte limpede și le aud bubuitul, cu toate că merg înainte asemenea unui șoarece condamnat învîrtindu-mă în jurul paginii mele zilnice. Ce altceva pot să fac decît să răspund la apelurile telefonice care nu mai contenesc și să ascult ce zice Leonard ? Totul se duce de rîpă. Din fericire am renunțat la mese și așa mai departe din cauza *Anilor*. E o primăvară de muncă și de intensă concentrare ; cred că au fost vreo două zile frumoase. Au înflorit brîndușele. Apoi a început din nou gerul amarnic. Toate s-au potrivit parcă : munca mea ingrată, nesociabilitatea noastră, criza, mitingurile, întunericul... Și nimeni nu poate ști ce înseamnă toate acestea. Personal... nu, nu cred că am văzut pe nimeni și nu am făcut altceva decît să mă plimb și să lucrez — să mă plimb o oră după prînz — și așa mai departe.

Luni, 16 martie

N-ar trebui să scriu în jurnal, dar nu mai pot continua să mă chinuiesc cu aceste pagini înfiorătoare. Mă voi întoarce acasă la ora 3 și voi revedea cîteva, iar după ceai voi relua lucrul. Consemnez, pentru propria mea informație, că de la *Călătoria* încoace n-am fost niciodată atît de desperată recitind ceea ce am scris.

Sîmbătă, de exemplu, cînd am avut senzația unui eșec total — și totuși cartea se află sub tipar. Apoi m-am pus pe lucru cu desperare. Îmi venea să las totul baltă, dar

am continuat să bat la mașină. După o oră simțeam cum firul începe să se încordeze. Ieri am citit-o din nou și cred că s-ar putea prea bine să fie cea mai bună dintre cărțile mele.

Totuși n-am ajuns decît la capitolul morții regelui. Cred că schimbarea cadrului este absolut epuizantă, efortul de a surprinde personajele într-un moment crucial și apoi de a te smulge din mijlocul lor. Începutul tuturor scenelor pare lipsit de viață și atunci trebuie să-l dactilografiez din nou. Pînă acum am revăzut cam 250 de pagini și în total sînt 700 de făcut. O plimbare de-a lungul rîului și prin parcul Richmond m-a înviorat mai mult ca orice.

Miercuri, 18 martie

Acum mi se pare atît de reușit — vorbesc tot despre *Anii* — încît nu mai pot continua să corectez. De fapt consider că scena de la Witterings este una din cele mai izbutite pe care le-am scris vreodată în acest gen. Tocmai am primit primele șpalturi. Mă aștept la un duș rece. În dimineața aceasta nu reușesc să mă concentrez. Trebuie să redactez o „Scrisoare către un englez". Cred, o dată mai mult, că aceasta este forma definitivă ce i-o voi da.

Marți, 24 martie

Un foarte bun sfîrșit de săptămînă. Copacii încep să înfrunzească. Zambile, brîndușe. E cald. Primul weekend de primăvară. Am făcut și o plimbare pînă la ferma din vale să culegem violete. Aici e încă primăvară. Trebăluiesc într-o stare de somnolență. Sînt complet absorbită de *Două guinee* — așa îmi voi intitula viitoarea mea carte. Trebuie să fiu pe marginea nebuniei, căci mă cufund atît de adînc în această carte încît nu mai știu ce să fac. M-am trezit vorbind singură în timp ce mă plimbam în Strand.

Duminică, 29 martie

E duminică și continui să înaintez. În dimineața aceasta am refăcut pentru a douăzecea oară scena cu Eleanor în Oxford Street. Am schițat planul de lucru și îmi zic că

totul va fi terminat pînă marți, 7 aprilie. Și nu mă pot împiedica să cred că e destul de reușită. Dar ajunge cît am spus. O singură migrenă săptămîna aceasta ; am zăcut într-o stare de prostrație.

Joi, 9 aprilie

După congestie și sufocare va veni momentul depresiunii. Ultimul pachet i-a fost expediat lui Clark ieri din Brighton. Leonard este pe cale de a citi textul. Se poate să fiu pesimistă, dar cred că ghicesc o anumită răceală în verdictul său pînă în momentul de față. E adevărat că el este provizoriu. În orice caz, aceste zile sînt dezgustătoare, chinuitoare și în același timp enervante și ar trebui azvîrlite pe rug. Ceea ce este îngrozitor e faptul că mîine, după această zi vîntoasă de răgaz — ah, vîntul rece din nord care a suflat în fiecare zi de cînd am venit, devastînd tot ce întîlnea în cale dar eu parcă n-am avut nici urechi, nici ochi, nici nas și treceam doar în fugă din casă în camera mea de lucru adesea într-o stare de desperare — după această zi de răgaz, zic, trebuie s-o iau de la început și să citesc cele 600 de pagini de șpalturi necorectate. De ce, vai, de ce ? Nu mai vreau așa ceva, nu, niciodată. Abia am scris aceste rînduri, că am și început să redactez primele pagini din *Două guinee* și încep o divagație plină de afecțiune despre Roger. Dar cred cu toată seriozitatea că acesta va fi ultimul meu „roman". Dar aș vrea să abordez de asemenea și critica literară.

Joi, 11 iunie

Abia acum, după două luni, reușesc să scriu aceste cîteva rînduri pentru a spune că, după două luni de sinistră, ca să nu spun catastrofală boală — cred că din 1913 încoace nu m-am aflat niciodată atît de aproape de prăpastie — iată-mă iar la suprafață. Trebuie să scriu din nou, sau mai bine zis să introduc și să suprim în șpalturi cea mai mare parte din *Anii*. Dar nu pot să intru în aceste detalii. Nu pot să lucrez deocamdată decît o oră sau două pe zi. Ah, dar ce divină e bucuria de a fi din nou stăpînă pe propria mea minte ! M-am întors ieri de la Monk's House. De acum pînă la capătul celor șase sute

de pagini, voi trăi ca o pisică ce calcă pe ouă. Cred că se poate. Da, cred că se poate, dar am nevoie de un curaj imens și de optimism ca să reușesc. După cum am mai spus, din ziua de 9 aprilie, dată cînd am căzut la pat, e prima oară că mă apuc de lucru. Am fost după aceea în Cornwall, dar despre asta n-am scris. Apoi ne-am întors acasă, Elly a venit să mă vadă, după aceea a urmat Monk's House, și de ieri sînt acasă pentru o încercare de două săptămîni. Și mi s-a urcat sîngele la cap și azi dimineață am scris „1880".

Duminică, 21 iunie

După o săptămînă de suferință intensă — dimineața era o adevărată tortură, nu exagerez ; durere de cap, o senzație de desperare și eșec total, interiorul capului asemenea interiorului unui nas după guturai — iată din nou o dimineață proaspătă, liniștită, un sentiment de ușurare, de răgaz, de speranță. Tocmai am terminat „Robson". Mi se pare un lucru bun. Dar trăiesc în atîta constrîngere și mă stăpînesc atît de mult, încît nu pot să notez observații despre viață. Fiecare detaliu e prevăzut, ușile sînt închise. Lucrez în camera mea cîte o jumătate de oră, după care urc, adesea cu desperare în suflet ; mă culc ; fac o mică plimbare în jurul scuarului ; mă întorc acasă și mai scriu zece rînduri. Ieri am fost la Lords ; avînd tot timpul sentimentul că trebuie să mă constrîng, să mă controlez. Mă întind pe sofa între ceai și cină și primesc vizite : Rose Macaulay, Elizabeth Bowen, Nessa. Aseară m-am așezat în scuar. Vedeam picături prelingîndu-se pe frunzele verzi. Tunete, fulgere, cer împurpurat. Nessa și Angelica vorbeau despre muzică (măsura 4/8). În jurul nostru se învîrteau cîteva pisici. Leonard cina cu Tom și cu Bella. Ce vară ciudată și interesantă ! Cunosc emoții noi : umilința, bucuria impersonală, desperarea literară. Îmi învăț meseria în împrejurările cele mai cumplite. Zău, cînd citesc scrisorile lui Flaubert, mi se pare că mă aud pe mine strigînd : „Ah, arta ! Răbdare !" Flaubert e reconfortant și plin de sfaturi bune. Trebuie să-i dau acestei cărți o formă — cu calm, hotărîre și îndrăzneală. Dar nu va fi gata decît la anul. Totuși cred că-mi oferă

numeroase posibilități, numai dacă aș putea să le surprind. Încerc să pătrund în esența personajelor într-o singură frază, să reduc și să concentrez scenele, să învălui totul într-o atmosferă.

Marți, 23 iunie

O zi bună, una rea și așa mai departe. Puțini scriitori au fost torturați ca mine de meșteșugul scrisului. Cu excepția lui Flaubert, cred. Totuși acum îmi văd cartea în întregul ei. Cred că am s-o duc la capăt, cu condiția să am curaj și răbdare, cu condiția să iau fiecare scenă în parte, în liniște, și s-o lucrez. Cred că poate să iasă o carte bună. Și pe urmă — ah, cînd are să fie gata ! Azi nu-mi simt mintea atît de limpede, pentru că am fost la dentist și apoi am făcut cumpărături. Creierul meu e ca un cîntar, o nimica toată poate să încline balanța. Ieri am avut o stare de echilibru, azi mă cufund.

Vineri, 30 octombrie

Pentru moment nu simt dorința să scriu povestea lunilor care s-au scurs de cînd am așternut ultimele însemnări în acest caiet. Nu simt, din motive pe care nu le pot examina acum, dorința de a analiza vara aceasta extraordinară. Va fi mai folositor și mai sănătos pentru mine să scriu cîteva scene, să pun mîna pe condei ca să înfățișez evenimente actuale. E un exercițiu bun și pentru condeiul meu care se împleticește plin de îndoială. Mai știu oare să scriu ? Vezi, asta-i întreaga problemă. Și acuma, vreau să încerc să verific dacă talentul a murit sau doarme numai.

Marți, 3 noiembrie

Miracolele nu se vor sfîrși niciodată. Lui Leonard i-au plăcut în realitate *Anii !* El consideră că pînă acum, adică pînă la capitolul despre vînt, este la fel de bună ca oricare din cărțile mele. Acum vreau să consemnez faptele. Duminică m-am apucat să citesc șpalturile. După ce am ajuns la sfîrșitul primei părți, mă cuprinsese desperarea, o desperare mută dar categorică. Ieri m-am silit să citesc

pînă la „Timpul prezent". Cînd am atins această limită mi-am zis : „Din fericire, este o carte atît de proastă, încît nu mai încape nici o îndoială în această privinţă. Trebuie să-i duc şpalturile lui Leonard, aşa cum ai duce o pisică moartă, şi să-i spun să le ardă fără să le citească". Zis şi făcut. Şi am simţit cum mi se ridică o greutate de pe umeri. Acesta este adevărul. M-am simţit uşurată de o povară enormă. Era frig, uscat, cerul era cenuşiu şi am ieşit. Am traversat cimitirul unde se află mormîntul fiicei lui Cromwell, am coborît trecînd prin Gray's Inn, de-a lungul străzii Holborn, şi apoi m-am întors acasă. Acum nu mai eram Virginia, un geniu, ci doar un — să-l numesc spirit, trup ? — cu desăvîrşire magnific şi satisfăcut. Şi foarte obosită, foarte bătrînă, dar în acelaşi timp fericită să-mi asociez cei o sută de ani cu Leonard. Am luat masa într-o atmosferă de constrîngere, de resemnare cenuşie şi i-am spus lui Leonard : „Am să-i scriu lui Richmond să-i cer cărţi ca să le recenzez. Şpalturile vor costa probabil între 200 şi 300 de lire, pe care le voi plăti din economiile mele. Întrucît mai am 700 de lire, înseamnă că-mi vor rămîne 400." Nu eram prea nefericită. Leonard a zis că el crede că s-ar putea să mă înşel în privinţa cărţii. După aceea au sosit o sumedenie de oameni cam ciudaţi : domnul Mumford, de culoarea mahonului, uscăţiv, cu melon foarte tare şi baston, pe care l-am instalat în salon să fumeze o ţigară ; dömnul —, foarte greoi şi mătăhălos, care mi-a zis „Pardon, scuzaţi !" şi a ciocănit la uşă. Şi Lordul şi Lady Cecil au telefonat ca să ne invite la masă, pentru a face cunoştinţă cu ambasadorul Spaniei. (Elaborez *Trei guinee).* Apoi, după ceai, am fost să vedem expoziţia de carte organizată de ziarul „The Sunday Times". Ce atmosferă înăbuşitoare ! Mă simţeam sfîrşită, moartă de oboseală. Apoi a sosit domnişoara White, o femeie micuţă, dură, cu o figură împietrită ce se voia veselă, care ne-a vorbit despre cartea ei şi despre recenziile ce i se făcuseră. După aceea Ursula Strachey părăsindu-i pe soţii Duckworth a venit spre noi şi a zis : „Nu mă mai recunoşti ?" Şi mi-am adus aminte de Tamisa la lumina lunii. Apoi Roger Senhouse m-a bătut pe umăr. Ne-am întors acasă şi Leonard s-a apucat să citească şi a tot citit fără a rosti un cuvînt. Am început să mă simt foarte deprimată ;

totuşi puteam să scriu *Anii* într-o manieră diferită — m-am gîndit la un proiect pentru o nouă carte care ar trebui scrisă la persoana întîi. Oare această formă ar fi adecvată pentru cartea despre Roger ? Şi m-am cufundat într-una din îngrozitoarele mele stări de fierbinţeală şi profundă somnolenţă, ca şi cum tot sîngele mi s-ar fi scurs din cap. Deodată Leonard a pus şpalturile jos şi a zis că după părerea lui este extraordinar de bună, la fel de bună ca toate celelalte cărţi.. Şi acum el citeşte în continuare iar eu, obosită de efortul cerut de scrierea acestor pagini, urc pentru a citi italieneşte.

Miercuri, 4 noiembrie

Leonard, care a citit pînă la sfîrşitul anului 1914, continuă s-o considere extraordinar de bună, foarte ciudată, foarte interesantă, foarte tristă. Am discutat despre tristeţea mea. Dar iată care este dificultatea de care mă lovesc : nu pot să cred că are dreptate. Se prea poate ca eu să fi exagerat pur şi simplu spunînd că e proastă, şi de aceea acum, negăsind că este chiar aşa, el să exagereze spunînd că e bună. Dacă e să fie publicată, atunci trebuie să mă apuc imediat s-o corectez. Cum am să reuşesc oare ? O frază din două mi se pare inacceptabilă. Dar vreau să amîn răspunsul pînă cînd Leonard va termina de citit, adică probabil astă-seară.

Joi, 5 noiembrie

Miracolul s-a produs. Leonard a citit ultima pagină aseară pe la ora 12. Rămăsese fără glas. Ochii îi erau plini de lacrimi. El zice că este „o carte absolut remarcabilă". Îi place mai mult decît *Valurile* şi nu există nici o umbră de îndoială, după el, că trebuie să fie publicată. Eu, care am fost martorul nu numai al emoţiei ci şi al cufundării lui în lectură, căci citea fără oprire, nu pun la îndoială opinia lui. Care este părerea mea ? În orice caz, am trăit o clipă de uşurare divină. Nici nu ştiu încă dacă mă ţin pe picioare sau stau în cap, atît de uimitoare este schimbarea faţă de marţi dimineaţă. N-am mai cunoscut niciodată o asemenea experienţă.

Luni, 9 noiembrie

Trebuie să iau cîteva hotărîri în ceea ce priveşte cartea aceasta. Găsesc că este extrem de dificilă. Mă cuprinde desperarea. Îmi pare îngrozitor de proastă. Nu pot decît să mă agăţ de verdictul lui Leonard. Apoi încep să-mi pierd capul. Am încercat, pentru a mă linişti, să mă apuc de un articol, de nişte memorii sau să recenzez o carte pentru „The Listener". Toate acestea îmi pun mintea în mişcare. Dar trebuie să mă concentrez asupra *Anilor*. Trebuie să corectez şpalturile, să le trimit. *Trebuie* să-mi concentrez atenţia asupra cărţii toată dimineaţa. Cred că este cea mai bună soluţie, şi apoi să mă ocup de altceva între ceai şi cină. Doar să mă cufund în *Anii* toată dimineaţa şi să nu mai fac nimic altceva. Dacă e un capitol dificil, atunci să nu mă concentrez un timp prea îndelungat. Apoi să scriu în jurnal. Dar să nu mă reped să scriu altceva înainte de ceai. Cînd totul va fi gata, îl putem oricînd consulta pe Morgan.

Marţi, 10 noiembrie

În general, în dimineaţa asta a mers bine. E adevărat că mintea mi-e atît de obosită de această muncă, încît după o oră sau chiar mai puţin încep să simt dureri. Aşa încît trebuie s-o menajez şi să mă cufund în lucru încetul cu încetul. Da, cred că este o carte bună, foarte dificilă în genul ei.

Mă întreb dacă cineva a suferit vreodată atît de mult de pe urma unei cărţi cum am suferit eu pentru a scrie *Anii*. Cînd o voi publica, nu mă voi mai uita la ea niciodată. E ca o naştere ce nu se mai sfîrşeşte. Mă gîndesc la vara aceea. În fiecare dimineaţă migrenă, şi cum mă sileam să mă duc în camera de lucru în cămaşă de noapte, şi mă întindeam în pat după ce scriam o pagină, şi tot timpul cu certitudinea unui eşec. Acum, din fericire, această certitudine s-a risipit într-o anumită măsură. Dar am impresia că nu-mi pasă ce se va spune despre carte atîta timp cît voi fi scăpat de ea. Şi nu ştiu pentru care motiv am impresia că sînt respectată şi îndrăgită. Dar nu este decît o legănare în iluzii, care se schimbă neîncetat. Nu

voi mai scrie niciodată o carte atît de lungă. Dar cred că voi continua să scriu romane, căci se vor contura noi scene. În dimineața asta sînt însă obosită. Ieri am făcut un efort prea mare și am alergat prea mult.

Luni, 30 noiembrie

Nu mai am nici un motiv să mă neliniștesc în privința *Anilor*. Cred că stă în picioare pînă la capăt. În orice caz, este o carte încordată, reală, viguroasă. Tocmai am terminat-o și mă simt puțin exaltată. Evident că se deosebește de celelalte, dar are mai multă viață „reală", mai mult sînge, mai multe oase. În orice caz, chiar dacă mai are unele pasaje îngrozitor de anoste și deși cam scîrțîie la început, nu cred că trebuie să-mi petrec nopțile tremurînd din cauza asta. Cred că pot să fiu liniștită. Acestea mi le spun sincer mie însămi, ca să mă susțin în timpul săptămînilor de plicticoasă așteptare ce vor urma. Și nici nu trebuie să mă preocupe ceea ce spun oamenii. În fond, îi adresez un compliment acestei femei îngrozitor de deprimate care sînt ; care a suferit de migrene atît de des ; care a fost atît de profund convinsă de eșec. Căci în ciuda tuturor neajunsurilor, cred că pînă la urmă a scos-o cu bine la capăt și merită felicitări. Cum a reușit, cu capul ca o zdreanță veche, n-aș putea să spun. Iar acum odihnă. Și Gibbon.

Joi, 31 decembrie

În fața mea se află corecturile, șpalturile care trebuie să fie expediate astăzi ; aidoma unor urzici pe care le acopăr de teamă să nu mă înțepe. Nici nu țin să scriu despre asta în jurnal.

În ultimele zile o ușurare divină a pus stăpînire pe mine la gîndul că, bună sau rea, am terminat-o. Și pentru prima oară începînd din luna februarie, pot să spun că mintea mi s-a înviorat asemenea unui arbore care se scutură de o povară. M-am cufundat în lucrarea lui Gibbon și am citit cu nesaț, pentru prima dată din februarie, cred. Iar acum să ne întoarcem la mișcare, la divertisment și la plimbări. Aș putea face niște însemnări interesante, ba chiar prețioase, cu privire la necesitatea absolută de

a scrie. De a fi întotdeauna în căutarea a ceva nou. Nu sînt deloc sigură că a te consacra intens și în exclusivitate scrierii unei cărți de proporții vaste este o condiție posibilă. Vreau să spun că, dacă voi mai întreprinde în viitor o asemenea lucrare — dar mă îndoiesc —, mă voi sili să introduc o variație scriind mici articole. În orice caz, n-am să mă apuc acum să-mi pun întrebarea : „Știu să scriu ?" Vreau să uit de mine puțin și să lucrez. Mai întîi la articolul despre Gibbon ; apoi cîteva articolașe pentru Statele Unite ale Americii ; apoi cartea despre Roger și *Trei guinee*. Care dintre ele are prioritate, cum să le împac, n-am nici cea mai vagă idee. Oricum, chiar dacă *Anii* constituie un eșec, a fost o muncă intelectuală considerabilă și m-a ajutat să adun un mic tezaur de idei. Poate că mă aflu din nou pe una din acele culmi de unde voi putea scrie rapid două sau trei cărți scurte, înainte de a-mi oferi un nou răgaz. Cel puțin cred că posed destulă îndemînare pentru a putea continua. Nici un fel de vid. Și ca să dovedesc acest lucru, voi intra, voi lua însemnările despre Gibbon și voi începe să schițez cu grijă articolul.

1937

Joi, 28 ianuarie

Cufundată încă o dată în tumultul unui vis fericit: altfel spus, am început *Trei guinee* azi dimineață și nu mă pot opri de a mă gîndi la acest lucru. Am intenția să scriu acum fără nici un alt preambul și cred că pînă la paști aș putea termina cartea în linii mari.[1] Dar între timp îmi voi îngădui sau chiar mă voi sili să însăilez un articolaș sau două. Apoi sper că voi trece cu bine peste oribila dată de 15 martie. Azi am primit o telegramă care mă informează că *Anii* nu a sosit încă în America. Trebuie să mă înarmez împotriva acestei decăderi și a noroiului. Și, după cîte pot să-mi dau seama, metoda aceasta este aproape prea eficace.

Joi, 18 februarie

Lucrez de trei săptămîni la *Trei guinee* și am scris 38 de pagini. Pentru moment am epuizat acest filon și am nevoie de o schimbare de cîteva zile. Ca să fac ce? Deocamdată n-am nici cea mai vagă idee.

Sîmbătă, 20 februarie

Urcînd scările, mă uit în altă parte ca să nu văd editura Hogarth, deoarece acolo se află împachetate sau pe punctul de a fi împachetate toate exemplarele din *Anii* destinate presei și criticilor. Vor fi expediate săptămîna viitoare. Este ultimul meu sfîrșit de săptămînă relativ liniștit. La ce mă aștept oare cu o asemenea molipsitoare răceală? Cred mai întîi că prietenii mei nici n-o

[1] (Notă marginală.) *Trei guinee* a fost terminat, provizoriu, la 12 octombrie 1937.

vor pomeni și că vor încerca să schimbe subiectul cu un aer încurcat. Prevăd de asemenea o mare nepăsare din partea criticilor favorabili — o respectuoasă indiferență. (Cred că mă aștept ca ei să spună că de data aceasta doamna Woolf a scris o carte foarte lungă despre o nimica toată.) Și strigătele de bucurie, aidoma țipetelor pieilor roșii, ale indivizilor care vor vesti cu bucurie în gura mare că este trăncăneala nesfîrșită a unei minți burgheze afectate și pedante și că de acum înainte nimeni n-o va mai putea lua în serios pe doamna Woolf. Dar nu de atacuri violente mă tem. Ceea ce cred că mă va necăji cel mai mult este jena cu care voi fi întîmpinată cînd o să mă duc, să zicem, la Tilton sau la Charleston, și cînd cei de acolo nu vor ști ce să zică. Și cum nu vom putea pleca înainte de luna iunie, trebuie să mă aștept să sufăr din plin de pe urma acestei atmosfere de focuri de artificii umede. Vor spune că este o carte în care se simte oboseala ; un ultim efort... Ei bine, acum după ce am spus-o, cred că chiar dacă este așa, pot să trăiesc în umbră. Adică dacă mă consacru cu perseverență muncii. Iar de lipsa lucrului nu mă pot plînge. Ieri am discutat cu Nessa despre o carte ilustrată. Vom scoate 12 litografii de Crăciun și le vom tipări noi. În timp ce vorbeam a telefonat Margery Fry ca să-mi spună să stau de vorbă cu Julian Fry în legătură cu cartea despre Roger. Deci chestiunea aceasta începe să devină urgentă pentru mine. Apoi Leonard ar vrea să-i predau *Trei guinee* la toamnă, dacă e posibil. Iar eu am de scris articolul despre Gibbon, am o emisiune la radio, și poate un articol de fond despre *Biografie*, pentru a-mi umple clipele libere. Am de gînd să mă țin departe de cercurile literare pînă cînd discretul vacarm se va sfîrși. Și altceva : așteptarea, dacă stai să analizezi lucrurile, este la urma urmelor mai rea decît orice. De astăzi într-o lună mă voi simți mai la largul meu. Dar acum mă necăjesc doar cînd și cînd.

Duminică, 21 februarie

După o întrerupere de cinci zile pentru a scrie la *Chipuri și voci*, m-am apucat din nou de *Trei guinee* și, după o perioadă foarte sumbră cînd am făcut muncă de

negru, am pornit-o la galop mic iar acuma sper să avansez destul de repede. E curios că uneori o tranziție se poate efectua foarte rapid. Lucru neobișnuit — o zi liniștită Nici o vizită ieri ; astfel m-am dus la piața Caledonian Market, dar n-am putut găsi locul unde se vînd linguri. Am cumpărat mănuși galbene (trei șilingi) și ciorapi (un șiling), după care m-am înapoiat acasă. M-am apucat din nou să citesc franțuzește : *Mizantropul* și amintirile lui Colette, pe care mi le-a dat Janie vara trecută cînd mă aflam într-o stare de amorțeală jalnică și nu mă puteam concentra nici asupra acestei cărți, nici asupra a nimic altceva. Astăzi criticii (la naiba cu gîndul ăsta stupid !) sînt gata să-și vîre dinții în romanul meu, dar ce-mi pasă mie de patul moale de puf etc... În fond, îndată ce-mi voi lua avînt cu *Trei guinee,* cred că nu voi mai vedea decît fulgerarea barierelor albe galopînd către țelul final.

Duminică, 28 februarie

Sînt atît de absorbită de *Trei guinee,* încît abia mă pot smulge ca să scriu aceste rînduri. (Aici de fapt am lăsat din nou tocul din mînă ca să mă gîndesc la următorul paragraf despre universități.) Și modul cum aceasta mă va conduce la profesiuni, și așa mai departe. E un obicei prost.

Duminică, 7 martie

După cum s-a văzut la pagina anterioară, temperatura mea intelectuală s-a ridicat dintr-un salt. De ce, n-aș putea să spun, doar poate pentru că am pornit-o la galop susținut cu *Trei guinee.* Acuma am început săptămîna fatală și trebuie să mă aștept la o cădere bruscă. Sînt sigură că o să fie destul de neplăcut, dar totodată sînt convinsă că prăbușirea nu va fi neapărat fatală, adică probabil cartea va fi condamnată, dar vor exista și unii care s-o elogieze. Esențialul este că eu cunosc motivele eșecului și faptul că acest eșec este premeditat.[1] Și mai știu că am reușit să-mi exprim punctul de vedere ca scriitoare și ca

[1] (Notă marginală.) S-au vîndut 5300 exemplare înainte de lansarea cărții.

ființă omenească. Ca scriitoare sînt capabilă de a scrie încă două cărți — *Trei guinee* și biografia lui Roger, fără să mai vorbesc despre articole. Ca ființă umană, calitatea și siguranța vieții mele prezente sînt de nezdruncinat. Cred sincer că am dovedit-o în iarna aceasta. Nu e doar o simplă poză. Mai mult, la drept vorbind scăderea faimei mele și faptul că oamenii nu se mai entuziasmează după scrierile mele îmi oferă prilejul de a observa lucrurile în liniște. În sfîrșit sînt în situația de a mă putea ține deoparte. Nu am nevoie să solicit pe nimeni. Pe scurt, oricum ai privi lucrurile, sînt la adăpost și, dincolo de inevitabilele vicisitudini din următoarele zece zile, aștept cu nerăbdare o primăvară, o vară și o toamnă tihnite, profunde, fecunde. Sper că acest lucru e stabilit odată pentru totdeauna. Numai să-mi aduc aminte de el vineri, cînd voi începe să primesc recenziile.

Vineri, 12 martie

Ah, ce ușurare ! Leonard mi-a adus „The Times Literary Supplement" în pat și mi-a spus : „E foarte bun." Și este adevărat. Iar „Time and Tide" afirmă că sînt o romancieră de mîna întîi și o mare poetă lirică. Și abia răzbesc să parcurg recenziile, dar sînt puțin buimăcită cînd mă gîndesc că la urma urmelor cartea aceasta nu este o inepție și că produce un efect. Bineînțeles că nu este nicidecum efectul scontat de mine. Dar acum, draga mea, după toată această suferință cumplită, iată-mă liberă, întreagă, rotunjită și capabilă să merg mai departe. Pune deci capăt acestui strigăt de satisfacție și de bucurie moderată. Plecăm la Monk's House. Astăzi se întoarce Julian. Folosesc ultimele cinci minute înainte de masa de prînz pentru a nota că, deși am depășit complet starea de amărăciune, nervozitate și chiar de desperare din aceste ultime săptămîni care sper că nu se vor repeta, mi-am luat încă o dată pe umeri povara celor *Trei guinee* la care lucrez cu rîvnă și laborios. Așa încît acum mă străduiesc să trag căruța pe un teren accidentat. Deci s-ar părea că nu e niciodată timp de odihnă și că ai întotdeauna sentimentul că n-ai terminat. Te înhami întot-

deauna la lucru din instinct și nu poți să trăiești fără a face un efort. Acuma *Anii* mi se vor șterge complet din minte.

Automobilul a fost reparat, dar plouă cu găleata.

Duminică, 14 martie

Mă aflu într-o asemenea stare de agitație în urma articolului de două coloane apărut în „The Observer" care elogiază *„Anii"*, încît nu pot continua să lucrez la *Trei guinee* așa cum am prevăzut. Am mers pînă acolo încît adineaori m-am răsturnat în fotoliu și m-am gîndit cu plăcere la oamenii care vor citi această recenzie. Și cînd mă gîndesc la chinurile prin care am trecut chiar în camera asta acum ceva mai mult de un an... cînd mi-a trecut prin cap ideea că toată truda mea de trei ani era un eșec total ; și apoi cînd mă gîndesc la diminețile petrecute aici, cînd veneam împleticindu-mă ca să fac tăieturi în șpalturi, să scriu trei rînduri și apoi mă întorceam în casă și mă întindeam în pat — cea mai îngrozitoare vară din viața mea și totodată și cea mai revelatoare — nu-i de mirare că-mi tremură mîna. Și ceea ce mă bucură cel mai mult este faptul evident — deoarece de Selincourt însuși l-a depistat — că intențiile mele în *Anii* nu sînt chiar atît de vagi și de obscure cum mă temeam. „The Times Literary Supplement" vorbește despre roman de parcă n-ar fi decît un cîntec de lebădă al burgheziei, o suită de impresii rafinate, dar totodată arată că este o carte constructivă și creatoare. N-am citit articolul pînă la capăt, dar el punctează cîteva fraze cheie. Aceasta înseamnă că va deveni obiect de dezbatere, altfel spus *Trei guinee* va izbi tare și limpede fierul cald și deci planul meu minuțios calculat nu va fi împiedicat de momentul vieții etc. după cum eram convinsă. Această convingere a reprezentat însă pentru mine o descoperire enormă.

Vineri, 19 martie

Ei bine, trăiesc una dintre cele mai ciudate experiențe. „Ei" declară aproape în unanimitate că *Anii* este o capodoperă. Așa afirmă „The Times" și de asemenea Bunny,

Howard Spring etc. („Cîteva rînduri despre o capodoperă și despre modul în care doamna Woolf ne poate oferi mai mult decît oricare romancier actual... uimitoarea fertilitate.") Dacă cineva mi-ar fi spus că voi copia aceste rînduri chiar și acum o săptămînă, ca să nu zic acum șase luni, aș fi sărit în sus ca un iepure împușcat. Ar fi fost ceva absolut incredibil. Corul laudelor a început ieri. Mă plimbam ieri prin Covent Garden și am auzit-o pe bătrîna îngrijitoare cîntînd în timp ce ștergea scaunele din vestibulul de la intrare. De acolo m-am dus la Burnets ca să aleg materiale. Am cumpărat „The Evening Standard" și citindu-l în metrou am aflat că sînt ridicată în slăvi. Gloria este un sentiment calm, liniștit. Acuma sînt atît de călită, încît nu cred că emoțiile pot să mă tulbure prea mult. În momentul de față trebuie să mă apuc din nou de *Trei guinee.*

Simbătă, 27 martie

Nu, nu vreau să înfrumusețez articolul despre Gibbon, adică să-l condensez la o mie de cuvinte. E nevoie de prea mare încordare și creierul meu e zdruncinat. Mă mulțumesc să mîzgălesc în jurnal lîngă un foc de butuci, într-o dimineață de Paști rece dar luminoasă. Raze de soare ivindu-se pe neașteptate, un pospai matinal de zăpadă pe coline ; furtuni neprevăzute, negre ca cerneala, apropiindu-se și întinzîndu-și tentaculele ca o caracatiță ; și corbii ce se agită și ciugulesc ulmii. Cît despre frumos, după cum spun întotdeauna cînd mă plimb pe terasă după micul dejun, este chiar prea mult pentru doi ochi. Ar fi de ajuns ca să îmbete de fericire o întreagă populație numai dacă s-ar osteni să privească. Ce curioasă combinație, această grădină, biserica și crucea bisericii profilîndu-se neagră pe colina din Asheham. Toate elementele tipic englezești reunite aici din întîmplare. Am sosit aici joi, înghesuiți în traficul londonez. Pe toate drumurile goneau automobile. În sfîrșit, ieri am scăpat cu totul de telefoane și recenzii și n-a sunat nimeni. Am început să citesc *Lordul Ormont și iubita lui Aminta* și am găsit cartea atît de bogată, atît de încîlcită, de plină de viață și viguroasă după palidele și măruntele romane pe care le citesc de obicei,

încît vai ! mi-a trezit dorința de a scrie încă un roman. Meredith este subapreciat. Mă impresionează străduania lui de a scăpa de proza banală. Avea, de asemenea, mai mult umor și perspicacitate decît se recunoaște astăzi. Îl citesc și pe Gibbon. Astfel am tot ceea ce îmi trebuie, dar nu pot scrie decît aceste rînduri fără să simt cunoscuta strînsoare și palpitație la ceafă.

Vineri, 2 aprilie

Cît de interesantă sînt pentru mine însămi ! Astăzi mă simt plină de viață și combativă și am impresia că mintea mi se revarsă pentru că vinerea trecută am fost îngrozitor de deprimată și pălmuită de Edwin Muir în „The Listener" și de Scott James în „Life and Letters". Amîndoi m-au umilit în mod usturător. E.M. spune că *Anii* este o carte moartă și dezamăgitoare. Iar S. James afirmă în esență același lucru. Toate luminile s-au stins ; săgeata mea s-a înclinat la pămînt. Moartă și înșelătoare. Așadar pînă la urmă m-au dat în vileag, și acest odios roman ca o budincă de orez este tocmai ceea ce credeam — un eșec lamentabil. E complet lipsit de viață. Mult inferior adevărului amar și profundei originalități a domnișoarei Compton Burnett. Această durere m-a trezit la ora 4 dimineața și am suferit cumplit. Toată ziua am mers cu mașina pînă la Janet, și la întoarcere am fost abătută. Dar pe la ora 7 norii s-au risipit. În „Empire Review" a apărut o notiță favorabilă de patru rînduri — cea mai bună dintre cărțile mele. Oare aceasta m-a ajutat ? Cred că nu cine știe ce. Dar încîntarea ce o simți după ce ai fost făcut fărîme este de netăgăduit. Nu știu de ce te simți înviorat, amuzat, complet, combativ — mai mult decît la elogii.

Sîmbătă, 3 aprilie

Va trebui să vorbesc la radio la 29 aprilie. Tema va fi : nu poate exista o artă a cuvintelor. N-am să țin seama de temă și voi vorbi despre cuvinte, de ce nu se pretează la artă. Ele spun adevărul, deci nu sînt utile. Și că ar trebui să existe două limbaje : unul al ficțiunii, și altul al faptelor. Cuvintele sînt inumane... nu vor să

cîştige bani, au nevoie de intimitate. De ce ? Pentru tainicele lor îmbrăţişări, pentru a putea perpetua specia. Un cuvînt mort. Puriști şi impuriști. Acestea nu sînt decît impresii, nu fixaţii. Şi eu respect cuvintele. Asociaţii de cuvinte. *Felicity brings in absent thee* [1]. Putem crea cu uşurinţă cuvinte noi ; squish squash, crick crack, dar nu ne putem sluji de ele cînd scriem.

Duminică, 4 aprilie

O altă particularitate curioasă. Maynard consideră că *Anii* este cea mai bună carte a mea, că scena cu Eleanor şi Crosby depăşeşte *Livada cu vişini* de Cehov. Această opinie, deşi emanînd de la o autoritate, din partea unui intelect sclipitor, nu mă tulbură atît de mult ca reproşurile lui Muir, dar îşi găseşte loc încet şi profund. Nu este o manifestare a orgoliului aşa cum este cealaltă. Cealaltă va dispărea odată cu numărul săptămînal al revistei „Listener". Leonard a fost la Tilton şi a stat la taclale pe îndelete ca între prieteni. Maynard a zis că el consideră *Anii* foarte emoţionantă, mai tandră decît oricare din cărţile mele şi că nu-l nedumereşte ca *Valurile*. Simbolismul nu constituie o problemă, e foarte frumoasă şi nu spune mai mult decît este necesar. Nu a terminat-o încă de citit. Dar cum să împaci cele două puncte de vedere ? Că este cartea mea cea mai umană, şi cea mai inumană. Ah, să uit de toate astea şi să scriu, aşa cum va trebui să fac mîine.

Vineri, 9 aprilie

„O asemenea fericire, oriunde ar fi ea cunoscută, e de plîns, căci neîndoios este oarbă." Da, dar fericirea mea nu este oarbă. Aceasta este realizarea celor 55 de ani ai mei, după cum mă gîndeam între orele trei şi patru în dimineaţa aceasta. Stăteam în pat trează, atît de calmă, atît de mulţumită de parcă aş fi ieşit din vîrtejul lumii şi aş fi păşit într-un spaţiu profund, albastru şi liniştit, unde cu ochii larg deschişi puteam să exist dincolo de puterea răului, înarmată împotriva oricărei eventualităţi. Niciodată

[1] Propoziţie construită prin asociaţia cvasi-accidentală a cuvintelor. (Nota Tr.)

nu mai încercasem un asemenea sentiment pînă în vara trecută, dar de atunci l-am avut de mai multe ori. M-am cufundat atunci în momentele de cea mai cumplită deprimare, de parcă treceam peste un prag și-mi azvîrleam mantia ; întinsă pe pat și privind stelele, ncaptea la Monk's House. Evident că în timpul zilei această senzație se risipește dar ea există totuși. Am avut-o și ieri cînd vechiul meu prieten Hugh a venit și nu a scos o vorbă despre *Anii*.

Luni, 1 iunie. Monk's House

În sfîrșit mi-am regăsit ritmul cu *Trei guinee* — după cinci zile de muncă monotonă și plictisitoare, de recopiat și chiar de rescris într-o oarecare măsură. Biata mea minte începe să funcționeze din nou, în mare parte, cred, pentru că ieri am făcut o plimbare lungă care mi-a alungat somnolența. Era foarte cald. În orice caz, trebuie să folosesc această pagină ca un teren de curse, căci nu pot să mă concentrez trei ceasuri în șir ; trebuie să mă destind și să mă desfășor aici în timpul ultimei ore. Acesta este cel mai mare neajuns al scrisului — timpul pierdut. Ce-aș putea face în ultima oră a dimineții ? Să citesc din nou Dante. Dar vai, cum îmi tresare inima la gîndul că nu mă voi mai înhăma niciodată la o carte lungă. Nu, niciodată. De acum înainte, numai cărți scurte. Dar „cartea lungă" nu se lasă abandonată cu una cu două, și ecourile ei se fac simțite. Am spus oare — nu, nu am spus, că zilele la Londra au fost prea compacte, prea călduroase și prea tulburate ca să mai țin acest jurnal — că H. Brace mi-a scris pentru a-mi spune că sînt fericiți să constate că *Anii* este în momentul de față un best seller în America ? Acest lucru este confirmat și de locul pe care îl ocup în fruntea listei din „The Herald Tribune". Au vîndut 25.000 de exemplare, ceea ce constituie categoric recordul meu. [1] (Acum visez la *Trei guinee*). Dacă vom cîștiga bani, intenționăm să-i plasăm poate într-o rentă anuală. Lucrul cel mai de dorit este să nu fii nevoit să cîștigi bani cu scrisul. Mă îndoiesc că voi mai scrie vreodată alt roman. Cu siguranță că numai dacă voi simți

[1] (Notă marginală.) Luni 14 iunie : *Anii* se află și acum în fruntea listei.

o necesitate imperioasă asemănătoare cu aceea pe care mi-a inspirat-o *Anii* [1] Dacă aș fi o altă persoană, mi-aș zice : „Te rog, scrie lucrări de critică, lucrări biografice, inventează o nouă formă pentru aceste două genuri, mai scrie și un roman complet diferit, scurt, și poezie". Destinul are un cuvînt de spus în această privință, căci după ce voi termina *Trei guinee* (și sper să-l scriu în august, deși nu încă în forma pentru a fi publicat), am de gînd să las manuscrisul deoparte și să scriu biografia lui Roger. [2] Cred că lucrul cel mai bun ar fi să lucrez intens la *Trei guinee* timp de o lună — iunie — apoi să încep să-mi citesc și să-mi recitesc însemnările despre Roger. Apropò, am fost brutal insultată de „Scrutiny" care, după cum îmi spune Leonard, mă acuză de înșelătorie în *Valurile* și în *Anii*. În schimb sînt lăudată în mod foarte inteligent și foarte elevat de F. Faulkner în America, și asta este totul. [3] (Adică este tot ceea ce consider necesar să scriu despre recenzii în momentul de față. Bănuiesc că tînărul cel isteț se va amuza nespus coborîndu-mă de pe piedestal. Fie. Dar în particular Sally Graves și Stephen Spender mă aprobă. Așadar, ca să rezum, sincer nu știu cum stau, dar am intenția să nu mă mai gîndesc la asta. Articolul despre Gibbon mi-a fost refuzat de „The New Republic" și în consecință nu voi mai trimite nimic în America. Și nu voi mai scrie nici articole decît pentru „The Times Literary Supplement", pentru care mă apuc să scriu acum ceva despre Congreve.)

Marți, 22 iunie

Nu e oare rușinos să scriu în jurnal în loc să mă ocup de Congreve ? Dar după ce am stat de vorbă cu domnișoara Sarton, cu Murray și Ann, mintea mea și-a dat drumul după cină încît n-am mai putut citi *Dragoste împărtășită*. Și nu voi relua lucrul la *Trei guinee* pînă luni,

[1] (Notă marginală.) Luni 12 iulie : ***Anii*** se află tot în fruntea listei, loc pe care l-a ocupat în fiecare săptămînă.

[2] (Notă marginală.) 23 august : ***Anii*** ocupă acum locul doi sau trei. Nouă ediții.

[3] (Notă marginală.) Ieri, 22 octombrie, *Anii* a fost ultimul pe listă.

pînă cînd nu voi fi avut un mic răgaz să respir. Atunci voi scrie capitolul despre „Profesiuni", iar apoi capitolul final. Deci, acum, pentru a atrage sîngele într-o altă parte a capului, urmînd sfatul judicios dealtfel al lui H. Nicolson, aş vrea să scriu o poveste feerică despre vîrful unui munte. Dar de ce oare ? O povestire despre odihnă în zăpadă, despre mele colorate, despre linişte şi solitudine. Din păcate, nu pot. Dar nu voi putea oare să-mi ofer într-o bună zi cîteva scurte incursiuni în această lume ? De acum înainte nu voi mai scrie decît lucruri scurte. Nu mă voi mai înhăma la munci monotone şi plictisitoare, ci numai la lucrări rapide şi intense. Dacă aş putea imagina o nouă aventură ! În mod destul de ciudat, o văd în faţă acum (cum s-a întîmplat şi ieri în Charing Cross Road) — o aventură care priveşte cărţile, o nouă combinaţie. Brighton ? O cameră rotundă pe chei, oameni care-şi fac cumpărăturile, care se rătăcesc unul de altul. O poveste pe care a povestit-o Angelica în vara aceasta. Dar cum se împacă aceasta cu critica ? Încerc să sesizez cele patru dimensiuni ale minţii omeneşti... viaţa în raporturile ei cu emoţiile oglindite în literatură. O plimbare de o zi — o aventură a spiritului. Ceva de genul acesta. E inutil să repet vechile mele experienţe. Pentru a fi experienţe, ele trebuie să fie noi.

Miercuri, 23 iunie

Nu e bine să scrii după ce ai citit *Dragoste împărtăşită,* care este o capodoperă. Nu mi-am dat niciodată seama cît de remarcabilă este. Şi ce stimulent constituie lectura unor asemenea capodopere. Această limbă engleză viguroasă şi superbă. Da, trebuie să-i ai întotdeauna pe clasici la îndemînă pentru a evita eşecul. Totuşi nu pot reda în scris ceea ce simt ; trebuie să decantez mîine într-un articol. Pe de altă parte nici nu mă pot apuca să citesc astă-seară poeziile bietei Rosemary, aşa cum aş fi dorit. Cum a putut oare L.S. [1] în D.N.B., să-i conteste lui Con-

[1] Leslie Stephan, tatăl Virginiei Woolf, autorul cunoscutei lucrări *Dictionary of National Biography (Dicţionarul biografiei naţionale).* (Nota Tr.)

greve sentimentul, durerea ? Numai această piesă conține mai mult sentiment și mai multă durere decît întreaga operă a lui Thackeray : iar indecența este adesea un semn de onestitate. Dar ajunge. Am fost ieri după cumpărături la Selfridges, în căutare de pește mărunt. Se făcuse o căldură de cuptor și eu eram în negru. Schimbările vremii sînt uimitoare în vara aceasta. Adesea ești surprins de o furtună, înghețat sau pîrjolit... Cînd am ajuns la numărul 52, un șir lung de refugiați asemenea unei caravane în deșert au trecut prin scuar : spanioli fugind din Bilbao care a căzut, după cum se vede. Nu știu cum, dar mi s-au umplut ochii de lacrimi deși nimeni nu părea să fie surprins. Copiii își tîrau picioarele alături de adulți ; femei îmbrăcate în jachete englezești ieftine, cu basmale în culori vesele pe cap ; tineri ; și toți duceau valize vechi, ceainice albastre smălțuite și foarte voluminoase, și cutii de tablă garnisite, îmi închipui, cu cadouri oferite de cine știe ce organizație de caritate ; o procesiune care mergea tîrșiindu-și picioarele, fugind — forțată de mitralierele de pe cîmpurile de bătaie ale Spaniei, să se tîrască prin Tavistock Square, de-a lungul lui Gordon Square și apoi încotro ? — fiecare din ei ținînd strîns de ceainicele lor smălțuite. Un spectacol cît se poate de ciudat. Înaintau spre o țintă cunoscută. Îmi închipui că îi îndruma cineva. Un băiat sporovăia. Ceilalți erau absorbiți, ca oamenii la un drum lung. Cred că acesta este unul din motivele pentru care noi nu mai putem scrie ca William Congreve.

Duminică, 11 iulie

Un gol, nu în viață ci în însemnările din jurnal. Am lucrat din plin în fiecare dimineață la *Trei guinee*. Dar e îndoielnic că voi reuși să termin pînă în august. Totuși mă aflu în mijlocul globului meu magic. Dacă aș avea timp, aș vrea să descriu curiosul spectacol al lumii, palidul univers deziluzionat pe care din cînd în cînd îl surprind atît de intens, de cîte ori zidul se subțiază și sînt fie obosită fie deranjată. Atunci mă gîndesc la Julian care se află în apropiere de Madrid și la toate celelalte. Margaret Ll. Davies îmi scrie că Janet e pe moarte și mă

întreabă dacă n-aş vrea să scriu necrologul pentru „The Times". O idee într-adevăr ciudată, ca şi cum ar avea vreo însemnătate dacă eu sînt cea care scrie sau altcineva. Dar ştirea m-a făcut ieri să fiu copleşită de prezenţa lui Janet. Cred că scrisul, mai precis scrisul meu, are ceva din însuşirile unui mediu. Eu devin persoana în cauză.

Luni, 19 iulie

M-am întors adineaori de la Monk's House, dar nu pot şi nici nu vreau să scriu nimic ; sînt prea plictisită şi prea agitată. Şi apoi m-am concentrat foarte mult, prea mult ca să redactez micul necrolog al lui Janet pentru „The Times". Şi nu reuşeam să-i dau supleţea necesară, era prea rigid şi afectat. Janet a murit. Trei notiţe din partea lui Emphie [1] în dimineaţa aceasta. A murit joi, a închis ochii pentru totdeauna, şi „este foarte frumoasă". Astăzi o incinerează. Ea îşi imprimase dinainte un scurt serviciu funebru, în care lăsase doar data în alb. Nici un discurs. Un adagio de Beethoven şi un text despre bunătate şi credinţă pe care aş fi vrut să-l inserez dacă l-aş fi cunoscut. Dar ce importanţă are ceea ce scriu ? Există ceva pe deplin adecvat şi desăvîrşit în această amintire despre ea consumată astfel. Draga şi aiurita de Emphie va avea de acum înainte momentele ei de solitudine numai pentru sine. Pentru noi ea va rămîne veşnic o zăpăcită, dar pentru mine e o fiinţă foarte emoţionantă şi-mi amintesc de o frază din scrisoarea ei ; cum alergase la miezul nopţii în camera lui Janet şi s-au amuzat împreună. Îşi petrecea timpul tot alergînd. Janet era, dintre ele amîndouă, firea statornică, contemplativă, ancorată într-o anume credinţă personală care nu era conformă cu cea a lumii. Dar, lucru curios, era incapabilă de a se exprima. Îi lipsea complet darul cuvintelor. Scrisorile ei, în afară de ultima care începea cu „Scumpa mea Virginia", erau întotdeauna reci şi degajate. Cît de mult o iubeam pe vremea cînd locuiam în Hyde Park Gate şi cum simţeam că mă cuprind rînd pe rînd fierbinţelile şi sudorile reci cînd mă duceam la

[1] Sora lui Janet. (Nota Ed.)

Windmill Hill. Și ce important a fost rolul de vizionar pe care l-a avut ea în viața mea, pînă în clipa cînd vizionarul a intrat în domeniul ficțiunii, încetînd de a mai aparține vieții reale.

Vineri, 6 august

Oare se va mai înfiripa vreodată un alt roman ? Cum anume ? Tot ceea ce știu este că va conține dialog, poezie, proză, totul foarte distinct. Nu mai vreau romane lungi scrise cu minuțiozitate. Dar nu simt nici o pornire deocamdată. Am să aștept și n-o să-mi pese dacă impulsul nu se va produce niciodată, deși bănuiesc că într-una din zilele următoare voi simți din nou vechiul extaz. N-am chef să mai scriu romane. Vreau să cercetez un nou domeniu al criticii. Un lucru cred că l-am dovedit, și anume că nu voi scrie niciodată pentru „a plăcea" sau pentru a converti. Acum sînt în întregime și pentru totdeauna propria mea stăpînă.

Marți, 17 august

Nu am cine știe ce de spus. Adevărul este că în vara aceasta toată viața mea se desfășoară în creier. Scrisul îmi dă o stare de exaltare. Trei ore trec ca zece minute. În dimineața asta am simțit o clipă vechiul elan — nici n-ai crede ! — tocmai cînd copiam *Ducesa și bijutierul* pentru Chambrun din New York. A trebuit să-i trimit un rezumat. Îmi imaginez că o să-i pară rău că l-a cerut. Dar am resimțit vechea emoție chiar și în această strălucire extravagantă, mai pronunțat cred decît în critică. Din fericire — dacă acesta e cuvîntul potrivit — capăt asemenea șocuri electrice. Telegrame care îmi solicită colaborarea. Chambrun îmi oferă 500 de lire pentru o povestire de 9000 de cuvinte. Și îndată încep să născocesc aventuri — zece zile de aventuri — un om care vîslește cu ciorapi negri tricotați pe brațe. Oare scriu vreodată chiar și aici, în acest jurnal, numai pentru mine ? Dacă nu, pentru cine atunci ? Iată o întrebare destul de interesantă.

Marți, 12 octombrie, Londra

Da, ne aflăm iarăși în Tavistock Square și de la 27 septembrie n-am mai scris nici măcar un cuvînt. Aceasta dovedește în ce măsură fiecare dimineață a fost ocupată pînă la ultimul minut de *Trei guinee*. Este prima dimineață cînd reiau jurnalul pentru că la ora 12, acum zece minute, am scris ceea ce cred că este ultima pagină din *Trei guinee*. Ah, cu cîtă frenezie am galopat în toate aceste dimineți ! M-a stors și a țîșnit din mine — dacă aceasta poate fi o dovadă de virtute — ca dintr-un vulcan fizic. Și după erupție îmi simt creierul proaspăt și liniștit. Simțeam această efervescență din, ia să vedem, cred că mă gîndeam la asta încă de pe cînd eram la Delphi, după cîte îmi amintesc. Și apoi m-am străduit să-i dau mai întîi o formă romanescă. Nu, romanul a fost primul. *Anii*. Și cum m-am înfrînat în tot timpul crizei aceleia îngrozitoare de depresiune și am refuzat, în afară de cîteva însemnări frenetice, s-o dactilografiez pînă cînd am scăpat de *Anii*, povara aceea înfiorătoare. Așa încît am meritat acest galop. Mi-a luat timp și mi-a cerut gîndire. Dar cum pot să știu dacă e bună sau rea ? Acuma trebuie să adaug bibliografia și notele și să-mi iau o săptămînă de odihnă.

Marți, 19 octombrie

Aseară, în timp ce citeam *Partida de vînătoare* — povestea ce urmează s-o trimit lui H. Brace în America — am întrevăzut pe neașteptate forma unui nou roman. Va fi vorba mai întîi de afirmarea temei (expunerea), apoi de reluarea ei și așa mai departe, repetînd aceeași poveste, izolînd mai întîi un lucru apoi altul, pînă cînd se degajează ideea principală.

Această formă s-ar putea preta și la cartea mea de critică. Dar cum să încerc s-o descopăr nu știu (creierul fiindu-mi istovit). Iată ce s-a întîmplat. Cînd am terminat *Partida de vînătoare*, mi-am zis : „Acum că femeia a chemat un taxi, eu o să ies pentru a o întîlni, să zicem, în Tavistock Square, pe Christabel care îmi va istorisi din nou toată povestea. Sau voi dezvolta propria mea idee

relatînd povestea ; sau voi găsi o altă persoană la partida de vînătoare, a cărei viață o voi povesti. Dar toate scenele trebuie să fie strict controlate și să conveargă către un nucleu. Cred că aceasta este o idee posibilă și care s-ar preta la o tratare în scene scurte și rapide. Ar putea fi o carte scurtă și concentrată, care ar conține un registru larg de stări afective. Ar putea eventual cuprinde și critică. Va trebui să păstrez această idee prezentă în minte ur. an sau doi în timp ce voi scrie biografia lui Roger etc.

1938

Duminică, 9 ianuarie

Da, mă voi sili să încep acest an blestemat. Pe de o parte am „terminat" ultimul capitol din *Trei guinee*, iar pe de alta, este pentru prima oară, de nu știu cît timp că m-am oprit din scris la jumătatea dimineții.

Vineri, 4 februarie

O piruetă de 10 minute aici. Leonard aprobă cu toată seriozitatea *Trei guinee*. Consideră că reprezintă o analiză extrem de limpede. În general pot spune că sînt mulțumită. Nu te poți aștepta la emoții căci, așa cum spune el, această lucrare nu poate fi pusă pe același plan cu romanele. Totuși cred că ar putea avea o valoare practică mai mare. Dar e adevărat că sînt mult mai indiferentă. Am sentimentul că e un exemplu de scriere conștiincioasă și nu cred că aceasta mă afectează într-un fel sau altul, așa cum se întîmplă cu romanele.

Marți, 11 aprilie

În orice caz, la 1 aprilie, cred, am început biografia lui Roger și cu ajutorul memoriilor sale am putut acoperi întreaga viață pînă la perioada din Clifton. În bună parte e vorba de o muncă școlărească și cred că va trebui să rescriu totul. Totuși iată că am reușit să aștern pe hîrtie 20 de pagini după ce am amînat-o atîta vreme.

Este o nesfîrșită consolare să am o asemenea sarcină, serioasă de care să mă apuc imediat și în felul acesta să pot depăși îngrozitorul prozaism din *Trei guinee*. N-am primit din partea lui Leonard elogiile la care mă așteptam. Este adevărat că a trebuit să înghită toate notele dintr-o

dată. Şi bănuiesc că şpalturile care trebuie să sosească mîine vor avea efectul unui duş rece, provocîndu-mi o amară decepţie. Dar am dorit să scriu această carte cu o îndîrjire, o persistenţă, o înfrigurare şi un sentiment de obligaţie, pe care nu le pot descrie. Iar acum mă simt liniştită, calmă ; am spus ce aveam de spus şi rezultatul e bun sau rău, dar asta este. Am terminat şi sînt liberă pentru a întreprinde noi aventuri... la vîrsta de 56 de ani. Azi noapte am început din nou să imaginez ceva : noapte de vară, o plenitudine absolută, aceasta este ideea mea. Biografia lui Roger mă înconjoară tot timpul. Apoi trebuie să mergem joi la Monk's House ; şi teancul acela infernal de şpalturi. Oare am dreptate să consider că punctul de vedere exprimat în *Trei guinee* are oarecare importanţă ? Că dovedeşte străduinţe, rodnicie, şi pe alocuri e la fel de „bine scrisă", dacă se iau în consideraţie problemele tehnice, citatele, argumentele etc. ca oricare din cărţile mele încîlcite. Cred că e mai consistentă decît *O cameră intimă* care, după ce am recitit-o, mi se pare egoistă, dezinvoltă, sumară, dar care nu e totuşi lipsită de strălucire şi de dinamism. Mă tem de vulgaritatea notelor şi de o anume insistenţă.

Marţi, 26 aprilie

Am petrecut Paştele la Monk's House. Cît despre soare, nu s-a arătat niciodată. A fost mai frig ca la Crăciun : un cer ranchiunos de plumb ; un vînt care te şfichiuia ca ascuţişul unui brici ; haine de iarnă ; şpalturi de corectat ; o desperare acută, atenuată totuşi cu ajutorul unei filozofii divine ; bucuria de a descoperi *Albinele* de Mandeville (o carte realmente fecundă, tocmai cartea care-mi trebuie). Apoi a telefonat Quentin : „Vreau să te anunţ. Ai primit o scrisoare de la Pipsy ? A murit Ottoline. I-au spus că Philip se află în primejdie de moarte şi şocul a ucis-o, şi el întreabă dacă poţi să scrii ceva despre ea". (În acest timp domnul Wicks şi domnul Mussell cercetează mansarda ca să amenajeze o nouă cameră.) A trebuit deci să scriu şi această alice oribilă mi s-a împlîntat în creier şi m-a lăsat complet năucită. Şi totuşi iată-mă pe cale de a schiţa o nouă carte. Dar, îndurare, să nu mi

se mai impună această povară enormă, vă implor ! Să fie ceva întîmplător, experimental, ceva ce pot expedia într-o dimineaţă, ca să mă odihnesc după ce lucrez la biografia lui Roger. Ai milă, nu stabili un plan anume, nu invoca imensităţile cosmice şi nu-mi forţa creierul obosit şi neîncrezător în sine să îmbrăţişeze un alt întreg, cu contribuţia tuturor părţilor, cel puţin nu deocamdată. Dar spre propria mea plăcere să notez totuşi : de ce nu *Conacul Poyntzet* ? [1] Un nucleu ; întreaga literatură discutată în raport cu mici episoade reale, absurde şi umoristice şi tot ce-mi va trece prin minte, dar eliminîndu-l pe „eu" şi înlocuindu-l cu „noi" căruia îi va fi adresată o invocaţie la sfîrşit ? „Noi" alcătuit din multe lucruri diferite... „noi" — întreaga viaţă, întreaga artă, toate făpturile părăsite, un întreg dezlînat, capricios dar oarecum unificat, complet — starea mea de spirit actuală ? Şi mediul rural englez ; o casă veche ca un decor de teatru ; o terasă unde se plimbă bonele şi oamenii care trec, şi o neîncetată varietate şi schimbare de la pasiune la proză, la fapte ; şi notele şi... dar destul. Trebuie să citesc *Roger* şi să mă duc la slujba de înmormîntare a lui Ott la 2,30 la St. Martin's in the Fields, unde îl voi reprezenta şi pe T.S. Eliot la cererea lui absurdă.

Serviciul funebru pentru Ottoline. Ah, Doamne, cîtă lipsă de emoţie, ce gemete şi mormăieli ; degete care scotocesc în poşete, tîrşîitul picioarelor, enorma masă cenuşie de bătrîne doamne respectabile din South Kensington ! Şi apoi imnurile, şi preotul cu un şir de decoraţii pe stihar ; vitraliile albastre şi portocalii ; şi un mic drapel englezesc în miniatură înfipt într-un colţişor. Ce legătură aveau toate acestea cu Ottoline sau cu sentimentele noastre ? Doar discursul a fost reuşit : un studiu critic, scris probabil de Philip, şi rostit cu o voce plină de rezonanţă de domnul Speaight, actorul. Un discurs sobru, laic, care cel puţin te făcea să te gîndeşti la o fiinţă omenească, măcar că o aluzie la vocea ei frumoasă ne-a făcut să ne gîndim la sunetul acela nazal, plîngător şi bizar. Totuşi şi acest detaliu a fost binevenit în restabilirea proporţiilor. Secretarul lui Philip m-a oprit şi mi-a spus să mă

[1] Care va deveni *Între acte*. (Nota Ed.)

aşez la tribună. Strana era blocată de o doamnă enormă îmbrăcată în blănuri care a spus : „Regret dar nu pot să mă mişc", ceea ce, ca să spunem adevărul, părea evident. Aşa încît m-am instalat cam în spate, dar destul de aproape totuşi ca să pot vedea spinarea lui Philip, foarte elegantă în paltonul gros ; capul lui de berbec roşu întorcîndu-se din cînd în cînd pentru a inspecta rîndurile : i-am strîns mîna şi cred că am simulat o emoţie mai mare decît cea pe care o simţeam cînd m-a întrebat dacă mi-a plăcut discursul ; de acolo am reuşit să mă strecor spre trepte, trecînd prin faţa lui Jack şi Mary, Sturge Moores, Molly etc. Gertler avea ochii plini de lacrimi. Diferiţi membri ai personalului de îngrijire. În acest moment Lady Oxford s-a repezit la mine şi m-a imobilizat. Era iute ca şfichiul unui bici ; foarte dreaptă, cu privirea puţin pierdută în ciuda fardului care făcea să-i lucească ochii. Mi-a spus că o dojenise pe Ott cu privire la vocea ei. Pur şi simplu afectare. Dar o femeie minunată. „Spune-mi, atunci, de ce se certau toţi prietenii cu ea ?" Pauză. „Era prea exigentă", a sfîrşit prin a spune Duncan. La acestea Margot a refuzat să mai pună şi alte întrebări şi cînd am tachinat-o despre necrologul ce-l scrisese, a prins să povestească despre Symonds şi Jowett. Cel pe care l-am scris despre Ott pentru „The Times" nu a apărut şi nici nu-mi pare rău...

Ieri m-am plimbat prin Dulwich şi, ca stimulent, mi-am pierdut broşa tocmai în momentul cînd trebuia să înfrunt ultimele şpalturi terminate chiar astăzi (28 aprilie) şi care trebuie trimise azi după-amiază ; o carte la care n-am să mă mai uit niciodată. Dar acuma mă simt pe deplin liberă. De ce ? M-am angajat, nu mă tem de nimic. Pot face ceea ce îmi place. Am încetat de a mai fi celebră, de a mai fi cocoţată pe un piedestal. Nu mai sînt vînată de societăţi, sînt independentă pentru totdeauna. Acesta este sentimentul pe care-l încerc, o impresie de destindere ca atunci cînd îţi pui papucii. De ce se întîmplă aşa, de ce mă simt liberă pînă la moarte şi ferită de orice mistificare cînd, după părerea mea, nu e o carte reuşită şi nu va trezi altceva decît surîsuri batjocoritoare ? Ce inconsecventă şi egoistă este Virginia Woolf ! De ce, oare ? De ce ? Nu reuşesc să lămuresc lucrurile, căci în dimineaţa

aceasta sînt agitată. Nenorocirea este că sînt atît de absorbită de acest fantastic *Conac Poyntz,* încît nu mă pot ocupa de biografia lui Roger. Atunci, ce-i de făcut ? Dar este doar prima mea zi de libertate ; şi ceea ce m-a făcut să mă simt din nou complexată a fost o notiţă despre *Trei guinee* inserată în prima pagină a noului şi pomposului „The Times Literary Supplement". Ei bine, n-am ce face. Trebuie să mă agăţ de „libertatea" mea — această mînă misterioasă ce mi-a fost întinsă acum aproape patru ani.

Marţi, 5 mai

În acest moment plouă cu găleata. Seceta a fost învinsă. Cea mai îngrozitoare primăvară din cîte am cunoscut vreodată. Toate penițele mele sînt betege, pînă şi cutia cea nouă. Mă dor ochii din cauza biografiei lui Roger şi sînt puţin cam înfricoşată de corvoada ce mă aşteaptă cu această carte. Va trebui s-o scurtez puţin şi s-o aerisesc. Să nu uit că nu pot s-o extind la dimensiunile unei biografii lungi, scrupuloase şi literale. Mai tîrziu va trebui să generalizez şi să-i dau flexibilitate. Dar atunci ce să fac cu toate scrisorile ? Cum pot să mă îndepărtez de fapte, cînd ele există şi îmi contrazic teoriile ? O adevărată problemă. Totuşi sînt convinsă că nu voi putea aspira, din punct de vedere fizic, la un portret în genul „Royal Academy". Ce mai voiam să scriu cu penița aceasta boantă ?

Vineri, 20 mai

În repetate rînduri am vrut să-mi consemnez speranţele, temerile şi aşa mai departe aşteptînd să apară *Trei guinee* (cred că la 2 iunie). N-am putut pe de o parte din cauza cufundării în universul palpabil al lui Roger, iar pe de alta (pînă şi în dimineaţa aceasta) datorită identificării cu lumea diafană a *Conacului Poyntz,* ceea ce mă face să mă simt extrem de diminuată. Şi nu vreau să trezesc sentimente. Ceea ce îmi repugnă este farmecul disprețuitor şi superficialitatea. Cartea aceasta pe care am scris-o cu o dorinţă atît de puternică, pentru a mă uşura de o încordare enormă, nu va stîrni nici cea mai mică unduire pe suprafaţa apei. De asta mă tem. Şi mă

mai neliniștește și ideea de a-mi asuma acest rol în public. Mă tem de autobiografie în văzul lumii. Dar temerile sînt în întregime compensate — o recunosc sincer — de imensa ușurare și liniște pe care le-am cîștigat și de care mă bucur în momentul de față. Acuma am scăpat de toată această otravă și agitație. Și asta încă nu e totul. Căci acum după ce am scuipat totul afară, am luat o hotărîre. Nu voi mai avea nevoie să mă întorc înapoi sau să repet ceea ce am spus. Sînt în afara jocului. Îmi pot alege propria-mi cale, pot să-mi pun la încercare imaginația în felul meu. Haita poate să urle, dar pe mine nu mă va atinge. Și chiar dacă haita — recenzenți, prieteni, dușmani — nu-mi acordă nici o atenție sau mă zeflemisește, mă simt la fel de liberă. Acesta este rezultatul concret al convertirii spirituale (nu-mi mai bat capul să găsesc cuvintele potrivite) care s-a produs în toamna anului 1933 sau 1934, cînd am dat buzna prin Londra ca să cumpăr o lupă mare, beată de bucurie în apropiere de Blackfriars, după cîte îmi amintesc ; cînd i-am dat omului care cînta la harpă în stația de metrou o jumătate de coroană pentru că mi-a povestit viața lui. Pronosticurile sînt cam nesigure. Leonard este mai puțin entuziasmat decît speram, Nessa cît se poate de ambiguă ; domnișoara Hepworth și doamna Nicholls spun : „Femeile îi datorează foarte mult doamnei Woolf", și i-am promis lui Pippa să-i procur exemplare. Acum să ne ocupăm de scrisorile lui Roger. În momentul de față la Monk's House e frig și bate vîntul.

Marți, 17 mai

În dimineața aceasta sînt mulțumită, deoarece Lady Rhondda îmi scrie că este profund emoționată și stimulată de *Trei guinee*. Theo Bosanquet, care avea un exemplar destinat revistelor, i-a citit mai multe pasaje. Ea consideră că lucrarea ar putea avea o mare influență și semnează „un observator din afară, recunoscător". Un semn bun, dovedind că anumiți oameni vor fi mișcați, vor fi stimulați să gîndească și să discute despre carte, care nu se va irosi astfel în zadar. Se înțelege că Lady R. este în mare măsură de partea mea, dar cum ea este

o persoană cu un înalt simţ patriotic şi civic, ar fi putut să ridice obiecţii. S-ar putea foarte bine ca lucrarea să stîrnească mai multe furtuni în călimări decît m-am aşteptat, căci în ultimele săptămîni am fost foarte confuză, rece şi indiferentă şi nu mi-am dat seama de marea exaltare şi intensitate cu care, neîndoios, scriam. Dar cum întreaga Europă s-ar putea să fie în flăcări, e o chestiune de şansă. Încă un poliţist împuşcat, şi Germania, Cehoslovacia, Franţa vor începe vechile orori. Un nou 4 august s-ar putea întîmpla săptămîna viitoare. În momentul de faţă e o stare de acalmie. Leonard zice că după părerea lui K. Martin, noi (adică primul ministru) declarăm că de data aceasta vom intra în acţiune. De aceea Hitler îşi roade mustăcioara ţepoasă. Dar întregul edificiu se zguduie şi cartea mea nu va fi poate decît un fluture de noapte dansînd pe rug şi nimicit în mai puţin de o secundă.

Vineri, 27 mai

E ciudat să lucrez cu jumătate de randament după toate aceste luni de neslăbită încordare. Drept rezultat, îmi rămîne zilnic o jumătate de oră să scriu în jurnal. Dactilografiez din nou biografia lui Roger şi apoi voi schiţa studiul despre Walpole. Adineaori am semnat circularele cu o cerneală verde deschis. Dar nu vreau să stărui asupra tuturor corvezilor pe care trebuie să le duc la capăt. O scrisoare de mulţumire din partea lui Bruce Richmond, punînd capăt celor 30 de ani de colaborare la „The Times Literary Supplement". Ce încîntată eram cînd Leonard îmi striga : „Eşti căutată de cea mai mare revistă", şi dădeam fuga jos la telefon ca să primesc comenzile aproape săptămînale la Hogarth House. Am învăţat o mulţime de lucruri despre meseria mea scriind pentru Richmond : cum să concentrez un text, cum să-i dau viaţă, şi de asemenea cum să citesc metodic cu creionul şi carnetul în mînă. Acuma aştept să mai treacă o săptămînă, cînd se va termina şi povestea asta şi cînd aceste emoţii vor trece. Ce-ar fi să fac nişte preziceri ? În general cred că voi recolta mai multe necazuri decît satisfacţii. Şi sarcasmul unora mă va atinge mai mult decît entuziasmul Lady-ei Rhondda. Or să fie destule surîsuri batjocoritoare

și scrisori foarte furioase. Vor fi și abțineri. Și peste trei săptămîni, începînd de ieri, vom pleca ; și cînd ne vom întoarce la 7 iulie sau mai devreme, căci nu ne place să schimbăm prea des hotelul, totul va fi aproape în întregime terminat. Apoi cred că timp de doi ani nu voi mai publica nimic în afară de articole pentru America. Această săptămînă de așteptare este cea mai grea dar nu e prea penibilă, nu se compară cîtuși de puțin cu oroarea *Anilor* (cînd așteptarea s-a transformat în indiferență, atît eram de sigură de eșec).

Marți, 31 mai

O scrisoare de la Pippa. E plină de entuziasm. Este ultima greutate ce mi se ridică de pe inimă și care mă apăsa destul de greu, căci îmi ziceam că dacă tot ceea ce am scris acolo nu i-a fost pe plac, va trebui să-mi adun toate puterile pentru a mă înălța din nou în propriii mei ochi. Dar ea spune că este exact ceea ce doreau toate, deci acum otrava a fost îndepărtată din sînge. Acuma pot ține piept concertului (zbierăt de măgari, sîsîit de gîște) revistelor critice cu atîta indiferență încît, sincer vorbind, constat că am uitat că toate acestea mă vor pîndi la sfîrșitul săptămînii. Niciodată n-am așteptat opinia criticilor cu atîta calm. Nu mă mai tem prea mult nici de prietenii din Cambridge. Maynard va fi poate sarcastic, dar ce-mi pasă ?

Vineri, 3 iunie, Rodmell

Astăzi e ziua cînd apar *Trei guinee*. „The Times Literary Supplement" îi consacră două coloane și un articol de fond, iar „Referee" un titlu mare, subliniat cu negru : O femeie declară războiul celor două sexe, sau ceva în genul acesta. Se deosebește atît de puțin de celelalte sîsîituri de circumstanță, încît am lucrat liniștită la *Conacul Poyntz*. Nici nu mi-am dat măcar osteneala să-l citesc pe R. Lynd, nici să arunc o privire la „Referee" și nici să parcurg pînă la capăt articolul din „The Times". E adevărat că încerc un sentiment de calm și ușurare, dar n-am poftă să citesc critică sau să ascult păreri.

Mă întreb de ce oare ? Pentru că adevărul este că doresc mai degrabă să comunic decît să scriu un poem ? Ceva de felul acesta, probabil. Din fericire, 50 de mile de pîslă ne izolează aici de vacarm. E soare, cald și uscat, așa cum trebuie să fie o zi de iunie, dar mai tîrziu va ploua. Mi-a făcut multă plăcere să văd că „The Times Literary Supplement" mă caracterizează drept cel mai strălucit pamfletar al Angliei și că, privită cu seriozitate, cartea mea poate inaugura o întreagă epocă. Sînt fericită de asemenea că „The Listener" mă declară scrupulos corectă și că mă abțin cu o severitate puritanică de la orice avînt al imaginației. Dar cam asta e totul.

În orice caz, am ajuns la sfîrșitul a șase ani de bîj-bîieli, strădanii, chinuri nenumărate, cîteva clipe de extaz. Șase ani care au sudat *Anii* și *Trei guinee* într-o singură carte, ceea ce și sînt în realitate. Și acum pot s-o pornesc din nou, după cum într-adevăr tînjesc s-o fac. Ah, să fii retrasă, singură, ascunsă.

Duminică, 5 iunie

Este cea mai ușoară dintre toate nașterile mele. Numai cînd o compar cu *Anii !* Mă trezesc cu gîndul că va începe lătratul, dar nu-mi fac griji. Ieri am primit „Time and Tide" și diferite banalități londoneze ; astăzi Selincourt în „Observer". Un atac nemilos. „Sunday Times", „New Statesman" și „Spectator" și-au rezervat probabil spațiul pentru săptămîna viitoare. Așadar temperatura rămîne statornică. Prevăd pentru marți seara un mare număr de scrisori, dintre care unele anonime și jignitoare. Dar mi-am atins scopul. Sînt luată în serios și nu sînt dată de o parte ca o încîntătoare vorbăreață după cum m-am temut. Numărul de ieri al lui „The Times" cuprindea un paragraf intitulat „Apelul doamnei Woolf către femei", adăugînd că este vorba de o provocare serioasă la care trebuie să răspundă toți cei ce sînt în stare să gîndească sau ceva semănător, și aceasta constituia prefața anunțului din „The Literary Supplement". Revista n-a mai procedat niciodată astfel și de aceea cred că trebuie să fie o intenție serioasă la mijloc.

Joi, 16 iunie. Baldock

M-am oprit să aprind o pipă în Icknield Way, o stradă urîtă, cu vile galbene. Iată acum St. James Deeping. După Croyland, o magnifică biserică părăginită. Acum e foarte cald. Pămînt neted ca-n palmă. Un domn în vîrstă pescuind. Peisaj întins şi deschis. Rîul curge deasupra nivelului drumului. Acuma ne îndreptăm spre Gainsborough. Prînzul la Peterborough : coşuri de fabrici. Bariera de cale ferată deschisă. Pornim din nou. Gainsborough. Un palat veneţian roşu, înălţîndu-se dintre bungalouri într-un scuar cu iarbă neîngrijită. Ferestre lungi, pereţi înclinaţi. Un labirint de străduţe. Un oraş ciudat şi uitat.

Duminică la Housesteads. Mărăcini : oi. În faţă zidul şi băieţi cu părul blond, aproape alb. Mile întregi de cîmpii acoperite cu levănţică. Firul subţire colorat al unui drum traversînd suprafeţele întinse de pămînt necultivat şi izolat. Astăzi cerul este cînd înnourat, cînd albastru şi bate vîntul. Zidul este ca un val cu creasta ascuţită, un val înălţat, gata să se spargă. Apoi suprafeţe netede. Sub creastă se află mlaştini. Aşteptăm să se oprească ploaia, căci în zona aceea a bătut vîntul şi a plouat pe zid. Ne aflăm acum la cîteva mile de Corbridge, imobilizaţi în mijlocul landei. E foarte întunecos. Cîntă ciocîrliile. Am întîrziat cu masa de prînz. Un grup de nouăzeci de persoane iau masa la hanul din Piercebridge. Aceste mese la restaurant pentru a sărbători o victorie sportivă amintesc de viaţa rurală în secolul al XVIII-lea. Aşa încît luăm masa în presbiteriu, în grădină : o casă particulară foarte solidă care primeşte chiriaşi. Şuncă prăjită şi fructe, dar smîntîna este veritabilă. În faţă priveliştea nu este deloc atrăgătoare. Azi dimineaţă devreme am trecut prin regiunea mlăştinoasă din Wash. Apoi Peninii, învăluiţi într-un linţoliu de căldură pîcloasă. Cîntă ciocîrliile. În acest moment Leonard caută apă pentru Sally [1] (dar asta ar trebui situat înainte de zid). Duminică. Aşezată lîngă drum sub zidul roman, în timp ce Leonard curăţă bujiile. Citesc versuri greceşti în traducere şi las gîndurile să mi se desfăşoare slobod. Cînd citeşti mintea e

[1] Prepelicarul soţilor Woolf. (Nota Tr.)

asemenea unei elice de avion, atît de rapidă încît n-o vezi, subconştientă — o stare la care se ajunge rareori. E o pregătire destul de bună pentru Oxford să încerci să fii în contact cu lumea, să fii la curent cu ceea ce se întîmplă. Erudit, dar totuşi Oxford. Vaci ce se îndreaptă spre vîrful colinei ca mînate de un instinct colectiv. Una din ele le atrage şi pe celelalte. Vîntul zgîlţîie automobilul. E vînt prea puternic ca să putem urca şi să privim lacul. De aceea colinele sînt încă romane şi peisajul nemuritor... Ceea ce au văzut ele văd şi eu. Vîntul, vîntul de iunie, apa, zăpada. Oile încrustate în iarba înaltă, asemenea perlelor. Nici o umbră, nici un adăpost. Romanii privesc pe deasupra zidului, dar acum nu mai vine nimic.

Marţi. Ne aflăm acum în Midlothian. Ne oprim să luăm benzină pe drumul spre Stirling. Ceaţa scoţiană ce se împrăştie printre copaci. Este o vreme obişnuită prin părţile acestea. Coline înalte. Case puritane urîte. Uzina electrică construită acum 90 de ani. O femeie a venit în vizită şi a spus că sîmbătă a văzut-o pe doamna Woolf plimbîndu-se în Melrose. Iluzie optică, deoarece nu am fost acolo.

Galashiels : un oraş al manufacturilor. Înfiorător. Frînturi de conversaţie auzite la hotelul din Melrose. Bătrîne scoţience cu vocea domoală, şezînd la locul lor obişnuit aproape de foc, sub fereastră. „Mă întrebam de ce vă plimbaţi cu umbrela." Una care coase : „Mă întreb dacă n-ar trebui să-l spăl şi să iau lucrul de la început. Lucrez în murdărie." Aici întrerup şirul pentru a spune că ne-am oprit la Dryburgh ca să vedem mormîntul lui Walter Scott. Se află sub palanchinul rupt al unei capele în ruine, cu un rest de acoperiş care abia îl acoperă. Aici se odihneşte Sir Walter Scott, baronet. Într-un fel de cutie pentru ceai, făcută parcă din blamanjele cu ciocolată, cu cuvintele gravate mare şi simplu pe capac. Întrucît baroneasa Charlotte, care este înmormîntată alături de el, e acoperită de aceeaşi lespede de ciocolată, se poate presupune că ideea îi aparţine lui. Există o armonie în toate acestea. Căci catedrala este impresionantă, ca şi rîul care curge la capătul din jos al cîmpiei. Şi toate rui-

nele vechii Scoţii în jurul lui. Am cules o floare albă de sirinderică în amintirea locului, dar am pierdut-o. E destul de mult spaţiu, şi totuşi Scott este foarte înghesuit, cu colonelul alături, şi Lockhart, ginerele său, la picioare. Şi apoi mai e şi mormîntul lui Haig, însemnat cu maci de un roşu purpuriu. Ca să revenim la bătrînele doamne, ele discută despre doctorul John Brown al cărui frate a fost doctor în Melrose. Curînd începe să te doară capul şi să capeţi ameţeli. Eşti tentat să mănînci prea multe prăjituri la ceai, iar la ora 7 te aşteaptă o masă copioasă. „Găsesc că soţul ei e foarte drăguţ. Ea are un caracter ferm. Este un anturaj foarte agreabil. Unde locuiesc ? S-au retras în Perthshire... Am scăpat trei ochiuri... Domnişoara Peace a venit la bibliotecă cu prietena ei şi ar fi vrut să aprindem focul. N-ar fi putut suna sau face ceva ? Ei, poftim ! (desface croşetul). Acum sînt mult mai emancipaţi. Cu doi ani în urmă s-a sărbătorit centenarul (oraşului Dryburgh ?). Am fost la sărbătorire. A fost şi o slujbă dintre cele mai interesante. Toţi preoţii erau prezenţi. Cinci dintre ei oficiau pe estradă. Probabil că şi pastorul care prezida. În orice caz a fost foarte drăguţ. Era o zi frumoasă şi locul era plin pînă la refuz. Păsările se îngînau cu orga. Era aniversarea zilei de naştere a lui Alan Haig. S-a ţinut o slujbă la Dryburgh. Îmi place Dryburgh. N-am fost la Jedburgh. E extrem de drăguţ." Nu, nu cred că pot reda totul în scris. Nu cred că persoanele în vîrstă care şed pe sofa sînt mult mai bătrîne decît mine. Trebuie să aibă în jur de 65 de ani. „Edinburgh e frumos, îmi place. Trebuie să pleci în altă parte ca să-l poţi aprecia. Trebuie să pleci şi din locul unde te-ai născut. Apoi, cînd te întorci, totul e schimbat. Un an sau doi sînt de ajuns pentru asta. Ar trebui să-l las (e vorba de lucrul de mînă) ca să văd mai tîrziu cum arată. La ce biserică mergeţi ? La biserica scoţiană ? Nu la St. Giles ? Altădată se chema Tron. Noi mergem la St. Giles. Era parohia sfîntului Gheorghe, soţul meu a fost unul din mai marii parohiei Sfîntului Gheorghe în piaţa Charlotte Square. Vă place Waugh ? Mie îmi place într-un fel, căci nu-l aud. Este un reproş ce i se aduce destul de des. Ţine predici foarte severe din care nu te alegi cu nimic. Corul

este admirabil. Nu reușesc să găsesc un loc de unde să-l pot auzi bine. Găsesc că este înjositor să te înghesui odată cu mulțimea. Înainte de a sosi mulțimea, trebuie să mă așez în tihnă. Urmăresc slujba, aud rugăciunile, tinerii, muzica. Era destul de aproape de locul unde aceștia trebuiau să treacă venind de la capela ordinului Thistle. Au trecut glonț pe lîngă mine. M-am ridicat și i-am urmat. Sînt locuri pe care nimeni nu le ocupă niciodată, și acestea sînt adesea cele mai bune. Îmi place St. Giles. E o biserică veche, încîntătoare. Doamna bătrînă al cărei loc l-am ocupat mi-a spus că biserica a fost complet renovată. Chambers s-a ocupat de renovare și în ziua inaugurării nu rezervaseră nici un loc pentru familia Chambers. Organizarea a lăsat de dorit. Cineva le-a făcut rost de scaune. A fost într-adevăr stupid. Se fac întotdeauna modificări dictate de biserica protestantă sacramentală. Îmi place tot ce ține de episcopalieni. Dacă trebuie să fie episcopală, apoi să fie episcopală, iar dacă trebuie să fie biserică scoțiană, să fie atunci biserică scoțiană. Fratele doctorului Waugh locuiește la Dundee. El ar fi preferat Roseneath. Cineva mi-a spus că preotul din Roseneath nu stă prea bine cu sănătatea."

Vînt furios. Copaci desfrunziți. Singura schimbare sînt prăjiturile din făină de orz și bancnotele albastre de o liră. Glencoe. Amenințător. Coline verzi ca frunzișul copacilor, insule ce par să plutească. Un șir mișcător de automobile. Nici un locuitor ci numai turiști... Ben Nevis cu dungi de zăpadă. Marea. Mici ambarcațiuni. O impresie asemănătoare cu Grecia și Cornwall. Stînjenei galbeni și degetarițe înalte. Nici ferme, nici sate, nici case. Un pămînt mort invadat de insecte. Un bătrîn care nu se putea ridica de pe scaun. Alte două cucoane ; carnea de pe picioarele uneia din ele se revărsa peste pantofi. Toată lumea se îmbracă pentru cină și se așază în salon. Aceasta s-a întîmplat în cel mai bun restaurant din Crianlarich. Lacul cu copaci verzi în mijloc, de care atîrnă stalactite lungi. Scobitura colinelor asemănătoare cu o cupă. Coline pluşate cu frunziș verde. Bannington din Eaton Place. Ea descoperise plante verzi de iarnă pentru socrul ei

care e botanist. La ora 11 seara cerul este încă luminos. Recenzie nefavorabilă despre *Trei guinee,* semnată de G.M. Young. Durerea a ținut doar zece minute, apoi a dispărut cu totul. Loch Ness a înghițit-o pe doamna Hamber, care purta un colier de perle.

Și apoi, sătulă de copiat aceste note, am rupt restul în bucățele. Aceasta îmi va servi drept lecție pentru viitoarea călătorie, să nu mai fac însemnări interminabile cu creionul și apoi să trebuiască să le transcriu. Sînt unele, dealtfel, pe care le regret, ca experiențele boswelliene la hanuri și povestea acelei femei a cărei bunică lucrase la familia Wordsworth și și-l amintea pe William Wordsworth ca pe un bătrîn îmbrăcat într-o manta căptușită cu roșu care îngîna poezii. Uneori îi mîngîia pe copii pe cap dar nu le vorbea niciodată. Pe de altă parte, H. Coleridge mergea întotdeauna la cîrciumă să bea un pahar cu oamenii din partea locului.

Joi, 7 iulie

Ah, îngrozitoarea corvoadă de a mă întoarce din nou la *Roger* după aceste violente oscilații, *Trei guinee* și *Conacul Poyntz.* Cum să mă concentrez asupra faptelor mărunte relatate în scrisori ? Azi dimineață m-am silit să revin la perioada din Failand în 1888. Dar Jumbo m-a descurajat cu privire la ideea de a scrie o biografie a oamenilor care n-au trăit cu adevărat. Roger, spune ea, n-a trăit o viață ce poate fi descrisă. Admit că este adevărat. Totuși iată-mă transpirînd și luptîndu-mă cu fapte mărunte. Totul este prea mărunt, etichetat, documentat. Oare trebuie să elaborez cartea pe această scară ? Privit în această lumină, subiectul îi va interesa oare pe cititori ? Cred că voi continua cu înverșunare pînă în anul 1909, cînd l-am cunoscut eu însămi și după aceea voi încerca ceva mai romanesc. Dar pînă să ajung acolo, va trebui să parcurg toate aceste scrisori. Cred că ar fi interesant să așez tot timpul în contrast cele două laturi : punctul meu de vedere, punctul de vedere al lui Roger și al altor persoane. După aceea, cărțile lui.

Sîmbătă, 7 august

Mă amuz destul de mult scriind *Conacul Poyntz*. Asta e ceva, căci nu cred că va plăcea cuiva, presupunînd că cineva îl va citi vreodată. Apropò, Ann Watkins zice că cititorii revistei „Atlantic" n-au citit opera lui Walpole ca să poată înţelege articolul meu. Refuzat.

Miercuri, 17 august

Nu, nu vreau să lucrez la biografia lui Roger pînă la ora prînzului, asudînd şi sîngerînd ca să culeg date din vechile lui articole. Am să-i răpesc 25 de minute. În fapt, *Roger* m-a absorbit destul de mult. N-am spus că nu mă voi lăsa antrenată ? N-a spus Leonard că nu e nici o grabă ? Afară doar că am 56 de ani. Cred că la vîrsta asta Gibbon şi-a dorit încă doisprezece ani, după care a murit subit. Totuşi de ce să te iriţi întotdeauna, să te grăbeşti şi să te zbaţi ? Ceea ce doresc este o perioadă de calm. Prilejuri de contemplare. Am asemenea prilejuri uneori pe la ora 3 dimineaţa, cînd mă trezesc întotdeauna, deschid fereastra şi privesc cerul deasupra merilor. Azi noapte a bătut un vînt furios. Tot felul de efecte scenice după apusul soarelui, o prodigioasă desfăşurare de nori, apoi înseninare şi apoi o îngrămădire masivă. Totul era atît de uimitor, încît Leonard m-a chemat să privesc pe fereastra camerei de baie. O învolburare de nori roşii, grei, o îngrămădire violetă şi neagră uşor pastelată, ca apa îngheţată ; apoi bucăţi solide de piatră de un verde intens, piatră albastră şi o geană de lumină purpurie. Dar tot ce spun nu redă imaginea. Şi apoi mai erau şi copacii din grădină, şi lumina ce se reflecta, şi vătraiele noastre încinse arzînd pe marginea falezei. La cină am discutat despre generaţia noastră şi despre perspectivele de război. Hitler are acum milioane de oameni înarmaţi. Este oare vorba numai de manevre de vară sau... ? Harold, care vorbeşte la radio cu vocea lui de om de lume, insinuează că ar putea fi vorba de război. Ar însemna totala nimicire nu numai a civilizaţiei europene, ci şi a ultimului nostru reazem. Quentin chemat sub drapel etc. Mai bine să nu te mai gîndeşti, asta e totul. Discuţia a continuat

despre o nouă cameră, un nou fotoliu, cărți noi. Ce altceva poate face un țînțar pe un fir de iarbă ? Aș vrea să scriu *Conacul Poyntz* și alte lucruri.

Duminică, 28 august

Ceea ce caracterizează vara aceasta este o secetă excesivă. Pîraiele au secat. Pînă acum n-a răsărit nici o ciupercă. La Monk's House duminica e o zi infernală : cîini, copii, clopote... iată că tocmai bat de vecernie. Nu-mi găsesc locul nicăieri. Învinsă după trei partide grele de bile. Jocul cu bile este mania noastră. Lectură de mîntuială. Sînt strînsă ca într-un ghem de biografia lui Roger. Am adus-o într-o manieră destul de rigidă pînă în preajma plecării în America. Mă voi cufunda în roman, iar apoi voi compune capitolul de tranziție. Dar se poate oare citi ? Doamne, cînd mă gîndesc la toată munca de concentrare și plămădeală. Ding-dong... ding... De ce ne-am stabilit într-un sat ? Și cu cîtă hotărîre ne îngropăm aici ! Și în orice clipă tunurile pot să bubuie și să ne facă fărîme. Leonard e foarte abătut. Hitler își ține dulăii de zgardă, gata să le dea drumul oricînd. Un pas greșit în Cehoslovacia, așa cum s-a întîmplat cu arhiducele Austriei în 1914, și gata un război ca în 1914. Ding-dong, ding-dong. Oamenii hoinăresc în lungul și în latul cîmpiilor. O seară cenușie și apăsătoare.

Joi, 1 septembrie

O zi foarte frumoasă și limpede de septembrie. Sybil ne amenință că vine la masă, dar s-ar putea să-și amîne vizita dacă se ivește vreun ministru în ultima clipă. Politica bate pasul pe loc. Un atac violent împotriva volumului *Trei guinee,* semnat de Q. Leavis în „Scrutiny". Nu cred că aceasta mi-a pricinuit cel mai slab fior de groază. Nici măcar nu l-am citit pînă la capăt. Dar este o prefigurare a răfuielilor ce vor urma. Totuși am citit de ajuns pentru a-mi da seama că este în întregime o chestiune personală, privind propriile necazuri ale lui Queenie și un răspuns la afronturile mele. Nu știu de ce elogiile și săpunelile nu mă ating mai mult. Dar acesta este adevărul. Biografia lui Roger m-a decepționat puțin

azi dimineață : e prea amănunțită și anostă. Dar mîine trebuie să mă apuc din nou de ea și să las probabil deoparte *Conacul Poyntz*. Quentin a venit ca să termine finisarea mesei. Am hotărît să lăsăm plafonului culoarea sa de „cremă de Cornwall". Ieri am descoperit o nouă cărare în valea Telscombe pînă la rîu.

Ah, și apoi Queenie a fost complet desființată de o scrisoare de la Jane Walker. „Mii de mulțumiri... *Trei guinee* ar trebui să se afle în mîinile tuturor bărbaților și femeilor care vorbesc limba engleză etc..."

Luni, 5 septembrie

E ciudat să stau aici spicuind fapte mărunte despre Roger și despre Muzeul Metropolitan din New York, în timp ce o vrabie îmi ciocănește în acoperiș în această frumoasă dimineață de septembrie, cînd s-ar putea să trăim un nou 3 august 1914... Ce ar însemna un nou război ? Întuneric, spaimă, precum și riscul de a ne pierde viața. Și toate nenorocirile ce i-ar lovi pe prieteni. Și Quentin... Și toate să depindă de mintea acelui omuleț ridicol de dincolo de mare. De ce ridicol ? Pentru că nimic din toate acestea nu are noimă, nu conține nici cea mai mică realitate. Moartea, războiul, tenebrele nu reprezintă nimic de care să-i pese cîtuși de puțin oricărei ființe omenești, începînd cu măcelarul și terminînd cu primul ministru. Nici libertate, nici viață. Ci doar visul unei cameriste — și cînd ne-am trezit din acel vis, în fața noastră se înălța Cenotaful pentru a ne aduce aminte de roadele lui. Nu reușesc să-mi desfășor mintea destul de departe ca să îmbrățișez totul în mod clar. Dacă ar fi ceva real, poate că aș reuși să înțeleg cît de cît. Dar așa, e vorba doar de mîrîieli nearticulate în spatele realității. S-ar putea să auzim astăseară vociferările acelui nebun. A început adunarea de la Nürnberg, dar va mai dura încă o săptămînă. Și ce se va întîmpla peste zece zile la aceeași oră ? Să zicem că trecem cu ușurință peste lucruri, totuși în orice moment un accident poate declanșa pe neașteptate conflictul. Dar de data asta toată lumea așteaptă cu înfrigurare. Aici stă toată deosebirea. Și cum ne aflăm cu toții în obscuritate, nu ne putem aduna sau grupa. Începem să ne mani-

festăm instinctul de turmă. Fiecare din noi întreabă pe toată lumea : „Ce noutăți ? Ce părere aveți ?“ Singurul răspuns este : „Să așteptăm și vom vedea“.

Între timp, bătrînul domn Thompsett a murit la spital, după ce a mînat caii pe cîmp și ia adăpat timp de 74 de ani. Iar Leonard urmează să-i citească testamentul miercuri.

Sîmbătă, 10 septembrie

Nu reușesc să cred că această criză este reală. Nu atît de reală ca Roger în Gordon Square în 1910, despre care tocmai scriu. Mă despart în acest moment de biografie cu oarecare dificultate, pentru a folosi ultimele douăzeci de minute înainte de prînz ca să scriu jurnalul. Evident, e posibil ca peste o săptămînă să ne aflăm în război. Ziarele îl avertizează, rînd pe rînd, pe Hitler în aceeași termeni fermi, că dacă ne silește să luptăm vom lupta. Totul se petrece cu calm și măsură. Nu trebuie făcută nici o afirmație care ar putea fi luată drept provocare. Sînt menajate toate susceptibilitățile. În fapt, ne mulțumim să stăm în expectativă cît se poate de liniștiți pînă luni sau marți, cînd oracolul se va pronunța. Dar vrem ca el să știe ceea ce gîndim. Unica îndoială ce-o avem este de a ști dacă ceea ce spunem ajunge la urechile lui lungi și înfundate. (Mă gîndesc la Roger, nu la Hitler. Cît de mult îl binecuvîntez pe Roger, și cît de mult aș vrea să i-o pot spune, pentru faptul că mă face să mă gîndesc la el ; și ce reazem este el în această învălmășeală de irealitate.) Toți acești oameni cumpliți îmi par ca niște adulți zgîindu-se neîncrezători la castelul de nisip al unui copil, care dintr-un motiv inexplicabil a devenit un castel enorm și adevărat și ar avea nevoie de praf de pușcă și de dinamită pentru a fi distrus. Nici un om sănătos la minte nu poate să creadă așa ceva. Cu toate acestea, nimeni nu trebuie să spună adevărul. Așa încît mai bine te gîndești la altceva. În răstimp avioanele dau tîrcoale survolînd colinele. Se fac toate pregătirile necesare. La prima amenințare a unui raid aerian, sirenele vor suna într-un

anumit fel. Leonard și cu mine nu mai discutăm despre asta. E mai bine să joci bile și să culegi dalii. Acestea ilumineză salonul ; portocaliu pe fond negru azi noapte. Balconul nostru este acum gata.

Marți, 20 septembrie

Cum sînt prea istovită ca să lucrez — mă pîndește iarăși migrena — aș putea foarte bine să schițez în mare planul capitolului care urmează [1]. (M-am cufundat în *Conacul Poyntz*, de unde durerea de cap. De notat : romanul este mult mai epuizant decît biografia ; tocmai de aceea este mai captivant.)

Să zicem că aș face o pauză după moartea (nebunia) lui H [2]. Un paragraf separat, citînd ceea ce a spus Roger însuși. Apoi o pauză. Apoi să încep precis cu prima noastră întîlnire. Prima mea impresie a fost următoarea : un om de lume, nici profesor nici boem. Apoi să desprind faptele cuprinse în scrisorile adresate mamei lui. După aceea să mă întorc la cea de-a doua întîlnire. Tablouri, conversații despre artă. Privesc pe fereastră. Puterea lui de convingere — o anumită limitare — dorința lui de a te convinge să apreciezi ceea ce-i place lui. Înflăcărarea, firea lui preocupată, fremătătoare, care stîrnea în juru-i un fel de vibrație asemenea unor anumiți fluturi. Sau mai bine să descriu aici o scenă la Ott. ? După aceea Constantinopolul. Plimbările cu mașina, tot ceea ce a adunat el, priceperea lui în a stabili raporturi între lucruri și fenomene. Apoi să citez scrisorile lui către R.

Prima expoziție din 1910.

Ridicolul. Citează W. Blunt.

Efectul asupra lui R. Un alt prim plan.

Scrisoarea către MacColl. Propria sa eliberare.

Exaltare. Descoperirea metodei sale (dar ea n-a durat. Scrisorile lui către Vita arată că ea l-a influențat prea mult).

Dragostea. Cum să spun că n-a fost îndrăgostit niciodată ?

---

[1] *Roger Fry* (Nota Ed.)

[2] Helen Fry. (Nota Ed.)

Recreează atmosfera antebelică. Ott. Duncan. Franţa. Scrisoarea către Bridges despre frumos şi senzualitate. Exigenţa lui. Logica lui.

Joi, 22 septembrie

Din greşeală am scris cîteva pagini despre Roger în jurnal. O dovadă, dacă mai este nevoie de o dovadă, după cum am obiceiul să spun, a harababurii în care se află caietele mele. Da, chiar în momentul de faţă am maldăre întregi de scrisori adresate lui V. B. între 1910—1916 — dosare de referinţe pentru Şcoala Slade din Oxford — nenumărate alte dosare, fiecare conţinînd scrisori diferite, tăieturi din ziare şi citate din cărţi. Şi între toate acestea se află propriile mele scrisori, acum destul de numeroase, semi-oficiale, privitoare la *Trei guinee* (pînă acum s-au vîndut 7.017 exemplare). Nici vorbă de săptămînile senine liniştite, în care să pot lucra toată ziua nestingherită, după cum plănuisem noi cînd au plecat soţii Bell. Cred că ar trebui să mă bucur. Totuşi îmi regăsisem vechiul, foarte vechiul ritm de lectură regulată, mai întîi o carte, apoi alta, apoi biografia lui Roger toată dimineaţa ; plimbare de la 2 la 4 ; joc cu bile de la 5 la 6,30 ; apoi doamna de Sevigné, masa la 7,30 ; documentare pentru biografia lui Roger ; audiţie muzicală ; legarea volumului *Candide* pentru Eddie ; lectură din Siegfried Sassoon ; culcarea în jurul orei 11,30. Un ritm foarte bun, dar cred că nu-l pot păstra decît cîteva zile. Săptămîna următoare totul este anapoda.

Joi, 6 octombrie

Încă zece minute. Zburd puţin cu *Conacul Poyntz* la care nu pot scrie decît o oră. Aşa cum s-a întîmplat cu *Valurile*. Mă amuză grozav. Mintea mi-e încordată din cauza biografiei lui Roger. Acum două zile a fost o furtună cumplită. Imposibil să ies la plimbare. Toate merele sînt la pămînt. Lumina electrică a fost întreruptă. Am aprins cele patru sfeşnice cumpărate de la magazinul Woolworth cu şase peni bucata. Am pregătit (şi am afumat) cina la căminul din sufragerie. Acum meşterii zugrăvesc lemnăria. Camera va fi sigur terminată săptămîna

aceasta. Politica a devenit acum o simplă expresie : „V-am spus eu... Dumneavoastră aţi spus. Eu n-am spus.“ N-am să mai citesc ziarele. Să mă cufund în sfîrşit în contemplare. Pace pentru viaţa ce-o mai avem de trăit. De ce n-aş încerca să cred în asta ? Nu pot face un efort să mă duc la Saint-Rémy. Am chef. N-am chef. Vreau neapărat o schimbare. Îmi place să citesc din doamna de Sevigné chiar şi la lumina lumînării. Mi-e dor de Londra cu luminile ei. Mi-e dor de culesul viilor. Mi-e dor de singurătate desăvîrşită. Am discutat despre toate acestea cu Leonard ieri, cînd ne plimbam pe drumul spre Piddinghoe.

Vineri, 14 octombrie

Aş vrea să fac două lucruri în serile lungi şi întunecoase ce vor veni : să scriu fără premeditare, ca acum, o sumedenie de poeme scurte pentru a fi inserate în *Conacul Poyntz,* căci ar putea să-mi fie de folos ; să strîng sau chiar să leg laolaltă numeroasele note pe care le-am scris pentru „The Times Literary Supplement“. Să le consider ca material pentru o eventuală lucrare de critică ; citate, comentarii care îmbrăţişează întreaga literatură engleză, aşa cum am citit-o şi adnotat-o în ultimii douăzeci de ani.

Marţi, 1 noiembrie

Max este ca faimoasa pisică din Cheshire. Orbicular. Fălcos. Cu ochi albaştri. Privirile i se pierd. Aminteşte oarecum de Bruce Richmond — fiind alcătuit numai din curbe. Ceea ce a spus el se poate rezuma la următoarele : N-am aparţinut niciodată nici unui grup ; nu, nici măcar cînd eram tînăr. A fost o eroare serioasă. Cînd eşti tînăr trebuie să-ţi zici : nu există decît o singură cale dreaptă. Şi eu îmi ziceam : e foarte profund dar nu vă daţi seama de aceasta. „Lumea-i plină cu de toate“. Eu eram în afara tuturor grupurilor, în timp ce dragul nostru Roger Fry care mă simpatiza era un conducător înnăscut. Nimeni nu era atît de „inspirat“ ca el. Era şi arăta inspirat. N-am văzut niciodată pe nimeni care să arate atît de inspirat ca el. L-am auzit ţinînd o conferinţă despre estetica artei. Am fost decepţionat. Tot întorcea o pagină după alta...

Hampstead și-a păstrat vechea înfățișare. Acum cîțiva ani am locuit la Jack Straw's Castle. Soția mea avusese gripă de două ori la rînd, și fata de la bar, privind-o pe deasupra umărului, a zis : „Așa lacomă mai rar !" Găsesc că expresia este de-a dreptul nemuritoare. Întreaga rasă a chelneriților de la bar se regăsește în aceste cuvinte. Trebuie să fi fost de zece ori într-o cîrciumă în viața mea. George Moore nu avea ochi pentru nimic. N-a știut niciodată ce gîndesc bărbații și femeile. Scotea totul din cărți. Ah, știam că o să-mi amintești de *Ave atque Vale*. Da, aceea e frumoasă. Da, de data aceasta a știut să se slujească de ochi. Altfel e ca un lac frumos fără pește. *The Brook Kerith*... Coulson Kernahan ? (I-am povestit cum mă acostase Coulson Kernahan la Hastings. „Sînteți cumva Edith Sitwell ? „Nu, doamna Woolf. Și dumneavoastră ? „Coulson Kernahan.") La acestea Max a început să bolborosească. Mi-a spus îndată că-l cunoscuse în epoca publicării revistei „Yellow Book". A scris *Dumnezeu și furnica*, din care s-au vîndut 12 milioane de exemplare. Și o carte de amintiri. Cînd am fost în vizită la lordul Roberts... marele om s-a ridicat din fotoliu. Ochii... erau oare căprui, albaștri sau cafenii ? Nu. Erau pur și simplu ochi de soldat. Și a scris : „Celebrități pe care nu le-am cunoscut : Max Beerbohm".

Apropò de propriile sale opere, dragul de Lytton Strachey mi-a spus : Mai întîi scriu o frază, apoi o scriu pe următoarea. Așa scriu eu. După aceea continui. Dar am impresia că scrisul trebuie să fie ca atunci cînd alergi pe un cîmp. Aceasta este maniera dumneavoastră. Ei, cum procedați ? Coborîți în camera dumneavoastră după micul dejun ? Ce sentiment încercați ? Eu aveam obiceiul să mă uit la ceas și să zic : Ah, Doamne, e timpul să mă apuc de articol... Nu, am să citesc mai întîi ziarul. Niciodată n-aveam chef de scris. Dar aveam obiceiul, cînd mă întorceam acasă după o masă, să-mi iau pensula și să desenez o caricatură după alta. Ai fi zis că se iveau de aici... și-și apăsă stomacul. O formă de inspirație, după cum se vede. Ceea ce ați spus în frumosul dumneavoastră eseu despre mine și despre Charles Lamb este cît se poate de adevărat. El era țicnit. Era înzestrat cu har, cu geniu.

Eu semăn prea mult cu Jack Horner[1]. Scot pruna din budincă. E prea rotundă, prea fără cusur... Am un public de vreo 1500 de persoane. Da, sînt celebru în mare măsură grație dumneavoastră și unor persoane la fel de importante. Adesea îmi recitesc opera. Am obiceiul s-o citesc cu ochii oamenilor pe care îi respect. Deseori o citesc așa cum ar citi-o Virginia Woolf, selectînd lucrurile pe care le-ați aprecia dumneavoastră. Nu faceți niciodată așa ? Ah, ar trebui să încercați.

M-am întîlnit cu Isherwood în prag. E un flăcău subțire ca un țîr și cu înfățișare sălbatică ; are ochi iuți ca argintul viu, cu fața ciupită, nu mai înalt ca un jocheu. Tînărul acesta, a spus W. Maugham, „ține în mînă viitorul romanului englez."

Foarte înflăcărat. În ciuda spiritului sclipitor al lui Max și a micilor sale manii de care e pe deplin conștient și pe care nu le exagerează, a fost o seară superficială ; dovada, faptul că n-am putut să fumez țigara ce-o adusesem. Aceasta era pentru un nivel mai profund. Totul a fost menținut pe același plan superficial datorită măiestriei amfitrioanei noastre Sybil. Anecdote. Complimente. Casa însăși : albul, argintul, verdele de scoică, lambriurile, mobilierul vechi

Miercuri, 16 noiembrie

Există foarte puține momente care se aseamănă cu vîrful unui munte. Vreau să spun, în care să privești lumea în liniște de la înălțime. Făceam această reflecție în timp ce urcam scările. Și aceasta are o semnificație simbolică. „Urc scările" acum cînd scriu *Biografie*. Voi cunoaște oare un asemenea moment de vîrf ? Cînd voi termina de scris cartea despre Roger ? Sau poate în noaptea aceasta, între orele 2 și 3 în pat ? Ele vin pe apucate. Mi s-a întîmplat de mai multe ori cînd eram abătută din cauza *Anilor*.

Viola Tree a murit azi noapte. Suferea de pleurezie. Era cu doi ani mai tînără decît mine.

Îmi amintesc de finețea pielii ei, ca o piersică, ici și colo cîte un fir de păr de culoarea chihlimbarului. Ochii

[1] Personaj dintr-o poezie pentru copii. (Nota Tr.)

arşi de fard dedesubt. O enormă zeiţă de femeie, care, era totodată o bătrînă femeie de menaj ; o fiinţă ciolănoasă care mergea cu paşi mari. În ultima vreme, prea machiată. Am văzut-o ultima dată la Gargoyle Cocktail, cînd era plină de efuziune. N-am cunoscut-o niciodată altfel, dar am simpatizat-o întotdeauna. O întîlneam cam o dată pe an în legătură cu cărţile ei. Luase cina la noi în seara cînd i-a apărut *Castele în Spania*. Iar eu m-am dus să iau ceaiul în Woburn Square, unde untul era învelit în ziar. În salon se afla un pat italian pentru două persoane. Era o fiinţă dominată de instinct şi avea farmecul şi manierele unei bune actriţe, ca şi latura boemă şi sentimentală a acesteia. Dar era şi o mamă şi o fiică autentică, spontană. Lipsită de ambiţie ; ştiind să trăiască viaţa ; bănuiesc că era veşnic hărţuită de lipsa de bani ; extravagantă dar foarte îndrăzneaţă, foarte curajoasă, cu un admirabil simţ al decorului. Puternică şi voinică, încît ar fi trebuit să trăiască 80 de ani, dar fără îndoială că a subminat acest castel culcîndu-se la ore tîrzii. Cine ştie ? Era capabilă să exprime multe lucruri în cuvinte. Fiica ei Virginia urmează să se căsătorească săptămîna aceasta. Mă gîndesc la Viola care zace fără suflare. Cît de deplasat, cît de inutil !

Marţi, 22 noiembrie

Aveam intenţia să scriu cîteva reflecţii asupra situaţiei mele de scriitoare. N-am chef să citesc Dante. Îmi mai rămîn zece minute după ce am refăcut *Lappin şi Lapinova*, o poveste pe care am scris-o, cred, la Asheham acum mai mult de 20 de ani. Probabil în momentul cînd scriam *Noapte şi zi*.

De atunci a trecut o bună bucată de vreme. Şi, după cîte se pare, am fost înălţată pe un piedestal foarte înalt, să zicem acum vreo zece ani ; apoi am fost decapitată de W. Lewis şi de domnişoara Stein. Iar acum cred că sînt, ia să vedem, demodată binecînţeles. După Morgan, nici o comparaţie cu tinerii. Totuşi am scris *Valurile*. E puţin probabil însă că voi mai scrie ceva bun, şi iată-mă trecută pe planul doi şi voi fi pînă la urmă dată complet la o parte. Cred că aceasta este reputaţia mea în momentul

de față. Ea se întemeiază în mare măsură pe critica de cafenea a lui Cyril Connolly : un mănunchi de fulgi aruncați în vînt. Cît de mult mă afectează acest lucru ? Mai puțin decît aș fi crezut. Dar bineînțeles că este mult mai puțin decît mi-am imaginat. Vreau să spun că nu mi-am închipuit că sînt atît de celebră, așa încît sufăr mai puțin din cauza decapitării. E totuși adevărat că după *Valurile* sau *Flush,* cred că „Scrutiny" m-a dibuit. W. Lewis m-a atacat. Am devenit conștientă de o opoziție activă. Totuși mă obișnuisem să fiu lăudată de tineri și atacată de cei în vîrstă. *Trei guinee* a încurcat toate țițele, căci alde G.M. Young și criticii grupați în jurul revistei „Scrutiny" s-au aliat pentru a ataca această scriere. Mă boicotează pînă și propriii mei prieteni. Așadar, situația mea e echivocă. Nu există nici o îndoială că reputația lui Morgan Forster e mult mai bună decît a mea. Același lucru se poate spune despre reputația lui Tom. Ei bine, într-un sens e o ușurare. Sînt în mod fundamental, cred, o singuratică. Realizez lucrările cele mai bune și mă simt mai fortificată cînd mă aflu cu spatele la zid. Totuși, e o senzație ciudată să scrii împotriva curentului ; e dificil să nu ții deloc seama de curent ; dar nu-l voi lua în seamă. Și rămîne de văzut dacă în *Conacul Poyntz* e și ceva valabil. În orice caz, îmi rămîne spiritul critic la care mă pot întoarce la nevoie.

Luni, 19 decembrie

Vreau să-mi petrec ultima dimineață — căci mîine va fi o învălmășeală înfiorătoare — ca să rezum caracteristicile acestui an. E adevărat că mai rămîn vreo zece zile pînă la sfîrșitul anului. Dar independența caietului îngăduie aceste... era să zic libertăți, dar conștiința mea meticuloasă mă îndeamnă să caut un alt cuvînt. Apar astfel anumite probleme pe care le las deoparte. Chestiunile privitoare la interesul meu față de arta scrisului. În general, arta aceasta devine captivantă. Mai mult decît pînă acum ? Nu, cred că este captivantă încă de pe vremea cînd eram o fetiță mîzgălind o poveste în maniera lui Hawthorne pe sofaua mare de pluș verde, din salonul de

la St. Ives, în timp ce oamenii mari luau cina. La ultima cină a anului a fost invitat Tom.

Anul acesta am lucrat la *Trei guinee* și am început *Roger* în jurul datei de 1 aprilie, și am ajuns cu biografia pînă în anul 1919. Am scris de asemenea *Walpole, Lappin și Lapinova* și *Arta biografiei.*

Primirea de care s-a bucurat *Trei guinee* a fost interesantă, neașteptată, numai că nu prea știu la ce mă aș-teptam. S-au vîndut 8000 de exemplare. Nici măcar unul dintre prietenii mei nu mi-a vorbit de carte. Cercul meu de cititori, și așa destul de larg, s-a lărgit și mai mult, dar nu am nici cea mai vagă ideea cu privire la adevăratele merite ale cărții. Este oare... ? Nu, nu vreau nici măcar să-i enunț calitățile pentru că, e adevărat, nimeni nu le-a rezumat pînă acum. A întrunit sufragiile unei unanimități mult mai reduse decît *O cameră intimă.* Lucrul cel mai nimerit în acest caz pare să fie „amînarea verdictului". Am scris de asemenea 120 de pagini din *Conacul Poyntz.* Mă gîndesc ca romanul să conțină cam 220 de pagini. Un amestec. Mă precipit să-l scriu, ca să mă destind după încordarea îndelungată produsă de documentele privind viața lui Fry. Dar cred că încep să întrevăd unitatea întregului. Mi-a venit în minte pur și simplu într-o zi de aprilie, ca un fir care se mișcă încoace și încolo. Habar n-aveam despre paginile care vor urma. Apoi acestea au urmat, toate, spre a fi scrise de plăcere.

1939

Vineri, 5 ianuarie

Acum iau o peniță nouă, după ce am ajuns cu biografia lui Roger în preajma perioadei Josette cu vechea peniță, și-mi voi petrece ultimele cinci minute din această frumoasă dimineață de ianuarie ca să scriu prima pagină consacrată noului an. Ultimele cinci minute înainte de masă. Cum să inaugurez acest caiet important într-un timp atît de scurt și cu mintea asta ? O minte care se află încă pe făgașul ultimei propoziții. Care propoziție va fi, dealtfel, rescrisă de zece-douăsprezece ori. Tema dominantă este deci munca : biografia lui Roger. Celelalte sînt temele obișnuite de la Rodmell. Adică am lăsat gheața să se întindă prea departe. Am sosit aici de patrusprezece sau cincisprezece zile și am găsit toate conductele înghețate. A nins cinci zile la rînd ; ger cumplit, vînt. Am mers în zigzag o oră pe furtună. A trebuit să punem lanțuri la roate. Am trecut scîrțîind prin Charleston și Tilton în ziua de Crăciun. Apoi, după două zile cînd ne-am trezit iarba era verde pretutindeni. Lungii țurțuri de gheață care atîrnau deasupra ferestrei de la bucătărie aveau picături de apă în vîrf. Turțurii se topeau. Conductele se dezghețau. Acum e o dimineață de iunie și vîntul bate din est. Și timpul rezervat jurnalului a trecut, dar oricum am inaugurat acest caiet. Și poate că mintea mi se va limpezi și mîine voi putea răpi, să zicem, zece minute.

Luni, 8 ianuarie

Acum că mi-am adus mintea într-o stare asemănătoare cu cîrpa unei bătrîne spălătorese din cauza lui Roger (ah. Doamne ! capitolul despre Josette... totul prea detailat,

prea minuțios), trebuie să mă destind. Mai întîi scriind pe această pagină nevinovată și apoi timp de patru zile, o jur, înainte de a ne întoarce duminică, la roman. Deși îmi înăbușisem orice dorință de a scrie chiar și romane. Rodmell este o adevărată pacoste pentru mintea mea, mai ales iarna. Scriu trei ore după ceas, mă plimb alte două ore, apoi citim cu întreruperi pentru a pregăti masa, a asculta muzică și știrile la radio pînă la 11,30. Astfel am reușit să citesc nu știu cîte pachete de scrisori ale lui Roger ; ceva de doamna de Sevigné, de Chaucer și cîteva cărți de umor.

Joi, 18 ianuarie

Este incontestabil o mare încurajare să văd că nuvela mea a fost acceptată de editura Harper's. Am aflat știrea azi dimineață. „O poveste foarte frumoasă. Sîntem încîntați s-o putem publica." Înseamnă 600 de dolari cîștigați. Dar trebuie să menționez că această încurajare — pentru a-mi nuanța teoria mea potrivit căreia ar trebui să te lipsești de încurajare — m-a încălzit și m-a înviorat. Nu pot contesta acest lucru. Poate grație, în parte, tocmai acestui lucru, azi dimineață am scris cu spor la *Conacul Poyntz*. Cred că am găsit o metodă mai directă pentru a recapitula raporturile umane, și apoi poeziile (în versuri regulate) se îndepărtează de vena prozei lirice pe care — și aici sînt de acord cu Roger — am tendința s-o supralicitez. Aceasta a fost, în paranteză fie spus, cea mai temeinică critică ce mi s-a adresat de multă vreme, și anume că poetizez scenele lipsite de personaje, și că procedînd astfel, îmi impun punctul de vedere personal și nu las ca semnificația să decurgă din material.

Marți, 28 februarie

E păcat, fie și numai de dragul adevărului, că nu scriu în acest jurnal decît atunci cînd sînt sătulă de pălăvrăgeală. Iar atunci consemnez numai mărunțișuri și deprimare, și chiar și pe acestea abia le schițez. Am întrerupt lucrul la biografia lui Roger, acordîndu-mi o scurtă vacanță. Și mi-am acordat o zi de fericire cu *Conacul Poyntz*. Și mai sînt o sumedenie de colete, cărți, care apar,

şi amorţeala aceasta ce o simt la ceafă. Ca de obicei, cînd sînt într-o asemenea stare, toţi ţînţarii încep să mă înţepe. E vorba de înţepăturile obişnuite pe care nu e nevoie să le mai amintesc. Trebuie să merg să le „vorbesc" celor de la institutul politehnic. Iar obligaţiile se înmulţesc. În toată învălmăşeala au mai picat şi nenumăraţi refugiaţi. Iată că am consemnat şi acest lucru, deşi am zis că nu voi pomeni de el.

Sîmbătă, 11 martie

Ieri, adică vineri 10 martie, am scris ultimul cuvînt al primei versiuni a biografiei lui Roger. Şi acum trebuie să încep — ei bine nici măcar să încep — ci să revizuiesc şi să revizuiesc. Mă aşteaptă o corvoadă îngrozitoare şi nesfîrşite îndoieli în legătură cu calităţile mele de biograf şi cu posibilitatea de a duce totul la bun sfîrşit. Totuşi, am dus lucrurile pînă la capăt şi acum îmi pot îngădui o clipă de nevinovată satisfacţie. Am reuşit mai mult sau mai puţin să selectez faptele. Şi nu am timp să mă aventurez în toate ororile fără număr. Poate că voi găsi aici o scînteie de viaţă, dacă nu cumva totul nu e decît praf şi cenuşă.

Marţi, 11 aprilie

Citesc Dickens pentru a-mi împrospăta cunoştinţele. Cîtă viaţă îl animă pe om, dar nu şi ceea ce scrie. În aceasta rezidă forţa dar şi slăbiciunea lui. E ca şi cum ai vedea ivindu-se ceva care ar fi lipsit de suportul gîndirii. Şi totuşi, ce acurateţe şi uneori cîtă putere de pătrundere în caracterul domnişoarei Squeers, al domnişoarei Prince şi al fermierului, de exemplu. Cu totul remarcabil. Nu reuşesc să-mi folosesc facultăţile critice, chiar dacă aş încerca. De asemenea, citesc în scopuri profesionale doamna de Sévigné în vederea acestei rapide grupări de cărţi pe care o intenţionez. De acum înainte vreau să scriu cărţi rapide, scurte, intense şi să nu mai fiu niciodată legată de un lucru anume. Este singurul mod de a evita sedentarismul şi înţepeneala bătrîneţii. Şi să calc în picioare toate părerile preconcepute. Căci mă îndoiesc din ce în ce mai mult că se ştie destul pentru a schiţa, fie

și conturul probabil, în mod mult prea emfatic și convențional. Maurice, ultimul dintre frații Ll. Davies, a murit. Iar Margaret trăiește. Își trăiește viața cu prea multă prudență. Îmi ziceam adesea : la ce bun să te tîrăști și să-ți petreci timpul măsurînd și punîndu-ți la încercare neîncetat micile rezerve de forță și fixîndu-ți doar sarcini ușoare, cu unicul scop de a acumula un număr de ani ? De asemenea, îl citesc pe La Rochefoucauld. Acesta este adevăratul rost al carnețelului meu cafeniu. Mă obligă să citesc cu creionul în mînă, adulmecînd urma vînatului. Și să citesc cărți bune nu avalanșa de manuscrise și proza stridentă a tinerilor care clefăie — cuvîntul sugerează pliscurile larg deschise, clămpănitoare ale celor nepricepuți — pentru a-și atrage simpatia. De Chaucer mă ocup la nevoie. Astfel încît dacă aș avea timp — dar poate săptămîna viitoare îmi va aduce mai multă liniște — ar trebui (dacă n-ar fi război) să-mi urmez calea din ce în ce mai sus, pînă la acele culmi rar atinse unde mintea mea lucrează cu atîta rapiditate încît pare imobilă asemenea elicei unui avion. Dar trebuie să dactilografiez din nou ultimul pasaj din capitolul despre Clifton și să-l termin mîine, pentru a pregăti capitolul despre Cambridge. Cred că este destul de reușit, concentrat și modelat.

Joi, 13 aprilie

Două zile de gripă, după aceea. Ușoară dar obositoare pentru minte, ca întotdeauna ; astfel că am venit aici în această dimineață doar pentru a spicui cîte ceva din niște scrisori ale lui Roger. Am terminat primele 40 de pagini — copilăria etc — cu mult înainte de sfîrșitul săptămînii, dar nu e mai puțin adevărat că erau în mare măsură autobiografice. Acuma politica ocupă primul plan. Astăzi Chamberlain va face o declarație în parlament. Războiul nu va începe probabil mîine, dar se apropie.

Ieri am citit aproape 100 de pagini din Dickens și întrevăd vag ceva în legătură cu raportul dintre dramă și roman și modul în care puterea de expresivitate, esența caricaturală a acestor nenumărate scene, care multiplică la nesfîrșit personajele, își trag obîrșia din teatru. Literatura care se bazează pe nuanțare și sugestie, ca la Henry

James, aproape că nu există. Totul este accentuat și colorat, mai curînd monoton, dar totuși atît de abundent, de creator. Da, dar nu *deosebit* de creator, nici sugestiv. Totul este prezentat direct. Nimic care să fie zămislit în solitudine. De aceea este atît de rapid și de atrăgător. Nu e nimic care să te incite să pui cartea deoparte și să meditezi. Dar toate acestea nu sînt decît reflecții provocate de gripă. Și mi-e mintea atît de zăpăcită, încît voi lua cartea lui Sir Edward cu mine în casă și voi încerca să scot ceva din ea la gura sobei.

Sîmbătă, 15 aprilie

Ținînd seama de una și de alta, m-am descurcat destul de bine cu biografia lui Roger. Nu cred că voi consacra două săptămîni fiecărui capitol. Este destul de amuzant să mă ocup intens de corvoada acestui an. Cred că încep să văd cum se conturează lucrurile ; și metoda compilației folosită de mine a fost cea bună. Poate seamănă prea mult cu un roman. Nu-mi fac griji din cauza asta. Nici o scrisoare, nici o noutate, iar mintea mi-e prea obosită ca să mă apuc de citit. Leonard își scrie cartea în galop. Aș dori să iau o vacanță de cîteva zile în Franța, sau să fac o plimbare cu mașina prin Cotswolds. Dar ținînd seama cîte lucruri pe care le am îmi plac... Ceea ce e curios (întotdeauna îmi încep astfel frazele) este ruptura pe care pare s-o provoace războiul ; totul devine lipsit de sens, nu mai poți face nici un fel de planuri, și apoi mai este și acest simț al comunității ce se dezvoltă, întreaga Anglie gîndind același lucru — oroarea războiului — în același timp. Niciodată nu am încercat acest sentiment cu atîta tărie. Apoi începe acalmia și te cufunzi din nou în propriul tău univers.

Dar trebuie să comand macaroane de la Londra.

Miercuri, 26 aprilie

Am scris un sfert — 100 de pagini din biografia lui Roger, care vor fi terminate mîine. Întrucît vor fi 400 de pagini și-mi trebuie trei săptămîni pentru a scrie 100 de pagini (ah, dar am fost întreruptă), îmi vor trebui nouă săptămîni ca s-o termin. Da, ar fi trebuit s-o termin

pînă la sfîrșitul lunii iulie, numai că s-ar putea să plecăm. Să zicem august. Și în septembrie să fie totul dactilografiat... În acest caz, la anul pe vremea asta va fi publicată. Și voi fi liberă în august. Ce muncă ingrată, și mă tem că interesează prea puțin în afară de șase sau șapte persoane. Ba voi mai fi și ponegrită

Joi, 29 iunie.

Efortul cerut de scrierea biografiei lui Roger, și de P.I.P. îmi face capul să vîjîie ; ca să se liniștească, scriu în jurnal timp de zece minute. Mă întreb de ce și dacă voi reciti vreodată acest caiet. Dacă voi continua să-mi scriu memoriile, care îmi oferă și un prilej de relaxare după biografia lui Roger, poate că într-o zi mă voi folosi de el. Ieri a fost o zi mohorîtă, am pornit în căutare de pantofi la Fortnums. Solduri, dar numai cu lucruri care nu se vînd. Iar atmosfera este aceea ce caracterizează clasele conducătoare din Anglia ; cu talia încorsetată și unghiile manichiurate. Eu însămi, o adevărată caricatură ; îmi simt pielea biciuită ; nu-mi vine să stau locului, dar îmi revin plimbîndu-mă prin parcuri pe ploaie. M-am întors acasă unde am încercat să mă concentrez asupra lui Pascal. Imposibil. Totuși, este singura modalitate de a mă menține în formă și de a ajunge la calm, dacă nu și la înțelegere. Aceste subtilități teologice cer o putere de pătrundere care pe mine mă depășește. Totuși, acum înțeleg punctul de vedere al lui Lytton, vulpoiul bătrîn. Viața este aidoma unui vis. Cînd te gîndești că el e mort iar eu îi citesc opera, și încerc să mă conving că ne-am împlîntat în lumea aceasta, deși uneori am senzația că totul nu e decît o iluzie care dispare atît de repede, care e trăită pe nerăsuflate ; și că nimic nu rămîne ca mărturie în afară de aceste cărticele. Dar aceasta mă obligă să-mi împlînt picioarele bine în pămînt și să storc momentul pînă la ultima picătură. După cină am fost la clinică împreună cu Leonard ; am așteptat afară cu Sally care trăgea de zgardă. Am privit spectacolul serii care se lăsa. Ah, norii aceia de un gri violaceu deasupra lui Regents Park, cu semnalele violete și galbene pe cer, mă făceau să mă înfior de bucurie.

Luni, 7 august

Acum vreau să fac o experienţă imprudentă şi temerară : să-mi întrerup lucrul, să nu mai concentrez *Viziune şi formă* şi, în loc de a revizui truda fiecărei dimineţi, aşa cum ar trebui, să vin aici şi să scriu timp de zece minute.

Ah, da, m-am gîndit la diverse lucruri despre care aş putea scrie. Nu e vorba chiar de jurnal. Reflecţii. Acesta este expedientul la modă. Atît Peter Lucas cît şi Gide se ocupă de asta. Nici unul, nici celălalt nu se pot apuca de artă creatoare. (Cred că, fără Roger, eu aş fi putut.) Tocmai comentariul — interogaţia cotidiană — se dovedeşte a fi cel mai oportun într-o vreme ca a noastră. Eu însămi simt acest lucru. Dar la ce mă gîndeam ? Mă gîndeam la cenzură. Şi la toate aceste creaturi imaginare care ne admonestează. E un lucru cît se poate de clar exprimat în manuscrisul pe care-l citesc.

Dacă spun aceasta, domnul Cutare mă va considera sentimentală. Dacă spun altceva... mă va considera burgheză. Toate cărţile îmi par acum a fi înconjurate de un cerc de cenzori invizibili. De aici decurge stînjeneala, neliniştea ce se degajă din ele. Ar fi interesant să încerci să descoperi care sînt aceşti cenzori în momentul de faţă. Oare Wordsworth a cunoscut cenzura ? Mă îndoiesc. Am citit „Ruth" înainte de micul dejun. M-a impresionat seninătatea, lipsa ei de sensibilitate, concizia şi „frumuseţea" care rezultă din toate acestea. Ca şi cum mintea trebuie lăsată să se fixeze în tihnă pe obiect pentru a putea secreta perla.

Acesta este un subiect pentru un articol.

Expresia figurată este că tot ceea ce înconjoară mintea s-a apropiat foarte mult. Un copil care plînge pe un cîmp mă face să mă gîndesc la sărăcie şi la confortul meu. Ar trebui oare să asist la jocurile sportive din sat ? Expresia „ar trebui" se insinuează astfel în meditaţiile mele.

Ah, şi în timp ce mă îmbrăcam m-am gîndit ce interesant ar fi să descriu apropierea bătrîneţii şi treptata venire a morţii, aşa cum oamenii descriu dragostea. De notat orice simptom al eşecului. Dar de ce eşec ? Să tratez bătrîneţea ca pe o experienţă deosebită de celelalte

și să consemnez fiecare dintre etapele treptate premergătoare morții, care este o experiență extraordinară și nu atît de inconștientă ca nașterea, cel puțin în modul în care se apropie.

Acum trebuie să mă întorc la corvoadă, dar cred că sînt destul de odihnită.

Miercuri, 9 august

Corvoada m-a năucit și m-a deprimat. Cum oare să duc acest capitol la bun sfîrșit ? Dumnezeu știe.

Joi, 24 august

Poate că ar fi mai interesant să descriu „criza" decît aventurile amoroase ale lui Roger. Da, ne aflăm chiar în toiul crizei. Oare s-a declarat război ? La ora unu am să ascult știrile. Vorbind din punct de vedere afectiv, lucrurile stau cu totul altfel decît în septembrie anul trecut. Ieri la Londra ai fi zis că lumea e aproape indiferentă. Nici o aglomerație în tren. (Am mers cu trenul.) Pe străzi nici o agitație. Unul din cei transferați a fost mobilizat. „Așa i-a fost soarta", după cum a spus administratorul. Ce poți face împotriva destinului ? Haos complet la nr. 37 [1]. Am întîlnit-o pe Ann la cimitir. „Deocamdată nu-i război", a spus ea. John a spus : „Nu știu ce să mai cred". Dar ca repetiție generală, spectacolul este desăvîrșit. Muzeele sînt închise. Proiectoare pe colina din Rodmell. Chamberlain declară că pericolul este iminent. Pactul încheiat de ruși este o surpriză imprevizibilă. Parcă am fi o turmă de oi. Nici o urmă de entuziasm. Nedumerire îmbibată cu resemnare. Cred că există și oarecare dorință de „a începe odată." Se comandă provizii în cantități duble și se aduc cărbuni. Mătușa Violet s-a refugiat la Charleston. Totul este ireal. Răbufniri de desperare. E greu să lucrez. Chambers îmi oferă 200 de lire sterline pentru o nuvelă. Deasupra bălții plutește ceața. Avioane. O apăsare pe buton și războiul e gata. Danzig nu a fost încă ocupat. Funcționarii sînt veseli. Adun pai lîngă pai,

[1] Locuința din Mecklenburgh Square nr. 37, unde ne mutam. (Nota Ed.)

aşteptînd să intru în casă cu degetele amorţite de scris. „Acum nu mai există nici un ideal pentru care să lupţi", a spus Ann. Greva feroviarilor a fost anulată. Lordul Halifax vorbeşte la radio cu vocea sa de gentleman rural. Louie întreabă dacă se va scumpi îmbrăcămintea. În spatele tuturor acestor manifestări zace, bineînţeles, un abis de pesimism. Tineri sfîrtecaţi în bucăţele şi mamele se simt cum s-a simţit Nessa acum doi ani. Dar în orice clipă se poate produce o deplasare spre dreapta. Sentimentele generale le acoperă pe cele personale şi apoi dispar. Nelinişte şi zăpăceală. Şi toate acestea se îmbină cu haosul care domneşte la nr. 37.

Miercuri, 6 septembrie

Prima alarmă aeriană azi dimineaţă la ora 8,30. Un fel de ciripit care s-a strecurat pe nesimţite în timp ce eram încă în pat. M-am îmbrăcat şi am ieşit pe terasă împreună cu Leonard. Cerul era senin. Toate casele zăvorîte. Micul dejun. Încetarea alarmei. În timpul intervalului un raid peste Southwark. Nici o ştire. Familia Hepworth a sosit luni. Ai fi zis că făcuseră o călătorie pe mare. Conversaţie silită. Plictiseală. Totul şi-a pierdut sensul. Aproape că nu merită osteneala să mai citeşti ziarele. B.B.C transmite orice ştiri din ziua trecută. Vid. Ineficacitate. Pot la fel de bine să consemnez toate aceste lucruri. Am intenţia să-mi silesc mintea să lucreze la biografia lui Roger. Dar vai, aceasta este cea mai ingrată dintre toate experienţele mele, în sensul că sînt obligată să nu încerc decît senzaţii fizice : astfel devii rece şi inert. Întreruperi continue. Am terminat perdelele. Am transportat cărbuni etc. în casa repartizată celor opt femei şi copii din Battersea. Femeile însărcinate se ceartă întruna. Cîteva dintre ele s-au întors ieri acasă. Am dus maşina să-i schimbe capota, am întîlnit-o pe Nessa care ne-a dus la Charleston să luăm ceaiul. Da, acuma universul este complet lipsit de sens. Oare sînt o laşă ? Din punct de vedere fizic îmi închipui că sînt. Cred că ideea de a mă duce mîine la Londra mă sperie. La nevoie organismul secretă destulă adrenalină ca să te calmezi.

Dar mintea mea încetează de a mai funcționa. Azi dimineață mi-am luat ceasul și apoi l-am pus la loc. L-am pierdut. Asemenea lucruri mă necăjesc. Fără îndoială că poți să te stăpînești. Dar mintea pare că mi se contorsionează și devine nehotărîtă. Ca să mă vindec de starea aceasta, ar fi bine să citesc o carte substanțială, cum ar fi de exemplu Tawney. Este un exercițiu pentru mușchi. Familia Hepworth transportă cărți la Brighton. Să fac o plimbare ? Da. Țînțarii și muștele se așază pe necombatanți. Războiul a început cu sînge rece. Ai senzația că mașina morții are nevoie să fie pusă în funcțiune. Pînă în prezent a fost scufundat vasul „Athenia". Totul pare complet lipsit de noimă, un masacru gratuit. E ca și cum ai lua un borcan într-o mînă și un ciocan în cealaltă. De ce trebuie să-l spargi ? Nimeni nu știe. Acest sentiment se deosebește de toate sentimentele încercate pînă acum. Și viața de toate zilele și-a pierdut rațiunea de a fi. Cinematografele și teatrele au fost închise. Corespondența e oprită, în afară de scrisorile întîmplătoare ce sosesc din America. Revista „Atlantic" a refuzat *Critica literară*. Nici un prieten nu scrie și nici nu telefonează. Da, o lungă călătorie pe mare, cu străini care fac conversație și o sumedenie de mici neajunsuri și aranjamente, aceasta pare imaginea de care mă pot apropia cel mai mult. Se înțelege că forța de creație este complet stăvilită. Vreme superbă de vară.

Sînt ca un bolnav care poate să deschidă ochii și să privească în sus și să bea o ceașcă de ceai. Deodată simt o ușurare, căci pot să mă apuc din nou de scris. Este rezultatul unei plimbări pe căldură, care te aerisește și-ți pune sîngele în mișcare. Acest caiet va sluji la strîngerea însemnărilor, primele asemenea impulsuri. Și o repet pentru a o suta oară — o idee oarecare este mai reală decît toate nenorocirile războiului, oricît de numeroase ar fi ele. Și scopul pentru care existăm. Și singura contribuție ce o pot aduce — șuvoiul acesta de idei — este fumul glonțului tras de mine pentru cauza libertății. Cel puțin așa îmi zic eu, instigînd în felul acesta o ficțiune, o fantomă : redescoperind senzația unui lucru care exercită

presiuni din afară și consolidează astfel ceața, non-existența.

În timp ce mă plimbam prin mlaștina scorojită de soare, unde te vedeai înconjurat de un nor galben de praf, mi-a venit ideea să scriu un articol pornind de la aceste cincisprezece caiete ale jurnalului luate la întîmplare. Ar fi o pantă lină pe care aș putea s-o urc ușor, nu ca versantul abrupt ce l-am avut de înfruntat cu cartea despre Roger. Dar găsi-voi oare vreodată cîteva ore ca să pot citi ? Trebuie, negreșit. În seara aceasta raidul s-a redus în intensitate (din cauza unui alt raid la Southwark, Portsmouth și Scarborough), transformîndu-se într-un atac nereușit asupra coastei de est. Mîine ne ducem la Londra.

Luni, 11 septembrie

Am citit adineaori trei sau patru „caractere" de Theophrast poticnindu-mă în greceşte şi recurgînd la engleză și mă gîndesc că nu strică să scriu cîteva cuvinte despre acestea. Încerc să-mi concentrez mintea la limba greacă. Destul de bine. Constat ca de obicei cît de bine aderă, se lansează şi se strecoară greaca în toate părțile. Nici un latin nu ar fi notat că mitocanul își aminteşte la miezul nopții de împrumuturile făcute. Grecii se concentrează asupra obiectului. Totuşi e cale lungă de mers pînă ajungi la Theophrast şi la Platon, dar merită osteneala.

Joi, 28 septembrie

Nu, nu sînt sigură de dată. Şi la prînz Vita vine la masă. La ora 12 voi întrerupe lucrul la *Roger* şi voi citi ceva substanțial. Nu vreau ca mintea să-mi lîncezească. Scurte note incisive. Căci atunci cînd mă apropii de sfîrșitul unei cărți, mintea mea nu mai este atît de viguroasă, măcar că pot expedia un roman sau un articol cu brio. Atunci de ce să n-o uşurez ? Oare nu truda mea scrupuloasă la *Anii* a compromis totul ? Aşa încît mă îndrept spre Stevenson — Jekyll şi Hyde — care nu-mi place în mod deosebit. Vreme foarte frumoasă și luminoasă de septembrie. Bate vîntul dar lumina este încîntătoare. Şi nu reuşesc să formez litere.

Vineri, 6 octombrie

Ei bine, în ciuda zăpăcelii care mă făcea să o pornesc în alte direcţii, am reuşit să recopiez în întregime cartea despre Roger. Inutil să adaug că va trebui să fie revăzută, concentrată, vitalizată. Oare voi reuşi vreodată să fac acest lucru ? Aici sînt întreruptă la tot pasul. Scriu articole despre Lewis Carroll şi citesc cărţi din cele mai diverse — biografia lui Flaubert, conferinţele lui Roger care au fost în sfîrşit publicate, biografia lui Erasmus şi cea a lui Jacques Blanche. Sîntem invitaţi la masă la doamna Webb care vorbeşte despre noi atît de des. Îmi tremură mîna ca o frunză de plop. Am făcut ordine în cameră şi asta m-a calmat. Deocamdată nu ştiu care va fi următorul pas ce-l voi face în compoziţie. Tom soseşte la sfîrşitul acestei săptămîni. Aveam de gînd să reproduc o conversaţie ce-a avut loc într-un compartiment de clasa a treia. Ce discută oamenii de afaceri ; existenţa lor bărbătească independentă. Totul numai politică. Siguri de sine, bine situaţi, dar dispreţuitori şi indiferenţi faţă de femei. De exemplu : unul dintre ei îi întinde altuia „The Evening Standard" arătîndu-i fotografia unei femei. „Femeile ? Să se întoarcă acasă şi să se ocupe de menaj", a exclamat bărbatul în costum albastru de serj căruia îi lipseşte un ochi. „E o povară pentru el", adaugă altul. Fiul unuia dintre ei se duce în fiecare seară la o conferinţă. E ciudat să pătrunzi în acest calm univers masculin, bine protejat împotriva intemperiilor ; funcţionari la asigurări, ocupînd în majoritatea cazurilor posturi înalte. Zăvorîţi, suficienţi, admirabili, caustici, laconici, obiectivi şi aprovizionaţi cu de toate. Totuşi maleabili, sensibili, avînd o mentalitate de şcolar, totuşi oameni care îşi cîştigă existenţa. În primul tren de dimineaţă au spus : „Nu înţeleg cum de au unii timp să facă război. Se vede că n-au de lucru." „Prefer paradisul neghiobilor decît un infern adevărat." „Războiul e curată nebunie. Domnul Hitler şi clica lui sînt nişte gangsteri. Ca Al Capone." Nu există în ei nici o fisură prin care să întrevezi interesul pentru artă sau cărţi. Cînd nu mai au ce discuta despre asigurări, dezleagă cuvinte încrucişate.

Simbătă, 7 octombrie

E ciudat cum primele zile de vid complet la izbucnirea războiului au cedat locul unei asemenea încleştări de idei şi de muncă, încît simt din nou vechile palpitaţii şi ameţeli, dar mai epuizante ca niciodată. În parte aceasta se datorează faptului că m-am apucat de publicistică. Pot spune că a fost o hotărîre fericită, căci mă forţează să mă concentrez, să mă organizez. Adun laolaltă, cu siguranţă şi autoritate, capitolele difuze din cartea despre Roger, fiindcă ştiu că trebuie să mă opresc şi să scriu un articol. Ideile pentru articole pur şi simplu mă obsedează. De ce să nu-l propun pe acesta la „The Times" ? Nici n-am apucat să exprim aceste cuvinte, că mă şi copleşesc ideile. Trebuie să mă cramponez de fortăreaţa Roger, căci orice s-ar întîmpla vreau ca pînă la Crăciun cartea să fie dactilografiată în întregime şi să se afle în mîinile Nessei.

Joi, 9 noiembrie

Ce fericită sînt să pot scăpa şi să am în faţă această pagină albă. Dar cred că necazurile mele din cauza lui *Roger* se apropie de sfîrşit. Rescriu încă o dată ultimele pagini şi cred că îmi place mai mult decît la început. Consider că a fost o idee bună să divid ultimul capitol în secţiuni. Partea proastă cu publicistica este că ea te distrage. E ca o aversă de ploaie deasupra mării. *Critica literară* [1] a apărut săptămîna trecută şi n-a fost lăsată să se cufunde în obscuritate, cum mă aşteptam. „The Times Literary Supplement" i-a consacrat un articol de fond caustic şi arţăgos, pe vechiul ton ce-l cunosc atît de bine, iritat şi ofensat. Apoi Y.Y. în „The New Statesman", politicos dar consternat. Şi apoi răspunsul meu. Nu ştiu de ce un răspuns mă face întotdeauna să ţopăi ca o maimuţă la grădina zoologică, bolborosindu-l de la cap la coadă în cursul unei plimbări şi apoi redactîndu-l. M-a făcut să pierd o zi. Cred că totul e pierdere de vreme. Dar cînd eşti un singuratic, trebuie să rămîi aşa pînă la sfîrşit. Totuşi, pentru numele lui Dumnezeu, nu-ţi lua o poză teatrală şi nu adopta o atitudine bătătoare la ochi şi spectaculoasă.

[1] O broşură a Virginiei Woolf. (Nota Ed.)

Joi, 30 noiembrie

Foarte surmenată, obosită, deprimată şi iritată. De aceea îmi iau libertatea de a-mi exprima sentimentele aici : *Roger* este un eşec. Şi cîtă trudă ! În fine, să nu mai vorbim despre asta. Mi-e mintea sleită şi trebuie să fac un efort pentru a nu rupe sau şterge totul. Trebuie să-mi umplu mintea cu aer şi lumină, să mă plimb şi să mă învălui într-o mantie de ceaţă. Cizmele de cauciuc sînt tocmai ceea ce trebuie. Pot să mă bălăcesc în voie prin mlaştină. Nu. Am să scriu un scurt memoriu.

Sîmbătă, 2 decembrie

Oboseala şi deprimarea încetează îndată ce-ţi iei o zi de repaos. Am intrat în casă şi am pus capul pe pernă. Seara durerea de cap m-a lăsat şi ideile au început să-mi revină. E o indicaţie demnă de reţinut. Întotdeauna să întorci perna pe partea cealaltă. După aceea, apare un adevărat roi de idei. Numai că trebuie să le ţin în stup pînă termin *Roger*. A fost supărător să ies din nou la suprafaţă şi să fiu atît de exasperată din cauza broşurii mele. Timp de un an nu voi mai avea nici o controversă, o jur. Idei : datoria unui scriitor. Nu. Asta am s-o pun deoparte. Aseară am început să citesc Freud pentru a-mi lărgi orizontul, pentru a-i oferi minţii o perspectivă mai vastă, a o face obiectivă, pentru a ieşi din mine însămi. Şi pentru ca astfel să învingă îngustimea vîrstei. Întotdeauna să te ocupi de lucruri noi. Să întrerupi ritmul etc. Voi folosi această pagină pentru a face din cînd în cînd însemnări. Numai ele mă scapă după truda dimineţii.

Sîmbătă, 16 decembrie

În camera aceasta e o dezordine îngrozitoare, încît îmi trebuie cinci minute pînă să-mi găsesc stiloul. Am descompus cartea despre Roger în bucăţele. Iar luni trebuie să predau cincizeci de pagini, de fapt ar trebui o sută. Capitolul privitor la căsătorie nu-mi reuşeşte. Proporţia lasă de dorit. Corecturile, citatele nu fac decît să înrăutăţească lucrurile. Dar e adevărat că nu mă agit atît de mult ca pentru un roman. Rescriind *Anii* am învăţat o lecţie pe

care n-am s-o uit niciodată. Întotdeauna îmi zic : „Amintește-ți ce înfiorător a fost". Ieri am fost, cred, destul de bine dispusă. Două scrisori pline de admirație pentru *Trei guinee,* ambele sincere. Una venea de la un soldat de pe front, cealaltă de la o burgheză zăpăcită.

Luni, 18 decembrie

O dată în plus, și aceasta mi se întîmplă destul de des, mă apuc să caut vechiul și dragul meu caiet roșu și nu știu exact în virtutea cărui instinct. La ce folosește să fac aceste însemnări, nu știu ; doar că devine o necesitate pentru a mă destinde, iar unele dintre ele s-ar putea să mă intereseze mai tîrziu. Dar ce anume ? Căci nu voi ajunge niciodată în străfunduri. Rămîn prea mult la suprafața lucrurilor. Și mîzgălesc întotdeauna înainte de a intra în casă, uitîndu-mă în fugă la ceas. Da, îmi mai rămîn zece minute. Ce pot spune în zece minute ? Nimic care să necesite gîndire, ceea ce este enervant căci eu gîndesc adesea. Și mă gîndesc exact la lucrurile pe care le-aș putea scrie aici. La situația mea oarecum în afară, la atitudinea mea de sfidare a modestiei profesionale. O altă aluzie caustică la doamna Woolf și la dorința ei de a-și extermina criticii în „The Times Literary Supplement" de ieri. Cu alte cuvinte, Frank Swinnerton este băiatul cuminte și eu sînt fetița neascultătoare. Și e banală în comparație cu ce ? Ah, da. Vasul „Graf Spee" pornește astăzi în larg din Montevideo, îndreptîndu-se spre fălcile morții. Ziariștii și bogătașii închiriază avioane ca să poată privi spectacolul de la înălțime. Aceasta pare să situeze războiul (și psihologia noastră) într-o nouă perspectivă. Nu am timp să analizez lucrurile în profunzime. În orice caz, ochii întregii lumi (BBC) sînt ațintiți asupra acestei aventuri. Iar deseară mai mulți oameni vor fi morți sau în agonie. Iar nouă ni se va servi știrea pe tavă, în timp ce ședem deasupra buștenilor în seara aceasta aprigă de iarnă. Căpitanului englez al vasului i s-a acordat titlul de cavaler al ordinului Bath (K.C.B.) și a apărut la *Orizont ;* Louie și-a scos cîțiva dinți și aseară am mîncat prea mult pate de iepure ; am citit

Freud în legătură cu „grupurile" și am mai înflorit cartea despre Roger. Este ultima pagină și anul se apropie de sfîrșit. L-am invitat pe Plomer la noi de Crăciun. Și acum, ca de obicei, au trecut cele zece minute. Citesc jurnalul lui Ricketts, este vorba numai despre război, ultimul război, și jurnalele lui Herbert și... ah, da, *Shakespeare.* de Dadie, și însemnările nu mai au loc în cele două caiete ale mele.

1940

Simbătă, 6 ianuarie

Un anunț de deces : Humbert Wolfe. Într-o zi am împărțit cu el o pungă de bomboane cu cremă de ciocolată la Eileen Powers. Mi le trimisese un admirator ; un omagiu cît se poate de potrivit. Un om volubil cu înfățișare de actor. Mi-a spus că era adesea întrebat dacă sînt soția lui, adăugînd că avea o căsnicie fericită, deși soția lui locuia... unde, în Geneva ? Am uitat. Îmi aduc aminte că mi-am zis atunci : „De ce să protestezi ? Ce te necăjește ?“ Știu. Era seara cînd Arnold Bennett mă criticase în „The Evening Standard.“ *Orlando* ? Trebuia să-l întîlnesc a doua zi la Sybil. Humbert Wolfe avea un aer ciudat istrionic, sau poate era o atitudine firească la el. Pe dinafară părea plin de încredere ; dar înăuntru era sfîșiat, pentru că i se reproșa că scrie prea repede și că zeifică satira. Asta e tot ceea ce pot spicui dintr-o autobiografie a lui — una din numeroasele sale autobiografii, ca și cum, nemulțumit, trebuia să-și deseneze neîncetat propriul său portret. Cred că aceasta explică marele număr de biografii ale oamenilor de vîrstă mijlocie ce se scriu în momentul de față. Astfel, inspiratorul acestor vagi amintiri dintr-o seară de iarnă, acela care proiectează pentru ultima oară în mintea-mi obosită un film aproape șters — zace cu ochii de culoarea murelor închișii pe chipul gălbejit și cavernos. (Dacă aș scrie cu adevărat, ar trebui să suprim fie cuvîntul „zace“, fie cuvîntul „ochi“. Am dreptate ? Da, în ceea ce mă privește. Dar aceasta nu trebuie să-mi micșoreze elanul. Numai că trebuie să folosești întotdeauna toate stilurile. Este singura modalitate de a te menține în stare de efervescență, vreau să spun că singura manieră de a evita anchilozarea este să dai foc vreascurilor de cuvinte. Această frază șchioapătă. Ei bine,

las-o să șchioapete. Paginile acestea nu costă decît un sfert de centimă, așa încît finanțele nu-mi sînt în primejdie.) Ar trebui să citesc ceva de Mill, sau *Micuța Dorritt*, dar amîndouă sînt trezite ca brînza care a fost tăiată și apoi uitată. Prima bucată este întotdeauna cea mai bună.

Vineri, 26 ianuarie

Aceste clipe de desperare — vreau să spun de așteptare glacială — o muscă pictată într-o vitrină — au cedat locul, după cum se întîmplă deseori, unei stări de extaz. Oare datorită faptului că m-am debarasat de aceste două pietre de moară, nuvela și articolul „Flecăreală la Abbotsford" (publicat astăzi), acuma mă asaltează ideile? Într-o noapte am început să-l citesc pe Julian într-un moment cînd eram absolut cufundată, strangulată, strînsă ca într-o menghină, cu nasul lipit de biografia lui Roger, nu exista nici o ieșire, eram parcă încinsă în chingi de fier. Și mintea mi-a zburat peste acele platouri sălbatice. Un lucru de reținut în viitor. Să slăbești întotdeauna strînsoarea, lăsîndu-ți mintea să evadeze. Să întorci întotdeauna cu furie perna pe partea cealaltă; să-ți croiești o ieșire. Adesea un fleac rezolvă problema. Revista „The Listener" îmi propune o recenzie despre Marie Corelli. Sînt cecuri de călătorie pe care mi le ofer în eventualitatea că voi fi din nou la ananghie. Cred că ultimul capitol va trebui să fie redus de la 20 000 la 10 000 de cuvinte. Iată o versiune provizorie a primelor paragrafe:

„*Metamorfoză* este titlul pe care Roger Fry l-a dat ultimului său volum de eseuri. Și pare destul de firesc, dacă privim ultimii zece ani ai vieții lui, să fi ales acest termen ca titlu ce li se potrivește și eseurilor." [1]

„Aceștia nu au fost ani de odihnă și stagnare, ci ani de căutări și experiențe neîncetate. Poziția sa de critic s-a consolidat. (În clipa morții sale, scrie Howard Hannay, Roger Fry ocupa un loc unic în arta engleză și singura paralelă ce se poate stabili este aceea cu Ruskin în culmea reputației sale.)

[1] (Notă marginală.) Dar metamorfoza trebuie să exprime nu numai schimbare, ci și împlinire.

„Dar această poziție era rezultatul independenței și vigoarei cu care își ducea viața intelectuală și care-i permitea să-și extindă și să-și adîncească părerile. Nu era mai puțin îndrăzneț în cealaltă viață, viața lui cotidiană. Iar aceste două transformări au avut ca rezultat ceva permanent. După cum spune Sir K. Clark : Deși era de o consecvență cu totul remarcabilă în liniile generale ale convingerilor sale, mintea lui era invincibil experimentală și întotdeauna gata de orice nouă încercare, oricît de departe l-ar fi dus dincolo de limitele tradiției academice.

„Din punct de vedere fizic, încordarea era neînchipuit de mare. Sănătatea lui avusese de suferit de pe urma anilor lungi petrecuți la Omega."

Nu, nu pot să depăn asta cu nici un chip. Ce ciudată diferență între ceea ce scrii pentru tine și ceea ce scrii pentru public. Și cît e de extenuant ! Mica mea rezervă de bîrfe și comentarii este epuizată. Ce voiam să spun ? Ah, da ! Că modul liric al acestei ierni, intensa exaltare spirituală a luat sfîrșit. A început dezghețul, odată cu ploaia și vîntul. Balta este inundată și acoperită cu petece de zăpadă ; doi miei mititei se bălăbăneau din cauza vîntului ce bătea din răsărit. Într-o căruță duceau o oaie moartă și, fugind de această oroare, m-am strecurat acasă prin pădurice din coasta dealului. Nu am petrecut o seară prea nobilă trudind la frazele acestea. Totuși lectura lui Burke îmi procură satisfacții și mă voi pune la punct cu revoluția franceză.

Vineri, 2 februarie

Numai focul mă face să visez despre toate lucrurile pe care aș vrea să le descriu. Schimbarea produsă în existența noastră de deplasarea de la Londra la țară este mult mai profundă decît orice mutare. Da, dar nu reușesc încă să mă acomodez pe deplin. Spațiul imens devine deodată vid, apoi se luminează. Și Londra, ca prinsă într-o menghine, e înghesuită și mototolită. E curios cît de des mi se întîmplă să mă gîndesc la City cu un sentiment care cred că poate fi numit dragoste ; apoi la drumul ce duce la Turnul Londrei. Aceasta este Anglia mea. Vreau să

spun că, dacă o bombă ar distruge una din acele mici alei cu perdele susținute pe suporturi de alamă și mirosul fluviului și bătrîna care citește, aș simți... ei bine, ceea ce simt patrioții.

Vineri, 9 februarie

Nu știu din ce motiv mi-a revenit speranța. Ce oare a slujit drept momeală ? O scrisoare de la Joe Ackerly care acceptă articolul meu despre Corelli ? Nu. Cred că se datorește mai ales lecturii autobiografiei lui Stephen. Deși m-a făcut să simt un fior de invidie pentru tinerețea și vigoarea sa și pentru cîteva procedee romanești, i-aș putea găsi totuși cusururi. Dar e curios cum citind aceasta, precum și *Călătorie în sud*, amîndouă noi-nouțe, mă înviorează după serile de trudă la Burke și Mill. E bine să-i citești pe contemporani, chiar și romanele sclipitoare ce tratează cîte o felie de viață, cum ar fi cele ale bietului W.H. Apoi am lustruit, pînă la ultimul nasture, cele trei capitole afurisite pe care trebuie să le duc luni la Londra. Și cred că mi-am înfipt bine dinții în ultimele *Metamorfoze*. Și deși o să mă înfior cînd le voi reciti, fără să mai vorbesc de ce vor suferi cînd le voi da să le citească Nessa și Margery, nu mă pot împiedica să cred că am suprins o sumă de aspecte ale acestui om scînteietor în plasa mea pentru fluturi, ah ! atît de laborios împletită. Pot să spun că am scris fiecare pagină — mai ales ultimele — de zece sau cincisprezece ori. Și nu cred să fi distrus, ci dimpotrivă am înviorat. De unde ardoarea din seara aceasta. Dar vîntul e tăios ca o coasă ; covorul din sufragerie începe să se mucegăiască, și John Buchan, care a căzut în cap, este după cîte se pare pe moarte. A murit și Monty Shearman, ca și Campbell și bătrînul preot Buffy, absurd dar cumsecade, prietenul celibatar al lui Leonard. Acuma vîntul se întețește, făcînd să zăngăne nu știu ce. Mulțumesc cerului că nu mă aflu pe Marea Nordului sau că nu mă pregătesc să fac o incursiune în Heligoland. Acum am să citesc ceva de Freud. Da, Stephen mi-a dăruit trei ore de iluzie neîntreruptă. Și dacă cineva mai poate totuși să-ți dăruiască acest lucru, atunci există o lume — care e citatul? — există o lume în afara noastră ? Nu. Oare e din *Coriolan* ?

Duminică, 11 februarie

Pentru a amîna completarea cecurilor, scriu în jurnal. În treacăt fie zis, războiul m-a făcut din nou să strîng băierile pungii, ca pe vremuri cînd aveam 11 şilingi pe săptămînă bani de buzunar. Şi vreau să notez că sînt cuprinsă de bucuria autentică de a fi terminat o carte. Care aceasta vrea să însemne că e o carte bună, sau doar că am reuşit să-mi exprim intenţiile în mod satisfăcător ? În orice caz, după ce am tremurat ieri, azi am făcut un pas mare înainte şi cred că voi isprăvi săptămîna aceasta la nr. 37 [1]

Oricum, este un lucru compact şi conştiincios. Astfel, mergînd pe jos pînă la Telscombe în această zi blîndă, am compus în minte pagini întregi din conferinţa pe care o vreau densă şi fecundă. Mi-a venit ideea că „Şcoala turnului înclinat" [2] este şcoala auto-analizei, urmînd refulării secolului al XIX-lea (de citat Stevenson). Aceasta explică autobiografia lui Stephen, Louis MacNeice etc. M-am gîndit de asemenea şi la caracterul cerebral : o poezie care nu este inconştientă, ci produsă de o iritare superficială la care contribuie materia străină a politicii ce nu poate fi asimilată. De aici lipsa ei de forţă sugestivă. Oare cea mai bună poezie este şi cea mai sugestivă, fiind creată din fuziunea unui mare număr de idei diferite, astfel încît spune mai mult decît poate fi explicat ? Da, acesta ar fi raţionamentul. Şi el conduce la bibliotecile publice şi la înlocuirea culturii aristocratice de către cititorii de rînd, marcînd începutul literaturii de caractere : cuvintele noi ce se nasc dintr-un sînge proaspăt ; şi apoi comparaţia cu elizabetanii. Cred că există ceva demn de reţinut în ideea psihanalizei : şi anume că, nereuşind să descrie societatea, scriitorii aparţinînd şcolii „Turnului înclinat" au fost siliţi să se descrie pe ei înşişi ca un produs sau o victimă a acesteia : un pas necesar pentru a elibera generaţia următoare de refulări. Este necesară o nouă concepţie despre scriitori. Şi ei au destrămat romantismul

[1] Macklenburg Place nr. 37, noul domiciliu al soţilor Woolf. (Nota Tr.)

[2] Este vorba de poeţii W. H. Auden, Louis MacNeice, Stephen Spender, Cecil Day Lewis. (Nota Tr.)

„geniului" oamenilor mari, diminuîndu-se pe ei înșiși. Ei n-au explorat personalitatea umană, cum a făcut Henry James. Nu au aprofundat lucrurile. Au decupat mai net contururile. Și așa mai departe. Leonard a văzut o pasăre heraldică cenușie ; eu n-am văzut decît propriile mele gînduri.

Duminică, 18 februarie

Acest jurnal ar putea fi împărțit în jurnalul Londrei și jurnalul vieții de la țară. Cred că există o distincție între ele. Tocmai am revenit de la capitolul despre Londra. E un ger cumplit ; m-a făcut să-mi scurtez plimbarea pe care aș fi vrut s-o fac pe străzi aglomerate. Și apoi întunericul (nici o fereastră nu era luminată) m-a deprimat. Stînd la Whitehall, i-am spus birjarului meu : „Acasă, John" — și am pornit-o înapoi în lumina cenușie, spectrală, lipsită de veselie, a serii ce se lăsa deasupra caselor, mult mai tristă decît un crepuscul la țară ; la Holborn și de acolo la pivnița luminată, care mi-a plăcut mai mult acum după ce am mutat scaunele. Ce liniște era acolo și cît de liniștită era Londra : un imens bou tăcut culcat pe o parte.

Luni, 19 februarie

De ce n-aș nota ceva ce-mi zic mie însămi, întrebîndu-mă uneori cine va citi toate mîzgălelile astea ? Cred că într-o zi voi reuși să extrag din ele un mic lingou pentru memoriile mele. Apropò, mi se propune să-l iau pe Lytton ca subiect al viitorului meu articol. În Statele Unite *Trei guinee* e un eșec total. Dar ajunge acum.

Miercuri, 20 martie

Da, un nou atac [1], de fapt două : unul a avut loc acum o săptămînă. Temperatură mare (39°). Angelica era aici și m-a pus în pat ; celălalt, vinerea trecută, cînd după prînz am avut aproape 40°. Așa încît m-am culcat aici, în camera lui Leonard. Doctorul Tooth mă ține în pat (unde

[1] E vorba de gripă. (Nota Ed.)

şed în capul oaselor cu Leonard alături, corectînd şpalturi) pînă mîine. Aceasta e povestea mea plictisitoare. Sufăr de ceea ce se numeşte febră recurentă, însoţită de o uşoară bronşită. Da, într-o duminică (atunci cînd am avut 39°), Leonard m-a mustruluit cu privire la prima parte. Ne-am plimbat pe pajişte. Era ca şi cum mă ciocănea un cioc foarte tare şi foarte puternic. Cu cît Leonard lovea mai tare, cu atît ciocul se înfunda mai mult, aşa cum se întîmplă întotdeauna. La sfîrşit aproape că s-a înfuriat, pentru că am ales „ceea ce mie mi se pare a fi o metodă eronată. Aceasta nu este decît analiză, şi nu istorie. O constringere rigidă. Ceea ce de fapt plictiseşte pe cititorul neavizat. Toate citatele acelea lipsite de viaţă." Ideea sa fundamentală este că nu poţi trata astfel viaţa cuiva. Trebuie s-o priveşti din punctul de vedere al scriitorului, numai dacă persoana în cauză nu a fost un vizionar — ceea ce nu este cazul lui Roger. A fost un exemplu curios, dezvăluindu-l pe Leonard în ceea ce are el mai raţional şi mai impersonal : destul de emoţionant şi totodată atît de tranşant, de insistent, încît a reuşit să mă convingă, vreau să spun de eroarea mea, cu excepţia unei ciudate intuiţii că el însuşi se înşela dar că, dintr-un motiv profund, totuşi persista : să fie oare vorba de antipatie faţă de Roger, de lipsă de interes faţă de personalitatea acestuia ? Dumnezeu ştie. Consemnez existenţa în mintea mea a acestor şuviţe ce se împletesc. Chiar în timp ce ne plimbam şi ciocul lovea din ce în ce mai adînc, simţeam o curiozitate cu totul detaşată faţă de caracterul lui Leonard. Apoi a sosit Nessa. Nu era de părerea lui Leonard. Apoi scrisoarea lui Margery : „Plin de viaţă, foarte interesant". După aceea Leonard a citit partea a doua. El crezuse că se termină cu imaginea din prag în Bernard Street. Apoi o notă de la N. : „Plînsul mă împiedică să-ţi mulţumesc". Apoi N şi D. au venit la noi la ceai şi mi-au interzis să modific ceva. În sfîrşit scrisoarea finală de la Margery : „Este într-adevăr *el*... admiraţie nemărginită". Aici mă opresc. Cred că am să rescriu unele pasaje pe care le-am şi schiţat şezînd în pat, dar cum să isprăvesc la timp pentru a fi gata la primăvară ? Asta o las pe mîine. Totuşi simt o mare uşurare.

Joi, 21 martie

Iată că începe sărbătoarea vinerii mari. Nu știu cum poate cineva să-și dea seama de asta stînd într-o grădină și fiind înconjurat de flori și păsări. Iar pentru mine începe ora crepusculară, ora critică a compromisurilor dezagreabile. Urc să iau masa de prînz. Apoi în salon la ceai. Cunoașteți dispoziția sufletească în care se îmbină plictiseala, dezordinea, hîrtii jenante risipite, cînd te apuci de una și de alta. Și cu umbra lui Roger deasupra capului. Trebuie să ies cît se poate de repede și să continui să citesc memoriile lui Harvey. Și astfel voi reveni încetul cu încetul la suprafață. Mă gîndesc la niște articole : Sidney Smith, doamna de Staël, Vergiliu, Tolstoi. sau poate Gogol. Trebuie să-i spun lui Leonard să-mi caute o biografie a lui Smith la biblioteca din Lewes. O idee bună. Am să-i telefonez Nessei în legătură cu capitolul acela ce-l voi trimite lui Helen și pentru a fixa o întîlnire. Îl citesc pe Tolstoi la micul dejun : Goldenweiser pe care l-am tradus împreună cu Kot în 1923 și pe care aproape că-l uitasem. Întotdeauna la fel de real ca și cum ai atinge un fir electric cu mîna liberă. Chiar dacă este exprimat imperfect datorită minții sale robuste care merge drept la țintă, rămîne pentru mine dacă nu cel mai plin de înțelegere cel puțin cel mai însuflețitor, cel mai tonic geniu în stare brută. Și de aceea mai tulburător, mai șocant, mai apt să surprindă aidoma unui tunet, cînd e vorba chiar de artă și literatură, decît oricare alt scriitor. Mi-amintesc că aceasta este impresia mea despre *Război și pace* pe care l-am citit în pat la Twickenham [1]. Bătrînul Savage [2] l-a luat în mînă exclamînd : „O carte superbă", și Jean a încercat să admire ceea ce pentru mine era o revelație. Acest stil direct, acest inegalabil simț al realității. Totuși, nu are nimic comun cu realismul fotografic. Sally șchioapătă și trebuie s-o ducem la veterinar. Se ivește soarele. Țipătul unei păsări te străpunge ca un ac. Au răsărit pretutindeni numai brîndușe și cepe-de-mare. În

[1] Sanatoriul din Twickenham. (Nota Ed.)
[2] Sir George Savage, medicul Virginiei Woolf. (Nota Ed.)

copaci nici o frunză și nici un mugure. Sînt citată în mod destul de curios în legătură cu limba rusă în „The Times Literary Supplement".

Vineri, 29 martie

La ce să mă gîndesc pentru a căpăta un sentiment de eliberare și prospețime ? Sînt în acea stare în care deschid noaptea fereastra și mă uit la stele. Din nenorocire este ora 12,15 într-o zi cenușie și plicticoasă și avioanele sînt foarte active. Botten [1] va fi înmormîntat la ora 3, iar mintea mea e complet răvășită după Margery, după John și după Q. Dar ceea ce mă otrăvește sînt micile înțepături ca de furnică ale lui M. ; îmi umblă furnici prin creier ; corecturi, omagii, sentimente, date și toate detaliile care par atît de facile celor ce nu scriu („doar să mai adaug aceasta despre Jean" etc) și care pentru mine sînt o adevărată tortură. Răsfoind toate aceste pagini vechi și făcînd copii în carbon. O, Doamne ! Și gripa care mă indispune. Ei bine, îmi revin — la ce să mă gîndesc ? La fluviu. Să zicem Tamisa la London Bridge ; că îmi cumpăr un carnet de notițe ; apoi că mă plimb în Strand și că las fiecare chip și fiecare magazin să-mi dea un ghiont, că poate cumpăr un Penguin [2]. Căci luni mergem la Londra. După aceea cred că voi citi opera unui elizabetan. E ca și cum te-ai legăna de pe o creangă pe alta. Apoi ne vom întoarce aici și voi hoinări... ah, da, și ne vom prezenta cărțile de-a lungul coastei. Vom lua ceaiul într-o cafenea și vom vizita magazinele cu obiecte de artă. Și o să dăm de o fermă frumoasă, sau de o uliță nouă, și de flori. Voi juca bile cu Leonard și voi citi foarte liniștită pentru revista „Century Review", dar fără să mă obosesc. Și vine luna mai cu sparanghel și fluturi. Poate că voi face puțin grădinărit, ah, voi face și gravură și-mi voi schimba mobila din camera de dormit. Este oare vîrsta, sau ce care, care face ca viața mea aici, solitară, departe de Londra și fără musafiri, să-mi pară o plăcere vecină cu extazul ? Trăiesc o stare de calm, dominată de senzații nu de idei. Adevărul este că n-am mai văzut o primăvară

[1] Un fermier din Rodmell. (Nota Ed.)
[2] Cunoscută colecție de cărți broșate. (Nota Tr.)

la țară de cînd am fost bolnavă la Asheham în 1914, dar în ciuda depresiunii mele perioada aceea nu a fost lipsită de noblețe. Cred de asemenea că visez la o carte de proză poetică și poate că, din cînd în cînd, voi face cîte o prăjitură. Ei, ajunge acum. Nu vreau să mă mai războiesc cu viitorul sau să mă consum regretînd trecutul.

Să iau zilele de luni și de marți așa cum sînt și să nu mă simt vinovată de egoism. Căci martor mi-e Dumnezeu, mi-am făcut datoria față de omenire cu pana și cu cuvîntul. Vreau să spun că este rîndul tinerilor scriitori să preia ștafeta. Da, merit o primăvară și nu datorez nimănui nimic. Nici o scrisoare de scris (mă așteaptă o sumedenie de manuscrise cu poeme) și nici nu am nevoie de prieteni care să vină în week-end. Fiindcă alții o pot face la fel de bine ca mine, în această primăvară. Și acum, înecată de curenții apelor slobozite, am să citesc ceva de Whymper pînă la ora prînzului.

Duminică, 31 martie

Aș vrea să-mi povestesc mie însămi o istorioară drăguță, neverosimilă și nesăbuită, ca să-mi întind puțin aripile după amorțeala provocată de truda de furnică a acestei dimineți ale cărei amănunte nu le voi relata, căci amănuntele pur și simplu mă ucid. Slavă Domnului, de astăzi într-o săptămînă voi fi liberă, liberă să notez pe margine corecturile mele și ale lui Margery. Dar povestea ? Ah, da. Viața unei păsări, ciripitul ei, felul în care mișcă în cioc o rămurică aproape de fereastra mea, senzațiile ei. Sau despre Botten care s-a întors în țărînă, gloria care se stinge, atîtea și atîtea flori de toate culorile trimise de prietenii îndurerați. Femeia îmbrăcată în negru de sus pînă jos, asemenea unei cutii poștale ambulante, sau bărbatul într-o învelitoare de carton negru. Povestea nu se urzește, dar pot măcar să dezvolt o metaforă. Nici atît. Ferestrele cenușii ca porumbelul și de un albastru marin șters, L și V.[1] acoperiți de un roșu ruginiu. și balta verde și întunecată ca fundul mării. În străfundul minții mele firele sînt încă strîns înnodate. Le voi slăbi

[1] Cei doi ulmi din grădină. (Nota Ed.)

fucînd bile. Este probabil peste puterile mele să transpun calităţile unei schiţe, ramificaţiile ei întîmplătoare, găselniţele ei fericite într-o operă terminată. Sidney Smith reuşea să facă acest lucru în conversaţie.

Sîmbătă, 6 aprilie

Am petrecut o după-amiază la Biblioteca din Londra pentru a verifica nişte citate ; o alta ca să cumpăr mătase pentru rochii. Şi n-am luat masa la familia Hutchinson, unde trebuia să-i întîlnim pe Tom şi pe Desmond. Ce bine mi-a prins această seară de somnolenţă. Astfel, ieri la ora 12,45, i-am înmînat lui Leonard cele două manuscrise [1] şi am plecat la drum fericiţi ca nişte şcolari în vacanţă. Mi s-a luat o greutate de pe umeri. Bună sau rea, e terminată. Prinsesem aripi şi meditam în tihnă pînă cînd s-a spart pneul. A trebuit să schimbăm roata în mijlocul drumului şi, cînd am ajuns acasă, eram ca o tulpină boţită toată. E o zi aspră de primăvară ; cu nespus de multă lumină şi o infinită bogăţie de culori, proaspătă şi blîndă ; toate tufele de narcise galbene de-a lungul malului au înflorit. Am pierdut cele trei partide la joc şi nu vreau nimic altceva decît să dorm.

Luni, 13 mai

Recunosc nu fără satisfacţie că am terminat un capitol ; şi acum mă simt liniştită deoarece azi am expediat spalturile. Mărturisesc aceasta fiindcă ne aflăm în cea de-a treia zi a „celei mai mari bătălii din istorie." Aici a început la ora 8 cînd, în timp ce eram încă pe jumătate adormită, radioul a anunţat invadarea Olandei şi a Belgiei. Cea de-a treia zi a bătăliei de la Waterloo. În grădină ninge cu flori de măr. O bilă s-a rostogolit în bazin. Churchill îndemnîndu-i pe oameni să fie uniţi. „Nu vă pot oferi nimic altceva decît sînge, lacrimi şi sudoare." Aceste vaste forme fără contur se întind din ce în ce mai departe. Sînt lipsite de substanţă şi cu toate acestea fac ca totul să pară neînsemnat. Duncan a văzut o bătălie aeriană la Charleston ; un creion de argint şi un nor de fum. Percy i-a văzut pe răniţi sosind pe jos. Deci scurta mea

[1] Manuscrisul lucrării *Roger Fry : o biografie*. (Nota Ed.)

clipă de liniște se cufundă în prăpastia care se căscă. Dar deși Leonard spune că are destulă benzină în garaj pentru a ne putea sinucide în caz că Hitler ar cîștiga războiul, viața continuă. Tocmai imensitatea și micimea ei fac acest lucru posibil. Oricît de intense ar fi sentimentele mele (față de *Roger*), circumferința (războiul) pare să le înconjoare ca un cerc. Nu, nu pot înțelege această stranie incongruență care constă în a vibra de emoții intense cînd știi prea bine că aceste emoții nu au nici o însemnătate. Dacă nu cumva, așa cum îmi zic uneori, au o importanță mai mare ca oricînd.

Luni, 20 mai

Aș fi vrut ca această idee să impresioneze mai mult. Cred că ea mi-a venit într-un moment de intuiție. Războiul este ca o boală fără speranță. Timp de o zi te obsedează total, apoi facultatea de a simți se atenuează și în ziua următoare plutești în aer, despărțit de trup. Apoi acumulatorul se încarcă din nou și apoi... ce ? Ei bine, spaima de bombardament. Să te duci la Londra și să fii bombardat. Iar dacă inamicul reușește să pătrundă — catastrofa. În dimineața aceasta au anunțat că obiectivul inamicului este Canalul Mînecii. Aseară Churchill ne-a cerut să ne gîndim că, atunci cînd sîntem bombardați, abatem cel puțin focul de la soldații noștri.

În această clipă Desmond și profesorul Moore [1] citesc, adică stau de vorbă sub meri. E o dimineață frumoasă cu vînt.

Simbătă, 25 mai

Am ajuns apoi la ceea ce reprezintă pînă acum cea mai groaznică săptămînă de război. Marți seara, după ce m-am înviorat și înainte de sosirea lui Tom și a lui William Plomer, la BBC s-a anunțat ocuparea orașelor Amiens și Arras. Primul ministru francez a spus adevărul și ne-a năruit toate speranțele de a „rezista". Luni liniile au fost străpunse. E plicticos să aduni detalii. Se pare că înaintează cu tancuri și parașutiști. Nu putem bombarda drumurile

[1] Profesorul G. E. Moore, autorul cunoscutei lucrări *Principia Ethica*. (Nota Tr.)

care mișună de refugiați. Ei strivesc totul. Acum sînt la Boulogne. Dar se pare totuși că aceste „ocupații" nu sînt prea durabile. Ce fac marile armate care lasă o breșă de 25 mile deschisă în frontul nostru ? Sentimentul general este că am fost păcăliți. Sînt agili, intrepizi, și nu se dau îndărăt de la nici un șiretlic. Francezii au uitat să arunce în aer podurile. Germanii par tineri, viguroși, inventivi. Noi ne tîrîm picioarele în urma lor. Asta a continuat în timpul celor trei zile petrecute la Londra.

Rodmell mișună de zvonuri. Vom fi oare bombardați, evacuați ? Tirul tunurilor zguduie ferestrele. Au fost scufundate vapoare-spital. În felul acesta, războiul se apropie de noi.

Circulă o glumă despre o călugăriță care călătorește cu autobuzul și, cînd plătește biletul, se vede că are mînă de bărbat.

Marți, 28 mai

Astăzi la ora 8, primul ministru francez a vorbit la radio despre trădarea regelui Belgiei. Belgienii au capitulat. Guvernul nu capitulează. Churchill urmează să vorbească la ora patru. Zi umedă și posomorîtă.

Miercuri, 29 mai

Dar nu știu de ce speranța renaște. O bătălie desperată. Aliații rezistă. Pînă la urmă ajunge să-ți fie silă de această expresie. E ușor să ții un discurs a la Duff Cooper despre vitejie și despre istorie, cînd toată lumea cunoaște sfîrșitul propoziției. Și totuși asta te înveselește cumva. Poezia, după cum spune Tom, e mai ușor de scris decît proza. Aș putea depăna la discursuri patriotice cu duzina. Leonard a fost la Londra. O furtună violentă. Mă plimbăm prin mlaștină și am crezut că sînt tunurile care trag în porturile din Marea Mînecii. Apoi, cînd și-au schimbat direcția, m-am gîndit la un raid deasupra Londrei ; am deschis radioul și am auzit un flecar trăncănind. Apoi bubuitul tunurilor a început să slăbească, după care a început să plouă. Astăzi am reluat *Conacul Poyntz* și am tot vînturat această recoltă, doar-doar voi strînge cîteva grăunțe. Am expediat și articolul despre Walpole. După cină am început să

citesc Sidney Smith. Am intenția să continui aceste scurte incursiuni, intercalînd între ele *Conacul Poyntz*. Ah, da, e adevărat, nu mai sînt în stare să mai plănuiesc o carte lungă. H. Brace a telegrafiat pentru a-mi spune că acceptă cartea despre Roger pe care aproape că o uitasem. Așadar un succes, cînd mă așteptam la un eșec. La urma urmelor, poate nu e chiar atît de rău. Un aconto de 250 lire. Dar cred că va trebui să amînăm. Citesc în fiecare seară o grămadă de scrisori ale lui Coleridge și Wordsworth, descîlcindu-le cu curiozitate și scormonind în acest cuib împletit.

Joi, 30 mai

Plimbîndu-mă astăzi (care este ziua de naștere a Nessei), aproape de lacul Kingfisher, am văzut pentru prima oară un tren-spital încărcat ; nu funebru, dar grav, ferindu-se parcă să nu zguduie oasele. Ceva — care-i cuvîntul potrivit ? — dureros, tandru, greu și tainic, aducîndu-i pe răniții noștri cu grijă înapoi prin cîmpiile verzi pe care îmi închipui că unii dintre ei le priveau. Nu îi vedeam. Și facultatea de a vedea în imaginație mă lasă întotdeauna copleșită de impresii parțial vizuale, parțial emotive. Întorcîndu-mă acasă, nu am mai putut-o surprinde, măcar că este foarte pătrunzătoare, încetineala, atmosfera funebră, tristețea acestui convoi lung și greu care-și purta povara peste cîmpii. L-am văzut alunecînd pe nesimțite prin debleul de la Lewes. Imediat deasupra capului s-au ivit aeroplane în zbor ca rațele sălbatice, au executat manevre, și-au ocupat pozițiile și au survolat dealul Caburn.

Vineri, 31 mai

Frînturi, resturi și fărîme, cum am spus în *Conacul Poyntz* care este în plină efervescență. Mă joc cu cuvintele și cred că datorez o anumită dexteritate exercițiilor pe care le fac în acest jurnal. Dar să notăm frînturile : Louie l-a văzut pe omul domnului Westmacott. „E ca un spin în ochi", așa descrie el bătălia de la Boulogne. Percy smulgînd buruienile : „Pînă la urmă le dau gata. Dacă aș fi tot atît de sigur că vom cîștiga cealaltă bătălie..." Se pare că aseară au anunțat un raid. Toate proiectoarele în funcțiune

și vibrînd continuu. Au baloane luminoase ca picăturile de rouă pe o tulpină. Domnul Hanna a stat la pîndă o jumătate de noapte. Un zvon, fără îndoială : se spune că niște englezi venind din Flandra în Belgia cu mașina plină de crose de golf, mingi și plase au fost luați drept parașutiști și condamnați la moarte ; eliberați, s-au întors apoi la Seaford. Circulă zvonul (prin intermediul lui Percy) cum că nemții ar fi „undeva aproape de Eastbourne" și sătenii sînt înarmați cu puști, furci etc. Asta arată ce bogate resurse de imaginație nefolosită avem. Noi, oamenii instruiți, verificăm lucrurile. Așa cum am procedat eu cu detașamentul de cavalerie zărit pe colina de la Telscombe, care nu era decît o cireadă de vaci la adăpat. Am început să imaginez iarăși scene, astfel încît ajungînd acasă mi-a fost imposibil să-mi amintesc dacă venisem pe cărarea cu ciuperci sau prin cîmp. Nu e oare uimitor și totodată încurajator că mai pot scoate încă apă din această veche fîntînă ? Dar va dura oare ? Am conceput întregul sfîrșit și nu mai rămîne decît să umplu golurile. Facultatea de a crea, care dormita sub greutatea biografiei lui Roger a țîșnit din nou. Iar pentru mine aceasta înseamnă că vocea se află din nou în căutarea vînătului. „Aveți cumva ziare vechi ?" Aici am fost întreruptă de sonerie. Un băiețel în pulover alb vine, cred, din partea cercetașilor. Mabel spune că ne cicălesc toată ziua la nr. 37 și după aceea o iau la sănătoasa cu prada lor. Lupte desperate. Peroratiile nu mai contenesc. Întorcîndu-mă acasă prin Southease, am văzut-o pe doamna Cockell, cu vechea ei pălărie de grădină, plivind buruienile. Apoi a ieșit servitoarea în șorț de muselină și bonetă legată cu panglică albastră. De ce ? Ca să păstreze aparențele civilizației ?

Vineri, 7 iunie

Tocmai m-am întors [1] în seara aceasta cînd e o căldură înăbușitoare. Marea bătălie, care este pentru noi o chestiune de viață și de moarte, continuă. Azi noapte aici a avut loc un raid aerian. Astăzi se aud răbufniri ale luptei. În dimineața asta am stat trează pînă la ora 2.30.

[1] E vorba de întoarcerea de la Londra la Rodmell. (Nota Ed.)

Duminică, 9 iunie

Aș vrea să continui, dar pot oare ? Presiunea acestei bătălii șterge Londra de pe hartă cu o mare repeziciune. O zi iritantă. Iată un exemplu al actualei mele stări de spirit. Îmi zic : capitularea ar însemna ca toți evreii să fie predați. Lagăre de concentrare. Așa că la garaj. Aceasta, în timp ce corectez *Roger* și joc bile. Te adăpi de la orice izvor întru alinare. De exemplu, Leigh Ashton ieri la Charleston. Dar astăzi linia se deformează. Azi noapte avioane (germane ?) au trecut deasupra capetelor noastre, urmate de dîre de lumină. Am astupat ferestrele cu hîrtie. O altă reflecție : Nu vreau să mă duc la culcare în miezul zilei. Aceasta e o aluzie la garaj. Ceea ce mă înspăimîntă (fără nici o exagerare) este știrea că guvernul francez a părăsit Parisul. Un fel de bubuit dincolo de cîntecul cucului și al celorlalte păsări. Un furnal în spatele cerului. M-a frapat o constatare curioasă, și anume că „eu" a dispărut din scris. Nu există nici un public. Nici un ecou. Asta face parte din propria noastră moarte. Nu e chiar așa, deoarece corectez *Roger* care va fi, sper, expediat în cele din urmă mîine. Și aș putea termina *Conacul Poyntz*. Dar este un fapt incontestabil această dispariție a ecoului.

Luni, 10 iunie

Zi de odihnă. Vreau să spun, una din acele întreruperi ale stării de neliniște care pot să fie dealtfel înșelătoare. În orice caz, în dimineața asta au spus că frontul nu a fost străpuns — în afară doar de cîteva puncte. Armata noastră a părăsit Norvegia pentru a le veni în ajutor. Oricum, este o zi de repaos, o zi neagră ca praful de cărbune. Leonard a luat micul dejun la lumina electrică. Și, din fericire, e răcoare după căldura dogoritoare de pînă acum. Mi-am trimis și astăzi șpalturile corectate și apoi am citit *Roger* pentru ultima oară. Nu-mi mai rămîne decît de alcătuit indexul. Nu mă simt în apele mele, sînt puțin abătută și înclin să cred, amintindu-mi de rezerva lui Leonard întărită de tăcerea lui John, că această carte va fi probabil unul din eșecurile mele.

Sîmbătă, 22 iunie

Un nou Waterloo, îmi închipui. Luptele continuă în Franța : rezultatele nu au fost încă aduse la cunoștința publicului. E o zi cenușie și apăsătoare. Am fost învinsă la bile și asta m-a deprimat și m-a iritat și m-a făcut să jur că nu voi mai juca ci-mi voi citi cartea. Este vorba de Coleridge, Rose Macaulay, corespondența Bessborough — un zbor cam nesăbuit dictat de inspirația momentului. Aș vrea să găsesc o singură carte și să mă țin de ea, dar nu pot. Îmi zic că dacă este ultima mea etapă, n-ar trebui oare să citesc Shakespeare ? Dar nu pot. Îmi zic : N-ar trebui să termin *Conacul Poyntz* ? N-ar trebui să isprăvesc ceva pentru a-mi încheia activitatea ? Sfîrșitul imprimă vioiciune, ba chiar și veselie și nesocotință, existenței cotidiene întîmplătoare. Aceasta, mă gîndeam ieri, este poate ultima mea plimbare. Pe colină, mai sus de Baydean, am găsit niște tuburi de sticlă verde. Lanul de grîu era smălțuit cu maci roșii. Seara îl citesc pe Shelley. Ce delicați, puri, muzicali și integri îmi apar, el și Coleridge, după ce am citit versurile celor din Grupul Aripa-Stîngă. Cu cîtă ușurință și siguranță calcă ei pe pămînt și cum cîntă, cît de bine știu să concentreze, să îmbine și să aprofundeze ! Aș vrea să pot inventa o nouă metodă critică, mai bună decît *Eseurile* mele. Ceva mai direct și mai accesibil, mai colocvial și totuși mai intens ; mai precis și mai puțin elaborat, mai fluid și mai apt de a urma avîntul imaginației. Întotdeauna aceeași problemă : cum să păstrezi zborul minții fără a renunța la exactitate. În aceasta constă toată deosebirea dintre schiță și opera finită. Iar acum trebuie să pregătesc cina. Este și acesta un rol. În fiecare noapte au loc raiduri aeriene pe coasta de est și de sud. De fiecare dată sînt uciși cîte șase, cîte trei, cîte douăzeci și doi de oameni.

Bătea un vînt puternic. Mabel și Louie adunau coacăze și agrișe. Apoi o vizită la Charleston a însemnat încă o piatră aruncată în lac. În momentul de față, neavînd nimic altceva de care să mă ocup decît *Conacul Poyntz*, sînt destul de liberă. Și apoi războiul, această așteptare în timp ce se ascut cuțitele în vederea operațiunilor, a sfărîmat zidul exterior al siguranței. Nu mai răzbate

nici un ecou. Nu mai sînt înconjurată de nimic. Am pierdut pînă într-atît senzaţia publicului, încît am scăpat din vedere dacă *Roger* apare sau nu. Acele circumvoluţiuni familiare, acele criterii care mulţi ani de-a rîndul au constituit un ecou, întărindu-mi astfel sentimentul propriei mele identităţi, au devenit acum întinse şi sălbatice ca deşertul. Vreau să spun că nu mai există nici toamnă, nici iarnă. Ne scurgem către marginea unei prăpastii... şi apoi ? Nu-mi pot imagina că va mai exista un 27 iunie 1941. Aceasta răpeşte ceva chiar şi ceaiurilor de la Charleston. Încă o zi care s-a dus pe scocul morii.

Miercuri, 24 iulie

Da, există lucruri despre care aş putea să scriu, dar în acest moment, în ajunul apariţiei unei cărţi, vreau să-mi analizez propriile mele emoţii. Sînt capricioase, deci nu prea puternice, nu se aseamănă nici pe departe cu emoţiile încercate înainte de apariţia *Anilor*. Ah Doamne, nicidecum ca acelea. Totuşi mă chinuie. Aş vrea să fiu acum săptămîna viitoare la aceeaşi oră. Voi avea de înfruntat părerile lui Morgan şi ale lui Desmond. Şi mă tem că Morgan va spune doar atît cît trebuie pentru a lăsa să se înţeleagă că nu-i place cartea, arătîndu-se totodată drăguţ. Desmond mă va indispune cu siguranţă. „The Times Literary Supplement" (după iritabilitatea manifestată în legătură cu *Critica literară)* va descoperi carenţe. „Time and Tide" se va arăta entuziast. Şi... asta-i tot. Repet, ca de obicei vor ieşi în evidenţă cele două orientări. Fascinant. Plicticos. Veridic. Complet lipsit de viaţă. Atunci, de ce să mă chinuiesc cînd ştiu aproape totul pe dinafară ? Da şi nu prea. Doamna Lehmann va fi entuziasmată. John se va abţine de la comentarii. Bineînţeles că voi fi denigrată de cei care disprețuiesc Bloomsbury. Uitasem de asta. Dar întrucît Leonard o ţesală pe Sally, nu mă pot concentra. Îmi lipseşte o cameră proprie. Timp de unsprezece zile m-am crispat sub focul a numeroase priviri. Aceasta a luat sfîrşit ieri la „Institutul femeilor" cu expunerea mea — căci a fost o expunere liberă — despre farsa de pe vasul Dreadnought. O reuniune simplă şi în general firească şi amicală. Cești de ceai, biscuiţi. Doamna Cha-

vasse, îmbrăcată într-o rochie strîmtă, prezida adunarea. În onoarea mea, a fost o şezătoare literară însoţită de ceai. Domnişoara Gardner ţinea un exemplar din *Trei guinee* lipit de piept, doamna Thompsett ţinea *Trei săptămîni*, şi altcineva o lingură de argint. Nu, nu mă pot întinde pentru a vorbi despre moartea lui Ray, despre care nu ştiu nimic în afară de faptul că femeia aceea foarte voinică, cu o claie de păr argintiu neîngrijit şi cu buza strivită, monstrul acela de care îmi amintesc ca de un exemplu tipic de feminitate, a dispărut pe neaşteptate. Cu jacheta şi pantalonii ei albi, poseda un fel de calitate reprezentativă. Clădind ziduri, dezamăgită, curajoasă, fiind însă lipsită de... ce anume ? De imaginaţie ?

Lady Oxford mi-a declarat că virtutea constă nu în a economisi, ci mai degrabă în a cheltui. Mi s-a agăţat de gît cuprinsă de o criză de lacrimi. Doamna Campbell suferă de cancer. Dar într-o clipită şi-a revenit şi a început să-şi arate dărnicia. Mi-a spus că oricînd pot să mă servesc cu pui rece, care îmi stă la dispoziţie acoperit pe bufet. Numai oamenii de la ţară mănîncă unt. Era foarte elegantă, cu o rochie de mătase reiată şi o cravată bleu marin. Pe cap avea o beretă rusească albastru închis, cu creţuri, cu vizieră roşie. Era un cadou de la modistă. Roadele generozităţii sale.

Toate zidurile, atît zidurile de protecţie cît şi cele de rezonanţă, s-au subţiat îngrozitor din cauza războiului. Nu mai există nici un principiu pentru care să scrii, nu mai există nici un public care să recepteze ceea ce scrii ; pînă şi „fraditia" a devenit transparentă. De aci, o anumită energie şi nechibzuinţă, pe de o parte binevenite, iar pe de alta discutabile, dacă pot spune astfel. Dar este singura linie de conduită demnă de urmat. Şi poate că zidurile, dacă le izbesc cu forţă, mă vor înconjura şi pe mine din nou. Astă-seară sînt încă umbrită de un nor care se va risipi mîine, cînd îmi apare cartea. Acest lucru va fi poate penibil, poate tonic. Şi poate voi simţi atunci din nou în jurul meu zidul care mi-a lipsit, sau poate vidul sau nepăsarea. Fac aceste însemnări, dar sînt sătulă de note, sătulă de Gide, sătulă de carnetele lui Vigny. Acum aş dori ceva consistent şi robust. În primele zile ale războiului nu puteam citi decît însemnări.

Joi, 25 iulie

În momentul de față nu sînt prea neliniștită, sau în cel mai rău caz nu e decît o neliniște superficială ; căci, la urma urmelor, oamenii cei mai importanți se arată favorabili. Totuși voi simți o ușurare cînd voi afla că și Morgan e de aceeași părere. Cred că am să aflu acest lucru mîine. Prima recenzie (cea a lui Lynd) sună astfel : „Profundă simpatie imaginativă... în ciuda unor formulări exagerate, cartea îl prezintă ca pe o persoană agreabilă. Lipsește dramatismul intens... în același timp toți cei pe care îi interesează arta modernă o vor găsi captivantă..."

Ce ciudate sînt raporturile mele cu Roger în momentul acesta ! Eu care i-am dăruit un fel de formă după moarte. Oare așa era el ? În această clipă mă simt foarte apropiată de el, de parcă aș fi intim legată de el, de parcă împreună am fi creat această viziune a personalității lui, o odraslă pe care am zămislit-o amîndoi. Cu toate acestea, nu i-a stat în puteri s-o modifice. Dar timp de mai mulți ani lumea îl va vedea în felul acesta.

Vineri, 26 iulie

Să zicem că am ocupat locul al doilea, judecînd după recenzia din „The Times Literary Supplement." Nici un cuvînt din partea lui Morgan. „The Times" afirmă că va ocupa un loc de prim rang printre lucrările biografice. Mai spune că posed calitatea de a descoperi ceea ce este pertinent. „The Times" (presupun că e vorba de criticul de artă al ziarului) trece apoi la analiza stilurilor lui Roger etc. „The Times" se dovedește inteligent, dar nu dispune de spațiu pentru a spune mai mult. Acum încerc un sentiment de calmă satisfacție. Avîndu-l pe Coleridge în perspectivă și această carte terminată, după cum de fapt și este (ce mult detest această coliziune a frazelor), am deplina conștiință a ceva real și permanent în existența mea. Și în legătură cu aceasta, mă pot mîndri cu faptul că am realizat o operă solidă. Și într-un fel sau altul, sînt mulțumită. Dar cînd îmi citesc corespondența, e ca și cum mi-aș cufunda mîna într-un borcan cu lipitori și mă aflu astfel în fața a o sumedenie de scrisori dezolante și plicticoase pe care trebuie să le scriu. Dar e o seară de

vară incredibil de încîntătoare — da, încîntătoare, caldă, capricioasă. Între altele, am cîştigat două partide de bile. Au găsit un arici mare înecat în bazinul cu nuferi. Leonard a încercat să-l readucă la viaţă. Un spectacol amuzant. Guvernul oferă doi şilingi şi şase peni pentru un arici viu. O citesc pe Ruth Benedict, care abundă de implicaţii referitoare la tipare culturale, sugerînd însă cam prea multe lucruri. Şase volume de Augustus Hare sugerează şi ele... nişte articolaşe. Dar momentan mă simt foarte liniştită în seara aceasta. Simbătă ziarele nu vor publica recenzii, cred. Imunitate este cuvîntul care se potriveşte şi de data asta. Nu, John n-a citit-o. Cînd cele douăsprezece avioane au zburat spre mare, ca să intre în acţiune aseară, cred că am încercat un sentiment personal şi nu unul oficial dictat de BBC. Aproape instinctiv le-am urat noroc. Aş dori să pot face însemnări ştiinţifice cu privire la reacţiile mele. Invazia va avea loc poate astă-seară, sau poate niciodată — aceasta este logica lui Joubert. Şi mai aveam ceva de spus. Dar ce anume ? Şi trebuie să pregătesc cina.

Vineri, 2 august

O tăcere completă înconjoară cartea. Ar fi putut foarte bine să zboare în albastrul cerului şi să i se piardă urma. „Una din cărţile noastre nu s-a întors la bază", după cum spune BBC-ul. Nici o recenzie scrisă de Morgan, nici un fel de recenzie. Nici o scrisoare. Şi deşi bănuiesc că Morgan a refuzat să scrie negăsind-o pe gustul lui, rămîn cu cugetul liniştit — da, cinstit vorbind — şi sînt gata să înfrunt o tăcere totală şi prelungită.

Duminică, 4 august

În timp ce Judith şi Leslie îşi termină partida de joc, am tocmai timpul necesar să consemnez cu o mare uşurare că recenzia lui Desmond spune exact ceea ce doream eu. „Cartea îi va încînta pe prieteni, iar tînăra generaţie va putea spune : Da, da, acum îl cunoaştem ; şi este nu numai încîntător ci şi important." Aceasta este de ajuns, şi am acum sentimentul calm de a fi fost răsplătită. Nu triumful de altă dată ca pentru un roman, ci sentimentul de a fi

realizat ceea ce se aștepta de la mine, de a fi dăruit prietenilor mei ceea ce doreau. Și anume în clipa cînd credeam că nu le-am oferit nimic altceva decît material pentru o carte pe care n-am putut-o scrie. Acum pot să mă declar mulțumită. Și nu trebuie să mă frămînt din cauza a ceea ce spun oamenii, căci Desmond e un clopotar bun și va da tonul altora, vreau să spun că discuțiile între prietenii intimi vor urma în linii generale ideile lui. Herbert Read și Maccoll au mușcat cît au putut de tare și și-au expus punctul de vedere. Acum nu mai rămîne decît Morgan și poate o săpunceală personală din partea lui Wyndham Lewis.

Marți, 6 august

Da, am fost din nou foarte fericită cînd am văzut plicul albastru de la Clive azi la gustarea de dimineață (luată împreună cu John). E din partea lui Clive și e aproape — cum să spun ? — evlavios. Nu, liniștit, serios, complet lipsit de sarcasm, aprobator. El zice că, în genul ei, este la fel de reușită ca cele mai bune cărți ale mele, în fapt cea mai bună biografie publicată de mulți ani, prima parte fiind la fel de bună ca ultima și fără cea mai mică inconsecvență.

Am deci confirmarea a ceea ce gîndeam în cursul acelei plimbări cu Leonard, cînd simțeam loviturile de cioc și aveam temperatură 39° ; confirmarea propriei mele păreri, și anume că prima parte este în ansamblu mai interesantă, deși mai puțin complexă și mai puțin dramatică decît cea de-a doua. Sînt convinsă că a fost necesară, ca o bază solidă pe care să se sprijine întregul edificiu.

Sîmbătă, 10 august

Și iată că Morgan m-a descurajat puțin, dar eram deja descurajată de Leslie care a ținut-o tot într-un „hm, hm !" cu o scară înainte, alaltăieri și fără îndoială că va continua și mîine. Deci Morgan și Vita m-au demoralizat puțin, iar Bob și Ethel m-au mai îmbărbătat, ca dealtfel și domnul acela care îl atacă pe Read în „The Spectator". Dar Dumnezeu mi-e martor că acum s-a sfîrșit cu toate astea. S-a terminat cu recenziile și, dacă aș avea puțină

liniște, fără bărbați care înfig jaloane în pămînt, care sapă amplasamentele pentru tunuri și dacă n-aș avea vecini, fără îndoială că aș putea să respir și să mă înalț către *Conacul Poyntz*, către Coleridge, dar mai întîi trebuie să rescriu articolul „Turnul înclinat". Să-l ia naiba pe John ! Compania permanentă a cuiva e la fel de insuportabilă ca și regimul de carceră.

Vineri, 16 august

S-a comandat o a treia ediție. Leonard a declarat miercuri, cînd ne aflam la nr. 37 : „Merge formidabil". Dar acest mers formidabil este mai puțin perceptibil la distanța la care ne aflăm. Și de ce oare o vorbă călduță deprimă mai mult decît entuziasmează un cuvînt de laudă ? Nu știu. Mă refer la Waley, nu la Pamela — mare operă de artă, etc. Ei bine, cartea își urmează drumul. Se face cunoscută. S-a sfîrșit. Acum scriu *Conacul Poyntz* și-mi rămîne o oră liberă. O mulțime de raiduri aeriene. Unul a avut loc în timp ce-mi făceam plimbarea. În apropiere se afla un stog de fîn, dar am mers mai departe și m-am întors acasă. S-a sunat încetarea alarmei și apoi sirenele au pornit din nou. După aceea au sosit Judith și Leslie. Partidă de bile. Apoi a venit doamna Ebbs etc., ca să împrumute o masă. Încetarea alarmei. Trebuie să găsesc ceva de făcut cu care să-mi umplu timpul în ora ce-mi rămîne, altfel mă voi risipi în nimicuri așa cum fac aici. Dar *Conacul Poyntz* este o operă concentrată, o învîrtitură de șurub. Acum mă voi duce în casă și voi citi ceva de Hare și-i voi scrie lui Ethel. E foarte cald chiar și aici.

Au venit foarte aproape. Ședeam întinși sub un copac. Ai fi zis că cineva taie aerul cu ferăstrăul deasupra noastră. Ne-am întors cu fața la pămînt și ne-am pus mîinile la ceafă. „Să nu ții dinții strînși", mi-a spus Leonard. Păreau că ferăstruiesc ceva imobil. Bombele zguduiau ferestrele pavilionului. „Oare o să cadă aici ?" am întrebat. În acest caz vom fi nimiciți împreună. Cred că m-am gîndit la neant, la lîncezeală, căci starea mea de spirit era apatică. Trebuie să-mi fi fost teamă. „S-o ducem pe Mabel în garaj ?" „E prea riscant să traversezi

grădina", a spus Leonard. Apoi a mai venit un val dinspre Newhaven. În jurul nostru numai zbîrnîit, ferăstruială bîzîit. Un cal necheza în baltă. Era o căldură înăbușitoare. „E tunet ?" am întrebat. „Nu, sînt tunurile dinspre Ringmer, dinspre Charleston", a răspuns Leonard. Apoi, încetul cu încetul, zgomotul a slăbit. Mabel, din bucătărie, ne-a spus că se zguduiau ferestrele. Raidul aerian continuă, în depărtare se aud avioane. Leslie joacă bile. Mă bate fără drept de apel. „Numai cărțile mele m-au făcut să sufăr", a spus Charlotte Brontë. Astăzi îi împărtășesc părerea. Vreme foarte apăsătoare, posomorîtă și umedă. E ceva ce trebuie vindecat urgent. Semnalul de încetare a alarmei. Cinci la șapte. Aseară am doborît 144.

Luni, 19 august

Ieri, duminică 18 august, am auzit un vîjîit. Zburau chiar deasupra noastră. M-am uitat la avion așa cum se uită un boiștean la un rechin. Au trecut ca săgeata deasupra capetelor noastre, cred că erau trei, verde oliv. Apoi poc ! poc ! poc ! Germani ? Din nou poc ! poc ! poc ! deasupra Kingstonului. Părea că sînt cinci bombardiere care se îndreaptă în zbor razant spre Londra. A fost primejdia cea mai mare pe lîngă care am trecut pînă acum. Au fost doborîte 144, nu, asta a fost ultima oară. Și astăzi n-am avut nici un raid aerian (deocamdată). Repetiție. Nu reușesc să citesc „Remușcare". De ce n-aș mărturisi-o ?

Vineri, 23 august

Cartea este în declin. Vînzarea a scăzut la 15 exemplare pe zi de cînd a început raidul aerian asupra Londrei. Oare acesta să fie motivul ? Va spori din nou ?

Miercuri, 28 august

Ce mult aș vrea să scriu poezii cît e ziua de lungă. Acesta este darul pe care mi l-a făcut biata X, care nu citește niciodată poezii deoarece detesta versurile la școală. A stat la noi de marți pînă duminică seara, ca să fiu foarte exactă, și aproape că m-a ucis. De ce ? Pentru că deși nu e artistă, are pînă la un anumit punct un temperament

artistic. E plină de pasiune, dar îi lipsesc posibilităţile de exprimare. O găsesc foarte fermecătoare, originală, onestă şi oarecum patetică. Dar ea însăşi îşi dă seama de propria-i îngustime şi banalitate. Şi de aceea ezită. Trebuie să te fardezi ? Y spune că da, eu zic că nu. Adevărul este că ea n-are simţul culorii şi nici simţul muzicii sau al picturii. O mare forţă şi energie şi, cînd e vorba să-şi ia avînt, ceva o împiedică. Mi-o pot uşor imagina plîngînd în pat pînă cînd adoarme. Aşa, de exemplu, s-a împotmolit la noi, fără să-şi aducă nici cartele şi nici cărţi. O chemasem să-i mai uşurez puţin povara. Cîinele meu ascultător, căţeaua mea afgană cu picioarele lungi şi prea groase şi corpul lung, şi în plus avînd o claie de păr despletit şi neîngrijit. „Mă bucur că sînt aşa de drăguţă", a spus ea. E drăguţă, nimic de zis. În orice caz, am învăţat din săptămîna asta de neîncetate întreruperi, partide de bile, ceaiuri, vizite neanunţate, ce înseamnă să te afli într-o şcoală publică. Adio singurătate. O frecţie bună cu un prosop aspru pentru bătrînul meu creier, fără îndoială. Judith şi Leslie sînt gata să înceapă o partidă de bile. Iată de ce în prima mea dimineaţă de singurătate după Londra şi atacul aerian prelungit — de la 9.30 seara pînă la 4 dimineaţa — m-am simţit atît de uşoară, de liberă şi de fericită, încît am scris ceea ce numesc poezia din *Conacul Poyntz*. E oare reuşită ? N-aş zice. Oricum, nu prea. Ar trebui să spun, pentru a o împăca pe Virginia Woolf cînd va dori să ştie ce se întîmpla în august 1940, că raidurile aeriene acum abia încep. Dacă invazia va avea loc, aceasta se va petrece în următoarele trei săptămîni. Hărţuiala populaţiei a atins culmea. Aerul este sfîrtecat cu ferăstrăul ; viespile bîzîie ; sirena, pe care ziarele o numesc Weeping Willie [1], este la fel de punctuală ca şi slujba de vecernie... „Raidul nostru încă n-a avut loc", spun oamenii. Au fost două la Londra. Unul m-a surprins în timp ce eram la Biblioteca din Londra. Citind acolo un număr din „Scrutiny", am aflat că doamna Woolf este la urma urmelor mai bună decît tinerii. Aceasta mi-a făcut plăcere. Şi John Buchan scrie : „Virginia Woolf

[1] Personaj dintr-o poezie pentru copii : aproximativ Ionică plîngăreţul. (Nota Tr.)

este criticul nostru cel mai bun de la Matthew Arnold încoace, un critic mai înţelept şi mai drept". Şi aceasta mi-a făcut plăcere. Trebuie să-i scriu Pamelei. Cartea se vinde acum ceva mai bine.

P.S. la această ultimă pagină. Ieşisem pe terasă şi începusem să jucăm bile. Un avion biplan mare a venit încet, greoi. Leonard a spus că e un Wellesley şi mai nu ştiu ce. „Un avion de antrenament", a declarat Leslie. Deodată am auzit poc, poc în spatele bisericii. Credeam că este un exerciţiu de tir. Avionul s-a rotit încet deasupra bălţii şi s-a întors înapoi, zburînd foarte aproape de sol şi de locul unde ne aflam noi. Apoi s-a auzit un adevărat ropot de pocnituri, succedîndu-se ca nişte saci care plesnesc. Apoi avionul a virat, încet şi greoi, înscriind cercuri deasupra satului Lewes. Ne-am uitat la el. Leslie a zărit crucea neagră încîrligată, desenată pe fuselaj. Toţi muncitorii îl priveau şi ei. Atunci am înţeles că e un avion german. Era inamicul. A coborît printre brazii de lîngă Lewes şi nu s-a mai înălţat. Apoi am auzit bîziitul. Ne-am uitat în sus şi am zărit două avioane care zburau la mare înălţime. Se îndreptau spre noi. Am pornit spre pavilion pentru a ne adăposti, dar au virat, şi atunci Leslie a zărit emblema engleză. Ne-am oprit locului pentru a privi. Au virat pe o aripă, au planat, au coborît şi au duduit timp de aproape cinci minute deasupra avionului prăbuşit, ca şi cum voiau să-l identifice şi să fie siguri. Apoi s-au îndreptat spre Londra. Explicaţia la care ne-am gîndit : era vorba de un avion avariat care căuta un loc de aterizare. „A fost Fritz, cum te văd şi cum mă vezi", spuneau oamenii care construiesc un adăpost de tun aproape de poartă. Ar fi fost o moarte liniştită, prozaică, dacă am fi fost ucişi pe terasă în timp ce jucam bile în această foarte frumoasă seară de august, proaspătă şi însorită.

Sîmbătă, 31 august

Acum sîntem în plin război. Anglia este atacată. Pentru prima dată am căpătat această impresie profundă ieri. O senzaţie de apăsare, de primejdie, de oroare. Sentimentul că se desfăşoară o bătălie, o bătălie înverşunată. Poate

dura patru săptămîni. Oare mi-e teamă ? Uneori da, alteori nu. Partea proastă cînd ţi-e teamă este că mintea îşi pierde sprinteneala în dimineaţa următoare. Evident, poate fi începutul invaziei. Senzaţie de sufocare. Nenumărate poveşti care circulă prin împrejurimi. Nu, nu-mi slujeşte la nimic să încerc să redau atmosfera Angliei angajate în luptă. Pot să spun că, dacă voi scrie un roman sau despre Coleridge, în locul acestui infernal articol despre bombardament, pe care-l trimit în S.U.A., voi pluti în ape mai liniştite.

Luni, 2 septembrie

În ultimele două zile ai fi putut zice că nu e război. N-a fost decît o singură alarmă aeriană. Nopţi foarte liniştite. O perioadă de acalmie după atacurile asupra Londrei.

Joi, 5 septembrie

Căldură mare. Val de căldură, recordul acestei veri, presupunînd că se mai ocupă cineva de recorduri în vara aceasta. La ora 2.30 a zumzăit un avion. După zece minute, alarmă aeriană. Douăzeci de minute mai tîrziu, încetarea alarmei. Repet, e cald şi mă îndoiesc că sînt poetă. M.S. (Muncă silnică.) Mintea... nu, nu găsesc cuvîntul. Ba da, lîncezeşte. Mi-a venit o idee. Toţi scriitorii sînt nefericiţi. Imaginea lumii oglindită în cărţi este astfel prea întunecată. Oamenii care n-au darul cuvîntului sînt fericiţi ; femeile în grădina din faţa casei : doamna Chavasse. Nu e o imagine exactă a lumii, este doar tabloul zugrăvit de un scriitor. Oare muzicienii, pictorii or fi fericiţi ? Oare lumea lor e mai fericită decît a noastră ?

Marţi, 10 septembrie

Ne-am întors după o jumătate de zi petrecută la Londra, probabil cea mai stranie vizită pe care am făcut-o vreodată. Cînd am ajuns în Gower Street, am dat de o barieră cu semnul de ocolire. Nici un semn vizibil de avarii. Dar ajungînd la Doughty Street, o mulţime adunată. Apoi domnişoara Perkins la fereastră. Mecklenburgh

Square înconjurat de frînghie. Paznicii de serviciu erau acolo. Nu ni s-a permis să trecem. O casă situată la 30 m de casa noastră a fost lovită de o bombă la ora unu dimineaţa. Acum e complet în ruine. O altă bombă a căzut în scuar fără să explodeze. Am făcut înconjurul prin spate. Ne-am oprit lîngă casa lui Jane Harrison. Clădirea fumega încă. Nu mai era decît un morman enorm de cărămizi. Sub el se aflau toţi cei care coboriseră în adăpost. De zidurile dintr-o parte, care nu căzuseră, atîrnau bucăţi de stofă. O oglindă, cred, se legăna în stînga şi în dreapta. Ca un dinte smuls dintr-o dată, o tăietură netedă. Casa noastră neatinsă. Nici o fereastră spartă, deocamdată. Se poate ca bomba să le fi spart între timp. L-am văzut pe Bernal cu banderolă la mînă sărind pe mormanul de cărămizi. Cine locuia acolo ? Probabil că tinerii şi tinerele în trecere pe care îi vedeam de obicei de la fereastra mea ; locatarii apartamentelor care aveau ghivece cu flori şi obişnuiau să şadă în balcon. Şi acum totul sfărîmat în mii de bucăţele. Garajistul din spatele scuarului, cu ochii împăienjeniţi şi mersul încă nesigur, ne-a povestit că explozia îl azvîrlise afară din pat şi că-l silise să se adăpostească într-o biserică. „O bancă tare şi rece, ba mai aveam şi un băieţel care-mi dormea în braţe. M-am bucurat cînd s-a dat semnalul de încetare a alarmei. Simt dureri în tot corpul", spunea. Zicea că trei nopţi la rînd nemţii au tot dat tîrcoale încercînd să bombardeze gara Kings Cross. Distruseseră jumătate din Argyll Street şi mai multe magazine din Grays Inn Road. Apoi s-a apropiat cu paşi mărunţi domnul Pritchard. A primit ştirile netulburat, ca un greieraş. „Şi cînd te gîndeşti că au tupeul să pretindă că asta ne va sili să încheiem pace... !" a spus el. Priveşte raidurile aeriene de pe terasa apartamentului său şi doarme buştean. Aşadar, după ce am stat de vorbă cu domnişoara Perkins, cu doamna Jackson, amîndouă cît se poate de calme (domnişoara Perkins dormise în adăpost pe un pat de campanie), ne-am dus la Grays Inn. Am coborît din maşină şi am văzut Holborn. O spărtură enormă la capătul de sus al străzii Chancery Lane. Tot mai fumega încă. Probabil vreun mare magazin complet distrus. Hotelul de vizavi, gol ca o cochilie. La un maga-

zin de vinuri nu mai rămăsese nici o fereastră. Oamenii stăteau în picioare în fața meselor. Probabil că li se serveau băuturi. Grămezi de sticlă albastră-verde în drum la Chancery Lane. Oamenii scoteau bucățile de geam care rămăseseră prinse în rama ferestrelor. Sticla cădea. De acolo ne-am dus la Lincoln's Inn. La birourile revistei „The New Statesman" : geamurile sparte dar imobilul neatins. L-am cercetat. Era pustiu. Coridoare umede. Sticlă împrăștiată pe scări. Ușile zăvorîte. După care, ne-am întors la mașină. Blocarea traficului rutier. Cinematograful din spatele muzeului Madame Tussaud a fost sfîrtecat ; se vedea scena : cîteva ornamente se legănau încoace și-ncolo. Toate clădirile din Regent's Park cu ferestrele sparte, dar altfel intacte. Și apoi mile întregi de străzi bine rînduite, unde totul era normal. De la un capăt la altul, Bayswater și Sussex Square arătau ca de obicei, străzi goale, fețe crispate și ochi împăienjeniți. În Chancery Lane am văzut un om împingînd o roabă plină cu cărți despre muzică. Biroul dactilografei mele distrus. Apoi, cînd am sosit la Wimbledon, sirena. Oamenii au început să alerge. Am condus cît am putut de repede pe străzile aproape pustii. Cai deshămați, automobile oprite. Apoi s-a dat semnalul de încetare a alarmei. Mă gîndesc la oamenii aceia foarte soioși care țin case de închiriat, ca de exemplu cele din Heathcote Street, cu perspectiva unei alte nopți asemănătoare. Femei bătrîne și sărmane, murdare, jalnice, stînd în fața ușii. Ei bine, se apropie tot mai mult, așa cum a spus Nessa la telefon. Mă consideram lașă cînd am zis că ar fi bine să nu dormim două nopți la nr 37. Am simțit o mare ușurare cînd domnișoara Perkins a telefonat, sfătuindu-ne că ar fi mai bine să nu rămînem acolo, și Leonard i-a împărtășit părerea.

Miercuri, 11 septembrie

Adineaori a vorbit Churchill. Un discurs clar, ponderat, viguros. Ne-a spus că se pregătește invazia. Se pare că, dacă e să aibă loc, se va produce în următoarele două săptămîni. În porturile franceze sînt masate vapoare și șlepuri. Bombardarea Londrei pregătește în mod evident

această invazie. „Maiestuosul nostru oraş" etc, — ceea ce mă impresionează deoarece găsesc că Londra este într-adevăr un oraş maiestuos. Curajul nostru etc. Azi noapte un alt atac aerian asupra Londrei. O bombă cu explozie întîrziată a lovit palatul. A telefonat John. În noaptea raidului se afla în Mecklenburgh Square. Vrea ca editura să fie evacuată imediat. Leonard urmează să se ducă vineri la Londra. John zice că ferestrele au fost sparte. El a fost găzduit de cineva. Se evacuează Mecklenburgh Square. Un avion a fost doborît sub ochii noştri pe terenul de curse, chiar înainte de ora ceaiului. O învălmăşeală, un viraj, apoi un plonjon şi o explozie de fum negru şi des. Percy zice că pilotul a sărit cu paraşuta. Ne aşteptăm acum la un atac aerian cam pe la ora 8,30. În orice caz, fie că are loc fie că nu, la această oră auzim sinistrul zgomot de ferăstrău care se intensifică şi apoi dispare. O pauză şi apoi începe din nou. „Iar începe" — zicem noi în timp ce ne aşezăm ; eu la lucru, Leonard la răsucit ţigarete. Din cînd în cînd se aude un zgomot înăbuşit. Ferestrele se zguduie. În felul acesta ştim că Londra e din nou bombardată.

Joi, 12 septembrie

S-a iscat o furtună. S-a stricat vremea. O vreme cumplită. Astăzi nu se aud avioane, ci numai vîntul. Azi noapte a avut loc o activitate aeriană extraordinar de intensă. Dar atacul aerian a fost respins de noul baraj de protecţie al Londrei. E îmbucurător. Dacă vom putea rezista săptămîna aceasta, săptămîna viitoare şi săptămîna care-i va urma acesteia, dacă se schimbă vremea, dacă violenţa atacurilor aeriene asupra Londrei este înfrîntă... Mîine ne ducem la Londra să-l vedem pe John în legătură cu mutarea editurii ; să punem geamuri, să salvăm lucrurile mai de preţ şi să luăm corespondenţa ; bineînţeles, numai dacă ne lasă să intrăm în scuar. Ah, umblînd după mure am conceput sau am conturat planul unui *Manual de istorie* care să cuprindă literatura de la începuturi inclusiv biografiile, şi pe care s-o dispun în succesiunea pe care o vreau.

Vineri, 13 septembrie

În aer plutește o senzație copleșitoare de invazie. Drumurile sînt înțesate de furgoane ale armatei, de soldați. Tocmai ne-am întors după o zi epuizantă la Londra. La ieșirea din Wimbledon a început un raid pe care noi nu l-am auzit. S-a produs o oprire bruscă, trecătorii se făceau nevăzuți. Totuși cîteva mașini și-au continuat drumul. Am decis să ne oprim la toaletele de pe colină; erau închise, și atunci Leonard a trebuit să se mulțumească cu un copac. Ploua cu găleata. În depărtare se auzeau tunurile. Am zărit un adăpost de cărămidă roșie. Singurul lucru interesant în această călătorie a fost conversația noastră cu bărbatul, femeia și copilul care locuiau acolo. Fuseseră bombardați la Clapham: casa lor nu mai oferea nici o siguranță. Veniseră pe jos pînă la Wimbledon preferînd acest amplasament pentru tunuri, deși neterminat, unei case ticsite pînă la refuz cu refugiați. Aveau un felinar de cantonier, o cratiță și făceau ceai. Paznicul de noapte nu accepta ceai de la ei, întrucît el își avea ceaiul lui. Cineva le pusese la dispoziție baia. Într-o casă din Wimbledon nu mai rămăsese decît îngrijitoarea. Bineînțeles că nu i-a putut găzdui, dar a fost „foarte drăguță" (îi invitase să se așeze). Am stat de vorbă. O burgheză destul de elegantă care se ducea la Epsom regreta că nu poate să ia fetița. „Nu vrem să ne despărțim de ea", au spus ei; bărbatul, un celt emotiv și volubil, femeia, o anglo-saxonă placidă. „Cît timp e sănătoasă e bine." Dorm pe niște așchii. Au căzut bombe pe terenul comunal. El e zugrav, o fire foarte prietenoasă și ospitalieră.[1] Le place ca oamenii să se oprească și să stea de vorbă cu ei. Ce vor face? Bărbatul crede că se va sfîrși curînd cu Hitler. Doamna cu pălărie cu pene de cocoș a exclamat: „Niciodată!" Am încercat de două ori să plecăm, dar tunurile au început din nou să bubuie și ne-am întors. În sfîrșit am putut să ne îndepărtăm cu ochii ațintiți la adăposturi și să vedem comportamentul oamenilor. Am ajuns la Russell Ho-

[1] (Notă marginală.) El a întins o cuvertură destul de subțire pe trepte și m-a invitat să șed. Un ofițer și-a vîrît capul înăuntru: „Se pregătesc de invazie", a spus bărbatul, ca și cum nu mai era decît o chestiune de zece minute.

tel. John nu era de găsit. Bubuitul tunurilor era asurzitor. Ne-am dus în adăpost. Apoi am pornit spre Mecklenburgh Square ; l-am întîlnit pe John, care ne-a spus că scuarul este încă închis, așa încît am luat masa la hotel. Am hotărît, în caz de necesitate extremă pentru editura Hogarth, să folosim serviciile editurii Garden City Totul, în douăzeci de minute. Raidul continua încă. Am pornit-o pe jos spre Mecklenburgh Square.

Sîmbătă, 14 septembrie

O senzație că invazia a avut loc, din cauza furgoanelor militare și a mașinilor ca niște macarale gonind în toată viteza spre Newhaven. Are loc un raid aerian. Adineauri a izbucnit o ușoară răpăială probabil de la o mitralieră. Avioanele vîjîie fără încetare. Percy și Leonard zic că unele dintre ele sînt englezești. Mabel iese din bucătărie, privește și ne întreabă dacă dorim peștele prăjit sau rasol.

Marele avantaj al acestei pagini este că îmi oferă o supapă pentru nervi. Nervi provocați de înfrîngerea la jocul de bile și de invazie, de urletele prevestitoare de moarte ale unui nou raid, de absența unei cărți de citit și așa mai departe. Citesc doamna de Sévigné care săptămîna trecută mi se părea foarte tonică, dar acum mi se pare cam perimată, cu stilul acela steril, cizelat à la Fanny Burney. Chiar și peste secole maniera acidă, prețioasă și puțin dispreţuitoare — ei bine, nu găsesc cuvîntul potrivit — caracterul acela specific, se impune. Ba mai mult, îmi aduce aminte de cineva care nu-mi place. Să fie oare Logan ? Are ceva pompos care-mi amintește de Tom. De asemenea, o cruzime aridă și artificială cît și... [1] (ah, cuvîntul, cuvîntul !) Sînt oare atît de sensibilă la caracterul exprimat prin stil ? Cred că nouă, scriitorilor moderni, ne lipsește afecțiunea. Ne zvîrcolim în chinuri. Dar nu vreau să mă lansez într-o frază care mă face să mă gîndesc la bătrîna Rose ; tocmai vreau să-i scriu. Îți zici întotdeauna că vei găsi undeva un teren de aterizare. Dar nu găsești. Un teatru, o creangă, un sfîrșit. Detest să scriu

[1] (Notă marginală.) Propun „dispreț".

scrisori de mulțumire în legătură cu *Roger*. Am spus-o de nu știu cite ori. Cred că voi începe noua mea carte prin a citi cartea lui Ifor Evans, în colecția Penguin, care costă șase peni.

Luni, 16 septembrie

Bun, iată-ne singuri pe nava noastră. O zi foarte umedă și furtunoasă. Mabel [1] a plecat la ora 10, șontîcăind, cu degetele umflate și ducîndu-și valizele. „Vă mulțumesc pentru tot", ne-a zis fiecăruia din noi. M-a întrebat dacă vreau să-i dau un certificat. „Sper că ne vom revedea", am zis. Iar ea a răspuns : „Da, fără îndoială", crezînd că mă refeream la viața de apoi. Așa se sfîrșesc cinci ani de raporturi tăcute, uneori incomode dar calme și pasive. O pară grea, necoaptă, căzută de pe creangă. Și ne simțim mai liberi acum cînd sîntem singuri. Nu mai avem nici o responsabilitate față de ea. Soluția pentru casă este de a nu avea personal de serviciu care să locuiască în ea. Dar sînt o proastă. Mi-am irosit timpul cu confesiunile domnului Williamson și sînt înspăimîntată de egocentrismul lui. Oare toți scriitorii se văd astfel, sublimi, în propriii lor ochi ? Nu reușește să facă nici măcar un pas în afara falsei splendori a propriei sale personalități, a faimei lui. Și eu n-am citit nici măcar una din nemuritoarele sale opere. La Charleston în după-amiaza aceasta, după ce ne-am aprovizionat la Lewes pentru a putea face față asediului. Aseară am remarcat lumini sclipitoare ici și colo pe cer deasupra cîmpiei. Leonard crede că erau schije de obuze provenind din barajul de protecție al Londrei. O intensă activitate aeriană toată noaptea. Cîteva explozii asurzitoare. Am ascultat să aud sunetul clopotelor de biserică, gîndindu-mă, recunosc, mai ales la ce s-ar fi întîmplat dacă am fi rămas închiși aici împreună cu Mabel. Trebuie că și ea se gîndea la acest lucru. Zicea că dacă e să fii ucis, apoi vei fi fără îndoială ucis. Ea preferă să moară într-un adăpost la Holloway, jucînd cărți — în modul cel mai firesc — decît să moară aici.

[1] Bucătăreasa, care hotărîse să plece să locuiască la sora ei. (Nota Ed.)

Marți, 17 septembrie

Invazia n-a avut loc. Vînt puternic. Ieri la bibliotecă municipală am luat o carte de critică a lui X., și aceasta m-a determinat să abandonez proiectul de a-mi scrie cartea. Atmosfera Bibliotecii din Londra e difuză. M-a făcut să resping critica literară în ansamblu, cu toate aceste fraze ingenioase fără conținut și toate aceste încercări abile și aride, pentru a dovedi de exemplu că T.S. Eliot este un critic mai slab decît X. Oare întreaga critică literară este atît de lipsită de aer, atît de îmbîcsită de praful cărților și de atmosfera Bibliotecii din Londra ? Sau nu cumva X. este un critic de mîna a doua, cu degetele înțepenite, un specialist universitar, un profesor îndopat cu cărți încercînd să fie creator și care se vrea scriitor ? Oare se va spune același lucru și despre *Eseurile* mele ? M-am cufundat în carte timp de cinci minute și apoi am pus-o înapoi în raft, deprimată. Custodele m-a întrebat : „Ce doriți să citiți, doamnă Woolf ?" Am cerut o istorie a literaturii engleze. Dar eram atît de scîrbită, încît nu mai aveam nici un chef să mă uit la titluri. Erau prea multe. Și nici nu mi-am adus aminte de numele lui Stopford Brooke.

Continui, după ce am cîștigat două partide de bile. Insula noastră e pustie. Nici o știre din Mecklenburgh Square. Nu avem cafea. Scrisorile sosesc între orele trei și patru. Imposibil să luăm legătura cu Mecklenburgh Square prin telefon. Unele scrisori sosesc abia după cinci zile. Trenurile sînt nesigure. Trebuie să cobori la Croydon. Ca să meargă la Hilton, Angelica trebuie să treacă prin Oxford. Așa încît noi, Leonard și cu mine, sîntem aproape izolați. Aseară cînd ne-am întors acasă am găsit un tînăr soldat în grădină. „Aș putea să vorbesc cu doamna Woolf ?" Am crezut că e vorba, fără îndoială, de un ordin de încartiruire. Dar nu. Voia să știe dacă-i putem împrumuta o mașină de scris. Ofițerul de pe colină plecase și-i luase și mașina de scris. I-am oferit mașina mea portabilă. Apoi el a adăugat : „Scuzați-mă, domnule, jucați cumva șah ?" Este un jucător de șah pasionat. Deci l-am invitat sîmbătă la ceai și la o partidă de șah. Face parte dintr-un grup de

apărare antiaeriană amplasat pe colină. Găseşte că e o treabă plicticoasă. Nu are unde face o baie. Un băiat deschis şi prietenos. Soldat de carieră ? Cred că mai degrabă fiul unui agent imobiliar sau al unui mic comerciant. N-a urmat o şcoală pentru protipendadă. Nu aparţine însă nici claselor sărace. Dar mă voi informa. „Mă scuzaţi că mă vir astfel în viaţa dumneavoastră particulară", a spus. Şi sîmbătă s-a dus la cinema în Lewes.

Miercuri, 18 septembrie

„Vom avea nevoie de mult curaj", acestea sînt primele cuvinte ce mi-au venit în minte în dimineaţa asta, aflînd că în locuinţa din Macklenburgh Square toate ferestrele sînt sparte, plafonul s-a prăbuşit şi aproape toate vasele de porţelan s-au făcut fărîme. Bomba a făcut explozie. De ce oare ne-am mutat din Tavistock Square ? Dar ce rost are să te mai gîndeşti la asta ? Eram pe punctul de a pleca la Londra, cînd am reuşit să vorbim la telefon cu domnişoara Perkins, care ne-a spus cum stau lucrurile. Editura Hogarth (sau ceea ce a mai rămas din ea) va fi transferată la Letchworth. O dimineaţă mohorîtă. După aceasta, cum te mai poţi aşeza să citeşti Michelet sau Coleridge ? Cum spuneam, avem nevoie de curaj. Un raid aerian foarte puternic asupra Londrei azi noapte. Aşteptăm ştirile la radio. Totuşi am reuşit să avansez cu *Conacul Poyntz.*

Joi, 19 septembrie

Astăzi curajul e mai puţin necesar. Cred că efectul vocii domnişoarei Perkins anunţîndu-ne prăpădul începe să se atenueze.

Miercuri, 25 septembrie

Toată ziua de luni, în apartament la Londra. Întuneric. Covoarele sînt prinse de ferestre în cuie, plafonul găurit pe alocuri, mormane de praf cenuşiu şi resturi de porţelan sub masa din bucătărie. Camerele din spate, intacte. O încîntătoare zi de septembrie, blîndă ; trei zile de vreme

blindă. A venit John. Am fost transferați la Letchworth. Garden City se ocupa de mutare chiar în ziua aceea. Oricît de surprinzător ar părea, *Roger*, se vinde bine. Bomba din Brunswick Square a explodat. Eram în bucătărie. Le-am liniștit pe femeile epuizate și agitate.

Duminică, 29 septembrie

O bombă a căzut atît de aproape, încît l-am ocărît pe Leonard că a trîntit fereastra. Îi scriam lui Hugh și mi-a sărit stiloul din mînă. Raidul continuă. E ca un ciine ciobănesc care gonește o vulpe scoțînd-o afară din turmă. Îl vezi hămăind și mușcînd și apoi jefuitorul. lăsînd să cadă un os, o bombă lîngă Newhaven, o ia la goană. Încetarea alarmei. Partidă de bile. Sătenii în pragul ușii. Frig. Totul acum redevine familiar. Mă gîndeam (printre altele) că duc o viață de trîndăvie. Micul dejun în pat. Lectură în pat. Baie. Comanda pentru prînz. Mă duc la pavilion. După ce-mi aranjez camera (mutînd masa ca să am lumină de la soare, biserica la dreapta, fereastra la stînga, o priveliște nouă și încîntătoare), mă pregătesc să încep lucrul fumînd o țigară. Scriu pînă la ora 12. Pauză. Trec pe la Leonard. Îmi arunc ochii pe ziare. Mă întorc la pavilion. Dactilografiez pînă la ora 13. Ascult radioul. Masa de prînz. Dureri la maxilar care mă împiedică să mestec. Citesc ziarele. Plimbare pînă la Southease. Întoarcerea la ora 15. Culeg mere și le aranjez. Ceaiul. Scriu o scrisoare. Partidă de bile. Dactilografiez din nou. Citesc ceva de Michelet sau îmi scriu jurnalul. Pregătesc cina. Muzică. Brodez. La ora 9.30 citesc (sau dorm) pînă la 11.30. Culcarea. Compar acest program cu zilele petrecute odinioară la Londra. Trei după-amiezi la rînd a venit cîte cineva în vizită. Într-o seară, petrecere. Simbătă, o plimbare. Joi, cumpărături. Marți voi lua ceaiul împreună cu Nessa. Plimbare în City. Sună telefonul. Leonard se duce la ședințe. K.M. sau Robson îl tracasează. A fost o săptămînă obișnuită aici, de vineri pînă luni. Îmi zic că acum, cînd sîntem izolați, ar trebui să mai citesc și eu niște cărți. Și totuși, de ce? O viață fericită, complet liberă, disponibilă, o viață care răsună de la o melodie

simplă la alta. Da, de ce nu m-aș bucura de ea după ce atîția ani am petrecut o altfel de viață ? Totuși o compar cu zilele domnișoarei Perkins.

Miercuri, 2 octombrie

Oare n-ar fi mai bine să privesc apusul soarelui decît să scriu acest jurnal ? O undă de roșu pe albastru. Stogul de fîn din luncă reflectă văpaia asfințitului. În spatele meu, în pomi, merele sînt roșii. Leonard le culege. În acest moment o dîră de fum se înalță din trenul care trece pe sub dealul Caburn. Și în aer plutește o liniște solemnă. Pînă la ora 8.30, cînd în cer începe zbîrnîitul prevestitor de moarte. Avioane se îndreaptă spre Londra. Ei bine, pînă atunci mai e o oră. Vacile pasc. Frunzulițele de ulm se risipesc pe cer. Părul nostru se apleacă sub povara fructelor și sfîrleaza de vînt de pe biserica triunghiulară se înalță deasupra lui. De ce să încerc din nou să înșir pomelnicul cunoscut din care lipsește întotdeauna cîte ceva ? Oare ar trebui să mă gîndesc la moarte ? Noaptea trecută o bombă mare și grea s-a prăbușit sub fereastră, atît de aproape de noi încît amîndoi am tresărit. Un avion care trecuse dăduse drumul roadelor ce le purta. Am ieșit pe treaptă. Diademe de stele sclipitoare presărau cerul. Pretutindeni era liniște. Bombele au căzut pe dealul Itford. Două bombe neexplodate se află lîngă rîu și locul e marcat cu cruci albe de lemn. I-am spus lui Leonard : „N-aș vrea să mor încă." Șansele par să fie împotriva acestei dorințe. Ei vizează calea ferată și uzina de gaz. Nimeresc de fiecare dată tot mai aproape. Dealul Caburn era împodobit cu ceva ce semăna cu un fluture întins pe pămînt cu aripile deschise. Era un Messerschmitt care fusese doborît duminică. În dimineața aceasta am lucrat în galop pe Coleridge — Sara. Pentru cele două articole voi primi 20 de lire. Cărțile sînt încă blocate. Spiras a fost eliberat, iar Margot îmi scrie : „Mie mi-o datorează", și adaugă : „Am scris o scrisoare lungă despre tine și despre convingerile tale". Care sînt aceste convingeri ? Deocamdată nu mi le pot aminti. Ah, da. Încerc mai curînd să-mi imaginez cum este cînd ești ucis de o bombă. Am surprins senzația cu destulă acuitate, dar nu pot

concepe nimic altceva decît o sufocantă nefiinţă care urmează şocului. Îmi voi zice : „Ah, aş fi vrut să mai trăiesc încă zece ani... nu asta !“ Nu, de data aceasta nu voi putea s-o descriu. Vreau să spun moartea. Nu, sfărîmăturile, busculada, zdrobirea arcadelor ochilor mei atît de lucizi şi a creierului. Procesul de stingere a luminii. Dureros ? Da. Înspăimîntător ? Presupun că da. Şi apoi leşinul, epuizarea ; două sau trei încercări de a-ţi recăpăta cunoştinţa, iar după aceea nimic... trei puncte de suspensie.

Duminică, 6 octombrie

Scriu această pagină la repezeală, înainte de iminenta sosire a lui Anreps şi a lui Ruth Beresford, ca să spun — ce oare ? Oare i se va părea ciudat cuiva că Leonard şi cu mine, plimbîndu-ne prin mlaştină, ne-am uitat mai întîi la craterul făcut de o bombă, apoi am ascultat bîzîitul avioanelor germane deasupra noastră, după aceea eu am făcut doi paşi pentru a mă apropia de Leonard, hotărînd cu chibzuială că e mai bine să omori două păsări cu o singură piatră. În cele din urmă, ieri au reuşit să bombardeze Lewes.

Sîmbătă, 12 octombrie

Aş vrea să-mi umplu mai bine zilele. Trebuie să rumegi aproape tot ceea ce citeşti. Dacă n-ar constitui o trădare să spun acest lucru, o zi ca aceasta este aproape prea, nu îndrăznesc să zic fericită, ci maleabilă. Tonul variază de la o melodie graţioasă la alta. Totul se cîntă (astăzi) pe aceeaşi scenă. Coline şi cîmpii. Nu mă mai satur privind. Octombrie înfloreşte ; arătură cafenie ; şi balta care se estompează şi apoi se limpezeşte. Acum se ridică ceaţa. Şi lucrurile plăcute vin unul după altul : micul dejun, scrisul, plimbarea, ceaiul, jocul de bile, lectura, dulciurile, culcarea. O scrisoare de la Rose care-mi povesteşte cum şi-a petrecut ziua. Aproape că o las să mi-o strice pe a mea. Dar a mea îşi va reveni. Pămîntul devine din nou rotund. Dar în spatele lui... Ah, da. Mă gîndeam că trebuie să accentuez mai mult. Pe de o parte din cauza lui Rose, iar pe de alta deoarece mă tem mai mult ca de orice de resemnare. Nu pot trăi decît intens. Dacă aş fi acum la Londra, aş

umbla ca bufniţa pe străzi, aşa cum făceam cu doi ani în urmă. Acolo există mult mai multă substanţă şi mult mai multe emoţii puternice decît aici. Trebuie deci să suplinesc aceasta — dar cum ? Cred că imaginînd cărţi. Şi există întotdeauna posibilitatea unui val mai puternic. Dar nu, nu vreau să-mi îndrept acum lupa în partea aceea. Crîmpeie de amintiri îmi vin în minte, împrospătînd-o. Întărîtată de cele trei articolaşe (dintre care unul a fost trimis astăzi), îi consacru o pagină lui Thoby. Am uitat cu totul de peşte. Trebuie să încropesc cina. Dar totul este atît de divin, lipsit de etichetă. Sîntem numai noi, Leonard şi cu mine. Lucrez la un covoraş. Aceasta este încă o plăcere. Şi toate corvezile : îmbrăcămintea, Sybil, societatea mondenă, toate acestea au încetat să mai existe. Dar cînd voi ajunge să privesc înapoi la aceşti ani de război, vreau să fie ani pozitivi.

Leonard culege mere. Sally latră. Îmi imaginez o invazie în sat. E curioasă această reducere a vieţii la dimensiunile unui sat. Am cumpărat destule lemne de foc ca să ne ţină mai multe ierni. Toţi prietenii noştri sînt izolaţi în jurul focului din sobă. Riscurile de a fi ocupaţi sînt acum foarte mici. Nu mai circulă maşinile. Nu e benzină. Trenurile sînt nesigure. Iar noi, pe libera şi încîntătoarea noastră insulă de toamnă. Dar vreau să citesc Dante şi apoi s-o pornesc în călătoria prin literatura engleză ca să scriu o carte. M-a bucurat să văd că *Eseurile* au trezit interesul celor de la Biblioteca Gratuită, la care am intenţia să ader şi eu.

Joi, 17 octombrie

Am avut ghinion. John spune că Tavistock Square [1] nu mai există. Dacă e adevărat, atunci nu mai trebuie să mă trezesc în miez de noapte gîndindu-mă că soţii Woolf nu au noroc. Pentru prima oară au fost imprudenţi şi nechibzuiţi. În altă ordine de idei, Harpers Bazaar mi-a adresat o scrisoare urgentă pentru un articol sau o nuvelă. Aşadar acest pom, departe de a fi sterp cum credeam, este încă în stare să dea roade. Şi am cheltuit nu ştiu cîtă

[1] Casa pe care noi o închiriasem în Tavistock Square a fost complet distrusă de o bombă. (Nota Ed.)

materie cenușie ca să cîștig 30 de guinee cu trei articolașe. Dar îmi zic că strădania nu a rămas nerăsplătită, căci grație conștiinței și hărniciei mele de insectă posed 120 lire în SUA. O zi desăvîrșită. Un fluture se ospătează în această zi cînd se culeg mere. Un măr roșu putred a căzut în iarbă, cu un fluture așezat pe el, și în spate colinele și cîmpul sînt scăldate într-un albastru gingaș și cald. Totul pare că străbate moliciunea aerului pentru a se odihni apoi pe pămînt. Lumina începe să pălească. Curînd vor porni să sune sirenele, apoi vibrația coardelor ciupite... Dar deocamdată ai putea încă să uiți această operație nocturnă pe trupul torturat al Londrei. Mabel vrea să plece din oraș. Leonard taie lemne cu ferăstrăul. Crucea mică și ciudată de pe biserică se detașează net pe fundalul colinelor. Mîine ne ducem la Londra. Se ridică ceața ; o lînă albă și lungă ce se întinde deasupra bălții. Trebuie să camuflez ferestrele. Aveam atîtea de spus. Îmi îndop mintea treptat cu elizabetani, vreau să spun că-mi las mintea să se hrănească aidoma unui fluture. Sirena, tocmai în clipa cînd trăsesem perdelele. Acum începe partea neplăcută. Cine va fi ucis astă-seară ? Sper că nu noi. Nu te gîndești la asta decît ca stimulent. Într-adevăr, mă gîndesc că după toți anii petrecuți la Londra, această toamnă splendidă a fost pe deplin meritată. Vreau să spun că ceea ce se petrece îți sporește acest sentiment. Fiecare zi se proiectează pe un fundal abia ghicit de risc material. Astăzi am reluat lucrul la *Conacul Poyntz*. Și cred că de acuma am să-mi consacru timpul ce-l petrec cu scrierea obișnuitelor însemnări — în zilele libere — lecturilor mele capricioase. Intenționez astfel să adun note. Ah, și apoi am reușit să trag cortina minții mele. O cobor cînd sînt prea strîns legată. Nu citesc și nu scriu nimic. Nici o obligație, nici un fel de „trebuie". Ies la plimbare. Ieri am traversat pe ploaie colina Piddinghoe, pe un drum nou.

Duminică, 20 octombrie

Spectacolul cel mai impresionant — nu, nu e tocmai cuvîntul potrivit — a fost vineri, la Londra, coada formată în cea mai mare parte din copii care duceau valize, la

intrarea în stația de metro din Warren Street. Era pe la ora 11,30. Am crezut că erau evacuații care așteptau autobuzul. Dar la ora 3 ei erau încă acolo, șezînd liniștiți la o coadă mult mai lungă, cu femei, bărbați, și mai multe valize, pături. Făceau coadă ca să coboare în adăpost în timpul raidului de noapte care, evident, a avut loc. Astfel dacă au părăsit adăpostul la ora 6 dimineața (atacul de joi a fost nimicitor), la ora 11 se întorceau din nou acolo. Apoi m-am dus în Tavistock Square [1]. Am văzut un morman de ruine și am scos un suspin de ușurare. Cel puțin trei case dispăruseră. Subsolurile erau numai moloz. Singurele vestigii : un fotoliu vechi de pai (cumpărat pe vremea cînd locuiam în Fitzroy Square) și scîndura cu anunțul „De închiriat" scris de Penman. În rest numai cărămizi și așchii de lemn. La casa vecină o ușă cu geam era suspendată în aer. Am zărit o clipă o bucată din peretele studioului meu, care era încă în picioare. Altfel, în locul unde scrisesem atîtea cărți, nu se mai vedea decît moloz. Aerul circula liber acolo unde șezusem în atîtea seri, unde dădusem atîtea petreceri. Hotelul era neatins. De acolo ne-am dus în Mecklenburgh Square. O privelițe asemănătoare. O grămadă de geamuri sparte, praf fin negru, tencuială prefăcută în praf. Domnișoara T. și domnișoara E., în pantaloni, halate și turbane. măturau. Am remarcat că mîinile domnișoarei T. tremurau la fel ca mîinile domnișoarei Perkins. Firește, cît se poate de prietenoase și ospitaliere. Conversație degajată, sacadată. Repetiții. Ce păcat că n-am primit cartea poștală de la ea... ca să ne scutească de șoc. E îngrozitor... Sus domnișoara P. a reușit să propteaască o bibliotecă aplecată, ca să ne așezăm pe ea. Parchetul din sufragerie era acoperit de cărți. În salonul meu sticlă sfărîmată pe tot biroul la care ședea doamna Hunter și așa mai departe. Numai în salon ferestrele erau aproape intacte. Sufla vîntul prin ele. Am început să caut caietele în care-mi scrisesem jurnalul. Ce poți să duci într-o mașină atît de mică ? Darwin și argintăria, cîteva pahare, cîteva porțelanuri.

[1] Locuința noastră situată la nr. 52 fusese distrusă de o bombă. (Nota Ed.)

Apoi am luat prînzul în salon — aveam limbă. După aceea a venit John și am uitat *Călătoria pe vasul Beagle*. Pînă seara nici un atac aerian. Pe la ora 2,30 am plecat la drum. Simți o oarecare voioșie cînd ai pierdut tot ce ai, numai că în anumite momente aș dori să am cărțile, scaunele, covoarele și paturile mele. Am muncit mult ca să le cumpăr, unul cîte unul. Și tablourile. Dar aș simți o ușurare acum să scap de Mecklenburgh Square. Totul aici va fi aproape sigur distrus și astfel va înceta și termenul de închiriat al acestui apartament luminos. În ciuda mutării și a tuturor cheltuielilor, fără îndoială că dacă reușim să salvăm lucrurile, vom putea spune c-am scăpat ieftin. Cu alte cuvinte, dacă am fi rămas la nr. 52, am fi pierdut totul. Dar e ciudat ce ușurare simți cînd pierzi tot ce ai. Aș vrea să încep în pace o nouă viață neposedînd aproape nimic, liberă să merg unde-mi place. Dar în fond putem oare scăpa de Mecklenburgh Square ?

Vineri, 1 noiembrie

O seară mohorîtă, din punct de vedere spiritual. Singură lîngă foc și, în loc de conversație, tovărășia acestui volum prea gros. Cartea ce trebuie s-o citesc pentru „The Times" săptămîna aceasta este ultima autobiografie a lui E.F. Benson, în care el a încercat să se elibereze de toate cătușele. Întrevăd aici primejdia prea marii ușurințe în exprimare. Și eu pot lansa fraze. El spune, de exemplu : „Trebuie să descoperi noi profunzimi în tine însuți". Ei bine, nu vreau să-mi bat capul cu asta acum. Dar vreau să notez în treacăt pericolul cursivității factice. Și să adaug că, ținînd seama de faptul că simt pînă în vîrful degetelor greutatea fiecărui cuvînt, chiar și a unei recenzii, trebuie oare să am remușcări ?

Duminică, 3 noiembrie

Ieri rîul s-a revărsat. Lunca arată acum ca o mare cu pescărușI care zboară deasupra ei. Leonard și cu mine ne-am dus pe jos pînă la păduricea din coasta dealului. Apele dezlănțuite, albe, se rostogoleau mugind prin spărtura din cazemata de beton. O bombă a explodat aici luna

trecută. Bătrînul Thompsett mi-a spus că le-a trebuit o lună ca să repare stricăciunile. Nu știu din ce motiv (Everest spune că malul ar fi fost slăbit de construcția cazematei) s-a spart din nou. Astăzi plouă de rupe pămîntul. Și e furtună. E ca și cum buna noastră mamă Natura și-ar lua picioarele la spinare. Din nou la pădurice de pe coastă. Puhoiul apelor s-a întins și e și mai adînc. Podul a fost acoperit. Din cauza apei drumul pe lîngă fermă a devenit impracticabil. Așadar, s-a sfîrșit cu plimbările mele prin luncă. Pînă cînd oare ? O altă spărtură în malul rîului. Apa se revarsă în cascade. O mare fără fund. Da, acum apa a ajuns pînă la stogul de fîn al lui Botten, încercuindu-l.

Un stog de fîn înconjurat de ape care ajung la capătul terenului nostru. Ar fi frumos dacă s-ar ivi soarele. Priveliște medievală pe ceață, în seara aceasta. Eliberată de grija de a munci pentru a cîștiga bani, sînt fericită. Mă apuc de *Conacul Poyntz* și scriu pe apucate, acoperind, îmi pare bine să spun, o canava micuță. Ah, libertatea...

Marți, 5 noiembrie

Stogul de fîn înconjurat de ape este nespus de frumos. Cînd îmi ridic privirile, văd toată întinderea de apă pe luncă. De un albastru închis în bătaia soarelui, pescărușii ca niște semințe de chimen ; furtuni de zăpadă ; fundul Atlanticului, insule galbene, copaci desfrunziți, acoperișurile roșii ale caselor. Ah, dacă această inundație ar dura o veșnicie ! Un teren virgin ; nici o vilă ; așa cum era la început. Acum e cenușiu ca plumbul, cu frunzișul roșu în față. Marea noastră interioară. Caburn a devenit o faleză. Mă gîndeam că universitatea umple cochilii goale ca H.A.L.F. și Trevelyan. Acestea sînt creația lor. De asemenea, mă gîndeam că niciodată nu am fost atît de fecundă și că vechea mea pasiune copilărească, foamea de cărți mi-a revenit. Așa încît sînt foarte „fericită" cum se spune și tulburată din cauza *Conacului Poyntz*. Acest jurnal în stil telegrafic îmi prinde bine. Un nou stil — să combini totul.

Duminică, 17 noiembrie

Constat, ca un incident curios în istoria mea spirituală, că aș vrea să fac niște însemnări de naturalist, de naturalist uman ; și anume că ritmul unei cărți se dezvoltă astfel încît, desfășurîndu-se în minte, se răsucește formînd un ghem și te extenuează. Ritmul din *Conacul Poyntz* (ultimul capitol) a devenit atît de obsedant, încît îl auzeam și îl introduceam în fiecare din frazele ce le rosteam. Recitindu-mi notele pentru memorii, am întrerupt această stare de tensiune. Ritmul notelor este mult mai liber, mai dezlînat. Două zile de lucru în această cadență m-au înviorat complet. Deci, mîine mă apuc din nou de *Conacul Poyntz*. Cred că e destul de profund.

Sîmbătă, 23 noiembrie

În acest moment am terminat *Procesiune de carnaval* sau *Conacul Poyntz* ? (început, cred, în aprilie 1938) și gîndurile mele se îndreaptă spre primul capitol al cărții următoare. Deocamdată n-are titlu. Îi voi spune *Anonim*. Narațiunea exactă a acestei ultime dimineți trebuie să cuprindă întreruperea provocată de Louie, ținînd în mînă un borcan cu lapte bătut în care plutea un rotocol de unt. Apoi am intrat înăuntru împreună cu ea ca să luăm untul ; după care am luat rotocolul de unt și i l-am arătat lui Leonard. A fost un moment de mare mîndrie gospodărească.

Încerc un ușor sentiment de triumf în ceea ce privește cartea. Cred că este o experiență interesantă în elaborarea unei noi metode. Cred că e mai esențială decît celelalte ; laptele a fost mai bogat și cu siguranță mai proaspăt decît în pacostea aceea de *Anii*. Am scris cu plăcere aproape fiecare pagină. Cartea aceasta, vreau să consemnez acest lucru, a fost scrisă în momente de răgaz cînd tensiunea, în timpul corvezii reprezentate de scrierea biografiei lui Roger, devenea insuportabilă. Cred că de acuma înainte voi proceda în același mod, dacă noua carte ce urmează s-o scriu trebuie să fie considerată ca o corvoadă zilnică. Dar sper că atenuez această situație. În orice caz, se va întemeia pe fapte și voi putea produce

momente de mare încordare. Mă gîndesc să iau ca punct de plecare vîrful de munte ; imaginea aceasta mă urmăreşte stăruitor. După aceea voi vedea ce iese din asta. Dacă nu iese nimic, n-are importanţă.

Duminică, 22 decembrie

Ce frumoşi erau aceşti oameni bătrîni, vreau să spun tata şi mama, cît de simpli, de fireşti şi de senini. M-am cufundat în scrisori vechi şi în memoriile tatei. A iubit-o pe mama. Ah, şi era atît de deschis, de rezonabil şi de sincer ! Avea o minte atît de delicat exigentă, cultivată şi pură ! Ce senină, şi veselă chiar, îmi pare viaţa lor. Nici noroi, nici vîrtejuri. Şi atît de umană, cu copiii, şi freamătul, şi cîntecele din odaia copiilor. Dar dacă citesc toate acestea cu ochii de acum, atunci îmi voi pierde imaginea din copilărie şi trebuie să mă opresc. Nici urmă de agitaţie, de complicaţii sau introspecţie.

Duminică, 29 decembrie

Există momente cînd vela cade pe punte. Atunci, fiind o mare îndrăgostită de arta vieţii şi hotărîtă să sug tot sucul din portocală aidoma unei albine, dacă floarea pe care mă aflu se vestejeşte, aşa cum s-a întîmplat ieri, o pornesc peste coline pînă la faleze. Marginile acestora sînt înconjurate de un cordon de sîrmă ghimpată. Am încercat să-mi înviorez mintea hoinărind pe drumul spre Newhaven. Domnişoare bătrîne, jerpelite, cumpărînd articole de uz casnic pe drumul acela pustiu, mărginit de vile, pe ploaie. Newhaven e mutilat. Dar cînd trupul oboseşte, mintea doarme. Orice dorinţă de a continua jurnalul mă părăseşte. Care este cel mai bun antidot ? Trebuie să adulmec în jur. Cred că doamna de Sévigné. Scrisul trebuie să fie o plăcere cotidiană. Detest duritatea bătrîneţii. O simt apropiindu-se. Scrîşnesc. Sînt caustică.

Piciorul mai puţin dornic să întîmpine roua dimineţii,
Mai puţin simţitoare, inima, la emoţii noi,
Şi mai puţin gata să tresalte, speranţa, odată înfrîntă.

Am deschis volumul de Matthew Arnold și am copiat aceste versuri. În timp ce făceam aceasta, mi-a venit ideea că, dacă-mi plac sau nu-mi plac în momentul de față atît de multe lucruri în mod idiosincratic, de vină e faptul că mă detașez din ce în ce mai mult de ierarhie, de patriarhat. Cînd Desmond aduce elogii poemului *East Coker* și sînt geloasă, mă plimb prin luncă repetînd : „Eu sînt eu". Și trebuie să urmez această brazdă și nu s-o imit pe a altuia. Singura justificare a operei mele este viața mea. Cît de mult savurez acum mîncarea. Imaginez tot soiul de mîncăruri.

1941

Miercuri, 1 ianuarie

Duminică seara, în timp ce citeam o descriere foarte precisă şi amănunţită a marelui incendiu din Londra, Londra era în flăcări. Opt dintre bisericile mele din City au fost distruse, precum şi Guildhall [1]. Aceasta s-a petrecut anul trecut. În această primă zi a noului an, vîntul taie ca un ferăstrău circular. Acest caiet a fost recuperat din locuinţa de la nr. 37. L-am adus, împreună cu cîţiva elizabetani, în vederea cărţii mele pe care acum o intitulez *O nouă pagină*. Un psiholog ar spune că aceste rînduri au fost scrise cînd în cameră s-a aflat o persoană şi un cîine. Adaug în paranteză : cred că voi fi mai puţin prolixă în acest jurnal, poate... dar ce importanţă are dacă scriu prea multe pagini ? Nu trebuie să ţin seama de editor şi nici de publicul cititor.

Joi, 9 ianuarie

Un gol. Totul este îngheţat. Înţepenit. Un alb străveziu. Un albastru străveziu. Ulmii sînt roşii. N-am avut intenţia să mai zugrăvesc încă o dată colinele acoperite de zăpadă, dar iată că o fac. Şi din nou nu mă pot împiedica să-mi îndrept privirile spre colina din Asheham — roşie, violetă, albastru-cenuşiu de porumbel, cu crucea înălţîndu-se în fundal atît de melodramatic... Care e fraza ce-mi vine mereu în minte sau pe care o uit ? „Ultima privire aruncă-ţi-o pe tot ceea ce e frumos." Ieri doamna X a fost înmormîntată cu capul în jos. A fost un accident. O femeie atît de voinică, după cum spune Louie, ospătîndu-se pe neaşteptate în mormînt. Astăzi îşi înmor-

[1] Primăria din Londra. (Nota Tr.)

mîntează mătuşa, al cărei soţ a avut o vedenie la Seaford. Casa lor a fost lovită de bomba pe care am auzit-o într-o dimineaţă devreme, săptămîna trecută. Leonard ţine conferinţe şi face ordine în cameră. Oare aceste lucruri prezintă interes şi îţi amintesc de vorbele : „Opreşte-te, eşti atît de frumoasă" ? Să zicem că, la vîrsta mea, totul e frumos în viaţă. Vreau să spun cînd îmi închipui că nu-mi mai rămîne prea mult de trăit. Şi de cealaltă parte a colinei nu va mai fi zăpadă roşie, roz, şi albastră. Recopiez *Conacul Poyntz*.

Miercuri, 15 ianuarie

Poate că zgîrcenia va fi concluzia acestui caiet. Şi totodată un sentiment de ruşine faţă de propria mea prolixitate, ruşine ce mă cuprinde cînd văd aceste douăzeci de caiete (să fie oare douăzeci ?) îngrămădite claie peste grămadă în camera mea. De cine anume mi-e ruşine ? De mine care le recitesc. Va să zică Joyce a murit. Joyce care era cu aproape două săptămîni mai tînăr decît mine. Îmi amintesc de domnişoara Weaver, cu mănuşile ei de lînă, cînd a venit cu manuscrisul dactilografiat al lui *Ulysses* şi l-a depus pe masa pe care ne luam ceaiul la editura Hogarth. Cred că o trimisese Roger. Eram dispuşi să ne consacrăm viaţa publicării acestei cărţi ? Paginile indecente păreau atît de scandaloase ! Domnişoara Weaver arăta ca o fată bătrînă, cu toţi nasturii încheiaţi pînă sus, şi manuscrisul era plin de lucruri indecente. L-am băgat în sertarul scrinului încrustat. Katherine Mansfield a venit într-o zi la mine şi atunci l-am scos. A început să citească şi să ridiculizeze, apoi a spus deodată : „Să ştii că nu e rău". Cred că scena aceasta ar trebui să figureze în istoria literaturii. Joyce frecventa cercul nostru, dar nu ne-am întîlnit niciodată. Şi apoi îmi amintesc de Tom spunînd la Ottoline în cameră, la Garsington (cartea fusese publicată) : „Cum s-ar mai putea încumeta cineva să scrie, după miracolul excepţional realizat în ultimul capitol ?" Era pentru prima dată că-l vedeam transportat, plin de entuziasm. Am cumpărat cartea cu scoarţe albastre şi am citit-o aici, într-o vară dacă nu mă înşel, cu fiori de încîntare, de descoperire, dar şi cu

intervale lungi de nesfîrşită plictiseală. Asta se întîmpla într-o epocă preistorică. Acum toţi domnii încep să-şi revizuiască opiniile, iar cărţile lui Joyce îşi capătă — bănuiesc — locul într-o lungă procesiune.

Luni am fost la Londra. M-am dus să văd London Bridge. Am privit fluviul învăluit în ceaţă. Cîte un panaş de fum se înalţa pe cer, ieşind poate dintr-o casă în flăcări. Sîmbătă avusese loc un alt incendiu. Apoi am văzut un zid stingher, mîncat la un colţ. Un colţ întreg de stradă fusese dărîmat, era o bancă. Monumentul [1] rămăsese în picioare. Am încercat să mă urc într-un autobuz, dar învălmăşeala era atît de mare încît a trebuit să cobor. Al doilea autobuz m-a hotărît s-o iau pe jos. Circulaţia era complet întreruptă, căci străzi întregi fuseseră distruse. Am luat deci metroul pînă la Temple, şi cînd am ajuns am rătăcit printre ruinele triste ale vechilor mele scuaruri ; erau sfîrtecate, năruite, cărămizile roşii şi bătrîne transformate într-o pulbere albă ; un adevărat şantier de construcţii dărîmat. Praf cenuşiu, ferestre sparte. Cîţiva gură-cască. Tot universul acela perfect, fără cusur, fusese violat, nimicit.

Duminică, 26 ianuarie

Lupt împotriva descurajării ; Harpers mi-a refuzat nuvela şi articolul despre Ellen Terry ; sper că astăzi am învins deprimarea făcînd ordine în bucătărie, trimiţînd un articol (cam şchiop) revistei „New Statesman" şi răpind două zile de la *Conacul Poyntz* pentru a-mi scrie memoriile. Jur că acest val de desperare nu mă va înghiţi. O singurătate fără margini. Viaţa la Rodmell e insignifiantă. Casa e igrasioasă şi neîngrijită. Dar nu există nici o alternativă. Şi apoi zilele vor deveni mai lungi. Ceea ce îmi trebuie este entuziasmul de altă dată. „Tu eşti la fel ca mine, îţi petreci adevărata viaţă în lumea ideilor", mi-a spus într-o zi Desmond. Dar nu trebuie să uiţi că nu poţi pompa idei după plac. Încep să detest introspecţia. Somn şi trîndăvie ; meditaţie, lectură, gătit, plimbare cu bicicleta şi ah, da, o carte bună destul de

[1] E vorba de monumentul ridicat în amintirea marelui incendiu din 1666 care a mistuit o parte din oraş. (Nota Tr.)

solidă, cum ar fi, de exemplu, Herbert Fisher. Aceasta e reţeta ce mi-o prescriu. Un moment de acalmie în desfăşurarea războiului. Şase nopţi fără nici un raid aerian. Dar Garvin spune că ostilităţile vor fi reluate cam în trei săptămîni şi că vor fi mai îngrozitoare ca pînă acum. Şi fiecare bărbat, femeie, ciine, pisică, pînă şi fiecare gărgăriţă, va trebui să-şi întărească braţele, credinţa şi aşa mai departe. Este o oră sumbră aceasta, înainte de aprinderea luminilor. Cîţiva ghiocei în grădină. Într-adevăr, mă gîndeam, trăim fără viitor. Tocmai asta e ciudăţenia, că stăm cu nasul lipit de o uşă închisă. Acum vreau să-i scriu lui Enid Jones cu o peniţă nouă.

Vineri, 7 februarie

De ce oare am fost atît de deprimată ? Nu-mi mai aduc aminte. Am fost să vedem un film cu Charlie Chaplin. Ca şi lăptăreasa, l-am găsit plicticos. Am început să scriu cu oarecare entuziasm. Trebuie să termin articolul despre doamna Thrale înainte de a pleca la Cambridge. Ne ameninţă o săptămînă de inundaţie.

Duminică, 16 februarie

În apele cenuşii dezlănţuite după tumultul de săptămîna trecută. Ceea ce mi-a plăcut a fost masa pe care am luat-o împreună cu Dadie. Totul era luminos şi intim. Mi-a plăcut noaptea blîndă şi cenuşie la Newnham. Am găsit-o pe Pernel în marea sală de ceremonii, lustruită cu ceară, impresionantă. Era înveşmîntată în culori calde de roşu şi negru. Ne-am aşezat lîngă un foc bun. Conversaţie curioasă, degajată. Va pleca anul viitor. Apoi Letchworth ; sclavii înlănţuiţi de maşinile de tipărit ; chipurile lor trase şi imobile, iar maşinile din ce în ce mai competente, îndoind, presînd, lipind şi tipărind cărţi impecabile. Reuşesc să imprime stofa astfel încît imită pielea. Imprimeria noastră se află într-o vitrină. Nu e nici un peisaj la care să te poţi uita. Călătorii foarte lungi cu trenul. Mîncarea neîndestulătoare. Lipseşte untul, gemul. Perechi în vîrstă aleargă după marmeladă de portocale şi fructe pentru masa lor. Conversaţie pe jumătate şoptită în jurul focului din salon. Elizabeth Bowen a sosit la două ore după în-

toarcerea noastră și a plecat ieri. Mîine Vita și apoi Enid. După aceea s-ar putea să mă reintegrez într-una din viețile mele superioare. Dar deocamdată nu.

Miercuri, 26 februarie

Viața mea superioară este aproape în întregime teatrul elizabetan. Terminat *Conacul Poyntz*, *Procesiune de carnaval*; pînă la urmă am intitulat-o în dimineața asta *Între acte*.

Duminică, 8 martie

Tocmai m-am întors după discursul lui Leonard la Brighton. Ai fi zis că e un oraș străin. Prima zi de primăvară. Femeile ședeau pe bănci. Am văzut o pălărie drăguță într-o ceainărie. Cum îți înviorează moda ochiul! Iar înăuntru bătrîne împodobite cu cochilii, fardate, împopoțonate, cadaverice. Chelnărița în rochie de bumbac în carouri. Nu, nu am de gînd să mă ocup de introspecție. Reții doar fraza lui Henry James: „Observă neîncetat". Să observ apropierea bătrîneții. Să observ lăcomia. Să observ propria mea deprimare. În acest mod totul poate deveni util, sau cel puțin așa sper. Țin să petrec acest timp cu folos. Voi cădea, dar voi ține steagul sus. Văd că se apropie de introspecție, fără însă a fi întru totul identică. Să zicem că mi-aș lua abonament la muzeu, că aș merge zilnic cu bicicleta și aș citi cărți de istorie. Să zicem că aș alege o personalitate proeminentă din fiecare epocă despre care să scriu. Este esențial să ai o ocupație. Și acum, constat cu oarecare plăcere că s-a făcut ora șapte și că trebuie să pregătesc cina. Pește și cîrnați. Cred că e adevărat că, așternîndu-i pe hîrtie, capeți o anumită stăpînire asupra peștelui și cîrnaților.

SFÎRȘIT

GLOSAR

de nume care apar în Jurnal

Aldous	Aldous Huxley
Angelica	Angelica Bell, fiica Vanessei Bell, căsătorită cu David Garnett
Ann	Ann Stephen, nepoata Virginiei Woolf
Bella	Lady Southorn, sora lui Leonard Woolf
Bob	R. C. Trevelyan
Bunny	David Garnett
Charleston	Locuința familiei Bell situată în apropiere de Lewes, la aproximativ 8 mile de Monks House, Rodmell
Christabel	Lady Aberconway
Clive	Clive Bell, soțul Vanessei
Dadie	G. W. Rylands
Lord David	Lord David Cecil
Desmond	Desmond MacCarthy
Dotty	Dorothy Wellesley, mai tîrziu ducesă de Wellington
Duncan	Duncan Grant
Eddy	E. Sackville-West
Elly	Elly Rendel, medicul curant al Virginiei Woolf
Ethel	Ethel Sands
Francis	Francis Birrell
Gerald	Gerald Duckworth, fratele vitreg al Virginiei Woolf
Goldie	G. Lowes Dickinson
Gordon Square	Casa situată la nr. 46 unde locuiau soții Bell
Harold	Harold Nicolson
Helen	Helen Anrep
Hubert	Hubert Henderson, editor
Hugh	Hugh Walpole
James	James Strachey

Janet	Janet Case, veche prietenă a Virginiei Woolf
Jean	Jean Thomas, directoarea sanatoriului din Twickenham
John	John Lehmann
Judith	Judith Stephen
Julian	Julian Bell, fiul Vanessei Bell, ucis în Spania
Jumbo	Marjorie Strachey
Katie	Lady Cromer
L.	Leonard Woolf
Leslie	Leslie Humphrey
Logan	Logan Pearsall Smith
Louie	Louie Everest, menajera familiei Woolf
Lytton	Lytton Strachey
Margery	Margery Fry
Margot	Lady Oxford
Max	Max Beerbohm
Maynard	John Maynard (ulterior Lord) Keynes
Morgan	E. M. Forster
Nessa	Vanessa Bell, sora Virginiei Woolf
Oliver	Oliver Strachey
Ottoline sau Ott	Lady Ottoline Morrell
Philip sau Pipsy	Philip Morrell
Quentin	Quentin Bell, fiul Vanessei Bell
Ray	Ray Strachey
Roger	Roger Fry
Siegfried	Siegfried Sassoon
Sibyl	Lady Colefax
Stella	Stella Duckworth, sora vitregă a Virginiei Woolf
Stephen	Stephen Spender
Sydney	Sir Sydney Waterlow
Thoby	Thoby Stephen, fratele Virginiei Woolf
Tilton	Casă situată în apropiere de Lewes, la aproximativ 8 mile de Monks House, Rodmell, în care locuiau Maynard și Lydia Keynes
Tom	T. S. Eliot
Violet	Violet Dickinson, veche prietenă a Virginiei Woolf
Vita	Vita Sackville-West (doamna Harold Nicolson)

BIBLIOGRAFIA CRONOLOGICĂ A OPERELOR VIRGINIEI WOOLF

Călătoria (The Voyage Out) 1915

Noapte şi zi (Night and Day) 1919

Grădinile Kew (Kew Gardens) 1919

Luni sau marţi (Monday or Tuesday) 1921

Camera lui Jacob (Jacob's Room) 1922

Domnul Bennett şi doamna Brown (Mr. Bennett and Mrs. Brown) 1924

Eseuri — prima serie (The Common Reader : First Series) 1925

Doamna Dalloway (Mrs. Dalloway) 1925

Spre far (To the Lighthouse) 1927

Orlando (Orlando) 1928

O cameră intimă (A Room of One's Own) 1929

Valurile (The Waves) 1931

Scrisoare către un tînăr poet (Letter to a Young Poet) 1932

Eseuri — seria a doua (The Common Reader : Second Series) 1932

Impuls (Flush) 1933

Anii (The Years) 1937

Trei guinee (Three Guineas) 1938

Roger Fry — o biografie (Roger Fry : A Biography) 1940

Între acte (Between the Acts) 1941

Moartea moliei (The Death of the Moth) 1942

O casă bîntuită (A Haunted House) 1944

Clipa şi alte eseuri (The Moment and Other Essays) 1947

Agonia căpitanului şi alte eseuri (The Captain's Deathbed and Other Essays) 1950

Coperta colecției de *Costel Nițulescu*

Virginia Woolf
A WRITER'S DIARY
Edited by
Leonard Woolf
The Hogarth Press
London — 1965

Toate drepturile asupra acestei versiuni
sînt rezervate Editurii UNIVERS

Lector : MARIA VONGHIZAS
Tehnoredactor : NICOLAE ȘERBĂNESCU

Bun de tipar : 19.04.1980. Coli tipar 27.

Comanda nr. 90 643
Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii"
Piața Scînteii nr. 1, București
Republica Socialistă România

corespondențe
memorii
jurnale

univers